

SOCIĀLAIS DARBS AR GADĪJUMU

TEORIJA PRAKSĒ

SOCIĀLAIS DARBS AR GADĪJUMU

TEORIJA PRAKSĒ

SOCIĀLAIS DARBS AR GADĪJUMU

TEORIJA PRAKSĒ

Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). (2021). *Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē.*

Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija

Zinātniskā recenzente *Dr. phil. soc. darbā* Signe Dobelniece

Redkolēģija: *Mg. soc. darbā* Ieva Ozola, *Mg. soc. darbā* Evija Apine

Zinātniskā redaktore *Dr. sc. paed.* Vita Roga-Vailza

Literārās redaktore: *Mg. philol.* Signe Raudive, *Dr. philol.* Ingūna Daukste-Silasproģe,

Mg. philol. Madara Eversone

Grāmatas izstrāde īstenota Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001

“Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros.

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

KONSULTĀCIJAS

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Grāmatas izstrādi īstenoja SIA “AC Konsultācijas” speciālistu komanda.

Projekta vadītāja *Mg. soc. darbā* Austra Smilgaine

Dizainu un maketu veidojusi Ieva Līce

Sagatavots iespiešanai un iespiests SIA “Drukātava”,

“Rasmaņi”, Grēnes, Olaines novads, LV-2127

www.drukataka.lv

© Labklājības ministrija, 2021

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Republikas Labklājības ministrijas atļauja.

ISBN 978-9984-817-11-8

SATURS

Priekšvārds	9
Ievads	11

VITA ROGA-VAILZA

1. Teoriju nozīme sociālā darba praksē	15
1.1. Kas ir teorija?	19
1.2. Teorijas un sociālā darba prakse	31
1.2.1. Sociālā darbinieka perspektīva.....	35
1.2.2. Klienta perspektīva	43

NENSIJA ŠĒRMENA

2. Sociālā darba virzieni nākotnē un to ietekme uz teoriju un praksi....	53
2.1. Globālā sociālā darba un sociālās attīstības programma.....	56
2.2. Šodienas un nākotnes virzieni sociālajā darbā ASV	61
2.3. Lielākie izaicinājumi sociālajā darbā.....	62
2.4. Izglītošana atbilstoši sociālā darba prakses nākotnes prasībām	64
2.5. Tagadnes un nākotnes sociālā darba virzieni Latvijā.....	66

LIESMA OSE

3. Teoriju pielietošana kā ētiska sociālā darba prakse	73
---	-----------

IEVA OZOLA

4. Teoriju klasificēšana sociālajā darbā ar gadījumu	101
---	------------

KĀRLIS VIŠA

5. Sistēmu teorija sociālā darba praksē	135
5.1. Vispārīgā sistēmu teorija.....	138

5.2. Sistēmu teorija un sociālais darbs.....	146
5.3. Sistēmu teorija un sistēmiskā pieeja sociālā darba praksē	187
5.4. Prakses piemērs.....	194

ELĪNA ZIEDIŅA

6. Ekoloģiskās sistēmu teorijas sociālajā darbā ar gadījumu	205
--	------------

ILONA KRONE, KRISTĪNE ĶIECE, INESE LAPSIŅA

7. Kognitīvi biheiviorālā teorija sociālā darba praksē.....	235
7.1. Ieskats kognitīvi biheiviorālās terapijas vēsturē.....	236
7.2. Kognitīvi biheiviorālās terapijas modelis un principi	245
7.3. Kognitīvie procesi	247
7.4. Neadaptīva uzvedība	253
7.5. KBT principi un to izmantošana sociālā darba praksē.....	257
7.6. Terapeitiskās attiecības sociālā darba praksē	262
7.7. KBT elementu pielietojamība sociālā darba kontekstā.....	264
7.8. Terapijas posmi	265
7.9. Sadarbības mērķu formulēšana.....	268
7.10. Adaptīvas uzvedības ieviešana, pastiprinājuma un ierobežojuma/ soda izmantošana	271
7.11. Sociālo prasmju apgūšana un pilnveidošana	273
7.12. Mājasdarbu izmantošana mērķa sasniegšanai	280
7.13. Sociālā gadījuma analīze.....	281

IEVA ANTONSONE

8. Krīzes intervence sociālajā darbā	295
---	------------

JŪLIJA BLAŽUKA

9. Uz uzdevumu vērsta pieeja sociālajā darbā ar gadījumu.....	323
--	------------

ALEKSANDRA PAVLOVSKA, ARSENIJS PAVLOVSKIS

10. Uz risinājumu vērsta pieeja.....	363
---	------------

LAIMA KĻAVIŅA, JOLANTA AUDARE

11. Spēka perspektīva sociālā darba praksē 383

AIGA ROMĀNE-MEIERE

12. Resiliences pieeja sociālā darba praksē 433

GVIDO KUBULNIEKS, VITA ROGA-VAILZA

13. Teoriju praktiskais pielietojums sociālo darbinieku skatījumā..... 463

13.1. Sociālais darbs kā septiņi logi.....464

13.2. Sociālo darbinieku atziņas un attieksme par teoriju izmantošanu
praksē.....472

13.3. Sistēmas radītās problēmas.....480

Izmantotā literatūra 484

Personu rādītājs 506

Terminu un jēdzienu rādītājs.....516

Par grāmatas autoriem.....524

PRIEKŠVārds

VITA ROGA-VAILZA

Sociālais darbs ir viena no retajām jomām Latvijā, kurai latviešu valodā kopš profesijas tapšanas nav izdoti nozīmīgi, Latvijas situācijai pielāgoti un aktuāli mācību izdevumi par nozares teorijām, metodēm un to pielietošanu praksē. Pēdējo 15 gadu laikā literatūras iztrūkumu kā problēmu ir atzīmējusi lielākā daļa ik gadu aptaujāto sociālā darba studiju programmu absolventu. Tāpat katra augstskola izglītošanu balsta tai pieejamos mācību līdzekļos, kas nereti ir novecojuši, kā rezultātā ir izveidojusies situācija, ka topošo studentu sagatavošana dažādās augstskolās ir noritējusi atšķirīgi, ietekmējot arī sociālā darba ar gadījumu praksi. Līdzīga situācija vērojama arī sociālo darbinieku tālākizglītības nodrošināšanā un profesionālās kvalifikācijas celšanā.

Sociālā darba izglītība, manuprāt, ir pats svarīgākais faktors, kas ietekmē to, cik zinoši, prasmīgi un motivēti ir jaunie speciālisti. Par to esmu pārliecinājusies, vērojot studentu izaugsmi gandrīz 20 gadu garumā. Līdzšinējās grūtības studentu sagatavošanā vienmēr saistījušās ar to, ka trūkst sociālā darba literatūras latviešu valodā, kas savukārt ietekmē gan patstāvīgo darbu, pētniecības projektu, gan diplomdarbu izstrādi un kvalitāti. Kā nākamais faktors ir paša studējošā patstāvīga, mērķtiecīga un apzināta līdzdalība teoriju dziļākā izpētē un apgūvē – izejot sociālā darba profesionālās prakses un pēc tam strādājot jau kā jaunajam speciālistam. Pārāk bieži ir nācies dzirdēt par teoriju un prakses atšķirībām, kas man vienmēr licis domāt – bet kur tad īsti slēpjas problēma? Vai tikai literatūras trūkumā?

Lai zināšanas iegūtu, pielietotu un nostiprinātu savā praksē, ir daudz jālasa profesionālā literatūra un jāanalizē atziņas. Tāpēc monogrāfijas galvenā mērķauditorija ir sociālās jomas studenti un mācībspēki. Jau tagad zinām, ka interesi par šo grāmatu pauž arī pieredzējuši praktiķi, kas strādā dažādos sociālā darba prakses līmeņos.

Es domāju, ka šīs monogrāfijas tapšana ir fundamenta, likumsakarīgs un vēsturiski nozīmīgs atskaites punkts sociālā darba turpmākai attīstībai Latvijā. Tā ir iespēja uzsākt un turpināt diskusijas plašā sociālā darba speciālistu lokā, domājot par nākamo monogrāfiju izdošanu, jo šis ir tikai pirmais solis lielajā sociālā darba pētniecības, izglītības un prakses laukā. Es domāju, ka arī psiholoģiski sarežģītā un sociāli smagā situācija visā pasaulē COVID-19 pandēmijas dēļ ir devusi mums negaidītas, bet vērtīgas un netradicionālas atziņas gan par profesijas attīstības iespējām, gan par cilvēkiem, ar ko mēs strādājam, gan par mums pašiem – par mūsu spēku, izturību, dzīvotspēju un profesionālo optimismu. Sociālais darbs pandēmijas apstākļos globalizācijas kontekstā – tāds noteikti varētu būt nākamās grāmatas izdevuma nosaukums, par ko varam domāt jau šodien. Bet pašreiz es vēlreiz vēlos izteikt vislielāko pateicību visiem autoriem, kas piedalījās šī sējuma izstrādē, un pateikt to, cik ļoti es apbrīnoju viņu gudrību, uzņēmību, drosmi un izturību šajā grūtajā radīšanas darbā. Atskatoties uz paveikto un novērtējot šo biezo sējumu, gribas teikt: “Tas taču ir to vērts!”

Monogrāfijas II sējumā iekļautas izvēlētas teorijas, kas Latvijas praksē ir atpazīstamas, biežāk dzirdētas, kaut arī ne vienmēr ir saprotams, kāds ir to mērķis, kāda izcelsme, kā tās iekļaujas sociālā darba praksē darbā ar konkrētiem gadījumiem. Tieši šī iemesla dēļ esam mēģinājuši veidot vienoto struktūru teoriju skaidrojuma, galveno jēdzienu definējumiem, vēsturiskai izcelsmei, vērtībām un principiem, kā arī parādīt katras teorijas pielietojamību, analizējot konkrētus gadījumus no ikdienas prakses. Autori atstāj brīvu vietu jeb telpu pašam lasītājam, lai būtu iespēja uzdot jautājumus un pārdomāt savas ieceres. Tas viss liek cerēt, ka ikviens lasītājs, neraugoties uz jau iegūto vai vēl iegūstamo izglītību, darba stāžu, sociālā darba prakses līmeni vai darbavietu, atradīs sev noderīgu informāciju, vielu pārdomām vai iedrošinājumu jauniem meklējumiem. Visu grāmatas idejas autoru vārdā vēlū veiksmi un izturību!

IEVADS

VITA ROGA-VAILZA

Monogrāfiju veido divi sējumi, kas ir veltīti sociālā darba ar gadījumu teorijai un praksei. Kopumā monogrāfijas sagatavošanā ir piedalījušies 19 autori, no kuriem divi ir mūsu ilggadējie kolēģi un supervīzori no Amerikas Savienotajām Valstīm – Marks Rodžerss un Nensija Šērmene, kuru darbs veltīts sociālā darba profesijas attīstībai Latvijā. Savukārt Gvido Kubulnieks ir studējis sociālo darbu Tartu Universitātē un strādā sociālajā jomā Igaunijā, bet Vita Roga-Vailza jau vairākus gadus praktizē Lielbritānijā. Sociālā darba prakses attīstība pēdējos gadus ir pierādījusi izteiktu nepieciešamību pēc gudriem, zinošiem un motivētiem sociālā darba praktiķiem, jo pieaug ne tikai sociālo problēmu komplicētība, bet arī mērķgrupu dažādība, atšķirības un to specifika. Līdz ar to teoriju un prakses sasaiste kļūst par vienu no sociālā darbinieka profesionālās kompetences stūrakmeņiem.

Monogrāfijas II sējumu “Sociālais darbs ar gadījumu: teorija praksē” veido trīspadsmit nodaļas, kurās aprakstītas un analizētas plašāk pazīstamās, atzītās un izmantotās teorijas sociālā darba praksē Latvijā, parādot teorijas praktisko pielietojumu konkrēta gadījuma risināšanā. Manuprāt, tas ir viens vērtīgākajiem šī sējuma ieguvumiem, un es patiešām ceru, ka to novērtēs arī mūsu lasītāji.

Pirmā nodaļa **“Teoriju nozīme sociālā darba praksē”** ir kā loģisks ievada stāstījums visam sējumam, jo iaved lasītāju teoriju pasaulē, skaidrojot galvenos zinātniskos terminus, raksturojot pētījumu metodoloģijas vispārīgās likumsakarības, reducējot tās uz teoriju un prakses nepārprotamo saistību plašākā kontekstā uz sociālo darbu. Tiek skaidroti arī dažu teoriju izmantošanas piemēri. Īpašs ieguvums ir nodaļā analizētās un apkopotās atziņas par teoriju nepieciešamību un lietderību gan no sociālā darbinieka, gan klienta perspektīvas.

Otrajā nodaļā **“Sociālā darba virzieni nākotnē un to ietekme uz teoriju un praksi”** Nensija Šērmene apraksta savu pieredzi Latvijā kā Fulbraita stipendiāte, pirms 20 gadiem uzsākot vieslekcijas sociālā darba studiju programmā SDSP

augstskolā “Attīstība”. Nodaļa atklāj Latvijas un ASV sociālā darba jomu saistību un līdzīgos jautājumus profesijas attīstībā. Tiek rakstīts par profesijas problēmām, izaicinājumiem, par kuriem autore diskutējusi arī ar Latvijas sociālā darba praktiķiem. Galvenās atziņas par profesijas nākotnes vīziju prof. Šermene iekļāvusi nodaļas beigās.

Trešajā nodaļā **“Teoriju pielietošana kā ētiska sociālā darba prakse”** ir ļoti pārliedzinošs vēstījums par to, kāda nozīme ir ētikas un morāles jautājumiem, stiprinot sociālā darba profesionālo integritāti un pašu sociālo darbinieku solidaritāti. Nodaļā analizēti starptautiskie un nacionālie sociālā darba ētikas standarti. Liesma Ose iezīmē viegli uztveramu profesionālās darbības ceļu, kuru izgaismo ar humānisma pilnu personīgo attieksmi un cieņu pret sociālā darba profesiju. Arī šajā nodaļā uzsvērtā nepieciešamība pēc teoriju izmantošanas praksē.

Ceturtais nodaļas **“Teoriju klasificēšana sociālajā darbā”** autore Ieva Ozola izveidojusi fantastisku orientieri plašajā teoriju laukā, kas palīdzēs lasītājam izprast sarežģīto teoriju veidošanās procesu ne tikai sociālā darba, bet arī citu zinātņu skatījumā. Autore nepārprotami (un ļoti pārliedzinoši!) mudina lasītāju būt atvērtam un motivētam iedziļināties teoriju izcelsmē, ieskicējot dažādos teoriju dalījumus, veidus, pieejas to klasificēšanā, izmantojot ļoti plašu zinātniskās literatūras bāzi. Nodaļa ir profesionāli izcila teorētiskā, pētnieciskā un praktiskā līmenī, jo šāda veida apkopojums sociālā darba literatūrā latviešu valodā ir izveidots pirmo reizi!

Piektās nodaļas **“Sistēmu teorija un pieejas sociālajā darbā ar gadījumu”** saturs ir savā ziņā unikāla dažādu zinātņu teorētiku skatījuma, pētījumu rezultātā radušos konceptu un atziņu analīze, ko Kārlis Viša integrējis savā ilggadējā pieredzē un ļoti veiksmīgi atspoguļojis šajā nodaļā. Sistēmu teorija ir dziļi integrējusies sociālā darba praksē, un, iespējams, tā ir visbiežāk minētā teorija diskusijās un sarunās starp sociālā darba praktiķiem dažādos sociālā darba prakses līmeņos, jo liekas ļoti saprotama. Tomēr autors uzskatāmi parāda termina “sistēma” ilgo un sarežģīto ienākšanu sociālajā darbā, saistību ar citu teoriju attīstību un izmantošanu sociālajā darbā. Sociālā darba vērtības, principi, prakses modeļi, pieņēmumi par klienta un sociālā darbinieka sistēmām – tas viss ir veidojies tiešā sistēmu teorijas ietekmē vai arī veiksmīgi integrējusies mūsdienu sociālā darba sistēmiskajā pieejā, par ko nodaļā ir detalizēti diskutēts.

Sestajā nodaļā **“Ekosistēmiskās teorijas pielietojums sociālajā darbā ar gadījumu”** Elīna Ziediņa analizē un apraksta ekosistēmisko teoriju, tās izveides vēsturisko kontekstu, kā arī dod definējumus galvenajiem jēdzieniem. Cilvēks un viņa vides izpēte, sistēmu mijiedarbība, ir viens no pamata fokusi sociālajā darbā, tāpēc autore aicina lasītāju raudzīties uz individu, ģimeni un grupām caur sociālo attiecību, sadarbības un sociālā atbalsta prizmu. Nodaļā tiek uzsvērtā Dzīves modeļa nozīme sociālajā darbā ar gadījumu.

Septītajā nodaļā **“Kognitīvi biheiviorālā teorija sociālajā darbā ar gadījumu”** kognitīvi biheiviorālās terapietes Ilona Ņeice, Inese Lapsiņa un Ilona Krone ir veikušas apjomīgu, pierādījumos balstītu teorētiskās literatūras analīzi, skaidrojot tādu svarīgus jēdzienus kā terapeitiskās attiecības, līdzdalība, sadarbība, sociālo prasmju apguve un pilnveide, ko saistījušas ar konkrētiem piemēriem, kas stāstījumu padara ļoti “dzīvu”. Nodaļā detalizēti aprakstīta teorijas veidošanās, akcentēti svarīgākie attīstības posmi, iesaistītās personas, kā arī izdalīti vairāki apakštemati, kas pietuvina teorijas izmantošanu sociālā darba praksei un norāda, kādām mērķgrupām kognitīvi biheiviorālā teorija būtu noderīga.

Astotā nodaļa **“Krīzes intervence sociālajā darbā ar gadījumu”** ir koncentrēts analītisks pārskats par krīzes intervences galvenajiem jēdzieniem, kas pamatā nāk no krīzes teorijas. Ieva Antonsona, izmantojot savu pieredzi krīzes centrā, sniedz profesionālu krīzes intervences raksturojumu, apraksta krīzes teorijas vēsturi un teorijas veidotājus. Nodaļā atsegti galvenie krīzes intervences modeļi jeb stratēģijas un to pielietojums praktiskajā darbā. Raksturots zināšanu un prasmju kopums, kas nepieciešams sociālajam darbiniekam, lai izmantotu krīzes intervenci.

Devītās nodaļas **“Uz uzdevumu vērstā pieeja sociālajā darbā ar gadījumu”** autore Jūlija Blažuka pievēršas vienai no Latvijas sociālā darba praksē biežāk pieminētajām, taču joprojām diskutablam pieejai. Nodaļā sniegts detalizēts apraksts pieejas piemērojamībai un iespējām darbā ar dažādām mērķa grupām, kā arī raksturotas tipiskākās darba ar gadījumu metodes. Autore īpaši akcentē problēmu izpētes procesu un kā notiek darbs pie izvīrīto uzdevumu īstenošanas.

Desmitās nodaļas **“Uz risinājumu vērstā pieeja sociālajā darbā ar gadījumu”** autori Aleksandra un Arsenijs Pavlovski dalās teorētiskajās zināšanās par pieejas attīstības vēsturi, tās veidošanās posmiem, kā arī sniedz attiecību ar klientu

specifikas raksturojumu, izmantojot savu pieredzi. Nodaļā varam lasīt par galvenajiem pieejas attīstības posmiem, sniegts konkrētu metožu detalizēts apraksts ar skaidrojumiem. Sīki raksturota konsultāciju norise, izmantojot piemēru no prakses.

Vienpadsmitajā nodaļā **“Spēka perspektīva sociālajā darbā ar gadījumu”** sociālā darba praktiķes Laima Kļaviņa un Jolanta Audare veikušas milzīgu darbu, analizējot bagātīgu literatūras klāstu, kas palīdzējis izveidot uzskatāmu spēka perspektīvas vēsturisko gaitu un iekļaušanos sociālā darba praksē. Nodaļā akcentēti perspektīvas pozitīvie akcenti darbā ar gadījumu, analizēti svarīgākie jēdzieni. Lasītājs var izsekot, kā sociālajā darbā notiek domāšanas paradigmu maiņa – no klienta problēmām, to risināšanas uz klienta stiprināšanu, izmantojot viņa stiprās puses, iespējas un resursus. Kā labs papildinājums ir perspektīvas apraksts darbā ar ģimeni, cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem un senioriem.

Divpadsmitās nodaļas **“Resiliences pieeja sociālajā darbā ar gadījumu”** autore Aiga Romāne-Meiere ļoti rūpīgi izseko resiliences kā pieejas zinātniskajam pamatojumam, saturiskajām atšķirībām un līdzībām starp dažādiem jēdzieniem, kuriem nav viennozīmīga tulkojuma latviešu valodā. Resilience ir starpdisciplinārs jēdziens, labi pazīstams ekoloģijas, inženierzinātņu un psiholoģijas jomā, un tā pārnese uz sociālo darbu ir salīdzinoši nesena. Nodaļas autore ievēro lasītāju ne tikai smalkās teorētiskās nianšes, raksturojot šo pieeju, bet arī cenšas ieinteresēt un rosināt sociālos darbiniekus teorijas elementus izmantot sociālā darba praksē.

Trīspadsmitās nodaļas **“Teoriju praktiskais pielietojums sociālo darbinieku skatījumā”** autori Gvido Kubulnieks un Vita Roga-Vailza, izmantojot septiņu logu modeli, ko izveidojis pētnieks un sociālās politikas un sociālā darba profesors, zinātnieks Hans van Ewijk (*Hans van Ewijk*), raksturo sociālā darba prakses laukus un saista ar teoriju izmantošanu praksē. Saistībā ar šiem laukiem nodaļā tiek aprakstīts arī veiktais lauka pētījums, kas sniedz atziņas par teoriju izmantošanu praksē no praktizējošiem sociālajiem darbiniekiem, ar kurām lasītājs tiek iepazīstināts.

1. TEORIJU NOZĪME SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

VITA ROGA-VAILZA

Mūsu uztvere nekad nav brīva no teorijām.

(D. Hovs)

Mana akadēmiskā un praktiskā pieredze sociālajā darbā rāda, ka diskusijas un dažādie spriedumi par teoriju izmantošanu praksē nekad nezaudē aktualitāti un tie ir vienlīdz nozīmīgi dažādās valstīs, kurās esmu bijusi un, protams, arī Latvijā. Īpaši tas jāņem vērā, ja runājam par sociālā darba kā profesijas tik neseno statusu Latvijā, salīdzinājumā ar ASV, Lielbritānijas, Vācijas, Skandināvijas un citu valstu ilggadējo pieredzi sociālajā darbā.

Sociālā darba teoriju veidošanās ir cieši saistīta ar sociālā darba kā profesijas vēsturisko attīstību, kas aizsākās nu jau vairāk nekā pirms 130 gadiem. Taču praktiķu vidū joprojām eksistē mīts, un pavisam noteikti tāds ir arī Latvijā, ka teorijas pastāv pašas par sevi un producē jaunas teorijas, bet prakse ir prakse, un praktiķi dara ikdienas darbu – strādā ar klientiem, pārsvarā sekojot noteikumiem, regulām un instrukcijām. Līdz ar to nodaļas fokuss vērsts uz kopīgas teoriju izpratnes veidošanas nozīmi un nepieciešamību sociālajā darbā, kas ir pamats teoriju jēgpilnai un profesionālai izmantošanai speciālistu vidū. Tiks skaidrota paša termina “teorija” nozīme un tam pakārtotie jēdzieni. Šobrīd attiecības starp teoriju un praksi ir neskaidras, attālinātas un es pat teiktu – maldinošas. Mans uzdevums ir mēģināt parādīt, kā teoriju izpratne un izmantošana praksē palīdz paplašināt atšķirīgu klientu problēmu risināšanas veidus no dažādiem aspektiem, stiprina profesionālo identitāti praktiķu vidū un palīdz celt profesionālo pārliecību darbā ar klientiem, pārstāvēt profesiju politiskajā arēnā un sabiedrībā kopumā.

Un tomēr šķiet dīvaini, ka tāds jautājums – “kāpēc vajadzīgas teorijas, ja prakse tāpat ir atšķirīga?!” – vispār pastāv. Manuprāt, iemesls slēpjas tajā apstākļī, ka grūtības sagādā ne tik daudz lasīšana, teoriju apguve un izpratne, cik to praktiskais pielietojums, kas ir ļoti nozīmīgs personīgās profesionālās izaugsmes rādītājs, un dažreiz nepieciešams ilgs laiks, lai izkristalizētos attieksme un atziņas par noteiktu teoriju vai “savu” teoriju lietderību praksē. Un tas ir tikai normāli, ka teoriju izmantošanas pieredze ir saistīta ar šaubām, svārstībām, neskaidrībām, pat nepatiku, jo atbildes par to efektivitāti tik viegli rokā nedodas. Daudzreiz esmu dzirdējusi kolēģus sakām: “man nevajag nekādas teorijas, ļoti labi iztiek bez tām!”, “es vados pēc intuīcijas”, “teorijas tikai sajauc galvu, tad ir jādomā par to, ko es nemaz reāli nedaru...”. Tādi vai līdzīgi sociālo darbinieku viedokļi ir bieži izskatnējuši. Arī diskusija par to, kas ir labs sociālais darbinieks, ir aktuāla tad, kad paši sociālie darbinieki vēlas nošķirt teoriju no prakses, sakot, ka, piemēram, “sociālo darbu ļoti labi var veikt bez teorijām”, “klientam nav vajadzīgas nekādas teorijas”, “teorijas nav domātas praksei”, “es esmu praktiķis un mēs, praktiķi, strādājam tā, kā mums liek un kā vajag bez visām teoriju gudrībām”. Var būt arī otra galējība – dažādas teorijas kombinē bez pamatojuma un izpratnes, izmanto pārspilēti daudz, līdz ar to rezultāti izpaliek. Samērā reti minēti pozitīvi argumenti un pamatojumi, ka teorijas ir tomēr kaut kas ļoti vajadzīgs. Atceros, kad strādāju Rīgas domes Sociālā dienesta Bolderājas Ģimenes atbalsta centrā, mums bija lieliskas komandas tikšanās, kuras gaidījām ar nepacietību, jo ne tikai pārspriedām nedēļas plānojumu, bet “uz galda tika likti” sarežģītie gadījumi, kad kolēģiem bija nepieciešams citu atbalsts, pieredze un viedoklis. Vienā no šādām reizēm diskutējām par kādas kolēģes gadījumu un to, kā mēs šo situāciju varam skaidrot no dažādu teorētisko pieeju skatu punkta un kādas intervences vairāk atbilstu, būtu piemērotas gadījuma risināšanā. Diskusijas beigās kolēģe izteicās: “Es patiešām nezinu, ko darītu, ja nebūtu teoriju seguma visam tam, kas man jādara! Tā “plauktiņos salikšana” visu padara skaidru un saprotamu.” Nu lūk, arī šāds viedoklis par teorijām pastāv, un mana lielākā vēlēšanās ir – kaut šādu viedokļu būtu arvien vairāk un tie tiktu pausti biežāk.

Šajā monogrāfijas nodaļā tiks diskutēts par teoriju nozīmi sociālā darba praksē, ņemot vērā sociālā darba mērķi, kas ir daudz un plaši aprakstīts un definēts sociālā

darba literatūrā – atbalstīt un attīstīt cilvēku spējas un potenciālu nodrošināt savas vajadzības, kā arī sasniegt pēc iespējas labāku personīgās dzīves un sociālās labklājības līmeni, nodrošinot sociālo taisnīgumu dažādās dzīves situācijās. Sociālie darbinieki atbalsta un palīdz cilvēkiem veicināt labvēlīgas pārmaiņas gan savā personiskajā dzīvē, gan tuvākajā apkārtnē.¹ Manuprāt, ja gribam precīzi atbildēt uz jautājumu un saprast, kas ir sociālais darbs, obligāts priekšnosacījums ir atzīt sociālā darba teoriju nozīmi šajā profesijā. Bez teoriju formulēšanas un to apgūšanas nenotiek gandrīz nevienas profesijas pilnveide. Vēl jo vairāk – teorijas ir virzījušas visas cilvēces attīstību jau kopš izseniem laikiem, un, kaut arī primitīvā līmenī, cilvēki vienmēr ir mēģinājuši atbildēt uz eksistenciāliem jautājumiem, izvirzot pieņēmumus, konceptus un teorijas gan astronomijā, gan fizikā, gan filozofijā un citās zinātnēs.

Teoriju vēsturiskā izcelsme un pirmsākumi meklējami jau civilizācijas veidošanās šūpulī Senajā Divupē Indijā un saistīti ar cilvēku vēlēšanos pētīt un izprast apkārtējo pasauli, piemēram, lietu un parādību izcelsmi noteiktā vidē, cilvēka uzvedības cēloņus un likumsakarības, valsts rašanās vēsturi, dabas parādības u. tml. Piemēram, visi zinām itāļu ezotēriķi, dominikāņu mūku, filozofu un matemātiķi Džordāno Bruno (*Giordano Bruno*), kurš mēģināja izprast zvaigznes, to atrašanās vietu saules sistēmā. Vai arī sengrieķu zinātnieku, matemātiķi un fiziķi Arhimēdu (*Archimēdēs*), kas veica ģeometriskus atklājumus, izgudroja mehānismus, pamatojot savas izvirzītās teorijas (ši vārda mūsdienu izpratnē) ar dažādiem eksperimentiem un novērojumiem. Tīts Lukrēcijs Kārs (*Titus Lucretius Carus*) bija antīkās pasaules filozofs – dzejnieks, kura filozofiskā poēma, sava veida teorētisks pārsprīdums “Par lietu dabu” (*De rerum natura*) ievērojami ietekmēja renesanses laika filozofiskās domas un zinātnes attīstību kopumā. Tātad diezin vai ir pamats apgalvojumam, ka teorijas tiek radītas pašu teoriju dēļ un teorētiski tās rada atrauti no reālās dzīves norisēm. Ne katrs no mums ir spējīgs un prasmīgs izvirzīt teorijas un tās pamatot ar pētījumiem vai uz pierādījumiem balstītiem faktiem. Tas arī nav nepieciešams, un to neparedz ikdienas darba prakse. Ne visi var būt labi teorētiski un praktiski vienlaicīgi. Noteikti dzirdēta ir patiesība – izciliem

¹ IFSW. (2014). *Global Definition of Social Work*. Retrieved June, 2020, from <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

teorētiķiem ne vienmēr padodas prakses lietas vai otrādi – veiksmīgi praktiķi var būt vāji savos teorētiskos pamatojumos. Teoriju apguve, tāpat kā to rašanās, ir grūts intelektuāls ilgtermiņa process, kurš izraisa daudz jautājumu un ne vienmēr dod tūlītējas atbildes un pārlicību par to, kā lietas darbojas un kā tās ir jādara praksē. Un atkal varu teikt, – tas ir tikai normāls un dabisks teoriju apzināšanās ceļš. Viens ir skaidrs – ja teoriju apguves process tiek nolikts malā vai uzskatīts par apgrūtināšu un lieku, tad arī to izmantošana praksē paliek neskaidra un nedroša.

Līdzīgi ir ar teoriju attīstību sociālajā darbā. To rašanās gandrīz vienmēr sasaucas ar konkrētas valsts sociāli politisko situāciju, izmaiņām sabiedrībā, sociālajos procesos, sociālo problēmu attīstību, pārmaiņām valsts pārvaldē utt. Piemēram, sociālo problēmu un ar tām saistīto jautājumu konceptualizācija ASV sociālajā attīstībā (1970–1980) sekmēja vispārīgās sociāli politiskās attīstības koncepta izmantošanu sociālajā darbā ar kopienu, kas bija vērtējama kā pozitīva novitāte, kaut arī konceptualizācija kā filozofisks termins ir abstrakts vienkāršots skatījums uz pasauli, ko attēlo kādam mērķim.² Tā, piemēram, no 18. līdz pat 20. gadsimta sākumam konceptualizācija³ kā jēdziens ASV vairāk tika saistīts ar koloniālisma radītajām aktivitātēm, kam bija negatīva ietekme uz atsevišķu valstu kultūras un etniskā mantojuma saglabāšanu un sekmēšanu. Sākot ar 20. gadsimta vidu, pozitīvas pārmaiņas notika pašā “sociālā koncepta” idejā gan politikā, gan kultūrā. Tas tika paplašināts, norādot uz dažādām kopienām kā specifisku sociokultūras vides veidošanās vietu. Kā pozitīvu tendenci šajā novitātē var minēt atziņu, ka katras kopienas sociālā attīstība notiek atšķirīgi, izmantojot tajā esošos cilvēku un vides resursus, pastāvošo politisko iekārtu un sociālās drošības sistēmu. Līdz ar to tika radītas kopienas darba pieejas, teorijas, kas saistītas ar cilvēku potenciāla stiprināšanu, rīcībspējas veicināšanu (angļu val. – *empowerment*) un resursu izmantošanu tuvākā vidē (piemēram, ekoloģiskās perspektīvas pieeja, strukturālais

² Genesereth M. R., & Nilsson N. J. (1987). *Logical Foundations of Artificial Intelligence*. San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers Inc.

³ Nodaļas kontekstā šo jēdzienu lietoju kā cilvēku zināšanu, pieredzes vai konkrētas informācijas attiecinājumu uz noteiktu objektu, priekšmetu vai ideju realitātē. Konceptualizācija palīdz radīt idejām noteiktu formu, sastādīt reālus plānus. Tā palīdz formulēt attiecīgās valsts nostādes, piemēram, sociālā darba kā profesijas attīstībai.

funkcionālisms). Šis ir tikai viens no daudziem piemēriem, kas parāda to, ka nevar runāt par sociālā darba mērķu un uzdevumu izpratni un sasniegšanu dzīvē, ja distancējamies no teoriju jēdziena kā tāda vai teoriju apgūšanu labākajā gadījumā saistām tikai ar studiju laikā noteiktās obligātās literatūras lasīšanu, neattiecinot to uz praksi. **Teorijas ir viens no līdzekļiem, ar kuru palīdzību uzkrāj zināšanas.** Savukārt zināšanu pielietošana praksē notiek tās praktizējot un šajā procesā eksperimentēšana ir neizbēgama sastāvdaļa. Tāpat zināšanu izmantošanu veicina pieredze un profesionālās pilnveides pasākumi (kursi, semināri, domnīcas, praktiskumi u. tml.). Sociālā darba profesija pati par sevi ir viena no sarežģītākajām profesijām sava integrējošā rakstura dēļ – profesija balstās vairāku zinātņu teorijās, līdz ar to tajā izmanto dažādas pieejas un metodes.

Manuprāt, svarīgākais ir redzēt teoriju praktisko nozīmi un pielietojumu divās sociālā darba pamata sistēmās – sociālā darbinieka un klienta. Arī manu pārdomu raksts ietvers divas daļas:

- 1) kas ir teorijas, pārskats par to rašanos un pielietojumu praksē;
- 2) kāda nozīme ir teoriju pārzināšanai un apgūšanai sociālā darbinieka praktiskajā darbībā, paturot prātā ne tikai sociālā darbinieka profesionalitātes perspektīvu, bet arī klienta situācijas un risināmās problēmas perspektīvu.

1.1. KAS IR TEORIJA?

Mans uzdevums nav analizēt teoriju garo attīstības vēsturi vai dot universālu teoriju attīstības modeli, taču, manuprāt, svarīgi ir diskutēt par to, kas vispār ir teorija, kā teorijas uztver kopsakarā ar dzīves realitāti, ko minēju jau iepriekš, un atzīt par pieņemamu pašu ideju – teorijas nav atrautu zināšanu kopums, kas rodas ārpus cilvēku dzīves telpas, – cilvēku radītas laika, telpas un notikumu kontekstā.

Taču vispirms īsi par dažādiem jēdzieniem, ko izmantojam saistībā ar teorijām un nereti attiecinām vienu uz otru kā sinonīmus. Zinātniskajā literatūrā biežāk lietoti jēdzieni ir “pieeja”, “modelis”, “perspektīva”, “princips”, “paradigma”, ar tiem domājot gandrīz vienu un to pašu – “teorija”. Lai izprastu jēdzienu patieso

lietojumu, nepieciešams šo vārdu terminoloģisks skaidrojums, atbilstoši lietojumam latviešu valodā.

Jēdziens “teorija” ir cēlies no grieķu cilmes vārda *theōrēō* ar nozīmi ‘es aplūkoju, vēroju’. Tā ir **zinātniski pamatotu atziņu kopums, kas dod vienotu sistēmisku priekšstatu par esamības likumsakarībām, kā arī noteiktas zinātņu nozares pamatidejām**. Citiem vārdiem sakot – teorija ir pieredzes, sabiedriskās prakses loģisks vispārinājums; vispārinātu atziņu sistēma attiecīgā zinātnes nozarē. Teorijas nerodas pašas no sevis, tās nav tikai idealizētu domu vai vēlmju salikums, bet gan zinātniski pamatotu, ticamu pierādījumu apkopojums⁴ (skat. turpmāk tekstā teoriju izstrādei nepieciešamos pētījuma soļus). Tā ir noteiktu ideju sistēma, kuras nolūks ir skaidrot, pamatojoties uz vispārīgiem zinātniskiem principiem, apkopoto un uzkrāto faktoloģisko materiālu. Pedagoģijas zinātnes un izglītības jomas zinātnieks Daniels Edvards Grifits (*Daniel Edward Griffit*) uzsvēris, ka teorijas nevar tikt radītas, izmantojot vien kopīgu saprāta balsi, visiem saprotamu jēgu vai spekulāciju.⁵ Tās ir savstarpēji saistīti jēdzieni, pieņēmumi un vispārinājumi, kas sistematizēti apraksta un izskaidro, piemēram, pusaudžu uzvedību.

Bieži lietotais jēdziens “pieeja” ir veids, kādā izturas (pret ko), aplūko, pētī (ko). Tas ir veids, kādā cilvēks izvēlas kaut ko darīt, lai sasniegtu mērķi, izmantojot savas zināšanas, balstoties savā attieksmē, spriedumos un spējās.

Termina “paradigma” lietošanas izpratni apgrūtina un sarežģī daudzie termina apzīmējumi, tā formas dažādos zinātniskos, populāri zinātniskos avotos un ikdienas sarunvalodā. Salīdzinājumam ņēmu Oksfordas (*Oxford Dictionary*) un Meriama-Vebstera (*Merriam-Webster Dictionary*) vārdnīcās doto definējumu un Austrālijas universitātes dekānes Lisas Givenas (*Lisa M. Given*) un filozofa Tomasa Kūna (*Thomas Kuhn*) skaidrojumu. Tie visi norāda, ka šis termins var apzīmēt noteikta zinātniskā virziena filozofisko un teorētisko ietvaru, kurā apkopotas teorijas, jēdzieni un veiktie eksperimenti. Tāpat paradigma var būt zinātnisko uzskatu kopums, zinātniskā un pētnieciska orientācija, konceptuāla pamata shēma, kas atspoguļo būtiskas noteiktas sistēmas izmaiņas kādā vēsturiskā

⁴ Merriam-Webster. (n. d.). *Theory*. Retrieved June 25, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theory>

⁵ Griffiths, D. E. (1959). *Administrative Theory: Current Problems in Education*. New York: Appleton-Century Crofts.

periodā.⁶ Piemēram, izglītības sistēmas paradigmas maiņa, vērtību paradigmas maiņa sociālajā darbā. Sociālajā darbā paradigma var būt kā didaktiski strukturēts modelis, kurā attēlots un aprakstīts dažādu sistēmu apvienojums (politisko, institucionālo, klienta, resursu, vides u. c.), kas rada kopējās sistēmas harmonisku un saprotamu funkcionēšanu. Piemēram, sociālajā darbā pārsvarā runā par sistēmisko, lineāro, psihodinamisko, radikālā sociālā darba un uzvedības sociālā darba paradigmu, kaut gan vairāki zinātnieki apgalvo, ka nav iespējams vadīties tikai no vienas paradigmas, bet gan no vairāku salikuma.

Turpretim termins “modelis” teorijas jēdzienu kontekstā ir jāsaprot kā mērs vai paraugs kaut kam. Tas ir kā palīdzošā sistēma un noteikta veida izteiksmes līdzekļu kopums, ko izmanto oriģināla priekšmeta vai parādības pētīšanai. Modelis ir vienkāršots objekta atveidojums, kas pilnībā aizvieto pētāmo objektu, saglabādams tā būtiskākās īpašības. Modeļa pētīšana dod jaunu priekšstatu par objektu. Sociālā darba zinātnieki Džons Pīrsons (*John Pierson*) un Martins Tomass (*Martin Thomas*) ir norādījuši, ka modelis ir grafisks, shematisks, simbolisks noteikta pētāmā priekšmeta uzskatāms un vienkāršots atveidojums, kurā pētāmais priekšmets var būt noteikts koncepts, sociāls fenomens, struktūra vai sistēma, apkārtējās pasaules lietas vai parādības, cilvēka uzvedība vai šo priekšmetu dažādas kombinācijas noteiktā vidē.⁷

Daudz vienkāršāk ir izprast jēdzienu “princips”, kas ir kādas teorijas, uzskatu sistēmas, zinātnes galvenā ideja, pamata tēze vai galvenais atzinums. Principi ir noteikta pārliecība, pamatnostādne, kas nosaka konkrēta cilvēka, grupas vai organizācijas darbības fokusu, rīcību un nostāju kādā jautājumā, piemēram, ētiskas rīcības principi. **Katra teorija pauž savu nostāju un galvenos principus, kas ir saistīti ar teorijas būtību un mērķi.**

Cilvēkiem izsenis ir piemītusi dabiska vēlēšanās lietas nosaukt vārdos, izprast, kā un kāpēc tās darbojas. To sauc par pētniecisko darbību – zinātkāri, vēlmi izpētīt pasauli sev apkārt, meklēt skaidrojumus notikumiem, parādībām, saskatīt likumsakarības, aprakstīt tās un eksperimentēt (skat. 1.1.1. attēlu).

⁶ Given, L. M. (Ed.). (2008). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Los Angeles, Calif: SAGE Publications, pp. 591–595. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412963909>

⁷ Thomas, M., & Pierson, J. et al. (2002). *A Dictionary of Social Work* (2nd ed.). London: Harper-Collins Publishers, pp. 286–287.

1.1.1. attēls. Pētnieciskās darbības attēlojums

Pētnieciskā darbība saistīta ne tikai ar jaunu teoriju veidošanu, bet arī ar esošo teoriju kritiku un pilnveidi. Salīdzinot dažādos teoriju definējumus, var saskatīt pētījumu un teoriju saikni. Kaut arī ir daudz skaidrojumu par to, kas ir teorija, tos caurvij kopīga atziņa par teoriju rašanās saistību ar racionālo domāšanu un pētījumiem, kādi ir veikti teoriju izstrādes un pierādīšanas procesā. Ierasti terminu “teorija” lieto divējādi: a) abstrakti runājot par kaut ko iespējamu, pieļaujama, bieži populārzinātniskā tekstā – izteiktu apgalvojumu vai pieņēmumu veidā; b) nosaucot konkrētu, pierādītu un akceptētu teoriju, kas pamatota pētījumos. Nepārspilēšu, ja teikšu, ka bieži mēs lietojam, piemēram, frāzi “Nu teorētiski tas ir iespējams”, kas ir piemērs a variantam. Savukārt kā b varianta piemērs kalpo izteikums: “Teorijā par sociālo mācīšanos ir pierādīts, ka...”. Kāda ir atšķirība? Pirmajā piemērā termins lietots abstrakti – cilvēks nav pieredzējis, pārbaudījis vai pārliecinājies, respektīvi, tas nav viņa pieredzes avots, bet tas ir iespējams. Cilvēks pauž teorētisku pieņēmumu, kas balstās viņa pieredzē un jau esošajās zināšanās, un viņa izvēle ir to pētīt detalizētāk vai nē. Otrajā piemērā ir konkrēta atsauce uz kaut ko, kas ir pārbaudīts, pamatots pētījumos, pierādīts, tātad jau “izgājis pārbaudi” un noderīgs praksē. Piemēram, kādam būtu jābūt mūsu uzturam, kas ir veselīgāks – tītara vai vistas gaļa, kas ir kaitīgās ēdiena piedevas – cukurs vai sāls. Šajā gadījumā lietojam frāzi “teorētiski ir pieļaujams, ka...”, taču šajā gadījumā

apgalvojums nav pamatots pētījumos vai arī ir daļēji balstīts vienreizējās aptaujās un ekspertu izteikumos. Ir arī gadījumi, kad pieņēmumus izsaka konkrētas personas vai kompānijas vārdā un gala izvēle pieder mums pašiem – lietot šos pārtikas produktus vai izvēlēties citus.

Zinātniski izstrādātas teorijas ir visstingrāk reglamentētākā un uzticamākā zinātniski pamatotu zināšanu forma, kuras mērķis nav sasniegt noteiktu rezultātu, bet gan meklēt faktus, pierādījumus, lai iegūtu noteiktu zināšanu kopu.

Teorētisks pieņēmums vai to kopums var būt kā pētījuma idejas sākums kam liellam un nozīmīgam, tas var būt kā diskusija par jau izvirzītām teorijām, bet dažreiz tas ir kas personīgs, svarīgs tikai konkrētai personai vai personu grupai un vērsts uz kaut ko konkrētu vai saistīts ar kādu notikumu. Ir labi, ka mēs gribam un varam teoretizēt, pārspriest lietas un notikumus, izvirzīt savas “mazās teorijas”, – tas asina prātu, liek būt aktīviem domāšanā un praktiskajā darbībā. Tādējādi rodas jautājumi, kas virza izzinošo un pētniecisko darbību. Kā nelielu atkāpi es gribētu atklāt savu personīgo pieredzi, kas noteikti nav jāuztver kā teoriju veidošanas piemērs, bet tikai kā viens no iespējamajiem veidiem, kā mēs varam teoretizēt. Ap 2005. gadu Latvijā bija aktuālas diskusijas par to, kas ir godīgs valsts politiķis, un par korupcijas “plašajām” iespējām Latvijā. Šo diskusiju kontekstā es sev un saviem studentiem uzdevu jautājumu, kas mani satrauc sabiedrībā, valstī, kas man kā sabiedrības loceklim ir svarīgi. Atbildes bija dažādas, piemēram, daudzi studenti izteica viedokli, ka valdībā jābūt ļoti gudriem cilvēkiem, bet tur tādu nav; pietrūkst profesionālisma; lielas ambīcijas un daudz ko var nopirkt par naudu; korupcija ir pārāk liela un godīgums netiek pienācīgi novērtēts utt. Savukārt mana atbilde bija – “politiskā bezatbildība”. Pēc diskusijas pie sevis domāju – kā tas vispār var būt, ka valsti pārstāvoši cilvēki var rīkoties tik bezatbildīgi. Vai tas bija pamats kaut kādiem teorētiskiem pieņēmumiem vai pat veselas teorijas radīšanai? Pirmajā brīdī es nezināju, kāda ir atbilde, bet visdrīzāk jau, ka – nē. Kāpēc? Jo tas bija svarīgi man un es līdz šim netiku lasījusi vai dzirdējusi, ka šāda teorija vai līdzīgs koncepts vispār būtu radīts, bet ar jau esošajām socioloģijas teorijām noteikti šādu politisku fenomenu varētu skaidrot. Taču, vairāk par to domājot, pamazām veidojās daži atslēgas vārdi, kuri, manuprāt, tīri labi iekļāvās “politiskās bezatbildības” definējumā. Tā nonācu pie savas teorijas “Bezprincipialitātes universālais paradokssalums”.

Bezprincipialitātes universālais paradoksālums

“Principialitāte” – principi, pēc kuriem vadāmies savā dzīvē, sekojam, kas apkopo mūsu darbību, vērtību sistēmu, nosaka mūsu uzskatus, kuros balstās mūsu viedoklis. Līdzīgi kā sociālajā darbā ir sociālā darba principi.

Dziļākā jēga principiem – individualizācija kā intelektuālais, tikumiskais, psiholoģiskais, sociālais orientieris mūsu personīgajā un visas sabiedrības dzīvē.

“Bezprincipialitāte” – impulsu vadīta rīcība, vērtību sistēma ir nestabila, vērtības bieži mainās. Orientieru nav, vai tie ir neskaidri. Bezprincipialitāte noved pie atbildības iztrūkuma, vai tā kļūst difūza jeb izplūdusi. Visu atbildība par visu nozīmē nevienu atbildību par neko.

Mans pieņēmums – ideālais stāvoklis ir gadījumā, ja principialitāte un bezprincipialitāte atrodas līdzsvarā. Diskusiju rezultātā norit attīstība; oponējam kolēģiem, citādi domājošiem, tātad pētām, domājam, mācāmies.

Mans novērojums – mūsdienās līdzsvars bieži vien ir zudis. Politiskajā arēnā principi ir tikai lozungos, saukļos un vēlēšanu laikā. Mēs visi esam pie tiem jau pieraduši. Pieradums noved pie tā, ka nav atbildes reakcijas, mēs neklausāmies un nedomājam līdzī. No malas izskatās, ka visam piekrītam. Svaru kausi nosvērušies bezprincipialitātē. Loģisks secinājums: mikrolīmenī – iztrūkst individuālā atbildība, makrolīmenī – vara un vesels saprāts ir diezgan neiespējama kombinācija.

“Universāls” – politiskajā kontekstā – derīgs cilvēku grupai, ikvienam, jebkurā vietā, laikā un telpā.

“Paradoksālums” – nav empīriski izpētāms, pierādāms, bet var izmantot analītisko prātu, kritisko domāšanu un loģiku. Tas varētu būt kaut kas tāds, ko cilvēks nesaprot, vai kas viņam nepatīk, bet viņš to pieņem, atbalsta kā pašu par sevi saprotamu, jo viss izklausās tik pareizi un pamatoti. Tā pati par sevi ir rīcība, kas ir pretēja cilvēka patiesajām gaidām. Absurdās patiesības pieņemšana uztur paradoksa iespējamību. Politikā joprojām eksistē tendence, ka liela daļa apkārtējo seko un atbalsta cilvēkus ar ļoti izteiktu individuālā pašlabuma vērtību sistēmu un orientāciju

uz personīgo labklājību. Tas taču ir tas paradokss! Paradoksa eksistenci bieži veicina arī tas, ka cilvēki nemeklē atbildes par to, ko paši nezina vai kas viņus uztrauc, jo ir kāds, kas to pasaka priekšā. Tāpēc labāk atstāt visu, kā ir. Un tas arī ir paradokss, jo nekas nav jāpierāda. Tas ir kaut kas interesants, negatīvs vai pozitīvs, bet tas fascinē, pārņem cilvēku un beigu beigās to pieņem kā normu, un politikā tas darbojas perfekti.

Šo pārdomu rezultātā nonācu pie termina “politiskā bezatbildība” definējuma:

līdzsvara zudums sabiedrībā, ko uztur spēkā individuālās atbildības trūkums, kad kolektīvās domāšanas fokuss ir vērsts uz atsevišķu indivīdu vai grupu sociālā statusa svarīguma pozicionēšanu. Nekritiskajā pilsonī radījies maldinoši patiesu priekšstatu par savas darbības imitāciju kā nepieciešamību. Darbošanās notiek nedefinējamu, bieži vien nesasniedzamu un ar savu globālismu saistītu mērķu vārdā. Rezultātā – ne par ko nav jāatbild.

Par ko šis piemērs liecina? Pirmkārt, šis ir tikai mans veids, kā es teorētiski domāju, mani pieņēmumi, kas balstīti uz manos novērojumos, zināmās teorijās un pieredzē. Taču, lai to apstiprinātu un teiktu, ka “tā ir gatava teorija”, ir vajadzīgs dziļāks pētījums. Otrkārt, teorijas var rasties dažādi – balstoties pieņēmumos, spiedumos, teoretizēšanas rezultātā. Bet tas vienmēr prasa iedziļināties noteiktā parādībā, lietā vai notikumos, kas mūs interesē, un apkopot jau esošo informāciju par šo jautājumu.

Atgriežoties pie diskusijas par zinātniskām teorijām, jāatzīst to milzīgā dažādība un apjoms. Līdz ar to ir svarīgi tās veidā iedalīt vai klasificēt, un šie iedalījumi var būt ļoti dažādi.

Viens no klasifikāciju veidiem ir pēc teoriju piederības noteiktai zinātņu jomai:

- a) dabaszinātņu teorijas (piemēram, cilvēka izcelšanās jeb evolūcijas, dzīvības izcelšanās),
- b) sociālo zinātņu teorijas (piemēram, valsts izcelšanās, kultūrvēsturiskās, socioloģiskās, psiholoģiskās, ekonomikas),

- c) humanitāro zinātņu teorijas (piemēram, vēstures, lingvistiskās, filozofijas),
- d) inženierzinātņu teorijas (piemēram, ķīmijas, fizikas, dažādu tehnoloģiju teorijas).

ASV sociālās izglītības pētnieki Gajs Larkins (*Guy Larkins*) un Vorens Makkinijs (*Warren McKinney*), analizējot sociālās izglītības teoriju attīstību saistībā ar socioloģiskiem pētījumiem, teorijas ir iedalījuši četros veidos: klasiskā tipa, kriticisma, taksonomijas jeb sistemātikas un zinātniskā tipa teorijas.⁸ Saskaņā ar viņu veikto izpēti zinātniskā tipa teorijas visvairāk izmanto tieši sociālo zinātņu jomā. Zinātnieki Leslija Dikona (*Lesley Deacon*) un Stīvens Makdonalds (*Steven J. Macdonald*) izdalījuši piecas teoriju sfēras, par kurām diskutē un kuras izmanto sociālā darba pētījumos un praksē: psiholoģiskās, socioloģiskās, ētiskās un morālās filozofijas teorijas, kā arī politiski ideoloģiskās un organizāciju teorijas.⁹

Kā nākamo piemēru varu minēt Londonas skolas ekonomisko un politisko zinātņu profesoru Krisu Braunu (*Chris Brown*), kurš rakstā *The Poverty of Grand Theory* (“Lielās teorijas nabadzība”) analizējis vairākas teorijas un to pieeju starptautisko attiecību jomā. Raksta kontekstā nosacīti var saskatīt trīs teoriju veidus: skaidrojošā, normatīvā un interpretatīvā teorija.¹⁰

Runājot par teoriju rašanos, svarīgi izprast arī konkrētās valsts sociāli politiskos apstākļus un ekonomisko situāciju. Savstarpējā sociālo un ekonomisko faktoru saistība ietekmē ne tikai sociālā darba kopējo attīstību, bet arī ikvienas zinātņu nozares un profesijas teoriju. Jo augstāks labklājības līmenis valstī, jo vairāk uzmanības valdība pievērš sociālo jomu attīstībai un pilnveidei. Labs piemērs ir valsts dotācijas zinātniski pētnieciskās darbības atbalstīšanai konkrētā jomā, piemēram, finansējot ar sociālā darba praksi saistītus pētījumus. Ja runājam par valsts atbalstu sociālā darba attīstībai Latvijā, tad valsts budžeta līdzekļi tiek atvēlēti mācībām, tālākizglītībai, ikgadējiem pasākumiem (vasaras skolas), bakalaura

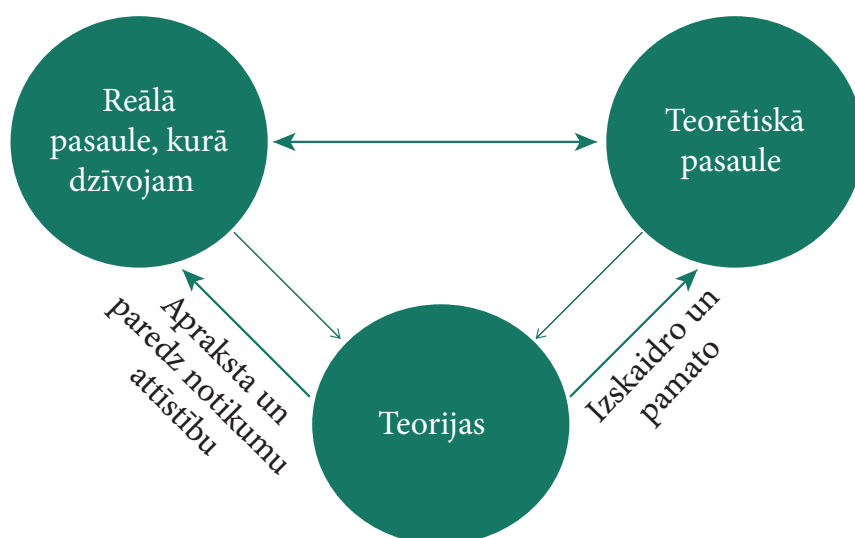
⁸ Larkins, A. G., & McKinney, C. W. (1980). Four Types of Theory: Implications for Research in Social Education. *Theory & Research in Social Education*, 8(1), 9–17. <https://doi.org/10.1080/0933104.1980.10506072>

⁹ Deacon, L., & Macdonald, S. J. (2017). *Social Work Theory and Practice*. London: Sage.

¹⁰ Brown, C. (2013). The Poverty of Grand Theory. *European Journal of International Relations*, 19(3), 483–497. <https://doi.org/10.1177/1354066113494321>

un maģistra studiju programmas stipendijām, kas, protams, ir vērtējams kā ļoti pozitīvs fakts. Taču nav piešķirts finansējums sociālā darba pētniecības programmu attīstībai, sociālā darba prakses vietu attīstīšanai vai starpvalstu sadarbības attīstīšanai, uzkrājot profesionālo pieredzi. Līdz šim sociālā darba attīstība Latvijā balstījies tikai un vienīgi ārzemju literatūrā un studentu izstrādātajos diplomdarbu pētījumos.

Turpinot teoriju vispārīgo apskatu, iepriekš rakstīju, ka teorijas nevar rasties atrauti no reālās dzīves, tāpēc uzskatāmībai izveidoju vienkāršotu attēlu, kā teoriju veidošanās saistās ar praktisko dzīvi (skat. 1.1.2. attēlu).

1.1.2. attēls. Teoriju veidošanās

Attēlā varam redzēt, cik visaptveroši teorijas sasaista reālo pasauli ar teorētisko pasauli, kurā ir hipotēzes, pētniecības metodes, definējumi, to analīze un eksperimenti, kas cenšas izskaidrot noteiktu priekšmetu, parādību un attiecību fenomenu. Tieši teorijas ir tās, ar kuru palīdzību zināšanas tiek sakārtotas tādā formā, kas ir izmantojama starppersonu komunikācijā, sekmējot izpratni par lietām un pētāmo priekšmetu. Teorijas parasti sastāv no konceptiem un idejām, kurās aprakstīta pastāvošā realitāte, un tas nozīmē to, ka teorētisko pieņēmumu kopums ir strukturēts noteiktā formā un publicēts. Par teorijas ideju un tajā paustajām atziņām diskusijas var turpināties, un jauni pieņēmumi arī tiek pārbaudīti jaunā

pētījumā. Piemēram, personības teorijās ir definēts pieņēmumu un jēdzienu apkopojums par to, kā labāk uztvert un pētīt cilvēku, skaidrot tā uzvedību, attiecības ar citiem cilvēkiem. Teorijas piedāvā noteiktu struktūru vai modeli, ar kura palīdzību varam novērot realitāti un prognozēt notikumus. Tas ir veids, kā organizēt un sakārtot informāciju, lai to varētu nodot tālāk vai papildināt.¹¹ Lai rastu risinājumu noteiktai problēmai un izvirzītu teorētiskus pieņēmumus tās risināšanai, nepieciešams sekot noteiktam pētījuma dizainam, kas balstīts noteiktā teorijā vai teorijās. Lai teorija tiktu izvirzīta kā ticams reālās dzīves atspoguļojums un zinātniski pamatots materiāls, tai jābūt pārbaudītai pētījumos. Pētījumus veido savstarpēji saistīti un pēctecīgi elementi, kas saturiski nosaka pētījuma metodoloģiju – to, kas pētījumā tiks darīts:

- 1) problēma – kāda tā ir, ko gribam pētīt. Tā ir jāapraksta un jānoformulē tā, lai katrs lasītājs, interesents saprastu problēmas būtību. Piemēram, personas ilgstoša alkohola lietošana rada problēmas visai atkarīgā cilvēka ģimenei, un viena no problēmām ir negatīvas izmaiņas ģimenes locekļu attiecībās. Jāapraksta problēmsituācija, kas pārlicinoši parāda pretrunas ģimenē, ko tieši ir nepieciešams pētīt, kāds ir pētījuma jautājums, uz kuru jādod atbilde;
- 2) hipotēze – pieņēmums par iespējamām izmaiņām, kas pārbaudītas praksē. Piemēram, ja mazinās personas vielatkarība, tad uzlabojas attiecības ģimenē;
- 3) pētījuma dizains – aprakstīta pētījuma metodoloģija, nosauktas metodes, laika ierobežojums pētījuma veikšanā;
- 4) instrumentārijs – aprakstīti mērījumi vai veiktie eksperimenti, iesaistītie dalībnieki;
- 5) datu vākšana – ar kādām metodēm dati ir iegūti, kā apkopoti, piemēram, intervijas, fokusgrupas, hermeneitiskā analīze;
- 6) datu analīze – aprakstīta iegūto datu apstrāde, kā tā sasaucas ar pētījuma problēmu un hipotēzi;

¹¹ Thomas, M., & Pierson, J. et al. (2002). *A Dictionary of Social Work* (2nd ed.). London: Harper-Collins Publishers, pp. 474–478.

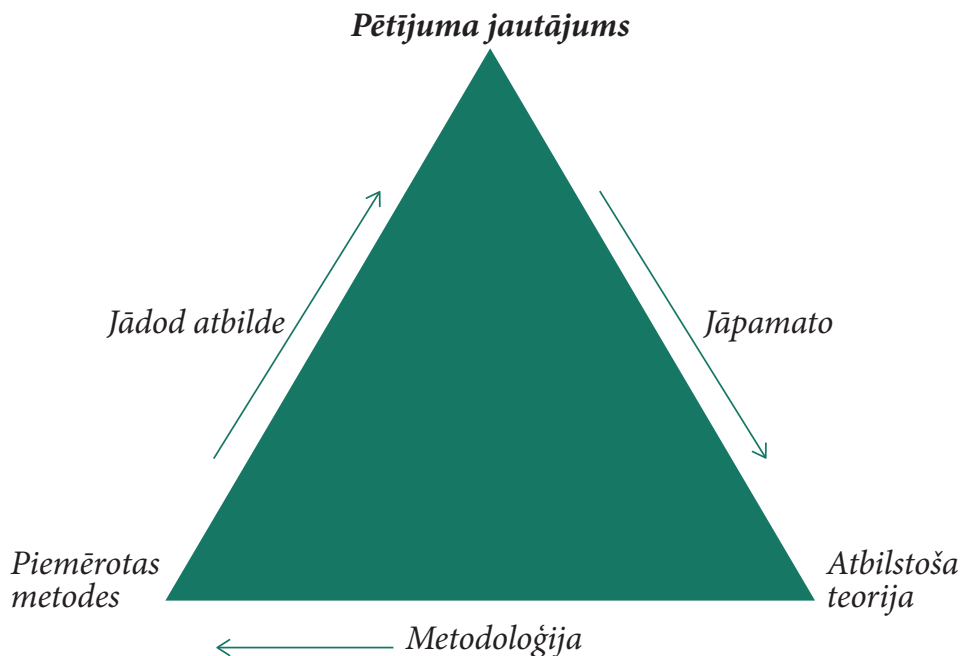
- 7) vispārinājumi – kādi ir secinājumi un atziņas par veikto pētījumu, kā tas sasaucas ar teorētisko bāzi, cik lielā mērā apstiprinās hipotēze un ieteikumi (ja tādi ir nepieciešami). (Skat. 1.1.3. attēlu.)

1.1.3. attēls. Teoriju saistība ar pētījumu metodoloģiju

Piedāvāju vēl vienu uzskatāmu pētījumu trīsstūra piemēru (skat. 1.1.4. attēlu), ko esmu veidojusi pēc izglītības jomas zinātnieka Ričarda Vesta (*Richard E. West*) atzinumiem par izglītības tehnoloģiju pētījumiem.

No attēla redzams, ka pētījuma jautājumam jābūt skaidri uzstādītam, formulētam un saistītam ar atbilstošu teoriju, ko izmanto pētījumā. No teorijas izriet pētījuma metodoloģija, metožu izvēle, kas palīdzētu rast atbildi uz pētījuma jautājumu (citreiz saukta kā pētījuma problēma).

1.1.4. attēls. Pētījumu trīsstūris¹²

Galvenās domas, ko gribētos uzsvērt:

- 1) Teorijas netiek veidotas mākslīgi, un tās neveidojas pašas no sevis. Teorijas ir praktiskās dzīves atspoguļojums, tām ir noteikts pamatojums.
- 2) Teorijas ir daudzu un dažādu pieredžu apkopojuma rezultāts.
- 3) Izvirzītās teorijas pamatojas noteiktā pētnieciskā bāzē – teorētiskais pamatojums (piemēram, dažādu teoriju analīze, veikto pētījumu salīdzinājums) un empīrika vai pētījuma metodoloģija, kas dažreiz saukta kā instrumentārijs un noteiktas pētniecības metodes.
- 4) Teorijas ir uzkrāto zināšanu tālākas nodošanas un papildināšanas veids, kam ir struktūra un kas ir sakārtotas noteiktā formā, lai atvieglotu un sekmētu to uztveri un izpratni. Zināšanas pašas par sevi nav neko vērtas, ja tās netiek izmantotas praksē.
- 5) Atkarībā no zinātņu disciplīnas un autoriem literatūrā sastopamā teoriju klasifikācija un veidi ir dažādi.

¹² West, E. R. (2016). Insights from the Journal Analysis Series: What we have learned about Educational Technology Research. *Journal of Educational Technology & Society*, 56(1), 41–45.

- 6) Ikvienas profesijas attīstību veicina jaunu teorētisko atziņu pārzināšana, piemēram, sociālajās zinātnēs tie var būt jaunākie pētījumi par novitātēm metožu izmantošanā, jauns skatījums par sociālo problemātiku vai cilvēka uzvedību vidē.

Es ceru, ka šis īsais ieskats par teoriju veidošanos un saistību ar reālās dzīves norisēm un to lakoniskais skaidrojums palīdzēs pārvarēt barjeru starp praksi (praktizējošiem speciālistiem, sociālā darba studentiem, administratīvo personālu) un teoriju, kā arī mazinās šaubas par teoriju nozīmi praksē.

1.2. TEORIJA UN SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE

Sociālā darba prakse ir balstīta zinātniski pamatotās teorijās un zināšanās. ASV Nacionālā Sociālo darbinieku asociācija (*National Association of Social Workers*) skaidri norāda, ka profesionālajai praksei ir jāietver empīriski balstītas zināšanas un ka sociālajiem darbiniekiem kritiski jāsalīdzina esošās zināšanas ar jaunām.¹³ Sociālais darbinieks izmanto šīs zināšanas un pētījumu pierādījumus savā praktiskajā darbībā. Rodas loģisks jautājums – kas tad ir sociālā darba zināšanu pamata bāze? To ir svarīgi saprast, jo sociālie darbinieki, atšķirībā no citu palīdzošo profesiju pārstāvjiem, ir sava veida eksperti ne tikai cilvēka uzvedības bioloģiskajos, psiholoģiskajos, sociāli kulturālajos, ekonomiskajos un politiskajos aspektos, bet arī darbā ar klientiem, izvērtējot sociālās situācijas, problēmas, veicot preventīvo darbu un intervenci visās sociālajās sistēmās un sociālā darba prakses līmeņos. Saskaņā ar profesoru Sūzenas Robinsas (*Susan P. Robbins*), Pranaba Čaterjē (*Pranab Chatterjee*) un Edvarda Kandas (*Edward R. Canda*) veikto analīzi, sociālajā darbā par pamata bāzes zināšanām kalpo vispārīgās zināšanas par sociālo darbu mikro un makrolīmenī un zināšanas par indivīdu un ģimeni. Daļa zinātnieku uzskata, ka primārās ir zinātniskajā empīriskajā radītās zināšanas, citi apgalvo, ka sociālais darbs ir māksla, radusies no prakses gudrības

---

¹³ National Association of Social Workers (NASW). (n. d.). *Read the Code of Ethics. Approved by the 1996 NASW Delegate Assembly and revised by the 2017 NASW Delegate Assembly*. Retrieved March 10, 2020, from <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-of-ethics-english>

(angļu val. – *practice wisdom*), vērtībām palīdzošajās attiecībās un subjektīvas iedvesmas, kas atrodama klientu gadījumu analizē.¹⁴ Manuprāt, šie viedokļi nav diametrāli atšķirīgi un tikai papildina viens otru, un tam ir vairāki iemesli:

- a) sociālais darbs pēc savas būtības ir vērtībās balstīta profesija. Vērtības ir interaktīvs jeb mijiedarbībā esošs komponents. Tas nozīmē, ka vērtībām ir svarīga loma, pieņemot profesionālus lēmumus, un tās ir saistītas ne tikai ar uzkrāto pieredzi un teoriju pārzināšanu, bet arī paša sociālā darbinieka personību. Tātad zināšanas nav brīvas no vērtību ietekmes un tās nevar atdalīt un skatīt kā kaut ko atsevišķu;
- b) teorijas nav dogmatisku faktu kopums, un tās nevar tikt izmantotas, lai pētāmo priekšmetu ieliktu “rāmjos”, piemēram, uzvedību – vienalga, vai tā ir indivīda, grupas, organizācijas vai kopienas līmenī. Piemērojot tās noteiktai situācijai, teorijas palīdz skaidrot un saprast cilvēka uzvedību vai vides sistēmu mijiedarbību utt.;
- c) teorijas ir balstītas uz kognitīvu uztvērumu pamata, kas mūsu gūtās pieredzes rezultātā laika gaitā attīstās. Mainoties mums pašiem, mainās arī izpratne, attieksme un zināšanas.

Teoriju pārzināšanu sociālajā darbā var uzskatīt par sociālā darbinieka profesionālās darbības vislielāko resursu, esenci. Teoriju izmantošana ir absolūti nepieciešama, pieņemot, ka jebkāda veida diskusijas par prakses esamību bez teorijas ir vienīgi atrunāšanās mēģinājums un neprofesionālas attieksmes demonstrēšana. Pasaules mērogā sociālā darba profesijas ilgā esamība un attīstība apliecinājusi sevi kā teorijās veidojušos un teorijas radījušu profesiju. Piemēram, šādi izpaužas sociālā darba prakses saistība ar ekosistēmas pētījumiem, kuros ne tikai apkopotas praksē gūtās zināšanas, bet tās papildinātas ar jaunām atziņām, pierādījumiem un pieredzi, kas savukārt iekļautas sistēmiskajā, psihodinamiskajā vai uz devumu vērstajā pieejā. Teorijas sociālajā darbā dialektiski attīstās, mainot saturu, papildinot katru iepriekšējo teoriju ar jauniem pētījumiem, jauniem teorētiskiem uzstādījumiem un jauniem prakses pierādījumiem. Ir tikai loģiski, ka sociālais darbs kā sociāla cilvēkzinātnes un prakses nozare nevar apstāties,

¹⁴ Robbins, S. P., Chatterjee, P., & Canda, E. R. (1998). *Contemporary Human Behavior Theory: A Critical Perspective for Social Work*. Boston: Allyn & Bacon, pp. 22–89.

mainoties sociāliem, politiskiem apstākļiem, transformējoties cilvēkiem, viņu attiecībām un problēmām. Apstiprinājumu šai domai izteicis ASV sociālo zinātņu reformators Ābrahams Fleksners (*Abraham Flexner*) referātā “Vai sociālais darbs ir profesija?” jau 1915. gadā Baltimorā. Viņš uzsvēra, ka neviena profesija nevar būt tikai teorētiska vai tikai praktiska.¹⁵ Vai sociālais darbinieks var un ir spējīgs izmantot vairākas teorijas? Kā notiek teoriju atlase un no kā tā ir atkarīga? Līdzīgi jautājumi tiek uzdoti gandrīz katrā studentu, praktiķu un zinātnieku auditorijā.

Pašreiz es saskatu divus būtiskus un savstarpēji saistītus sociālā darba teoriju nolieguma iemeslus praktiķu vidū:

- 1) kā sekas neveiksmīgam studiju procesam augstskolā, kad teoriju apguve un iedzīvināšana auditorijā nav izdevusies dažādu iemeslu dēļ, bet pamatā teorētiskās bāzes trūkums un nevienādība, līdz ar to grūtības sasaistīt teorētiskās zināšanas ar praksi studiju procesā un
- 2) institucionalizēšanās tendences pastiprināšanās, sociālā darba mikro un mezoprakses modeļu trūkums, pieaugoša birokrātija sociālajā darbā, kas nomāc individuālo un uz personu centrētu sociālā darba praksi.

Sociālā darba lauks ir specifisks jau ar to vien, ka ir atvērts dažādu zinātņu teorijām, atzinumiem, kas palīdz veidot efektīvu sociālā darba praksi. Nosacīti teorijas, kuras izmanto sociālajā darbā, var iedalīt divās grupās: **starpdisciplinārās** un **tiešās sociālā darba teorijas**. Starpdisciplinārās teorijas robežojas ar citu zinātņu nozarēm, piemēram, socioloģiju, psiholoģiju, politoloģiju. Tās palīdz izprast cilvēku, situācijas, kurās viņš atrodas un informē sociālā darba praksi. Taču **tiešās sociālā darba teorijas** skaidro, definē sociālo darbu pašu par sevi – tā mērķi, raksturu, būtību, kādam tam jābūt praksē.¹⁶ Sociālā darba praksē abas šo teoriju grupas veido kompleksu zināšanu kopumu, kas nosaka sociālā darba profesionālās darbības pamatus un paša sociālā darba būtību, piemēram, sociālā darba procesu, darbības metodes, pieejas, komunikācijas veidus ar noteiktu mērķa grupu vai pamatprincipus. Izvēlēta teorija nosaka to, ko sociālais darbinieks dara praksē, kāds saturs ir viņa profesionālajai darbībai.

¹⁵ McGrath Morris, P. (2008). Reinterpreting Abraham Flexner's Speech, "Is Social Work a Profession?": Its Meaning and Influence on the Field's Early Professional Development. *Social Service Review*, 82(1), 29–60. doi: 10.1086/529399

¹⁶ Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate, pp. 166–167.

Teoriju uztveri vienmēr sekmē kāds uzskatāms attēls vai shēma, un šī nolūka dēļ es izmantoju Birmingemas universitātes sociālā darba departamenta vieslektores Dr. Pamelas Trevitikas (*Pamela Trevithick*) sociālā darba teorētisko zināšanu saturu atveidi, kurā uzskatāmi parādītas teorētiskās zināšanas kā bāzes elements, kas veidojas no trīs teoriju blokiem (skat 1.2.1. attēlu): 1) teorijas, kas atspoguļo mūsu izpratni par cilvēkiem, lietām un notikumiem, 2) teorijas, kas analizē sociālā darba mērķi un lomu un 3) teorijas, kas tieši attiecināmas uz sociālā darba praksi.¹⁷

1.2.1. attēls. Sociālā darba teorētisko zināšanu saturs

Saskaņā ar sociālā darba zinātnieku Malkolmu Peinu (*Malcolm Pein*)¹⁸ teorijas var iedalīt pēc to saturiskās nozīmes:

- a) teorijās, kas skaidro, kas ir sociālais darbs, tā vietu sabiedrībā (piemēram, marksistiskā, feministiskā teorija),
- b) teorijās, kas paskaidro, kā darīt sociālo darbu (piemēram, kognitīvi biheiviorālā, uz uzdevumu vērsta (literatūrā saukta arī par pieeju), sociālā mācīšanās teorija),

¹⁷ Trevithick, P. (2008). Revisiting the Knowledge Base of Social Work: A Framework for Practice. *The British Journal of Social Work*, 38(6), 1212–1237. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm026>

¹⁸ Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd., p. 39.

c) teorijās, kas vairāk pievēršas klienta pasaules skaidrošanai (piemēram, ekoloģiskā, sistēmu, sociālā konstruktīvisma teorija).

Apkopojot atziņas no starpnozaru pētījumiem (socioloģija, politika, sociālais darbs) par teoriju dalījumu dažādību, manuprāt, nosacīti var izdalīt trīs raksturīgākos teoriju veidus. Kā pirmo veidu var izdalīt materiālistiskās sociālās teorijas. Tās ir plaša spektra teorijas, kur fokuss pārsvarā likts uz politiskām un ekonomiskām sabiedrības struktūrām un sociālo institūciju būtību, īpaši sociālo darbu un labklājību, piemēram, radikālais sociālais darbs, sociālās un kultūras relativitātes teorijas, kam ir dažādas variācijas, kas atspoguļo sociālo konstruktīvismu. Otrais veids būtu stratēģiskās vai prakses teorijas, ar fokusu uz intervences, dažādu metožu attīstību, piemēram, sistēmu teorija, sociālā iemācīšanās teorija. Trešais veids var apvienot prakses ideoloģijas teorijas, kas ir specifiska teoriju grupa par to, kā pieredze un zināšanas realizējas praksē, piemēram, realitātes, sociālo mijiedarbību teorija. Taču, kā jau iepriekš minēju, tad sociālajā darbā teoriju klasifikācija, veidi, dalījums (var lietot dažādus jēdzienus) var būt ļoti daudzveidīgs, taču ne ar diametrāli pretēju nozīmi.

Nodaļas sākumā pieminēju diskutablu jautājumu, kas ir “labs” sociālais darbinieks? Tāds, kas pārzina teorijas, bet neizmanto praksē? Tāds, kas teorijas atdala no prakses? Tāds, kas ir labs cilvēks un atbalsta klientus bez teorētiskā seguma? Droši vien, ka esmu jau daļēji atbildējusi un savu atbildi pamatojusi nodaļā “Kas ir teorija”, bet vēlos to turpināt tiešā saistībā ar sociālo darbu, konkrēti – sociālo darbinieku.

Sociālais darbs ir atbildība. Sociālais darbs ir māksla. Sociālais darbinieks ir mākslinieks, kas glezno cilvēku dzīves to tumšākajos un gaišākajos brīžos, ejot kopā ar viņiem soli pa solim pārvērtību laikā.

(V. Roga-Vailza)

1.2.1. SOCIĀLĀ DARBINIEKA PERSPEKTĪVA

Sociālais darbs notiek katru dienu dažādās vietās – sociālais darbinieks satiekas vai apmeklē dažādus cilvēkus, veic pārrunas vai konsultē par dažādiem

jautājumiem, un risina dažādas problēmas. Kā jebkuras profesijas pārstāvis, arī sociālais darbinieks vēlas saprast savas profesijas robežas, kāda ir profesijas misija un galvenais mērķis. To ir viegli pateikt, bet grūti pielietot praksē, tāpēc teorijas uzskatāmas par vadlīnijām, kas palīdz orientēties dažādās situācijās, neļauj samulst, izdarīt pārsteidzīgus secinājumus, vai ietekmēties un vadīties no savas dzīves pieredzes, sajaucot to ar klienta pieredzi. Austrumanglijas universitātes (*East Anglia*) emeritētais profesors, zinātnieks un sociālais darbinieks Deivids Hovs (*David Howe*), kas ir strādājis arī kā speciālistu komandas vadītājs, ir teicis: “Lai savu darbu veiktu labi, sociālie darbinieki vēlas zināt, kas notiek konkrētā situācijā, un, kad viņi apzinās sevi šajā komforta zonā, tad viņi ir nonākuši teoriju valstībā. Notikumu plūsmā viņi meklē ceļus un veidus, kā situāciju risināt un padarīt to saprotamu sev un klientam. Teorijas palīdz vadīt mūsu uzvedību.”¹⁹ Teorijas palīdz saprast vietu, laiku un situāciju, kurā sociālais darbinieks atrodas, apzināties savas lomas, funkcijas un uzdevumus. Bez teorijām nevar veikt profesionālu darbu, – tā drīzāk būtu kā “glābēja” lomas uzņemšanās un intuitīva darbošanās. Teoriju mērķis sociālajā darbā ir skaidrot un izprast cilvēka uzvedību noteiktā vidē, izprast sociālo problēmu veidošanos, piesaistot un izmantojot psiholoģiskās, socioloģiskās un pedagoģiskās zināšanas, radīt atbilstošas sociālā darba teorijas, kas satur noteiktus vērtību modeļus, skaidro attiecības starp cilvēkiem, palīdz veidot attiecības starp sociālo darbinieku un klientu u. c. Laika gaitā citu zinātņu teorētiskās perspektīvas ir pievienotas un adaptētas sociālā darba zinātnei un praksei. Linkolnas universitātes Veselības un sociālās aprūpes skolas (*The School of Health and Social Care at the University of Lincoln*) vadītājs Naidžels Horners (*Nigel Horner*) vairākkārt norādījis: “Sociālais darbs ir praktisks darbs. Tas ir par cilvēku pasargāšanu un viņu dzīves izmainīšanu, nevis par to, kā raiti un teorētiski skaidrot, kāpēc viņi ir nonākuši grūtās dzīves situācijās. Vajag nodrošināt jauna līmeņa kursus un programmas, kur teorija un pētījumi tiešā veidā informētu un atbalstītu sociālā darba praksi.”²⁰ **Tātad teorētiskā pasaule, ja tā var teikt, mainās un attīstās līdzī praktiskās darbības pasaulei un otrādi.** Tikpat slikti, kā

¹⁹ Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate, p. 15.

²⁰ Horner, N. (2019). *What is Social Work? Context & Perspectives* (5th ed.). London: Sage/Learning Matters.

ignorēt teorijas, ir arī ieslīgt otrā galējībā – teoretizēt, aizmirstot par darbu ar klientu. Profesors D. Hovs uzsvēris domu, ka efektīva sociālā darba prakse var būt tikai tad, ja darbinieki seko un ievieš skaidri noteiktas, saprotamas procedūras un sociālā darbinieka iesaistišanās ir skaidra ne tikai pašam darbiniekam, bet arī klientam. Labi praktiķi apzināti izmanto zinātniski pamatotas teorijas un metodes, kas organizē un vada praktisko darbību tādā veidā, kas ir sistemātisks un akceptējams gan sociālajam darbiniekiem, gan klientam.²¹

Taču, kā jau minēju iepriekš, praktiķu attieksme pret teorijām ir divējāda, un visbiežāk sastopamas ir trīs nevēlamu veidu pieejas teoriju uztverē:

- 1) teoriju noraidīšana,
- 2) teorētiskais dogmatisms,
- 3) teoriju neierobežots eklektisms.²²

Teoriju noraidīšana nozīmē to, ka sociālais darbinieks noraida tās kā nederīgas, nepiemērotas konkrētiem gadījumiem. Tas palielina risku neievērot un “paiet garām” klienta patiesajai problēmai, un sniegt nepieciešamo atbalstu. Piemēram, 70 gadus vecam klientam piešķir dažādus sociālā atbalsta pakalpojumus, bet situācija neuzlabojas. Patiesība ir tāda, ka viņš joprojām sēro un ilgojas pēc savas pirms septiņiem mēnešiem mūžībā aizgājušās sievas. Sociālo pakalpojumu administrēšana nedod vēlamu rezultātu, īstā problēma nav noteikta, tāpēc spēka perspektīvas pieeja un psihosociālās konsultācijas netiek izmantotas.

Teorētiskais dogmatisms izpaužas kā praktiķu ticība vienas teorijas universālumam, uzskatot, ka tā derīga pilnīgi visās situācijās, strādājot ar visiem klientiem. Es to varētu nosaukt par sava veida pārprastu “lojalitāti”, kas noved pie tāda paša rezultāta kā teoriju noraidīšanas gadījumā. Dogmatisma iemesli var būt dažādi – gan teoriju nezināšana, gan uzskats, ka ir ērti un vienkārši strādāt ar vienu un to pašu teoriju, to “pielāgojot”.

Turpretī eklektiskā pieeja ir ļoti populāra un bieži izmantota sociālā darba praksē. Kaut arī sociālie darbinieki atpazīst teorijas un atzīst to nozīmi, viņi īstenībā nav sasnieguši attiecīgo profesionalitātes līmeni un atraduši savu teoriju/

²¹ Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate, pp. 8–9.

²² Robbins, S. P., Chatterjee, P., & Canda, E. R. (1999). Ideology, Scientific Theory, and Social Work Practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 80(4), 374–384. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.1217>

teorijas. Tā rezultātā viņi apvieno dažādu teoriju atsevišķas daļas vai aspektus vai izmanto to, ko labāk saprot un ir mācījušies. Šajā sakarā M. Peins eklektismā minējis divu veidu izpausmes. Pirmā saistīta ar sociālo gadījumu slodzi, kur dažādiem gadījumiem lietotas dažādas teorijas. Šī ir selektivitātes forma, kurā sociālais darbinieks vienas teorijas vietā izvēlas lietot vairākas. Otrā izpausmē dažādu teoriju aspekti konkrētā gadījumā likti kopā, izmantojot tos vienlaicīgi.²³ Eklektika ir diskusiju temats ir ne tikai sociālā darba pētnieku vidū, bet tiek aprakstīta arī citu nozaru zinātnieku pētījumos. Diskusijas sociālajā darbā galvenokārt ir par metožu izmantošanu, sociālā darba procesu, intervenci, kā arī sociālā darbinieka prasmēm un zināšanām brīvi izmantot metodes pēc vajadzības. Zinātniece Denīza Larsena (*Denise J. Larsen*) to nosaukusi par “brīvu kustību starp teorijām”²⁴ – sociālais darbinieks meklē labāko un efektīvāko veidu, kā palīdzēt klientam risināt situāciju.²⁵ Profesors D. Hovs piedāvā citu skatījumu, uzsverot, ka eklektika ir ļoti “slidena lieta”, eklektismā sociālais darbinieks izmanto tās teorijas daļas un atziņas par cilvēkiem, vidi un sabiedrību, kas visiem ir labāk zināmas. Eklektisma pieejā izmantotās teorijas parasti darbojas vienas paradigmas robežās, un tā ir tikai ilūzija par brīvu kustību starp epistemoloģiju, ontoloģiju un metodoloģiju. Praksē sociālajam darbiniekam joprojām ir nemainīga uztvere par cilvēku (klienta) situāciju un viņš ir strikti ierobežots teoriju izmantošanā.²⁶

Kā izvairīties no iepriekš minētajām trim nevēlamajām pieejām un nodrošināt efektīvu teoriju iedzīvināšanas praksi? Vispirms jāatzīst, ka vajadzība pēc teorijām, apzinoties sociālā riska grupu dažādību un pieaugumu sabiedrībā, ir nenoliedzama un vitāli svarīga. Nākamais solis ir izprast to, ka sociālā darbinieka kā speciālista kompetenci veido dinamiskas zināšanas par cilvēkiem, institucionālām konstrukcijām, sociālām problēmām un to saistību ar esošo sociālā darba prakses pieredzi. Izklaušās sarežģīti, un tieši tāpēc mans arguments ļauj apgalvot, ka teoriju izmantošana sociālā darba praksē jāsaista ar trim sociālā darbinieka

²³ Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd., pp. 52–57.

²⁴ Larsen, D. J. (1999). Eclecticism: Psychological Theories as Interwoven Stories. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 21(1), 69–83.

²⁵ Fischer, J. (1978). *Effective Casework Practice: An Eclectic Approach*. New York: McGraw-Hill.

²⁶ Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate, pp. 165–166.

profesionalitātes līmeņiem: 1) sociālā darbinieka sākotnējo profesionālo sagatavotību (izglītība, specializācija), 2) profesionālo kompetenci (zināšanas, prasmes, attieksme, spējas, gatavība vai profesionālais briedums) un 3) personību (pašapziņšanās, intuīcija, empātija, tolerance, vērtīborientācija un motivācija).

Negribētu, ka iepriekš minētais paliek teorētiska apgalvojuma līmenī, tāpēc turpmāk mēģināšu teorētiskās zināšanas saistīt ar praktiskām lietām. Pirmkārt, profesionālā sagatavotība ietver noteiktu studiju programmu apguvi, kas ietver sociālā darba teoriju un metožu kursu. To apgūšana ir vitāli svarīga, jo teoriju uzdevums ir paaugstināt darbinieka spēju **apzināti praktizēt** un turpmāk pašam saskatīt savu individuālo profesionālās meistarības pilnveidošanas ceļu. “Spēja apzināti praktizēt” nozīmē to, ka sociālie darbinieki seko noteiktam darbības modelim, kas lielākā vai mazākā mērā iekļauts visās sociālā darba teorijās un teorijās par sociālo darbu. Piemēram:

1. analizē teorētiskās atziņas, kas attiecas uz problēmas rašanās cēloņiem;
2. teorijas ietvaros izprot sociālā darbinieka mijiedarbību ar klientu – katra teorija nosaka, cik lielā mērā sociālais darbinieks iesaistās problēmas risināšanas procesā un cik lielu iniciatīvu atstāj klienta ziņā;
3. saskata iespējas, kādā veidā notiek attiecību dibināšana ar klientu, un veido sadarbību;
4. izvēlas attiecīgas sociālā darba metodes, kas tiks izmantotas intervences plānā, lai sasniegtu izvirzītos uzdevumus (piemēram, komunikācijā, izvērtēšanā, novērtēšanā) atbilstoši teorijām.

Otrkārt, profesionālā kompetence veidojas ne tikai iegūstot zināšanas, bet prasmīgi tās pielietojot praksē. Piemēram, noteiktu teoriju, pieeju un metožu izmantojums, kas **veido un stiprina profesionālo pārliecību**. Taču ar pārliecību ir jābūt ļoti uzmanīgiem, jo tai ir divas puses: samērīga un saprātīga pārliecība par savu darbību, kas sniedz pozitīvu rezultātu, un pārmērīga vai uzpūsta pārliecība, kas noved pie neadekvāta situācijas izvērtējuma, nepareizas problēmu identificēšanas un nesniedz pozitīvus rezultātus. Visiem zināms ir filozofa Sokrāta (*Sōkratēs*) slavenais teiciens: “Es zinu, ka neko nezinu”. Teiciena dziļākā jēga ir mudinājums mācīties, apgūt zināšanas, neapstāties pie sasniegtā. Tas palīdz apzināties savas stiprās un vājās puses. Tātad profesionālā pārliecība veidojas sevi apzinoties.

Un te labs palīgs ir spēja kritiski analizēt un reflektēt. Kritiski reflektēt nozīmē apzināties un būt pārliecinātam par savām un citu vērtībām, mērķiem, saistībām, stiprībām pusēm un ierobežojumiem. Šī spēja veicina teorētisko zināšanu izmantojumu, to pilnveidi un attīsta sociālā darbinieka prasmes uztvert personu un vidi holistiski.

Treškārt, sociālā darbinieka personība ir īpašs instruments, resurss darbā ar indivīdu, grupu vai kopienu, un tā var tikt bagātināta ar dažādām radošām individuālām spējām, talantiem, dotībām, kas ir svarīgi metožu izmantojumā un **pozitīvas attieksmes veidošanā** ne tikai ar klientiem, bet arī ar kolēģiem. Līdzās profesionālajai kompetencei, ko veido zināšanas, prasmes, spējas un gatavība, tikpat svarīgas ir sociālā darbinieka personības īpašības. Viena no svarīgākajām ir empātija – spēja redzēt un saprast, ko jūt klients, un gatavība sniegt atbalstu un palīdzību, attīstot klientam jaunas prasmes un stratēģijas, kā pārvarēt situāciju. Tikpat svarīga ir elastība – vienlaicīga vairāku uzdevumu risināšana, tai pašā laikā nosakot prioritātes, lai darbības tiktu veiktas savlaicīgi, efektīvi un pieņemamā veidā. Radošums veicina spējas redzēt “ārpus noteiktā rāmja”, būt atvērtam jaunām idejām un, izmantojot zināšanas par teorijām, spēt vienu un to pašu uzdevumu realizēt dažādos veidos. Sociālais darbinieks ir palīdzošās profesijas pārstāvis, tāpēc šīs personības kvalitātes ir ļoti būtiskas un tās arī var ietekmēt teoriju izpratni un izmantojumu. Sociālā darbinieka spējai apzināti praktizēt, profesionālai pārlicēbībai un personības kvalitātēm ir noteicošā loma profesionālās identitātes veidošanā.

Sociālā darba un paliatīvās aprūpes pētnieks M. Peins norāda, ka teorijas ir vispārināts ideju kopums, kas strukturēti apraksta un skaidro pasauli mums apkārt un no sociālā darba perspektīvas palīdz izprast cilvēkus.²⁷ Ir svarīgi, lai sociālajam darbiniekam piemistu teorētiskā perspektīva, kas ir saderīga ar prakses ētosu, un teorētiskā izpratne par cilvēkiem, viņu uzvedību un pieredzi. Sociālā darba teorētiskā bāze veido katra sociālā darbinieka zināšanas, kuru pielietojums praksē ir atkarīgs tikai un vienīgi no paša darbinieka. Tātad atbildība par profesionālo veikumu nevar tikt mazināta, aizbildinoties ar teoriju trūkumu, to nezināšanu vai neizpratni. Tās ir pamata zināšanas, ko apgūst studiju laikā un asimilē, pielāgo turpmākai praktiskajai darbībai. Profesors D. Hovs norāda, ka, kaut arī teorijas ir definētu konceptu un

²⁷ Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd., pp. 2–4.

priekšlikumu kopums, kas organizē skatījumu uz noteiktu fenomenu, tās visas palīdz realizēt piecus svarīgus uzdevumus: **aprakstīt, izskaidrot, paredzēt, kontrolēt un panākt**. Un sociālais darbinieks veic visus četrus uzdevumus.²⁸

Varbūt daudziem lasītājiem prātā ir jautājums – kuras no visām teorijām tomēr ir tās svarīgākās? Uz šo jautājumu nevaru sniegt viennozīmīgu atbildi, bet kā piemēru varu minēt dažas no visbiežāk pielietotajām un senākajām teorijām sociālajā darbā. Lai informācija būtu pārskatāmāka, apkopāju to tabulā (skat. 1.2.1.1. tabulu).

1.2.1.1. tabula. Plašāk izmantoto sociālā darba teoriju pielietojums praksē

Teorija	Psihodinamiskā teorija	Mācīšanās teorija	Konflikta teorija	Sistēmu teorija
Fokuss	Uz cilvēka zemapziņu	Uz noteiktu uzvedību	Kā notiek varas realizācija	Uz sistēmu veidošanos
Cilvēku uzvedības skaidrojums	Noteiktas uzvedības izcelsmes cēloņi ir atrodamī individuā dzīves stāstā.	Konkrētu uzvedību cilvēks iemācās nepastarpināti no vides, tādējādi uzvedības cēloņi ir jāmeklē apkārtējā vidē.	Sabiedrības uzvedību nosaka pie varas esošo politisko, ekonomisko spēku ideoloģija.	Sistēmas ir savstarpēji saistītas, un cilvēks ir gan sistēma pats par sevi, gan lielākas sistēmas daļa. Sistēmu savstarpējā mijiedarbība (pozitīva, negatīva, neitrāla) un sistēmām piemītošās īpašības nosaka mūsu rīcību.
Mērķis	Atbrīvošana no ciešanām, pārdzīvojumiem. Būt atbrīvotam/brīvam, pašpietiekamam cilvēkam.	Veidot veselīgas attiecības ar apkārtējiem, dzīvot kopā ar citiem cilvēkiem, būt pašefektīvam.	Kopībā ar citiem izprast un veicināt vairāk cilvēka cienīgu vērtību un cieņas izpausmes.	Kopā ar citiem uzturēt veselīgas, nozīmīgas attiecības starp sistēmām, uzturēt to pozitīvu sociālo funkcionēšanu sociālo pārmaiņu procesos.

²⁸ Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate, p. 12.

Teorija	Psihodinamiskā teorija	Mācīšanās teorija	Konflikta teorija	Sistēmu teorija
Sociālā darbinieka pozīcija	Atmodināt klientā neapziņotos resursus un viņa paša spēku, atklāt viņa jūtas.	Dot klientam sociālās mācīšanās vingrinājumus, uzdevumus, imitēt rīcību un veidot pozitīvus mācīšanās modeļus.	Dod iespēju klientam pašam uzlabot savu situāciju, mazināt apspiestību un nomāktību, īpašs akcents uz sociālo darbu kopienās.	Atbalsta klientu adaptācijas procesā esošajā situācijā.
Sociālā darbinieka ietekme/ vara	Liela	Liela	Maza	Vidēja

Ir ļoti svarīgi saredzēt teoriju veidošanās kopējo kontekstu – to oriģinālo izcelšanos, pamatlicējus (autorus), valsti, kurā tā attīstījusies, sociāli politiskos apstākļus, mērķa grupu, ja tāda ir, vai tā ir sociālā darba prakses teorija vai integrējoši skaidrojoša. 1.2.1.1. tabulā nosauktās ir sociālā darba prakses teorijas. Tās veidojušās praksē un atspoguļo sociālā darba vērtības un ētiku, turklāt šīs teorijas ir daudz pētītas arī citās zinātņu nozarēs un pārbaudītas empīriskos pētījumos – par tām joprojām notiek diskusijas, tām ir pozitīva orientācija un tās pasargā gan klientu, gan sociālo darbinieku no neskaidrām lomām, liekām un pat nevajadzīgām darbībām (par sociālā darbinieka varas pozīciju runāts turpmāk rakstā). Ne jau teoriju kvantitāte (cik daudz un dažādas teorijas izmanto) ir rādītājs rezultīvam sociālā darba pakalpojumam, bet gan to kvalitāte un atbilstība klienta situācijai un tam, kāds ir sociālā darbinieka profesionālais izpildījums – zināšanu pielietojums, prasmju izmantojums, attiecību veidošana u. c. Kā redzams 1.2.1.1. tabulā, sociālā darbinieka pozīcija visās teorijās ir līdzīga – **darboties klienta interesēs**. Izprotot visu četru teoriju fokusu un mērķi, skaidri redzams, ka klienta interešu pārstāvēšana, piesaistot vienu vai otru teoriju, būs atšķirīga gan lomu, gan funkciju izpildē. Piemēram, sociālās mācīšanās teorijas ietvaros sociālais darbinieks darbosies vairāk kā padomdevējs, novērotājs, iedrošinātājs. Turpretī sistēmu teorijā tā būs klausītāja, atbalstītāja loma. Atšķirību parāda arī uzdevumi, kas jāpanāk darbā ar klientu un, protams, arī paša klienta motivācija un iesaistīšanās.

Pamatojoties uz iepriekš minēto un atzīstot sociālā darbinieka lielo atbildību sociālā darba procesā un attiecību veidošanā ar klientu, vēlos izcelt **supervīziju** kā vienu no visefektīvākajām sociālā darbinieka atbalsta formām un nozīmīgāko profesionāla sociālā darba kvalitātes attīstītāju. Izmantojot supervīziju, sociālais darbinieks var saņemt konsultatīvu atbalstu, tostarp par teoriju izmantošanu, reflektēt par savām jūtām, attieksmēm, šaubām, par profesionālām attiecībām ar kolēģiem, klientu, reflektēt par savu rīcību, analizēt to, kā arī dalīties pieredzē un mācīties no citiem. Teoriju kontekstā supervīziju var uzskatīt kā profesionalizēšanās augstāko pilotāžu, jo tās laikā attīstās personīgā un profesionālā kompetence. Vienlaikus supervīzija ir iespēja mazināt ikdienas psiholoģisko un emocionālo stresu, saņemt vadlīnijas un iedrošinājumu sava darba pilnveidei, runāt par dažādiem ētikas jautājumiem un dilemmām, un veidiem, kā tos varētu risināt. Supervīzija ir viena no efektīvākajām sociālā darbinieka atbalsta formām, ar kuras palīdzību tiek sekmēta ne tikai teoriju apzināšanās, bet arī to praktiskais pielietojums, – analizējot sociālos gadījumus, veicot revīziju intervences plānos un dodot iespēju reflektēt “šeit un tagad” pašam speciālistam.

Turpmāk, ņemot vērā klienta perspektīvu, piedāvāšu nelielu ieskatu teorijas nozīmē sociālajā darbā.

1.2.2. KLIENTA PERSPEKTĪVA

Šo apakšnodaļu vēlos sākt ar atziņu, ka katra sociālā darba teorija ne tikai pamato noteiktu darbības formu un metožu lietojumu, bet arī iezīmē iespējamo mērķa grupu, uz ko sociālajam darbiniekam jāfokussējas praksē. Amerikāņu sociālā darba zinātnieks Džoels Fišers (*Joel Fisher*) uzskata, ka sociālajam darbiniekam ir jāizvēlas klienta vajadzībām piemērots darbības plāns, taču tas nav iespējams, nezinot teoriju būtību un nozīmi.²⁹ Un tam nevar nepiekrīst. Teorijām, ko izmanto sociālais darbinieks, ir jāpamato apzināts, mērķtiecīgs profesionālu darbību kopums, strukturēts plānojums, situācijas izvērtējums un pēctecīgi soli

²⁹ Meyer, C. H. (1979). Toward Effective Casework Practice: An Eclectic Approach (Book review). *The British Journal of Social Work*, 15(3), 115–116. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220612.1979.10671998>

uz klienta problēmu risināšanu vērsta intervencē. Īsi sakot, teoriju esamība sekmē pamatotu sociālā darbinieka profesionālās darbības virzīšanu klienta situācijas mainīšanā. Klienta iesaistīšanās situācijas izvērtēšanā un risināšanā ir primārais priekšnosacījums, kas nozīmē, ka klients zina un saprot, kas notiek un kas jādara. Pretējā gadījumā neskaidrības no sociālā darbinieka puses var izraisīt tā saucamo “klienta izkrišanu” (angļu val. – *drop out*) no sociālā dienesta redzesloka, kā rezultātā situācija paliek nerisināta un var radīt tikai jaunas problēmas. D. Hovs norāda: “Sociālajam darbiniekam jābūt pilnīgai skaidrībai ne tikai par savu pozīciju, bet jābūt aktīvam klienta ekspektāciju atklājējam par savu (klienta) iesaistīšanos.”³⁰ Patiesība ir vienkārša – ja sociālais darbinieks un klients neredz reālo situāciju, tad pilnīgi iespējams, ka nesaskata arī virzienu, lai situāciju risinātu.

No klienta perspektīvas raugoties, sociālajam darbiniekam svarīgi atbildēt uz pieciem jautājumiem, kas klientā veido drošības un uzticēšanās sajūtu:

- 1) kāds ir jautājums – jāatpazīst un jādefinē problēma;
- 2) kas notiek pašreizējā situācijā – jāveic situācijas izvērtējums, tā jāinterpretē un jāskaidro;
- 3) kas ir jādara – izvērtējuma rezultātā sociālais darbinieks un klients lemj par darbības mērķi, sastāda plānu un precizē savas ieceres;
- 4) kā tas ir jādara – izvēlas metodes, ar kurām sasniegt mērķi;
- 5) vai tas ir izdarīts – rezultātus novērtē.³¹

Sociālie darbinieki, kas savā darbā balstās uz atšķirīgām teorijām, uz katru no šiem jautājumiem vienā un tajā pašā situācijā var atbildēt atšķirīgi. Gan fiziskā, gan psiholoģiskā, gan sociālā ziņā mēs katrs uztveram lietas, parādības un priekšmetus atšķirīgi un mūsu interpretācija arī atšķiras. Un tas ir teoriju uzdevums – parādīt uztverto lietu likumsakarības un skaidrot tās no dažādām pozīcijām. Manuprāt, tā ir arī viena no sociālā darbinieka kā radoša un atvērta speciālista izpausmēm – meklēt alternatīvas, saskatīt dažādas iespējas līdzīgās situācijās, būt proaktīvam un paredzēt dažādu risinājumu rezultātus. Katrai teorijai ir savs problēmu cēloņu skaidrojums, tāpēc arī atšķirīgs intervences plāns, novērtēšanas un darbības metodes. Piemēram, krīzes un uz uzdevumu vērsta pieejā

³⁰ Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate, p. 6.

³¹ Turpat, 7. lpp.

orientācija ir uz īstermiņā viegli risināmu problēmu, uz vienkāršiem, īsā laikā sasniedzamiem uzdevumiem ar uzskatāmiem rezultātiem, piemēram, samaksāt īres rēķinu, sastādīt dienas režīmu, aiziet uz skolas vecāku sapulci. Problēmas nav komplicētas, tās ir precīzi formulētas, un noteicošā ir klienta iesaistīšanās un spēja patstāvīgi veikt uzdevumu. Sociālais darbinieks pārsvarā izmanto konsultācijas metodi. Savukārt krīžu teoriju izmanto, strādājot ar ieilgušām problēmām, kur katra nākamā padziļina situācijas komplicētību, kas noved līdz situācijai, kad cilvēks pats saviem spēkiem vairs nav spējīgs sociāli darboties un neredz situācijas risinājumu. Teorijas orientācija ir ļoti atšķirīga no uzdevumu vērstās pieejas – stress un cilvēka uzvedība ir cieši saistītas, spriedze rada līdzsvara zudumu cilvēka dzīvē, ir nepieciešama tūlītēja primārā intervence, kam seko padziļināts intervences plāns, kad situācija ir pietiekami dziļi izvērtēta. Krīžu teorijā, nosakot problēmu, tiek strādāts ar klienta jūtām, sniedzot emocionālu atbalstu un nekavējoties mazinot spriedzi. Izmantojot dažādas individuālā darba metodes, kas galvenokārt vērstas uz psiholoģiskiem pārvarēšanas mehānismiem, sociālais darbinieks stiprina klienta spējas, palīdz saskatīt un izprast problēmu, kopīgi meklē alternatīvas risinājumam. Iepriekšminētajā procesā ir jāiesaista klients, jo viņš ir īstais savas situācijas eksperts. Taču jāatceras svarīga lieta – **klienta kā eksperta loma būs atšķirīga no pielietotās teorijas**, kā to uzskatāmi parāda mans iepriekšējais piemērs. Izpildot mazus, sasniedzamus uzdevumus, klients ir pilnīgs savas situācijas noteicējs. Šāda eksperta loma nav iespējama krīzes situācijā, kaut arī klienta viedoklis, viņa sajūtas, attieksme, domas un vēlmes ir pats noteicošākais faktors intervences plāna veidošanā. Šis ir ļoti svarīgs iemesls, kas parāda, kāpēc svarīgas ir sociālā darbinieka un klienta attiecības jau darbības uzsākšanas sākuma fāzē. No pieredzes varu teikt, ka sociālā darbinieka personība ir neatņemams sociālā darbinieka un klienta veiksmīgas sadarbības procesa elements. Katrā situācijā, kurā ir neskaidrības, kaut kas paliek nepateikts vai noklusēts ar nodomu, ir vērojama nepamatota vilcināšanās vai no sociālā darbinieka puses pēkšņi mainīti plāni, klienta uzticība un drošības sajūta, kā arī pozitīvā attieksme pret sociālo darbinieku mazinās. Sociālā darbinieka spēja būt patiesam, uzticamam izraisa identisku reakciju no klienta puses – vēlmi uzticēties un būt atklātam. Iepriekš minētais veido attiecības starp sociālo darbinieku

un klientu, kas ir stūrakmens efektīvai sociālā darba praksei. Efektīvu attiecību pamatā, pat ar noraidošiem, negribīgiem klientiem (angļu val. – *reluctant clients*), ir vienlīdzīga un draudzīga attieksme, atklātība, patiesa un nevirtota iesaistīšanās. “Profesionalizēta” jeb samākslota attieksme nav tas pats, kas profesionāla attieksme, jo tā var izpausties pat neētiskā rīcībā, sociālajam darbiniekam nevajadzīgi, pat augstprātīgi (angļu val. – *patronize*) pārstāvēt klientu, nerespektējot viņa vērtības un vēlmes. Runājot par attiecību nozīmi sociālā darba praksē, kā prakses un teorijas sasaistes uzskatāmu piemēru varu minēt **sociālā darbinieka varas pozīciju** (skat. 1.2.1.1. tabulu) un tās nozīmīgumu attiecību veidošanā ar klientu. Īpašu uzmanību jāpievērš tam, ka sociālais darbinieks varas pozīciju saņem jau ar profesijas noteiktu pilnvarojumu, attiecīgās organizācijas vai institūcijas normatīvi un procedūras to tikai nostiprina. Jautājums, kā profesionālo varu realizēt atzīstamā un cienīpilnā veidā, neizmantojot radikālus darbības un attieksmju veidus, vēl arvien ir diskutabls gan zinātnieku, gan praktiķu vidū un joprojām nav pietiekami novērtēts sociālā darba praksē.

Teorijas sniedz sociālam darbiniekam praktiski izmantojamas definīcijas un skaidrojumus, ko izmantot klienta situācijas risinājumā. Tas, kā sociālais darbinieks izmanto savu varu klienta interešu labā, ir katra speciālista individuālā un profesionālā atbildība. Un atkal atgriezīamies pie tā, ka zināšanas par varas būtību, ietekmi, apzināšanu un izmantošanu darbā ar klientu/klientiem var iegūt, pielietojot teoriju. Piemēram, sociālās labklājības jomas eksperts, emeritētais profesors Jeheskels Hasenfelds (*Yeheskel Hasenfeld*), pētot varas izmantošanas sekas praksē, balstījies uz varas perspektīvu. Viņš secina, ka tieši klientam piemītošās varas resursi ir vislielākais ieguvums klienta rīcībspējas nodrošināšanā. Viņš nosaucis varu kā “integrālu sociālā darba prakses komponentu”.³² Gan darbiniekam, gan klientam piemīt vara, un neizbēgams ir fakts, ka, lai veidotu savstarpējās attiecības, sociālais darbinieks un klients to izmanto abpusēji. Ne vienmēr klients pozitīvi izmanto savu varu, un tam ir vairāki iemesli, piemēram, nevēlēšanās runāt par situāciju, situācijas neizpratne, problēmas noliegums, diskomforta sajūta, duāls apmeklējuma mērķis. Galvenie iemesli, kāpēc sociālais darbinieks pārprot

³² Hasenfeld, Y. (1987). Power in Social Work Practice. *Social Service Review*, 61(3), 469–483. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/30011910>

varas pozīciju, izmanto to neadekvāti, kā piespiedu līdzekli, nodarot vairāk ļaunuma nekā labuma, ir sociālā darba vērtību ignorēšana, neadekvāta eksperta lomas realizācija, profesionālā nedrošība, darba pārslodze un teorētisko zināšanu trūkums. Varbūt tas ir iemels, kāpēc daudzas sociālā darba prakses teorijas *a priori* uzsver sociālā darbinieka un klienta abpusēju, labprātīgu, brīvprātīgu un uzticamu attiecību veidošanas modeli. Šāds modelis praksē ļauj sociālajam darbiniekam efektīvāk atbalstīt klientus “palīdzēt pašiem sev”. Daži zinātnieki atzīst, ka profesionālam darbiniekam ir trīs galvenie varas pozīcijas avoti, kuru apzināšana ir svarīga, lai tos izmantotu adekvāti situācijai: 1) teorētiskās zināšanas – sociālais darbinieks atrodas varas pozīcijā kā eksperts tikai savu specifisko zināšanu dēļ; 2) personiskās īpašības – varas pozīcija īstenota ar pārliecināšanas metodi, atbilstoši katra personiskajām prasmēm un spējām, īpaši izrādot empātiju, uzticību, veidojot raportu ar klientu; 3) likumīgā vara un konkrētās institūcijas normatīvi. Varas pozīcijas izmantošana kā priekšrocība ne vienmēr garantē vēlamus rezultātus, bet varas atkarīgas attiecības starp darbinieku un klientu pastāv šā vai tā – jāslēdz līgums, vienošanās, jāstādā intervences plāns utt.

Ar gadījumu praksē vēlos uzskatāmi parādīt teoriju saikni ar izpratni par sociālā darbinieka varas pozīciju un tās izmantošanu profesionāli kompetentā darbībā.

Anna ir 20 gadus veca sieviete ar redzes traucējumiem un vidēji smagiem garīga rakstura traucējumiem. Viņa ir nākusi no jauktas tautību ģimenes – māte ir indiete Pauline un tēvs – francūzis Dans. Anna pašreiz dzīvo irētā dzīvoklī kopā ar savu 18 gadus veco draugu Alfiju. Anna un Alfijs apmeklēja vienu un to pašu speciālo skolu, kur viņi sadraudzējās un uzsāka nopietnas attiecības. Anna ir septītajā grūtniecības mēnesī. Anna apgalvo, ka jūtas ļoti laimīga un ar nepacietību gaida bērniņa nākšanu pasaulē. Alfijs atzīst, ka nevēlas būt vecāks (vismaz pagaidām) un ir nobijies par nākotni. Viņš jau ir runājis par to, ka vēlas dzīvot šķirti no Annas. Pauline jūt, ka viņas meita nebūs spējīga rūpēties par bērnu, un ir gatava pati uzņemties bērna audzināšanu. Dans ir ļoti dusmīgs uz Annu un Alfiju un uzstāj, ka bērns būtu jāatdod adoptīvai. Viņš saka, ka neatbalstīs Annu un Paulini un nepiedalīsies bērna audzināšanā.

Sociālā darbinieka profesionālā kompetence un varas pozīcija atklājas viņa lomā, kas šajā gadījumā ir visai pretrunīga un kompleksa, jo situācija atsedz vairākus savstarpēji konfliktējošus un konkurējošus aspektus. No sociālā darba viedokļa situācija ir ārkārtīgi sarežģīta, jo ģimene nevaicā padomu ne draugam, ne radniekam, nevēršas pie privāta mediatora vai psihologa, bet lūdz padomu profesionālam sociālajam darbiniekam, kas ir attiecīgās pašvaldības darbinieks, tātad savā ziņā tās oficiālais pārstāvis (viens no varas pozīcijas avotiem). Zināšanas un izpratne par teorijām un varas pozīciju sociālajā darbā sekmētu sistēmu teorijas izmantošanu, lai: 1) sociālais darbinieks kā eksperts, izmantojot specifiskas zināšanas un metodes, izvērtētu situāciju, iesaistītās sistēmas, to patiesās attiecības un, 2) izmantojot empātiju, toleranci, iekļautību, veicinātu klientes drošības sajūtu, vēlmi uzticēties, būt iesaistītai situācijas izvērtēšanā un labprātīgai sadarbības partneri. Sociālajam darbiniekam būtu jāņem vērā svarīgi apsvērumi: a) nedzimušā bērna tiesības un labklājība, b) cilvēktiesību jautājums, c) kultūras atšķirības un sensitivitāte, d) ētiskie apsvērumi, e) apkārtējās sabiedrības aizspriedumu un stereotipu iespējamība. Šādu prakses gadījumu varētu nosaukt par “ētisku mīklu”. Sociālajam darbiniekam tā ir jāatrisina, respektējot cilvēku tiesības dzīvojot pilnvērtīgu dzīvi, pildīt vecāku pienākums, sekojot savām ģimenes tradīcijām un vērtībām, tajā pašā laikā viņam jāaizsargā viegli ievainojamo personu tiesības un brīvība. Izmantojot sociālā konstruktīvisma teorijas, atziņas par realitātes un apkārtējās vides veidošanos un cilvēku savstarpējām attiecībām, sociālā darbinieka primārais uzdevums ir izvērtēt Annas apstākļus – saprast, ko Anna vēlas (viņas cerības, gaidas), kāda ir reālā situācija ģimenē un, protams, riski, kas ar to saistīti. Jāuzklausā Annas stāsts, kāda ir viņas realitāte vietā un vidē. No sociālā darbinieka tas prasa augstas komunikācijas prasmes, empātiju, nenosodošu attieksmi, kultūras zināšanas. Lai šo gadījumu risinātu, ir nepieciešams stabils zināšanu kopums, kas balstās noteiktās teorijās un zināšanas, ko izmanto, veicot psihosociālo darbu. Svarīgs pārdomu temats ir arī sociālā darbinieka varas pozīcija gan attiecībā uz Annu, gan uz viņas vecākiem un Alfiju. Sociālā darbinieka vara neizriet tikai no viņa kā eksperta zināšanām un starppersonu komunikācijas prasmēm, bet arī no tā, kāda normatīvā un juridiskā vara ir konkrētai

institūcijai, kurā viņš strādā. Līdz ar to atslēgas jautājums – kas mudina (var mudināt) pozitīvu mijiedarbību starp darbinieku un klientu? Lai pieņemtu lēmumu par turpmāko rīcību, sociālajam darbiniekam rūpīgi jāizsver izvēlētās teorijas lietderība un atbilstība konkrētajai situācijai. Līdz ar to situācija ir jāizvērtē un jārod atbildes uz šādiem jautājumiem: a) kādas problēmas un cik lielā mērā skar klientu, kādas ir klienta vajadzības, kādas ir klienta ekspektācijas (sociālā konstruktīvisma teorija, uz personu vērsta pieeja); b) kas veido klienta sistēmu un kādi ir pieejamie resursi (ekoloģiskā sistēmu teorija); c) kāda pieeja klientam būs vispiemērotākā, lai pārstāvētu/aizstāvētu viņa intereses (spēka perspektīva, uz personu vērsta pieeja); d) kādas metodes var izmantot darbā ar klientu un ar kādu mērķi tās izmantot (uz uzdevumu vērsta pieejā izmantotās metodes – saruna, stāstījums).

Neuzskaitīšu visus iemeslus, ko dod teoriju pārzināšana darbā ar klientu, bet izcelšu svarīgākos:

- ✓ teorijas sekmē holistisku klienta sistēmas uztveri;
- ✓ visa sociālā darba prakse ir teorētiska tik daudz, cik mēs mēģinām saprast un skaidrot pasauli sev apkārt un cilvēka uzvedību tajā;
- ✓ teorijas palīdz izvēlēties atbilstošas metodes problēmu identificēšanai;
- ✓ teorijas palīdz atklāt klienta psihosociālo raksturojumu, saikni ar apkārtējo vidi un tās likumsakarības, kas veicinājušas problēmas vai problēmu izveidošanos;
- ✓ teoriju pārzināšana un izmantošana dod iespēju analizēt problēmu no dažādiem skatījumiem, saprotami paskaidrot un kopīgi pārrunāt problēmu ar klientu un diskutēt par tās risinājumu;
- ✓ teorijas sniedz praktiskas zināšanas par indivīda, grupas, ģimenes vai kopienas aizspriedumiem, vērtībām, dzīves stilu un palīdz tos izprast un saistīt ar sociālā darba vērtībām.

ĪSS KOPSAVILKUMS PAR IEPRIEKŠ MINĒTO

1. Teoriju pārzināšana palielina izpratni par situāciju, palīdz mazināt riskus un pasargā gan sociālo darbinieku, gan klientu no nepareizu lēmumu pieņemšanas.

2. Katras teorētiskās pieejas kontekstā piedāvāta atšķirīga problēmu risināšanas stratēģija, lai sasniegtu mērķi – risinātu vai mazinātu klienta/grupas sociālo problēmu.
3. Zināšanas par teorijām stiprina sociālā darbinieka profesionālo identitāti, pārliecību un integrāciju.
4. Teorijas veido profesionālās darbības ietvaru, precizējot atbildības robežas un to, ko sociālais darbinieks dara praksē.
5. Teoriju izpratne palīdz apkopot gūto pieredzi un izmantot to turpmākajā darbā.
6. Teoriju pārzināšana ļauj saskatīt pamata problēmas, nevis tikai strādāt ar simptomiem vai pakārtotām problēmām, kā arī norāda uz iespējamām alternatīvām problēmas risināšanā.
7. Teorijas sekmē sociālā darbinieka profesionālo uzskatu sistēmu, vērtības, attieksmi, tādējādi veicina uzticības pilnu attiecību veidošanos ar klientu.
8. Negatīva un rezultātus izslēdzoša var būt ne tikai teoriju neizmantošana sociālā darba praksē, bet arī to pārmērīga, eklektiska, formāla vai nepamatota izmantošana.
9. Teoriju efektīvā izmantošanā svarīga nozīme ir kritiskajai domāšanai, spējai reflektēt, ko nodrošina gan pašattīstība un pašanalīze, gan supervīzija.
10. Teoriju zināšana pasargā no neprofesionālu attiecību veidošanas, pārprotot vai pietiekami nenovērtējot sociālā darbinieka varas pozīciju.

Nodaļas nobeigumā vēlos uzsvērt to, kādi ir iespējamie riski, ja teorijas sociālā darba praksē izmanto daļēji (periodiski, pēc iedvesmas vai pēc vadības norādījumiem) vai neizmanto vispār (noliegums, nav laika, gadījumu pārslodze):

- ✓ klients atgriežas sociālajā dienestā, var kļūt par ilgstošo klientu. Viņa problēmas var tikt amortizētas jeb mīkstināti problēmu simptomi, apmierinātas tikai akūtas vajadzības, bet nav tikušas veiktas atbilstošas intervences uz klienta patiesajām grūtībām;
- ✓ netiek pienācīgi novērtēta vērtību un ētisko principu nozīme, nav ievērotas vai netiek respektētas klienta paustās vērtības;

- ✓ mazināta apzinātas profesionālās rīcības nozīme konkrētā situācijā, – ja sociālais darbinieks neanalizē un neapzinās savu attieksmi un pārlicību, rodas grūtības saglabāt neitralitāti;
- ✓ zināšanu trūkums par teorijām padara neskaidras sociālā darbinieka darbības robežas vai arī tādas netiek nospraustas vispār. Sociālais darbinieks tiecas balstīties nepamatotos pieņēmumos, esošajā ikdienas praksē, kolēģu pieredzē vai ieteikumos, ierastos prakses modeļos, tā rezultātā sociālie gadījumi un to risināšanas process tiek vispārināti;
- ✓ bez teorijām sociālā darbinieka izpratne par savām lomām un uzdevumiem profesionālajā telpā nav pamatota vai par to netiek domāts. Šāda situācija var novest pie tā, ka sociālais darbinieks uzņemas vistuvāko iespējamo un piemērotāko lomu “glābējs”, kas nav saistāma ar profesionālu sociālo darbu;
- ✓ sociālie darbinieki var būt tendēti uzņemties un pozicionēt sevi kā “ekspertus”, kuru viedoklis ir vispareizākais. Netiek izsvērtas alternatīvas un iespējamie risinājumi, ko piedāvā dažādas teorijas. Lēmumi var tikt pieņemti pārsteidzīgi;
- ✓ sociālais darbinieks pietiekami nenovērtē ētiski sensitīvus sociālā darba teorētiskos pamatus praksē, kas saistīti ar riska grupu specifiku, dzimumu atšķirībām vai reliģiju u. c.

2. SOCIĀLĀ DARBA VIRZIENI NĀKOTNĒ UN TO IETEKME UZ TEORIJU UN PRAKSI

NENSIJA ŠĒRMENA

Pirmoreiz ar sociālā darba profesiju Latvijā iepazinās pirms divdesmit gadiem, kad saņēmu Fulbraita stipendiju pasniedzēja darbam Latvijā. Stipendijas ieguvējam bija jāpasniedz sociālā darba prakse maģistrantūras līmenī sociālajā darbā ar grupu, sociālajā darbā ar gadījumu, kā arī jākonsultē mācībbspēki un administratori programmas izstrādes un mācību procesa pilnveides jautājumos. Mans uzdevums bija lasīt lekcijas sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolā “Attīstība”. Latvijā ieradās 2001. gada augusta beigās kopā ar vīru un bērnu. Pēc dažām nedēļām Rīgā piedzīvoju 11. septembri. Rīgā reakcija uz tās dienas traģiskajiem notikumiem bija atbalsta un līdzjūtības vilnis pret amerikāņiem. Brīdī, kad man bija jālasa pirmā lekcija, biju šoka un sēru pārņemta. Studenti uzstājās ar īsu mierinājuma un līdzjūtības runu, kas aizkustināja mani līdz asarām, un es atceros, ka teicu – ja šajā brīdī man jābūt Latvijā, tad es nevarētu iedomāties labāku vietu, kur atrasties, kā telpā, kas pilna ar sociālajiem darbiniekiem.

Sociālais darbs tolaik strauji attīstījās. Latvijas sociālā darba ētikas un izglītības standarti bija attīstības stadijā, un es asistēju pirmās sociālā darba maģistra studiju programmas izstrādē. Arī jaunajā programmā pasniedzu lielāko daļu no sociālā darba prakses kursiem un fokusējos uz aktīvās klausīšanās, komunikācijas un vērtēšanas prasmju, kas nepieciešamas labai klīniskai praksei, mācīšanu un apgūšanu. Studentiem bija nepieciešamas praktiskās iemaņas veiksmīgai sociālā darba praksei individuāli un grupā. Es sadarbojos ar dažiem izciliem tulkiem, jo nerunāju latviski, šie tulki ir mani draugi līdz šai dienai. Augstskolas rektoram bija konkrēts sociālā darba profesijas attīstības redzējums, un sociālā darba maģistra studiju programma bija daļa no tā. Papildus pasniedzēja darbam es nodrošināju klīnisko supervīziju speciālistiem krīzes centrā “Skalbes”, profesionālai un

saliedētai sieviešu grupai, kas sniedza konsultāciju pakalpojumus sievietēm un ģimenēm krīzes situācijās. Piedāvāju arī seminārus klīniskajā supervīzijā, kas bija vitāli svarīgi šai profesijai, jo tolaik nebija supervizoru, kam būtu nepieciešamā pieredze un apmācība. Vadīju nodarbības visā valstī, attālās vietās, kur sociālie darbinieki turpināja savu izglītību, sastopoties ar vairākiem izaicinājumiem Latvijas lauku rajonos.

Tobrīd viens no nozīmīgākajiem pārbaudījumiem sociālā darba izglītības jomā bija Padomju Savienības laika mācīšanas modelis. Studenti bija pieraduši, ka viņus māca “eksperti”, kuri lasīja lekcijas un stāstīja studentiem, kas viņiem jāzina. Lekciju lasīšana ir lietderīgas sociālo darbinieku apmācības pretstats. Mana mācību pieeja balstījās pieredzē, un pagāja zināms laiks, līdz studenti reāģēja uz šādu stilu, bet, kad tas notika, tas šķita kā izrāviens. Es uzskatu, ka studenti labāk izprata tādu metožu vērtību kā praktiskās lomu spēles un dalība grupu konsultāciju aktivitātēs, viņiem radās labāka izpratne par sadarbību ar klientiem un to vajadzību apmierināšanu. Spilgtākais mirklis manā pieredzē bija atgriešanās augstskolā gadu pēc stipendijas saņemšanas, lai parunātu ar pirmajiem maģistra studiju programmas “Sociālais darbs” absolventiem, kurus es mācīju viņu pirmajā studiju gadā. Studenti nebija informēti, ka es atgriezīšos, un grupas apskāviens, mums ieraugot vienam otru hallē pie ceremoniju zāles, bija neapraķstāms. Divdesmit gadu laikā bijušie studenti ir ieguvuši vadošus amatus šajā profesijā, un man ir gods būt nelielai daļai viņu izaugsmē un sociālā darba profesijas attīstībā.

Kopš dzīvoju un pasniedzu Latvijā, notikušas vairākas būtiskas pārmaiņas. Lai arī daži izaicinājumi joprojām pastāv, tomēr sociālā darbinieka profesija ir pilnveidojusies. Lielisks piemērs ir šīs grāmatas publicēšana. Nodaļā piedāvāšu idejas turpmākai profesijas izaugsmei (galvenokārt ar izglītības palīdzību), kā arī sniegšu dažus ieteikumus šodienas un nākotnes attīstības virzieniem. Nākamās nodaļas sākumā tiks aplūkots sociālā darba globālais raksturs un sociālā darba organizācijas, kurās Latvija ir dalībvalsts un kuras nosaka virzienus sociālā darba nākotnei.

Mūsdienās ir ļoti daudz aktuālu jautājumu, kas ietekmē visas sociālā darba prakses jomas kā ASV, tā arī pasaulē. Pašreizējie un nākotnes jautājumi ietver

darbu ar bērniem un vecāka gadagājuma cilvēkiem, garīgo veselību, tehnoloģijām, vides izmaiņām, veselības aprūpi, izglītību un profesionālo akreditāciju. Pēc Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas (*International Federation of Social Workers*, turpmāk tekstā – IFSW) bijušo vadītāju Deivida Džonsa (*David N. Jones*) un Rorija Truela (*Rory Truell*) vārdiem: “**Pasaules mēroga recesija, ekonomisko sistēmu globalizācija, paaugstināta nevienlīdzība valstu ietvaros un starp tām, plašāka migrācijas plūsma, biežākas pandēmijas, klimata izmaiņas, dabas katastrofas un jaunas konfliktu formas liek sociāla darba praktiķiem, pedagogiem un sociālās attīstības profesionāļiem vairāk apzināties globālo realitāti**”.³³ 2012. gadā autori atzīmē “biežākas pandēmijas”, kas ir aktuāla jaunā realitāte, ar ko saskaras pasaule.

Pasaules izmaiņās un jaunu risinājumu rašanā pats galvenais ir atbalstīt sociālā darba un sociālās attīstības jomās strādājošos ar izglītības un pētniecības palīdzību. **Visas nepieciešamās zināšanas jau ir teorijā un metodēs, kas stimulē un attīsta sociālā darba praksi un politiku**, un vairāk nekā iepriekš aktuāla kļūst arī profesionālo standartu nozīme, kas virza sociālos darbiniekus vienotākā rīcībā. Lai izprastu un risinātu kompleksās problēmas, ar kurām saskaras pasaule, mācībām un pētniecībai jābūt starpnozaru.

Sociālā darba nozares līderi un ieinteresētās personas nesēn izveidojušas vadlīnijas, lai rādītu ceļu uz sociālā darba nākotni, – *The Global Agenda for Social Work and Social Development*³⁴ (“Globālā sociālā darba un sociālās attīstības programma”) un *The Grand Challenges for Social Work* (“Lielākie izaicinājumi sociālajā darbā”)³⁵. Viens no dokumentiem ir globāls, otrs – fokusēts uz ASV. Vadlīnijas dod impulsu un norādījumus nepieciešamām izmaiņām sociālā darba profesijā, lai adaptētos mainīgajai šodienas un nākotnes pasaulei.

³³ Jones, D. N., & Truell, R. (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development: A Place to Link Together and Be Effective in a Globalized World. *International Social Work*, 55(4), 455.

³⁴ International Federation of Social Workers. *The Global Agenda*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/social-work-action/the-global-agenda/>

³⁵ Grand Challenges for Social Work. (n. d.). *The Challenges*. Retrieved from <https://grandchallengesforsocialwork.org/#the-challenges>

2.1. GLOBĀLĀ SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS ATTĪSTĪBAS PROGRAMMA

2010. gadā Starptautiskā sociālā darba skolu asociācija (*International Association of Schools of Social Work*, turpmāk tekstā – IASSW), Starptautiskā sociālās labklājības padome (*International Council on Social Welfare*, turpmāk tekstā – ICSW) un Starptautiskā sociālo darbinieku federācija (IFSW) kopīgi publicēja dokumentu “Globālā sociālā darba un sociālās attīstības programma”. Attīstības plānā bija paredzēta sociālā darba un sociālās attīstības statusa paaugstināšana. Organizācijas izstrādāja programmu, lai noteiktu prioritātes mērķtiecīgai darbībai un turpmākai sociālo darbinieku iekļaušanai vadlīniju izstrādē visā pasaulē – katra no organizācijām uzņēmās atbalstīt visu programmas attīstībā iesaistīto darbu. “Globālās sociālā darba un sociālās attīstības programmas” vadlīniju misija apvieno un ilustrē visu dalībnieku organizāciju redzējumu par sociālā darba nākotni.

Starptautiskā sociālo darbinieku federācija ir globāla nacionālo sociālo darbinieku organizāciju federācija 126 valstīs, kas tiecas pēc “sociālā taisnīguma, cilvēktiesībām un sociālās attīstības caur sociālā darba veicināšanu, labākajiem prakses modeļiem un starptautiskās sadarbības atbalstu”.³⁶ Starptautiskajai sociālo darbinieku federācijai (IFSW) ir īpašs konsultatīvs statuss vairākās Apvienoto Nāciju Organizācijas nodaļās – Ekonomikas un sociālo lietu padomē (*Economic and Social Council*), Apvienoto Nāciju Starptautiskajā Bērnu fondā (*United Nations International Children's Fund*) un Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos birojā (*Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*). IFSW sadarbojas arī ar Pasaules Veselības organizāciju un Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā komisāra bēgļu jautājumos biroju (*Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*).

Starptautiskā sociālā darba skolu asociācija (IASSW) ir sociālā darba izglītības iestāžu, sociālā darba izglītību atbalstošu organizāciju un sociālā darba pedagogu asociācija, kuras vīzija ir sekmēt un attīstīt “izcilību sociālā darba izglītībā, pētniecībā un zinātniskajā darbībā visā pasaulē, lai radītu taisnīgāku un

³⁶ IFSW. (n. d.) *What We Do*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/about-ifsw/what-we-do/>

vienlīdzīgāku pasauli”.³⁷ IASSW veicina augstas kvalitātes sociālā darba pētniecisko darbību un izglītību teorijā un praksē, kā arī sociālo pakalpojumu administrēšanu un sociālās politikas veidošanu.³⁸

Starptautiskā sociālās labklājības padome (ICSW) ir nevalstiskā organizācija, kas koncentrējas uz zināšanu uzkrāšanu un tehnisko palīdzību dažādu sociālās attīstības jomu projektos, ko īsteno nacionālā un starptautiskā līmenī. ICSW globālā programma 2016.–2020. gadam fokusēta uz ilgtspējīgu attīstību, kas ietver atbilstīgas un universālas sociālās aizsardzības piemērošanas, visaptverošas veselības aizsardzības, izglītības un starptautisko darba standartu ieviešanu u. c.³⁹ Sociālā aizsardzība vecāka gadagājuma cilvēkiem un dzimumu līdztiesības attīstīšana ir ļoti svarīgi jautājumi Starptautiskās sociālās labklājības padomes (ICSW) mērķu sasniegšanai⁴⁰.

2014. gada 21. jūlijā tika pieņemta šāda globālā sociālā darba definīcija:

“Sociālais darbs ir praksē balstīta profesija un akadēmiska disciplīna, kas veicina sociālās pārmaiņas un attīstību, sociālo saliedētību un cilvēku iespēju palielināšanu un atbrīvošanu. Sociālā darba centrā ir sociālā taisnīguma principi, cilvēktiesības, kolektīvā atbildība un cieņa pret dažādību. Balstoties sociālā darba teorijās, sociālajās un humanitārajās zinātnēs un speciālās sociālā darba zināšanās, sociālais darbs iesaista cilvēkus un struktūras, lai risinātu dzīves problēmas un izaicinājumus un veicinātu labklājību. Sniegto definīciju var papildināt nacionālā un/vai reģionālā līmenī”⁴¹

Sociālā darba doktore ar praktiskās supervīzijas pieredzi darbā ar studentu grupām un konsultatīvo darbu sociālās attīstības departamentā Ebigeila Ornellasa (*Abigail Ornellas*) uzskata, ka šī 2014. gada definīcija (salīdzinājumā ar 2010. gadā formulēto) aktīvi veicina sociālā darba profesijas teorētisko

³⁷ IASSW AIETS. (n. d.). *IASSW Vision & Mission Statement*. Retrieved from <https://iassw-aiets.org/about-iassw/mission-statement>

³⁸ Jones, D. N., & Truell, R. (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development: A Place to Link Together and Be Effective in a Globalized World. *International Social Work*, 55(4).

³⁹ ICSW. (2016). *International Council on Social Welfare Global Programme 2016 to 2020*. Retrieved from <http://www.icsw.org/images/docs/ICSW-Global-Programme---2016-2020.pdf>

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ IASSW AIETS. (2014). *Global Definition of Social Work*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>

bāzi.⁴² Iepriekšējā definīcijā noteikts, ka sociālā darba profesija “izmanto cilvēku uzvedības un sociālo sistēmu teorijas”. Turpretī pašreizējā definīcija sociālo darbu raksturo kā “akadēmisko disciplīnu, kuras pamatā ir sociālā darba teorijas, sociālās un humanitārās zinātnes un speciālās zināšanas”.⁴³ Sociālā darba profesijas teorētiskais pamats bija atzīts arī iepriekš, tomēr **pašreizējā definīcija stingri iestājas par teorijas nozīmīgumu, zinātnisko izcelsmi un teorijā balstītu akadēmisko un zinātnisko struktūru**. E. Ornellasa secina, ka sociālā darba profesija balstās uz plašu zinātnisko teoriju klāstu, ieskaitot sabiedrības attīstību, sociālo pedagogiju, administrēšanu, antropoloģiju, ekoloģiju, ekonomiku, izglītību, vadību, aprūpi, psihiatriju, psiholoģiju, sabiedrības veselību un socioloģiju.⁴⁴

2010. gada definīcijā uzsvērtas cilvēka attīstības, uzvedības un sociālo sistēmu teorijas, galvenokārt lai attīstītu perspektīvas “persona-vidē” izpratni.⁴⁵ Sociālā darba pamatā ir ne tikai specifiskā prakses vide un Rietumu teorijas, bet arī vietējās zināšanas, idejas un struktūras. Pamatiedzīvotāju vērtību un izpratnes atzišana un integrēšana visā pasaulē aicina sociālā darba profesiju iesaistīties globālā diskusijā.⁴⁶ Šāda globāla dialoga rezultātā izstrādāta “Globālā sociālā darba un sociālās attīstības programma”, un tā balstīta 2014. gada definīcijā, mēģinot noteikt prioritātes un īstenot profesijas uzdevumus. Ziņojumā par izglītības un prakses standartu veicināšanu ietvertas četras apņemšanās, kas veicina prakses standartu, kas nepieciešams plāna vispārējo mērķu sasniegšanai.

Apņemšanās, par kurām vienojusies organizāciju koalīcija, ir šādas.⁴⁷

⁴² Ornellas, A., Spolander, G., & Engelbrecht, L. K. (2016). The Global Social Work Definition: Ontology, Implications and Challenges. *Journal of Social Work, 18*(2), p. 224.

⁴³ IASSW AIETS. (2014). *Global Definition of Social Work*. Retrieved from <https://www.iassw-a-iets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-cdefinition/>

⁴⁴ Ornellas, A., Spolander, G., & Engelbrecht, L. K. (2016). The Global Social Work Definition: Ontology, Implications and Challenges. *Journal of Social Work, 18*(2), p. 225.

⁴⁵ Turpat, 222.–240. lpp.

⁴⁶ Jones, D. N., & Truell, R. (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development: A Place to Link Together and Be Effective in a Globalized World. *International Social Work, 55*(4), 454–472.

⁴⁷ IFSW, IASSW & ICSW. (2012). *The Global Agenda for Social Work and Social Development Commitment to Action*, p. 2. Retrieved from <http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>

1. Sekmēt sociālo un ekonomisko vienlīdzību.

Viens no mērķiem šīs apņemšanās ietvaros ir darbs organizācijās, lai “veicinātu izglītības un prakses standartus sociālā darba un sociālās attīstības jomā, kas dod darbiniekiem labākas iespējas ilgtspējīgu sociālās attīstības rezultātu iegūšanā.”⁴⁸

2. Veicināt cilvēku cieņu un vērtības.

Saskaņā ar šo apņemšanos organizācijas apņemas veicināt cieņu pret dažādību un atbalstīt izglītības un apmācības programmas, kas sagatavo sociālā darba un sociālās attīstības praktiskus ētiskai un informētai intervencei dzimuma, dzimumorientācijas un kultūras jautājumos. Tās sola atbalstīt izglītības un apmācības programmas, kas sagatavo sociālā darba un sociālās attīstības praktiskus konfliktu vadības, cilvēku tirdzniecības un migrācijas seku jautājumos.⁴⁹

3. Strādāt pie vides ilgtspējības.

Viens no šīs apņemšanās aspektiem ir solījums sekmēt izglītības un prakses standartus, kas veicina ilgtspējīgus sociālās attīstības rezultātus, tai skaitā katastrofu novēršanu un reaģēšanu uz tām. Organizācijas ir apņēmušās veicināt un sekmēt pētījumus par sociālā darba lomu dabas katastrofu un vides problēmās.

4. Stiprināt cilvēku attiecību svarīguma atzišanu.

Dalībnieku organizācijas ir vienojušās sekmēt sociālās izolācijas mazināšanu un sociālās mijiedarbības nozīmīgumu, izmantojot sociālos sakarus organizāciju ietvaros. Tās ir nolēmušās iekļaut sociālās kohēzijas, attīstības un iekļaušanas principus visās publicējamās izglītības un prakses pamatnostādnēs un standartos.

Organizācijas savā programmā ir apņēmušās “nodrošināt atbilstošu vidi praksei un izglītībai”.⁵⁰ Lai veiksmīgi īstenotu programmas mērķus, būtiska ir sociālo darbinieku izglītošana teorijā un praksē. Programmas izstrādātāji sola veicināt zināšanu apmaiņu – izmantojot gan pastāvošos, gan inovatīvos komunikācijas līdzekļus. Katrā no globālās programmas plašajām sfērām uzskaitīta īpaša apņemšanās saistībā ar izglītību un apmācību, lai sociālie darbinieki varētu ieviest nepieciešamās pārmaiņas prakses mikro, mezo un makrosfērās.

⁴⁸ IFSW, IASSW & ICSW. (2012). *The Global Agenda for Social Work and Social Development Commitment to Action*, p. 2. Retrieved from <http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>

⁴⁹ Turpat, 3. lpp.

⁵⁰ Turpat, 5. lpp.

Nākamajā nodaļā aplūkošu, kā sociālā darba izglītības nozare var reaģēt uz dokumenta “Globālā sociālā darba un sociālās attīstības programma” ierosinātajām pārmaiņām.⁵¹

Trešajā globālās programmas ziņojumā, kas fokusējas uz darbu pie vides ilgtspējības, radās jautājumi par sociālā darba un sociālās attīstības prakses un politikas reakciju uz globālo programmu. Tika uzdots būtisks jautājums: kā šī apņemšanās ietekmēs izglītību praksē? Šis jautājums skar visu nākotnes izglītību sociālā darba teorijas un prakses jomā. Sociālā darba izglītība ir koncentrēta uz vides izmaiņām, un tās nozīme sabiedrībai šķiet mazsvarīga, kaut arī viena no sociāla darba tradīcijām uzsver indivīda attiecību ar vidi vai perspektīvas “persona-vidē” nozīmīgumu. Lielākoties tika uzsvērts šīs perspektīvas sociālās vides aspekts, un galveno uzmanība joprojām pievērš sociālajām attiecībām.⁵² Profesori Džons Kouts (*John Coates*) un Mela Greja (*Mel Gray*)⁵³ piekrīt, ka pietrūkst saites starp sociālo darbu un vides problēmām, sociālā darba izglītības un prakses pētījumos klimata izmaiņu un ekoloģiskās degradācijas jautājumiem veltīta minimāla uzmanība.⁵⁴ Daži sociālā darba pedagogi mēģina apvienot dabisko vidi ar sociālo klimatu, ticot, ka tas uzlabos cilvēku dzīvi.

Pīters Džonss (*Peter Jones*) apraksta inovatīvu mācību pieredzi.⁵⁵ Viņš norāda, ka vēl nesen “ekoloģiskā krīze” nav bijusi sociālā darba pētījumu vai izglītības uzmanības centrā un ka sociālajam darbam vajadzīga jauna paradigma, domājot par dabiskās vides ietekmi uz indivīdiem un sabiedrību. P. Džonss piedāvā sociālā darba pedagogiem transformatīvu mācību modeli, kas fokusēts uz izaicinošiem pieņēmumiem, radot citādu pasaules uzskatu, kā arī uz aktivitātēm, kas liek studentiem apsvērt vides kritēriju ietekmi. Viņš norāda, ka transformatīvs

⁵¹ IFSW, IASSW & ICSW. (2012). *The Global Agenda for Social Work and Social Development Commitment to Action*. Retrieved from <http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>

⁵² Campanini, A., & Lombard, A. (2018). International Association of Schools of Social Work (IASSW): Promoting Environmental and Community Sustainability. *International Social Work*, 61(4), 486–489.

⁵³ Coates, J., & Gray, M. (2012). The Environment and Social Work: An Overview and Introduction. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 230–238.

⁵⁴ Dominelli, L. (2012). *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Cambridge: Polity Press.

⁵⁵ Jones, P. (2010). Responding to the Ecological Crisis: Transformative Pathways for Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 46(1), 67–84.

sociālā darba mācību modelis “padara darbības orientāciju acīmredzamu, uztverot mācības kā īstenībā notiekošas, kad tās mainās gan individuālas uzvedības līmenī, gan arī ar politiskās rīcības palīdzību sociālās transformācijas sfērā.”⁵⁶

P. Džonss apraksta trīs grupu vingrinājumus, kas aicina studentus padomāt par saikni starp sociālajām problēmām un ekoloģisko vidi. Aktivitātes domātas, lai radītu “traucējošu dilemmu”. Pirmais solis ir transformatīvās mācības. Studenti ir sadalīti grupās un aizvesti uz videi tuvāku vietu, ko sauc par “neskartu vai degradētu ekosistēmu”. Izmantojot virkni jautājumu, viņus rosina domāt par saiknēm starp dabisko vidi un sociālajiem jautājumiem. Lielākā daļa studentu nezina atbildes, un koordinators uzdod “otrā līmeņa” jautājumus, piemēram, kāpēc mēs nezinām atbildes uz šiem jautājumiem. Abos vingrinājumos koordinators pievērš uzmanību jomām, kurās studentiem trūkst zināšanu. P. Džonss skaidro, ka “mērķis nav likt studentiem justies nepilnvērtīgi, bet drīzāk likt viņiem pārdomāt šo trūkumu un tā skaidrojumus, ar īpašu atsauci uz sabiedrībā dominējošām vērtībām un uzskatiem.”⁵⁷ Studentus aicina iepazīties ar atbildēm nākamajai grupas diskusijai, un šī procesa laikā viņu izpratne par saikni starp ekoloģiskajām un sociālajām problēmām mainās. Nākamajā nodaļā uzmanību pievērsīšu sociālajam darbam ASV.

2.2. ŠODIENAS UN NĀKOTNES VIRZIENI SOCIĀLAJĀ DARBĀ ASV

ASV Sociālā darba izglītības padome (*Council on Social Work Education*, turpmāk tekstā – CSWE) definē sociālā darba mērķi šādi: “Sociālā darba profesijas mērķis ir sekmēt cilvēka un sabiedrības labklājību. Sociālā darba mērķi, vadoties pēc principa “persona-vidē”, globālās perspektīvas, cieņas pret cilvēku dažādību un zinātniskos pētījumus balstītām zināšanām, īsteno, cenšoties panākt sociālo un ekonomisko taisnīgumu, cilvēktiesības ierobežojošo apstākļu novēršanu,

⁵⁶ Jones, P. (2010). Responding to the Ecological Crisis: Transformative Pathways for Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 46(1), p. 78.

⁵⁷ Turpat, 83. lpp.

nabadzības izskaušanu un visu cilvēku dzīves kvalitātes uzlabošanu gan vietējā, gan globālā mērogā.⁵⁸

No jauna ir pievērsta uzmanība sociālā darba globālajam raksturam. Tomēr Sociālā darba izglītības padome (CSWE) sarunu iesāka pirms vairāk nekā piecdesmit gadiem, kad, izveidojot darba grupu, bija jādefinē sociālais darbs. Vienlaikus CSWE līdzatbalstīja dažas nozīmīgas sociālā darba programmu izstrādes konferences 20. gs. 60. gados. Globālā ekonomika līdz ar pieaugušo migrāciju un plurālistiskāku pasaules uzskatu daudzu sociālā darba praktiķu, fakultāšu un studentu starpā norādīja uz nepieciešamību likt globālās problēmas sociālā darba izglītības priekšplānā. Pašlaik sociālā darba pedagogi izceļ studentu un praktiķu interesi par prakses starptautiskajiem aspektiem pašmājās. Sociālā darba izglītības programmas sagatavo studentus profesionālai karjerai starptautiskajā sociālajā darbā nevalstiskajās un kvazivalstiskajās organizācijās, dodot ieguldījumu starptautiskajā, uz attīstību vērstā darbā visos pasaules reģionos.

2.3. LIELĀKIE IZAICINĀJUMI SOCIĀLAJĀ DARBĀ

Līdzīgi Globālajai programmai ASV Sociālā darba un sociālās labklājības asociācija (*American Association of Social Work and Social Welfare*, turpmāk tekstā – AASWSW) izstrādāja iniciatīvu, kas iekļauta dokumentā *The Grand Challenges for Social Work* (“Lielākie izaicinājumi sociālajā darbā”). Dokumenta izstrāde sākās 2013. gadā, kad AASWSW aicināja valsts vadošos zinātniekus, pedagogus un politikas ekspertus sociālā darba nozarē strādāt komitejā. Komiteja pieprasīja no sociālā darba profesionāļiem lielu ieguldījumu un dibināja stratēģiskas partnerattiecības ar valsts organizācijām, interešu grupām un akadēmiskajām organizācijām. Vairāk nekā 80 dažādas koncepcijas un idejas tika apkopotas un saīsinātas līdz pašreiz noteiktajiem 12 lielākajiem izaicinājumiem

⁵⁸ CSWE. (2015). *Educational Policy and Accreditation Standards for Baccalaureate and Master's Social Work Programs*. Alexandria, VA: Council on Social Work Education. Retrieved from <https://cswe.org/getattachment/Accreditation/Standards-and-Policies/2015-EPAS/2015EPA-SandGlossary.pdf.aspx>

sociālajā darbā.⁵⁹ Izaicinājumi atbilda vairākiem noteiktiem kritērijiem, tie pārstāvēja jomas, kas varētu ieviest jēgpilnas un ievērojamas pārmaiņas desmit gadu laikā. Komiteja meklē “izaicinājumus, kas vērstu zinātņi uz koncentrēšanos labākam darbam un skaidrāku saikni ar iesaistīšanās iespējām, ko sociālā darba nozare varētu paveikt”.⁶⁰ Rezultātā apkopoti 12 izaicinājumi, kas sakārtoti trīs kategorijās: individuālā un ģimenes labklājība, noturīgāka sociālā struktūra un sociālais taisnīgums. Kategorijas un izaicinājumi izklāstīti zemāk.

Individuālā un ģimenes labklājība:

- ✓ nodrošināt visiem jauniešiem veselīgu attīstību;
- ✓ novērst veselības stāvokļa atšķirības;
- ✓ apturēt vardarbību ģimenēs;
- ✓ veicināt ilgmūžību un produktīvu dzīvi.

Noturīgāka sociālā struktūra:

- ✓ izskaust sociālo izolētību;
- ✓ atrisināt bezpajumtnieku problēmu;
- ✓ veicināt sociālo reakciju uz mainīgo vidi;
- ✓ izmantot tehnoloģijas sociālajam labumam.

Taisnīga sabiedrība:

- ✓ atbalstīt pārdomātu cilvēku atbrīvošanu no cietumiem un psihiatriskām iestādēm;
- ✓ veidot finansiālās iespējas visiem;
- ✓ samazināt ekonomisko nevienlīdzību;
- ✓ panākt vienlīdzīgas iespējas un taisnīgumu.⁶¹

---

⁵⁹ Grand Challenges for Social Work. (n. d.). *History*. Retrieved from <https://grandchallengesforsocialwork.org/about/history/>

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ Grand Challenges for Social Work. (n. d.). *The Challenges*. Retrieved from <https://grandchallengesforsocialwork.org/#the-challenges>

2.4. IZGLĪTOŠANA ATBILSTOŠI SOCIĀLĀ DARBA PRAKSES NĀKOTNES PRASĪBĀM

Lai sociālie darbinieki atbilstu nākotnes prasībām, kā aprakstīts dokumentā *The Grand Challenges for Social Work* (“Lielākie izaicinājumi sociālajā darbā”), pētnieki Sāra Gelerta (*Sarah Gehlert*), Kāra Hola (*Kara H. Hall*) un Lorenss Palinkas (*Lawrence A. Palinkas*) iesaka, ka **transdisciplinārās grupas zinātniskā pieeja**, “kas atbalsta pētījumu pārvēršanu politikā un praksē”,⁶² var uzlabot sociālā darba nozares spēju saprast un atrisināt dokumentā “Lielākie izaicinājumi sociālajā darbā” noteiktās cilvēku problēmas. Strādājot transdisciplinārajās **pētniecības grupās, grupas zinātniskā pieeja papildina sociālā darba nozares zināšanu un prasmju bāzi ar citu nozaru teorijām, tehnikām un tehnoloģijām.**⁶³

Līdzīgi Pola Nuriusa (*Paula S. Nurius*), Darla Spensa Kofija (*Darla Spence Coffey*), Rovenā Fonga (*Rowena Fong*), Vina Sandra Kora (*Wynne Sandra Korr*) un Rūta Makroja (*Ruth McRoy*) uzskata, ka sociālā darba nozarei vajadzētu būt gatavai iesaistīties visu profesiju “starpdisciplinārajā, starpprofesionālajā un praktiskajā sadarbībā”.⁶⁴ Izglītības programmās jāizstrādā metodes, kā iemācīt studentiem nepieciešamās kompetences sekmīgai transdisciplinārajai sadarbībai. Viņi arī norāda, ka dokuments “Lielākie izaicinājumi sociālajā darbā” pamudina ieaudzināt studentiem un absolventiem visu līmeņu izglītības programmās prasmes izstrādāt, pārbaudīt, izplatīt un uzturēt inovatīvus risinājumus ļoti sarežģītajām sociālajām problēmām. Šīs prasmes ietver spēju strādāt sadarbībā ar citām nozarēm, tādām kā psiholoģija, inženierzinības, veselības aprūpe un vides zinātne. Atbalstot T-veida pedagoģiju sociālā darba izglītībā, studentus sagatavo efektīvi strādāt ar citām nozarēm un nodrošina, ka viņi var būt novatori un problēmu

⁶² Gehlert, S., Hall, K. L., & Palinkas, L. A. (2017). Preparing Our Next-Generation Scientific Workforce to Address the Grand Challenges for Social Work. *Journal of the Society for Social Work Research*, 8(1), p. 120.

⁶³ Turpat, 119.–136. lpp.

⁶⁴ Nurius, P. S., Coffey, D. S., Fong, R., Wymme, S. D. & McRoy, R. (2017). Preparing Professional Degree Students to Tackle Grand Challenges: A Framework for Aligning Social Work Curricula. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 8(1), p. 100.

risinātāji.⁶⁵ T-veida pedagogijas koncepcija ir studentu apmācība metakompetences prasmēs, piemēram, komandas darbs, kas nodrošina efektīvu sadarbību ar daudzām disciplīnām (burta T šķērsvītra). Vienlaicīgi studenti apgūst sociālā darba priekšmetu (burta T vertikālā svītra).⁶⁶ T šķērsvītras papildu metakompetences, kas nepieciešamas starpdisciplinārajai sadarbībai, ietver:

- 1) vērtības, attieksmi un uzskatus (piemēram, starpdisciplinārās iekļaušanas un sadarbības orientācijas novērtēšanu);
- 2) mentalitāti (piemēram, atvērtību, neaizskarošu refleksivitāti un kritisko domāšanu);
- 3) zināšanu sintēzi (piemēram, spēju veidot saikni starp dažādām zināšanām un veidot kopīgus integrējošus modeļus un metodes);
- 4) saskarsmes spējas (piemēram, starpdisciplināru komunikāciju un atšķirību pārvaldīšanu).⁶⁷

Sociālā darba izglītība aptver metakompetences sociālajā taisnīgumā un “persona-vidē” perspektīvā, jo tās nepieciešamas darbam ar citiem, lai risinātu problēmas, respektējot dažādības sociālajā darbā. Starpnozaru sadarbības daudzkompetenču attīstība, kas ir sarežģītāka nekā daudznozaru darbs, nozīmē apmācību, būt gataviem domāt ārpus rāmjiem. Sociālajiem darbiniekiem ir jāiet tālāk par personīgajām zināšanām, lai “panāktu dziļāku sarežģītības izpratni un tādējādi atbilstošāku problēmu risināšanu”.⁶⁸

Piemērs tam, kā sociālā darba izglītība ASV mēģinājusi apmierināt starpdisciplināro mācību vajadzību, ir starpprofesionālās iedziļināšanās izglītība. Programma iesaista sociālā darba, medicīnas skolu, aprūpes, fizioterapijas, dietoloģijas un psiholoģiskās konsultēšanas studentus no dažādām universitātēm kopīgā darbā, lai sniegtu imitēta pacienta izrakstīšanas plānu no slimnīcas. Komiteja, kas sastādīja programmu, kuras daļa biju arī es, izstrādāja šādus mērķus, kas norādīti zemāk.

⁶⁵ Nurius, P. S., Coffey, D. S., Fong, R., Wymme, S. D. & McRoy, R. (2017). Preparing Professional Degree Students to Tackle Grand Challenges: A Framework for Aligning Social Work Curricula. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 8(1), 99–118.

⁶⁶ Turpat.

⁶⁷ Turpat, 108. lpp.

⁶⁸ Turpat, 108. lpp.

Programmas beigās studējošie iegūs šādas kompetences.

- A. Identificēt uzvedības un komunikācijas mijiedarbību, kas 1) demonstrē starpprofesionālās vērtības; 2) parāda izpratni par savām profesionālajām lomām un citu aprūpes sniedzēju lomām/atbildību un 3) veicina starpprofesionālo sadarbību.
- B. Aprakstīt, kur lomas klīniskajos scenārijos ir 1) papildinošas un dublējas; 2) ir vienīgi pacienta aprūpē iesaistīto profesiju atbildības sfēra.
- C. Demonstrēt uzvedības modeļus, kas atbalsta sadarbības komunikācijas un komandas darba starpprofesionālo kompetenču attīstību.

Vairāku universitāšu profesionālo programmu veidotā fakultāte kalpo kā palīg līdzeklis mazajām grupām, kas izstrādā izrakstīšanas plānu pēc imitētā pacienta intervēšanas. Pēc simulācijas studenti apspriež, ko viņi ir iemācījušies par sekmīgai starpprofesionālajai sadarbībai nepieciešamiem uzvedības modeļiem, attieksmi un zināšanām.

2.5. TAGADNES UN NĀKOTNES SOCIĀLĀ DARBA VIRZIENI LATVIJĀ

Atrodoties Latvijā savu vieslekciju laikā, man bija iespēja runāt, profesionāli diskutēt un uzklaut vairāku sociālo darbinieku viedokļus par profesijas turpmāko attīstību Latvijā. Mūsu sarunās pārsvarā tik analizēti saturiski līdzīgi jautājumi, bet ar vienu fokusu: kādu iedomājaties sociālā darba profesiju Latvijā pēc desmit gadiem, esošās problēmas un izaicinājumi.

Nodaļas sagatavošanas laikā man bija iespēja tikt tiešsaistes sarunās ar vairākiem sociālajiem darbiniekiem. Sarunās piedalījās gan sociālie darbinieki, kuriem bija gan vairāk nekā desmit gadu pieredze, gan arī jaunnodarbinātie sociālie darbinieki ar mazāk nekā divu gadu pieredzi, kā arī sociālais darbinieks no lauku pašvaldības. Dališos ar šo sarunu apkopojumu.

SOCIĀLO DARBINIEKU BŪTISKĀKĀS VAJADZĪBAS

Mūsdienu būtiskākajās Latvijas sociālo darbinieku vajadzībās vērojama vienprātība. Prasības ir gan vispārīgas, gan individuālas. Daudzi sociālie darbinieki norādīja uz faktu, ka **sociālajiem darbiniekiem ir pārāk daudz pienākumu, kas ne vienmēr ir viņu profesijas sastāvdaļa** un izriet no noteikumiem, kurus piemēro citas nozares, piemēram, policija, veselības aprūpe un jurisprudence. Viens no sociālajiem darbiniekiem skaidroja, – kad nav pieejami piemēroti pakalpojumi, sociālajam darbiniekam var nākties transportēt klientus, palīdzēt juridiskos jautājumos, izglītot vecākus, konsultēt krīzes situācijās un veikt nepieciešamo sociālo darbu. Visi diskusiju dalībnieki bija vienprātīgi, ka ļoti **nepieciešama kvalitatīva sociālā darba izglītība, izglītības standarti, tālākizglītība un apmācība**. Trūkst iespēju gūt zināšanas un specializāciju darbam ar dažādām klientu grupām, ja tās ir pieejamas, to nevar atļauties ar sociālā darbinieka algu. Sociālie darbinieki nav pārliecināti par savām spējām panākt pozitīvas pārmaiņas klientu labā, jo gan profesijas aprindās, gan no sabiedrības puses tiek liktas lielas cerības, bet atbalsta līmenis ir zems.

Diskusijās uzzināju, ka daļa sociālo darbinieku jūtas izolēti un nepilnvērtīgi. Tika runāts par **regulāras individuālās un grupu supervīzijas nepieciešamību**, jo sociālajiem darbiniekiem ir liels izdegšanas risks. Nepieciešamība izglītot sabiedrību par sociālā darbinieka lomu un to, kas ir sociālais darbs, bija acīmredzama. Viens no sociālajiem darbiniekiem norādīja, ka nepieciešams celt profesijas prestižu un izglītot sabiedrību par sociālā darba nozīmīgumu un tā lomu sociālās labklājības veicināšanā. Kopumā gan sabiedrībai, gan sociālajam darbiniekam trūkst resursu, kas ļautu tiem sasniegt noturīgas, pozitīvas pārmaiņas. Viens no darbiniekiem paskaidroja, ka resursu trūkums ietekmē sociālo darbinieku ticību savām spējām un sava darba nozīmīgumam, bezspēcība pārceļta arī uz klientiem un sabiedrību.

Visaptveroša tēma, atbildot uz šo jautājumu, ir resursu trūkums sabiedrībai, profesijai un sociālajam darbiniekam individuāli sociālo programmu atbalsta ziņā. Nepieciešama apmācība un izglītošana klientu dažādo sociālo vajadzību apmierināšanā un tiešs atbalsts, lai palīdzētu apmierināt sociālo darbinieku vajadzības, stiprinātu viņu pašapziņu un pasargātu no izdegšanas. Tāpat nepieciešams

izglītot sabiedrību par sociālo darbu un sociālo darbinieku lomu sabiedrības un indivīdu dzīves uzlabošanā.

SABIEDRĪBAS PĀRMAIŅU JAUTĀJUMU RISINĀŠANA LATVIJĀ

Sociālie darbinieki minēja grupas, kuru vajadzības pašlaik netiek pietiekami apmierinātas, – viendzimuma pāri un viņu bērni, HIV pozitīvi cilvēki, cilvēki, kas atbrīvoti no cietuma, un ģimenes, kuras atgriežas Latvijā pēc ilgstošas dzīves ārzemēs. Lai arī īsteno pašvaldību reformu, tomēr sociālo pakalpojumu un sociālo dienestu integrācijas plāns īstenots netiek.

Profesionālās sadarbības trūkums, īpaši psihiatru aprindās deinstitucionalizācijas jomā, ir jānovērš. Medicīnas speciālisti nesaprot, kāda loma sociālajiem darbiniekiem varētu būt dzīves kvalitātes nodrošināšanā cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem. Visi diskusiju dalībnieki bija vienisprātis, ka prioritātei jābūt sabiedrības (un citu palīdzības sniedzēju) informētībai par to, ko sociālie darbinieki dara un kā viņi var uzlabot sabiedrību.

Papildus minētās prioritātes ietver sociālos pakalpojumus jauniešiem bez nepieciešamām prasmēm vai izglītības, trūcīgajām ģimenēm, kurās ir augsts narkotisko vielu lietošanas un atkarību līmenis, jauniešiem ar uzvedības problēmām un bērniem, kuri saskārušies ar vardarbību ģimenē un kuriem nepieciešama aizsardzība. Ieteikums sabiedrības pārmaiņu jautājumu risināšanai bija sociālo darbinieku specializāciju izstrāde. Ir nepieciešami sociālie darbinieki-mediķi, skolu sociālie darbinieki, sociālie darbinieki, kas specializējas atkarībās, sociālie darbinieki vecāka gadagājuma pieaugušajiem, bērnu un ģimenes sociālie darbinieki un citas grupas, kurām tad būtu specifiskas zināšanas un prasmes, lai efektīvi strādātu ar savu klientu.

PAŠREIZĒJĀS SOCIĀLĀ DARBA PROFESIJAS PRIORITĀTES

Latvijas sociālā darba prioritātes ir cilvēku ar invaliditāti deinstitucionalizācija, vienlaikus integrējot viņus sabiedrībā un darba tirgū. Daudzas reizes mēs runājam par profesionālo standartu pastāvīgu pilnveidošanu, kā arī sociālo darbinieku specializāciju izstrādi un supervīzijas saņemšanu. Ģimenes ar bērniem ir prioritāte un, lai gan pakalpojumi attīstās, pastāv resursu trūkums, it īpaši sociālajā

darbā ar paaugstināta riska jauniešu grupām. Ir nepieciešami sociālie darbinieki, kas ir izglītoti, apmācīti un gatavi strādāt ar paaugstināta riska jauniešu grupām.

Prioritāte ir bērnu un jaunatnes aizsardzība, ieskaitot viņu tiesības uz aizsardzību pret vardarbību un atbilstošas aprūpes saņemšanu. Ir nepieciešams izglītot vecākus un aizbildņus par prasmēm, kas nepieciešamas, lai saviem bērniem piedāvātu drošu un attīstībai piemērotu vidi. Tika apskatīta arī institucionālo un profesionālo prasību savietojamība, piemēram, klientu skaits uz vienu sociālo darbinieku, funkciju un lomu dažādība, sociālo problēmu noteikšana, kā arī sociālā darba un profesionālās attīstības deprofesionalizācijas novēršana.

VIZUALIZĒJOT SOCIĀLĀ DARBA PROFESIJAS NĀKOTNI LATVIJĀ

Kādu sociālie darbinieki iedomājas savas profesijas nākotni?

- ✓ Kopīgā sociālā darba redzējumā desmit gadu laikā sociālā darba profesiju cienīs un profesijā strādājošie saņems atbilstošu atalgojumu.
- ✓ Pastāvēs sociālā darba profesionālie standarti, kas to atšķirs no citām palīgprofesijām, un būs skaidras robežas starp sociālā darba veidiem.
- ✓ Sabiedrība uzticēsies sociālajiem pakalpojumiem un novērtēs to lietderību.
- ✓ Lielākās universitātes piedāvās sociālā darba programmas ar vairākām specialitātēm.
- ✓ Sociālajiem darbiniekiem būs specialitātes, privātajā praksē būs klīniskie un citi sociālā darba speciālisti. Sociālajiem darbiniekiem būs iespējas turpināt izglītību un paaugstināt kvalifikāciju.
- ✓ Sociālais darbinieks varēs izvērtēt indivīda, ģimenes un sabiedrības vajadzības un sniegt nepieciešamos pakalpojumus, lai veicinātu klienta iesaistīšanos problēmu risināšanā.
- ✓ Nebūs noteiktas vai obligātas metodes, kas ir jāizmanto vienā vai otrā situācijā, jo sociālais darbinieks būs eksperts, kas katrā individuālā gadījumā izvēlēsies atbilstošas metodes un intervences plānu, kas atbilst klienta vajadzībām.
- ✓ Sociālā darba joma būs paplašinājusies, jo visā valstī un lauku rajonos būs pieejami tādi pakalpojumi kā centri vecāka gadagājuma cilvēkiem

un dienas centri ar plašu speciālistu loku, lai apmierinātu bērnu, ģimeņu, cilvēku ar invaliditāti, kā arī citu sociālās vajadzības.

- ✓ Sociālais darbs būs mazāk institucionāls, būs mazāk birokrātijas, lielāka uzmanība tiks pievērsta cilvēku sociālajām vajadzībām. Sociālais darbinieks būs daudznozaru speciālists, kas nemanāmi novērtēs un sniegs cilvēkiem nepieciešamos pakalpojumus.

Balstoties sociālo darbinieku intervijās, galvenie profesijas uzlabošanas virzieni ir vērsti uz profesionālo un izglītības standartu paaugstināšanu, sabiedrības izpratnes par sociālajiem darbiniekiem attīstīšanu, sociālā darba specialitāšu izstrādi un tālākizglītību sociālo darbinieku pilnveidošanai.

Lai arī Latvijā pastāv sociālā darba problēmas, ir optimisms par nākotni. Valdības līderi sociālā darba nozarē ir izstrādājuši darba plānu, lai uzlabotu sociālo darbinieku situāciju. Latvijas Republikas Labklājības ministrija sniedza ieskatu pašreizējās prioritātēs sociālā darba profesijas attīstībai Latvijā.

Sociālā darba izglītības jomā ir nodoms sniegt jaunas iespējas sociālo darbinieku profesionālās kvalifikācijas celšanai. Augstākās izglītības jomā atbalsta sociālā darba specialitāšu attīstības veidus. Sociālā darba programmām pirmsgrāda un grāda līmenī jāpiedāvā kursi, kas vērsti teorētiskās un pieredzē balstītās mācībās. Iegūstot profesionālo grādu, studentiem jāiemācās pārvērst teoriju praksē, un izglītības programmām jānovērš plaisa starp izglītību un praksi. Sociālā darba izglītības programmu absolventiem vajadzētu justies pārliecinātiem par savām spējām. Maģistrantūras un doktorantūras līmenī nepieciešami zinātniskās izpētes kursi, lai veiktu starpdisciplināro pētniecisko darbu un praksi, kas nepieciešama efektīvai sociālā darba praksei tagad un nākotnē. Supervīzijas specialitātes studiju kursiem jābūt prioritātei, kā arī jābūt pieejamam atbalstam stipendiju veidā. Pēc maģistrantūras studijām sociālo darbinieku sertifikātu programmas varētu būt ideāls veids, kā sociālajiem darbiniekiem attīstīt zināšanas tādās specialitātēs kā atkarība, vardarbība ģimenē un traumas, kā arī supervīzijas praksē.

Fokusēšanās uz sociālā darba atbalsta tīkla attīstību ietver finansiāla atbalsta iegūšanu sociālā darba speciālistu supervīzijai/-ām. Atbalsta tīkla pilnveides sastāvdaļa ir arī starpnozaru ekspertu grupas izveidošana un vadišana. Tā sniegtu pakalpojumus un atbalstu gadījumos, kad produktīvam pakalpojumam

nepieciešams vairāk nekā sociālā darba ekspertīze. Papildu iniciatīvas ietver apmācības programmas īstenošanu ģimenes palīgu jeb asistentu sagatavošanai, jaunu profesionālu sociālo darbinieku mentorēšanu, tālākizglītības attīstību un mārketingu, kā arī atbalsta sniegšanu citām valdības programmām, kas piedāvā atbalstu un apmācību sociālā darba nozarē.

Sociālā darba profesijas attīstības kontekstā ir svarīgi tādi elementi kā:

- ✓ profesionālo robežu noteikšana;
- ✓ standartu uzturēšana un paaugstināšana;
- ✓ atbilstoša atalgojuma un slodzes noteikšana;
- ✓ ar sociālā darba pakalpojumiem saistīto tiesību aktu pārskatīšana.

Ētikas kodeksa standartizāciju vajadzētu īstenot visu iesaistīto pušu sadarbības centieniem, lai pedagogi un praktiķi to varētu izmantot un ievērot. Jānosaka profesionālās ētikas pārkāpumu sekas, kā arī puses, kas atbildīgas par seku kontrolēšanu. Piemēram, ASV profesionālā organizācija izstrādā un publicē Ētikas kodeksu. Sociālā darba speciālisti apņemas ievērot Ētikas kodeksu un ziņot par ētikas pārkāpumiem, organizācija nosaka profesionālās sekas. Uz sociālajiem darbiniekiem attiecas arī licencēšanas likumi, kas var pārklāties ar Ētikas kodeksu tādās jomās kā konfidencialitāte un pakalpojumu sniegšana. Ētikas kodeksi un principi, kā arī licencēšanas/sertifikācijas likumi galvenokārt domāti sabiedrības aizsardzībai. Tiem var būt būtiska loma sabiedrības sociālā darba profesijas izpratnē un uzticībā. Profesijas attīstībā ir ļoti svarīgi uzlabot sabiedrības informētību par sociālo darbu un veidot sociālo darbinieku tēlu.

Latvijā, turpinot sociālā darba profesionalizāciju, augstākās izglītības iestādēm, valdības aģentūrām un sociālā darba profesionālajām organizācijām jāpiešķir prioritāte sadarbībai, lai apmierinātu identificētās vajadzības. Atklāta komunikācija un atbilstoša problēmu risināšana ir kritiskie panākumi elementi.

Sociāla darba profesija kā globālā, tā arī vietējā mērogā sastopas ar daudziem izaicinājumiem tās visaptverošajā uzdevumā uzlabot sabiedrību un attīstīt sociālo vidi, kur cilvēki jūtas labi. Lai arī sociālā darba profesija Latvijā ir relatīvi jauna, tās attīstībā turpinās progress. Sociālā darba profesionālās attīstības prioritātēm,

lai efektīvi sasniegtu dokumentu “Globālā sociālā darba un sociālās attīstības programma” un “Lielākie izaicinājumi sociālajā darbā” mērķus, būtu jākoncentrējas uz studentu un praktiķu izglītību, lai viņiem būtu nepieciešamās zināšanas un kompetences.

Nesen IFSW un IASSW pārskatīja un atjaunināja sociālā darba izglītības un apmācības vispārējos standartus, lai atspoguļotu būtiskas izmaiņas un jaunākās norises globālā sociālā darba jomā. 2020. gada jūnijā atjauninātie standarti tika apstiprināti un publicēti, starp citiem izceļot **šādus principus**:

- ✓ nodrošināt, ka nākamajai sociālo darbinieku paaudzei ir pieejama augstas kvalitātes izglītība, kurā integrētas sociālā darba **pētījumu, pieredzes, politikas un prakses aktualitātes**;
- ✓ stiprināt sadarbības garu un zināšanu pārnesi starp dažādām sociālā darba skolām un starp sociālā darba izglītību, praksi un pētījumiem.⁶⁹

Globālā koronavīrusa pandēmija ir parādījusi nepieciešamību paplašināt izglītību un pētījumus sociālā darba jomā, lai efektīvi reaģētu uz cilvēces vajadzībām katastrofālu seku novēršanā. Izmantojot inovatīvu pētījumu metodoloģiju un pedagogiju un sadarbojoties ar citām nozarēm, sociālā darba profesija var gūt lielus panākumus sabiedrības uzlabošanā un sociālās un ekoloģiskās vides apvienošanā, kur cilvēki piedzīvo uzplaukumu.

---

⁶⁹ IASSW & IFSW. (2020). *Global Standards for Social Work Education and Training*, p. 5. Retrieved from https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/11/IASSW-Global_Standards_Final.pdf

3. TEORIJU PIELIETOŠANA KĀ ĒTISKA SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE

LIESMA OSE

Drosme un solidaritātes izjūta ir tās īpašības, kuras līdzās profesijas ētikas kodeksos reglamentētām profesionālajām vērtībām nodrošinās, ka sociālie darbinieki neaizies no darba, bet turpinās strādāt un saglabās profesionālo integritāti.

(Sāra Benksa, britu sociālā darba praktiķe un pētniece)

Teorija sociālajā darbā ir kā stūre, kas aizvada laivu līdz tās galamērķim. Tā dod kapteinim (sociālajam darbiniekam) un pasažierim (klientam) virzienu, mērķa un kontroles formas izjūtu.

(Sociālā darba bakalaura studiju programmas studenti)

IEVADA VIETĀ

Sociālais darbs ir iedarbīgs radošu un pozitīvu pārmaiņu avots. Sociālie darbinieki sniedz praktisku un iejūtīgu atbalstu un palīdzību cilvēkiem, kuri atrodas sociāla riska situācijā vai kurus apgrūtina sociālās problēmas. Ik dienu vairāk nekā tūkstotis sociālo darbinieku Latvijā raisa cerības un parāda iespējas, kā attīstīt iekļaujošas kopienas un uzlabot cilvēku dzīvi. Lai darbs būtu sekmīgs un cilvēku izveles un iespējas vairojošs, sociālajiem darbiniekiem nepieciešama gan modernajā sociālā darba zinātnē un pierādījumos sakņota profesionāla kompetence, gan profesionālajā ētikā balstīta morālā stāja.

Sociālo darbu kā profesiju attīsta un koriģē sociālekonomiskā un politiskā realitāte. Pēc 2008.–2011. gada globālās ekonomiskās krīzes visā pasaulē pieauga masu nabadzība un cilvēku ievainojamība. Valdības īstenotie taupības pasākumi samazināja sociālo dienestu un sociālo pakalpojumu finansējumu, labākajā gadījumā

pievienojot dažus jaunus pabalstus vistrūcīgākajiem. Daudzi sociālā darba speciālisti palika bez darba – situācijā, kurā pieprasījums pēc sociālo darbinieku palīdzības auga.⁷⁰ Vai šajos apstākļos mazinājās sociālo darbinieku kā pārmaiņu aģentu, sociālo pakalpojumu sniegšanas profesionāļu loma? Vai sociālā darba paškoncepts mainījās krīzes situācijā? Un vēl plašāk – vai valdošā attieksme signalizēja, ka izpratni par sociālo darbu kā dzīves kvalitātes veicināšanas instrumentu ir no-mainījis ieskats par sociālo politiku kā ienākumu pārdali?

Sociālā darba makroprakses pētīšanas gaitā 2011.⁷¹ un atkārtoti 2016. gadā⁷² uzdotie jautājumi atbildami apstipriņoši. Sociālais darbs ir birokratizējies – sociālās palīdzības organizēšana pārņēmusi lielāko darba dienas daļu un sociālo pakalpojumu attīstīšana, to kvalitātes kontrole un jaunrade ir kļuvušas par greznību, ko var atļauties tikai dāsnāk finansētie sociālie dienesti un pienācīgi nodrošinātās nevalstiskās organizācijas. Pārmaiņu enerģija ir mazinājusies. Ko darīt, ja ikdienas darba pienākumi ierobežo profesijas ētosa īstenošanu? Esmu pārliecināta, ka ne viens vien sociālā darba praktiķis vakarā pēc darba vai brīvdienu izskaņā jautā sev – *ko es vispār daru? Man nav pat laika cilvēcīgai saskarsmei ar klientiem un kolēģiem. Kas sekos?*

Raksta mērķis ir atspoguļot un kritiski analizēt praktiskās filozofijas – ētikas un atbalstāmās uzvedības priekšrakstu – morāles attiecības, kā arī sociālo darbinieku ētosa un integritātes veidošanos un pamatojumu sociālā darba praksē un izglītībā.

ĒTIKA, MORĀLE UN TO PIEDĀVĀTIE ORIENTIERI

Tradicionāli ar ētiku saprot filozofisku disciplīnu. Pēc ietekmīgā 18. gadsimta vācu filozofa Imanuela Kanta (*Immanuel Kant*) dalījuma ar ētiku apzīmē praktisko filozofiju, kuras centrā ir jēdziena “labais” noskaidrošana cilvēku attiecību kontekstā. Ētika pēta labā un ļaunā attiecību problēmu un teorijas, kas to interpretē, kā arī tiecas pamatot labas rīcības principus, orientierus un kritērijus. Tās uz-

⁷⁰ Banks, S. (2012). *Ethics and Values in Social Work* (4th ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 23.

⁷¹ Domāts autores raksts: Ose, L. (2011). Izaicinājumi sociālā darba makropraktei sociālekonomiskās krīzes apstākļos: ārvalstu krīzes sociālās politikas risinājumu pieredze. *Dzīves jautājumi*, 19, Rīga: VSDA “Attīstība”, 162.–177. lpp.

⁷² Nodaļas autores runa sociālo darbinieku profesionālajai integritātei veltītajā konferencē Rīgā 2016. gada 4. novembrī.

devums ir pakļaut kritiskai izpētei pastāvošo morāli, izvirzīt labas un taisnīgas rīcības pamatprincipus.

Ētikas izejpunkts ir morālā pārliecība par to, kas ir labais, kāda darbība ir morāli pieļaujama, kāda resursu sadale ir uzskatāma par taisnīgu u. tml.⁷³ Ētikas teorija meklē vispārējus kritērijus labajam, pareizajam un taisnīgajam, kas, no vienas puses, neatceļ morālo pārliecību, no otras puses – dod iespēju orientēties gadījumos, kuros mūsu morālie priekšstati ir nedroši un pat pretrunīgi. Ētiskie kritēriji ir normatīvi, tie neapraksta jau esošo morālo pārliecību, bet to formulē. Piemēri šādam kritēriju kopumam ir sociālo darbinieku ētikas kodekss un ārstniecības personu ētikas vadlīnijas. Atšķirība starp aprakstošu esošās morālās pārliecības rekonstrukciju un ētikas teoriju ir tā, ka pēdējā attīsta un pamato morālos spriedumus un tikumiskās rīcības normas, turpretim pirmā normatīvo pozīciju jau satur, uzskata latviešu praktiskās filozofijas pārstāvis Andris Rubenis.⁷⁴

Tātad ētika ir mācība, kuras priekšmets ir faktiskā vai iespējamā morāle; savukārt morāle ir principu, normu un vērtību sistēma, kas nosaka to, kāda rīcība tiek uzskatīta par tikumiski labu noteiktas sabiedrības ietvaros. Ētika ir prakses teorija cilvēka rīcības refleksīvās analīzes nozīmē.

Andris Rubenis uzskata, ka ētika nav pasaules uzskats ideoloģijas vai dogmatikas nozīmē. Tā nav reliģijas aizvietotāja, nepiedāvā vai nesludina nekādu morāli, kas būtu spēkā attiecībā pret visu cilvēci, nesniedz nekādas konkrētas norādes atsevišķos rīcības akta izvēles gadījumos, neaizvieto individuālo lēmumu pieņemšanu un izšķiršanos, nepadara cilvēku labāku. Andra Rubeņa ieskatā ētikas uzdevums ir problematizēt morālas rīcības attaisnojuma pretenzijas, atklāt cilvēka rīcības struktūru jautājumā par attiecībām starp mērķi un līdzekļiem, analizēt valodas specifiku normu un vērtību gadījumos, uzsākt rīcības un izturēšanās veida argumentētu pamatojumu un attaisnojumu, kā arī izvirzīt prasību cilvēkam būt morāli kompetentam par savu rīcību.⁷⁵ Pēdējais uzdevums spilgti atspoguļo sociālā darba un arī jebkuras citas profesionālās ētikas prasības.

---

⁷³ Rubenis, A. (2005). Kas ir tikumu ētika? No A. Rubenis (Red.). *Filozofija. Latvijas Universitātes raksti*, 687. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 9.–20. lpp. Izgūts 2019. gada 17. novembrī no <https://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/687.pdf>

⁷⁴ Turpat, 11. lpp.

⁷⁵ Turpat, 12. lpp.

Attiecībā uz sociālā darba ētiku noderīga šķiet latviešu filozofa domu gaita, raksturojot deskriptīvās (apprakstošās) un preskriptīvās (normatīvās) ētikas būtību. Deskriptīvā ētika, balstoties uz konkrētu empīrisko materiālu, zinātniskiem līdzekļiem pēta reālās morāles parādības, tā apraksta esošo normu un vērtību sistēmu, morālo pozīciju un pārliecību konkrētas vēsturiskas sabiedrības ietvaros, atklāj klimata, ģeogrāfisko faktoru, reliģijas u. c. apstākļu ietekmi uz tikumību. Turpretim preskriptīvā ētika, pamatojoties uz noteiktiem filozofiskiem priekšstatiem, argumentē to, kādu rīcību var uzskatīt par labu. Tā ir normatīva, jo būtībā pamato morālo spriedumu kritērijus. Normatīvā ētika jautā par morāles principiem, morāli pareizas rīcības mērogu un labas dzīves vispārējiem principiem. 20. gs. minētajām ētikām pievienojas metaētika, kas ar jēdzienu un valodas analīzes palīdzību pēta morāles izteikumu specifiku, kā arī metodes, kas tiek izmantotas, lai attaisnotu morāles izteikumus (šai ziņā tā tuvojas deskriptīvajai pozīcijai). Metaētika ir normatīvās ētikas metateorija, kas analizē morālā diskursa valodu un loģiku, morālās argumentācijas metodes un ētiskās teorijas izmantošanas iespējas.⁷⁶ Tai ir sava vieta sociālā darba profesionālajā ētikā, kura izceļ gan cieņpilnu attieksmi, gan tās izpaušmi valodā profesionālās situācijās, izslēdzot jebkādu diskriminējošu vai naida runu.

Normatīvo ētiku pārstāv teleoloģiskā (mērķa) ētika un deontoloģiskā (pienākuma) ētika. Kā norāda Andris Rubenis, teleoloģiskās ētikas ietekmīgākais variants ir t. s. utilitārisma jeb seku ētika, taču abu centrālā problēma ir jautājums par rīcību. Abu nometņu pārstāvji pirmām kārtām cenšas atbildēt uz jautājumu, kas cilvēkam ir jādara, ko nozīmē pareiza morāles problēmsituācijas analīze un tās risinājums. Abām kopīgs ir arī jēdzieniskais redukcionisms: abi teoriju tipi sāk ar primāro, tālāk nereducējamo elementu (teleoloģiskajā variantā tas ir labā jēdziens, deontoloģiskajā – pienākums), pēc tam mēģinot ievest sekundāros, atvasinātos jēdzienus, kas tiek definēti attiecībā pret primārajiem. Atbilstīgi tiek izdarīts secinājums arī par tikiem: tie ir pareizi, ja kalpo tieksmei pēc labā vai pienākuma izpildīšanai.⁷⁷

Zīmīgi, ka sociālā darba normatīvā ētika gan starptautisko organizāciju, gan atsevišķu valstu ētikas kodeksos galvenokārt orientējas uz pienākuma izpildi, bet

⁷⁶ Rubenis, A. (2005). Kas ir tikumu ētika? No A. Rubenis (Red.). *Filozofija. Latvijas Universitātes raksti*, 687. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 14. lpp. Izgūts 2019. gada 17. novembrī no <https://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/687.pdf>

⁷⁷ Turpat.

ietver arī tieksmi pēc labā, aprakstot tos profesionālos tikumus, kuri nepieciešami labai darba izpildei.

STARPTAUTISKI UN NACIONĀLI SOCIĀLĀ DARBA ĒTIKAS STANDARTI

Sociālā darbinieka darbības un pienākumus nosaka valsts normatīvie akti, profesijas standarts, ētikas kodekss un darba līgums ar darba devēju. Šķiet, ka sociālajam darbiniekam būtu tikai jāseko instrukcijām. Taču viņa ikdienas darbā ir daudz sarežģītu psiholoģisku un cilvēcisku faktoru, kas, sniedzot palīdzību klientam, var novest grūtā situācijā pašu sociālo darbinieku. Ētikas kodeksa esamība nenodrošina pret ētiskām dilemmām sociālā darba ikdienas praksē, kura arvien liek izvēlēties starp vērtību prioritātēm – rūpēm par sevi, par klienta dzīves kvalitāti un viņa bērnu vai citu piederīgo vajadzībām.

Globālos sociālā darba standartus, ASV un Lielbritānijas sociālo darbinieku piedāvātos ētiskos priekšrakstus (IFSW/IASSW, 2018, NASW, 2017, BASW, 2018) raksturo cilvēka un viņa tiesību centralitāte, sociālais taisnīgums, atbildība, cieņa pret citādību un solidaritāte⁷⁸. Tie balstīti ekoloģiskās un sistēmu teorijas, feministiskās pieejas un spēka perspektīvas principos. ASV Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas (*National Association of Social Workers*, turpmāk tekstā – NASW) un Britu sociālo darbinieku asociācijas (*British Association of Social Workers*, turpmāk tekstā – BASW, Lielbritānija) sociālā darba ētikas standartos atspoguļota katra konkrēta sociālā darbinieka atbildība institucionālās sistēmas priekšā un spriedze, kas saistīta ar uzticēšanos cilvēkiem.

Latvijas sociālā darba Ētikas kodeksa (2001) viengabalainība sabalsojas ar iepriekš minētajiem avotiem un problemātiku, bet izaicinājumi jaunu prakses situāciju kontekstā izvirza prasības tos pārstrādāt un papildināt.

---

⁷⁸ Skatīt informāciju: IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles* (IASSW). Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>; National Association of Social Workers (NASW). (n. d.). *Read the Code of Ethics. Approved by the 1996 NASW Delegate Assembly and revised by the 2017 NASW Delegate Assembly*. Retrieved April 13, 2019, from <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-of-ethics-english>; British Association of Social Workers. (2018). *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW. Retrieved from <https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Code%20of%20Ethics%20Aug18.pdf>

2018. gada jūlijā Starptautiskās sociālā darba augstskolu asociācijas (*International Association of Schools of Social Work*, turpmāk tekstā – IASSW) ekspertu veidotais un Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas (*International Federation of Social Workers*, turpmāk tekstā – IFSW) pieņemtais Globālais ziņojums par sociālā darba ētiskajiem principiem⁷⁹ izstrādāts ar nolūku sociālo darbinieku ikdienas praksē sasniegt visaugstākos iespējamus ētikas standartus, atvēlot laiku debatēm, pašrefleksijai, risinot neskaidrības un atbalstot profesionālajās vērtībās pamatotus lēmumus. Ziņojumam ir savs teorētiskais pamatojums – dekolonizācijas un spēka perspektīva. Par paziņojumu iepriekš plaši diskutēts starptautiskā sociālā darba aktīvistu lokā, tā saturs idejiski tiecas pārvarēt Rietumu hegemoniju sociālā darba praksē, pētniecībā un izglītībā, kā arī ietver dekolonizācijas mērķus. Pašu ziņojumu, kura ētiskie principi izklāstīti nākamajās raksta lappusēs, var uzskatīt par Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas (IFSW) pilnsapulcē un Starptautiskās sociālā darba augstskolu asociācijas Ģenerālajā asamblejā (IASSW) 2014. gada jūlijā apstiprinātās globālās sociālā darba profesijas definīcijas⁸⁰ konkretizāciju profesionālās ētikas jautājumos.

No ziņojumā minētajiem principiem jāizceļ cilvēcei piemītošā cieņa (angļu val. – *Recognition of the Inherent Dignity of Humanity*). Atzīstot visu cilvēku cieņu, sociālie darbinieki tiecas veidot empātiskas attiecības un, pilnveidojami dzīves telpu “Citam”⁸¹ (cilvēkiem, ar kuriem sociālie darbinieki strādā vai kuru vārdā

⁷⁹ IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles (IASSW)*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>

⁸⁰ Sociālā darba globālā definīcija pieejama IFSW mājaslapā: IFSW (2014). *Global Definition of Social Work*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/> Autores tulkojums latviešu valodā: “Sociālais darbs ir praksē balstīta profesija un akadēmiska disciplīna, kas veicina sociālās pārmaiņas un attīstību, sociālo kohēziju, kā arī cilvēku iespēju vairošanu un pašnoteikšanos. Sociālā taisnīguma, cilvēktiesību, kolektīvās atbildības un atšķirību ievērošanas principi ir ļoti svarīgi sociālajā darbā. Pamatojoties teorijās par sociālo darbu, sociālajās zinātnēs, humanitārajās zinātnēs un vietējās zināšanās, sociālais darbs iesaista cilvēkus un (sociālās) struktūras, lai risinātu dzīves izaicinājumus un uzlabotu labklājību. Šo definīciju var papildināt valsts un/vai reģionālā līmenī.”

⁸¹ “Cita” (*the Other*) koncepts ir aizgūts no franču filozofa Emanuela Levina (*Emmanuel Levinas*). E. Levins uzskata, ka būt atbildīgam nozīmē darīt sevi pieejamu Citam, kalpojot tādā veidā, ka paša dzīve pēc būtības ir saistīta ar citu dzīvi. “Paša” (*the Self*) pamatojums E. Levinam sākas ar “Cits”; mūsu atbildes uz “Cita” aicinājumu nosaka to, kas pašī esam. Levinas, E. (1985). *Ethics and Infinity*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.

darbojas), īsteno vienu no ētiskas prakses pamatiem, kur sociālais darbinieks caur atsaukšanos, uzmanību, kalpošanu “Citam” piešķir identitāti sev. Ideja ir izturēties pret visiem cilvēkiem tā, kā viņi vēlas, lai pret viņiem izturas, un kā mēs vēlētos, lai citi izturētos pret mums.

Sociālie darbinieki **apliecina un atbalsta visu cilvēku cieņu un vērtību** gan vārdos, gan darbos. Tādēļ nepieciešams nošķirt beznosacījumu pozitīvo attieksmi pret cilvēkiem no tām attieksmēm, uzvedības, sociālpolitiskajiem un kultūras kontekstiem, ko būtu nepieciešams mainīt. Lai gan mēs respektējam cilvēkus, mēs noraidām tādas personu uzskatus un rīcību, kas var noniecināt vai stigmatizēt sevi vai citus cilvēkus.

Personiskā un profesionālā ētikas imperatīvu diferenciācijas nepieciešamību sociālās zinātnēs skaidroja jau fenomenoloģiskās socioloģijas pārstāvis Makss Vēbers (*Max Weber*), izklāstot un pamatojot absolūto un atbildības ētiku politiku darbībā. Sociālā darbinieka ētika ir “atbildības ētika” – kā tāda tā arvien ir kontekstuāla un paredz sadzīvošanu un samierināšanos ar nepopulāriem un klientiem bieži netīkamiem ētiskiem spriedumiem un lēmumiem.⁸² Mūsdienu sociāla darba zinātnieki aicina attīstīt kritiski refleksīvu praksi.⁸³ Tā ietver personīgās (ģimenes) un kolektīvās (valsts, etniskās, reliģiskās, lingvistiskās u. c. grupas) vēstures un tagadnes analīzi iepretim profesionālās prakses prasībām. Vēl būtiski, ka līdzās spēku un sasniegumu izvērtējumam sevī un līdzcilvēkos, klientos, sociālie darbinieki atzīst arī savu un klientu vājumu, neaizsargātību. Kā uzsvērts ziņojumā, vājo vietu un trausluma atzišana ir stipro pušu pilnveides pamatā un ir izaugsmes, attīstības un cilvēku uzplaukuma avots.

CILVĒKTIESĪBAS UN SOCIĀLAIS TAISNĪGUMS

Ziņojumā uzsvērts, ka “sociālie darbinieki ievēro un aizstāv cilvēktiesību nedalāmības principu un veicina visu – pilsonisko, politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras un vides – tiesību īstenošanu. Cilvēktiesību īstenošanā ir svarīgs kolektīvās atbildības princips, jo individuālās cilvēktiesības var īstenot tikai tad, ja cilvēki

⁸² Vēbers, M. (2002). *Politika kā profesija*. Zinātne kā profesija. Rīga: AGB.

⁸³ Piemēram, Ixer, G. (1999). There's No Such Thing as Reflection. *British Journal of Social Work*, 29(4), 513–527; Wilson, G., Walsh, T., & Kirby, M. (2007). Reflective practice and workplace learning: The experience of MSW students. *Reflective Practice*, 8(1), 1–15.

uzņemas atbildību viens par otru un par vidi, piemēram, veidojot un nostiprinot savstarpēji palīdzošas attiecības kopienās”.⁸⁴

Sociālā darbinieka aicinājums ir veicināt sociālo taisnīgumu sabiedrībā kopumā un attiecībā pret cilvēkiem, ar kuriem viņš strādā. Tas nozīmē nostāties pret diskrimināciju un institucionāli atbalstītu apspiešanu⁸⁵, stiprināt iekļaujošas kopienas, kurās cieņa etnisko un kultūru daudzveidību, ņem vērā individu, ģimenes, grupu un kopienu atšķirības. Tomēr cieņu pret daudzveidību un tās pieņemšanu nedrīkst izmantot morālā relativisma absolutizēšanai: sensitivitātes pret kultūras tradīcijām dēļ nedrīkst pieļaut, kad tiek pārkāptas personu un grupu tiesības (piemēram, sieviešu un seksuālo, etnisko un reliģisko minoritāšu tiesības), kā arī tiesības uz dzīvību. Sociālie darbinieki noliedz tādu kultūras praksi, kas ierobežo cilvēktiesību pilnīgu īstenošanu.

TRAUKSMES CELŠANA KĀ PIENĀKUMS

Profesionāļu diskusijās laiku pa laikam izskan bažas un bailes – *saprotu, ka klientam jāpalīdz, bet manas rokas ir sasietas – kā tad es pārkāpšu saistošos noteikumus vai likumu? Man nav tādu pilnvaru!?* Ir pilnvaras, balstītas profesijas ētosā, kas aicina apšaubīt tādu politiku un praksi, kas nevienlīdzību atzīst par leģitīmu. Sociālo darbinieku ētiskais pienākums ir pievērst savu darba devēju, politikas veidotāju, politiķu un plašas sabiedrības uzmanību situācijām, kad nepietiek resursu kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanai, kad pieņemtās politikas stratēģija un prakse ir negodīga vai pat kaitīga⁸⁶. Piemēram, ja dominējošie sociālpolitiskie un kultūras diskursi un prakse veicina tādus pieņemumus un domāšanas kļūdas, kas izpaužas dažādu aizspriedumu, apspiešanas, marginalizēšanas, ekspluatācijas, vardarbības un izslēgšanas normalizācijā un naturalizācijā⁸⁷. Būtiski ikdienas

⁸⁴ IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles (IASSW)*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>

⁸⁵ *Institutional oppression* (angļu val.) – burtiski – institucionalizēta apspiešana, kas nozīmē valsts varas noteiktus, leģitimētus kādas sabiedrības grupas pārstāvju cilvēktiesību ierobežojumus (L. Osés tulkojums).

⁸⁶ IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles (IASSW)*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>

⁸⁷ Vārds “naturalizēt” šeit lietots ar nozīmi – ‘kādu ideju raksturot kā dabisku, no attīstības loģikas izrietošu’ (L. O.).

praksē gan izmantot, gan vairot kritisko apziņu, attīstīt jautāšanas prasmi, izaicināt klienta iedomātās vai pieņemtās varēšanas robežas un formulēt augstas prasības sev un kolēģiem.

Par profesionālās vērtībās balstītu trauksmes celšanu sociālos darbiniekus nedrīkst sodīt.⁸⁸

KLIENTU PAŠNOTEIKŠANĀS UN TĀS IEROBEŽOJUMI

“Sociālie darbinieki atzīst cilvēku varēšanu (Es varu) un pašnoteikšanos (Es lemjū. Es nosaku). Praksē tas nozīmē ievērot un veicināt cilvēku tiesības izdarīt savu izvēli un pieņemt lēmumus, ja tas neapdraud citu cilvēku tiesības un likumīgās intereses”.⁸⁹ Jāatzīst, ka realitātē daudzu cilvēku pašnoteikšanās bieži vien ir ierobežota dažādu faktoru, tostarp kontroles un uzraudzības dēļ, ko sociālie darbinieki un citi profesionāļi īsteno tādās jomās kā bērnu aizsardzība un labklājība, cietušo aizstāvība un darbs ar varmākām, invaliditāte un garīgā veselība. Cilvēku lemtspēja un varēšana var nonākt konfliktā ar strukturāliem apstākļiem, ja trūkst resursu to īstenošanai. Pašnoteikšanās ideālam ir vajadzīgi tādi resursi kā laba izglītība, pienācīga nodarbinātība, piekļuve veselības aprūpei, drošs un stabils mājoklis, fiziskā drošība, atbilstoši sanitārie apstākļi, no piesārņojuma brīva vide un piekļuve informācijai.

Resursu uzskaitījums liecina, ka šajā jomā satiekas mikroprakse un makroprakse. Makropraktiķiem – politikas veidotājiem – jānodarbojas ar resursu nevienlīdzības mazināšanu un resursu vairošanu. Tautas attīstības darbā makropraktiķim būtu jāieņem svarīgāko izvēļu nodrošināšana un resursu attīstība, argumentēti

⁸⁸ IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles (IASSW)*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf> Kontekstam: Latvijā kopš 2019. gada maija ir spēkā Trauksmes celšanas likums, kura 3. pantā (1) noteikts, ka “trauksmes cēlētājam ir tiesības celt trauksmi īpaši par šādiem pārkāpumiem (...) 12) cilvēktiesību pārkāpumu”. Likuma 10. pantā noteiktas arī trauksmes cēlēja un viņa radnieku aizsardzības garantijas. Ar likumu sīkāk iespējams iepazīties: Latvijas Republikas Saeima. (2018, 24. oktobris). Trauksmes celšanas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 210. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/302465-trauksmes-celsanas-likums>

⁸⁹ IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles (IASSW)*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>

jāuzstāj, lai citu jomu politikas veidotāji savu pilnvaru un kompetenču ietvaros to īstenotu. Tā ētiskā atbildība īstenojas praksē.

Vēl viena sociālā darba priekšrocība – kopveseluma tvērums gan cilvēka, gan vides izpratnē. Te jāpateicas teoriju attīstībai – gan psihosociālajam darbam, gan ekoloģiskajai teorijai, kas pēta un interpretē cilvēku sociālās vides kontekstā. Domāju, neviens sociālais darbinieks neiebildīs globālā ziņojumā paustajam, ka “sociālie darbinieki atzīst cilvēku dzīves bioloģisko, psiholoģisko, sociālo, kultūras un garīgo dimensiju un izturas pret visiem cilvēkiem kā personībām kopveselumā”.⁹⁰

ASV Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas (NASW) ētikas kodeksā līdzās ētiskajiem principiem – pakalpojumu sniegšana trūcīgiem cilvēkiem un sociālo problēmu skartajiem, sociālā taisnīguma īstenošana, personas goda un cieņas, pašvērtības atzīšana un ievērošana, cilvēcisko attiecību nozīmes atzīšana un rīcība saskaņā ar profesionālo godaprātu jeb uzticamība – minēta kompetence. Saskaņā ar ASV NASW ētikas kodeksu sociālie darbinieki darbojas savas kompetences jomā, kā arī attīsta un pilnveido savu profesionālo kompetenci. Sociālie darbinieki pastāvīgi cenšas uzlabot savas profesionālās zināšanas un prasmes un izmantot tās praksē. Sociālajiem darbiniekiem būtu jācenšas sniegt ieguldījumu profesionālo zināšanu uzkrāšanā.⁹¹

Latvijas sociālā darba kā zinātnes un profesijas attīstība kopš 20. gadsimta 90. gadiem ritējusi pastāvīgā ASV vieslektoru un teorētiskā potenciāla ietekmē: dāvinātas grāmatas, notikuši profesionālās pilnveides pasākumi. Tas izskaidro gan 2002. gada Latvijas sociālo darbinieku profesijas standarta līdzību ASV Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas (NASW) 1999. gada sociālā darbinieka profesijas standarta un profesionālās ētikas principiem, gan Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodeksa, kurš izstrādāts, pamatojoties uz starptautisko sociālā darba organizāciju ētikas vadlinijām, gara radniecību ASV NASW ētiskajiem principiem, tostarp atbildībai par profesionālā snieguma atbilstību sociālā darba zinātnes principiem un pētījumos gūtiem pierādījumiem. Starp Latvijas sociālā darbinieka ētikas kodeksa

⁹⁰ IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles (IASSW)*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>

⁹¹ National Association of Social Workers (NASW). (n. d.). *Read the Code of Ethics. Approved by the 1996 NASW Delegate Assembly and revised by the 2017 NASW Delegate Assembly*. Retrieved April 13, 2019, from <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-of-ethics-english>

ētiskajiem principiem minēta zināšanu un prasmju pielietošana palīdzošajā darbā un konfliktu risināšanā, kas paredz teorētisko principu izmantošanu praksē.⁹² Tāpat starp vispārīgiem ētiskas uzvedības standartiem minēta profesionālo zināšanu un vērtību tālāka attīstīšana, atbilstošo zināšanu un prasmju izmantošana. Kodeksā minētā prasība palīdzēt klientam pašrealizēties paredz zināšanas gan psiholoģijā, gan sociālā darba intervences tehnikās. Profesijas standarti paredz saglabāt profesionālās zināšanas un metodoloģiju, kā arī sniegt ieguldījumu jaunu zināšanu un metožu attīstībā.⁹³

INTEGRITĀTES INTERPRETĀCIJAS

Strādāt profesionālās ētikas ietvaros nozīmē izmantot iegūto izglītību un arvien pilnveidot prasmes un kompetences labākai darba paveikšanai. Tas nozīmē strādāt, pamatojoties sociālā darba teorijās, un izmantot metodes, kuras vislabāk atbilst klienta situācijai. Sociālajiem darbiniekiem ir jārikojas godprātīgi.⁹⁴ Nedrīkst ļaunprātīgi izmantot savu varu un cilvēku uzticēšanos; arvien jāapzinās personīgās un profesionālās dzīves robežas. Nav pieļaujams, ka sociālais darbinieks ļaunprātīgi izmanto savu amatu, lai gūtu personisku materiālu labumu vai ietekmi.

Integritāti tēlaini var uzskatīt par intuitīvu, bet apzinātu profesionāļa “mugurkaulu”, morālo autonomiju: spēju gan atrast cienīgu atbildi ētisko dilemmu situācijās, gan arvien no jauna apliecināt pašcieņu. Tā veidojas, atjaunojas un pastāv sociālkulturālā realitātē, ikviena cilvēka subjektīvajā un sabiedrības pastarpinātajā eksistencē starp savām iecerēm un to parādīšanu citiem. To ietekmē nepieciešamība iederēties un sekmīgi funkcionēt personiskajā un profesionālajā sabiedrībā – starp sev nozīmīgajiem citiem.

Sociālajam darbiniekam “Cits” nevar būt nenozīmīgs. Manuprāt, kopība un savstarpējība ir organiska profesijas ētosam. Atzīstot visu cilvēku cieņu, sociālie darbinieki tiecas veidot empātiskas attiecības un īsteno ētisku praksi caur atsaukšanos, uzmanību, kalpošanu “Citam”.⁹⁵

⁹² Latvijas profesionālo sociālo un aprūpes darbinieku asociācija. (2001). *Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss*. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/latvijas-socialo-darbinieku-etikas-kodekss>

⁹³ Turpat.

⁹⁴ Integritāti izprot arī kā profesionālu goda prātu (L. O.).

⁹⁵ Levinas, E. (1985). *Ethics and Infinity*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.

Gan filozofijā, gan autoritatīvās vārdnīcās un enciklopēdijās, gan specifiskos sociālā darba pētījumos pieejamām integritātes definīcijām kopīgais ir saskaņa ar morālo likumu sevī, veselums, principialitāte, tiešums, godīgums, neuzpērkamība.⁹⁶ Iespējams, integritāti simbolizē sekošana universālai cilvēciņas izpratnei.

Integritātes populārākie skaidrojumi praktiskajā filozofijā jeb ētikā ir divi: integritāte kā veselums un nepretrunīgums, un integritāte kā uzticamība⁹⁷.

Objektīvā (racionālā vai intelektuālā) pieeja integritātei to raksturo kā morālu neitralitāti, sekošanu racionālai analīzei, pierādījumos balstītu pieeju; te integritātes rādītājs ir sekošana racionāliem lēmumiem. Imanuela Kanta praktiskā prāta kritika⁹⁸ atspoguļo dzīvi saskaņā ar morālo likumu, principu, ka cilvēks nekad nebūs līdzeklis, vien (cita cilvēka) darbības mērķis. Te satiekas morālista I. Kanta ideja par tīro (racionalitāte) un praktisko (ētika) prātu. I. Kanta izpratnē ētiska ir racionāli pamatojama prakse: viņaprāt, glābjot cilvēkus no nāves, jāapzinās izredzes viņus izglābt: ja tas nav iespējams, racionāli izvērtējot arī riskus paša dzīvībai, tas nav darāms – iracionāla neapdomīga riskēšana tikai vairos upuru skaitu un līdz ar to ļaunumu, nevis labumu.⁹⁹

Subjektīvās jeb intuitīvās integritātes aizstāvji savukārt pārstāv domu, ka nav nepareizu vērtību, toties svarīga ir konsekventa sekošana sev nozīmīgajam. Daudziem pagātnes un šodienas morālistiem tas nav pieņemams risinājums – morālam relatīvismam nav pārlietu daudz piekritēju. Manuprāt, sociālajā darbā ir vieta situatīvajai ētikai – vērtību prioritizēšanai atkarībā no līdzcilvēku situācijām. Ikviens cilvēks dzīvē var saskarties ar izaicinājumu – darot labu sev, mazāk laika un enerģijas paliek laba darīšanai citiem. Piemēram, dodot priekšroku tālākizglītības iegūšanai sociālajā darbā, lai sekmīgāk strādātu ar konkrētu klientu mērķa grupu, pār aktuālām savu bērnu aprūpes vajadzībām, māte, iespējams, jūtas vainīga bērnu priekšā un pārmet sev viņu novārtā pamešanu. Te saduras personiskā un sociālā integritāte: personiskā, individuālistiskā integritāte nozīmē saskaņu ar sevi, pilnveidojoties profesionāli, savukārt sociālā integritāte iestājas par kaut ko gan sev,

⁹⁶ Banks, S. (2004). Professional Integrity, Social Work and the Ethics of Distrust. *Social Work & Social Sciences Review*, 11(2), 22–23.

⁹⁷ Turpat, 25. lpp.

⁹⁸ Kants, I. (1988). *Praktiskā prāta kritika*. Rīga: Zvaigzne.

⁹⁹ Turpat.

gan sabiedrības locekļiem nozīmīgu, piemēram, bērna tiesību ievērošanu. Līdzīgas ētiskās dilemmas raksturošu raksta noslēgumā.

Tik smagas izvēles, ar kurām sadzīvo daudzi no mums, liek jautāt, vai sociālā darbinieka profesionālā integritāte ir personisko un profesionālo vērtību vienotība vai šķērsums? Zīmīga šķiet psihologa Ērika Ēriksona (*Erik Erikson*) atbilde: integritātes funkcija ir nodrošināt un uzturēt personas saikni ar pasauli, galvenokārt attiecībās ar citiem cilvēkiem.¹⁰⁰ Papildinot viņu, uzsveru arī attiecības ar sevi. Tas ir novērojams un darbībā uzturams dzīves veids.

Iespējams, profesionālā integritāte pastāv nemitīgā šī veseluma līdzsvarošā, kas izpaužas profesionālo prasību izvērtēšanā saskaņā ar morālajām vērtībām: gan personiskajām, gan sabiedrībā pieņemtajām.

Supervīzija, bez kuras vairs nevar iedomāties mūsdienīgu sociālā darba praksi, attīsta refleksivitāti un kritisku analīzi, atjauno spēkus, izglīto un balsta atbildīgu praksi. Tā sniedz iespēju diskutēt par profesionālo risinājumu ētiskumu, ventilēt emocijas atklātības un godīguma gaisotnē. Pateicoties tai, praksē ir iespējama sociālā darba profesionāļu integritātes uzturēšana. Laba supervīzija to atjauno vai iedrošina. Rūpes par sevi ir nevis egoisma izpausme, bet profesionāla atbildība – tikums. Svarīgi gan pašiem profesionāļiem, gan darba devējiem atzīt, ka ir jārūpējas par sevi, lai novērstu sarežģījumus un uzlabotu darba attiecības un rezultātus. Piemērs šādām profesionālām rūpēm ir “supervizēšanās”.

No britu sociālajiem darbiniekiem varam mācīties gan politisku drosmi un konsekvenci sociālā darba vērtību aizstāvēšanā, gan pakalpojumu lietotāju iesaisti. **Profesionālā integritāte** Britu sociālo darbinieku asociācijas (BASW) Ētikas kodeksā ir skaidrota kā profesijas vērtību un principu cienīšana un ievērošana, uzticama un godīga profesionālā darbība. Tas nozīmē savu lomu, intervenču un lēmumu skaidrošanu klientiem un kolēģiem, profesionālo robežu ievērošanu gan pret kolēģiem, gan klientiem, pārdomātu profesionālu lēmumu pieņemšanu, apzinoties savas vērtības, aizspriedumus un interešu konfliktus, un to ietekmi uz profesionālo darbību.¹⁰¹

¹⁰⁰ Eriksons, E. H. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.

¹⁰¹ British Association of Social Workers. (2018). *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW. Retrieved from <https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Code%20of%20Ethics%20Aug18.pdf>

Britu sociālo darbinieku asociācijas (BASW) kodeksa 10.–13. lappuse veltīta ētiskas prakses principiem, kuros uzsvērtā sociālo darbinieku atbildība – strādāt ar integritātes apziņu un līdzjūtīgi un empātiski rūpēties par cilvēkiem.

1. Profesionālajās attiecībās sociālais darbinieks balstās cilvēku tiesībās uz cieņu, privātumu, uzticamību un konfidencialitāti.
2. Sociālais darbinieks atbalsta klientus arī tajās situācijās, kad tie izvēlās uzņemties riskus, bet dod viņiem iespēju un arī apmāca izvērtēt, mazināt un vadīt personiskos riskus.
3. Sociālais darbinieks maksimāli ievēro cilvēka izvēles, vēlmes un iesaista viņu lēmumu pieņemšanā, balstoties saņemtajā informētajā piekrišanā.
4. Nodrošina klientiem informāciju par viņu situāciju, lai viņi varētu pieņemt informētus lēmumus un izvēles, atbalsta klientu tiesības sūdzēties un iesniegt apelācijas.
5. Iedrošina cilvēkus: izstrādā pretapspiešanas un pretdiskriminācijas stratēģijas un procedūras, ciena cilvēku pārliecību, vērtības, kultūras piederību, mērķus, vajadzības, vēlmes, attiecības un piederības. Pakalpojumus sniedz kulturāli pieņemamā veidā, tāpat nostājas pret kolēģu rīcību, ja kāds no viņiem demonstrē diskrimināciju vai aizspriedumus.
6. Izmanto trauksmes cēlēju regulējuma iespējas cilvēktiesību neievērošanas un cita veida diskriminācijas gadījumos.
7. Dalās informācijā tikai ar cilvēka piekrišanu; izņēmuma gadījumos, ja apdraudēta personas dzīvība vai pastāv citi nopietni riski.
8. Veido pārskatāmus un precīzus pierakstus – uzkrāj pierādījumus savu lēmumu pamatošanai.
9. Apzinās savas prakses robežas un iesaista citus profesionāļus, ja nepieciešams.
10. Izmanto profesionālu supervīziju un kolēģu atbalstu.
11. Izmanto profesionālas pilnveides iespējas: mācīšanos, izpēti, aizstāvību darba vietās, līdzdalību kolēģu sagatavošanā, atbalsta pētniekus, vācot pierādījumus, lai veidotu ētiski pamatotas programmas un darbības plānus, pastāvīgi novērtē sniegtā atbalsta lietderīgumu.¹⁰²

¹⁰² British Association of Social Workers. (2018). *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW. Retrieved from <https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Code%20of%20Ethics%20Aug18.pdf>

TEORIJU IZMANTOŠANA DARBĀ KĀ INTEGRITĀTE PRAKSĒ

Sociālā darba teorētiku viedokļi par teoriju izmantošanu praksē savstarpēji papildina viens otru. Sociālā darba pētnieces Bārbras Tīteres (*Barbra Teater*) ieskatā teorija ir būtiska prakses sastāvdaļa, kas nosaka sociālo darbinieku skatījumu un pieeju indivīdiem, grupām, kopienām un sabiedrībai. Teorija palīdz paredzēt, izskaidrot un novērtēt situācijas un iespējamo rīcību, kā arī pamatojot, kā un kāpēc sociālajam darbiniekam būtu jāreaģē un jāiejaucas.¹⁰³ Arī pētnieces Laura Boizena (*Laura Boisen*) un Meriena Saijersa (*Maryann Syers*) uzskata, ka “sociālā darba izglītība balstās pieņēmumā, ka kompetenta sociālā darba prakse ir apzināta teorijas izmantošana”.¹⁰⁴ Teorijā balstīta prakse, viņuprāt, atšķir profesionālo sociālo darbu no neoficiāliem palīdzības veidiem.

Sociālajā darbā tiek izmantots arī citu zinātnes nozaru un profesiju teoriju klāsts, piemēram, socioloģijas, gerontoloģijas, psiholoģijas, ekonomikas un citas teorijas. Teoriju izmantošanu sociālā darba profesijā, saskaņā ar ASV sociālā darba zinātnieku viedokli, iespējams klasificēt šādi: cilvēka uzvedību sociālajā vidē skaidrojošas (*Human Behavior & The Social Environment*) teorijas¹⁰⁵ un prakses teorijas. Pastāv uzskats, ka cilvēka uzvedību sociālajā vidē skaidrojošās teorijās iekļaujamas gan psihodinamiskās pieejas, gan strukturālās nevienlīdzības teorijas.¹⁰⁶ Savukārt prakses teorijas skaidro, kā konceptuālās teorijas informē sociālo darbinieku ikdienas darbu. Prakses teorijas norāda un skaidro saikni starp klientu problēmām un to kontekstu un izmantojamo profesionālo intervenci.¹⁰⁷

Apkopojot šos viedokļus, secināms, ka teorijas piemērošana praksē sociālajiem darbiniekiem sniedz gan pārliecību, gan profesionālu pašapziņu, ka darbs tiek

¹⁰³ Teater, B. (2010). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. Berkshire: Open University Press.

¹⁰⁴ Boisen, L., & Syers, M. (2004). The Integrative Case Analysis Model for Linking Theory and Practice. *Journal of Social Work Education*, 40(2), 205–217.

¹⁰⁵ Anglosakšu universitāšu tradīcijā ASV, Lielbritānijā, Austrālijā, Kanādā sociālajā darbā izmanto terminu – *Human Behavior in the Social Environment* jeb HBSE (angļu val. – cilvēku uzvedība sociālajā vidē). Tam veltīta virkne studiju kursu sociālā darba bakalaura un maģistra studiju programmās, kuros atspoguļotas dažādas cilvēka uzvedību sociālajā vidē interpretējošas teorijas. – L. O.

¹⁰⁶ Conolly, M., & Harms, L. (2012). *Social Work from Theory to Practice*. New York: Cambridge University Press.

¹⁰⁷ Simon, B. L. (1994). Are Theories for Practice Necessary? Yes! *Journal of Social Work Education*, 30(2), p. 144.

darīts godīgi un atbildīgi. Šķiet, ka nebūtu par skaļu apgalvot, ka **teoriju izmantošana ir profesionālās integritātes apliecinājums**. Bez teorijas un prakses integrācijas sociālie darbinieki viegli var ieslgt aizspriedumos, pavadīt daudz laika neproduktīvā mulsumā un pat kaitēt klientiem.¹⁰⁸ Piemēram, izmantojot kritisku rases skaidrojumu¹⁰⁹, sociālajiem darbiniekiem veidojas individuāls konteksts, lai pārdomātu varas atšķirības, izprastu kultūru daudzveidību, mobilizētu sociāli izslēgtus iedzīvotājus un veicinātu sociālo taisnīgumu.¹¹⁰ Savukārt ar ekoloģiskās teorijas palīdzību sociālie darbinieki spēj iegūt kopveseluma priekšstatu par sistēmām un to dalībnieku darbību, kā arī rast efektīvus veidus, kā attīstīt sadarbību kopienās un piedāvāt pārmaiņas personas un vides attiecībās.¹¹¹

2013. gadā britu pētnieki veica izvērtējošu pētījumu par sociālā darba studiju efektivitāti ar sociālā darba bakalaura studiju programmas studentiem. No studentu perspektīvas raugoties, sociālā darba teorijai praksē ir svarīga nozīme: 1) tā ir teorētisks līdzeklis, lai izprastu sarežģītu cilvēku uzvedību un sociālo vidi, un abi šie faktori izšķiroši ietekmē klientu dzīvi un problēmas; 2) tā attīsta kritisko apziņu, kas nepieciešama profesionālam un efektīvam darbam ar klientiem; 3) tā praktiski palīdz sociālajiem darbiniekiem analizēt gadījumus, izprast klientus, izstrādāt risinājumus un palielināt darba efektivitāti. Kāds no aptaujātajiem studentiem uzskata, ka “teorija sociālajā darbā ir kā stūre, kas aizvada laivu līdz tās galamērķim. Tā dod kapteinim (sociālajam darbiniekam) un pasažierim (klientam) virziena, mērķa un kontroles formas izjūtu”.¹¹²

Secinu, ka sociālajiem darbiniekiem, saskaņā gan ar ASV Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas (NASW) ētiskajiem principiem, gan starptautisko sociālo darbinieku organizāciju definētām prasībām, gan Latvijā spēkā esošo profesijas

¹⁰⁸ Walsh, J. (2010). *Theories for Direct Social Work Practice* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.

¹⁰⁹ Rasu atšķirību skaidrojums zinātnē nav pamatots un pierādīts. Kritiskā rasu teorija noraida uzskatu par ādas krāsas ietekmi uz cilvēka uzvedību. – L. O.

¹¹⁰ Ortiz, L., & Jani, J. (2010). Critical Race Theory: A Transformational Model for Teaching Diversity. *Journal of Social Work Education*, 46(2), 175–193.

¹¹¹ Ashford, J., & LeCroy, C.W. (2010). *Human Behavior in the Social Environment: A Multidimensional Perspective*. Belmont, CA: Brooks/Cole.

¹¹² Gentle-Genitty, C., Chen, H., Karikari, I., & Barnett, C. (2014). Social Work Theory and Application to Practice: The Students' Perspectives. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 14(1), p. 42.

ētikas kodeksu, ir ētiskā atbildība, vispirms pret klientiem, tad kolēģiem, organizācijām, kurās viņi strādā, savu profesiju, tās pārstāvjiem un plašāku sabiedrību. Retoriski jājautā: vai visām minētajām kopienām vai sociālajām grupām, to atsevišķiem pārstāvjiem vajadzības un intereses saskan? Nē, tās var būt konfliktējošas, piemēram, institūcijas labā tēla saglabāšana, neievērojot profesionālās ētikas pārkāpumus pret klientiem no tās vadītāja puses. Neraugoties uz ētikas kodeksa autoritāti, kam praksē būtu jāatspoguļo profesijas ētoss un tas jāisteno globālā, nacionālā, vietējā mērogā, tā pārkāpumi darba ikdienā ir vērojami.

Raksta turpinājumā, diskutējot ar iespējamo lasītāju, piedāvāju vielu pārdomām par savu ētisko stāju. Svarīgi, lai lasītājs nepārprastu – izklāstu savu viedokli, nepretendējot uz absolūtu patiesību, jo šāda pozīcija teorētiskā izklāstā būtu neētiska. Savā profesionālajā praksē, izmantojot vienu vai vairākas teorijas un tās kombinējot, sociālā darba profesionāli sastop neviennozīmīgus jautājumus, dažus no tiem interpretēšu.

SOCIĀLĀ DARBA TEORIJAS IZMANTOŠANAS PRINCIPALITĀTE PLAŠĀKĀ KONTEKSTĀ: SARGĀT NOZARES VĀRTUS¹¹³ VAI BŪVĒT TILTUS UZ CITU NOZARU TEORIJĀM?

Mūsdienu profesionālajā sociālajā darbā svarīga loma ir mezolīmeņa praksei jeb sociālajam darbam kopienā. Šī tradīcija Latvijas sociālajā darbā saistāma ar vēl 20. gadsimta 90. gadu vidū un beigās pārņemto skandināvu kopienas sociālā darba izpratni. Ar to topošos sociālos darbiniekus Latvijā iepazīstināja dāņu sociālā darba profesors Ole Hermansens (*Ole F. Hermansen*)¹¹⁴ no Orhūsas universitātes. Vēlāk sociālā darba studentiem bija iespēja apgūt mezoprakses izpratni ASV (piemēram, vieslektors profesors Marks Rodžerss (*Mark Rodgers*) akcentēja cilvēktiesību aizstāvību un pretdiskriminācijas darbu), kā arī vācu un

¹¹³ Izmantoju atsauci uz anglosakšu sociālajās un cilvēkzinātnēs populāro dalījumu *gatekeepers* (no angļu val. – vārtu sargātāji) un *bridge builders* (no angļu val. – tiltu būvētāji), proti – vai praktiķiem ir vēlme izmantot atbilstošas, noderīgas citu profesiju/nozaru pieejas, vai arī viņi kategoriski tiecas sargāt profesijas robežas (L. O.).

¹¹⁴ Ole Hermansens pazīstams kā sociālā darba kopienā pirmais skaidrotājs Latvijā un ir ietekmējis latviešu sociālā darba zinātnieču Evijas Sedvaldes un Dainas Vanagas profesionālo izaugsmi. Skatīt viņa publikāciju: Hermansens, O. (1996). Sociālais darbs kopienā. *Dzīves jautājumi*, 3. Rīga: SDSPA "Attīstība", 52.–94. lpp.

Izraēlas kopienas sociālā darba pieredzi. Paralēli šiem procesiem mūsu valstī kopienu aktivizāciju veica un joprojām īsteno vietējās nevalstiskās organizācijas, no kurām daļu vada sociālie darbinieki, pašreiz saņemot finansējumu no Latvijas Republikas Kultūras ministrijas, kas valstī uzrauga pilsoniskās sabiedrības politiku, Sabiedrības integrācijas fonda, dažādiem ārvalstu finansējuma avotiem, arī Eiropas Komisijas programmām pilsoņu aktīvisma attīstībai. Pilsoniskās sabiedrības politiku, tās teorētisko pamatu jau kopš 18. gadsimta izstrādājuši tādi filozofi un politikas teorijas pamatlicēji kā Džons Loks (*John Locke*) un Aleksis de Tokvils (*Alexis de Tocqueville*), kuru teorijas Latvijā aktualizējuši pilsoniskās līdzdalības tēmas pazīstamākie protagonistu, politikas zinātnieki Iveta Kažoka un Ivars Ījabs.

Nesen, ņemot vērā kopienu sociālā darba aktualizāciju, sastapos ar savdabīgu profesijas aizstāvību pret brīvprātīgā darba veicējiem un nevalstiskā sektora pilsoniskās sabiedrības aktīvistiem kā “neprofesionāļiem”, sociālā darba jomā apmācāmiem. Iespējams, ka kritiskā profesijas analīzē un godaprātā sakņota pieeja – mācīties no nevalstisko organizāciju aktīvistiem un brīvprātīgā darba organizatoriem iedzīvotāju līdzdalības un pašrealizācijas veicināšanā – būtu produktīvāka kopienu sociālā darba attīstībai. Šī sabiedrības aktīvistu grupa gan kopienu iniciatīvās, gan pilsoniskās sabiedrības aktivizēšanas jomā ir krietni pieredzējušāka nekā sociālā darba profesijas pārstāvju vairums, jo kopš 20. gadsimta 90. gadu sākuma sociālā darba izglītībā akcentēta mikrolīmeņa prakse – darbs ar individu un darbs ar grupu, diemžēl, iespējams, nepietiekami attīstītas demokrātiskās līdzdalības kultūras dēļ¹¹⁵, atstājot novārtā zinātnisku izpēti un pasniegšanu sociālā darba kopienā. Lai saprastu, ka darbs ar grupu nav tas pats, kas sociālais darbs kopienā, sociālā darba praktiķim noder gan, piemēram, klasiskā A. de Tokvila demokrātijas teorija¹¹⁶, gan Jirgena Hābermāsa (*Jürgen Habermas*) komunikatīvās darbības teorija¹¹⁷. Pilsoniskās sabiedrības teorijas no politikas zinātnes ir nepieciešamas, lai savu sociālā

¹¹⁵ Par šīm Latvijas sabiedrības problēmām var lasīt: Rozenvalds, J. (Red.). (2014). *Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits, 2005–2014*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

¹¹⁶ Ar to var iepazīties Ivara Ījaba grāmatā – Ījabs, I. (2012). *Pilsoniskā sabiedrība*. Rīga: Valters un Rapa.

¹¹⁷ Habermas, J. (1985). *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.

kapitāla¹¹⁸ attīstības darbu veiktu profesionāli. Atbildīgs sociālais darbs kopienā ietver kopienas iesaistīšanu un uzraudzību vai atbalstu kopienas aktīvistu rīkotajiem pasākumiem, prevencijas un agrīnas sociālo problēmu noteikšanas prioritizēšanu, kā arī jaunu pakalpojumu piedāvāšanu tiem iedzīvotājiem, kuri nesaņem viņiem nepieciešamos veselības, izglītības, sociālos un citus pakalpojumus.

Skaidrs, ka sociālā darba profesionālās zināšanas nepieciešamas, lai sniegtu atbalstu, uzlabotu dzīves kvalitāti sociāli mazaizsargātiem cilvēkiem, piemēram, personām ar invaliditāti, bezdarbniekiem, bezpajumtniekiem, cilvēkiem ar HIV/AIDS, kā arī lai izglītotu cilvēkus un mazinātu kaitējumu. Atbalsta grupas, komunikatīvo prasmju pilnveides darbnīcas attiecību veidošanai un normalizēšanai, skolēnu ar īpašam vajadzībām izglītošana, juridisku pakalpojumu organizēšana mazturīgiem cilvēkiem ir daži no piemēriem. Gan praktizējošu nevalstisko organizāciju aktīvistu, gan esošo un topošu kopienas sociālo darbinieku vidē attīstāma kopienas aizstāvība, lai mainītu tajā pastāvošo vidi, mazinātu nabadzību un iestātos pret nevienlīdzības uzturēšanu, ksenofobiju, diskrimināciju. Sociālā darbinieka raksturīgākās lomas kopienā ir aizstāvis, pārmaiņu aģents, konsultants, savstarpēja atbalsta un kopienas revitalizācijas veicinātājs.

Uzskatu, ka tieši sociālais darbs kopienā prasa elastību gan teoriju un pieeju izmantošanā, gan pastāvīgu savas darbības pamatošanu, izmantojot pierādījumus, sniedzot pārskatu gan varas pārstāvjiem, gan finansētājiem, gan iedzīvotājiem. Par ētiski atbildīgu uzskatu plašu kopienas iedzīvotāju iesaisti darba plānošanā un īstenošanā, izmantojot ASV sociālā darba zinātnieka Džo Šraivera (*Joe M. Schriver*) ieteikto pieeju kopienas vajadzību izpētē.¹¹⁹

¹¹⁸ Sociālais kapitāls rodas indivīdu savstarpējo attiecību rezultātā; tas eksistē indivīdu attiecībās. Tas ir esošo vai potenciālo resursu kopums, kas saistīts ar ilgstošu vairāk vai mazāk institucionalizētu attiecību tīklojumu, ko raksturo savstarpēja pazišanās, uzticēšanās un mijiedarbība. Sociālo kapitālu veido sociālie pienākumi (saites), ko pie noteiktiem apstākļiem ir iespējams pārvērst ekonomiskā kapitālā un institucionalizēt resursu formā (pēc Coleman, 1988, R. Putnam, 2002) – L. O.

¹¹⁹ Skatīt: Greene, R. R., & Schriver, J. M. (2016). Human Behavior and the Social Environment: Engaging Diversity and Difference in Practice. In *Handbook of Human Behavior and the Social Environment: A Practice-Based Approach*. London: Routledge, pp. 35–61. Retrieved from <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203790304.ch3>

ĒTISKĀS DILEMMAS DARBA IKDIENĀ

Paradoksāli, bet sekošana profesionālam godaprātam nereti noved sociālo darbinieku ētiskas dilemmas situācijā. Sociālie darbinieki ir atbildīgi par savu rīcību pret cilvēkiem, ar kuriem viņi strādā, saviem kolēģiem, darba devējiem, profesionālajām asociācijām, kā arī par vietējo, valsts un starptautisko tiesību aktu un konvenciju īstenošanu. Vai institucionalizētas sabiedrības intereses ir cilvēkam labvēlīgas? Kādos gadījumos iespējams kompromiss?

Iepriekš esmu raksturojusi vairākus ētiskos priekšrakstus – gan vispārprofesionālus, gan saistītus ar profesionālo integritāti un kompetenci, zināšanu pielietošanu atbildīgā profesionālā praksē. Pati vairāku ētisko pienākumu platformu (ētiskā atbildība profesijas priekšā, ētiskā atbildība iestādē, konkrētā valstī valdošās ideoloģijas apstākļos) esamība neglābjami noved pie minēto pienākumu vienlaicīgas prioritizēšanas neiespējamības praksē. Piemēram, ja sabiedrības intereses definē mediji, kas kalpo valdošajai politiskajai elitei, nekritiski pieņemot un popularizējot izslēdzošas, ksenofobiskas un homofobiskas prakses, tad sociālā darba ētikai ar cieņu pret klientu pašidentifikāciju visā dažādības dimensiju spektrā būs perifēra loma: publiski sociālie darbinieki var tapt marginalizēti, aizstāvot klientu intereses pret izslēdzošu politiku. Pēc ASV sociālā darba zinātnieka Frenka Lēvenberga (*Frank M. Loewenberg*) un viņa kolēģu domām, dilemmas rodas, ja vairāki ētiski pienākumi nonāk konfliktā¹²⁰ ar politiski konstruētām sabiedrības interesēm. Ar šādām dilemmām saskaras sociālie darbinieki, kuri strādā ar ģimenēm ar bērniem: publiski atzītas ir tā dēvētās “pilnās un normālās” ģimenes, labēji konservatīvo aprindu postulētās “ģimenes vērtības” izslēdz viena dzimuma ģimenes ar bērniem, apšaubā vecāku ar garīga rakstura traucējumiem tiesības radīt un audzināt bērnus.

Ikvienam sociālā darba profesionālim svarīgi apzināties trīs vērtību – **personīgo, sabiedrības un profesijas** – kopuma līdzāspastāvēšanu un pretrunas. Ko darīt? Nesastingt bailēs. Balstoties pieredzē, identificēt ētiskas izvēles, piemēram, kurā situācijā palikt uzticīgam klientam, kurā – iestādei, kas atkarīga no budžeta finansējuma un kuras iekšējais regulējums liedz sniegt klientam

¹²⁰ Loewenberg, F., Dolgoff, R., & Harrington, D. (2000). *Ethical Decisions for Social Work Practice* (6th ed.). Itasca, IL: F. E. Peacock.

nepieciešamo atbalstu. F. Lēvenbergs iesaka veikt šādu profesionālu vingrinājumu, lai nostiprinātu ētisko dilemmu risināšanas prasmes: vispirms apsvērt veidus, kā abas pretrunīgās pozīcijas padarīt mazāk konfliktējošas – apzināt kompromisa iespējas, tad novērtēt, kuras izvēles nes vismazāk ļaunuma, saranžēt alternatīvas pēc to iedarbīguma, efektivitātes un ētiskuma, veikt izvēlētā risinājuma ilgtermiņa un īstermiņa seku novērtējumu.¹²¹ Kā risinājums seko ētiski pamatota izvēle, kas var būt gan mazākais ļaunums, gan iespējamais labums. Profesionālā integritāte necietīs, ja sociālais darbinieks to veicot kā prioritāti izvirzīs cilvēka dzīvības aizsardzību, kas ir prioritāra jebkurā ētisko principu konflikta situācijā. Nākamais kritērijs izvēles ētiskumam būs, vai ir īstenota vienlīdzīga objektīva attieksme pret cilvēkiem, sekos personas autonomijas un brīvības ievērošana un iespējošana, mazākā kaitējuma princips, pēc iespējas augstāka iesaistīto personu dzīves kvalitāte, un tikai tad seko personas privātuma un konfidencialitātes, patiesīguma, pilnīgas atklātības kritēriji.¹²²

PALĪDZĒŠANA – VADOT VAI SADARBOJOTIES, IEKLAUSOTIES VAI INSTRUEJOT

Ilgu laiku strādājot sociālā darba bakalaura un maģistra studiju programmās un vadot studentu noslēguma darbus, 21. gadsimta pirmajā desmitgadē studentu – praktiķu vidū sastapu emocionālu pretestību integrēt spēka perspektīvas pieeju teorētiskajā pamatojumā un kategorisku atteikšanos to iekļaut sociālā darba praksē ar individu vai grupu. Arī 2007. gadā ASV, pētot Pestīšanas armijas sniegtos sociālos pakalpojumus, intervijās ar gadījumu vadītājiem sastapu to pašu tendenci. Argumentācija pret šo pieeju, runājot par klientiem, bija apmēram šāda – *viņi taču nesaprot, kur ir nonākuši, viņus nepieciešams pārliecināt par to un to.*

Piedāvāju situāciju – analīzei un pārdomām.

Sociālā darbiniece Iluta strādā ar grupu. Viņa izstrādā pētījuma dizainu, lai novērtētu darba procesu un viņas darba rezultātus. Iluta ir pārliecināta, ka, lai iegūtu ticamus datus, viņai nav jāstāsta grupas dalībniekiem, ka viņus pēta un

¹²¹ Loewenberg, F., Dolgoff, R., & Harrington, D. (2000). *Ethical Decisions for Social Work Practice* (6th ed.). Itasca, IL: F. E. Peacock.

¹²² Turpat.

kādi ir pētījuma jautājumi. Viņa piekrīt, ka pētījuma laikā var rasties dažas ētiskas problēmas, bet šajā gadījumā klientiem netiek nodarīts kaitējums, un viņu intereseš ir tas, lai Iluta uzlabotu savu darbu.

Rodas jautājums: kādēļ Iluta nav lūgusi mutisku vai rakstisku piekrišanu no pētījumā iesaistītajiem klientiem? Varbūt viņa pilnībā neuzticas klientiem, pieņemot, ka, ja klienti zinātu, ka viņa lieto noteiktas izpētes procedūras, tad sniegtu “pareizās atbildes”, nevis atklāti paustu savu viedokli? Pēc Ilutas domām, pētījuma rezultātu vērtība būs ilgtspējīga, lielāka par riskiem, potenciālo kaitējumu, ko nodara klientiem.

Vai Ilutu tas attaisno? Manuprāt – nē. Uz viena svaru kausa lieku klientu izzināšanu un uz otra – pierādījumos balstītu praksi kā kvalitātes principu. Abi ir svarīgi un, manuprāt, abi ir savienojami (līdzsvarojami). Ilutai kā pētniecei būtu jāzina, kā izpētē izvairīties no “pareizās atbildes” kļūdas, un tās iespēja jāsamazina pašā izpētes instrumentā, to veidojot gana gudru un pārdomātu.

Labprāt dalos arī savā pieredzē: pirms vairākiem gadiem man nācās pašai ar šo dilemmu saskarties Čikāgā, strādājot nevalstiskajā organizācijā *Heartland Alliance*, kas nodarbojās ar cilvēktiesību un sociālo vajadzību nodrošināšanu patvēruma meklētājiem un imigrantiem. Darba situācija: biju tulce bilingvālā intervijā, kur cilvēktiesību juriste Katrīna iztaujāja iespējamo cilvēktirdzniecības upuri Darju no Ukrainas. Tulkoju Darjai Katrīnas jautājumus krieviski un Katrīnai – Darjas atbildes angļiski. Intervija etnogrāfiska pēc formas, bet pēc satura iecerēta par pamatojumu vīzas piešķiršanai Darjai, ja viņas atbildes saskaņā ar ASV likumdošanu atbildīs cilvēktiesību upura statusa kritērijiem: piespiedu darba raksturs, brīvas gribas un izvēles ierobežojumi, ekspluatācija, vardarbība. Intervija gara – runājam jau stundu – un Darjai nogurdinoša. Pacietību zaudējusi, meitene krieviski izsauca – *lieciet man mieru, gribu pie sava vīra, es viņu mīlu, nevajag man nekādu vīzu!* (Darja ASV nokļuvusi, pateicoties fiktīvām, cilvēktirgotāju organizētām laulībām ar “zaļās kartes” – darba un uzturēšanās atļaujas – īpašnieku).

Negaidīts pavērsiens gan man, gan Katrīnai. Pirmais impulss – apturēt interviju, ar klienta nogurumu aizbildinoties, un meiteni “paaudzīnāt”, lai taču sev nekaitē. Neder, nav spēka perspektīva – noķeru sevi sarunā ar “profesionālo Es”. Izlemju pārtraukt interviju, jo kliente ir tiešām nogurusi, un aprunāties ar viņu krieviski no sirds. Izstāstu viņai abas iespējas – vai nu nesastrādāties un tikt deportētai, vai

arī sadarboties ar Katrīnu, teikt patiesību par ciešanām, kas pārciestas Detroitas striptīza klubā, vairojot peļņu ukraiņu cilvēktirgotāju organizētās noziedzības ķēdes dalībniekiem, un iegūt iespēju palikt ASV, turklāt ar iespēju iegūt uzturēšanās atļaujas ASV arī saviem cilvēktirgotāju apdraudētajiem vecākiem.

Runāju lēni, maigi un mierīgi. Bija grūti. Darja saprata. Vai profesionālā ētika ievērota burtiski – nē, ne gluži. Pārlietu tēlaini uzzīmēju Darjai viņas nākotnes ceļus, pārlietu pārlicinoši. Pārlietu atviegloju izvēli. Bet lēmuma pareizumam ticu joprojām.

PROFESIONĀLĀS UN PERSONISKĀS VĒRTĪBAS – VAI STARP TĀM VAR BŪT PAREIZĀS UN NEPAREIZĀS VĒRTĪBAS?

Subjektīvā integritāte – saskaņa ar sevi – paredz arī saskaņu ar sevi profesijā. Ja darbu veicu, tad ticu tā mērķiem un misijai. Kā sociālā darba un personīgās ētikās prasības īstenojas problemātisku un konfliktējošu situāciju risināšanā?

Atbildība pret profesiju nozīmē nodrošināt augstus prakses standartus, klientu novērtēšanas un pētījumu saskaņu ar ētikas vadlīnijām, aizsargāt klientus no garīgām ciešanām, kaitējumiem, briesmām un zaudējumiem.¹²³ Skaidrs, ka profesijas misija ir aizstāvēt klientu (cilvēka centralitāte) un sekmēt sociālo taisnīgumu, kas savukārt ietver klientu intereses. Līdz ar to veidojas iepriekš pieņemta saskaņa starp profesijas misiju un klienta interesēm.

Vēlos dalīties ētiska rakstura pārdomās attiecībā uz situāciju, ar ko pirms vairākiem gadiem sastapos sarunā ar ASV Sarkanā Krusta Čikāgas nodaļas pārstāvi. Iestādes vadītāja ar nevilnotu sašutumu komentēja situāciju, kurā sociālā darbiniece nav ievērojusi profesijas robežas, turpinot sazināties ar klienti pēc traģiskas vīra nāves un sekojot viņas situācijas attīstībai pēc apmaksātā intervences procesa beigām. Sociālo darbinieci atlaida no darba par profesionālās ētikas rupju pārkāpumu, kaut nekāda veida draudzības saites ar klienti nebija novērojamas. Rūpes gan. Ilgi pēc šīs sarunas nespēju samierināties: vai tiešām jāsoda par profesionālām rūpēm apstākļos, kad valsts apmaksātā intervence nav pietiekami ilga cilvēka

¹²³ National Association of Social Workers (NASW). (n. d.). *Read the Code of Ethics. Approved by the 1996 NASW Delegate Assembly and revised by the 2017 NASW Delegate Assembly.* Retrieved April 13, 2019, from <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-of-ethics-english>

sociālai atvēršanai? Neviennozīmīgs gadījums, protams, bet personīgi es nostājos atlaistās darbinieces pusē. Kurš refleksīvs profesionālis gan nav diskusijā ar sevi apšaubījis profesijas robežas?

VAI RŪPĒTIES PAR SEVI IR ĒTISKI?

Protams, ir. Nerūpēties ir neētiski. Kam gan dara labu un godu viens izdedzis un nelaimīgs sociālais darbinieks? Ja rodas šaubas un “altruists” apšaubā kārtējo pašaprūpes sesiju, tad ievērojams morāles zelta likums: dari otram to, ko tu gribi sajūst vai saņemt pats. Un pretēji: *dari sev visu to labo, ko ierasti dari otram*.

Gan profesijas standarti, gan ētikas vadlīnijas aicina nepieļaut sociālā darbinieka izdegšanu. Atbildības primaritāte klienta priekšā, kas akcentēta Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodeksā, pēc noklusējuma vispirms paredz pienākumu par sevi, lai uzturētu savas spējas palīdzēt un atbalstīt.

Pārprasts altruisms ir Latvijas kultūras audumā sieviešu tēlos ieausts, tas atspoguļojas latviešu literatūrā iepazīstamajos Laimdotas, Kristīnes, Antonijas tēlos un, protams, atstājis pēdas arī sociālo darbinieču intuitīvā praksē, nereti kombinācijā ar mātišķumu. Ētiska atbildība ir altruistiskajam mātišķumam pretēja tendence – sevis garīga aprūpe ir profesionālās higiēnas un ētikas jautājums. Metodes variējas – un te var sekot supervizora ieteikumiem, var izmantot apzinātības un sakrālās prakses, fiziskus un elpošanas vingrinājumus, mākslu, mūziku. Bet vispirms jēga ir saprast problēmu raksturu. Te gan teorētiski var sniegt atbalstu praktiķiem. No jaunākiem sociālo darbinieku pašapkopas teorētiķiem varu minēt Heiliju Dālfonu (*Haley Dalphon*), kura, balstoties pašizpētē, ikvienam praktizējošam sociālajam darbiniekam iesaka individuālu pašaprūpes plānu.¹²⁴ Saskaņā ar viņas viedokli, rūpes par sevi ir svarīgs sociālajiem darbiniekiem, kuri vēlas saglabāt veselīgu, līdzsvarotu dzīvi. Sociālie darbinieki, kuri nepraktizē pašaprūpi, nespēj saviem klientiem sniegt vislabākos iespējamus pakalpojumus. Šo iemeslu dēļ pašaprūpe ir nepieciešama gan no ētikas, gan personiskā viedokļa.¹²⁵

¹²⁴ Skatīt: The American Institute of Stress. (n. d.). *The Holmes–Rahe Life Stress Inventory*. Retrieved April 19, 2019, from <https://www.stress.org/holmes-rahe-stress-inventory>

¹²⁵ Dalphon, H. (2019). Self-care Techniques for Social Workers: Achieving an Ethical Harmony between Work and Well-being. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(1), 85–95. <https://doi.org/10.1080/10911359.2018.1481802>

***

Ikvienam no mums profesionālā un morālā kompetence ir ļoti svarīga, ne tik daudz tādēļ, lai sociāla darba profesija izdzīvotu, – tā izdzīvos tāpat, jo pieprasījums nemitīgi aug, – bet lai ikviens profesionālis, kurš strādā ar cilvēkiem sociālā riska vai ievainojamības situācijā, spētu iestāties pret sociālo netaisnību, procedūrām un sistēmām, kas veicina vai nostiprina netaisnīgumu, cieņas un uzticēšanās, kā arī patiesu rūpju un iejūtības trūkumu. Profesionālā integritāte ir refleksīvs un nebeidzams jēgas radīšanas process. Celt trauksmi nelietīgas prakses gadījumos, protestēt pret politiski atzītu netaisnību, izaicināt tos, kuri pazemo citus, piedāvāt alternatīvu “neuzticēšanās ētikai”: tas nozīmē sniegt ieguldījumu labākas prakses standartu izveidē. Pastāvīgs pieņemto profesionālo vērtību un standartu revidēšanas process ir nebeidzams, jo izaicinājumi un prasības, ar ko saskaramies, arvien mainās.

SECINĀJUMI

- ✓ Ētikas uzdevums ir pakļaut kritiskai izpētei pastāvošo morāli, izvirzīt labas un taisnīgas rīcības pamatprincipus. Starp ētikas uzdevumiem minami: atklāt cilvēka rīcības struktūru jautājumā par attiecībām starp mērķi un līdzekļiem; analizēt valodas specifiku normu un vērtību gadījumos; izvirzīt prasību cilvēkam būt morāli atbildīgam par savu rīcību. Pēdējais uzdevums spilgti atspoguļo sociālā darba ētikas prasības. Profesionālā ētika arvien ir normatīva – tā jautā par morāles principiem, morāli pareizas rīcības mērogu un labas dzīves vispārējiem principiem.
- ✓ Sociālā darba normatīvā ētika gan starptautisko organizāciju, gan atsevišķu valstu ētikas kodeksu izpildījumā galvenokārt orientējas uz pienākuma izpildi, bet skaidri ietver arī tieksmi pēc labā, aprakstot tos profesionālos tikumus, kuri nepieciešami labai darba izpildei. Normatīvo ētiku tādējādi ir pieņemts sadalīt divās grupās: teleoloģiskā (mērķa) ētika un deontoloģiskā (pienākuma) ētika.
- ✓ 2018. gada jūlijā Starptautiskās sociālo darbinieku asociācijas pieņemtais “Globālais paziņojums par sociālā darba ētiskajiem principiem” izstrādāts ar nolūku sociālo darbinieku ikdienas praksē sasniegt visaugstākos

iespējamos ētikas standartus. Tajā akcentēta cilvēka un viņa tiesību centralitāte, sociālais taisnīgums, atbildība, cieņa pret citādību, solidaritāte, trauksmes celšana kā ētisks pienākums situācijās, kurās jāsaskaras ar institucionalizētu apspiešanu un diskrimināciju, klienta pašnoteikšanās un tās robežu jautājums.

- ✓ ASV Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas (NASW) Ētikas kodeksā uzsvērts, ka sociālie darbinieki darbojas savas profesionālo kompetences jomā, kā arī to attīsta un pilnveido. Sociālie darbinieki pastāvīgi cenšas uzlabot savas profesionālās zināšanas un prasmes un izmantot tās praksē; viņiem jācenšas sniegt ieguldījumu profesionālo zināšanu uzkrāšanā.
- ✓ Starp Latvijas sociālā darbinieka ētikas kodeksa ētiskajiem principiem minēta zināšanu un prasmju pielietošana palīdzošajā darbā un konfliktu risināšanā, kas paredz teorētisko principu izmantošanu praksē. Tāpat starp vispārīgiem ētikas uzvedības standartiem minēta profesionālo zināšanu un vērtību tālāka attīstīšana, atbilstošo zināšanu un iemaņu izmantošana.
- ✓ Sociālajiem darbiniekiem saskaņā gan ar ASV Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas (NASW) ētiskajiem principiem, gan starptautisko sociālā darbinieka organizāciju definētām prasībām, gan Latvijā spēkā esošo profesijas ētikas kodeksu, ir ētiskā atbildība pret klientiem, kolēģiem, organizācijām, kurās viņi strādā, savu profesiju, tās pārstāvjiem un plašāku sabiedrību.
- ✓ Integritātes dažādajās izpratnēs un daudzajās definīcijās kopīgais ir saskaņa ar morālo likumu sevī, veselums, principialitāte, tiešums, godīgums, neuzpērkamība. Integritātes populārākās izpratnes ētikā ir divas: integritāte kā veselums un nepretrunīgums un integritāte kā uzticamība.
- ✓ Profesionālā integritāte Britu sociālo darbinieku asociācijas (BASW) Ētikas kodeksā ir interpretēta kā profesijas vērtību un principu cienīšana un ievērošana, uzticama un godīga profesionālā darbība. Tas nozīmē savu lomu, intervencu un lēmumu skaidrošanu klientiem un kolēģiem, profesionālo robežu ievērošanu gan pret kolēģiem, gan klientiem, pārdomātu profesionālu lēmumu pieņemšanu, apzinoties savas vērtības, aizspriedumus un interešu konfliktus un to ietekmi uz profesionālo darbību.

- ✓ Supervīzija, bez kuras vairs nevar iedomāties mūsdienīgu sociālā darba praksi, attīsta refleksivitāti un kritisku analīzi, atjauno spēkus, izglīto un balsta atbildīgu praksi. Tā sniedz iespēju diskutēt par profesionālo risinājumu ētiskumu, ventilēt emocijas atklātības un godīguma gaisotnē. Pateicoties tai, praksē ir iespējama sociālā darba profesionāļu integritātes uzturēšana.
- ✓ Nesen veikti pētījumi ASV un Lielbritānijas sociālā darba studiju programmās par studējošo izpratni teorētisko zināšanu praktiskā izmantošanā liecina, ka teorijas piemērošana praksē sociālajiem darbiniekiem sniedz pārlicību, ka darbs tiek darīts godīgi un atbildīgi. Šķiet, nebūtu par skaļu apgalvot, ka **teoriju izmantošana ir profesionālās integritātes apliecinājums**. Sociālā darba studiju programmu pedagogiem vajadzētu vairāk interesēties par akadēmisko zināšanu un prasmju pielietojumu un tā rezultātiem, kā arī mazāk koncentrēties uz plašu un intensīvu zināšanu pārnesi. No sociālā darba zinātnes attīstības viedokļa būtu svarīgi izmērīt, izstrādāt un dalīties pieejās par teoriju pielietojumu studiju programmās, ietverot gan simulētās situācijas studiju kursu apguves laikā, gan studiju praksi. Tas palīdzēs gan zinātniekiem, gan prakšu vadītājiem novērtēt un ieviest teorijas empīriskajā praksē. Turklāt tikai šāda pieeja sociālā darba studijās sekmēs kompetencēs balstīta mācību satura attīstību teorijā un praksē.
- ✓ Ikvienam sociālā darba profesionālim svarīgi apzināties trīs vērtību – personīgo, sabiedrības un profesijas – kopuma līdzāspastāvēšanu un pretrunas. Lai nostiprinātu ētisko dilemmu risināšanas prasmes, ieteicams vispirms apsvērt veidus, kā abas pretrunīgās pozīcijas padarīt mazāk konfliktējošas, tad novērtēt, kuras izvēles nes vismazāk ļaunuma, saranžēt alternatīvas pēc to iedarbīguma, efektivitātes un ētiskuma, veikt izvēlētā risinājuma ilgtermiņa un īstermiņa seku novērtējumu. Kā risinājums seko ētiski pamatota izvēle, kas var būt gan mazākais ļaunums, gan iespējamais labums. Profesionālā integritāte necietīs, ja sociālais darbinieks kā prioritāti izvirzīs cilvēka dzīvības aizsardzību (tā ir prioritāra jebkurā ētisko principu konflikta situācijā). Nākamais kritērijs izvēles ētiskumam

būs, vai ir īstenota vienlīdzīga objektīva attieksme pret cilvēkiem, sekos personas autonomijas un brīvības ievērošana un iespējošana, mazākā kārtējuma princips, pēc iespējas augstākā iesaistīto personu dzīves kvalitāte, un tikai tad seko personas privātuma un konfidencialitātes, patiesīguma, pilnīgas atklātības kritēriji.

4. TEORIJU KLASIFICĒŠANA SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR GADĪJUMU

IEVA OZOLA

Topošais un jaunais students, tikai iepazīstoties ar sociālā darba prakses standartu un studiju kursu aprakstu, bieži apmulst, ieraudzīdams plašo zināšanu lauku un dažādu nozaru daudzveidīgās teorijas, kuras tam studiju procesā būs jāapgūst. Tomēr nereti, arī beidzot bakalaura studiju programmu un sastopoties ar ikdienas praksi, sociālajam darbiniekam vēl ir jāpaiet ilgam laikam, lai iegūtās zināšanas un prasmes organiski un dabiski izpaustos praksē. Izvēlēties studēt sociālo darbu mani mudināja tieši šis zināšanu un jomu plašums, kas raksturīgs sociālajam darbam, jo atkrita sāpīgo izvēļu izdarīšana par labu tikai filozofijai, socioloģijai vai psiholoģijai. Jau vairāk nekā 20 gadus esmu daudz laika veltījusi pārdomām un teoriju praktiskā pielietojuma izpētei savā darbā un sociālajā darbā kopumā. Tālab šis nodaļas ietvarā esmu pievērsusies teoriju klasifikācijai. Mans pēdējo desmit gadu profesionālās attīstības ceļš ir gājis kopā ar Karla Gustava Junga (*Carl Gustav Jung*) analītiskās psiholoģijas, kā arī psihoterapijas praksi un teoriju, kas man devis lielisku iespēju gan distancēties no teorijām sociālajā darbā, gan salīdzināt dažkārt pavisam atšķirīgās teorētiskās telpas. Bez tam šīs tēmas izpēte man ir interesanta, jo teorijas un teoretizēšanas lauks nekad netiks noslēgts, kamēr pastāvēs cilvēka analītiskā domāšana un vēlme izzināt, saprast pasauli. Šīs nodaļas mērķis ir palīdzēt saskatīt to, ka no teoriju daudzuma nav jābaidās un to dažādībā pastāv diezgan daudz kārtības, kā arī vēlos iepazīstināt ar zināmākajiem sociālā darba ar gadījumu teorētisko zināšanu klasifikācijas veidiem.

Nodaļas tēmas kontekstā varu teikt, ka profesionālu sociālā darba praksi iespējams raksturot kā noteiktu ideju un apzinātu darbību izvēli, ko sociālais darbinieks veic, izvēloties no plašā teorētisko zināšanu un pieredzes klāsta, kā arī to daudzajām alternatīvām. Sociālajam darbiniekam ikdienas praksē nemitīgi nākas

saskarties ar dažādām izvēlēm, piemēram, kā skaidrot un interpretēt individuālo klienta situāciju, sociālās problēmas apstākļus un cēloņus, kādā pieejā balstīties, veidojot sarunu, kā veidot sadarbības vai atbalsta plānu, kādas metodes izmantot, palīdzot klientam konkrētajā situācijā u. tml. Tomēr katras izvēles pamatā ir jāmeklē arī atbildes uz cita veida jautājumiem: kādēļ es konkrētā situācijā izvēlos rīkoties tieši tā un uzskatu, ka tieši šāda mana rīcība klienta individuālajā situācijā būtu atbilstošākā un efektīvākā?

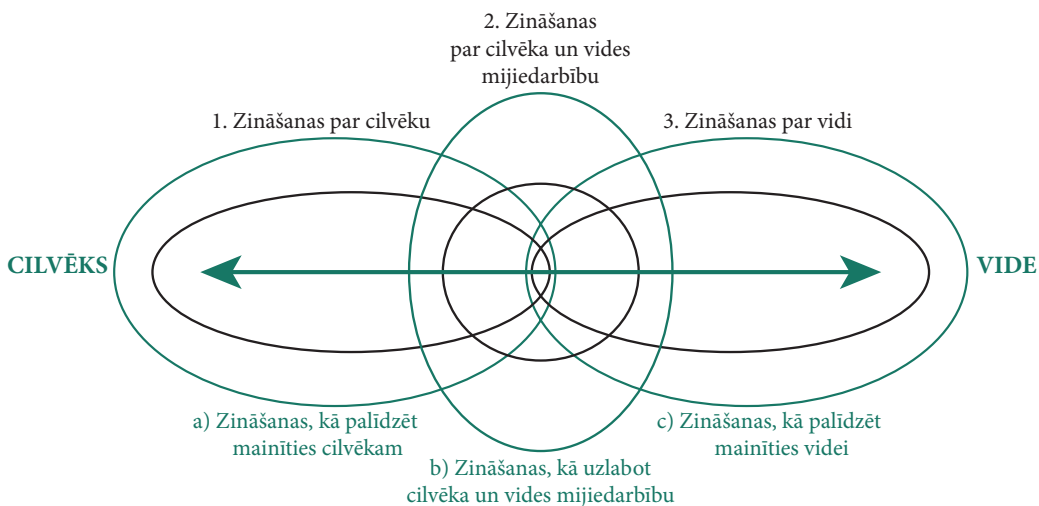
Atšķirībā no ikdienišķas cilvēku savstarpējās palīdzības, sociālā darbinieka palīdzību nošķir profesijas vērtības, profesionālā kompetence un teorijā balstīta rīcība, kā arī praksē integrēti vispārīgi un specifiski rīcības algoritmi jeb metodes. Tieši teorijas, kuras integrējušās praktiskajā darbībā, palīdz sociālajam darbiniekam pieņemt apzinātākus un pamatotākus lēmumus. Tās palīdz vispārinātās teoriju atziņas pietuvināt katra cilvēka individuālajai situācijai.

Lai izdarītu pieņēmumus par klienta situāciju, sociālo problēmu dabu, cēloņiem, atbilstošākajiem risinājumiem un izvēlētos, kā rīkoties “šeit un tagad” situācijā, kā rīkoties rīt vai kā plānot sadarbību u. c., sociālajam darbiniekam **vienlaikus ir jāoperē ar ļoti daudzām zināšanu jomām un jāorientējas plašā teoriju klāstā**. Lai sociālais darbinieks varētu skaidrot un pamatot savus mērķus un prakti vadībai vai lai attīstītu jaunus pakalpojumus, arī ir nepieciešama pietiekama teorētisko zināšanu bāze par cilvēku, sociālajām problēmām, sabiedrību un to savstarpējo mijiedarbību.

Gandrīz katrs monogrāfijas autors tādā vai citādā kontekstā uzsver teorijas nozīmi. Tas dažādos veidos skan kā mantra cauri nodaļām abos sējumos. Arī es viennozīmīgi atbalstu teoriju pielietošanu praksē gan kā ētisku, gan profesionālu praksi, kas dod iespēju savu darbu veikt efektīvāk un just lielāku gandarījumu par sadarbību ar klientu un savu darbu. Neraugoties uz to, jautājumi par teorijas pielietošanu praksē joprojām ir neskaidri gan studentiem, gan praktiķiem, gan izglītotājiem. Dažkārt tas pat noved pie tādas kā vainīgo meklēšanas praktiķu vai prakses vietu, augstskolu vai supervizoru virzienā. Tas, protams, neliecina par pietiekamu iedziļināšanos problēmā un konstruktīvu risinājumu meklēšanu. Kopumā šī problēma sociālajā darbā ir sena un saistīta ar daudz aspektiem. Viens no tiem ir sociālajā darbā nepieciešamo vispārīgo un specifisko teorētisko zināšanu

apjoms. Lai arī šajā nodaļā pievērsīšos tikai teoriju klasificēšanas veidiem, vēl jo vairāk, sašaurināšu savu analīzi tikai uz mikrolīmeņa prakses vienu no sociālā darba formām – sociālo darbu ar gadījumu –, tikai pieminēto teoriju skaits jau ir liels.

Sociālā darba galvenais fokuss ir vērsts uz cilvēka un vides daudzveidīgajiem mijiedarbības aspektiem. Sociālā darba teorētisko zināšanu loks aptver visu zināšanu amplitūdu, ko ietver ass – **Cilvēks-Vide** (skat. 4.1. attēlu), sākot ar (1) zināšanām par cilvēku (piemēram, vecumposmu attīstība, prasmes, vajadzības, motivācija, garīgā un psihiskā attīstība, fiziskā veselība u. tml.) un (2) vidi (piemēram, sabiedrība, likumdošana, sociālās grupas, sociālās lomas, politika, kultūra, reliģija u. tml.), līdz daudzveidīgām cilvēka–vides mijiedarbības (3) teorijām, piemēram, par sociālajām problēmām (nabadzība, vardarbība, bezdarbs, atkarība) vai cilvēka attīstību ietekmējošiem vides aspektiem (piemēram, ekoloģiskā sistēmu teorija, vispārīgā sistēmu teorija, sociotelpiskā teorija, ekoloģija).

4.1. attēls. Sociālā darba zināšanu karte "Cilvēks-vide"

Teorijas par cilvēku un vidi ir nozīmīgas, tomēr veido vien sociālā darbinieka pamata zināšanas, jo sociālais darbs lielā mērā ir praktiskas rīcības, t. i., praksē balstīta profesija. Tas, savukārt, nozīmē, ka sociālajam darbiniekam ikdienas darbā jāpārzina ne tikai cilvēka, vides un to mijiedarbības teorētiskie aspekti (**kā skaidrot?**), bet arī – kā veicināt izmaiņas konkrētā situācijā indivīda, grupas,

kopienas vai sabiedrības līmenī. Tātad te saskaramies ar nākamo zināšanu grupu – **kā veikt sociālo darbu?** (skat. vēlreiz 4.1. attēlu). Šajā grupā ietilpst zināšanas, kā (a) palīdzēt mainīties cilvēkam, piemēram, sociālais darbs ar gadījumu un sociālais darbs ar grupu, sociālā darba pieejas (uz bērnu, uz ģimeni vai uz pieaugušo vērsta pieejas), kognitīvi biheiviorālā, uz uzdevumu vērsta vai psihodinamiskā pieeja, naratīvā pieeja, uz attiecībām vērsts sociālais darbs, gadījuma vadīšana vai psihosociālais darbs u. tml. Grupā iekļaujamas arī zināšanas, kā (b) palīdzēt mainīties videi, piemēram, izmaiņas normatīvos, sociālās akcijas, radikālais sociālais darbs, rīcībspējas pieejas, praktiskas palīdzības sniegšana u. tml. Visbeidzot, tas ietver arī zināšanas, kā (c) uzlabot cilvēka un vides mijiedarbību, piemēram, sociālais darbs kopienā, sociālais darbs ar grupu, nevalstiskā sektora attīstība, ekoloģiskais sociālais darbs, sistēmu teorija, ģimenes sistēmu teorija, sociālās telpas pieejas.

Ieskicējot tikai galveno sociālā darba zināšanu kartē, visiem zināmos atskaites punktus, mēs jau iegūstam pietiekami lielu teoriju uzskaitījumu un jau varam apjaust, kā veidojas noteiktas teoriju grupas un kā tās var klasificēt.

Teorētisko zināšanu un teoriju klasificēšana galvenokārt nozīmē to strukturēšanu grupās pēc kādām noteiktām pazīmēm – līdzībām, atšķirībām vai specifiskām pazīmēm. Strukturēšana, “kārtošana” vienmēr ir mēģinājums kaut ko šajā pasaulē padarīt saprotamāku, mazināt haosu un neskaidrību, precizēt robežas un iegūt vispārīgāku vai padziļinātāku priekšstatu par lietām, domām un parādībām, kā arī to savstarpējo saistību vai pretrunām.

Cilvēka raksturā ir dabīgi kārtot un strukturēt lietas un parādības. Kārtība un struktūra ir pretstats haosam. Mēs katrs savā ikdienas dzīvē mēdzam daudz ko strukturēt, plānot un kārtot. Tas var būt dienas vai nedēļas laika plānojums, drēbju sakārtošana pēc to nozīmes, krāsas vai pielietojuma; vēlme sarindot pārtiku glabāšanai pēc tās derīguma termiņa vai nepieciešamās temperatūras; rindot grāmatas plauktā savā noteiktā secībā; pat sev tuvos cilvēkus savirknējam pēc radniecības vai attiecību tuvuma – tuvinieki, draugi, kolēģi un paziņas u. tml. Cilvēks patiesībā ārkārtīgi daudz pūļu velta visa veida skaidrības iegūšanai un kārtošanai (to attiecinu gan uz cilvēka iekšējo, gan ārējo pasauli), jo tas palīdz labāk izprast

sevi, pasauli un savu vietu tajā. Turklāt viens no dziļākajiem cilvēka motīviem ir drošības sajūta, ko sniedz saprotama un sakārtota pasaule, kas, iespējams, tāda kļūst tikai tādēļ, ka cilvēki to kādā noteiktā veidā mēģina sakārtot. Varu pavisam droši apgalvot, ka kārtošana, strukturēšana un klasificēšana ir arī katras zinātnes pamatā. Vārda “zinātne” sakne ir kopīga darbības vārdam “zināt”. Zināt, apzināties, saprast nozīmē mazināt savu nezināmo, neskaidro, ne-zināmo vai neapzināto domu telpu. Tieši šis pētnieku gars un tieksmās izzināt, noskaidrot ir radījusi tik daudz teoriju un skaidrojumu, ko likumsakarīgi arī ir jāklasificē. Teoriju klasificēšana sociālajā darbā arī kalpo šim mērķim, t. i., palīdzēt radīt struktūru un ieviest skaidrību sociālā darba zināšanās, izprast teoriju savstarpējo saistību un veicināt mērķtiecīgāku atbilstošāko teoriju izvēli sociālajā darbā, strādājot noteiktām mērķgrupām vai risinot kādas individuālas situācijas.

Kā jau minēju, teoriju klasificēšana nozīmē to sakārtošanu pēc noteiktām pazīmēm. Pazīmes izvēlas konkrēts cilvēks vai cilvēku grupa – zinātnieki, akadēmiķi, grāmatu vai zinātnisku rakstu autori. Tātad, var pieņemt, ka katra klasificēšanas sistēma kalpo noteiktām zinātniskām un praktiskām vajadzībām konkrētā laika un sociālajā kontekstā. Vairāku sociālā darba teorijai veltītu grāmatu autors Deivids Hovs (*David Howe*)¹²⁶ rakstījis, ka **teorijas ir sava laika produkts**. D. Hova teikto var papildināt, jo ne tikai pati teorija rodas noteiktā laikā, bet teoriju aktualitāti nosaka arī laiks. Tātad teoriju rašanās, izžušana un atdzimšana ir dinamisks process. Dažkārt var aktualizēties pat daudzus gadu desmitus piemirstas teorijas. Tam, kā mainās teoriju aktualitāte un to akcenti sociālajā darbā, varat izsekot Vilfrīdas Laurī Universitātes (*Wilfrid Laurier University*) Kanādā profesora Frānsisa Tērnera (*Francis J. Turner*) sastādītajā, vairākkārt papildinātajā grāmatā *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (“Atveseļošana sociālajā darbā: Saistītās teorētiskās pieejas”, pirmizdevums 1974. gadā). Ir tādas teorijas, kuras kopš grāmatas pirmā izdevumā līdz pēdējam 2017. gadā palikušas pilnīgi nemainīgas, to vidū gešaltteorija, problēmu risināšanas teorija, uz uzdevumu vērsta pieeja. Tomēr sastopamas arī tādas teorijas, kuras F. Tērners pēdējā papildinātā grāmatas izdevumā vairs nav iekļāvis, piemēram, ieziemešu jeb aborigēnu teorija (angļu val. *aboriginal theory*) un transpersonālā teorija sociālajā darbā. Tāpat var

¹²⁶ Howe, D. (1987). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Wildwood House.

pamanīt, ka ir tādas teorijas, kurām laika gaitā ir mainījies nosaukums, piemēram, 1996. gadā izdotajā ceturtajā grāmatas izdevumā¹²⁷ biheiviorālā teorija (angļu val. – *behaviour theory*) un kognitīvā teorija (angļu val. *cognitive theory*) tiek aprakstītas kā atsevišķas teorijas, bet šobrīd sociālā darba literatūrā tās tiek lietotas gandrīz vienmēr tikai kopā – kognitīvi biheiviorālā teorija. Cik gan dīvaini šodien liktos, ja mēs monogrāfijā aktuālo sociālā darba teoriju klāstā iekļautu nodaļu par psihoanalītisko sociālo darbu. Tāds bija, pastāvēja, bet mūsdienās, kad vienlaicīgi ir mainījies gan sociālais darbs, gan psihoterapija, tas būtu velti izšķiests darbs un pavisam nelietderīgs praktiķiem. Taču mēs visi zinām, ka ikviena pasaules autora grāmatā, kurā tiks runāts par sociālā darba ar gadījumu pirmsākumiem, neiztrūkstoši tiks pieminēta psihoanalīze. Bez tam turpmākā psihoanalīzes attīstība daudzos virzienos būtiski ietekmējusi sociālā darba ar gadījumu teorētisko bāzi. Tas liek vēlreiz domāt par D. Hova vārdiem par teoriju kā sava laika produktu. Jā, psihoanalītiskais sociālais darbs vairs nepastāv. Tātad kāda teorētiskā pieeja praksē nedarbojās un kāds atzars, dzīvotnespējīga ideja nomirst. Taču arī negatīvā pieredze, ja tā tiek pētīta, kļūst noderīga. Tā pakāpeniski transformējas. Piemēram, zināšanas, ko sniedz psihodinamiskā teorija (attīstījusies no psihoanalīzes), manuprāt, mūsdienās jau var uzskatīt par vispārīgās prakses sastāvdaļu, kas sociālajā darbā ar gadījumu ir ļoti būtiskas, lai veidotu attiecības ar klientu, izprastu klienta un savas reakcijas, aizsardzības mehānismus utt. Nodaļā “Sociālā darba ar gadījumu vēsture” nedaudz pieskaros arī teorijas attīstības pirmsākumiem.

Gandrīz katras jaunas teorētiskās zināšanas un jaunas teorijas rodas no iepriekšējām vai var būt pamats nākamajām, jo teoriju dzīves cikls ir dinamisks. Likumsakarīgi, ka arī katrs teoriju klasificēšanas mēģinājums ir unikāls konkrētajam laikam un vajadzībām. Šīs teoriju klasifikāciju unikalitātes īpašības liek domāt arī par citiem aspektiem.

Katrs no teoriju klasificēšanas veidiem, veiksmīgāks vai neveiksmīgāks, **ietekmē nāamos klasificēšanas mēģinājumus**, jo dod vissvarīgāko – pieredzi un paraugu. To labi var just, lasot teoriju grāmatas. Tikko kā tiek radīta kāda veiksmīga klasificēšanas sistēma, tā turpmākie autori to papildina vai pielāgo. Nevienu no

¹²⁷ Turner, F. J. (Ed.). (1996). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (4th ed.). New York: The Free Press, p. v.

teoriju klasificēšanas sistēmām **nevar uztvert kā absolūtu un pabeigtu**, jo jau minētais teoriju attīstības process ir dinamisks un attīstās daudzu un dažādu faktoru ietekmē: valstu ietvarā un starpvalstu attiecībās, profesionāļu grupu vidū, zinātnieku individuālo īpašību un vērtību kopsakarā, prakses, izglītības un zinātnes mijiedarbē, kā arī citu jomu jauno atziņu ietekmē, arī veidojoties jaunām sociālā darba un citu jomu teorijām u. tml. Tomēr viennozīmīgi ir skaidrs, ka katrs teoriju klasificēšanas mēģinājums ir būtisks sociālā darba teorētiskās domas attīstībā gan kā sava laika liecība, gan kā zināšanu un prakses saistības apliecinājums. Teoriju aprakstus un to klasificēšanu bieži saista ar sociālā konstruktīvisma idejām, jo teorijas dod “vārdus” un veido aprakstus, tādā veidā ietekmējot to, kā cilvēki turpmāk uztver, nosauc un skaidro lietas, parādības, cilvēka uzvedību.

Profesors F. Tērners, daloties savā pieredzē, raksta, ka sociālā darba teoriju izvēle katram grāmatas izdevumam ir bijusi izaicinoša, jo, no vienas puses, ir liels sociālā darba teoriju daudzums, no kurām atlasīt nozīmīgākās nebūt nav vienkārši, no otras puses – teoriju savstarpējā mijiedarbība, kas, realizējoties praksē, veido savu unikālo pielietojumu, ir tikpat nozīmīga.¹²⁸ F. Tērners arī atzīnis, ka nav viena pareizā vai nepareizā veida, kā strukturēt teorijas, jo katrs klasificēšanas mēģinājums ir lietderīgs un labāk palīdz saprast sociālā darba teoriju daudzveidīgo pielietojumu. Bez tam, F. Tērners atzīmē, ir bezgalīgi daudz veidu, kā varētu klasificēt teorijas. Viens no tiem ir sakārtot teorijas **pēc to nosacījumiem pretpoliem** – no abstraktām, vispārīgām līdz konkrētām, specifiskām vai biežāk un retāk izmantotajām, tādām, kuras ir vairāk vērstas uz indivīdu vai uz sociālo vidi, tādām, kuras ir vairāk un kuras mazāk vērstas uz attiecībām.¹²⁹ Lai teoriju klasificēšana šādā veidā būtu veiksmīga, tad sākumā ir svarīgi vienoties par to, ko mums nozīmēs katra polaritāte. Piemēram, ja mēs vēlamies ranžēt sociālā darba teorijas pēc tā, cik lielā mērā tās piešķir nozīmi attiecībām, tad viens no veidiem, kā varam veidot šo klasifikācijas skalu, būtu vienā polaritātē grupēt teorijas, kuras sociālā darbinieka un klienta attiecībām piešķir nelielu nozīmi (piemēram, kritiskais sociālais darbs, kognitīvi biheiviorālā teorija, uz

¹²⁸ Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (6th ed.). New York: Oxford University Press, p. vii

¹²⁹ Turner, F. J. (Ed.). (1996). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (4th ed.). New York: The Free Press, pp. 2–3.

uzdevumu vērstā pieeja,) (skat. 4.2. attēlu). Savukārt otrā polaritātē tās teorijas, kurās attiecībām ir izšķiroša nozīme un attiecību mijiedarbība ir intervences pamatā (piemēram, uz attiecībām vērsta sociālais darbs, psihodinamiskā teorija sociālajā darbā, psihosociālais darbs, piesaistes teorija).

1. Teorijas, kurās sociālā darba procesā attiecībām netiek piešķirta būtiska loma.

10. Teorijas, kurās sociālā darba procesā attiecībām tiek piešķirta izšķiroša loma.

4.2. attēls. Sociālā darba teoriju ranžēšana

Cits veids ir **teoriju grupēšana kopās**, piemēram, a) pamata teoriju kopa, kas nodrošina sociālā darba vērtību, principu pamatu un b) praktisko teoriju kopa, kurā iekļautās teorijas vairāk orientētas uz rīcību. F. Tērners piedāvā teorijas strukturēt trīs atsevišķās grupās pēc **teorijas vispārīguma pakāpes**.¹³⁰ Šī ideja pēc būtības apvieno gan teoriju strukturēšanu pēc pretmetu principa, gan grupēšanu kopās.

1. **Augsta vispārīguma** pakāpes teorijas/izteikti vispārīgas teorijas (angļu val. – *highly general*); šajā grupā varētu ietilpt vispārīgā sistēmu teorija, ekoloģiskā sistēmu teorija, radikālais sociālais darbs, marksistiskā pieeja sociālajā darbā.
2. **Vidēji specifiskas** pakāpes teorijas (angļu val. – *midrange specific*); šajā grupā varētu ietilpt *ego* psiholoģija, lomu teorija, ģimenes sistēmas teorija.
3. **Augstas specializācijas** pakāpes teorijas/izteikti fokusētas teorijas (angļu val. – *highly focused*); šajā grupā varētu ietilpt ģimenes terapija, krīzes intervence, vecumposmu attīstības teorija, raksturoloģija.

Sociālais darbs kā profesija un akadēmiska disciplīna, kas vērsta uz cilvēka un vides attiecību grūtību pārvarēšanu, nevarētu pastāvēt tikai kā intuitīva, jūtīga un atbalstoša prakse bez skaidrojumiem, pierādījumiem un analītiskiem pieredzes

¹³⁰ Turner, F. J. (Ed.). (1996). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (4th ed.). New York: The Free Press, p. 14.

apkopojumiem. Analītiskā domāšana, *logos* princips¹³¹ sociālajā darbā ir tikpat svarīgs kā rūpes, attiecības, atbalsts un ētikas principu ievērošana. Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas (IFSW) un Starptautiskās sociālā darba augstskolu asociācijas (IASSW) 2014. gadā Melburnas konferencē pieņemtā sociālā darba profesijas globālā definīcija nosaka: “Sociālais darbs ir profesija un akadēmiska disciplīna, kas veicina sociālās pārmaiņas un attīstību, sociālo saliedētību un iespēju radīšanu patstāvīgai funkcionēšanai sabiedrībā, cilvēku pašnoteikšanos un brīvību. Sociālā taisnīguma principi, cilvēktiesības, kolektīva atbildība un cieņa pret citādību ir sociālā darba centrā. Balstoties uz sociālā darba teorijām, sociālajām un humanitārajām zinātnēm un speciālajām zināšanām, sociālais darbs iesaista cilvēkus un struktūras, lai risinātu dzīves problēmas un izaicinājumus un veicinātu labklājību”.¹³² Definīcija ne tikai stingri apliecina teoriju kā sociālā darba prakses pamatu, bet arī iezīmē sociālā darba integratīvo teorētisko pamatu un arī piedāvā sava veida klasifikāciju, t. i., **sociālajā darbā pielietoto teoriju grupas:**

- 1) **Sociālā darba teorijas.** Par sociālā darba teorijām tiek sauktas tās paradigmas un teorijas, kuras ir attīstījušās sociālajā darbā un skaidro cilvēka–vides mijiedarbību (piemēram, ekosistēmiskais skatījums, spēka perspektīva), kā arī teorijas par to, kā veikt sociālo darbu (piemēram, uz uzdevumu vērsta pieeja, psihosociālais darbs, gadījuma vadīšana). Šajā grupā ietilpst arī sociālā darba praktiķu un zinātnieku teorētiskā diskusija un pētījumi par sociālā darba vērtībām un ētiku, par to, kas ir sociālais darbs, kā tas mainās laika gaitā, kādas ir novitātes un attīstība, kā sociālo darbu ietekmē vide u. tml.
- 2) **Sociālo zinātņu teorijas** raksturīgas tām disciplinām vai zinātnes nozarēm, kas aplūko cilvēka uzvedības sabiedriskās attiecības, sociālos un kultūras aspektus. Sociālās zinātnes ietver socioloģiju, psiholoģiju, politoloģiju, ekonomiku u. c.

¹³¹ *Logos* analītiskajā psiholoģijā tiek attiecināts uz saprāta un spriedumu sfēru. Ietver domāšanu, prātu, loģiku, likumus, normas un diferenciāciju. Tiek saistīts ar *animus* jēdzienu. Par *logos* principa pretpolu bieži tiek saukts erosa princips, kas ietver emocijas, jūtas, mīlestību, beznosacījuma akceptēšanu un saplūšanu.

¹³² Sociālā darba starptautiskā definīcija pieejama: IFSW (2014). *Global Definition of Social Work*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/>

- 3) **Humanitāro zinātņu teorijas** ir raksturīgas tām akadēmiskajām nozarēm, kas pētī valodu, kultūru, vēsturi, cilvēku kā sabiedrisku būtni, sabiedrību un cilvēku kā vērtību sabiedrībā. Tās izmanto analītiskas un kritiskas metodes atšķirībā no vairuma dabaszinātņu un sociālo zinātņu, kurās dominē empīriskas metodes. Humanitārajā jomā ietilpst vēsture, literatūra, filozofija, folkloristika, antropoloģija u. c. Humanitārās zinātnes ir cieši saistītas ar sociālajām zinātnēm.
- 4) **Teorijas, kas saistītas ar “speciālām” jeb specifiskām zināšanām.** Sociālā darba profesijai raksturīgās specifiskās zināšanas ietekmē mērķgrupa un sociālā darba veikšanas vide, institūcija, sociālās drošības sistēma. Piemēram, ekoloģiskajā sociālajā darbā ir būtiskas specifiskas zināšanas par ekoloģiju un vides fiziskajiem aspektiem, kā arī cilvēka ietekmi uz ekoloģiju. Sociālā darba specifiskās zināšanas var būt arī par formāliem un neformāliem resursiem, piemēram, pakalpojumiem konkrētām klientu mērķgrupām, kā arī šo resursu attīstīšanu u. tml.

Nodaļā jau ir iezīmējušies dažādi jēdzieni – paradigmas, teorijas, pieejas, perspektīvas, un, domājot par sociālā darba teoriju klasificēšanu, pirmais uzdevums ir noskaidrot pašu klasificējamo objektu, t. i., ko nozīmē teorija, kura tiek klasificēta.

Būtisko terminu skaidrojums

Paradigma ir fundamentāls vērtību, principu, ideju un uzskatu kopums, kas raksturo kādu noteiktu pasaules redzējumu, dzīves modeli un sniedz tā galveno teorētisko ietvaru. Paradigmas parasti ir visaptverošas un attiecas uz lielām cilvēku grupām (piemēram, kristīgā paradigma, zinātniskā paradigma) un var būt kā daudzveidīgu teoriju apkopojošs ietvars (piemēram, sistēmiskā paradigma). Noteiktos cilvēces laika posmos kādas paradigmas var dominēt vairāk.

Perspektīva atspoguļo vērtības vai priekšstatus par apkārtējo pasauli, kāda noteikta pasaules redzējuma kontekstā. Dažkārt perspektīvu lieto kā sinonīmu jēdzieniem “skatījums”, “skatupunkts” (piemēram, no klienta

perspektīvas, no kopienas perspektīvas). Perspektīva ietekmē sociālā darba teorijas un modeļa izvēli. Ja paradigma raksturo vispārīgu un fundamentālu pamatvērtību un principu koncepciju, tad perspektīva palīdz to aplūkot no kāda sašaurinātāka skatupunkta (piemēram, feministiskā vai spēka perspektīva sistēmiskajā paradigmā).

Pieeja. Viena no angļu vārda *approach* nozīmēm vārdnīcā sniedz šādu skaidrojumu – ‘veids, kā tikt galā ar kādu situāciju vai problēmu’. Šāds skaidrojums, lai arī ir ļoti tuvs metodes definīcijai, tomēr būtu aplūkojams plašāk. Tas varētu būt attiecināms uz t. s. “lielajām metodēm”, piemēram, mākslas terapijas pieeja, smilšu spēles terapijas pieeja. Kā termins *pieeja* tiek lietots daudzveidīgi, gan apzīmējot atsevišķas sociālā darba teorijas (piemēram, uz risinājumu vērsta pieeja), gan perspektīvas (psihosociālā pieeja, holistiskā pieeja), kā arī dažkārt raksturojot kādu noteiktu pieeju sociālā darba modeli (kognitīvi biheiviorālā pieeja jauniešu sociālā rehabilitācijā).

Teorija vispārinātā nozīmē ir realitātes skaidrojums. Ar teorijas palīdzību zināšanas tiek sakārtotas tādā formā, kas veido izpratni par lietām, sakarībām, cilvēka uzvedību, vidi vai citiem teorijā pētāmajiem priekšmetiem. Teoriju parasti veido koncepti un idejas, kas apraksta kādus realitātes aspektus un iegūtās pieredzes apkopojumu.¹³³ Teorija var būt tāda, kas sniedz tikai skaidrojošu aprakstu, bet tā var ietvert arī konkrētus priekšrakstus rīcībai un metodēm. Teorijas nodrošina, ka priekšstati par pasauli mums visapkārt kļūst sakārtotāki, strukturētāki un pamatotāki. Teorijas ir tā laika produkts, kurā tās izveidotas.¹³⁴

Modelis sociālajā darbā (*Model of/for/in Social Work, Social Work Model*) ir konkrētai klientu mērķgrupai un konkrētai institūcijai, organizācijai piemērots sociālā darbinieka darbības strukturēts apraksts jeb modelis. Tas balstās noteiktās perspektīvās, sociālā darba teorijās un

¹³³ Gray, M., & Webb, S. (2013). *Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). London: Sage Publications, p. 4.

¹³⁴ Howe, D. (1987). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Wildwood House.

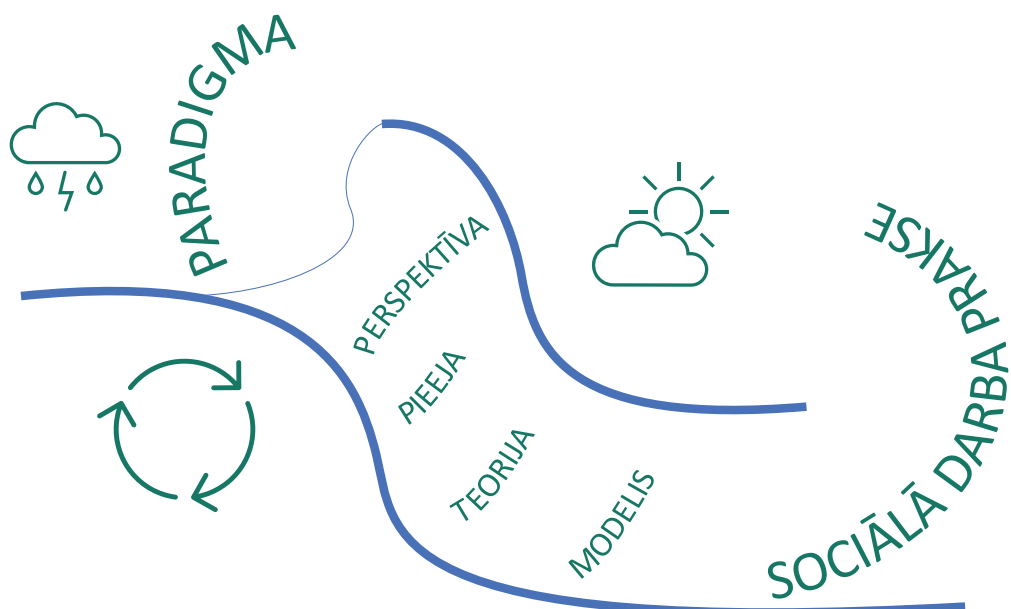
atspoguļo konkrētus darbības mērķus, uzdevumus, posmus un metodes, kā arī citus sociālā darba procesu raksturojošos elementus. Atšķirībā no sociālā darba pieejām modelis raksturo praktisku teorijas piemērošanu sociālā darba praksē, kas pielāgota konkrētai klientu mērķgrupai saistībā ar institūcijas, organizācijas vai sociālā pakalpojuma mērķiem. Piemēram, sociālā darba ar alkohola atkarīgiem cilvēkiem modelis sociālās rehabilitācijas centrā kognitīvi biheiviorālajā pieejā.

Metodes ir sociālā darbinieka praktisku un/vai analītisku darbību kops, kas tiek pielietots, lai sasniegtu konkrētu mērķi un rezultātu, visbiežāk kādas teorijas ietvarā. Metode arī ir veids, kā mēs iegūstam un kā mēs pielietojam savas zināšanas un prasmes.¹³⁵

Augstāk minētos terminus esmu mēģinājusi sakārtot nosacīti pēctecīgā secībā, kas atspoguļots 4.3. attēlā. Jēdziena “pieeja” atrašanās vietu ir grūtāk noteikt nemainīgu, jo, kā jau tika minēts termina skaidrojumā, šī jēdziena pielietošanas konteksts un teorētiskais skaidrojums gan angļu, gan latviešu valodā ir saistāms gan ar metodēm, teorijām, gan arī ar perspektīvām. Manuprāt, trāpīgi izteicās kāda Latvijas profesore diskusijā par šo terminu, sakot: “Ja kāds nezina, kā kaut ko nosaukt, tad to noteikti nosauks par “pieeju”.” Un es šajā gadījumā nevaru nepiekrīst, jo termins *approach* teoriju grāmatās angļu valodā tiešām lietots daudzveidīgi. Šī teorētisko skaidrojumu dažādība un dažkārt pat zināma nekonsekvence dažādu valstu teorētiķu vidū neattiecas tikai uz jēdzienu “pieeja”, bet sastopama arī attiecībā uz citiem jēdzieniem.

Viena no teoriju jeb precīzāk – teorētisko zināšanu klasifikācijas īpatnībām, kas būtu jāņem vērā, ar tām iepazīstoties vai lasot par tām, ir tas, kā tiek definēti pamata jēdzieni un atkarībā no tā **veidota konkrēta teoriju klasifikācijas sistēma.**

¹³⁵ Gray, M., & Webb, S. (2013). *Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). London: Sage Publications, p. 4.

4.3. attēls. “Teorētisko zināšanu ūdenskritums”. Sociālā darbinieka teorētisko zināšanu un prakses savstarpējā saistība

Aplūkojot manis piedāvāto “Teorētisko zināšanu ūdenskritumu”, var ievērot, ka būtībā katrā sociālā darbinieka izvēlētajā intervences metodē, katrā prakses individuālajā situācijā var izsekot to saistību ar konkrētiem teorētiskajiem modeļiem, pieejām, teorijām, perspektīvam un paradigmām (skat. 4.3. attēlu). Piemēram, paradigma kā vispārīgais vērtību un principu kopums ietekmēs fundamentālās izvēles. Pat ja sociālā darbinieka profesionālā paradigma nav apzināti formulēta, katram tomēr piemīt savas pamata vērtības un principi, dzīves filozofija un dziļāka sava darba jēgas izpratne. Ja šis lauks ir vāji apzināts vai konfrontē ar sociālā darba profesionālajām vērtībām, tad tas, gluži kā ūdenskritumā plūstošs ūdens, ietekmēs katru nākamo teorētisko zināšanu pakāpienu. Praksē tas var radīt vērtību konfliktus starp to, ko es personīgi uzskatu par vajadzīgu darīt, un to, kā man būtu jārikojas kā sociālajam darbiniekam.

Pretrunas starp paradigmām nav nekas netipisks, drīzāk tā ir pat norma. Savā praksē esmu saskārusies ar spilgtu gadījumu, kad atšķirīgas paradigmas radīja atšķirīgas intervences darbā ar klientu. Klients bija aptuveni 26 gadus veca sieviete ar diviem bērniem vecumā no 2 līdz 4 gadiem. Tajā dzīves brīdī viņai bija izteikts materiālo, dzīves vietas un psiholoģisko resursu trūkums. Viņa gandrīz

vienlaikus uzzināja par savu grūtniecību un to, ka viņas vīrs uz vairākiem gadiem ir apcietināts un atradīsies ieslodzījumā. Sieviete vienlaikus apmeklēja sociālās palīdzības organizatori, ar kuru jau kādu laiku viņai bija izveidojušās ciešas attiecības, un mani kā sociālo darbinieci darbā ar ģimenēm ar bērniem, jo bija saņemta informācija, ka bērni tiek sisti un viņiem netiek nodrošinātas pamatvajadzības. Sieviete bija psiholoģiski nogurusi, ar grūtībām viņa tika galā ar bērnu aprūpi un ikdienas dzīvi. Ziņa par grūtniecību viņā radīja iekšēju konfliktu... Viņa vēlējās pārtraukt grūtniecību un veikt abortu, tomēr vienlaikus arī to nevēlējās darīt. Tātad viņa bija dilemmas priekšā – ko darīt? Dilemmām ir raksturīgi, ka jebkurš no lēmumiem ir saistīts ar līdzvērtīgiem zaudējumiem un/vai ieguvumiem. Klientei jebkurš no pieņemtajiem lēmumiem radīja ciešanas un sāpes gan par tā pieņemšanu, gan par atteikšanos. Viņa vairākkārt gan ar mani, gan sociālās palīdzības organizatori pārrunāja savu situāciju un jūtas. Sociālās palīdzības organizatores paradigma balstījās kristīgos principos, un viņas viedoklis bija viennozīmīgs – abortu sieviete nedrīkst veikt, jo tas ir grēks. Savukārt manas profesionālās sociālā darbinieka vērtības balstās humānistiskajā teorijā un klienta pašnoteikšanās principa ievērošanā. Tas nenozīmē, ka man nav savs viedoklis un ka es jūtos komfortabli šādā pozīcijā. Šādās sarežģītās situācijās visai bieži klienti īstermiņā jūtas atviegloti, ja darbiniekam ir skaidrs viedoklis un konkrēts ieteikums. Taču man ir nācies gan savā, gan kolēģu pieredzē piedzīvot situācijas, ka cilvēks ilgtermiņā nav apmierināts ar ieteikto izvēli, jo pēc būtības viņš līdz šim lēmumam nenāca PATS. Tas nozīmē, ka es nedrīkstu pieņemt lēmumu otra cilvēka vietā un sociālā darbinieka galvenais uzdevums šādā situācijā ir palīdzēt klientam pieņemt izsvērtu lēmumu. Manuprāt, izvērsti to apraksta arī Liesma Ose nodaļā “Teoriju pielietošana kā ētiska sociālā darba prakse”.

Vienā no mūsu sarunām ar sociālās palīdzības organizatori bija diskusija par šīm mūsu divām fundamentāli atšķirīgām pieejām. Darbiniece sarunā par situāciju iesaistījās emocionāli un teju cīnījās par to, lai sieviete neveiktu abortu, un dusmojās uz mani, saucot manu pieeju problēmai par pārāk pragmatisku. Savukārt es dusmojos par viņas pārlietu nekritisko pieeju, solot klientei – “Mēs palīdzēsim, un Dievs atbalstīs! Būs labi!” Es uzskatīju, ka kā sociālā darbiniece un arī kā cilvēks nevaru dot nepamatotus solījumus, kurus es nevarēšu pildīt. Respektīvi,

mana darba stratēģija nebija centrēta uz pašu aborta faktu, jo es uzskatu, ka sievietes pašas ir tiesīgas un spējīgas lemt, ko savā dzīvē darīt un ko nedarīt. Savu darbu ar klienti es virzīju uz detalizētu abu iespēju, visu apstākļu izsvēršanu un lēmuma pieņemšanu, kā arī uz palīdzības sniegšanu tikt galā ar lēmumu, kuru viņai pašai bija grūti pieņemt. Turklāt es uzskatīju par būtisku sniegt arī atbalstu, jo, izdarot izvēli par labu vienam lēmumam, bija jāizsēro arī par nepieņemto lēmumu. Un pēc patiešām intensīva un emocionālām pārdomām pilna laika kliente tomēr pieņēma lēmumu saglabāt grūtniecību. Šajā gadījumā visas iesaistītās puses bija apmierinātas ar lēmumu.

Man šķiet, ka šis piemērs uzskatāmi atspoguļo to, cik ļoti paradigmu un vērtību līmenis var ietekmēt mūsu darbu un metožu izvēli, lai arī ikdienā tādas “parādības” kā paradigmas, perspektīvas, teorijas var likties esam tālu. Mūsu ikdienas prakses pieredze, novērotās likumsakarības ietekmē arī vērtību līmeni un līdz ar to, kā atspoguļots “Teorētisko zināšanu ūdenskrituma” ekoloģiskajā simbolikā, maina vai nostiprina paradigmu fundamentālos principus vai arī pamaina mūsu perspektīvu un pielietotās pieejas.

Līdzīgi kā dabas procesus, arī “Teorētisko zināšanu ūdenskritumu” ietekmē noteikti “dabas” jeb profesionālās vides un attīstības cikli; kādi prakses elementi “nokrišņu” veidā atgriežas un ietekmē paradigmas, perspektīvas, teorijas un atkal pašu praksi. Tas atspoguļo teorijas attīstības saistību ar praksi un sociālo darbinieku pieredzes nemitīgo attīstību.

Līdzīgi kā manā piemērā par atšķirīgu paradigmu ietekmi, arī starp perspektīvam, teorijām un sociālā darbinieka ikdienas pienākumiem konkrētā institūcijā visbiežāk pastāvēs kādas dilemmas vai konflikti. Lielākās grūtības, manuprāt, sagādā nevis pašu pretrunu vai dilemmu pastāvēšana, bet kritiski reflektīvās domāšanas procesa, dilemmu atzišanas, savstarpējo diskusiju iztrūkums un visvairāk – to neapzināšanās.

Savā ikdienas praksē katrā no šiem teorijas elementiem varam atrast gan savus spēkus, gan stiprās puses, kā arī savstarpēji kompensējošos mehānismus. Manuprāt, bieži sastopamās prakses grūtības un sociālo darbinieku neapmierinātība ar darbu, vāja sociālā darba identitāte jeb “mugurkauls” varētu būt daļēji saistīts arī ar to, ka iztrūkst viens vai otrs teorētisko zināšanu elements. Iespējams, ka kāds

no tiem pārlietu dominē. Piemēram, ja es balstos tikai kādās vispārīgajās teorijās, paradigmās vai vienveidīgu perspektīvu kontekstā, tad ir grūtāk būt kontaktā ar reālā klienta vajadzībām un vispār ar realitāti. Sociālo darbinieku izteiciens “Sociālais darbs ir misija!”, ja tas netiek papildināts ar prakses kritiski reflektīvu apzināšanos un konkrētu metožu pielietošanu, nekādā veidā nepadara praksi efektīvāku un tuvāku klienta vajadzībām.

Bieži sociālā darba prakses modeļi nereti balstās nevis sociālā darba paradigmās, konkrētās teorijās vai pieejās, bet gan institucionālās, normatīvu vai citās ne-sociālā darba teorētiskajās zināšanās. Šis mans pieņēmums sasaistās arī ar ideju par sociālā darba ar gadījumu ietekmējošajiem faktoriem, kurus analizēju nodaļā “Sociālā darba ar gadījumu ietekmējošie pamatelementi”. Varam pieņemt, ka, jo vājāks ir sociālā darba elements, jo lielāka pastāv iespējamība, ka to kompensēs vai aizstās kas cits – klienta situācijas aktualitāte, citas jomas teorētiskās atziņas vai citas jomas speciālisti, normatīvais un institucionālais regulējums, sociālā darbinieka personīgie priekšstati par palīdzību u. tml. Tādēļ teorijas pārzināšana un apzināta pielietošana ikdienas praksē ir nozīmīga sociālā darba profesionālajai identitātei un integritātes saglabāšanai.

Atgriežoties pie jautājuma par teoriju klasifikācijas objektu un aplūkojot terminu skaidrojumus, kā arī ārzemju autoru teorētisko literatūru,¹³⁶ varu secināt, ka jēdzienu “sociālā darba teorija” pielieto plašāk, un, līdzīgi kā diskusijā par “pieejas” skaidrojuma dažādību, katrā teoriju klasifikācijā tiek pieņemts savs skatupunkts. Var teikt, ka sociālā darba teoriju klasifikācija visbiežāk attiecas uz **teorētisko un praktisko zināšanu klasifikāciju sociālajā darbā**, kas ietver sociālā darba un citu

¹³⁶ Deacon, L., & Macdonald, S. J. (2017). *Social Work Theory and Practice*. London: Sage; Gray, M., & Webb, S. (2013). *Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). London: Sage Publications; Thompson, N. (2015). *Understanding Social Work: Preparing for Practice* (4th ed.). London; New York: Palgrave Macmillan; Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate; Hodgson, D., & Watts, L. (2017). *Key Concepts and Theory in Social Work*. London: Palgrave Macmillan; Healy, K. (2005). *Social Work Theories in Context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan; Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing; Turner, F. J. (Ed.). (1996). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (4th ed.). New York: The Free Press; Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (6th ed.). New York: Oxford University Press; Swedberg, R. (2014). *The Art of Social Theory*. London: Princeton University Press; Dorfman, R. (Ed.). (1988). *Paradigms of Clinical Social Work*. New York: Brunner-Routledge.

jomu paradigmas, perspektīvas, pieejas, teorijas un prakses modeļus. Piemēram, aplūkojot terminu skaidrojumu un “Teorētisko zināšanu ūdenskritumu” (skat. 4.3. attēlu), arī teorija kā jēdziens var tikt skaidrots gan kā konkrēta, atsevišķa teorija (piemēram, kognitīvi biheiviorālā, psihodinamiskā teorija), gan kā viss, ko ietver “Teorētisko zināšanu ūdenskritums”, t. i., daudzveidīgo teorētisko aprakstu un fiksēto zināšanu kopums, ko veido gan pieejas, gan paradigmas, gan perspektīvas un konkrētās teorijas.

Nepārprotami, ja lasītājs nav apbruņots ar ļoti pamatīgām zināšanām par šīm teorijām, dažādas nekonsekvences dažkārt var radīt neskaidrības, pārpratumus un teorētiskas pretrunas. Es domāju, ka tieši šī iemesla dēļ Deivids Hodžsons (*David Hodgson*) un Linella Votsa (*Lynelle Watts*) sociālā darba teoriju klasificēšanā nošķīra jēdzienus **teorija** un **teoretizēšana** (angļu val. – *theorising*).¹³⁷ Viņi aplūkoja šos jēdzienus kā divus savstarpēji saistītus, tomēr atšķirīgus fenomenus. Kopumā var teikt, ka teorija un teoretizēšana ir domāšanas aktivitāte, lai aprakstītu kādu fenomenu, un teorija var būt šī procesa rezultāts. Bieži vien teorijas neparādās kā noslēgts produkts, un ilgstoši idejas, kādas prakses likumsakarības atspoguļojas caur teoretizēšanu. Teorijas rašanās un nobriešanas process ir pakāpenisks un ilgstošs, nereti tas var ilgt pat vairākus gadu desmitus un ir cieši saistīts ar teoretizēšanu, t. i., pētāmā fenomena izpēti, hipotēžu pierādīšanu vai apstrīdēšanu, mēģinājumu un kļūdu analīzi praksē, jaunu ideju attīstīšanu u. tml. Savukārt teoretizēšana kā induktīvs, deduktīvs, analītisks process nevar pastāvēt bez jau eksistējošu teoriju izmantošanas. Respektīvi, teoretizēšanas rezultātā ne vienmēr radīsies jauna teorija, tomēr bez teoretizēšanas teorija visticamāk nemaz neradīsies vai turpmāk neattīstīsies. Zviedru sociologs, analītiskās socioloģijas un teoretizēšanas koncepta attīstītājs Ričards Svedbergs (*Richard Swedberg*) teoretizēšanu uzskatīja par mākslu un cilvēces galveno radošo potenciālu, radot inovācijas.¹³⁸ R. Svedbergs to dēvējis arī par “radošo teoretizēšanu”. Savukārt D. Hodžons un L. Votsa, attiecinot R. Svedberga idejas uz sociālo darbu, uzsvēra, ka teoriju

¹³⁷ Hodgson, D., & Watts, L. (2017). *Key Concepts and Theory in Social Work*. London: Palgrave Macmillan, pp. 8–11.

¹³⁸ Swedberg, R. (2016). Before theory comes theorizing or how to make social science interesting. *The British Journal of Sociology* 67(1), 5–22. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-4446.12184>

pārzināšana sociālajiem darbiniekiem ir nepieciešama, lai kalpotu par bāzi turpmākajam teoretizēšanas procesam, kas savukārt savieno teoriju un praksi, kā arī formulē t. s. intuitīvo praksi un zināšanas, kas iegūtas pieredzē.¹³⁹

Apkopojot šīs idejas, var teikt, ka teorijas veidošanās un teoretizēšanas jeb teorētisko atziņu veidošanās procesā rodas daudzas blakus atziņas, teorētisko zināšanu apkopojums, kas konkrētā sociālajā kontekstā, laikā un vietā var attīstīties kā atsevišķu teoriju atzari vai kā teorētiskās zināšanas, kuras iegūst perspektīvu, pieeju, modeļu u. c. nosaukumus. Manuprāt, šī ideja sniedz vēl vienu interesantu skaidrojumu par teoriju nosaukumiem, to daudzveidību, kas, protams, ietekmē arī to klasificēšanas grūtības.

Turpinot būtu jāmin Leslijas Dikonas (*Lesley Deacon*) un Stīvena Makdonalda (*Stephen J. Macdonald*) sociālā darba teoriju struktūra, kas balstās atšķirīgā pieejā, izmantojot sociālajiem darbiniekiem nepieciešamo zināšanu un prasmju klasifikāciju izglītības programmās¹⁴⁰:

1. **Psiholoģiskās teorijas** ietver psihoanalīzi, psihodinamisko teoriju, kognitīvo psiholoģiju, biheiviorismu, humānistisko psiholoģiju un cilvēka attīstības teorijas.
2. **Socioloģiskās teorijas** ietver sociālā konstruktīvisma teoriju, vispārīgo sistēmu teoriju un ekoloģiskās teorijas, feminisma perspektīvu.
3. Ētikas un morāles **filozofijas teorijas** ietver deontoloģiju, utilitārismu, ētikas teorijas sociālajā darbā.
4. **Politiskās teorijas un ideoloģijas** ietver radikālo sociālo darbu, pretapspiešanas un antidiskriminējošās prakses teoriju, invaliditātes modeļus.
5. **Organizācijas teorijas** ietver klasiskās un modernās menedžmenta teorijas, organizācijas kultūras teoriju.

Tātad sociālā darba teorijas klasifikācija bieži var aptvert ne tikai konkrētas teorijas (piemēram, kognitīvi biheiviorālā, piesaistes teorija), bet arī plašākus teorētiskos konceptus un zināšanas, ko sociālais darbinieks var pielietot praksē (piemēram,

¹³⁹ Hodgson, D., & Watts, L. (2017). *Key Concepts and Theory in Social Work*. London: Palgrave Macmillan, pp. 8–11.

¹⁴⁰ Deacon, L., & Macdonald, S. J. (2017). *Social Work Theory and Practice*. London: Sage.

psiholoģijas, socioloģijas, pedagoģijas, politikas un menedžmenta teorijas). Pēc Mančesteras Metropolitēna Universitātes (*Manchester Metropolitan University*) profesora, vairāku sociāla darba teorijai veltītu grāmatu un rakstu autora Malkolma Peina (*Malcolm Payne*) domām, sociālajā darbā par teoriju var uzskatīt¹⁴¹:

- ✓ **Modeļus.** Modeļi vispārīgā veidā skaidro praksi, nostiprinot noteiktus darba principus un metodes, kas nodrošina pēctecību rīcībai. Modeļi sociālajiem darbiniekiem palīdz strukturēt un organizēt savu darbu konkrētā prakses vietā. Tos var saukt arī par instrumentālām teorijām, jo tie sniedz konkrētus prakses algoritmus. Piemēram, uz uzdevumu vērstā jeb centrētā (angļu val. – *task centered*) pieeja sniedz konkrētu prakses modeli un “instrumentus”, kā sociālajam darbiniekam ar konkrētām klientu mērķgrupām strādāt.
- ✓ **Perspektīvas.** Perspektīvas atspoguļo noteiktas vērtības un priekšstatus par apkārtējo pasauli un palīdz procesa dalībniekiem virzīt savu darbību noteiktā virzienā. Perspektīva palīdz konkrēto parādību, situāciju aplūkot no noteikta skatupunkta. Piemēram, feministiskā perspektīva.
- ✓ **Skaidrojošās teorijas** skaidro noteiktas parādības, uzvedības cēloņu un seku likumsakarības. M. Peins minējis, ka dažkārt teoriju statusu piešķir tikai tiem priekšstatu apkopojumiem, kuros skaidrota cēloņu un seku saistība. Skaidrojošās teorijas sociālajam darbiniekam sniedz kādas parādības vai, piemēram, cilvēka uzvedības skaidrojumu. Piemēram, kognitīvi biheiviorālā teorija, piesaistes teorija.

Sociālā darba praksē ir nepieciešami visi trīs P. Meina izdalītie teoriju veidi, jo tie viens bez otra nevar eksistēt. Pielietojot tikai konkrētu darbības modeli, pastāv risks padarīt savu darbu pārāk tehnisku un universalizētu. Taču, izslēdzot no sava darba paradigmu, perspektīvu plašo un visaptverošo skatījumu vai skaidrojošo teoriju bagātīgos un noderīgos avotus, būtiski tiks ietekmēts, pirmkārt, vērtību līmenis un, otrkārt, tas, kādā veidā katra individuālā situācija būs izvērtēta, tas, kā tā tiks interpretēta un cik apzināti izvēlētas intervences stratēģijas. Tipiski šo dilemmu atspoguļo t. s. sociālā darba menedžerisma koncepcija, kur primāri

¹⁴¹ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books.

atrodas efektivitāte, ekonomija un racionāla resursu izmantošana, kad institūcijās sociālo darbinieku darbības tiek tik tehniski noslīpētas ar neskaitāmām instrukcijām, procesiem, ka prioritāras kļūst pašas organizācijas, institūcijas mērķi, “procesa pareizība”, nevis sociālā darba procesa atbilstība klienta individuālajām situācijām un sociālā darba principiem, teorijām u. tml.¹⁴² No otras puses, perspektīvas un “lielās” teorijas bieži vien nepiedāvā konkrētus rīcības modeļus un sarežģītās klientu situācijās var pat ienest praksei pretrunīgas idejas un radīt dilemmas. Piemēram, sistēmu teorijas vispārīgais apraksts praksē no sociālā darbinieka var prasīt milzu laiku, izvērtējot sistēmas un to konfliktus, īpašības, mijiedarbību u. tml., kamēr klientam realitātē ir nepieciešama praktiska palīdzība un dažkārt vienkārši, konkrēti risinājumi, turklāt izvērtēšanas gala rezultātā sociālais darbinieks un klients var pat secināt, ka nav pietiekošu resursu, lai ietekmētu sistēmu. Respektīvi, tas viss ir interesanti, bet ko ar to visu informācijas daudzumu darīt tālāk?

Liverpūles Universitātes (*University of Liverpool*) zinātnieks Rodžers Saibons (*Roger A. Sibeon*) piedāvā sociālā darba teorijas iedalīt šādi¹⁴³:

1. Teorijas par to, kas ir sociālais darbs. Šajā grupā ietilpst tās formālās zināšanās, teorijas un praktiskās pieredzes apkopojumi, kas skaidro sociālā darba būtību un identitāti. Šajā grupā ietilpst tādi sociālā darba “klasikas” darbi kā Eimijas Gordonas Hamiltonas (*Amy Gordon Hamilton*) *Theory and Practice of Social Case Work* (“Sociālā darba ar gadījumu teorija un prakse”, 1940), Harietas Bārtletas (*Harriett M. Bartlett*) *The Common Base of Social Work Practice* (“Sociālā darba prakses vispārīgie pamati”, 1970), F. Tērnera ievada raksts grāmatā “Atvaseļošana sociālajā darbā”, 1974) un, protams, arī daudzi mūsdienu sociālā darba autori, piemēram, Dīns Hepvorts (*Dean H. Hepworth*), Malkolms Peins, Pols Stepnijs (*Paul Stepney*), Deivids Hovs (*David Howe*).

R. Saibons, nedaudz vēlāk arī M. Peins, teoriju grupā par to, kas ir sociālais darbs, iekļāvuši arī tās **teorijas, kas ir būtiski ietekmējušas sociālā**

¹⁴² Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing, p. 5.

¹⁴³ Sibeon, R. (1991). *Towards a New Sociology of Social Work*. Aldershot: Avebury, p. 194; Sibeon, R. (1990). Comments on the structure and forms of social work knowledge. *Social Work and Social Sciences Review*, 1(1), 29–44.

darba vērtību sistēmu un ideoloģiju (piemēram, sociāli-kolektivistiskā un individuāli-reformistiskā pieeja, psihodinamiskā pieeja, radikālais un kritiskais sociālais darbs u. c.). Šajā grupā ietilpst arī **formālie sociālā darba principu apraksti**, par kuriem, pirmkārt, ir vienojusies profesionālā kopiena (piemēram, sociālā darba globālā definīcija, starptautiskās sociālā darba vērtības un principi, definējumi konkrētas valsts sociālā darba standartos, ētikas kodeksos). Otrkārt, te ietilpst arī tie regulējošie dokumenti, kas tiek akceptēti konkrētas valsts labklājības sistēmā un normatīvajos aktos (piemēram, sociālā darba definīcija, uzdevumi, kas skaidroti Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā).

2. **Teorijas par to, kā veikt sociālo darbu.** Šīs grupas teoriju būtību ir viegli izprast pēc tās nosaukuma. Te iekļaujas tās teorijas, kas vienlaikus sniedz skaidrojumus par cilvēka uzvedību un sniedz arī konkrētas metodes, kā rīkoties (piemēram, krīzes teorija), gan arī t. s. “instrumentālās” teorijas un sociālā darba modeļi,¹⁴⁴ kas sniedz konkrētas darbības matricas bez padziļinātiem skaidrojumiem par sociālo problēmu dabu (piemēram, uz uzdevumu vērsts sociālais darbs, krīzes intervence, uz problēmas risināšanu vai uz risinājumu vērsta pieeja).
3. **Teorijas par klienta pasauli.** Šajā teoriju grupā ietilpst viss plašais sociālo un humanitāro, kā arī specifisko zināšanu un teoriju bloks, kas skaidro cilvēka daudzveidīgos uzvedības, jūtu un emociju, sociālo problēmu, cilvēka attiecību ar vidi un citiem cilvēkiem aspektus. Sociālā darba zināšanu bāzi par klienta pasauli vēsturiski ietekmējusi un tā veidojusies saskaņā ar psiholoģijas, psihiatrijas, socioloģijas, sociālpsiholoģijas teorijām. Piemēram, psihodinamiskā teorija, piesaistes teorija, kā arī citas psiholoģijas teorijas par cilvēka raksturu, komunikāciju, uztveri, domāšanas procesiem u. c. Socioloģijas teorijas, kuras sociālajā darbā pielieto, lai skaidrotu cilvēka pasauli, ir, piemēram, sociālās iemācīšanās teorija, lomu teorija, sociālo grupu teorijas, teorijas par cilvēka attīstību sabiedrībā, t. i., socializēšanos, sociālo adaptāciju, konformismu, varas attiecībām u. c. Savukārt sociālās psiholoģijas teorijas sniedz zināšanas par cilvēku savstarpējo ietekmi, sociālās

¹⁴⁴ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books.

vides un indivīda psihisko procesu mijiedarbību (piemēram, sociālās izziņas, emociju, es koncepcijas pētījumi), indivīdu savstarpējo mijiedarbību (piemēram, sociālās ietekmes mehānismu, starppersonu konfliktu pētījumi), kā arī grupu un starpgrupu procesus (piemēram, grupas dinamikas, starpgrupu konfliktu, diskriminācijas pētījumi).

R. Saibiona sociālā darba teoriju dalījums guvis atsaucību daudzās turpmākās sociālā darba teoriju grāmatās, jo tajā strukturēti trīs galvenie sociālajam darbiniekam nepieciešamie teorētisko zināšanu bloki; šo elementu kombinācijās veidojas daudzveidīgie prakses modeļi.

Neatkarīgi no satura niansēm, ko mēs ieliekam teorētisko terminu definēšanā, sociālā darba praksē pastāv aksiomas, pieredzē balstītas atziņas, intuitīvās zināšanas un praktisko zināšanu kopums. Tādēļ viena no sociālā darba profesijas īpatnībām, kuru pieminējuši vai visi sociālā darba teoriju pētnieki un klasifikāciju autori, ir t. s. **sociālā darba neformālā teorija**. Šī jēdziena autorību grāmatu atsaucēs parasti tiek piešķirta zinātniekam R. Saibionam, lai gan līdzīgas idejas par sociālā darbā pielietotajām īpašajām zināšanām, kas veidojas no pieredzes, profesionālās intuīcijas un klientu individuālajām situācijām, bija aprakstītas jau pirms viņa teorētiskajām atziņām. Pēc R. Saibiona domām, sociālajā darbā pastāv *formālās* un *neformālās teorijas*.¹⁴⁵ Tās var iedalīt šādās grupās (skat. 4.1. tabulu):

4.1. tabula. Sociālā darba teoriju klasifikācija pēc R. Saibiona

TEORIJAS TIPS	FORMĀLĀS TEORIJAS	NEFORMĀLĀS TEORIJAS
Teorijas par to, kas ir sociālais darbs	Formālās jeb oficiālās teorijas un koncepcijas, kuras nosaka labklājības nozīmi un mērķus, kā arī sociālā darba funkcijas. Piemēram, kritiskais sociālais darbs, radikālais sociālais darbs. Starptautiskās sociālo darbinieku kopienas vienošanās par sociālā darba vērtībām, mērķiem un funkcijām labklājībā arī daļēji var pieskaitīt pie formālo teoriju bloka.	Morālās, politikas, kultūras vērtības, kuras sociālie darbinieki lieto praksē savu “funkciju” noteikšanai. Tās var izpausties gan institūcijā, organizācijā vai sociālo darbinieku grupā, kopienā.

¹⁴⁵ Sibeon, R. (1990). Comments on the structure and forms of social work knowledge. *Social Work and Social Sciences Review*, 1(1), 29–44.

TEORIJAS TIPS	FORMĀLĀS TEORIJAS	NEFORMĀLĀS TEORIJAS
Teorijas par to, kā veikt sociālo darbu	Formāli atzītās teorijas, kuras praksē tiek lietotas ar deduktīvo metodi, t. i., analītisks secinājums par individuālu situāciju, ņemot vērā vispārīgās teorijas atziņas. Piemēram, darbs ar gadījumu, gadījuma vadīšana, sociālais darbs ar grupu, sociālais darbs ar ģimeni.	Neformālās teorijas, kuras praksē tiek pielietotas ar induktīvo metodi, t. i., analītisks vispārinājums, ņemot vērā vienu vai dažas individuālās situācijas. Visbiežāk nav formāli fiksētas. Balstītas prakses pieredzē. Ja turpinās pētniecība, tad var kalpot par pamatu formālām teorijām.
Klienta pasaules teorijas	Formāli atzītās sociālo un humanitāro zinātņu teorijas un empīrisko pētījumu rezultāti par cilvēku, cilvēka uzvedību, cilvēka un vides attiecībām u. tml.	Praktiskās pieredzes un vispārīgo kultūras, sabiedrības nozīmju pielietošana. Piemēram, vadīšanās pēc pieņemtās normas, vispārīgiem priekšstatiem par ģimeni, par vecāku lomu, vecāki, pieņemamu uzvedību.

Neatkarīgi no teorijas konceptuālā ietvara plašuma vai konkrētības, D. Hodžons un L. Votsa kopumā sociālā darba teorijas aplūko un strukturē pavisam no citas puses:¹⁴⁶

- ✓ **Teorijas iemesls** jeb jēga; katrai teorijai ir rodams kāds racionāls iemesls, kādēļ tā radusies un pastāv. Teorija kaut ko mēģina izskaidrot, meklē atbildes uz aktuāliem jautājumiem, kā arī piedāvā cēloņu un seku skaidrojumu, rīcības modeļus u. tml. Piemēram, kognitīvi biheiviorālās teorijas būtība ir skaidrot cilvēka domāšanas procesus un uzvedību, kā arī meklēt veidus, kā palīdzēt mainīt neefektīvo vai destruktīvo uzvedību un domāšanu. Savukārt vispārīgās sistēmu teorijas galvenā jēga ir palīdzēt ieraudzīt *sistēmu* komplekso mijiedarbību un to ietekmi uz cilvēka dzīvi. Tātad, iepazīstoties ar kādu teoriju, ir jāmēģina saprast, kāds ir šīs teorijas rašanās iemesls un jēga? Ko šī teorija kopumā cenšas skaidrot vai risināt?
- ✓ **Teorijas morālā pozīcija**; sociālā darba teorijas nevar būt brīvas no vērtībām un principiem, jo sociālā darba profesijas ideja kopumā balstās

¹⁴⁶ Hodgson, D., & Watts, L. (2017). *Key Concepts and Theory in Social Work*. London: Palgrave Macmillan.

vispārcilvēciskās vērtībās. Tomēr katrā teorijā konkrēti vērtību aspekti var būt atšķirīgi akcentēti, kas veido kādu noteiktu nostāju jeb pozīciju. Piemēram, pretapspiešanas pieeja sociālajā darbā akcentē cilvēku diskriminācijas un marginalizācijas problēmas; šīs teorijas galvenā vērtība ir sociālais taisnīgums un cilvēku sociālās rīcībspējas palielināšana. Pretapspiešanas teorijas pozīcija balstās cilvēku aizstāvībā un sistēmas izmaiņās. Savukārt humānistiskā pieeja akcentē uz personu vērstu praksi un šīs teorijas galvenā vērtība ir cilvēka individualitāte. Humānistiskās teorijas nostāja balstā atziņā, ka klients ir galvenais eksperts savā situācijā un katra situācija ir individuāla.

- ✓ **Teorijas pamatojums un kritiskie pētījumi.** Viens no teoriju skaidrojumiem saka, ka teorijas ir argumenti par to, kā mēs varam skaidrot konkrēto situāciju, tomēr katra teorija veidojas un balstās kādās citās teorijās. Piemēram, psihodinamiskās un kognitīvi biheiviorālās teoriju saknes ir pavisam atšķirīgas. Tātad, lai cik tas amizanti neizklausītos, strukturēt teorijas var pēc teorijām, kas ir radījušas pašas teorijas. Savukārt pētījumi ir svarīgi, lai teoriju attīstītu un uzturētu tajā dzīvīgumu. Pētījumus var uzlūkot kā teoriju asinsriti. Pētījumi ir arī nozīmīgi, lai līdzsvarotu dažkārt idealizēto sociālā darba skatījumu jeb, kā izsakās jau iepriekš pieminētie autori Hodžsons un L. Votsa, – “idealizēto realitātes versiju”¹⁴⁷. Tātad pētījumi lielā mērā palīdz mazināt plaisu starp šo idealizēto realitātes versiju jeb teoriju un starp to, kas tiešām notiek vai nenotiek praksē.
- ✓ **Teorijas labums, ko tā sniedz profesionāļu kopienai un sabiedrībai;** sociālā darba teorijas pamatā ir vērsta uz palīdzību sociālajiem darbiniekiem, bet vienlaikus arī ir vērsta uz sabiedrības labumu kopumā. Šīs teorijas raksturojums vai pat princips ir saistīts ar sociālā darba profesijas vērtībām un līdz ar to klasifikācijās var tikt ierindots pie kritērija par teorijas praktisko lietderīgumu un vispārinātības līmeni.

¹⁴⁷ Hodgson, D., & Watts, L. (2017). *Key Concepts and Theory in Social Work*. London: Palgrave Macmillan.

- ✓ **Teorijas interaktivitāte sociālajā darbā.** Teorijai ir jābūt iespējai attīstīties profesionāļu diskusijās, sociālā darba praksē, izglītības procesā, un turpmākos pētījumos vai jaunos pakalpojumos, metodēs. Šo sociālā darba teorijas nepieciešamo raksturojumu galvenokārt nosaka pats sociālā darba galvenais fokuss – cilvēks-vidē, kas ir mainīgs un dinamisks.
- ✓ **Teorijas saistība ar sociālā darba prakses kontekstu.** Visbeidzot, sociālā darba teorijai ir jābūt lietderīgai sociālā darbinieka ikdienas praksē. Šeit lieti noder iepriekš aplūkotais teoretizēšanas jēdziens, jo tieši tas lielā mērā padara ikdienā lietojamas vispārīgās teorijas un citu jomu teorijas, veidojoties specifiskiem sociālā darba prakses modeļiem, konkrētās institūcijās vai organizācijās darbā ar konkrētu klientu mērķa grupu.

Skaidrojot dažādos teorētiskos konceptus par teoriju būtību un to klasifikāciju, būtiski ir pieminēt britu sociologa, Leičesteras Universitātes (*University of Leicester*) profesora Gibsona Burela (*Gibson Burrell*) un britu un Kanādas organizāciju teorētiķa, Jorkas Universitātes (*York University*) profesora Gareta Morgana (*Gareth Morgan*) nozīmīgāko darbu *Sociological Paradigms and Organisational Analysis* ("Socioloģiskās paradigmas un organizāciju analīze", 1979)¹⁴⁸. G. Burela un G. Morgana veiksmīgā pieeja teoriju strukturēšanā guva lielu atsaucību un atstāja ietekmi uz sociālā darba teoriju klasificēšanu, tādēļ pakavēšos detalizētāk pie šīs teoriju klasifikācijas.

G. Burels un G. Morgans grāmatā izvirzīja šādu socioloģijas un organizāciju teoriju klasificēšanas tēzi: "Visas organizāciju teorijas balstās zinātnes filozofijā un teorijā par sabiedrību."¹⁴⁹ Detalizētajā teoretizēšanas procesā abi zinātnieki izveidoja vairākas teoriju klasificēšanas shēmas, kas vēlākos gados izrādījās jo nozīmīgas sociālajā darbā. Pirmkārt, G. Burels un G. Morgans skaidroja, kā dažādi filozofiskie pieņēmumi jeb teorētiskās izpratnes ietekmē sociālo zinātņu pieeju (teoriju) attīstību, mēģinot tos klasificēt. (skat. 4.4. attēlu)

¹⁴⁸ Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. Aldershot, Hants: Ashgate.

¹⁴⁹ Turpat, 1. lpp.

Subjektīvā–Objektīvā dimensija		
Subjektīva pieeja sociālām zinātnēm		Objektīva pieeja sociālajā zinātnēm
nomināliska	ontoloģija	reālistiska
antipozitivistiska	epistemoloģija	pozitivistiska
voluntāra	cilvēka daba	deterministiska
ideogrāfiska	metodoloģija	nomotētiska

4.4. attēls. Pieņēmumu analīzes shēma par sociālo zinātņu dabu pēc G. Burela un G. Morgana.¹⁵⁰

Būtisko terminu skaidrojums

Reālisms ir viens no sholastiskās filozofijas virzieniem, kas uzskatīja, ka vispārīgie jēdzieni (universālijas) pastāv realitātē. Reālismam pretējs virziens ir nominālisms.

Nominālisms ir viens no sholastiskās filozofijas virzieniem, kas noliedza realitātes pastāvēšanu ārpus jēdzieniem, vārda un prāta jeb apziņas. Jēdzieniem, t. sk. garīgiem jēdzieniem, nav objektīvas realitātes nozīmes ārpus to skaidrojumiem un izpratnes par tiem. Nominālismam pretējs virziens ir reālisms.

Pozitīvisms ir filozofijas virziens, kas uzskatīja, ka ir jābalstās zināšanās, kas ir balstītas faktos, objektīvos aprakstos un pierādījumos. Pozitīvisma ietvaros Ogists Konts (*Auguste Comte*) attīstīja socioloģiju. Pozitīvistu atbalstīja dabaszinātņu metodoloģiju un uzskatīja, ka zinātnei ir jāsniedz konkrētas zināšanas, jānodarbojas ar lietu aprakstīšanu un grupēšanu, nevis filozofēšanu par cēloņu seku sakarībām. Pozitīvistu uzskatīja, ka vienīgās autentiskās zināšanas ir tās, kuras iegūtas ar zinātniskās metodoloģijas pozitīvu apstiprinājumu. Pozitīvisma idejiskais pretmets ir antipozitīvisms.¹⁵¹

¹⁵⁰ Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. Aldershot, Hants: Ashgate, p. 3.

¹⁵¹ Turpat, 4. lpp.

Antipozitīvisms radās kā idejiska pretreakcija pozitīvisma pārlietu empīriskajai pieejai, kas uzskatīja, ka zinātnē lielāka nozīme ir nevis tikai datu vākšanai un dokumentācijai, bet gan to kritiskai analīzei. Antipozitīvismu aizsāka vācu filozofs Georgs Vilhelms Frīdrihs Hēgelis (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*). Antipozitīvistu uzskatīja, ka dabas zinātņu metodoloģiju nevar tieši pārnest uz sociālajām un humanitārajām zinātnēm. Viena no socioloģijas zinātnes aizsākuma nozīmīgākajām personām ir Kārlis Markss (*Karl Heinrich Marx*), savukārt Makss Vēbers (*Max Weber*) vairāk pārstāvēja antipozitīvisma pozīciju.¹⁵²

Voluntārisms ir viens no ideālistiskās filozofijas virzieniem, kura pamatā ir uzskats par cilvēka brīvās gribas brīvību. Voluntāristi uzskatīja, ka katram cilvēkam ir savas vērtības, mērķi, vajadzības un vēlmes, tieksmes, iegribas. Tādēļ sabiedrības dzīve ir neparedzama un tajā nekas neatkārtojas, kā arī nav iespējams izsekot noteiktām cēloņu seku sakarībām. Voluntāristi uzskatīja, ka visu nosaka cilvēka griba un viņa izvēle, ka nav noteiktas vides ietekmes. Liela nozīme voluntārisma ideju turpmākā attīstībā ir humānistiskās psiholoģijas attīstībai, un tā ir sociālā darba *funkcionālās skolas*, kā arī ekosistēmiskā skatījuma rašanās pamatā. Voluntārisma pretmets ir determinisms.

Determinisms ir filozofijas virziens, kura uzskati pamatojas idejā, ka cilvēka, sabiedrības dzīvi nosaka jeb ietekmē noteikta cēloņu un seku ķēde. Nekas nenotiek nejauši, un katram notikumam var izsekot tā cēloņus. Pamatā cilvēkam nav brīvās gribas ietekmēt dzīvi. No šī uzskata vēlāk attīstījās nedeterminisma (*indeterminisms*) virziens, kas kritizēja determinismu, jo uzskatīja, ka var pastāvēt notikumi, kuriem nav noteikti vai nosakāmi cēloņi. Determinisma idejai bija liela nozīme psihoanalīzes un sociālā darba *diagnostiskās skolas* attīstībā.

Ideogrāfisks ir tāds pētījuma vai metodoloģijas veids humanitārajās un sociālajās zinātnēs, kam ir raksturīga padziļināta, aprakstoša un detalizēta

¹⁵² Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. Aldershot, Hants: Ashgate, p. 3.

indivīda unikālās dzīves izpēte. Ideogrāfiska pētījuma pretmets ir nomotētisks pētījums.¹⁵³

Nomotētisks ir tāds pētījuma vai metodoloģijas veids humanitārajās un sociālajās zinātnēs, kam pretēji ideogrāfiskiem pētījumiem ir raksturīga vispārinājumu un universālu likumsakarību pētīšana lielām cilvēku grupām.¹⁵⁴

Ontoloģija ir mācība par esamību, tās būtības noteicošajām iezīmēm. Pieņēmumi par esamību – par to, kādas lietas eksistē vai var eksistēt attiecīgajā realitātes jomā, kādi varētu būt to eksistences apstākļi. Katrai zinātnes nozarei un katrai teorijai ir sava ontoloģija. Ontoloģijas saturu būtiski ietekmē tas, vai tā tiek attīstīta no nominālistiska vai reālistiska skatījuma.

Epistemoloģija jeb zināšanas, izziņas teorija ir mācība par zināšanām un izziņu. Epistemoloģija pēta arī patiesības priekšnosacījumus, izziņas robežas, metodes un validitāti jeb drošticamību. Epistemoloģija pēta to, kā cilvēki zina, ka zina.

Būtiska ietekme epistemoloģijas skaidrojuma pozitīvistiskajam vai antipozitīvistiskajam skatījumam.

Metodoloģija ir a) kādā zinātņu nozarē pielietoto metožu sistēma un b) atsevišķa mācība par zinātniskās izziņas metodēm. Līdzīgi kā pastāv būtiskas atšķirības kvalitatīvo un kvantitatīvo pētījumu metodoloģijās, tā fundamentāli atšķirsies metodoloģija ideogrāfiskā vai nomotētiskā pētījumā¹⁵⁵

Lai klasificētu teorijas, sociālajā darbā nozīmīga ir subjektīvā un objektīvā līmeņa dalīšana; jau raksta ievaddaļā aplūkoti “Sociālā darbinieka kartes” zināšanu bloki balstās cilvēks–vide skatījumā.

Tālāk G. Burels un G. Morgans attīstīja vēl vienu sociālo teoriju strukturēšanas veidu, klasificējot tās pēc to ideoloģiskā redzējuma par sabiedrības “kārtību” vai pretēji – sabiedrības un indivīda konflikta (skat. 4.5. attēlu).

¹⁵³ Zalta, E. N. (Ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. The Metaphysics Research Lab, Center for the Study of Language and Information (CSLI), Stanford University. <https://plato.stanford.edu/index.html>

¹⁵⁴ Turpat.

¹⁵⁵ Turpat.

TEORIJAS PAR SABIEDRĪBU	
KĀRTĪBA ←	→ KONFLIKTS
Sabiedrības kārtības jeb “integracionālistu” skatījums uz sabiedrību: stabilitāte integrācija funkcionālā koordinēšana, konsensus jeb vienošanās par viedokļiem piemēram, funkcionalisma teorija, strukturālā teorija	Sabiedrības un individa konflikta teorētiku skatījums uz sabiedrību: pārmaiņas konflikts disintegrācija apspiešana piemēram, marksisms, konflikta teorija

4.5. attēls. Divas teoriju grupas par sabiedrību pēc G. Burela un G. Morgana klasifikācijas¹⁵⁶

Sociālo teoriju klasifikācijai G. Burels un G. Morgans piedāvāja vēl vienu dimensiju, proti, strukturēšanu pēc to attieksmes pret rīcību, lai notiktu pārmaiņas (skat. 4.6. attēlu).

TEORIJAS PAR SABIEDRĪBU	
REGULĀCIJA ←	→ RADIKĀLAS IZMAIŅAS
Atslēgvārdi teorijām, kas ir ieinteresētas, lai pārmaiņas būtu vērstas uz <i>regulāciju</i> jeb normalizēšanu: a) status <i>quo</i> jeb pašreizējās, esošās situācijas saglabāšana; b) sociālās kārtības saglabāšana; c) <i>consensus</i> panākšana jeb brīvprātīga vienošanās; d) sociālā integrācija un kohēzija; f) solidaritāte; e) vajadzību apmierināšana (indivīda un sistēmas); g) aktualitātes.	Atslēgvārdi teorijām, kas ir ieinteresētas, lai pārmaiņas būtu vērstas uz <i>radikālām izmaiņām</i> : a) esošās sistēmas būtiskas pārmaiņas vai radikālas pārmaiņas; b) strukturālais konflikts; c) izmaiņas dominējošos režīmos; d) indivīda un sabiedrības pretrunas; e) emancipācija jeb līdzvērtīgs cilvēku stāvoklis sabiedrībā; f) deprivācija; g) potenciāla attīstīšana.

4.6. attēls. Teoriju iedalījums pēc to attieksmes pret pārmaiņām pēc G. Burela un G. Morgana.¹⁵⁷

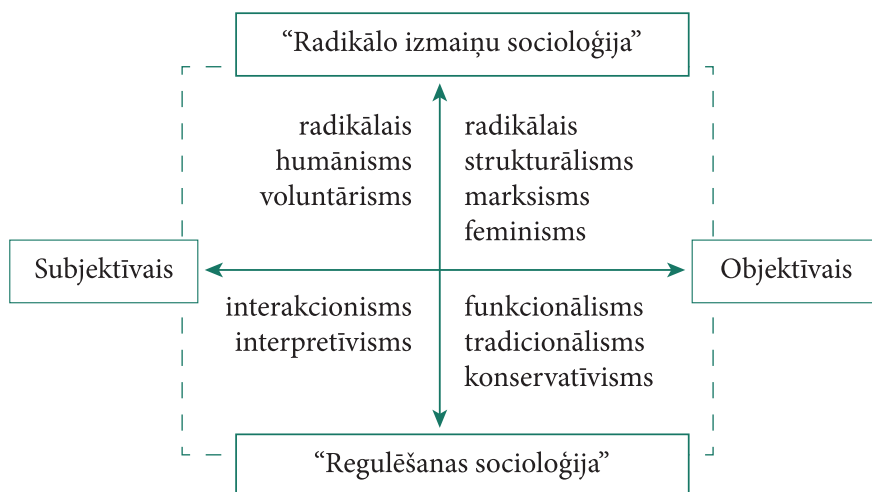
Savstarpēji savienojot iepriekš piedāvātos teoriju strukturēšanas veidus, tika iegūtas divas teoriju dimensijas un divas teoriju asis:

¹⁵⁶ Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. Aldershot, Hants: Ashgate, p. 13.

¹⁵⁷ Turpat, 18. lpp.

- 1) subjektīvā un objektīvā dimensija (skat. 4.4. attēlu);
- 2) ass “Kārtība – konflikts” (skat. 4.5. attēlu);
- 3) ass “Regulēšana – Radikālas izmaiņas” (skat. 4.6. attēlu).

Apvienojot teoriju dimensijas un asis, G. Burels un G. Morgans radīja saistošu, izsmeltošu un ietilpīgu teoriju klasificēšanas sistēmu, kas balstās četros sociālo teoriju paradigmu laukos (skat. 4.7. attēlu).

4.7. attēls. Četras sociālo teoriju analīzes paradigmas pēc G. Burela un G. Morgana¹⁵⁸

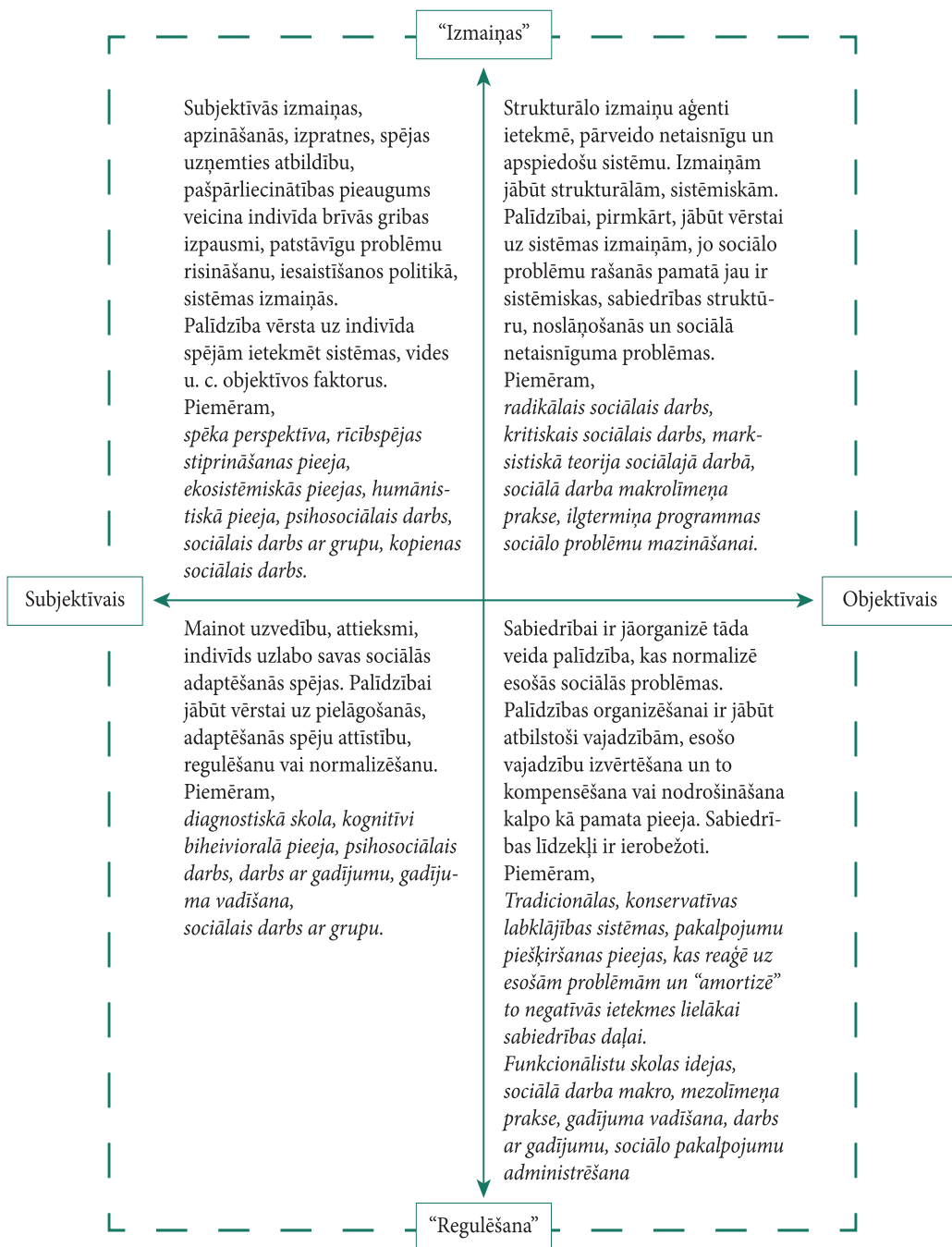
Izmantojot šo G. Burela un G. Morgana ideju par sociālo teoriju strukturēšanu, tālāk to sociālā darbā teoriju klasificēšanā attīstīja vairāki zinātnieki.¹⁵⁹

Savukārt, balstoties uz Tampere Universitātes (*Tampereen yliopisto*) profesora P. Stepnija piedāvātajā teoriju klasificēšanas struktūrā, iespējams vēl precīzāk sakārtot sociālā darba teoriju idejiskos virzienus (skat. 4.8. attēlu)¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. Aldershot, Hants: Ashgate, p. 22.

¹⁵⁹ G. Burtela un G. Morgana teoriju klasifikācijas idejas attīstītas vairākos pētījumos, piemēram, Rojek, C., Peacock, G., & Collins, S. (1988). *Social Work and Received Ideas*. London; New York: Routledge; Sawdon, D. (1986). *Making Connections in Practice Teaching*. Heinemann: NISW; Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing; Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate; Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books.

¹⁶⁰ Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing, p. 27.

4.8. attēls. Sociālā darba teoriju strukturēšana pēc četriem paradigmu laukiem (pielāgots pēc P. Stepnija un D. Forda)¹⁶¹

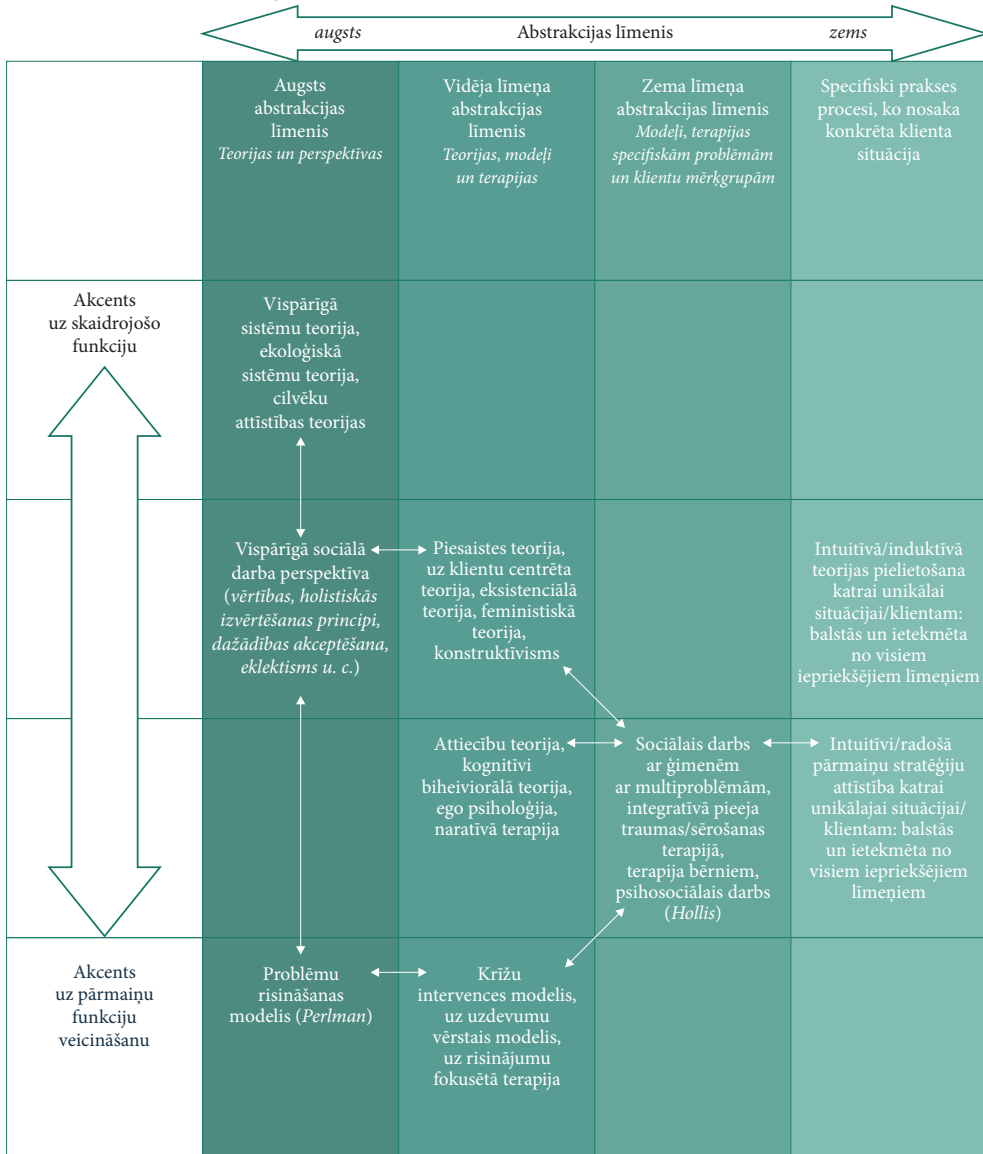
¹⁶¹ Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing, p. 27.

P. Stepnija un D. Forda sociālā darba teoriju klasifikācija pēc paradigmu laukiem ir labs pamats un dod iespēju izprast sociālā darba dažādās teorijas makro, mezo un mikrolīmeņa praksē, kā arī atšķirīgos skatījumus uz palīdzības pieejām, kas var būt vairāk orientētas uz indivīda vai vides regulēšanu, normalizēšanu, veicinot adaptēšanās un pielāgošanās spējas. Tās tipiski atspoguļo vienu no sociālā darba t. s. uzturošajām, normalizējošām funkcijām. Savukārt citas teorijas ir vairāk vērstas uz izmaiņu ietekmēšanu, kas arī ir tradicionāli sociālā darba praksei. Praksē, vairāk vai mazāk, atbilstoši laika garam, sociālās politikas nostādņēm un iespējām var novērot visu pieeju realizēšanos. Lai uzskatāmāk atspoguļotu teoriju saistību ar prakses modeļiem, 4.8. attēla shēmu esmu papildinājusi ar piemēriem, minot arī sociālā darba prakses līmeņus, kurus saskatu kā piemērus konkrētajam laukam, kā arī atbilstošākās sociālā darba formas un pamatmetodes.

Vēl vienu, manuprāt, veiksmīgu un praksē noderīgu sociālā darba teoriju klasificēšanas veidu piedāvāja Niks Koudijs (*Nick Coady*) un Pīters Lēmans (*Peter Lehmann*), aplūkojot teorijas vispārīgās prakses kontekstā.¹⁶² Filozofijas doktors, Kanādas Vaifridas Laurī Universitātes profesors N. Koudijs teorijas strukturēja pēc to galvenajām funkcijām un abstrakcijas līmeņa, veidojot teoriju klasifikācijas matricu. Vispārīgā sociālā darba teoriju klasificēšanā N. Koudijs iekļauj *paradigmas, perspektīvas, teorijas, modeļus un terapijas*. Paradigmas, perspektīvas un teorijas jēdzienus N. Koudijs aplūko kā plašākus, vispārīgākus teorētiskos konceptus ar augstāku abstrakcijas līmeni. Savukārt atsevišķas teorijas un modeļus, terapijas attiecina uz mazāku abstrakcijas līmeni. Līdzīgi to aplūko M. Peins un citi autori. Tas liecina, ka šajā teoriju strukturēšanas veidā pastāv zināma vienprātība. Interesanti, ka autori neskaidro *pieejas* jēdzienu, kaut arī grāmatas nosaukumā *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach* ("Tiešā sociālā darba teorētiskās perspektīvas: Vispārīgā eklektiskā pieeja", 2018) tā ir minēta. Sanāk, ka šīs grāmatas kontekstā jēdziens *pieeja* saprotams tuvāk perspektīvas saturiskajai jēgai, kas palīdz noturēt teoretizēšanas rāmi noteiktās tematiskajās robežās. Latvijā ir neierasti *terapijas* jēdzienu minēt sociālā darba kontekstā. Šeit būtu atkal jāatgādina atšķirības terminoloģijas lietojumā dažādu valstu praksē,

¹⁶² Coady, N., & Lehmann, P. (Eds.). (2008). *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach* (2nd ed.). New York: Springer Publishing Company, p. 43.

jēdzienu saturiskā izpratne un sociālā darba prakses tradīcijas. Piemēram, Kanādas spēcīgajai “sociālās atveseļošanas” (angļu val. – *social treatment*) tradīcijai sociālajā darbā var izsekot ne tikai N. Koudija un P. Lēmana darbā, bet arī, piemēram, vairākos jau iepriekš minētajos F. Tērnera teorijas grāmatas papildinātajos izdevumos un Kanādas sociālā darba ģimenēm ar bērniem prakses modeļos.

4.9. attēls. Sociālā darba teoriju klasificēšana pēc N. Koudija.¹⁶³

¹⁶³ Coady, N., & Lehmann, P. (Eds.). (2008). *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach* (2nd ed.). New York: Springer Publishing Company, p. 43.

Nodaļā esmu aplūkojusi daudzveidīgas pieejas sociālā darba teorētisko zināšanu jeb teoriju sociālajā klasificēšanai. Arī monogrāfijas II daļa "Sociālais darbs ar gadījumu: Teorija praksē" ir sava veida teoriju klasificēšanas veids, jo no daudzām teorijām šajā grāmatā ir ienākušas tieši tās teorijas, kuras ir būtiskas un atpazīstamas sociālajā darbā ar gadījumu Latvijā. Kopumā Latvijā teorijas klasificēšanas jautājumiem un sociālā darba teoretizēšanai vēl joprojām nav veltīta pietiekama uzmanība. Ceru, ka šī ļoti interesantā sociālā darba sastāvdaļa aizraus pētniekus, praktiķus un arvien jauni sociālie darbinieki pieņems intelektuālās teoretizēšanas labirintu izaicinājumus, nākotnē veidojot spēcīgu sociālā darba teorētisko pamatu un jaunas teorijas, kā arī teoriju klasifikācijas.

5. SISTĒMU TEORIJA SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

KĀRLIS VIŠA

Mūsdienās daudz vieglāk varam izprast sistēmu teoriju, nekā tās rašanās laikā 20. gs. 40. un 50. gados. 21. gs. ir ierasts lietot vārdu *sistēma*, ar to saprotot gan kibernetiku un datortehnikas sistēmas, gan IT (informācijas tehnoloģiju) jomu, darba organizēšanu, valsts pārvaldi – institucionālo darbību un pat valsti kā vienu sistēmu kopumā. Ierasti, pieminot vārdu *sistēma*, mēs to iedomājamies kā kaut ko kopīgu, lielāku un saistītu, domājam par vēsturiskām likumsakarībām, kas atkārtojas. **Sistēmas elementi atrodas savstarpējā mijiedarbībā gan ietekmējot, gan arī veicinot katra elementa iekšējo sistēmu vai kustību. Lielākas sistēmas savukārt sastāv no mazākām subsistēmām.** Mūsdienās ir grūti iedomāties, ka sistēmu teorijas rašanās laikā domas un teorētiskie skaidrojumi radīja *apvērsumu* domāšanā, cēloņu un sekū likumsakarību izpratnē un pieejās. Pētot sistēmu teoriju, nav iespējams minēt kādu vienu autoru, konkrētu laiku, kad un kas ir kaut ko radījis, līdzīgi kā mēs nespējam uzskaitīt un izsekot visām citām teorijām un pieejām, kas ir cēlušās vai ietekmējušās no sistēmu teorijas un sistēmiskās domāšanas. Vēl joprojām sistēmu teorija un tās pieejas tiek pilnveidotas un attīstītas, tiek interpretētas, tulkotas, skaidrotas, analizētas, atrodas jaunu likumsakarību un vērtību, un pieeju meklējumos, t. sk. sociālā darba jomā. Pārmaiņas sistēmu teorijā un sistēmiskā sociālajā darbā – pieejās un sistēmiskā domāšanā ir cieši saistītas ar pārmaiņām sabiedrības vērtību sistēmā un arī ar izmaiņām sociālā darba praksē, reaģējot uz sociāliem procesiem sabiedrībā. Piemēram, tikai pēdējo 20–30 gadu laikā ir aktualizējusies tēma par “dažādību” un “starpkultūru” indivīda un sabiedrības attiecībās, ko veicinājuši tādi procesi kā migrācija, globalizācija un cilvēktiesību normu aktualizācija, akcentējot individuālās “dažādības” aspektus. Tā sociālajā darbā izmantotajā sistēmiskajā pieejā radās jaunas pieejas, jaunas metodes, arī saistītas ar vērtību piemērošanu praksē, kas daudz jūtīgāk spēja

reaģēt uz indivīda “dažādības” un “starpkultūras” aspektiem nekā iepriekš. Šos aspektus aplūkošu nodaļā, tomēr būtiski jau sākumā saprast, **ka sistēmu teorijas, sistēmiskā pieeja un sistēmiskā domāšana atrodas nepārtrauktā attīstības un pilnveides procesā, tā nav statiska**; tāpat jāņem vērā, ka arī dažādos gadu desmitos dažādi pētījumu autori un praktiķi ir attīstījuši atšķirīgus sistēmu teorijas virzienus un pieejas sociālajā darbā.

Sistēmu teorija un sistēmiskā domāšana jau ir kļuvušas par daudzu akadēmisko jomu un profesionālā darba pamata teorijām un pieejām, kas palīdz analizēt un izprast tehniskās likumsakarības, kā arī bioloģiskās, fizikālās, psiholoģiskās, komunikāciju un sociālās sistēmas. Sistēmu teorija un pieejas plaši izmanto dabaszinībās, inženierzinībās, pētniecībā, medicīnā, socioloģijā/sociālās zinībās, pedagoģijā un psiholoģijā, politikā, sociālajā darbā un psihoterapijā, organizāciju vadībā, valsts pārvaldē u. tml.¹⁶⁴ Ar sistēmu teorijas palīdzību iespējams skaidrot gan sociālos, gan mehāniskos (fizikas, kibernetikas u. tml.), gan bioloģiskos procesus.

Vēsturiski sistēmu teorija veidojusies ilgākā laika periodā, teorētiķiem un profesionāļiem tiekoties konferencēs, publicējot rakstus profesionālajos žurnālos, diskutējot un debatējot universitātēs, pētniecības centros un citās mācību un zinātniskās vidēs, mudinot ieviest praksē jaunās atziņas un tāpat arī rosinot atgriezties pie teorijas konceptualizēšanas. Tālab, pievēršoties sistēmu teorijas izpētei, ir grūti atrast kādu vienu pirmavotu.

Sistēmu teorija ir dziļi integrējusies sociālā darba praksē, un daudziem mana raksta konteksts būs atpazīstams no ikdienas darba. Iespējams, mans skatījums šķītīs retrospektīvs, tomēr tas sniegs iespēju salīdzināt, izprast, kāpēc mēs katrs savā ikdienas praksē veicam tik it kā pašsaprotamas lietas, tomēr pat nenojaušam, ka to pamati meklējami sistēmu teorijā, sistēmiskajā pieejā vai sistēmiskajā domāšanā. Daudzas profesionālās sociālā darba vērtības, principi, teorētiskie pieņēmumi – modeļi, pārlicības par klientu un klienta dabīgām sistēmām, piemēram, ģimeni un ģimenes resursiem, darbs ar klientu, sociālā darba organizēšana un profesionālā identitāte ir veidojušies tiešā sistēmu teorijas ietekmē vai arī tie veiksmīgi integrējusies mūsdienu sociālā darba sistēmiskajā pieejā, piemēram:

¹⁶⁴ Vass, A. A. (Ed.). (1996). *Social Work Competences: Core Knowledge, Values and Skills*. London: Sage Publications, p. 21.

- ✓ cilvēks ir lielāka konteksta daļa, piemēram, ģimenes, kopienas vai pat sabiedrības daļa. Problemātikas, kas saistītas ar cilvēku, ir lielāku kontekstu radīta likumsakarība, piemēram, atkarības veicinošu vielu lietošana ir iespējama tāpēc, ka sabiedrībā šīs vielas ir pieejamas, lietošanai ir sociāls un vēsturisks aspekts u. tml.
- ✓ cilvēks ir lielākas sistēmas daļa un dzīvo mijiedarbībā ar sociālo vidi, kas arī ietekmē cilvēka uzvedību;
- ✓ ikdienas darbā sociālais darbinieks izmanto genogrammu, eko-karti, organizē starpdisciplināras tikšanās, vada ģimeņu sapulces, un tās visas ir tipiskas sistēmiskās pieejas metodes.

Kopš 2013. gada, kad “Nodibinājums “C Modulis” izstrādāja un ieviesa mācību programmu “Sistēmiskais psihosociālais darbs”¹⁶⁵, esmu konstatējis, ka praktizējošie sociālie darbinieki atpazīst sistēmiskās pieejas vērtības, principus, tomēr viņiem sagādā grūtības to ieviešana praksē, ikdienas attiecībās ar klientu, sociālā darba organizēšanā vai sociālā dienesta vai organizācijas ikdienas darbā. Bieži nākas dzirdēt frāzi, ka *sistēma nedarbojas vai teorija no prakses atšķiras*. Tad ir jāatgriežas pie plašāka konteksta un jautājuma, kā tad darbojas sistēma? Nodaļā esmu mēģinājis apkopot sistēmu teorijas principus un vērtības, kuras bieži konfrontējas un atšķiras no sociālā darba prakses Latvijā, piemēram, ka cilvēks ir savas dzīves eksperts un dzīvo lielāku kontekstu likumsakarībā vai, piemēram, ka cilvēks nav problēma.¹⁶⁶

Nodaļas sākumā vispirms apskatīšu vēsturisko vispārīgās sistēmu teorijas attīstības ceļu, kā arī sistēmu teorijas ienākšanu sociālajā darbā, kur vērojama arī citu teoriju un pieeju ietekme. Mēģināšu atklāt pamata principus, kas ir svarīgi sistēmiskā sociālā darba praksē un veido principu, vērtību un nosacījumu kopumu sistēmiskajā pieejā, kā arī mēģināšu ieskicēt būtiskākās, taču ne vienīgās, sistēmiskās pieejas skolas sociālajā darbā un ģimeņu terapijā.

¹⁶⁵ Nodibinājuma “C Modulis” izstrādātais, projekta “Cilvēks: izmaiņu veicinātājs!”, Nr. 2012. EEZ/PP/1/MEC/132 ietvaros izveidotais blogs *Psihosociālais sistēmiskais sociālais darbs* pieejams vietnē <http://socialaisdarbs.blogspot.com/>

¹⁶⁶ AC Konsultācijas & Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Izgūts no http://adm.lm.gov.lv/upload/aktuali2/Methodiskie-mat-gramata_web.pdf

Paldies maniem kolēģiem Ilzei Normanei, Inesei Stankus-Višai, Ievai Ozolai, Evijai Apinei, Vitai Rogai-Vailza un “Sistēmiskā psihosociālā darba” mācību programmas dalībniekiem, kuri ar savām zināšanām, grāmatām, refleksiju, viedokļiem, caurlasīšanu, komentāriem un emocionālo atbalstu palīdzēja šīs nodaļas tapšanā.

5.1. VISPĀRĪGĀ SISTĒMU TEORIJA

Vācu biologs Karls Ludvigs fon Bertalanfijs (*Karl Ludvig von Bertalanffy*) jau kopš 20. gs. 20. gadiem strādāja pie bioloģisko sistēmu izpētes. No 1946. līdz 1953. gadam Mesī (*Macy*) konferencē,¹⁶⁷ kopā sanākot dažādu nozaru pētniekiem, tika konceptualizēta un definēta **vispārīgā sistēmu teorija**, kas balstījās bioloģiskajā teorijā, skaidroja bioloģisko sistēmu savstarpējo mijiedarbību un informācijas nodošanu un pielāgošanos videi apskatīja ekosistēmas kontekstā. 1968. gadā K. L. Bertalanfijs publicēja grāmatu *General system theory* (“Vispārīgā sistēmu teorija”).¹⁶⁸ Dažādās nozarēs, piemēram, inženierzinātnēs, fizikā, socioloģijā, sociālajā darbā u. tml., sāka izmantot vispārīgo sistēmu teoriju, lai skaidrotu procesus un attiecības starp dažādiem sistēmas elementiem; sāka izmantot jēdzienu sāka izmantot jēdzienu "sistēmu teorija", kuru turpmāk nodaļā arī lietošu.

K. L. Bertalanfijs atklāja, ka ne visu var izskaidrot ar fizikas likumiem un ka **starp bioloģiskiem elementiem pastāv noteiktas attiecību likumsakarības, t. sk. savdabīga komunikācija un atgriezeniskā saite starp apkārt notiekošiem procesiem un bioloģisko sistēmu savstarpēji ietekmējošiem faktoriem.**¹⁶⁹ Sākotnēji ar sistēmu teorijas palīdzību izskaidroja, kā darbojas organismi un kā notiek to mijiedarbības procesi, tika konstatēts, ka attiecības veidojas jebkurā dzīvā sistēmā un to kopums ir lielāks nekā katras daļas atsevišķā summa, tas savukārt

¹⁶⁷ *Macy* konference ir pētnieku un zinātnieku radošā vide – tikšanās vieta Ņujorkā, ASV, no 1941. līdz 1960. gadam.

¹⁶⁸ Environment and Ecology (2020). *What is Systems Theory?* Retrieved April 2, 2020, from <http://environment-ecology.com/general-systems-theory/137-what-is-systems-theory.pdf>

¹⁶⁹ Campbell, D., Coldicott, T., & Kinsella, K. (1994). *Systemic Work with Organizations*. London: Karnac Books, p. 9.

nozīmē, ka mijiedarbība vai attiecības starp cilvēkiem veido papildvērtību vai lielāku vērtību nekā katrs cilvēks atsevišķi.¹⁷⁰

Vispārīgās sistēmu teorijas popularitāti un tās praktisko multidisciplināro izmantošanu var izskaidrot ar to, ka novērotie un sistēmu teorijā definētie **principi ir universāli un novērojami dažādās zinātņu disciplīnās**. Tā sistēmu teorija var kalpot kā *tilts* starpdisciplinārā sadarbībā.¹⁷¹ Tās piekritēji ar sistēmu teorijas palīdzību varēja izskaidrot dzīvu un nedzīvu būtņu sistēmas un ar tiem saistītos fenomenus, zinot, ka sistēma ietver visu, sākot no atomiem, molekulām līdz pat kristāliem, sociālām sistēmām, planētām, galaktikām u. tml.¹⁷²

K. L. Bertalanfijs, turpinot definēt vispārīgās sistēmu teorijas bioloģisko elementu pamatiezīmes, novēroja, ka starp **sistēmas elementiem ir saistība un ka tie ir savstarpēji atkarīgi un viens otru ietekmē**.¹⁷³ K. L. Bertalanfijs definēja sistēmu kā “elementus, kas atrodas pastāvīgās attiecībās”. 20. gs. 40. un 50. gados sistēmu teorijas pētniecībā uzmanība tika pievērsta sistēmas elementu ārējiem aspektiem jeb ārējam spēkam, kas ietekmē kādu elementu uzvedību. Šāda sistēmu teorijas domāšana bija vēsturiskās pētniecības un zinātnes attīstības rezultāts, piemēram, Darvina evolūcijas teorijā tiek skaidrots, ka izmaiņas notiek ārējās nepieciešamības dēļ un tām ir loģiska attīstības ķēde. Savukārt biheiviorālās pieejas pamatā ir ārējā spēka jeb motivatora ietekme uz objektu. Abas šīs pieejas skaidro uzvedības cēloņus un sekas vai likumsakarības. Savukārt vispārīgā sistēmu teorija šīs likumsakarības papildināja ar atgriezeniskās saites jēdzienu un informācijas nodošanas mehānismiem, vai ietekmi un ietekmēšanas instrumentāriju. Vispārīgās sistēmu teorijas pieeja piesaistīja sociologu un sociālo darbinieku uzmanību, jo palīdzēja skaidrot cilvēka uzvedības likumsakarības. Psiholoģijā, psihoterapijā, antropoloģijā, socioloģijā, arī sociālā darbā bija liela vēlme izskaidrot cilvēka uzvedību un iespējas ietekmēt izmaiņas negatīvas vai problemātiskas uzvedības gadījumos.

¹⁷⁰ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

¹⁷¹ Environment and Ecology (2020). *What is Systems Theory?* Retrieved April 2, 2020, from <http://environment-ecology.com/general-systems-theory/137-what-is-systems-theory.pdf>

¹⁷² Hearan, G. (1958). *Theory building in Social work*. USA: University of Toronto press, p. 38.

¹⁷³ Barker, R. L. (2013). *The Social Work Dictionary* (6th ed.). Washington, DC: NASW Press, p. 134.

Attīstoties tādām zinātņu disciplīnām kā fizikai, psihoanalīzei – psiholoģijai, sociālām zinībām, tika novērots, ka sistēmas elementi ne tikai darbojas uz ārējiem apstākļiem, bet tie arī spēj darboties patstāvīgi **pēc iekšējiem nosacījumiem**, kuri automātiski var radīt ietekmi uz ārējo lielāko **atvērto sistēmu** vai autonomi **darboties iekšējā slēgtā sistēmā**. 20. gs. 60. un 70. gados šos pamatnosacījumus, kas ir zināmi kā atvērta un slēgta sistēma, pārnesa uz sociālām sistēmām un plaši sāka izmantot psihoterapijā, psiholoģijā un sociālajā darbā.¹⁷⁴ Sistēma ir slēgta tad, ja tajā nenotiek apmaiņa ar citām sistēmām, tad tā it kā atrodas vakuumā un reproducē pati sevi, tajā nenotiek enerģijas apmaiņa ar ārpusauli. Savukārt atvērta sistēmai ir raksturīgi, ka tās enerģija “iet pāri” jeb šķērso sistēmas robežas, ietekmē citas sistēmas vai tai ir saikne ar citām sistēmām.¹⁷⁵

Kibernētika nereti tiek lietota kā termina “sistēmu teorija” sinonīms. Daži autori, piemēram, Gregorijs Batesons (*Gregory Bateson*), Luidži Boskolo (*Luigi Boscolo*), Džejs Halejs (*Jay Haley*) u. c. lieto terminu “kibernētiskās sistēmas”, lai norādītu pareizu vispārējo sistēmu šķiras apakškopu, proti, tās sistēmas, kas ietver atgriezenisko saiti un rīcību vai reakciju uz citiem sistēmas elementiem.

Kibernētika ir teorija/zinātne, kas pēta sistēmas, kuras tiek balstītas komunikācijā vai informācijas nodošanā starp sistēmas elementiem un vidi, un to kontroli starp dzīvjiem organismiem, mehānismiem un organizācijām. Kibernētikas jēdziens radās inženierzinātnē un vispārējā sistēmu teorijā bioloģijā, lai raksturotu dabas kontroles mehānismus, kas balstās uz informācijas un atgriezeniskās saites nodošanu. Kibernētikas skaidrojums ir daļa no vispārīgās sistēmu teorijas. Kibernētikas pamatā ir informācijas nodošana, saņemšana – atgriezeniskā saitē vai atbilde (cilpas veidošanā) starp sistēmas elementiem un to kontrole. Tas nozīmē, ka viena no vispārīgās sistēmu teorijas papildinošām teorijām ir komunikācijas teorija par informācijas apmaiņu. Tās uzmanības centrā atrodas jebkura digitāla, mehāniska, bioloģiska vai sociālā sistēma, kas apstrādā informāciju un reaģē uz informāciju ar

¹⁷⁴ Līdums, G., & Ratnieks, S. (2016). Sistēmiskā ģimenes psihoterapija. No I. Bite, K. Martinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 421.–422. lpp

¹⁷⁵ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 89.; Lāss, I. (2015). Sistēmiskā psihosociālā darba attīstība un raksturojums. No E. Apine, D. Blaževica, G. Krēgere-Medne, I. Lāss, I. Norman, K. Viša, & I. Stankus-Viša. *Psihosociālais sociālais darbs sistēmiskajā pieejā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 21. lpp.

izmaiņām.¹⁷⁶ Sistēmu teorijā kibernetiskie procesi ir pamata kustība starp sistēmas elementiem – saites, informācijas nodošana, kontrole, atgriezeniskās saites saņemšana. Šādus atgriezeniskās saites mehānismus nosauca par “cilpām”. Sociālajās sistēmās cilpu veidojumi var būt no viens līdz pat bezgalībai.¹⁷⁷ Sociālās sistēmas veido sarežģītu cilpu kopumu, kas reaģē viena uz otru kā vienots mehānisms, veidojot bezgalīgas cilpas.¹⁷⁸

Kibernetikā ieviestā ideja par informācijas apstrādi un atgriezeniskās saites mehānismu nozīmi plaši tika izmantota sistēmu regulēšanā, lai skaidrotu procesus un attiecības starp mazākajiem sistēmas elementiem un subsistēmām. G. Batesons izmantoja kibernetikas jēdzienu, lai argumentētu, ka ģimenes ir sistēmas, kas ietver saziņas noteikumus un atgriezeniskās saites sniegšanu viens otram. Šāds informācijas sniegšanas modelis ietekmē arī indivīda uzvedības modeļus. Piesaistes teorijas pamatlicējs Džons Boulbijs (*John Bowlby*), skaidrojot kibernetiskos procesus, pārgāja no indivīda terapijas (angļu val. – *treatment*) uz ģimenes terapiju, jo uzskatīja, ka psihiskās veselības traucējumi ir ģimenes sistēmas darbības rezultāts. 20. gs. 70. gados tas bija apvērsums domāšanā un jaunas pieejas veidošanā.¹⁷⁹ Vēlāk, jau postmodernisma periodā, daļēji no šīs domas atteicās, jo kādu no sistēmas elementiem “padara” par atbildīgu informācijas (arī negatīvas uzvedības modeļa) nodošanā, kā arī sociālā darbā atsakās no “kontroles” un “varas” izmantošanas principiem sistēmiskajā pieejā.¹⁸⁰

Sistēmu teorija deva hipotētiskas atbildes uz likumsakarību jautājumiem, tomēr neatbildēja uz jautājumu: “Kāpēc ar sociālām – cilvēku sistēmām notiek tas, kas notiek?” Šādu atbilžu meklējumi bija diagnostikās skolas un psihodinamiskā virziena ietekmes rezultāts, kas līdz tam bija dominējuši sociālajā darbā.

¹⁷⁶ Environment and Ecology (2020). *What is Systems Theory?* Retrieved April 2, 2020, from <http://environment-ecology.com/general-systems-theory/137-what-is-systems-theory.pdf>

¹⁷⁷ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 7–15.

¹⁷⁸ Scrivener, A. B. (2012). *A Curriculum for Cybernetics and Systems Theory*. Retrieved April 2, 2020, from <https://people.well.com/user/abs/curriculum.html#Defined>

¹⁷⁹ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

¹⁸⁰ Turpat.

Kibernētikas procesā runā par sarežģītu daudzpakāpju multisistēmu savstarpējo ietekmi (angļu val. – *complexity*). Daudzpakāpju sarežģītība apgrūtināja diagnosticēšanu, jo sistēma bija daudzu subsistēmu veselums. Piemēram, cilvēka uzvedības cēloņi aplūkojami kā vairāku sistēmu mijiedarbības rezultāts, šīs sistēmas veido sarežģītas “cilpas”, tādējādi veidojot gan attiecību modeļus, gan indivīda uzvedības un domāšanas īpatnības, gan pašuztveri, gan veselu kopienai vai kultūru attiecību un uzvedības modeļus. Šie visi līmeņi darbojas vienlaicīgi gan autonomi, gan arī mijiedarbībā.¹⁸¹ Diagnostiku sarežģīja arī fakts, ka sistēmas elementu mijiedarbība var būt bezgalīga. Vēlāk, jau 20. gs. 70. gados atteicās no vārda “diagnostika” lietošanas, aizvietojo to ar “hipotēzi”. Sistēmu teorija dod iespēju paplašināt redzējumu, pētīt un meklēt skaidrojumus ļoti vienkāršās un ļoti sarežģītās sistēmās, t. sk. sociālo attiecību modeļos. Taču sistēmu teorija tika kritizēta par nebeidzamo sistēmu savstarpējo ietekmi, kas varēja sniegties pat līdz bezgalībai, tādēļ nācās pāriet no plašiem sistēmu definējumiem uz attiecību pētniecību starp noteiktām sistēmu daļām, piemēram, pētīt cilvēka attiecības ar lielāku grupu vai ģimeni. Šo kopsakarības meklēšanas pieeju nosauca par **holistisko pieeju**. Vēlākos gados sašaurināja sistēmu mijiedarbības likumsakarības, pievērsa uzmanību mazo sistēmu ietekmes robežām (angļu val. – *boundaries*).

Holistisks, cilvēka fiziskās, garīgās, iekšējās un ārējās pasaules vienotībā balstīts skatījums ir būtisks sistēmu teorijas elements, piemēram, aplūkojot cilvēka un vides kopsakarības, savstarpējās ietekmes.

Vispārīgajā sistēmu teorijā definēts, ka sistēmas elementi un subsistēmas ir **vērstas uz kopējās sistēmas stabilitātes, vienotības un līdzsvara saglabāšanu, un arī atgūšanu vai “homeostāzi”**. Sistēmas homeostāzes meklējumi bija viens no K. L. Bertalanfija pamata konceptiem sistēmu teorijas definējumā.

Homeostāze ir process, kurā sistēma atgūst līdzsvaru un ir noturīga pret izmaiņām. Homeostāze var būt gan ar pozitīvu, gan negatīvu ietekmi. Tā ir sistēmas noturība, proti, spēja atgriezties un atjaunoties, gan pretestības spēja pārmaiņām, piemēram, ģimene kā sistēma spēj saglabāt līdzsvaru pēc tuvinieka zaudējuma, un

¹⁸¹ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 7–15.

*kāds no ģimenes vai jaunpienācējiem ģimenē ieņem “aizgājēja” vietu, lomu un uzvedības modeļus.*¹⁸²

K. L. Bertalanfijs sistēmu elementu līdzsvara meklēšanu vai homeostāzi apraksta ar otrā termodinamikas likuma palīdzību. Tātad sistēma mēģina atrasties homogēnā stāvoklī vai nonākt līdzsvarā, piemēram, karstāks objekts atdziest telpā, bet pati telpa uzkarst, tomēr process beidzas tikai tad, kad abi objekti ir izlīdzinājuši temperatūru.¹⁸³ Sociālās un bioloģiskās sistēmas ir vērstas uz pielāgošanos, uz izdzīvošanu, veidojot jaunas subsistēmas, jaunas saites vai aktivizējot kādas mazākas sistēmas iekšējos resursus, kā arī ir vērstas uz **zaudētās sistēmas elementu aizvietošanu**.¹⁸⁴ Piemēram, mēs izraujam kādu pļavas ziedu, bet tā vietā izaug cits vai sazaļo zālājs, dabā nepaliek tukša vieta. Līdzīgi tas vērojams ar cilvēka sistēmām un attiecībām – vienas attiecības mēdz aizvietot ar citām, tomēr ne vienmēr cilvēki attiecību trūkumu aizvieto ar citām attiecībām, tās var būt attiecības ar alkoholu, azartspēlēm vai depresīva uzvedība.

Vienu un to pašu procesu var ietekmēt **vairākas sistēmas, kas veidojas mijiedarbībā**. Piemēram, lai izskaidrotu, kas notiek ar cilvēku, kurš nonāk apdraudējuma situācijā nepazīstamā pilsētas vidē, būtu jāpēta virkne **subsistēmu**: bioloģiskās sistēmas, fizikālās sistēmas, sociālās sistēmas, vides sistēmas, kultūras sistēmas, vēsturiskās sistēmas un psiholoģiskās (domāšanas/uzvedības) sistēmas. Uzmanība būtu jāpievērš **kontekstam**, piemēram, vietai, laikam, vides nosacījumiem, lomai vai pat tam, kas šis cilvēks ir šajā pilsētā vai ciemā – “savējais” vai “svešinieks”. **Mijiedarbības un konteksta izpēte palīdz veidot holistisku redzējumu par sistēmu un tās procesiem**, analizēt gan tās autonomās, gan savstarpēji atkarīgās mijiedarbības daļas. Līdz laikam, kad radās sistēmu teorija, daudzas zinātņu disciplīnas, t. sk. inženierzinātnes, meklēja izskaidrojumus pierādāmos un pētniecībā balstītos risinājumos, taču sistēmu teorija ienesa **nenoteiktības un neviennozīmīguma principu pētniecībā, pat sarežģīja līdzšinējo domāšanu**.¹⁸⁵

¹⁸² 1997. gadā Harlēna Andersone (*Harlene Anderson*) ģimenes terapijas kontekstā apraksta homeostāzi. No materiāla: Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, p. 17.

¹⁸³ Hearn, G. (1958). *Theory Building in Social Work*. Toronto: University of Toronto Press, p. 41.

¹⁸⁴ Barker, R. L. (2013). *The Social Work Dictionary* (6th ed.). Washington, DC: NASW Press, p. 135.

¹⁸⁵ Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. Gothenburg: University of Bedfordshire, pp. 13–14.

Lai izprastu sistēmu teoriju sociālajā darbā, uzmanība jāpievērš vēl vienam pirmavotam: sociālā konstruktīvisma teorijai, kas vēlākos gados palīdzēja individuālajā līmenī **izprast sociālo sistēmu realitāti un homeostāzes fenomenu**. Sociālā konstruktīvisma pirmsākumi meklējami 20. gs. 30. gados, un vieni no zināmākiem zinātniekiem, kuri pētīja realitātes subjektīvo izpratni un uztveri, bija psihologi Ļevs Vigotskis (*Лев Семёнович Выготский*) un Kurts Levins (*Kurt Lewin*). Pētnieciskajā procesā palīdzēja pedagoģijas atziņa, ka **cilvēki mācās un mācīto apgūst dzīves laikā**. Tika secināts, ka **realitāte ir cilvēku veidots konstrukts vai modelis**. Mainoties cilvēkiem, vēsturiskiem notikumiem, sabiedrībai, mainās izpratne par realitāti. Katram cilvēkam piemīt subjektīva izpratne par realitāti, kurā tas atrodas, šo izpratni veido gan attiecību modeļi, gan kultūrvide, gan dzīves laikā piedzīvotais, gan indivīda vērtības, ticības un pārliecības.¹⁸⁶ **Sociālā konstruktīvisma ideja ietver atziņu, ka dažādām lietām dažādi cilvēki var piešķirt atšķirīgu vērtību**. Sistēmu teorijā, balstoties uz sociālā konstruktīvisma idejām, izveidojas vēl divas teorētiskās patiesības:

- 1) skats par sistēmā notiekošo var mainīties, ja maina redzes punktu; par vienu notikumu var būt atšķirīgi redzējumi vai atšķirīgas realitātes.
- 2) lielākas sistēmas, piemēram, tautas var vienoties par kopīgu realitātes izpratni un vēsturisko notikumu skaidrojumu. Šādu realitātes izpratni veido kolektīvās vērtības, tradīcijas, likumi, kas var tikt nodoti nākamajām paaudzēm. Tas pats notiek ar ģimenēm, tās nodod vērtības, tradīcijas, likumus nākamajiem ģimenes locekļiem.

Sociālā konstruktīvisma teorija bija kā dzinulis jaunam domāšanas veidam, ko veiksmīgi integrēja sistēmu teorijā, jo arī sistēmu teorijā uzmanību pievērta kontekstiem, iegūtiem un pārmantotiem uzvedības modeļiem. Sociālā konstruktīvisma teorijā, tāpat kā sistēmu teorijā, lietu skaidrošanai izmanto noteiktas likumsakarību perspektīvas, kuru pamatā ir **kritiskā domāšana**¹⁸⁷ un **holistiskā domāšana**.

¹⁸⁶ Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums 'C Modulis', 27. lpp.

¹⁸⁷ Vass, A. A. (Ed.). (1996). *Social Work Competences: Core Knowledge, Values and Skills*. London: Sage Publications, p. 20.

*Sistēmu teorijas definējums, 1. daļa.*¹⁸⁸ 20. gs. 40. un 50. gados sistēmu teorija attīstījās bioloģijas un inženierzinātņu laukā, sākotnēji uzmanību pievēršot sistēmas elementu savstarpējai mijiedarbībai, attiecībām, atkarībai un ietekmei. Tā ir universāla teorija, kuru izmanto vairākās disciplīnās, piemēram, bioloģijā, inženierzinātnēs, kibernetikā, sociālajā darbā vai psiholoģijā. Katra no disciplīnām gan var izmantot atšķirīgus sistēmu teorijas aspektus, kā arī to ietekmē var tikt izvirzītas dažādu autoru un pētnieku apakšteorijas vai skaidrojumi. Sistēmu teorija balstās uz trīs pamata domēniem (angļu val. – domain). Domēni ir pamatu zināšanu un pielietojuma lauki, kas izriet viens no otra un papildina viens otru:

1. Domēns: filozofija, zināšanas un izpratne par sistēmām un to būtību. Tas ir plašāks skats uz sistēmām kā fenomeniem, piemēram, vēsturiskais, bioloģiskais, kibernetiskais fenomens. Tajā meklējamas atbildes, kāpēc mēs pētām sistēmas un ko tās nozīmē, pievēršot uzmanību un atpazīstot sistēmas elementu mijiedarbību ar vidi vai tās daļām¹⁸⁹;
2. Domēns: teorija par sistēmu un sistēmām. Tie ir teorētiskie pieņēmumi un sistēmu raksturojoši pamatprincipi; universāli sistēmu raksturojoši fenomeni, piemēram, atziņa, ka sistēmas elementi ir savstarpēji saistīti un nodod informāciju viens otram u. c.;
3. Domēns: metodoloģija, modeļi, stratēģijas, metožu un rīku kopums, kas instrumentalizē sistēmu teoriju un filozofiju, vērtības un principus praksē, piemēram, veidojot sistēmu teoriju izpratni sociālajā darbā¹⁹⁰, attīstot sistēmisku pieeju.

¹⁸⁸ Sistēmu teoriju definēšu vairākās daļās, pēc tās vēsturiskās attīstības pamatprincipiem.

¹⁸⁹ Zhu, P. (2015). Info-Intersystemic. *Future of CIO*. Retrieved April 2, 2020, from <http://future-ofcio.blogspot.com/2015/01/systems-thinking-vs-systemic-thinking.html>

¹⁹⁰ Environment and Ecology (2020). *What is Systems Theory?* Retrieved April 2, 2020, from <http://environment-ecology.com/general-systems-theory/137-what-is-systems-theory.pdf>

5.2. SISTĒMU TEORIJA UN SOCIĀLAIS DARBS

Sistēmu teorijas ienākšanu sociālajā darbā iespējams dalīt četros posmos (skat. 5.2.1. tabulu). Šajos posmos attīstījās sociālā darba prakse, izpratne par sistēmu teoriju, sistēmisko pieeju un sistēmisko domāšanu.

Katrs no posmiem ir būtisks, jo ietver principus, kurus mūsdienās uztveram kā neatņemamu sistēmiskā sociālā darba daļu.

5.2.1. tabula. Sistēmu teorijas attīstība sociālajā darbā

POSMS	GADI	IEZĪMES
Pirm-sākums	1860–19. gs. 70. g. 1940–1950	<ul style="list-style-type: none"> ✓ sociālā darba kā profesijas izveide; ✓ psiholoģijas, psihoterapijas virzienu, teoriju un pieeju attīstība; ✓ sociālā darba skolu (virzienu, pieeju un ideju) attīstība; ✓ informācijas un pieredzes apmaiņa ar citu jomu profesionāļiem (antropologi, psihologi, psihiatri, psihoterapeiti, u. tml.); ✓ raksturīga tendence – katra skola (pasniedzēji, teorētiķi, profesionāļi) rada savas jaunas teorijas un pieejas, ne tikai sociālajā darbā. Hipotēzes un eksperimenti.
1. posms	1940–1950 – 20. gs. 70. gadi	<ul style="list-style-type: none"> ✓ vispārīgās sistēmu teorijas izveide (1956. gads, Bertalanffy); ✓ grāmata “Sociālās sistēmas” (1956. gads, Parson); ✓ pieaug pieprasījums pēc sociālā darba izglītības un sociālā darba profesionāļiem; profesijas vērtības nostiprināšanās. 1955. gadā dibināta Amerikas Nacionālā sociālo darbinieku asociācija (NASW), izveidots ētikas kodekss, definētas sociālā darba ticības (vērtības) un pārlicības, arī profesionālās kompetences¹⁹¹; ✓ hipotētiski sistēmu teorija apskatīta kā iespējamā sociālā darba pamata teorija un tās attīstība, izmantošana sociālā darba izglītībā un praksē. Sistēmu teorija konceptualizēta kā pamata teorija; ✓ humānistiskā, uz personu centrētas pieejas attīstība; ✓ cilvēktiesību principu ienākšana un nostiprināšanās sabiedrībā, t. sk. feminizācijas process, indivīda tiesību un dažādības nostiprināšanās; ✓ profesionālo rakstu, žurnālu, konferenču, dažādu pieredzes apmaiņu iespējamība un pieejamība, t. sk. globalizācijas un informācijas apmaiņas procesi.

¹⁹¹ Shulman, L. (2008). *Skills of Helping Individuals, Families, Groups, and Communities*. Belmont, CA: Brooks/Cole, p. 19.

POSMS	GADI	IEZĪMES
2. posms	20. gs. 70.–90. gadi	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ekoloģiskās un ekosistēmiskās pieejas attīstība (Bronfenbrenner, 1979); ✓ ģimeņu terapijas attīstība psihiatrijā, psiholoģijā un sociālajā darbā (Hartman, 1971, Satira, 1972); uz personu un ģimeni centrētās pieejas attīstība; ✓ Milānas skolas izveide (Palazzoli, Bascolo, Cecchin, Prata, 1972); ✓ sociālais darbs kļūst par Rietumeiropas, ASV, Kanādas, Austrālijas u. c. valstu sociālās drošības politikas daļu, veidojas sociālā darba un sociālo pakalpojumu, organizāciju sistēmas; ✓ sistēmu teorija nostiprinās sociālajā darbā kā pamata teorija un tiek iekļauta sociālā darba izglītībā un praksē.
3. posms	No 1990. gada līdz mūsdienām	<ul style="list-style-type: none"> ✓ naratīvās pieejas (White, Epton, Anderson, 1992), spēka perspektīvu pieejas u. c. attīstība; ✓ dažādība mūsdienu sabiedrībā kā vērtība ienāk sociālā darba praksē, nostiprinās starpkultūru izpratne un multikulturālisms; ✓ postmodernisma un sociālā konstrukcionisma periods sistēmiskajā pieejā sociālajā darbā.

PIRMSĀKUMS: NOSACĪJUMI, LAI SISTĒMU TEORIJA IENĀKTU SOCIĀLAJĀ DARBĀ

Sistēmu teorijas ienākšana un attīstība sociālajā darbā bija saistīta ar jau esošo sociālā darba praksi, kurai bija skaidri mērķi, definēta mērķa grupa, bija definētas trīs darba formas un veidojās profesionālā identitāte. Tāpat kā sistēmu teorija veidojās gadiem, līdz tā tika konceptualizēta un aprakstīta austriešu biologa – zinātnieka K. L. Bertalanfija grāmatā *General system theory* (“Vispārīgā sistēmu teorija”), tā arī tās ienākšana sociālajā darbā bija pakāpeniska un pielāgota jau esošai sociālā darba praksei, sociālā darba skolām, kuras patstāvīgi attīstījās un pastāvēja jau kopš 19. gs. 80. gadiem.

No apmēram 1880. gada līdz 1930. gadam sociālā darba pamatuzdevums bija pamatvajadzību apmierināšana, uzsvars tika likts uz sociālām izmaiņām. Tajā laikā sociālā darbiniece Mērija Elena Ričmonda (*Mary Ellen Richmond*) definēja sociālo darbu un darbu ar gadījumu, ieviesa ētikas prakses attiecībās ar klientu, akcentējot gan attieksmi, kas ietverta normā “laipnība”, gan pašu darba metodi – “darbs dzīves vietā”. 1917. gadā izdota M. Ričmondas grāmata *Social Diagnosis*

(“Sociālās diagnozes”), kurā parādās sociālā darba fokuss uz individuālām vajadzībām.¹⁹²

Sistēmu teorijas izmantošana un attīstība sociālajā darbā ir saistīta ar virkni citu, jau iepriekš izveidotu un sociālajā darbā izmantotu teoriju un pieeju adaptēšanu sistēmiskai pieejai un domāšanai. Nereti ir grūti nodalīt, vai esošais teorētiskais aspekts ir “dzimis” sistēmu teorijas ietvarā, vai tas ir pieņemts un veiksmīgi integrēts sociālajā darbā kā sistēmu teorijas daļa, piemēram, sistēmiskā pieejā plaši tiek izmantots princips – cilvēks mijiedarbojas ar vidi un ietekmē to, un otrādi. Jau 20. gs. 30. gados Pensilvānijas sociālā darba skolas (1927–1937) pārstāves Džesija Tafta (*Jessie Taft*) un Virdžīnija Robinsone (*Virginia Robinson*) šo principu aprakstīja un izmantoja sociālā darba pieejās. Funkcionālās skolas atbalstītāji vieni no pirmajiem pamanīja **cilvēka un vides mijiedarbību un vides ietekmi uz indivīda uzvedību**. Tolaik sociālajā darbā dominēja gluži citas tendences un diagnostika, psihoanalīze, Freida psihoanalīzes koncepti. Funkcionālā virziena piekritēji vairāk uzmanības pievērsa cilvēka iekšējam potenciālam, attīstības un pilnveides iespējām. Funkcionālās skolas virziens atteicās no tolaik dominējošā viedokļa, ka cilvēks pats ir atbildīgs par visiem procesiem, kas ar viņu notiek. Funkcionālās skolas pārstāvji norādīja, ka vide un apstākļi ap cilvēku ir lielāks lielums nekā pats cilvēks, tā parādot to, ka vide un apkārtējie apstākļi cieši ietekmē cilvēku un viņa spēju attīstību.¹⁹³

Līdz Otrajam pasaules karam sociālo darbu ietekmēja dažādi sabiedrībā notiekošie procesi:

- ✓ dažādu zinātņu attīstība, tostarp kibernetika, antropoloģija, socioloģija u. tml.;
- ✓ rūpniecības attīstība un industrializācija, t. sk. sociālisma un šķiru pretstati, pilsoniskuma veidošanās, Nāciju kongresā definētas pirmās cilvēktiesību normas;
- ✓ politisko un ekonomisko procesu attīstība, pāreja no monarhijas uz republiku (demokrātiju);
- ✓ sabiedrības un valstu pārvaldes modeļu maiņa;

¹⁹² Shulman, L. (2008). *Skills of Helping Individuals, Families, Groups, and Communities*. Belmont, CA: Brooks/Cole, pp. 17–27.

¹⁹³ Turner, F. J. (Ed.). (2011). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (5th ed.). New York: Oxford University Press, pp. 126–129.

- ✓ Rietumu sabiedrībā, t. sk. sociālo darbinieku starpā, vērojama augsta psihoanalīzes, Freida ideju un psiholoģijas attīstības popularitāte;
- ✓ sociālie darbinieki sāka praktizēt psihoterapeitiskās metodes darbā ar klientiem; izveidots sociālais darbs ar grupu, piemēram, atbalsta grupas. Sociālajā darbā radās jauni virzieni, kam būtiska nozīme sociāla darba prakses un pieeju attīstībā, piemēram, humānistiskās teorijas un pieejas attīstība, Karla Rodžersa (*Carl Rogers*) uz personu centrētās pieejas attīstība 1962. gadā; 1972. gadā izstrādātās V. Satīras ģimeņu psihoterapijas metodes un pašvērtējuma koncepta attīstība.

Šie sabiedrības procesi veicināja virzību uz vienotu sociālā darba pamata teoriju, kas tajā laikā vēl nepastāvēja. Šai teorijai vajadzēja apvienot sociālā darba praksi, sociālā darba vērtības un principus un palīdzēt izprast procesus – cilvēka uzvedību un mijiedarbību ar apkārtējo vidi.

Jau 20. gs. sākumā sociālajā darbā uzmanība tika pievērsta indivīda funkcionēšanai vidē. Vēlākos gados, kad sociālajā darbā attīstījās sistēmu teorija, un 20. gs. 70. gados arī ģimeņu terapijā šis princips par sistēmas elementu un vides ietekmi vienam uz otru tika integrēts un pastiprināja sociālā darba prakses virzību uz sistēmisko pieeju izmantošanu sociālajā darbā.¹⁹⁴

1. posms: sistēmu teorijas ienākšana sociālā darba laukā

Sistēmu teorija sociālajā darbā jau kopš tās rašanās pirmsākumiem tika definēta kā vispārīgā sistēmu teorija. Sociālā darba pētnieks Gordons Hērns (*Gordon Hearn*) uzskaitījis vairāku autoru, piemēram, Hofmana (*Hoffman*), Šteina (*Stein*) kritērijus, kurus vajadzēja ievērot, meklējot vienojošu sociālā darba teoriju:

- 1) ir definēta profesija ar mērķiem un uzdevumiem, skaidriem darba virzieniem: darbs ar gadījumu (individuālais darbs), darbs ar sociālajām grupām un kopienu darbs (organizāciju darbs);
- 2) ir izveidojušās dažādas sociālā darba skolas, notiek pētniecības darbs, notiek profesionālās jomas attīstība;

¹⁹⁴ Walsh, F. (2011). Family Therapy: Systemic Approches to Practice. In J. R. Brandell (Ed.). *Theory and Practice in Clinical Social Work* (2nd ed.). Los Angeles: Sage Publications, Inc., p. 160.

- 3) prakse ir daudzveidīga, kā arī pieejas un teorijas ir radušās gan pašas profesijas ietvarā, gan aizgūtas no psiholoģijas, medicīnas, psihoterapijas;
- 4) ir izveidojušies attiecību standarti ar klientu, ētiskie un vērtību principi (vērtību orientēta pieeja);
- 5) ir izveidojusies prakse, darbības virzieni un institūcijas (aģentūras), kas sniedz sociālā darba pakalpojumus.¹⁹⁵

Jau 1958. gadā G. Hērns uzskatīja, ka **sistēmu teorijai ir labas iespējas apvienot augstākminētos kritērijus un kļūt par vienojošu sociālā darba teoriju.** Līdz ar sistēmu teorijas attīstību un definējumu tā vienlaikus kļuva par pamata domu sociālajā darbā un 20. gs. 70. gados tika definēta par pamata teoriju sociālajā darbā.¹⁹⁶ Kalifornijas Universitātes (Bērklīja) pētnieku grupa 1955.–1956. gadā, meklējot pamata teorijas sociālajā darbā, apskatīja sistēmu teoriju no diviem aspektiem:

- 1) vai sociālā darba klientu, ar kuru strādā sociālais darbinieks, var analizēt un apskatīt, izmantojot “sistēmu teoriju”?
- 2) vai teorija atbilst prakses procesam, vai tā palīdz veidot un attīstīt sociālā darba praksi, darbu ar gadījumu, grupu un kopienu?

Viennozīmīgas atbildes tajā laikā tomēr nerada, jo sociālajā darbā dominēja medicīniskais modelis un Freida koncepts par psihi, kas, iespējams, mazināja indivīda un vides mijiedarbības aspektu sociālā darba kontekstā.¹⁹⁷ Tas savukārt apliecināja, ka, lai sociālajā darbā ienāktu sistēmu teorija, bija jāmazina iepriekšējo skolu un pieeju dominance; radās nepieciešamība pēc jaunas paaudzes sociālajiem darbiniekiem un to ienākšanas sociālajā darbā, pēc jaunas izglītības un prakses veidošanas sociālajā darbā. Visspilgtāk to varēja sajust 20. gs. 70. gados, kad sistēmu teorija un prakse nostiprinās sociālajā darbā. Bija pagājuši aptuveni 20 gadi, kopš bija aizsākušās sociālā darba teorētiku, pasniedzēju un profesionāļu diskusijas par “sistēmu teoriju”, meklējumi to adaptēt un pielietot praksē.

20. gs. 40. un 50. gados sociālā darba pētnieki, pasniedzēji un profesionāļi Rietumu pasaulē (ASV, Kanāda, Austrālija, Jaunzēlande, Rietumeiropa) meklēja

¹⁹⁵ Hearn, G. (1958). *Theory Building in Social Work*. Toronto: University of Toronto Press, pp. 8–26.

¹⁹⁶ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 157.

¹⁹⁷ Hearn, G. (1958). *Theory Building in Social Work*. Toronto: University of Toronto Press, p. 7.

atbildes uz sava laika aktuāliem jautājumiem par cilvēka uzvedības un vides mijiedarbību. Pēc Otrā pasaules kara strauji pieauga labklājības līmenis, kā arī sabiedrības pieprasījums pēc sociālā darba, attīstījās sociālā darba izglītība un arvien vairāk tika meklēti un pieprasīti kvalificēti sociālie darbinieki, jo līdz tam bija pieejamas dažādas izglītību un teoriju programmas, kas galvenokārt balstījās filozofijā, reliģijā, ētikā, vērtību orientācijā, antropoloģijā, sociālās zinātnēs u. tml. Radās nepieciešamība pēc sociālā darba teorijas, kas vienotu profesiju, noteiktu tās vērtības un principus, kā arī veidotu vienotu sociālā darba praksi.¹⁹⁸ G. Hērns, apkopojot pētnieku Kāna (*Kahn*, 1954), Millera (*Miller*, 1956), Grīnvuda (*Greenwood*, 1956), Reinoldsas (*Reynolds*, 1942) viedokļus, apkopoja arī tos kritērijus, kuri vislabāk atbilstu **jaunajam teorētiskam virzienam sociālajā darbā**:

- ✓ balstīta praksē un izmantojama sociālajā darbā; ne tikai teorētiska (zinātnē balstīta), bet tai jābūt sasaistītai ar praksi;
- ✓ teorijai jābūt pietiekami universālai, adaptējamai sociāla darba izglītības procesā, jābūt daudzveidīgai praksei (indivīds, grupa, kopiena);
- ✓ teorijai jāpalīdz izprast (diagnosticēt) klienta objektīvo realitāti un attiecības ar apkārtējo vidi. Teorijai ir jābūt tādai, kas palīdzētu izprast to, kā attīstīt klienta vislabāko potenciālu;
- ✓ teorijai jāskaidro indivīda uzvedība un attiecības ar grupu, grupu attiecības ar kopienas;
- ✓ teorijai jārespektē attiecības ar klientu, un šīm attiecībām būtu jābūt palīdzošām, uz sadarbību vērstām;
- ✓ teorijai jāpalīdz izprast (pētīt, analizēt) cilvēka uzvedību, būtību un vides (bioloģiskās un fiziskās vides) kontekstus;
- ✓ teorijai jāatbilst sociālā darba vērtībām un jāpalīdz veidot sociālās attiecības ar indivīdu, grupu un kopienas.¹⁹⁹

Sociālā darba pamatteorijas meklējumi vērsās sistēmu teorijas virzienā. Papildus uzmanība tika pievērsta sociālo sistēmu teorijai un sociālā darba sistēmu teorijas nodalīšanai no kibernetiskām, matemātiskām un bioloģiskām sistēmām,

¹⁹⁸ Hearn, G. (1958). *Theory Building in Social Work*. Toronto: University of Toronto Press, pp. 17, 19.

¹⁹⁹ Turpat, 8.–13., 29.–31., 36.–37. lpp.

būtībā veidojot atsevišķu atzaru sistēmu teorijā: **sistēmu teorija sociālajā darbā. Tātad sociālajā darbā pievērta uzmanību vairākām sistēmu raksturojošām daļām, kas atbilda tā laika sociālā darba praksei:**

- 1) reālās sistēmas – sistēmas, kas pastāv un kuras var novērot, sistēmas, kurās cilvēki dzīvo – vide un paši cilvēki;
- 2) abstraktās sistēmas – tādas, kuras varam sajūst, redzēt to ietekmi, piemēram, attiecības, domas, vārdus u. tml. Tās ir sistēmas, kas ietekmē reālās sistēmas daļas;
- 3) slēgtām un atvērtām sistēmām un to enerģijas apmaiņai, darbības un sadarbības fenomeniem, ierobežojumiem un attīstībai;
- 4) sociālo sistēmu mijiedarbībai ar vidi;
- 5) sociālo sistēmu robežām, ja tādas bija, jo viens no ierobežojumiem bija – sociālie darbinieki nevar strādāt ar visu lielo (kosmosa) sistēmu, jo tās ierobežojums ir praksē: darbā ar gadījumu, grupu vai kopienu.²⁰⁰

Amerikāņu sociologs Talkots Pārsons (*Talcott Parson*) bija viens no slavenākajiem zinātniekiem, kura darbi sociālo sistēmu pētniecībā ietekmēja sistēmu teoriju attīstību sociālajā darbā. 1951. gadā iznāca viņa grāmata *The Social Systems* (“Sociālās sistēmas”). Sociālo sistēmu teorija pievērta uzmanību attiecību nozīmei starp indivīdu un lielākām sistēmām – kopienām un sabiedrību, komunikācijai un sociālai kontrolei. 1952. gadā T. Pārsons un britu sociālantropologs Alfreds Redžinalds Redklifs-Brauns (*Alfred Reginald Radcliffe-Brown*) izveidoja sociālo sistēmas procesu skaidrojumus, **kur sociālo sistēmu raksturojošie elementi ir to kompleksivitāte vai sarežģīto attiecību mijiedarbība**, ko savukārt var pētīt trīs veidos – pēc **struktūras, funkcijām un procesiem**.²⁰¹ Vēlāk gan sistēmiskajā sociālajā darbā, gan sistēmiskajā ģimeņu terapijā pēc trīs pētniecības modeļu piemēra attīstās trīs prakses un teorijas virzieni: strukturālais, stratēģiskais (funkcionālais) un kibernetiskais (procesa) modelis. T. Pārsons bija sociologs un funkcionālās skolas pārstāvis un no funkcionālisma perspektīvas pētīja sociālās sistēmas. Apvienojot funkcionālās skolas redzējumu un sistēmu teoriju, viņš

²⁰⁰ Hearn, G. (1958). *Theory Building in Social Work*. Toronto: University of Toronto Press, pp. 40–42, 46–47, 54.

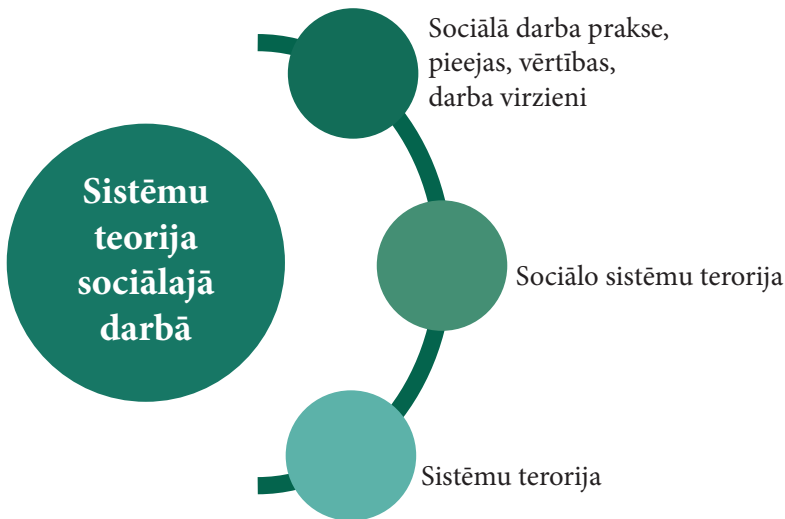
²⁰¹ Turpat, 50–51. lpp.

skaidroja mazo un lielo sociālo grupu uzvedības modeļus pēc četriem sociālās grupas uzdevumiem:

- 1) spēja adaptēties un veidot attiecības ar fizisko un sociālo vidi;
- 2) grupa vērsta uz mērķu izvirzīšanu un spēju rast resursus/veidus mērķa izpildei;
- 3) vērsta uz attīstību un integrāciju;
- 4) nosacījumu radīšana tādā sociālajā sistēmā, kurā indivīdi spētu realizēt sev deleģētos uzdevumus un iekļauties.²⁰²

Turpmākajos gados līdz pat 20. gs. 70. gadiem sistēmu teorija kļuva par ASV, Kanādas un Austrālijas sociālā darba izglītības pamatprogrammas daļu un ienāca sociālā darba praksē.

Tātad mēs varam secināt (skat. 5.2.1. attēlu), ka sistēmu teorija sociālajā darbā tika izveidota, apvienojot tajā trīs būtiskus elementus: 1) sociālā darba praksi ar teorijām; 2) sociālo sistēmu teoriju un 3) sistēmu teoriju:

5.2.1. attēls. Trīs elementi sistēmu teorijai sociālajā darbā

Sistēmu teorijas definējums, 2. daļa: 20. gs. 50.–70. gados, laikā, kad sistēmu teorija ienāca sociālā darba laukā, tika definēti vairāki sistēmu teorijas pamatprincipi sociālajā darbā:

²⁰² Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 24–27.

- 1) sistēmu teorija sociālajā darbā palīdz sociālajam darbam pastāvēt autonomi, nodalīti no citām disciplīnām; atsakās no kibernetikā definētā kontroles procesa;
- 2) sistēmu teorija integrē sociālā darbā praksi, vērtības un sadarbības standartus ar klientu;
- 3) sistēmu teorija palīdz izprast, izskaidrot un integrēt trīs pamata sociālā darba virzienus: darbs ar gadījumu, ar grupu un ģimeni, ar kopienu;
- 4) sistēmu teorija sociālajā darbā ir integrēta sociālo sistēmu teorija;
- 5) sistēmu teorija palīdz uzturēt klienta autonomiju izvēlēs, izprast individuālo subjektīvo klienta realitāti;
- 6) tiek izdalīti divi sistēmas veidi: abstraktās un reālās sistēmas. Tiek definētas sistēmas robežas, ar kurām strādā sociālie darbinieki, sociālās aģentūras vai sociālās politikas veidotāji. Katram sistēmas elementam, tāpat kā sociālajam darbam, ir robežas.

2. posms: sistēmu teorijas kļūšana par sociālā darba teoriju

Mūsdienu izpratne par sistēmu teoriju sociālajā darbā ir bagātinājusies un daudzveidojusies ar jaunām, papildinošām teorijām, skolām, pieejām, tehnikām un metodēm. Sociālajā darbā dažādu valstu autoru, skolu un pieeju mijiedarbē attīstījās un ienāca sistēmu teorija.²⁰³ Mums ir būtiski izprast dažādu teoriju un pieeju rašanos, vēsturisko attīstību, ģenēzi un ietekmi, kaut ne vienmēr tas ir viegli izdarāms; taču tas veido un papildina mūsdienu izpratni par sistēmu teoriju, sistēmisko pieeju sociālajā darbā.

Pirmsākumos bija sarežģīts uzdevums: no individuālās, dažādu teoriju un pieeju aptverošas sociālā darba izglītības un prakses pāriet uz vienotu teorētisko izpratni, lai aprakstītu un paskaidrotu, ko dara sociālie darbinieki. Teorētiski un dažādu sociālā darba skolu pārstāvji sacentās jaunu teoriju, konceptu un pieeju radīšanā. Pastāvēja pat uzskats, ka vairākas teorijas un to eklektisms varētu palīdzēt praktiķiem izvēlēties labākās darba pieejas.²⁰⁴ Tas bija sarežģīts uzdevums, apvienot ap 100 gadu senu sociālā darba pieredzi, izveidot vienotu vērtību un

²⁰³ Walsh, F. (2011). Family Therapy: Systemic Approches to Practice. In J. R. Brandell (Ed.). *Theory and Practice in Clinical Social Work* (2nd ed.). Los Angeles: Sage Publications, Inc., p. 160.

²⁰⁴ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books – introduction.

attiecību praksi ar klientu, ielikt to visu jaunā integratīvā un skaidrojošā teorijā. Tiesa, sākotnēji sistēmu teorija sociālajā darbā neguva atbalstu, jo sarežģītie fiziskie, kibernetiskie un bioloģiskie novērojumi un hipotēzes tomēr nesniedza atbildes uz jautājumiem par cilvēku un sociālajām sistēmām.²⁰⁵

Valoda un jēdzieni. Jau sākumā vēlos uzsvērt, ka nodaļā izmantotie termini – “disfunkcija”, “intervence”, “patoloģija”, “diagnostika” – ir vēsturiski jēdzieni un nav vairs sastopami mūsdienu sistēmiskajā domāšanā sociālā darba praksē. Vēlāk nodaļā lietošu mūsdienīgākus sistēmiskās pieejas terminus, kuru maiņu ietekmēja cieņpilnāka attieksme pret klientu un tā sistēmām, kā arī lingvistiskās un dialoga vai sociālā konstrukcionisma un postmodernisma pieeju attīstība.

Sistēmu teorija sociālajā darbā balstās uz šādiem domēniem:

1. Domēns: zināšanas un izpratne par sociālām sistēmām, sabiedrību, sociālām problēmām un to cēloņu seku likumsakarībām, zināšanas par cilvēku un cilvēka dzīves modeļiem. Zināšanas par profesionālām vērtībām un principiem:
  - attiecību modeļiem, starppersonu komunikāciju;
  - sistēmu elementu paterniem (cirkularitāti un cilpām) un paternu mijiedarbību;
  - klienta spējām;
  - klienta līdzdalību savas dzīves organizēšanā;
  - vides ietekmi uz indivīdu, ekoloģisko domāšanu;
  - pieeju lielāku sistēmu resursiem un spēju tos izmantot;
  - individuālo vajadzību un atšķirīgo realitāšu izpratni;
  - dažādības respektēšanu;
  - sociāliem procesiem un sociālo vidi.
2. Domēns: kompetences par sistēmu teoriju un citu sistēmisko pieeju izmantošanu profesionālajā darbā. Sistēmiskā domāšana.
3. Domēns: sistēmiskā prakse.

²⁰⁵ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, p. 24.

Sistēmiskā domāšana sociālajā darbā ir refleksīvās un kritiskās domāšanas apvienojums, izmantojot analīzi, kas balstīta uz sistēmu teorijas pārzināšanu un pieeju izmantošanu praksē. Tas ir refleksijas un analīzes process vienlaicīgi. Tā ir spēja saredzēt un izprast sistēmu, sistēmas daļas un to savstarpējo mijiedarbību, cēloņu–seku likumsakarības, cirkularitāti. Sociālajā darbā mēs bieži izmantojam genogrammas, eko-kartes, domu kartes, lineāru dzīves notikumu skalas veidošanu u. c., kas būtu vizuāli piemēri sistēmiskai domāšanai sociālajā darbā.

Sistēmiskā domāšana sistēmu teorijā ietver pieņēmumu, ka, mainoties ģimenes dinamikai, var mainīties arī individualitāte un identitāte.²⁰⁶

Sistēmiskā pieeja sociālajā darbā ir balstīta uz sistēmu teoriju sociālajā darbā, sistēmiskiem principiem (vērtībām, ticībām, pieņēmumiem), epistemoloģiju (domāšanas un rīcības domēniem), sistēmisko domāšanu un metožu izmantošanu praksē. Tās ir specifiskas profesionālās kompetences.

Sistēmu teorijas ar savu unikālo sistēmisko pieeju sociālajā darbā pilnībā ienāca 20. gs. 70. gados, integrējot sevī gan praksi, gan vērtību orientāciju, gan arī teoriju. Tā kļuva par sociālā darba izglītības un prakses pamatu.²⁰⁷ Malkolms Peins (*Malcolm Payne*) sistēmu teoriju un sistēmisko pieeju, t. sk. ekoloģisko pieeju, atzinis par pamata teoriju sociālajā darbā^{208, 209}, jo tā vienlaikus palīdz izprast un apraksta gan mazās, gan lielās sistēmas un to mijiedarbību:

- 1) indivīda līmenī;
- 2) grupas un ģimenes attiecību līmenī;
- 3) lielāku kopienu līmenī;
- 4) organizētu (pakalpojumu, valsts pārvaldes) sistēmu līmenī.²¹⁰

²⁰⁶ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

²⁰⁷ Harris, J., & White, V. (Eds.). (2018). *A Dictionary of Social Work and Social Care* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press, pp. 46–56.

²⁰⁸ Vass, A. A. (Ed.). (1996). *Social Work Competences: Core Knowledge, Values and Skills*. London: Sage Publications, p. 21.

²⁰⁹ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 157.

²¹⁰ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, p. 24.

Sistēmiskā domāšana ietver gan teorētisko materiālu, gan pieeju pielietošanas spēju praksē. Tas nav veids, kā izskaidrot procesus, bet gan veids, kā lūkoties uz tiem. Tā ir sistēmiskos principos balstīta domāšana.

Piemēram:

- ✓ lielāki procesi tiek sadalīti mazākās vienībās;
- ✓ problēma pastāv tikai tāpēc, ka ir lielāki konteksti;
- ✓ kontekstu atklāšana nozīmē sistēmas daļiņu iepazīšanu;
- ✓ sistēmas mazākais elements nekad nav viens, jo tas atrodas mijiedarbībā ar citiem elementiem un ir lielāka elementa sastāvā.²¹¹

Sistēmiska domāšana ir profesionāls skatījums, kas balstās sistēmas un tās daļu izpētē; uz savienojumu un attiecību mijiedarbību un ietekmi, tā apzinoties sistēmas “unikālos” paternus (angļu val. – patterns).²¹²

Jau kopš sociālā darba pirmsākumiem tika eksperimentēts ar dažādām psiholoģijas, socioloģijas, psihoanalīzes un sociālās politikas zinātņu idejām, mēģinot definēt profesijas identitāti un prasmju kopumu, balstoties vienotā teorijā. 1976. gadā Lielbritānijas sociālais darbinieks, pasniedzējs un pētnieks Entonijs Forders (*Anthony Forder*) uzskatīja, ka sistēmu teorija sociālajam darbam piedāvā ko vairāk nekā līdz 20. gs. 70. gadiem sociālajā darbā dominējošās psiholoģiskās teorijas par stimuliem un uzvedību. Lielbritānijas sociālais darbinieks, pasniedzējs Stīvens Volkers (*Steven Walker*) savā pētījumā par sistēmu teoriju sociālajā darbā analizējis sistēmu teorijas efektīvu izmantošanu sociālajā darbā un atzinis, ka pētnieki Alans Pinkus (*Allen Pincus*, 1973), Ena Minahana (*Anne Minahan*, 1977) un Noa Goldšteins (*Noah J. Goldstein*, 1973) ir bijuši vieni no pirmajiem, kas sistēmu teoriju nosaukuši par **sociālā darba pamata teoriju**. 20. gs. 70. gadu sākumā ar sistēmu teorijas palīdzību mēģināja apvienot sociālā darba dažādos prakses modeļus Rietumu sabiedrībā: radīt profesionālo identitāti, vērtību bāzi un intelektuālo sistēmu, kas varētu izskaidrot, ko īsti nozīmē sociālais darbs. Pētnieki attīstīja domu, ka **sociālās sistēmas ir atvērtas un spēj pielāgoties un mainīties un tas varētu būtu pamats sociālā darba intervencei; tas savukārt nozīmē, ka būtu jāatrod pieejas, kas palīdzētu**

²¹¹ Campbell, D., Coldicott, T., & Kinsella, K. (1994). *Systemic Work with Organizations*. London: Karnac Books, pp. 10–13.

²¹² Environment and Ecology (2020). *What is Systems Theory?* Retrieved April 2, 2020, from <http://environment-ecology.com/general-systems-theory/137-what-is-systems-theory.pdf>

sistēmām mainīties un atvieglotu pašu pārmaiņu procesu. A. Pinkus un E. Minahana radīja sarežģīti integrētus un visaptverošus sociālā darba modeļus (attiecību: sistēmu daļu saišu kartes), kuros dažādos līmeņos viss bija savstarpēji saistīts; sociālie aspekti, vides, kultūras, personības, psiholoģiskie, domāšanas u. c. lauki bija vienoti un saistīti ar klientu. Tās bija sarežģītas, cita citu ietekmējošas sistēmas vai matricas, ko vēlāk mēģināšu atspoguļot kā šūnas (skat. 5.2.4. attēlu). 1955. gadā Amerikāņu pētnieks un psihologs Delberts Millers (*Delbert C. Miller*) definēja reālās un abstraktās sistēmas.²¹³ Savukārt A. Pinkus un E. Minahana definējuši četras pamata ietekmes sistēmas sociālajā darbā:

- 1) pārmaiņu veicinātāju jeb pārmaiņu aģentu sistēma – profesionāļu sistēma, kuras uzdevums ir palīdzēt citām sistēmām (klientiem, grupām, kopienām) ieviest plānveidīgas izmaiņas to sistēmās. Būtībā pats sociālais darbinieks ar savu darbību ir sistēma, kas ietekmē citas sistēmas.
- 2) klienta sistēma – indivīds, ģimene, grupa vai kopiena: tas ir cilvēks vai cilvēku kopa, kas lūdz atbalstu un vienojas jeb slēdz kontraktu ar pārmaiņu aģentiem par izmaiņu nepieciešamību viņu sistēmā. Piemēram, klients lūdz atbalstu sociālajam darbiniekam un piekrīt šī atbalsta saņemšanai.
- 3) atbalsta sistēmas: cilvēku, profesionāļu un organizāciju kopums, kuru uzdevums ir atbalstīt sociālo darbinieku (pārmaiņu aģentu) viņa mērķu un uzdevumu sasniegšanai un izpildei;
- 4) pamatnosacījuma jeb atbalstošā darbības nodrošinātāju sistēma – rada nosacījumus, lai sociālie darbinieki varētu veikt savus pamatzdevumus, t. sk. definējot mērķa grupu un sociālā darba praksi, izveido stratēģijas, modeļus, pakalpojumus, kuros var realizēt sociālā darba praksi, t. sk. nodrošināt atbalstu un procesu, lai veiktu darbu ar gadījumu.^{214, 215}

²¹³ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

²¹⁴ Rivers, D. (1993). *Professional Model of Social Work: Developing a common conceptual framework for the social work profession*. University of Calgary. Retrieved April 2, 2020, from <https://www.ucalgary.ca/sw/ramsay/papers2/Rivers-93-professional-model-common-framework-social-work.pdf>

²¹⁵ Milner, J., & O'Byrne, P. (1998). A Map of the World: the Systems Approach. In J. Campling (Ed.). *Assessment in Social Work*. New York: Palgrave, pp. 79–80.

Vienlaikus četru pamata sistēmu definējums sociālajā darbā norāda uz dažādu sistēmu mijiedarbību un savstarpēji pakārtotu hierarhiju: uz klienta, sociālā darbinieka, institūciju un prakses organizētāju sadarbību. Tajā pašā laikā šīs sistēmas ietver arī tādus pamatprincipus kā atbalsts, vienošanās, sadarbība, norāda uz klienta sistēmas autonomiju un unikalitāti. Latvijas kontekstā šis modelis ir labi pazīstams, jo bieži to iesaka kā vēlamo modeli sociālā darba prakses organizēšanā.

Sistēmu teoriju, sistēmisko pieeju un sistēmisko domāšanu sociālajā darbā caurvij dažādu teoriju, pieeju un autoru kopdarbe un mijiedarbība. Ar genogrammas metodes palīdzību esmu mēģinājis attēlot, kā sociālajā darbā veidojusies sistēmiskā pieeja (skat. 5.2.2. attēlu). Piemēram, sistēmiskās pieejas princips – **“Cilvēkam ir individuāli konstruēta realitāte, tāpēc tam nav vienotas diagnostikas pieejas, bet ir savi konteksti...”** – nav tikai sistēmu teorijā izmantots princips, bet tas sakņojas gan “sociālā konstruktīvisma” teorijā, gan psihologa O. Ranka un sociālā darbinieka, psihoterapeita K. Rodžersa humānistiskā pieejā un uz personu vērstajā pieejā, kā arī šis princips atrodams vēlākos gados Milānas skolas teorētiskajās nostādnēs. To visu detalizētāk aplūkošu atsevišķā nodaļas daļā. Tāpat kā mēs nevaram ignorēt un nepamanīt ģimeņu attiecību saites ģimenes genogrammā, arī, izmantojot sistēmu teoriju sociālajā darbā, mēs nevaram ignorēt tās rašanos un kompleksivitāti, kā arī attiecības ar citām teorijām un pieejām.

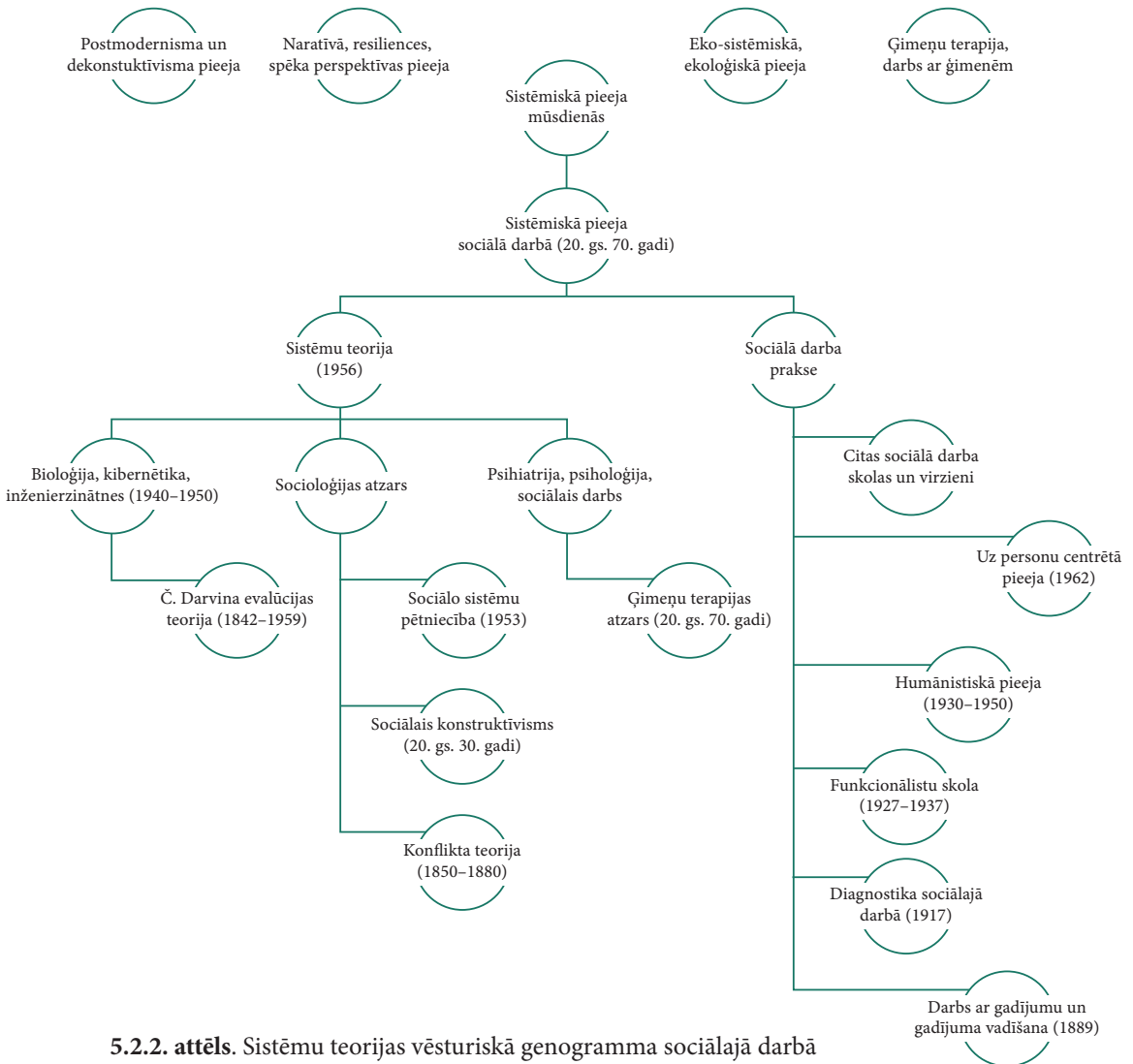
Viens no būtiskiem pētniekiem, kura darbi palīdzēja attīstīt un pilnveidot sistēmisko pieeju sociālajā darbā, ir vācu sociologs Niklass Lūmans (*Niklas Luhmann*). Viņš sistēmu teorijas ietvaros apvienoja komunikāciju un attīstības teorijas, attīstot sociālajiem darbiniekiem tik labi pazīstamo socializēšanās teoriju, kur svarīgu lomu ieņēma attiecību nozīme socializēšanās procesā, sociālās vides kontekstā un saskarsmes ceļā iegūtā pieredze, kas savukārt ietekmē personības attīstību. N. Lūmans pētīja indivīda attiecības ar sociālām struktūrām un sistēmām.²¹⁶

20. gs. 70. gados ASV ģimeņu sociālā darbiniece un terapeite Virdžīnija Satīra (*Virginia Satir*) sociālajā darbā no jauna aktualizēja klienta lomu, attiecību nozīmi un pašuztveres (pašvērtējuma) teorētiskos aspektus. To var uzlūkot par sava veida renesansi sociālā darbinieka attiecībās ar klientu, no jauna apzinoties klientu

---

²¹⁶ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 24–27.

5.2.2. attēls. Sistēmu teorijas vēsturiskā genogramma sociālajā darbā

kā vērtību. V. Satīra būtībā norādīja, ka metodēm, tehnikām un pieejām, ar kurām tik ļoti bija aizrāvušies sociālā darba jomas pārstāvji, ir maza nozīme, ja šajā darbā nav **savstarpējas uzticēšanās un attiecības ar klientu.**²¹⁷ V. Satīra ieviesa vēl vienu būtisku pavērsienu sistēmiskā sociālā darba jomā, proti, sociālie darbinieki darbā ar ģimenēm, darbā ar bērniem arvien vairāk sāka praktizēt ģimenes

²¹⁷ Līdums, G., & Ratnieks, S. (2016). Sistēmiskā ģimenes psihoterapija. No I. Bite, K. Martinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 427. lpp.

terapijas metodes. Šajā laikā attīstījās un veidojās jauns virziens sociālā darba ģimeņu terapijā, ģimeņu sociālie darbinieki, ģimeņu terapeiti. Šim jautājumam pievērsīsos nedaudz vēlāk.

Vēl viens būtisks posms, kad sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem izmantota sistēmu teorija un sistēmiskā pieeja, saistāms ar 1975. gadu, kad sociālā darbiniece Anna Hartmane (*Anna Hartman*) kopā ar kolēģi Linnu Nibelu (*Lynn M. Nybell*) sociālā darba praksē sāka izmantot dažādas kartēšanas metodes, lai palīdzētu klientam ieraudzīt un iepazīt savu bioloģisko sistēmu un redzēt attiecību saites ar apkārtējo vidi. **Genogrammas un kartes** (saišu, eko-kartes) metode ir viens no zīmīgākiem instrumentiem, kas atklāj arī sistēmisko pieeju sociālajā darbā, vēlāk arī ģimeņu terapijā. A. Hartmane 1978. gadā publicēja rakstu krājumā *Social case work* ("Sociālais darbs ar gadījumu"), kurā genogrammu nosauca par ciltskoku. Viņas aprakstā šī metode tiek minēta kā prakses instruments, lai uz ģimeni vērstā pieejā varētu aprakstīt attiecības un sarežģītās ģimeņu sistēmās, redzēt visas sistēmas mijiedarbību un attiecību kvalitāti.²¹⁸ A. Hartmane iezīmēja jaunu virzienu sociālā darba sistēmiskajā pieejā ar mērķi palīdzēt cilvēkam attīstīt resursus un piekļūt sociāliem un atbalsta pakalpojumiem.²¹⁹ A. Hartmanes būtiskākais ieguldījums turpmākajā sociālā darba ar gadījumu attīstībā ir sistēmiskās teorijas savienošana ar ekoloģiskās sistēmu teorijas un ekoloģiskās perspektīvas idejām, tādējādi veidojot jaunu skatījumu un metodes, kā šīs teorijas pielietot praksē. A. Hartmanes piedāvātā pieeja varēja tikt izmantota daudzos sociālā darba ar indivīdu un ģimeni pakalpojumos, piemēram, sociālajos dienestos, ģimeņu atbalsta centros, sociālās vides – atbalsta dzīvokļu programmās u. c. Saskaņā ar A. Hartmanes pieeju sociālais darbinieks klienta sistēmā ir kā atbalsta persona, kurš palīdz saskatīt atbalsta resursus un piekļūt pakalpojumiem. Izmantojot eko-kartes vai genogrammas principus sistēmiskajā pieejā, turpmākajos gados līdz pat mūsdienām attīstījās dažādas karšu metodes (angļu val. – *mapping*) un skalu metodes. Eko-kartes un genogrammas kā sociometriskus

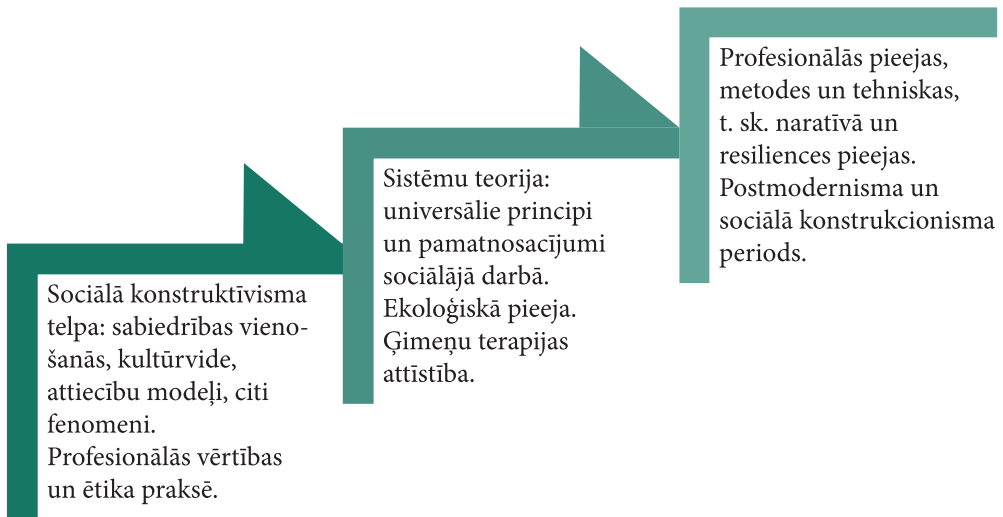
²¹⁸ Hartman, A. (1978). Diagrammatic assessment of family relationships. *Social Casework*, 59(8), 465–476. Retrieved from [https://www.historyofsocialwork.org/1978_hartman/1978,%20Hartmann,%20diagrammatic%20assessment%20OCR%20\(C%20notice\).pdf](https://www.historyofsocialwork.org/1978_hartman/1978,%20Hartmann,%20diagrammatic%20assessment%20OCR%20(C%20notice).pdf)

²¹⁹ Steyaert, J. (n. d.). Ann Hartman. History of Social Work. Retrieved April 2, 2020, from <https://www.historyofsocialwork.org/eng/details.php?cps=27>

instrumentus izmanto gan dažādās organizāciju, vadības un projektu jomās, gan darbā ar klientu, supervīzijā, terapijā vai koučingā.

Ilze Normane (*Ilze Norman*), pētot **sadarbības un kopradīšanas pieejas** sistēmiskajā pieejā, akcentējusi Maikla Olivera (*Michael Oliver*) domu, ka sistēmiskā pieeja atšķiras no daudzām citām teorētiskām un praktiskām pieejām galvenokārt ar to, ka lielāks uzsvars tiek likts uz sadarbību starp klientu un sociālo darbinieku, veidojot kopdarbību.²²⁰ *Sadarbībai vienmēr ir kāds konteksts, kas to ietekmē*, tādēļ ir svarīgi apzināties šo kontekstu.²²¹

Līdz ar sistēmiskās pieejas attīstību sociālajā darbā izmainījās domāšanas perspektīva par to, ka indivīds vienpersoniski ir atbildīgs par saviem lēmumiem un dzīvi, un profesionālajā domāšanā sāka izmantot jēdzienus par sarežģītām, kompleksām un daudzveidīgām sistēmām, kas ietekmē indivīdu un otrādi. Lai izprastu sistēmu teoriju praksē, izdalīju trīs līmeņus, kuri ietekmē viens otru un veido katras “skolas” vai profesionālās kultūrvides izpratni par sistēmu teorijas pielietojšanu praksē (skat. 5.2.3. attēlu).

5.2.3. attēls. Sistēmiskās pieejas ietekmējošie faktori sociālajā darbā

²²⁰ Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. Gothenburg: University of Bedfordshire, pp. 50–55.

²²¹ Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 28. lpp.

Laika gaitā attīstoties, sistēmu teorijai sociālajā darbā ir izveidojušies arī apakšvirzieni: **ekosistēmu teorija, ekoloģiskā sistēmas perspektīva**²²² un dzīves modeļa pieeja^{223, 224}, naratīvā pieeja, dialoga pieeja u. c. Veidojoties *sistēmu teorijai*, tās attīstība palīdzošo profesiju jomā, piemēram, psiholoģijā, pedagoģijā, sociālajā darbā un psihoterapijā, radīja pamata nosacījumus cilvēka iespēju un grūtību izpratnei individuālajā un sociālajā kontekstā.

Sistēmu teorijas definējums, 3. daļa. Būtiskākie principi, kuri izveidojas sociālā darba praksē līdz 20. gs. 70. gadiem, pirms sistēmu teorijas ienākšanas sociālajā darbā, un kurus mūsdienās mēs izmantojam sistēmiskajā pieejā:

- 1) *gadījuma vadīšanas process sākas ar problemātikas apzināšanu, kas tiek sadalīta mazākās problēmās vai grūtībās;*
- 2) *klienta aktīva līdzdalība un brīvprātība;*
- 3) *klienta sistēma saņem atbalstu, jo sistēma pati nespēj pārvarēt grūtības;*
- 4) *cilvēkam ir iekšējie resursi un cilvēks ir vērsts uz pozitīvu risinājumu;*
- 5) *vide ietekmē cilvēku. Uzvedība tiek skatīta vides kontekstā (eko-sistēmu pieejas princips);*
- 6) *grupu un kopienu raksturojošie elementi un sistēmas spēja funkcionēt un atgūt līdzsvaru;*
- 7) *attiecības ar klientu jeb būt attiecībās ir būtiski sociālajā darbā;*
- 8) *individuālās vajadzības var būt subjektīvas, tā ir subjektīva realitāte!*
- 9) *izmantojot genogrammu, eko-karti, klientam tiek sniegta iespēja iepazīt sevi un savu sistēmu;*
- 10) *visām sistēmas daļām ir nozīme klienta sistēmā.*

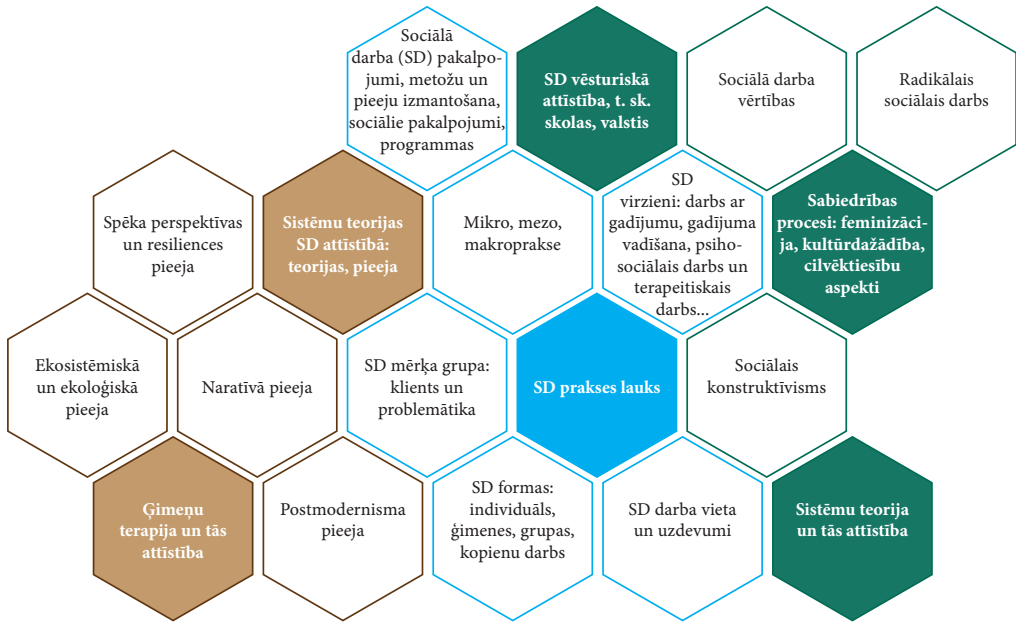
Sistēmu teorija un sistēmiskās pieejas vēsturiskā attīstība ir kompleksa un daudzdimensionāla. Ja mēs mūsdienās mēģinām izprast, kā sistēmu teorijas, sistēmiskās pieejas un domāšanu izmantot sociālajā darbā, tad izpratni sarežģī plaši un daudzveidīgi lietotās pieejas un metodes, kuru pamatā ir viens vai pat vairāki

²²² Barker, R. L. (2013). *The Social Work Dictionary* (6th ed.). Washington, DC: NASW Press, p. 134.

²²³ Turpat, 247. lpp.

²²⁴ Turpat, 135. lpp.

būtiski sistēmiskās pieejas principi, vērtības, procesu un pieeju definējumi un interpretācijas. Mēģināšu plāknē eko-kartes un domāšanas kartes stilā attēlot nelielu daļu no tiem aspektiem, kuri ietekmē sistēmisko sociālo darbu (skat. 5.2.4. attēlu).

5.2.4. attēls. Eko-karte: sociālā darba sistēmiskās pieejas ietekmējošie lauki

Katrs no laukiem ir būtisks un ietekmē sociālā darba praksi (zilās šūnas), sistēmiskajā pieejā (brūnās un zaļās šūnas) ir autonomi procesi, aplūkojami atsevišķi, un kompleksi – skatāmi kopā un vienlaikus atsevišķi. Katram krāsas laukam iespējams veidot vēl vairāku šūnu subsistēmas. Taču būtiski ir izprast, ka pastāv vienojošas saites, kuras veido ciešas un ietekmējošas attiecības ar katru no līmeņiem, kā arī attīsta jaunas pieejas un virzienus. Šādi šūnu veida lauki vai eko-kartes var veidot daudz lielāku lauku kopumu, kur viena sistēmas daļa var pat neapzināties otras daļas pastāvēšanu, tomēr tā ietekmē kopējo lauku. Piemēram, sociālā darba vēsturiskā attīstība valstī un valsts attīstība pati par sevi ietekmē izpratni par attiecībām ar klientu, bet tajā pašā laikā katrs no šiem elementiem ir arī autonomi. Ja ietekme nav tieša vai mēs to nevaram sasaistīt, tad tomēr tas nezīmē, ka tā neietekmē kopējos resursus vai rīcības likumsakarības. Piemēram, sociālā darba vērtību, teorijas un pieejas nepārziņošana it kā var neietekmēt valsts sociālo politiku, tomēr tas tā nav, jo sociālās politikas daļa ir gan sociālie

pakalpojumi, gan sociālais darbs un tā saturs, gan attiecības starp sociālo darbinieku un klientu. Šis process ir arī pretējs, no klienta līdz sociālai politikai. Sociālās politikas veidotājiem, makroprakses pārstāvjiem būtu jāpārzina sistēmu teorija, sociālā darba profesionālās vērtības un identitāte, lai palīdzētu pilnveidoties sociālā darba mikroprakseī. Šādas zināšanas veidotu kopīgu izpratni par vienotu lauku.

Sociālā darba attiecības ar ģimenes terapijas virzienu

Ekonomiskā izaugsme, iedzīvotāju skaita pieaugums un kultūras pārmaiņas pēc Otrā pasaules kara ietekmēja cilvēku pamatbrīvības un notika sabiedrības attiecību modeļu maiņa starp varas pārstāvjiem un indivīdu. Sociālekonomiskā izaugsme Rietumeiropā radīja bāzi jaunām idejām un to ieviešanā praksē, t. sk. sociālajā darbā ienāca sistēmu teorija, attīstījās ģimeņu terapijas virziens.²²⁵

Tomēr būtiski ir izprast attiecības starp ģimenes terapiju un sociālo darbu. Liels teorētisks ieguldījums veikts ģimeņu terapijas jomā, t. sk. sistēmiskās pieejas pētniecībā. Iespējams, attiecības starp ģimeņu terapiju un sociālo darbu nebūtu tik aktuālas Skandināvijas valstīs, Lielbritānijā vai Vācijā, bet Latvijas situācijā gan ir ļoti būtiski saprast, kā šīs jomas mijiedarbojas. Sociālā darba prakse dažādās valstīs var atšķirties, un bieži, minot vārdu “ģimenes terapeits”, ar to var būt domāts sociālais darbinieks darbā ar gadījumu vai kāds cits profesionālis, kurš izmanto ģimeņu terapijas pieejas un metodes. Tas nav uztverams kā pārkāpums vai profesionālo robežu neievērošana, tā ir atšķirīga sociālā darba un ģimeņu terapijas prakse. Dažādās valstīs var atšķirties profesionālās darbības vai prakses attīstības konteksts. Sevišķi tas vērojams laikā, kad sistēmu teoriju sāka izmantot sociālajā darbā un vienlaikus veidojās ģimeņu terapijas prakses jeb skolas. Daudzos teorētiskās un profesionālās literatūras avotos vienlaikus rodama atsauce uz teorijām, pieejām un metodēm gan ģimeņu terapijā, gan sociālajā darbā. Turpmāk nodaļā es vēlētos atsaukties tikai uz sociālo darbinieku, kaut dažādos literatūras avotos varētu būt atsauce arī uz terapeitu, ģimenes terapeitu, ģimenes darbinieku vai sociālo

---

²²⁵ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

darbinieku. 2010. gadā izdotās grāmatas *Relationship-based Social Work: Getting to the Heart of Practice* (“Attiecībās balstīts sociālais darbs: nokļūšana prakses kodolā”) līdzautore, sociālā darbiniece Džiliana Ruha (*Gillian Ruch*) uzskata, ka sistēmu teorija un sistēmiskā pieeja ir mūsdienu sociālā darba pamats, taču jāatzīst, ka lielākais izpētes un sistēmiskās pieejas attīstības lauks sociālajā darbā ar klientu ir bijis darbs ar ģimenēm un ģimeņu terapijā. **Sistēmiskās teorijas ideju attīstība ģimenes terapijā ir bijis svarīgs process sociālā darba attīstībā.**²²⁶

Tam, ka ģimeņu terapija un sociālais darbs ir noritējuši līdzās, nevajadzētu mulsināt citu sociālā darba specializāciju praktiķus, jo sistēmu teorija un sistēmiskā pieeja ir attiecināma arī uz citām sociālā darba formām un sociālā darba mērķa grupām, t. sk. sociālais darbs ar gadījumu, sociālais darbs ar grupu, uz bērnu, ģimeni vai pieaugušo vērstas pieejas, darbs ar cilvēkiem ar atkarību, vardarbībā cietušajiem vai cilvēkiem ar invaliditāti u. c.

Ģimenes terapijas virzieni, tajos radītie koncepti, pieejas un novērojumi ir palīdzējuši sociālā darba praksē vairāk izprast klienta sistēmas, piemēram, attiecības starp ģimenes locekļiem, starp ģimeni un sabiedrību, klientam pašam ar sevi. Raugoties no sociālā konstruktīvisma perspektīvas, sociālie darbinieki palīdz klientam izprast sistēmu, kurā viņš dzīvo – ģimenes modeli, attiecību un komunikāciju modeļus, lomas, dzīvesveidu, cēloņu un seku likumsakarības, atrast sistēmas elementu resursus, taču vienlaikus tā ir tāda kā sociālās mācīšanās pieredze.²²⁷ Mūsdienās daudzās valstīs, piemēram, Zviedrijā, Vācijā, Lielbritānijā, sociālie darbinieki darbā ar ģimenēm ar bērniem strādā kā ģimenes terapeiti sociālajā darbā vai izmanto ģimenes terapijas pieejas. Sociālajā darbā, tāpat kā citās palīdzošās profesijās, tostarp ārstniecībā, psihoterapijā, psiholoģijā, lieto jēdzienu *terapija*. Savukārt, piemēram, Zviedrijā un Somijā sociālie darbinieki, kuri strādā psihosociālajā darbā sistēmiskajā pieejā darbā ar ģimenēm un bērniem, izmanto jēdzienu “ģimenes terapija” (angļu val. – *family therapy*). Sociālā darba terapiju var uzskatīt par vienu no sociālā darba prakses virzieniem, bet tomēr tā nav psihoterapija. Savukārt Lielbritānijā sociālie darbinieki darbā ar

²²⁶ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, p. 27.

²²⁷ Vass, A. A. (Ed.). (1996). *Social Work Competences: Core Knowledge, Values and Skills*. London: Sage Publications, p. 21.

gadījumā, darbā ar ģimenēm ar bērniem izmantotu tādus apzīmējumus kā “ģimenes ārstēšana” (angļu val. – *family treatment*) vai “problēmas iztīrīšana”, un šajā gadījumā mēs arī nevaram runāt par psihoterapiju, bet gan par sociālā darba terapijas pieeju un metodēm.

Sociālā darba attīstības vēsturē bieži bija sastopama prakse, kad sociālie darbinieki sniedza psihoterapijas pakalpojumu, jo nereti sociālā darbinieka klienti bija mazturīgi un nespēja atļauties cita speciālista, piemēram, psihoanalītiķa pakalpojumus. Tāpat, raugoties vēsturiski, psihiatrijas prakse attīstījās paralēli sociālā darba praksei un nereti arī psiholoģijas, psihoterapijas, socioloģijas robežas bija izplūdušas un neskaidras, un jaunos ideju konceptus un jaunās pieejas izmantoja ikvienā palīdzošās profesijas jomā. Jāņem vērā fakts, ka sociālā darba praktiķi bieži no sociālā darba prakses pārgāja psihoterapijas, ģimeņu terapijas prakses laukā, tā integrējot šīs abas palīdzošās profesijas. Tādas integrācijas rezultātā attīstījās jaunas pieejas un teorētiskie aspekti. Sistēmiskajā sociālajā darbā un ģimeņu terapijā šī saplūšana ir īpaši pamanāma.

Varbūt Latvijā mazāk sastopams, taču, piemēram, ASV klīniskā sociālā darba prakse, Skandināvijā terapeitiskā sociālā darba prakse, Lielbritānijā psihosociālā darba prakse, kas balstīta uz konkrētu metodi vai pieeju (piemēram, ģimenes terapijā vai sociālā pakalpojuma saturā), ir ikdienu un tiek uzskatīta par būtisku sociālā darba virzienu darbā ar ģimenēm ar bērniem.

Milānas skolas sistēmiskā pieeja

Jēdzienu “sistēmisks” pirmo reizi izmantoja Palo Alto pētnieku grupa 20. gs. 50. gados (vēlāk 1967. gadā nosaukta par Milānas skolu).²²⁸ Milānas skolas darbību ietekmēja vispārīgā sistēmu teorija un britu antropologa G. Batesona atziņas un pētniecības darbi komunikācijas jomā. 1972. gadā G. Batesons kopā ar citiem Milānas skolas pārstāvjiem pievērsa uzmanību komunikācijas un uzvedības nozīmei un mijiedarbībai cilvēku attiecībās, vides ietekmei uz domāšanu un otrādi, t. sk. attīstot “prāta ekoloģijas” pieeju (angļu val. – *Ecology of Mind*²²⁹). G. Batesons

²²⁸ Līdums, G., & Ratnieks, S. (2016). Sistēmiskā ģimenes psihoterapija. No I. Bite, K. Martinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 428. lpp.

²²⁹ Skat.: Bateson, G. (1977). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books.

tiek uzskatīts par nozīmīgu personu arī mūsdienu sistēmiskā sociālā darba modeļa attīstīšanā; viņš no fizikas, bioloģijas, inženierzinātņu un kibernetikas sistēmu teorijas konceptiem sistēmisko domāšanu pārnesa uz sociālām sistēmām vai cilvēku raksturojošiem konceptiem. Šīs pārmaiņas bija būtiskas arī sociālajā darbā, jo tas palīdzēja pieņemt un integrēt sistēmu teoriju. Viņš aprakstījis sociālo sistēmu, komunikāciju un antropoloģiskos paternus, kuri apvieno cilvēkus un piešķir nozīmi darbībai, būtībā akcentējot vērtību vadošo nozīmi paternu veidošanās procesā.

Paterns sistēmiskajā pieejā

Paterns ir noturīgs attiecību, uzvedības un domāšanas modelis, kontrakts vai nosacījums, kas ir izveidojies dzīves laikā, pastāvot mijiedarbībā ar citiem sistēmas elementiem, piemēram, ģimenē vai draugu kopā, un tā ir kā atbildes reakcija vai pielāgošanas reakcija uz citām sistēmas daļām. Piemēram, pieaudzis cilvēks, nonākot skolā, sāk justies mazvērtīgs, nolaiž acis un nerunā vecāku sapulcē, nepārstāv sava bērna viedokli. Šāds paterns varētu būt viņa(-as) pieredze no bērnības, kas atkārtojas, tiklīdz nonāk līdzīgā sociālā vai fiziskā vidē. Tātad, viņa(-as) paterns atkārtojas gan domāšanā, gan uzvedības modeļos, gan jūtās.

Paternam var būt cirkularitātes pazīmes, tas nozīmē, ka problemātiska uzvedība vai domāšana, vai attiecības ir daļa no refleksīvas apļveida kustības, kas atkārtojas gan vēsturiskos notikumos, gan tagadnē, tā veido cilpas, kam nav ne sākuma, ne gala. Spēja pamanīt šo kustību uzvedībā, vārdos, attiecībās, ticībā un nostājā ir viens no sistēmiskās pieejas sociālā darba uzdevumiem. Individīdam vai ģimenei jāpalīdz atpazīt paternus un veikt izmaiņas, ja tādas ir iespējamās. Paterni kļūst par pastāvīgu cilvēka daļu arī tad, ja viņš pats neapzinās savas domāšanas, uzvedības vai attiecību modeļu ietekmi uz visu sistēmu vai otrādi.

Milānas skolas pārstāvji, atklājot cirkularitātes fenomenu, **cēloņu seku likumsakarības** tam, ka problemātiskā uzvedība, vārdi, attiecību modeļi un domas atkārtojas, ievieša jaunu konsultēšanas **principu – cirkulāros jautājumus**, tā strādājot ar indivīdu un radot iespēju apzināt visu sistēmu. Cirkularitāte kļūva par vienu no sistēmiskās pieejas pamata principiem. Amerikāņu psihiatrs un

uzvedības pētnieks Pols Dells (*Paul F. Dell*), aprakstot vardarbīgas uzvedības modeļus, atklāja, ka izmaiņas vienā sistēmas elementā pēc kāda laika ienesīs izmaiņas arī citās sistēmas daļās, un atspoguļo gan negatīvo, gan pozitīvo uzvedības modeļu pārņemšanu.²³⁰ 1979. gadā G. Batesons atklāja, ka komunikācijas paterni ģimenes sistēmā attīstās kā atkārtoti komunikācijas modeļi un kļūst par sistēmas daļu, tā veidojot ģimenes komunikāciju paternus.²³¹ 2010. gadā valodas terapeite un psiholoģe Elena Roudsa (*Ellen A. Rhoades*) rakstā par ģimenes terapiju atsaucas uz ģimeņu terapeitiem Irēnu Goldenbergu (*Irene Goldenberg*) un Herbertu Goldenbergu (*Herbert Goldenberg*), kuri raksta, ka sistēmas daļas izraisa cilvēka reakciju, mainoties reakcijai (paternam), mainās sistēmas savstarpējās attiecības, un tas ir visu izmaiņu pamats. Tā tika akcentētas individuālās sistēmas un aktualizēts jautājums, kam cilvēka dzīvē ir lielāka nozīme – lielākai sistēmai vai ģimenei. Lai izprastu indivīda rīcību, būtu jāizpēta lielākā sistēmas daļa, uz kuru indivīds reaģē.²³²

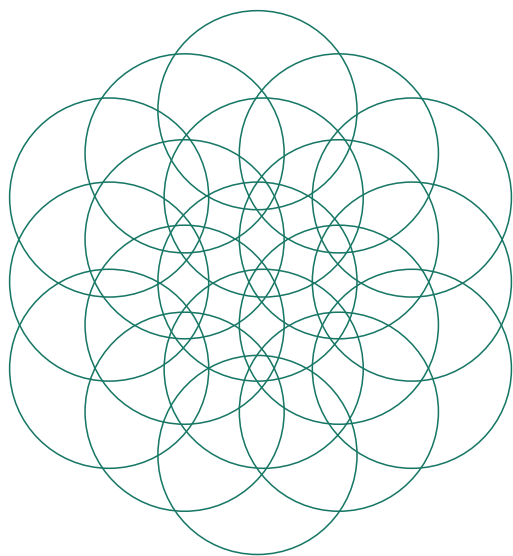
Cirkularitāte ir viens no sistēmu teorijas pamata principiem bioloģijā, komunikāciju zinātnēs un sociālajā darbā. Cirkularitāte izskaidro sistēmas daļu abpusējās cēloņu likumsakarības un savstarpējo ietekmi (angļu val. – reciprocal causality) sistēmu teorijā un sistēmiskajā pieejā, to attiecina uz notikumiem, komunikāciju, uzvedības vai ģimenes lomu un attiecību u. c. paterniem. Ar cirkularitātes palīdzību izskaidro sistēmas savstarpējas saites un to, kā tās ietekmē cita citu, kā arī izskaidro, piemēram, vēsturisko notikumu ietekmi ģimenē uz tagadnes situāciju, cilvēka dzīvi vai pašuztveri. Tā ir sistēmiskā domāšana, un sistēmas daļas ir savstarpēji saistītas un atkārtojas. Cirkularitāti visbiežāk raksturo kā apļveida sistēmiskus centriskus apļus, kuri var veidot nebeidzamu spirālveidīgu kustību (skat. 5.2.5. attēlu). Sistēmu teorijā un sistēmiskajā pieejā cirkularitāti izprot trīs veidos:

²³⁰ Dell, P. F. (1989). Violence and the Systemic View: The Problem of Power. *Family Process*, 28(1), 1–14. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/20453281>

²³¹ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, p. 25.

²³² Rhoades, E. A. (2010). Core constructs of family therapy. In E. A. Rhoades, & J. Duncan. (Eds.). *Auditory-verbal practice: Toward a family-centered approach* (pp. 137–163). Springfield, Ill.: Charles C. Thomas. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/216258883_Core_constructs_of_family_therapy

1. *Raksturo sistēmas kustību un savstarpējo ietekmi, tā izskaidrojot gan sistēmas attīstību, gan attiecības. Cirkularitāte ir likumsakarīga pielāgošanās izmaiņām, t. sk. videi. Cirkularitāte balstās subsistēmu mijiedarbībā. **Cirkularitāte kā viens no sistēmu teorijas paternu apzīmējumiem.***
2. *Ar cirkularitātes palīdzību var izskaidrot ģimenes uzvedības un katra indivīda uzvedības likumsakarības, kas veido kopīgu sistēmu, kurā katram elementam ir nozīme, t. sk. arī negatīvam vai patoloģiskam. **Cirkularitāte kā attiecību un saišu modelis.***
3. *Cirkularitāti izmanto sistēmiskajā pieejā kā jautājumu uzdošanas tehniku: cirkulārie jautājumi. Šo jautājumu tehniku ievieša Milānas skolas pārstāvji, apvienojot konsultēšanas praksē refleksivitāti un cirkularitāti. Tā bija pretēja*

5.2.5. attēls Cirkularitāte

prakse ierastiem lineāriem jautājumiem. Cirkulārie jautājumi tiek uzskatīti par cieņpilnākiem un neitrālākiem, tajos mazāk varas attiecību modeļu un tie mazina konsultanta eksperta pozīciju.²³³

H. Goldenbergs un I. Goldenberga cirkularitāti skaidroja kā sistēmu teorijas fundamentālo pieņēmumu, kur problemātisko uzvedību uzskata par daļu no refleksīvas apļveida notikumu kustības vai cirkularitātes. Tā veido bezgalīgas saites un paternus. Cirkulārās likumsakarības vai cirkulārās kauzalitātes (angļu val. – *circular causality*)²³⁴ un to atklāšana var būt par pozitīvu veidu, kā strādāt ar klientu sistēmiskajā pieejā un palīdzēt klientam atklāt tos procesus, kas ietekmē viņu vai viņa ģimeni. Tas

²³³ Rhoades, E. A. (2010). Core constructs of family therapy. In E. A. Rhoades, & J. Duncan. (Eds.). *Auditory-verbal practice: Toward a family-centered approach* (pp. 137–163). Springfield, Ill.: Charles C. Thomas. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/216258883_Core_constructs_of_family_therapy

²³⁴ Līdums, G., & Ratnieks, S. (2016). Sistēmiskā ģimenes psihoterapija. No I. Bite, K. Martinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 444. lpp.

ļauj sociālajam darbiniekam un ģimenei domāt ārpus lineārās cēloņsakarības un izvairīties no kāda vainošanas vai uzvedības nosodījuma. Problēmu aplūveida izpratne piedāvā skaidrojošu rīku simptomātikai vai problemātiskai uzvedībai.^{235 236}

20. gs. 70. gadu sākumā itāļu psihiatru grupa – Selvīni Palacoli (*Selvini Palazzoli*), Luidži Boskolo (*Luigi Boscolo*), Džanfranko Čekini (*Gianfranco Cecchin*) un Džuliana Prata (*Giuliana Prata*), balstoties profesionālajā darbā veiktajos novērojumos darbā ar ģimenēm, kurās viens no ģimenes locekļiem ārstējās no psihiskas saslimšanas, attīstīja Milānas skolu, sauktu par “Milānas sistēmisko modeli”, turpmāk Milānas skolu. Tā bija pirmā ģimeņu terapijas skola ārpus ASV, un šie psihiatri ir vieni no būtiskākajiem mūsdienu ģimeņu terapijas pamatlicējiem.²³⁷ Ap 1975. gadu Milānas skolas pārstāvji pievērsa uzmanību tam, kā ģimenēs, kurās pastāv kāda disfunkcija, tiek veidoti un realizēti uzvedības paterni un noteikumi, kā tie pastiprina slimības vai problemātiskās uzvedības simptomātiku. Šie modeļi var tikt pamanīti arī nākošā ģimenes paaudzē. Balstoties sistēmu teorijā un kibernetikā, tika definēta likumsakarība, ka psihiskās saslimšanas cēlonim ir jāmeklē ietekmes procesi ģimenes sistēmā. Pētot ģimeņu sistēmas, tika novērots, ka individuālie problemātiskie uzvedības, attiecību un domāšanas *paterni* ir novērojami ģimenes sistēmai raksturīgajos attiecību, uzvedības, domāšanas paternos. **Milānas sistēmiskais modelis ievieša būtisku sistēmiskās pieejas un domāšanas principu – sistēmiskumu; individuālās problemātikas veidojas lielākās sistēmās, un šo sistēmu loma ir būtiska indivīda dzīvē.**²³⁸ Galvenā teorētiskā ideja – indivīda simptomātiskā uzvedība vai *disfunkcija* ir daļa no ģimenes kopīgā paterna, daļa no attiecībām ģimenē, tāpēc veids, kā mainīt simptomu, ir *mainīt* ģimenes noteikumus vai paternus.²³⁹

²³⁵ Brown, J. M. (2010). The Milan Principles of Hypothesising, Circularity and Neutrality in Dialogical Family Therapy: Extinction, Evolution, Eviction... or Emergence? *The Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 31(3), pp. 265–270.

²³⁶ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 28–30.

²³⁷ Līdums, G., & Ratnieks, S. (2016). Sistēmiskā ģimenes psihoterapija. No I. Bite, K. Martinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 424.–428. lpp.

²³⁸ MacKinnon, L. K., & James, K. (1987). The Milan systemic approach: Theory and practise. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 8(2), 89–98.

²³⁹ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

Otrs būtiskākais Milānas skolas pienesums ir atziņa, ka atbalstošās sistēmas (piemēram, sociālajiem darbiniekiem, ģimeņu terapeitiem) ietekmē pamata ģimenes sistēmu. Būtībā viņi akcentēja neitralitātes principu un to, ka palīdzošam profesionālim, neskatoties uz profesionalitāti, ir tieša ietekme uz klienta sistēmu. Tajā laikā viņi izmantoja jēdzienu “primārā kibernetika” (ģimene) un “sekundārā kibernetika” (palīdzošā profesija). **Tas nozīmēja, ka sociālajam darbiniekam ir jāizprot un jāapzinās palīdzošās sistēmas ietekme uz primāro – indivīda vai ģimenes sistēmu.** Piemēram, klienta sadarbība vai izvairīšanās no sadarbības var tikt saistīta gan ar ģimenes vai indivīda paterniem, bet tikpat labi ar sociālā darbinieka ietekmi uz klientu, kā rezultātā klients sāk izvairīties. Klients vai tā sistēma var reaģēt, piemēram:

- ✓ meklējot līdzsvaru starp sistēmas elementiem;
- ✓ aizvietojo iztrūkstošo sistēmas elementu ar citu;
- ✓ sastingstot vai atjaunojoties iepriekšējā sistēmas darbības modelī.

Milānas skolas pārstāvji ienesa būtiskas izmaiņas iepriekš definētā nemainīgā sistēmā, kas mēģina sevi atjaunot un/vai atgriezties iepriekšējā stāvoklī vai homeostāzē. Pamatdoma ietver atziņu, ka sociālā sistēma (piemēram, ģimene) atgriežas iepriekšējā stāvoklī, jo ir grūtības izprast un pieņemt izmaiņu nepieciešamību, būtībā akcentējot **domāšanas un vērtību nozīmi darbā ar klientu.** Viņu novērojumi liecināja, ka ikviena ģimenes sistēma attīstās un ir kustībā, tā nav statiska. Līdz ar to negatīvā vai patoloģiskā sistēmas daļa arī ir būtiska un neatņemama kopējā sistēmā, norādot, ka “agresīvā intervencē” izolējot, noņemot vai izstumjot negatīvu sistēmas daļu, problemātika netiek atrisināta, jo darbojas homeostāzes princips. Izmaiņas ir iespējamās, apzinoties sistēmas daļas un padarot tās redzamas, un tad sistēma pati veic izmaiņas. Milānas skola darbā ar klientu ieviesa darbu ar attieksmi, ticību – pārliecību, vērtībām un idejām/domām, jo tikai tad, ja klients redz un pieņem izmaiņu nepieciešamību, var sākties pārmaiņu process.

Milānas skolas pārstāvji ieviesa trīs būtiskus principus darbā ar klientu sistēmiskajā pieejā:

1. **Hipotēzes izvirzīšana** par sistēmas iespējamām grūtībām, modeļiem un šķēršļiem attiecībās. Hipotēzes balstījās uz pozitīvu situācijas un

attiecību veidošanas vai kontekstualizācijas modeli, mēģinot izprast problēmu kontekstu un ietekmi, bet nemēģinot piekļūt patiesībai vai pierādīt to. Tas nozīmēja nemainīt sistēmu ārēji, bet izprast, kā sistēmā notiek likumsakarības un kā tās ir veidojušās. Vēlākos gados hipotēzes pieeju aizstāja ar virziena jautājumiem, kas ir atvērti – izzinoši, ļaujot ar refleksiīviem un cirkulāriem jautājumiem pašiem sistēmas dalībniekiem atklāt savas sistēmas daļas, šķēršļus un izaicinājumus. Tika attīstīta terapeita vai sociālā darbinieka “nezināšanas” pozīcija, saglabājot izpētes un intereses saglabāšanas pozīciju par klientu un klienta sistēmu. Pretēji tam laikam ierastajai “diagnostikai” vai “diagnosticēšanai” parādījās hipotēzes izvirzīšana. Kopš Milānas skolas laikiem sistēmiskajā pieejā biežāk pamatprincipu problemātikas izpratnei izmantoja “hipotēzi”. 20. gs. 80. un 90. gados parādījās kritika, ka terapeits vai sociālais darbinieks var hipotēzi izmantot kā mērķtiecīgu darbību, mēģinot panākt, lai klients apstiprina šo hipotēzi. Postmodernisma periodā hipotēzi aizstāja dialogs un sarunas veidošana vai kopēja stāsta attīstīšana, veidošana vai kopradīšanas process kopā ar klientu.

2. **Cirkularitāte** tika definēta kā tāda, kas ļauj attīstīties hipotēzēm, ar kuru palīdzību varēja nonākt pie alternatīviem problēmas skatījumiem un skaidrojumiem. Tika izveidoti cirkulārie jautājumi par atšķirībām un izmaiņām ģimenes sistēmā. Vēlākos gados cirkularitātes jautājumi kļuva refleksiīvāki un tika izmantoti, lai palīdzētu aprakstīt un izzināt klienta sistēmu.
3. **Neitralitāte** tika definēta kā rīcība attiecībās ar klientu, lai izvairītos no apvienošanās un koalīciju veidošanas ar klientu vai kādu no klienta sistēmām, piemēram, vīru vai sievu, vai bērnu. Lai palīdzētu visai sistēmai, jā saglabā neitralitāte pret visiem sistēmas elementiem un to mijiedarbību, jo to ir veidojusi pati sistēma un tajā nav neviena lieka elementa. Tā tiek izrādīta cieņa pret sistēmu un atbalstīta sistēmas evolūcija.

Ģimenes terapeiti Rūdijs Dalloss (*Rudi Dallos*) un Rosa Dreipere (*Ros Draper*) uzskata, ka pārmaiņas iespējams panākt, noskaidrojot nesakritību attiecībās vai

izpratnē par attiecībām, kas veidojušās ģimenes attīstības vai evolūcijas laikā. Milānas skola neizmantoja “ideālās ģimenes” vai “normālās ģimenes” modeli, bet gan strādāja individuāli, mēģinot izprast katru ģimeni un uz kopīgo funkcionēšanu vērstu domāšanu un pieeju. Turklāt uz individuālo ģimeņu izpēti vērsta pieejā akcentēja katras ģimenes unikalitāti, ģimenes mikrokultūru un kopējās ģimenes kultūras ietekmi atsevišķi uz katru ģimenes locekli. Mūsdienās tā ir ļoti pazīstama darba tehnika, kas pēta attiecības starp visiem ģimenes locekļiem un mēģina izprast šo attiecību ietekmi uz kopējo ģimenes modeli. Tiek uzskatīts, ka katra ģimenes locekļa darbība ir labākā, ko tajā mirklī viņš vai viņa spēj veikt. Tika noņemta pārlicība, ka viens no ģimenes locekļiem ir vainīgs vai vainīgāks par citiem ģimenes locekļiem vai arī vienpersoniski atbildīgs par visu problēmsituāciju. Ģimenes galvenais uzdevums ir funkcionēt attiecībās un būt kopā.²⁴⁰

3. posms: naratīvā pieeja un postmodernisms sistēmiskajā sociālajā darbā

No 20. gs. 70. līdz 90. gadiem humānistiskās psiholoģijas, uz personu centrētās pieejas ietekmē sistēmiskajā pieejā veidojās jauni attiecību un cilvēka (t. sk. klienta) uztveres modeļi. Veidojās jauns ētisko principu kopums, kas iezīmēja sociālā darba praktiķu un sociālo pakalpojumu sniegšanas standartus, attiecību standartus ar klientu. Izveidojās sociālā konstrukcionisma virziens, kas pievērsa uzmanību indivīda subjektīvai realitātei, interesējās par to, kā indivīds iegūst zināšanas, veido izpratni par pasauli ap sevi un veido realitāti un skatījumu par sevi, t. sk. pašuztveri. **Postmodernisma periodā (20. gs. 90. gados līdz mūsdienām) sistēmiskajā pieejā vadošais ir sociālā konstrukcionisma princips, kas nozīmē, ka uzmanība tika pievērsta indivīda pašuztverei un pašradītai realitātei, kas ir objektīva individuālās sistēmas kontekstā.** Cilvēki tiek iesaistīti savas dzīves veidošanā un kļūst par savas dzīves ekspertiem. Postmodernisma laikā daudz lielāku uzmanību pievērš klienta subjektīvās realitātes akceptēšanai un palīdz iekļauties kopējā sabiedrības, kultūras un normatīvu kontekstā. Sistēmu teorijā sociālajā darbā aizvien lielāku lomu sāk ieņemt individuālie pašuztveres un pašrealizēšanās

²⁴⁰ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

principi cilvēka dzīvē. Daudz lielāka nozīme pievērsta individuālai pašrealizācijai, nevis kopējam, piemēram, ģimenes, kopienas vai sabiedrības labumam. **Nav objektīvas realitātes un nav vienotas patiesības.** Tas, protams, sarežģīja sociālā darba veikšanu, jo vairs nevarēja darboties ar tipveida pieņēmumiem, diagnostiku, vairs īsti nedarbojās universālie cilvēka–sistēmas izvērtēšanas kritēriji, bet uzmanības centrā nonāca **individuālie stāsti jeb naratīvi** un individuāli risinājumi. Sociālā darba pētniece Bārbra Tītere (*Barbra Teater*) atzinusi, ka sociālais konstrukcionisms ir balstīts uz cilvēka individuālās psiholoģijas, vajadzību un sociālo aspektu izpēti. Šīs izpētes mērķis ir palīdzēt radīt vai konstruēt individuālo realitāti un palīdzēt individuālai realitātei iekļauties kopējā ģimenes, grupas vai sabiedrības konstruētā realitātē.²⁴¹ Darbā ar klientu tas nozīmētu spēju palīdzēt atklāt klienta subjektīvo realitāti, sistēmiskās likumsakarības un bagātināt ar tiem resursiem, kuri parādās individuālajā pieredzē vai dzīves notikumu stāstos.²⁴² Var novērot, ka Rietumeiropas sabiedrība kļūst arvien atvērtāka dažādībai un arvien vairāk akceptē individuālās cilvēka vajadzības, būtībā no kolektīvās kultūras notiek pāreja uz individuālo kultūru. Tas nozīmē, ka ne vienmēr tas, ko profesionāli saskata par grūtību vai problēmu, tāpat izskatās, raugoties arī no klienta puses, un otrādi. Tātad, ja sekojam sociālā konstrukcionisma virzienam, tad varam izprast, **kādēļ sistēmiskajā pieejā tik liela loma veltīta attiecībām, attiecību izveidei un sadarbības veidošanas procesam ar klientu.**

Sociālā darba un ārstniecības jomas supervizors Džoiss Skaife (*Joyce Scaife*) ir atzinis, ka realitāte ir radīta tagadnē un tai ir vairākas versijas. Katram ir sava versija par realitāti; gan sociālajam darbiniekam, gan klientam ir atšķirīga pieredze un sajūtas par to, kas ir norisinājies klienta dzīvē. Katrs notikums ietekmē mūsu turpmāko domu un rīcību. Lai arī divi cilvēki ir bijuši vienā un tajā pašā vietā, pieredzējuši vienu un to pašu situāciju, katram no viņiem var būt atšķirīgas atmiņas un sajūtas. Katram veidojas savs stāsts, sava versija par notikušo un piedzīvoto.²⁴³

²⁴¹ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, p. 29.

²⁴² Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. Gothenburg: University of Bedfordshire, p. 13.

²⁴³ Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 22.–28. lpp.

20. gs. 90. gados attīstījās naratīvā pieeja, kuras pamati meklējami gan V. Satīras, gan Milāna skolas sistēmiskajā ģimeņu terapijā, kas vienlaikus veido arī daļu no sociālā darba sistēmiskās pieejas mikroprakses līmenī. Naratīvās pieejas pamatā bija Austrālijas sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm ar bērniem Maikla Vaita (*Michael White*) un Deivida Epstona (*David Epston*), kā arī amerikāņu psihoterapeites Harlīnas Andersones (*Harlene D. Anderson*) prakses un naratīvās pieejas konceptualizēšana. M. Vaitis novēroja, ka darbā ar ģimenēm, kurās ir grūtības audzināt bērnus, ir vieglāk, ja sarunā **problēma** no individuālā līmeņa tiek eksternalizēta. Tas nozīmē, ka problēma nav daļa no personas, bet gan pastāv kā autonoma sistēmas daļa, ārpus cilvēka.²⁴⁴ Tiek attīstīts sistēmiskās pieejas princips, ka **cilvēks nav problēma**. Piemēram, nevis bērns ir “slikts”, bet gan tā uzvedība ir slikta. Ja Milānas skolas pārstāvji problēmu saskatīja lielākās sistēmas daļas cirkulārās likumsakarībās, tad M. Vaitis novēroja, ka vieglāk ir risināt problēmu tādos gadījumos, ja par to runā kā par ārēju faktoru, noņemot no cilvēka (kā sistēmas elementa) spriedzi.

Otrs pieņēmums saistās ar sadarbības un kopradīšanas principu pārskatīšanu. Attiecībām starp sociālo darbinieku un klientu parādījās cita nozīme. Milānas skolas pārstāvji bija definējuši, ka terapeits ietekmē un iedarbojas uz klienta sistēmām, taču naratīvā virziena pārstāvji attiecības starp klientu un sociālo darbinieku padarīja par atklātām, godīgām un caurspīdīgām. Piemēram, sociālais darbinieks līdzvērtīgi dalās ar klienta piedzīvoto, izprasto un lūdz klientam atļauju doties “hipotēzes” virzienā. Tas būtu tā: vai klientam ir pieņemami, ka šodien pārrunāsim atkarības vielu lietošanas jautājumu? Ļoti būtiskas kļūst vērtības, varas perspektīva, nevardarbīgas un uz resursiem vērstas valoda lietošana attiecībās ar klientu.²⁴⁵ **Būtiski atzīmēt, ka intervences jēdziens tika aizstāts ar sadarbības jēdzienu, kura pamatā ir kopradīšana un vienošanās. Notika pāreja no intervijas uz konsultāciju, kuras pamatā ir saruna un dialogs. Valoda, vārdos izteiktā un formulētā doma, ieguva būtisku nozīmi klienta dzīves stāstā un sistēmas izpratnē.** D. Epsons un M. Vaitis sociālā darba terapeitiskā procesā īpašu uzmanību pievērsa

²⁴⁴ Līdums, G., & Ratnieks, S. (2016). Sistēmiskā ģimenes psihoterapija. No I. Bite, K. Martinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 421.–422. lpp.

²⁴⁵ Walsh, F. (2011). *Family therapy. Systemic approaches to practise. Theory and practice in clinical social work*. (2nd ed.). USA, SAGE publication, Inc., p. 161.

tam, lai un kā iedrošināt un stiprināt klientu vai atjaunot “varas perspektīvu” klientam vai klienta sistēmai. Tas nozīmē, ka sistēmiskajā pieejā klients kļūst par ekspertu un sociālais darbinieks saskaņo savas darbības ar klientu. Es pat teiktu, ka ikvienā procesā klientam pieder 51% lēmuma pieņemšanas *akciju*. Sistēmiskajā sociālajā darbā būtisks ir “varas” atgriešanas sadarbības princips. **Klients pats kļūst par savas dzīves ekspertu.**²⁴⁶ Piemēram, klients var noteikt sadarbības uzdevumus, nevis tos nosaka sociālais darbinieks vai kāds cits profesionālis. Protams, “sadarbība un koppradišana” ir sociālo darbinieku profesionālās kompetences jautājums, kurā ietilpst vērtību un ētikas lauks, attiecību veidošanas un uzturēšanas prasmes, procesa virzības un konsultēšanas kompetences sistēmiskajā pieejā, kā arī sociālā darbinieka atbalstošā sistēmā – organizācijas un vadības līmenī.

Postmodernisma periods saistās ar jaunu sabiedrības attīstības līmeni, uzmanība tika pievērsta individuālām vajadzībām un pašrealizācijai. Parādījās un būtisku nozīmi ieguva jauni – biopsihosociālie un garīgie aspekti klienta dzīvē, kultūras/subkultūras un dažādības aspekti, t. sk. etniskā, dzimuma piederība. Individīds un ģimene vairs netika uzlūkoti vienīgi kā sabiedrības tradicionālo lomu realizētāji (māte, tēvs, strādnieks, u. tml.), kuri veic savus pienākumus un uzdevumus hierarhiskajā sabiedrības modelī. Sāka izvairīties no gadsimtiem attīstītā sabiedrības modeļa, piemēram, māte gatavo ēst vai tēvs pelna naudu u. tml. lomām ģimenē. Ģimeni sāk aplūkot kā individuālu, unikālu un autonomu sistēmu, kuras pamata uzdevums ir būt attiecībās un radīt savu sadarbības modeli.

Piemēram, ja māte rūpējas par bērna audzināšanu un sadarbojas ar sociālo darbinieku, varbūt tēvs tajā laikā skatās televizoru un lasa avīzi. Sākotnēji izskatās netaisni, taču postmodernisma sistēmiskajā pieejā šis modelis ir pilnīgi akceptējams, kamēr visa ģimene – sistēma ir mierā un ir vienojušies par šādu sadarbības vai attiecību modeli.

Sociālajā darbā no klienta noņēma tādu uzsvaru kā *disfunkcionalitāte* (defekta vai problēmas akcentēšana), vairāk fokusējoties uz šķēršļu pārvarēšanu, proti, izaicinājumiem, un uz koppradišanu, lai veicinātu un akcentētu stiprās puses.²⁴⁷

²⁴⁶ Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. Gothenburg: University of Bedfordshire, p. 33.

²⁴⁷ Walsh, F. (2011). *Family Therapy: Systemic Approches to Practice*. In J. R. Brandell (Ed.). *Theory and Practice in Clinical Social Work* (2nd ed.). Los Angeles: Sage Publications, Inc., p. 161.

Vēlākos gados, kad aktualizējās feminizācijas un sociāli politiskie procesi par cilvēka pašnotiekšanos, neitralitātes princips tika skaidrots kā “varas perspektīvas” apzināšanās un profesionālās “varas” neizmantošana pret klientu vai klienta sistēmu.²⁴⁸ Tas nozīmēja, ka sociālajā darbā pieauga klienta personības autonomija un pašnoteikšanās. Vēlāk arvien lielākā uzmanība tika pievērsta jautājumam, kā profesionāļa vai sociālo pakalpojumu sniedzēju **sadarbībā ar klientu ienāk varas aspekts vai nevardarbīga, respektējoša un uz kopradīšanu** vērsta sadarbība. To papildina refleksija par virknes profesionālo ētisko principu ienākšanu sistēmiskajā pieejā, piemēram, “social grraacceess” pieejas izveide un uz resursiem un pozitīvu akcentēšanas praksi orientētas pieejas ienākšana darbā ar klientu.

2002. gadā ģimeņu terapeiti Džons Burnhams (*John Burnham*) un Kvīnija Herisa (*Queenie Harris*) definēja multidimensionālo ekoloģisko pieeju, kuras pamatā bija gan kultūras, gan arī personas individuālās realitātes pieejas, kas respektē dažādību un mazina diskrimināciju, tam tika dots apzīmējums – “Social grraacceess” (latviski – *godība sociālās dažādības aspektiem*). SOCIAL GRRAACCEESS ir akronīms un uz katru “grraacceess” burtu attiecas konkrēta parādība (skat. 5.2.2. tabulu). Tā tika akcentēta klientu dažādība un mūsdienu sabiedrības multikulturālisms. Papildus tradicionālajām ģimeņu un personas sistēmām, piemēram, struktūrai vai hierarhiskam ģimeņu modelim, vērtībām un lomām, attiecību modeļiem vai paterniem, uzmanība tika pievērsta daudzveidībai; uzsvaru liekot uz tiem dažādajiem sociāliem aspektiem, kas veido mūsu ikdienu un kurus nevaram ignorēt, bet varam respektēt un izmantot sadarbībā ar klientu, piemēram, reliģiskā pārliecība vai piederība etniskai vai kultūras grupai. Sociālajā darbā ar gadījumu varam tam pievērst uzmanību un izmantot to kā resursu.^{249, 250} Vērojams, ka tradicionālā ģimeņu sistēma kļuvusi par sarežģītu daudzdimensionālu modeli.

²⁴⁸ Brown, J. M. (2010). The Milan Principles of Hypothesising, Circularity and Neutrality in Dialogical Family Therapy: Extinction, Evolution, Eviction... or Emergence? *The Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 31(3), 248–265.

²⁴⁹ Burck, C., & Gwyn, D. (2010). *Mirrors and Reflections: Processes of Systemic Supervision*. London: Karnack, pp. 228–241.

²⁵⁰ Totsuka, Y. (2014). ‘Which aspects of social GRRRAACCEESS grab you most?’ The social GRRRAACCEESS exercise for a supervision group to promote therapists’ self-reflexivity. *Journal of Family Therapy*, 36(S1), 86–106.

5.2.2. tabula. Akronīma “Social grraacceess” elementi²⁵¹

SOCIAL GRR AACCEESS (ANGLISKI)	SOCIAL GRR AACCEESS (LATVISKI)
Gender	Dzimums
Race	Rase
Religion	Reliģija
Age	Vecums
Ability	Spējas (ierobežojumi)
Class	Sociālā šķira
Culture	Kultūra
Ethnicity	Etniskā piederība vai nacionalitāte
Education	Izglītība
Sexuality	Seksuālā orientācija
Spirituality	Garīguma aspekti

Kopš 1990. gada sistēmiskajā pieejā attīstījās kompleksas adaptīvu sistēmu pieejas un teorētiskie skaidrojumi, kas pievērsa uzmanību sarežģītām vai kompleksām sistēmām, piemēram, savstarpējās attiecības skaidroja no pašzveres, kultūras, ekonomikas, sabiedrības hierarhiskās uzbūves un vēsturiskiem aspektiem. Īpašu popularitāti kompleksās sistēmas ieguva organizācijas un vadības zinātnēs. Kompleksās adaptācijas sistēmas ir īpaši sarežģītu sistēmu gadījumi, tie ir daudzveidīgi un sastāv no vairākiem savstarpēji saistītiem elementiem un pielāgošanās mehānismiem. Sistēmas daļām ir spēja mainīties un pielāgoties vai arī mācīties no iepriekšējās pieredzes.²⁵² Tie ir izaicinājumi, ar kuriem mūsdienās saskaramies sociālā darba ikdienā, piemēram, tie var būt kibernetizēti IT vidē vai problēmas ģimenēs, ja to locekļi dzīvo atšķirīgās valstīs, kultūrās, viņiem ir atšķirīga izpratne par sociālām lomām un sociālo iekārtu.

2008. gadā ģimeņu terapeiti Monika Makgoldrika (*Monica McGoldrick*) un Kēnets Hārdijs (*Kenneth Y. Hardy*), pārskatot kultūras un ekoloģiskās perspektīvas ietekmi uz indivīdu un konsultēšanas procesu, norādījuši, ka arvien lielāku lomu indivīda attiecībās sāk ieņemt lielākas un sarežģītākas sistēmas, kas turklāt strauji

²⁵¹ Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. Gothenburg: University of Bedfordshire, pp. 36–43.

²⁵² Environment and Ecology (2020). *What is Systems Theory?* Retrieved April 2, 2020, from <http://environment-ecology.com/general-systems-theory/137-what-is-systems-theory.pdf>

mainās. Šīs sistēmas atstāj arvien lielāku ietekmi uz indivīdu, ģimeni vai grupu attiecībām, piemēram, attiecībās ar izglītības, veselības, darba un likumus pārstāvošām sistēmām. Individuālās sistēmas ietekmē kultūras, politikas un sociāli ekonomiskie procesi, tās **kļūst vieglāk ievainojamas un var izjust marginalizāciju, diskrimināciju vai netaisnību** pēc dažādiem parametriem – dzimuma, vecuma, seksuālās orientācijas, veselības, reliģijas, etniskās piederības, dzīvesveida.²⁵³ I. Normane savā rakstā atsaukusies uz ģimenes terapeitu un sistēmiskās pieejas skolotāju Džonu Burnhamu (*John Burnham*), kurš ir atzinis: ja vēlamies, lai cilvēks mainītu savus ieradumus, ierasto vērtību skalu vai ikdienas rutīnu, mums ir jāpalīdz tam radīt pozitīvu vidi un pašuztveri. Cilvēkam ir grūti mainīties negatīvi definētā vidē.²⁵⁴

Sistēmiskajā sociālajā darbā, ņemot vērā multikulturālo un dažādības aspektus, uzmanība būtu jāpievērš trim dažādiem kultūras aspektiem, kuri savstarpēji mijiedarbojas un ietekmē cits citu:

1. Sociālā darbinieka un viņa pārstāvošās iestādes vai organizācijas kultūras un dažādības aspektiem, kā arī tam, kā šie personiskie aspekti ietekmē klientu. Piemēram, kā latviešu izcelsmes, baltādaina, labi izglītota, patstāvīga un neatkarīga sievietē – sociālā darbiniece, vientuļā māte, kura strādā pašvaldības iestādē, abpusēji ietekmē klientu, piemēram, romu tautības vīrieti, kurš ilgstoši nestrādā, ir ar zemu izglītības līmeni, ir piecu bērnu tēvs ģimenē, kurā strādā bērnu māte.
2. Kāda ir klienta un klienta ģimenes mikrokultūra, dzīvesveids; kā individuālā kultūra mijiedarbojas ar plašāku kultūras daļu? Kādi ir šo attiecību un attiecību modeļu resursi un ierobežojumi?
3. Kādi ir lielāki kultūras fenomeni, kultūras konteksti, kuros dzīvo klients un/vai vietējā sabiedrība? Vai klients pieder kādiem lielākiem fenomeniem; vai šiem fenomeniem, piemēram, par romu tautību un viņu attiecībām ir individuāls klienta raksturs, vai tie ir plašāki stereotipi

²⁵³ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

²⁵⁴ Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 22.–28. lpp.

vai vispārinājumi? Jebkurā kultūrā vai reliģijā vienmēr ir individuāla interpretācija, kas būtu labs sākums sociālajā darbā ar gadījumu, un mums, sociālajiem darbiniekiem, ir vajadzīgs laiks, lai to atklātu un izprastu.²⁵⁵

1992. gadā psiholoģijas doktore un ģimeņu terapeite H. Andersone atzīmējusi, ka ar jauno naratīvo pieeju tika ierobežota kibernetiskā paradigma (kontroles mehānismi, nepieciešamība pēc izmaiņām un atgriezeniskās saites), savukārt M. Vaits definēja naratīvo pieeju kā atsevišķu teorētisku pieeju, salīdzinot to ar pastāvošo sistēmisko ģimenes terapiju. Kopš 20. gs. 90. gadiem sistēmiskā pieeja sociālajā darbā un sistēmiskā terapijā atrodas postmodernisma, sociālā konstrukcionisma un dekonstrukcijas periodā.²⁵⁶ Postmodernisma un dekonstrukcijas periods būtībā aizsākās ar iepriekšējo periodu kritiku un nepieciešamību pārdefinēt tās vērtības, principus un skaidrojumus, kas sistēmu teorijā, sistēmiskā domāšanā un pieejās sociālajā darbā pēdējo 30–40 gadu laikā bija kļuvuši par pašsaprotamiem, piemēram, eksperta pozīcijas pārskatīšana un “varas perspektīvas” aktualizēšana, proti, sociālais darbinieks nav klienta dzīves eksperts, tikai klients zina, kas un kā viņa dzīvē notiek. Lielāku lomu ieņēma kopradīšanas un vienošanās process (papildus skat. 5.2.3. tabulu).

Postmodernisma periodā parādījās jauni jēdzieni – “sistēmiskais konstrukcionisms”, “sistēmisks”, “sistēmiskā domāšana”, fokusējoties uz cilvēkiem un attiecību nozīmi, jo izmaiņas notika tieši attiecību jomā; to jau 20. gs. 70. gadu beigās darba praksē ar klientu un klienta ģimeni bija novērojuši Milāna skolas piekritēji. I. Normane ir apkopojusi vairāku autoru sociālā konstrukcionisma principus sociālajā darbā:

1. Cilvēki ietekmē viens otru un šīs ietekmes rezultātā veidojas kopdarbība. Kopdarbība rada sociālo pasauli, sociālo realitāti un personas identitāti (*Lang, Little, Cronen, 1990*).

²⁵⁵ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

²⁵⁶ Brown, J. M. (2010). The Milan Principles of Hypothesising, Circularity and Neutrality in Dialogical Family Therapy: Extinction, Evolution, Eviction... or Emergence? *The Australian and New Zealand journal of family therapy*. Vol. 3. No 3, 2010, pp. 248–265.

2. Katrs cilvēks pasauli uztver citādāk, veidojas subjektīvā realitāte un tā piešķir individuālu nozīmi notikumiem, izmantojot valodu un notiekošo aprakstot. (Burr, 2003). Tā vietā, lai runātu par universālo pasauli, konstrukcionisti runā par “multiversālām perspektīvām”, novērtēja katru balsi, nevis tikai “pareizo” balsi (Gergen & Gergen, 1991). Tas savukārt nozīmē, ka, atrodoties vienā situācijā, mēs varam to piedzīvot atšķirīgi, ka nozīme ir katra cilvēka redzējumam, ka kopainas radīšanā ir nozīme katra ģimenes locekļa piedzīvotajam.
3. Cilvēki dzīvo komunikācijā, nevis komunicējot. Tas nozīmē, ka valoda nav informācijas nesējs, bet tā pati funkcionē kā informācijas radītāja (Cronen, Lang, 1994). Tas, ka cilvēki dzīvo attiecībās vai mijiedarbībā, ir būtisks attiecību akcentēšanas princips.
4. Katrs cilvēks ir pasaules daļa, un tāpēc katram cilvēkam ir nozīme un atbildība par pasaulē notiekošo. Mēs iesaistāmies sociālajā praksē bez ambīcijām rīkoties objektīvi vai radīt patiesību, bet gan ar nolūku radīt labāku pasauli, tālab ētika kļūst par neatņemamu prakses daļu, un tā balstīta komunikācijā (Penman, 1996). Tas, ko mēs darām, kā darām un ko domājam par to, kas mums būtu jādara, kļūst par mūsu prioritāro uzdevumu, un šajā darbībā atklājas attieksme, vērtības, kā arī mēs realizējam ētiskos principus.²⁵⁷

Būtiskākās atšķirības starp sākotnējo sistēmisko domāšanu un pieeju un postmodernisma laikā attīstīto redzējumu un fokusu izmaiņas varam redzēt 5.2.3. tabulā.

5.2.3. tabula. Sākotnējās sistēmiskās un sociālā konstrukcionisma sistēmiskās pieejas salīdzinājums²⁵⁸

SĀKOTNĒJĀ SISTĒMISKĀ PIEEJA	SOCIĀLĀ KONSTRUKCIONISMA PIEEJA
Pirmā kibernetiskā sistēma (klienta sistēmas perspektīva)	Izpratne par otro kibernetisko sistēmu (daudzveidības perspektīva uz sistēmām)
Diagnosticējoša un izskaidrojoša domāšana	Koprādīšana, dialoga veidošana un ieinteresētība

²⁵⁷ Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 24. lpp.

²⁵⁸ Norman, I. (2011, April 10). *Systemic teaching, Training of supervision*. (Semināra izdales materiāls). PrataMera AB, Goteborg, Sweden.

SĀKOTNĒJĀ SISTĒMISKĀ PIEEJA	SOCIĀLĀ KONSTRUKCIONISMA PIEEJA
Orientēšanās uz problēmu un trūkumu novēršanas stratēģijas	Uz resursiem un iespējām orientētas stratēģijas
Lineāra gadījuma izskatīšanas konteksts	Cirkulārs gadījuma izskatīšanas konteksts
Orientācija uz pagātņi	Orientācija uz nākotni
Atklāt realitāti, sniegt atgriezenisko saiti	Atklāt realitāti dialogā kopīgi un refleksijā
Vispārīgs skatījums uz sistēmas daļām	Holistisks skatījums, akcentējot unikalitāti
Eksperta loma	Kopradišanas un “nezināšanas” (atklāsmes) pozīcija

Refleksīvās prakses pētnieks Donalds Šēns (Donald A. Schön) ir atzinis, ka tas, uz ko mēs koncentrējam savu uzmanību, kļūst par mūsu realitāti! Sociālais darbinieks var pievērsties vecākiem, kuriem pārtrauktas aizgādības tiesības, vēlmei atgūt vecāku statusu, cieņu bērna acīs un vecāku pašu vēlmei visu vērst par labu. Sociālais darbinieks var apstiprināt un palīdzēt saredzēt resursus, kas pastāv ģimenes sistēmā, un pievērst uzmanību bērna labajām īpašībām. Šādā gadījumā pastāv lielākas izredzes, ka vecāki jutīsies cienīti, nejutīsies sodīti un būs motivētāki atgūt savas mirklīgi pazaudētās prasmes. Bērns, redzot to, ka vecāki sadarbojas un pozitīvā veidā iekļauj viņu pārmaiņu procesā, jūtas motivētāks un daudz skaidrāk saredz savus iekšējos resursus.²⁵⁹

Otra būtiskā izmaiņa ir **dekonstrukcija vai lietu pārskatīšana** sistēmiskajā pieejā:

- ✓ nav hierarhiskās ģimenes sistēmas modeļa, ir individuālās ģimenes ar savām vērtībām, attiecībām u. tml.;
- ✓ nav noteikta lomu un funkciju sadalījuma starp vecākiem, starp vecākiem un bērniem (*pareizuma, formalitātes modeļiem*);
- ✓ nav lomu un funkciju sadalījuma starp individu un sabiedrību;
- ✓ uzsvars no kopīgām patiesībām vairāk tiek pievērstas individuālajam stāstījumam, valodai un klienta pašuztverei, attiecībām ar plašākām sistēmām. Lielāku nozīmi nekā iepriekš iegūst individualizācija un personīgais stāsts.

²⁵⁹ Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 27.–28. lpp.

Pēc H. Andersones teiktā, kibernetiskās un personības sociālās teorijas veicināja hierarhiju un patriarhālismu attīstību; tātad, kāda no subsistēmām tiek pakļauta augstākai sistēmas daļai, rada nevienlīdzību, kas diemžēl kļūst jau par normu mūsu kultūrā, attiecībās starp indivīdu un sabiedrības varas daļu, vecāku un bērna vai vīra un sievas attiecībās, vai pat sociālajās atbalsta sistēmās, piemēram, sociālā dienesta darbinieku attieksme pret klientu vai skolotāju un skolēnu savstarpējās attiecības.²⁶⁰ **Postmodernisma un dekonstrukcijas periodā sistēmiskā pieeja sociālajā darbā vērsās pret šādiem hierarhiskajiem attiecību modeļiem un vairāk ienesa individuālo, resursos balstīto, indivīdu atbalstošo un attiecības veicinošo modeli darbā ar klientu un sociālo gadījumu.** Tika ņemta vērā indivīda mijiedarbība, vēstures, kultūras un situācijas konteksti, izmantota valoda, lai labāk izteiktu un izprastu indivīda realitāti.

Trešais būtiskais aspekts postmodernismā ir **lingvistiskais virziens un valoda**, ko klients izmanto, lai izteiktu savu realitāti, aprakstot kultūras vai savas situācijas esošo kontekstu. Tātad būtiska ir gan klienta, gan sociālā darbinieka valoda, piemēram, dialogs, konsultācija, refleksija, pieraksti, dokumentācija.

Sistēmiskajā pieejā sociālajā darbā postmodernisms attīstīja padziļinātu izpratni par Milānas skolas laikā definēto “neitralitātes” vai nezināšanas pozīciju attiecībā uz klienta situāciju un dzīvi. 2010. gadā B. Tītere norādījusi – lai sociālais darbinieks varētu atklāt klienta subjektīvo realitāti un dzīves stāstu, viņam (sociālajam darbiniekam) vajadzētu piemist dabīgai vēlmei iepazīt un atklāt klienta realitāti, **samazinot sociālā darbinieka ekspertīzi līdz minimumam, akcentējot klienta ekspertīzi par savu dzīvi un realitāti.** Dekonstrukcijas process notiek, izmantojot klienta valodu un dialogu kā saziņas formu, lai izprastu klienta situāciju vai dzīvi. Tā atklājas būtiskas pārmaiņas domāšanā, notiek atsacīšanās no apzīmējuma “disfunkcionāla sistēma” vai tās definējuma un vairāk uzmanības tiek pievērsts individuālām grūtībām, kuras dialogu veidā, aprakstoši un reflektējot, palīdz atklāt profesionālis.²⁶¹ Jau iepriekš, 1992. gadā, M. Vaits un H. Andersone to bija definējuši kā problēmas depersonalizāciju un eksternalizāciju.

²⁶⁰ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 28–29.

²⁶¹ Turpat, 29. lpp.

Ceturtais izmaiņu lauks sistēmiskajā dekonstruktīvismā skar Milānas skolas laikā definēto “hipotēzi” un tās izmantošanu darbā ar klientu, konsultēšanā vai terapijā. Sākotnēji sociālais darbinieks izvirzīja hipotēzi un mēģināja to apstiprināt ar virzošiem jautājumiem. Sistēmiskajā sociālajā darbā ienākot naratīvajai pieejai, to sāka kritizēt kā varas un sociālā darbinieka subjektīvās realitātes izpausmes veidu pret klientu. Sociālā darba pētnieki Nigels Pārtons (*Nigel Parton*) un Patriks O’Bērns (*Patrick O’Byrne*) pievērsa uzmanību refleksīvām darba pieejām un metodēm, kas aizstāja iepriekšējo hipotēzes izvirzīšanas un akceptēšanas pieeju. **Profesionālajās attiecībās ar klientu ienāca horizontālās jeb vienlīdzības sadarbības formas, tās bija vērstas uz atklātu un atvērtu komunikāciju.**²⁶²

*Procesuālā virziena ģimeņu terapeits Džons Šoters (John Shotter) teicis, ka jautājumi, ko sociālais darbinieks uzdod kādai personai, grupai vai organizācijai, tos ietekmē un atstāj uz tiem iespaidu. Ikreiz, kad sociālais darbinieks sarunājas un uzdod jautājumus otram cilvēkam, viņš to ietekmē. Tieši tādēļ sistēmiski orientētam profesionālim vienmēr jācenšas izmantot šo savu “darba rīku” – jautājumus – ar cieņu; tiem jābūt tādiem, kas veicina refleksijas procesu.*²⁶³

Sistēmiskās domāšanas pamatā ir **refleksija un refleksivitāte**, kas balstās spējā apvienot, izsvērt, redzēt likumsakarības un analizēt (sistēmiska domāšana) apkārt notiekošos procesus. Tā ir spēja analizēt sevi likumsakarībās un iepazīt sevi. Tā ir profesionālā kompetence, kas sakņojas kritiskajā domāšanā. Refleksivitāte ietver atspoguļošanu un reakciju uz apkārt notiekošo; tas nozīmē ne tikai izpratni par paša darbību un spēju izprast, ka vārdi un darbība iespaido otru cilvēku vai sistēmu, bet arī apzinātu iesaistīšanos, piemēram, darbā ar klientu.

Somijas Universitātes sociālā darba pētniece un pasniedzēja Sinnēve Karvīnena-Ninikoski (*Synnöve Karvinen-Niinikoski*) norādījusi, ka *refleksīvs* praktiķis spēj savienot mikroanalīzi ar makroanalīzi, saskaņot savu dalību izpētes procesā,

²⁶² Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 29–30.

²⁶³ Shotter, J. (2010). *Social Construction on The Edge: ‘WITNESS’-THINKING and EMBODIMENT*. Taos Institute Publications, UK/USA. Izmantots: Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 27.–28. lpp.

spēj integrēt zināšanas praksē. Pēdējos gados viens no būtiskākajiem jautājumiem **sociālā darba praksē ir spēja atteikties no varas un eksperta pozīcijas, un galvenā problēma, ko sistēmiskā domāšana cenšas atrisināt, – nav iespējams būt sistēmiskam, ja ar klientu pastāv varas attiecības.**²⁶⁴

Šīs izmaiņas ienesa jaunas pieejas un sistēmisko sociālo darbu pārvirza:

- 1) no koncentrēšanās uz problēmu uz uzmanības pievēršanu dažādiem skatījumiem, perspektīvām un iespējām;
- 2) no zināšanu un prāta konstruktiem uz attiecībām un pašuztveri (*T. Anderson*);
- 3) no uzdevumiem uz sadarbību un kopradīšanu (*T. Anderson*);
- 4) veidojas līdzvērtīgs dialogs un individuālie stāstījumi, individuālā realitātes izpratne (naratīvs) (*Seikkula, Wait, Epston, Whait*).

Horizontālā sadarbības pieeja sociālo darbinieku uztver kā daļu no savstarpējā pārmaiņu procesa, kas norit sadarbībā ar savu klientu, pretēji iepriekšējām nostājām, ka sociālais darbinieks ir pārmaiņu piedāvātājs un palīdzības sniedzējs.²⁶⁵

Sistēmu teorijas definējums, 4. daļa. *Kopš 20. gs. 90. gadiem sistēmiskajā pieejā notika būtiskas izmaiņas, sākās postmodernisma, sociālā konstrukcionisma un dekonstrukcijas periods. Priekšplānā izvirzījās profesionāli ētiskie un vērtību jautājumi un notika to pārdefinēšana no klienta perspektīvas. Klients sāka ieņemt būtisku lomu attiecībās un ietekmēt sociālā darba saturu. Attīstījās tādas pieejas kā naratīvā pieeja, spēka perspektīvas pieeja. Lielu lomu ieņēma indivīda subjektīvi konstruētā realitāte un dažādības aspekti. Sociālajā darbā daudz lielāka nozīme tika piešķirta klientam un klienta varas aspektam, arī pašnoteikšanās iespējām. Sistēmiskajā pieejā mainījās valoda un skaidrojumi; ienāca sadarbības un kopradīšanas principi.*

²⁶⁴ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 29–30.

²⁶⁵ Turpat.

5.3. SISTĒMU TEORIJA UN SISTĒMISKĀ PIEEJA SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

Sistēmu teorijas popularitāte sociālā darba praksē veidojas no teorijas atpazīšanas praksē, piemēram, teorētiski tika apgalvots, ka sistēmas daļas viena otru ietekmē, līdz ar to ģimeņu sociālie darbinieki praksē novēroja, ka pārmaiņas ir straujākas, ja strādā ar visu ģimeni, kurā ir novērojama problemātiska indivīda uzvedība. Viens no iemesliem bija, ka visi ģimenes locekļi aktīvi iesaistījās pārmaiņu procesā.²⁶⁶ Otrs būtisks aspekts, kas jāņem vērā, – tika noņemta viena ģimenes locekļa atbildība vai “vainas sajūta” par visas ģimenes problēmu. Ģimene tika uztverta kā kopīga sistēma un tieši tā arī iesaistīta pārmaiņu procesā.

Atsevišķas sociālā darba prakses pēc sadarbības mērķiem vienas teorijas ietvaros var atšķirties, tāpat var atšķirties sadarbības veids, darba uzdevumi un sociālā pakalpojuma organizēšanas nosacījumi vai pielietotās metodes. Tātad sistēmu teorijā ir atšķirīgas sistēmiskās pieejas, skolas vai virzieni, taču tos apvieno kopīgi vērtību principi. Varam izdalīt trīs pamata domāšanas un pieejas virzienus: strukturālais, stratēģiskais, kā arī sistēmiski kibernetiskais vai Milānas skolas modelis.

1. Strukturālais virziens: pēta un pievērš uzmanību dažādu sistēmu daļu attiecībām, definē apgrūtinotās attiecības (sistēmas), definē problemātisko uzvedību. Tiklīdz šī uzvedība parādās, tā tiek mainīta vai ietekmēta ar nolūku attīstīt jaunu (palīdzošu) uzvedības un/vai domāšanas attiecību modeli. Šī virziena pievilcība rodama tajā, ka klientu vai ģimeni atbalsta apgūt tādas jaunas pieejas un metodes, kas var palīdzēt mainīt problemātiskās attiecības vai saites ar citiem sistēmas elementiem, vienlaikus saglabājot stingru strukturālu hierarhiju starp bērniem un vecākiem, starp vecākiem vai starp indivīdiem, arī plašāku sociālo sistēmu.
2. Stratēģiskais virziens: tas ir pretstats strukturālajai pieejai; nav normatīva jēdziena attiecībās starp svarīgākiem un mazāk svarīgiem sistēmas elementiem, piemēram, bērnu un vecākiem. Abi elementi ir vienlīdzīgi un

²⁶⁶ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

sistēmai būtiski. Ja aplūko problemātiku ģimenē vai kādam no ģimenes locekļiem, tad tās cēloņsakarība būs meklējama attiecībās starp ģimenes locekļiem vai ģimenes modeli. Uzmanība tiek pievērsta sociālās un kultūrvides aspektam, kas ietekmē katru ģimenes locekli atsevišķi un visus kopā. Izmaiņu pamats rodams domāšanas maiņā vai izpratnes radīšanā par problemātisko jomu; domāšanas maiņa var izmainīt ierastos problēmas risināšanas veidus, rast jaunus risinājumus un mainīt uzvedību, kas uztur arī problēmu, būtībā attīstīt uz risinājumu vērstu uzvedību.

3. Sistēmiski kibernetiskais virziens vai Milānas skolas modelis. Galvenā teorētiskā ideja ietver atziņu, ka indivīda uzvedības simptomātika vai problemātika ir daļa no lielākas sistēmas, piemēram, ģimenes indivīda, šķiras, kopienas. Šo uzvedības mijiedarbības modeli veido paterni, kas cirkulāri atkārtojas.^{267, 268}

2012. gadā neiropsihologs Daniels Sīgels (*Daniel J. Siegel*), veicot neirobioloģiskus pētījumus, atklāja, ka ilgstoša vides ietekme atstāj ietekmi gan ģenētiskā, gan neirobioloģiskā līmenī. Šāda veida atklājums palīdzēja arī sociālajā darbā ieraudzīt cilvēku kā daļu no lielāka konteksta, mazinot personisko atbildību vai akcentu, ka problēma ir cilvēks. Tā apstiprinājās labi pazīstamais sistēmu teorijas pamatprincips, ka videi ir ietekme uz cilvēku, proti, ekoloģiskā sistēmu teorija.²⁶⁹ Pamatojoties uz izpratni par vides ietekmi uz personības attīstību vai nepieciešamo atbalstu augsta sociālā riska ģimenēm, jau 20. gs. 30. gados sociālie darbinieki uzsāka tādas atbalsta programmas, kurās centās mainīt nevis cilvēkus, bet mainīt vidi, kurā tie dzīvoja, stimulēja pozitīvu vides maiņu, tās bija dzīvesvietas maiņas programmas (angļu val – *social housing*). Piemēram, ģimenes ar ilgstošu sociāli ekonomisko problēmu risku tika iekļautas sociālā atbalsta programmās, saņemot dzīvesvietu “veselīgās” sociālās vidēs ar maksimāli atbalstošu

²⁶⁷ Līdums, G., & Ratnieks, S. (2016). Sistēmiskā ģimenes psihoterapija. No I. Bite, K. Martinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 427.–429. lpp.

²⁶⁸ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

²⁶⁹ Maturana, H., & Varela, F. (1987). *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Boston: New Science Library.

sociālo vidi un piekļuvi dažādiem sociāliem labumiem, t. sk. labākai izglītībai, drošākai “ielu” videi, pieejai nodarbinātībai un veselības pakalpojumiem. Tik seno labo sociālā darba praksi par vides maiņu Latvijā ne vienmēr izmanto sekmīgi. Arvien vēl notiek sociālo māju būvniecības projekti, bieži pat jau sociālā riska vidēs. Šādās sociālajās mājās izmitina sociālā riska ģimenes vai cilvēkus, kuriem ir augsti sociālie vai ekonomiskie riski, ilglaicīgā periodā radot augstu sociāli ekonomiskās spriedzes vidi, kurā individuālie klienta riski nevis samazinās, bet var pat pieaugt.

*Kognitīvās un sistēmu teorijas pētnieki Humberto Maturana (Humberto R. Maturana) un Fransisko Varela (Francisco J. Varela) rakstīja, ka katrā personā, grupā, organizācijā vai kopienā vienmēr ir atrodams kaut kas veiksmīgs. Svarīgs ir fokuss uz pozitīvo pieredzi un vēlamajām gaidām. Sociālais darbinieks ir spiests runāt par problēmām un problēmu situācijām, tomēr ir jāpievērš uzmanība apstākļiem, situācijai, videi, kas veicina šīs problēmas rašanos. Jāmēģina saskatīt atšķirības, kas rodas šo problēmu ietekmē un ko tās izraisa cilvēku dzīvē. Sociālajam darbiniekam jāpievērš uzmanība tai rīcībai, tiem nodomiem un prasmēm, kas veicina šo problēmu novēršanu.*²⁷⁰

Sistēmiskā domāšana palīdz uzdot jautājumus un meklēt atbildes, ja uz klientu, ģimeni vai procesiem skatāmies ar “sistēmu teorijas” brillēm, piemēram:

- 1) ģimenes daļas ir savstarpēji saistītas;
- 2) vienu ģimenes daļu nevar izprast, izolējot to no pārējās sistēmas daļām;
- 3) jāizprot lielāki konteksti, lai saprastu mazākos kontekstus un sistēmas kompleksivitāti;
- 4) ģimenes funkcionēšanu nevar pilnībā saprast, izprotot tikai katru daļu atsevišķi, kādas ir attiecības starp daļām;
- 5) ģimenes struktūra, organizācija, vēsture, tradīcijas, pašuztvere ir svarīgi faktori, kas nosaka ģimenes locekļu uzvedību.²⁷¹

²⁷⁰ Maturana, H., & Varela, F. (1987). *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Boston: New Science Library.

²⁷¹ Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice*. Washington DC: Sage Publications Ltd., pp. 5–17.

Sociālā darba praksē Latvijā, tāpat kā daudzviet pasaulē, sistēmu teoriju uzskata par vienu no sociālā darba pamatteorijām. Jau kopš Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolas “Attīstība” izveides 1992. gadā sistēmu teorija ir tās studiju programmas un domāšanas pamats. To varēja mācīties no pirmajiem pieejamiem un slikti kopētajiem M. Peina 1995. gadā tulkotās teorijas grāmatas materiāliem. Sociālā darba praktiķi pazīst jēdzienus “sistēmu teorija” un “sistēmiskā pieeja”, taču reti tiek runāts, ka mēs uz klientu skatāmies sistēmas un vides kontekstā. To pierādīja Latvijas Republikas Labklājības ministrijas “Ex-ante” pētījums par strukturālajām izmaiņām sociālajā darbā,²⁷² gan praksē reflektējot par profesionālām pieejām, gan izstrādājot metodiku sociālajam darbam ar ģimenēm ar bērniem Eiropas sociālā fonda projektā “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās”.²⁷³ Lielākās grūtības meklējamas nevis teorijas izpratnē, bet gan tās pārnesē praksē, būtībā sistēmiskās pieejas ieviešanā, jo tā pieprasa gan ētisko un vērtību normu pārnesi praksē, gan izmantot virkni sistēmiskās pieejas principu darbā ar gadījumu, gadījuma vadīšanā, psihosociālajā sociālajā darbā vai darba organizēšanā. Iespējams, ka var pat apgalvot, ka sistēmiskās pieejas vērtības “neiegulstas” pašreizējā kopējā Latvijas sabiedrības, valsts pārvaldes un sociālā darba organizēšanas realitātē, proti, vērtību sistēmā un normatīvajā bāzē. Bieži darbs ar gadījumu, gadījuma vadīšana, veidlapu strukturēšana vai “rehabilitācijas plānu” veidošanas nepieciešamība nonāk pretrunā ar sistēmiskiem pieejas principiem. Varam saskatīt arī pretrunas starp sociālo kultūrvidi un profesionālām vērtībām un uzstādījumiem, piemēram, gadījuma vadīšanā sociālais darbinieks nosaka uzdevumus un kontrolē to izpildi. Šobrīd valsts un pašvaldību sociālā darba praksē dominē kontrole, ekspertīze un varas perspektīva. Daudz retāk ir sastopami klienta autonomijas un savas dzīves ekspertīzes piemēri. Uzskatu, ka izmaiņas notiek un līdz ar sabiedrības demokratizāciju un personības individuālo vajadzību akcentēšanu tuvojamies sistēmiskajam sociālajam darbam.

²⁷² Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (n. d.). Sākotnējās ietekmes (ex-ante) novērtējums par iecerētajām strukturālajām reformām profesionāla sociālā darba politikas jomā. Izgūts 2020. gada 2. aprīlī no http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/VKanc_Sakot_ietekmes_Ex-ante_novertej_par_ieceret_strukt_ref_profesion_soc_darba_polit_joma_2012.pdf

²⁷³ ESF projekts Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās”, Latvijas Republikas Labklājības ministrija.

Pamanāmākie sistēmiskās pieejas elementi sociālā darba praksē Latvijā:

1. Gadījuma vadišanā uzmanība pievērsta visai ģimenei kā sistēmai, tā aplūkota kā kopums. Kā negatīvo aspektu šajā gadījumā jāmin, ka bieži tomēr netiek strādāts ar visu sistēmu, ka grūti saglabāt neitralitāti pret visām sistēmas daļām, pietrūkst specializācijas, lai atsevišķi sociālie darbinieki varētu strādāt ar dažādām sistēmas daļām, piemēram, bērniem un jauniešiem vai atkarīgām personām.
2. Tiek pielietotas genogrammas un eko-kartes metodes, bet bieži tas tomēr notiek formāli, tās netiek sastādītas kopā ar klientu vai netiek izmantotas psihosociālajā konsultēšanā.
3. Tiek veikta resursu izpēte, bet kā negatīvais aspekts jāmin, ka tiek izvirzīti papildus uzdevumi, to kontrole, un sociālo pakalpojumu piemērotība netiek salāgota ar klienta individuālajām vajadzībām. Klients visbiežāk tomēr nav savas dzīves eksperts un noteicējs.
4. Klienta statuss sociālajā darbā ir *brīvprātīgs*, tomēr nereti viņš piekrīt sadarboties, jo baidās no represijām, baidās, ka nesaņems sociālo palīdzību vai bērns tiks izņemts no ģimenes. Klients baidās no institucionālās vardarbības; tāpat arī līdzdarbības pasākumi ir obligāti un bieži tos nosaka sociālais darbinieks, bet ne klients, kā tas būtu ierasti sistēmiskajā pieejā.
5. Dažos sociālajos dienestos sistēmiskās pieejas pielietošanā attīstās prakse psihosociālajā konsultēšanā vai psihosociālajā darbā, tiek veidoti jauni ģimeņu atbalsta centri, tomēr nevaram teikt, ka tā ir visaptveroša prakse Latvijā. Virkne sociālo darbinieku, kuri ir apguvuši sistēmiskās pieejas konsultēšanu, tomēr atgriežas pie ierastas prakses, jo organizācijas struktūrās nerod iespēju ieviest jaunus, uz klientu vajadzībām vērstus pakalpojumus.
6. Sociālā darba konsultēšanas procesā ienāk ģimeņu terapijas metodes un pieejas. Darbojas krīžu centri, ģimeņu atbalsta centri un sociālie dienesti; bieži tiek strādāts ar visu ģimeni kā vienotu sistēmu, bet ne ar katru ģimenes locekli kā autonomu sistēmas daļu. Latvijā attīstās audžuģimeņu centri, kuri nodrošina bioloģisko un audžuvecāku grupu nodarbības,

tikšanās un saskarsmi ar bērnu; praksē tiek lietotas t. s. “ģimeņu sapulču” un “ģimeņu konferenču” metodes, tomēr šajā gadījumā mēs drīzāk varam runāt par izņēmumiem, nevis visaptverošu praksi. Latvijā joprojām nav apstiprināti labās prakses standarti sociālo pakalpojumu sniegšanā, dokumentācijas kārtošana, kas balstītos sistēmiskajā pieejā.

7. Sistēmu teorija iekļauta augstskolu programmās, tomēr pietrūkst prakses sistēmiskās pieejas pielietošanā dažādos sociālā darba līmeņos: sociālajā darbā ar gadījumu vai sociālajā darbā organizācijas, kopienas līmenī. Pietrūkst teorijas pārneses praksē un sistēmiskās pieejas apguves procesa; tāpat nav pieejams sociālo pakalpojumu sistēmas pieprasījums, t. sk. finansējums jauniem psihosociālā darba pakalpojumiem, kas attīstītu jaunas, klientu vajadzībās balstītas sociālā darba prakses. Vēl līdz šim sociālajos dienestos dominē divdesmit gadu vecais “universālās” vai “vispārīgās” prakses modelis.
8. Sistēmiskā domāšana un pieeja ļoti retos gadījumos sastopama starpdisciplinārā sadarbībā, īpaši bērnu un ģimeņu jautājumos, bērnu tiesību aizsardzības, izglītības un veselības jomā. Un pats galvenais – starpdisciplinārā aspektā sistēmu teorijai un sistēmiskajai pieejai nav izveidota vienojošā bāze!

2007. gadā Latvijas Universitāte realizēja pirmo sociālā darba supervizoru izglītības projektu, kura viens no teorētiskiem pamatiem bija sistēmiskā pieeja supervīzijā. 2013. gadā nodibinājums “C Modulis” sadarbībā ar septiņu pašvaldību sociāliem dienestiem (Rojas novads, Tukuma novads, Dobeles novads, Talsu novads, Ventspils novads, Saldus novads, Kuldīgas novads) uzsākta realizēt projektu “Sistēmiskais psihosociālais darbs”²⁷⁴, līdz 2020. gadam izglītots ap 65 sociālo darbinieku Latvijā. Šīs aktivitātes ļauj cerēt, ka sistēmu teorija ar jaunu sparū atgriežas Latvijas sociālā darba praksē gan darbā ar gadījumu, gan gadījuma vadīšanā un, cerams, arī organizācijas pārvaldībā un sociālo pakalpojumu veidošanas procesā.

Mērsaburgas sociālā darba augstskolas (*Hochschule Merseburg*) profesors Johannes Hērvigs-Lemps (*Johannes Herwig-Lempp*) ir rakstījis, ka sistēmiskais

²⁷⁴ Nodibinājuma “C Modulis” tīmekļa vietne *Psihosociālais sistēmiskais sociālais darbs*. Izgūts 8. augustā, 2020, no <http://socialaisdarbs.blogspot.com/>

sociālais darbs ar klientu, līdzās vienkāršai konsultācijai, ietver virkni citu darbību. Sociālais darbs ietver sarunas un tikšanās ar klientiem, darbu ar grupu, starpdisciplināru sadarbību, atbalstu klientiem sociāli ekonomiskos jautājumos un risinājumos, piemēram, mājokļa nodrošināšanā, ienākumu vai naudas resursu pieejamību, attiecību risināšanu ar citām sistēmām u. tml. Sociālie darbinieki rīkojas un pieņem lēmumus klientu vārdā un interesēs, un, visbeidzot, viņi bieži vien ir tuvumā, kopā ar klientu, arī tad, ja tas ietver profesionālo gaidīšanu, profesionālo kafijas dzeršanu un profesionālā futbola spēlēšanu.²⁷⁵ Sociālie darbinieki strādā, lai veicinātu saskarsmi starp cilvēkiem, citiem profesionāļiem un klienta intereses, dažkārt ar likumu vai noteikumiem deleģētiem klientiem, piemēram, deleģējums no probācijas dienesta ar lūgumu strādāt ar viņu klientiem, u. tml. Sociālie darbinieki nes lielu atbildību, pieņemot lēmumus, kas var būtiski ietekmēt klientus un to dzīvi. Sociālie darbinieki bieži strādā organizācijās, grupās un sadarbības tīklos, t. sk. ar datu bāzēm, tādēļ viņiem ir jāņem vērā ne tikai savu klientu, darba devēju intereses, bet arī iesaistīto iestāžu, kolēģu un partneru intereses. Tie ir tipiski ekoloģiski sistēmiskās pieejas darba nosacījumi.

Problēmu konteksts vai grūtības, ar kurām saskaras klients vai ģimene, ir būtiskākā prakses iezīme. Sociālais darbinieks automātiski prātā var uzdot sev virkni jautājumu – gan par tuvāko sistēmu, gan par atbalstošo sistēmu, gan par attiecībām, gan par vēsturisko kontekstu, gan par cēloņu un seku likumsakarībām, gan par iespējām un risinājumiem. Tā ir automātiska – sistēmiska domāšana, kas raksturo profesionālās kompetences. Tas attiecas ne tikai uz ģimenes kontekstu, bet uz problēmas plašāku profesionālo, sabiedrisko, sociālekonomisko un kultūras kontekstu. Citiem vārdiem sakot, tā ir ekoloģiskā pieeja, jo nozīmē ne tikai personas kā savstarpēji saistītas ģimenes sistēmas izpratni, bet arī ģimenes kā savstarpēji saistītas kopienas, kas savukārt ir saistītas ar plašāku sociālo, kultūras un ekonomisko telpu. Taču sarežģītākais šajā procesā ir iesaistīt pašu sistēmu – klientu un ģimeni, ģimeni un kopienu; vienoties, sadarboties un kopradīt.²⁷⁶

²⁷⁵ Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS, pp. 42–50.

²⁷⁶ Turpat, 5.–17. lpp.

Kopradišana un būt attiecībās ar klientu ir pamatuzdevums gan sociālajā darbā, gan sistēmiskajā sociālajā darbā! Šī nodaļa ir tikai neliels ieskats plašajā sistēmiskajā sociālajā darbā, kurā ir tik daudz aspektu un vēl tika daudz nepateiktā, neatklātā. Sistēmiskajā pieejā ir simtiem metožu un pieeju, kuras būtu interesanti apgūt un izmēģināt praksē. Es ceru, ka šī nodaļa palīdzēs iedzīvināt sistēmu teoriju un sistēmiskās pieejas sociālā darba praksē Latvijā.

5.4. PRAKSES PIEMĒRS

Piedāvāju prakses piemēru, ko metodikas sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem mācību programmas “Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem”²⁷⁷ laikā izstrādāja un analizēja Latvijas sociālās darbinieces Marina Keirāne (Liepājas pilsēta), Kristīne Kraule (Siguldas novads), Inga Siliņa (Saldus novads), Svetlana Kvasova (Rēzeknes novads). Metodikas pamatā ir uz ģimeni vērstā pieeja, sistēmu teorija un spēka perspektīvas pieejas sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem.

Gadījuma apraksts

Sociālajā dienestā vērsusies Renāra (27 gadi) māte Astrīda (48 gadi), jo viņa ir uztraukusies par savu mazdēlu, Renāra dēlu Andri (10 mēneši). Astrīda pastāsta, ka Renāram bijusi kopdzīve ar Lieni (20 gadi). Abu divu gadu ilgās kopdzīves laikā piedzimis dēls Andris. Kopdzīves laikā Renārs ar Lieni nepārtraukti konfliktējuši. Pēc Astrīdas vārdiem, konflikti bijuši par ikdienišķām un sadzīviskām lietām – Liene vienmēr norādījusi, ka esot maz naudas, ka saņemot par maz palīdzības mājas darbos u. tml. Savukārt pati caurām dienām “sēdējusi internetā”, nav uzkopusi māju, nedz gatavojusi ēst. Liene uz Renāra aizrādījumiem reaģējusi asi, konfliktējuši un pārmetusi, ka Renārs viņu nepietiekami nodrošinot. Kopdzīve izirusi aptuveni 2 mēnešus pēc Andra piedzimšanas, un Renārs aizbraucis

²⁷⁷ ESF projekts Nr. 9.2.1.1/15/I/001 Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās, Latvijas Republikas Labklājības ministrija.

peļņā uz Zviedriju; atjaunot kopdzīvi ar Lieni viņš netaisoties. Astrīda, apciemojot mazbērnu, novērojusi, ka ir kavēta bērna fiziskā attīstība – 10 mēnešu vecumā Andris vēl neizrāda vēlmi patstāvīgi sēdēt. Astrīda ar Lieni praktiski neuztur kontaktus. Dažkārt viņai izdodas vienoties ar Lieni un apciemot mazdēlu.

Tiek uzsākta gadījuma izvērtēšana. Liene tiek uzaicināta uz sarunu pie sociālā darbinieka. Jau ierodoties, Liene ir dusmīga, ka kāds jaucas viņas dzīvē, un norāda, ka viņa ar visu pati tiekot galā un ka ar viņas bērnu viss esot kārtībā. Sarunas gaitā noskaidrojas, ka iztikai Lienei pietiek, jo Liene saņem valsts ģimenes pabalstu un pēc abpusējas vienošanās arī no Renāra uzturlīdzekļus 230 eiro apmērā. Liene arī paskaidro, ka attiecības ar Renāru nedomājot atjaunot, jo viņš pret Lieni esot bijis fiziski vardarbīgs. Sarunas gaitā Liene pastāsta, ka pati augusi aizbildnībā jau kopš 8 gadu vecuma, jo viņas mātei atņemtas aizgādības tiesības alkohola lietošanas dēļ, bet viņa neesot tāda kā viņas māte. Vēl Liene pastāsta, ka viņai ir pamatizglītība, kas iegūta speciālajā internātpamatskolā, tiesa, viņas darba pieredze nav liela – pirms bērna piedzimšanas mēģinājusi strādāt lielveikalā par pārdevēju.

Uzsākot sociālo darbu ar gadījumu pēc sistēmiskās pieejas principiem, jāpatur prātā gan sociālā darba ar gadījumu pamatmetožu atšķirības, prakse līdzīgos gadījumos, gan sociālā dienesta resursi un profesionālais darba mandāts, gan vietējā kopienā pieejamie sociālie un citi pakalpojumi.

Šajā gadījumā gadījuma vadīšana tiek uzsākta ar divām sistēmiskās pieejas un domāšanas metodēm:

- 1) hipotēžu izvirzīšana (kartes veidā) par iespējamām problēmām, pieejamiem resursiem un nepieciešamo informāciju (skat. 5.4.1. attēlu);
- 2) ģimenes sistēmas izpētes uzsākšana, veidojot attiecības ar visām ģimenes daļām, piemēram, ar Astrīdu un Lieni ir uzsākts attiecību veidošanas process.

5.4.1. attēls. Hipotētiskie pieņēmumi par ģimenes situāciju un sistēmiskā domāšana gadījuma vadīšanā

Darbā ar gadījumu un klientiem tiek ievēroti sistēmiskās pieejas principi, kurus izmanto kā sadarbības vai intervences darba metodes, piemēram:

- ✓ cieņa un respekti pret visiem ģimenes locekļiem, t. sk. tēvu, māti, vecmāti, bērnu u. c.;
- ✓ tiek izpētīta visa sistēma un ar konsultēšanas un ģimeņu sapulces palīdzību var tikt veidota jauna un resursos vai bērna vajadzībās balstīta ģimenes sadarbība. Neskatoties uz to, ka vecmammai ir negatīva attieksme pret Lienī un Liene savukārt ir visai negatīvi noskaņota pret sadarbību ar sociālo darbinieku, ir jāievēro cieņa un citi labvēlīgu attiecību veidošanas principi;

- ✓ sistēmiskajā pieejā ir akcentēts cilvēka individuālais un sociālais konteksts. Tātad ir savs konteksts un nozīme, kādēļ ģimenē radusies un izveidojusies šāda situācija;
- ✓ tiek saglabāta “neziņas” pozīcija un sadarbības rezultātā atklāti ģimenes resursi un iespējas. Sociālais darbinieks darbā ar ģimenēm ar bērniem palīdz ģimenei izprast savu situāciju, nesteidzoties uzreiz sniegt savu situācijas vērtējumu, un nepieciešamības gadījumā sniegt atbalstu vai piedāvāt sociālo pakalpojumu, kura mērķis būtu risināt attiecību problemātiku starp vecākiem, rast labākos attiecību modeļus starp ģimenes locekļiem;
- ✓ ģimenes attiecību modeli liela nozīme ir individuālai realitātei un pašuztverei, tas savukārt nozīmē, ka Lienei un Renāram ir jāpalīdz izprast sevi, apzināties sevi kā vecākus, lai veiksmīgi arī šķirtās attiecībās kopīgi audzinātu savu dēlu Andri. Lai to veicinātu, sistēmiskajā pieejā tiek pielietoti cirkulārie jautājumi;
- ✓ palīdzēt ģimenei veidot svarīgas attiecības ar bērnu un abiem bērna vecākiem, vai vecvecākiem, vai citiem būtiskiem ģimenes locekļiem;
- ✓ izpētīt fiziskās vides un sociālās vides ietekmi uz ģimeni: sniegt sociālā darba vai sociālo pakalpojumu atbalstu bērna audzināšanā, piemēram, ģimenes asistentu, kurš palīdzētu Lienei izprast dēla vajadzības atbilstoši vecumposmam.

I. Normane ir apkopojusi sistēmiskās pieejas principus sociāla darba praksē (skat. 5.4.1. tabulu), kurus var izmantot sociālajā darbā ar gadījumu vai modelējot un piemērojot sociālos pakalpojumus individuālajām vajadzībām. Turpmāk I. Normanes izstrādāto tabulu papildināšu ar gadījuma apskates kontekstu.

5.4.1. tabula. Sistēmiskās pieejas principu pārņemšana sociāla darba praksē²⁷⁸

SISTĒMISKĀ PIEEJA UZSVER:	SKAIDROJUMS
1. Konteksta nozīmi	<p>Konteksts ietver laiku, vietu un attiecības. Lai izzinātu kontekstu, tiek formulēti jautājumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Kad ir pamanīta problemātika vai kad tā sākās?</i> – <i>Kādi bija un kādi ir Andra, Lienes un Renāra dzīves apstākļi?</i> – <i>Kas, Jūsaprāt (mātes, tēva, varbūt vecāsmātes), notiek ģimenē?</i> – <i>Kā var zināt, kad situācija uzlabojas (pasliktinās), vai ir kādi kritēriji?</i> – <i>Kam un kāds ir redzējums un perspektīvas, kam vajadzētu notikt, lai uzskatītu, ka situācija uzlabojas?</i> <p>Sarunas gaitā jāpievēršas arī dažādības aspektiem, kas var būt būtiski klienta dzīves kontekstā: <i>kultūras, dzimuma, vecuma, sociālo iespēju, seksualitātes, reliģijas u. c.</i> atšķirībām. Piemēram, Lienei nav bijusi veiksmīga ģimenes pieredze, viņa augusi ārpus ģimenes aprūpē, tāpēc varbūt būtisks ir jautājums:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Kas Lienei ir palīdzējis? Kādi ir viņas resursi? Viņasprāt, kas būtu citādi, ja viņai būtu viņas mammas, tēta vai vecāsmātes atbalsts?</i> – <i>Neskatoties uz sarežģīto bērnību un vecāku neesamību, Liene aprūpē dēlu Andri, kas nozīmē, ka viņai ir resursi un spējas. Kādas tās ir?</i> – <i>Ko Liene pati stāsta par savām veiksmēm un to, kas izdodas?</i> <p>Iespējams, pēc drošu attiecību izveides ar Lieni un ģimeni var jautāt:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Kas, viņasprāt, būtu citādāk, ja viņa pati bērnībā būtu saņēmusi mammas, tēta vai vecāsmātes atbalstu?</i> – <i>Varbūt tieši šo sajūtu trūkums atspoguļojas šodienā? Kādi ir resursi šobrīd un kādi resursi būtu nepieciešami, lai mazinātu šo trūkumu, ja Liene tādu izjūt?</i>
2. Cilvēkresursu un iespēju nozīmi	<p>Lai uzsvērtu cilvēkresursu un iespēju nozīmi, ir nepieciešama prasme izveidot jaunu konstruktīvu kontekstu. To var panākt, ja sociālais darbinieks pauž šādu skatījumu uz problēmu: “problēma” nekad nav un nevar būt persona, “problēma” ir problēma!</p> <p>Ne Liene, ne Renārs, ne vecāmate nav problēma. Viņu attiecības ir sarežģītas un komplicētas. Lai tās uzlabotos, sociālajam darbiniekam ir jāizprot tās un jāpalīdz ģimenei izprast</p>

²⁷⁸ Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”, 25. lpp.

SISTĒMISKĀ PIEEJA UZSVER:	SKAIDROJUMS
	ģimenes attiecību modeļus, kā arī to, kā šīs attiecības ietekmē vienam otru. Izskatās, ka viņus visus vieno rūpes par Andri, un tas uzlūkojams par kopīgu resursu un iespēju.
3. Cirkularitāti	<p>1. Cirkularitāte kā paterns. Hipotētiski iespējams, ka Lienei ir grūtības izprast bērna vajadzības un veidot attiecības, jo pati piedzīvojusi neveselīgus attiecību modeļus savā bioloģiskā un/vai ārpus ģimenes aprūpē. Hipotētiski Renāram arī ir grūtības risināt attiecības ar Lieni, bet šīs attiecības mēģina kārtot viņa māte. Varbūt Lienei un Renāram ir jāpalīdz izprast, kāds ir viņu ģimenes attiecību modelis un kāpēc viņi ir tā rīkojušies. Klienti var saņemt konsultatīvu atbalstu no sociālā darbinieka vai psihosociālā darba pakalpojuma.</p> <p>2. Cirkularitāte sarunā – konsultācijā:</p> <p>2.1. Pāriešana no lineārajiem uz cirkulārajiem paskaidrojumiem un to rīcības veidu, kas veido attiecības, pētīšanu. Piemēram, jautājums:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Kādas sekas rodas bērnam, ja viņš nesaņem medicīnisko, pedagoģisko vai emocionālo atbalstu?</i> – <i>Kā Tu, Liene, domā, ko Tavs dēls par visu šo situāciju teiktu pēc 10 gadiem? (Kā viņš gribētu, lai Tu rīkotos šodien?)</i> <p>2.2. Paskaidrojošu, nevis raksturojošu izteicienu lietošana. Piemēram, ar jautājumu palīdzību var izziņāt “problēmas” raksturu:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Kā, pēc Tavām domām, izpaužas bērna aprūpes trūkums?</i> – <i>Ko Tu dari tad, kad Tev ir grūti? (Kā Tu rīkojies, kad Tev ir grūtības tikt galā ar savām emocijām vai...)</i> <p>2.3. Mijiedarbības secības atklāšana. Piemēram, jautājot:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>... un kas notiek vēlāk?</i> – <i>... kā viņa uz to reaģē?</i> – <i>... kā tas ietekmē attiecības jūsu starpā (viņu starpā)?</i> – <i>kas notiek tad, kad/ja...?</i> <p>Sociālajam darbiniekam ir jāpalīdz atrast to, kas cilvēkam ir izdevies, veicies viņa agrākajā dzīves pieredzē, un jāpalīdz to atkal atkārtot, lai sasniegtu vēlamos mērķus. Cirkularitāte domāšanas praksē palīdz izvairīties no nosodījuma un ļauj klientam saskatīt savas situācijas likumsakarības.</p>

SISTĒMISKĀ PIEEJA UZSVĒR:	SKAIDROJUMS
4. Koncentrēšanās uz resursiem un iespējām	<p>Koncentrēšanās uz problemātiskajām jomām neveicina vēlamo attīstību, turpretī koncentrēšanās uz attiecībām un attiecību veidošanu paplašina redzesloku un iespējamo risinājumu variantus. Jautājumu piemēri:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Ja Tev būtu pietiekams atbalsts bērna Andra audzināšanā, kā situācija mainītos? Kāds atbalsts tas būtu?</i> – <i>Kā attiecības starp Lieni un Renāru ietekmē Jūs kā bērna vecmāti?</i> – <i>Kuri cilvēki ir iesaistīti situācijā, un kā katrs no viņiem varētu palīdzēt?</i> <p>Ja mūsu uzmanības fokuss ir vērsts uz problēmsituācijām vai neveiksmēm, tad plānoto izmaiņu process kļūst mazāk efektīvs un palēnināsies. Kad runājam par iespējām, panākumiem un prasmēm, tad mēs kopēji tās radām un vairojam. Tātad uzmanība būtu jākoncentrē uz iespējām, nevis uz šķēršļiem, piemēram, kā Lienei un Renāram palīdzēt vienoties par bērna aprūpi vai kā atbalstīt ģimenes sistēmu, lai Andrim sniegtu labāko?</p>
5. Nākotnes, cerību un sapņu nozīmi	<p>Sarunas gaitā uzmanība jāpievērš nākotnei, cerībām un sapņiem, jāuzsver to nozīme, jāļauj veidoties un attīstīties jauniem talantiem.</p> <p><i>Piemēram, ar ko Liene gribētu nodarboties, kad Andris sāks iet dārziņā vai normalizēsies viņas bērna aprūpes situācija? Kā Renārs, kad bērniņš paaugsies, varētu vairāk iesaistīties bērna aprūpē?</i></p>
6. Katra cilvēka unikālo sociālo tīklojumu	<p>Katra cilvēka unikālajā sociālajā tīklojumā veidojas tā dzīves modeļi un dzīvesstāsti, kas ietekmē dzīvi dažādos virzienos, sarunā tiek uzsvērtā komunikācijas nozīme. Piemēram, sociālais darbinieks vaicā:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Ja šī pati rīcība/parādība spētu runāt, ko tā mums varētu atklāt, pastāstīt par Tevi/apkārtējiem?</i> – <i>Kas un ko zina, kam un kāda ir pieredze?</i> – <i>Kurš ar kuru ir runājis un par ko?</i>
7. Cieņas principu	<p>Cieņa jāizrāda pret katru individu, jāciena tā dzimums, sociālais statuss, etniskā piederība un reliģija. Sarunā uzsvērtā sadarbošanās un katra sistēmas locekļa nozīme.</p>
8. Katrs cilvēks dzīvo, attīstās un mainās	<p>Sarunā tiek uzsvērts, ka katrs cilvēks dzīvo, attīstās un mainās, un līdz ar to mainās un attīstās arī viņa attiecības ar citiem cilvēkiem.</p> <p><i>Piemēram, kopš Andra piedzimšanas daudz kas ir mainījies un ir radušās grūtības; taču ir dabiski, jo bērna piedzimšana ir nozīmīgs notikums, jauna situācija ģimenē, un visiem ģimenes locekļiem tā ir jāiepazīst un jāmācās.</i></p>

SISTĒMISKĀ PIEEJA UZSVER:	SKAIDROJUMS
9. Cilvēka ekspertīzi	<p>Cilvēka ekspertīze nozīmē, ka sociālais darbinieks ikvienā situācijā pret klientu izturas kā pret savas dzīves ekspertu un atspoguļo alternatīvas:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Palīdzi man saprast, kā tas (es) varētu Tev šajā situācijā palīdzēt?</i> – <i>Kādas būtu pozitīvās vai negatīvās sekas, ja Tu darītu tā, kā esi iedomājies(-ies)?</i> <p>Visa ģimene kopā var būt kā ekspertu grupa, piemēram, sanākot kopā ģimenes sapulcē vai vecāku konsultācijās. Šādās tikšanās reizēs ģimenei jāpalīdz atgūt kontrole pār situāciju, vienojoties un pieņemot labāko lēmumu. Sociālais darbinieks šajā situācijā būtu neitrāls procesa vadītājs, kurš seko, lai visas ģimenes sistēmas daļas (viedokļi) būtu līdzsvarā un vērstas uz resursiem.</p>
10. Cilvēka sociālā realitāte nepārtraukti attīstās	<p>Cilvēku sociālās realitātes iepazīstam, izmantojot valodu, izpētot veidu, kā cilvēki runā par sevi un savu situāciju. Uz dodam refleksiju veicinošus un atvērtus jautājumus, kuri vērsti uz risinājumu.</p>
11. Refleksiju	<p>Kad darbā ar gadījumu ieņemam refleksijas pozīciju, mēs izmantojam refleksiju kā pamata prasmi. Refleksīva saruna izpaužas kā atklāta un līdzvērtīga saruna:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>nekas nav “pareizi” vai “nepareizi”, nepastāv spriedumi vai lēmumi;</i> – <i>visiem dzīves stāstiem ir līdzīga vērtība;</i> – <i>horizontālās attiecības: tās ietver klausīšanos, refleksiju, līdzdomāšanu, spēju sadzirdēt cita viedokli un dalīties ar savu viedokli;</i> – <i>iespaidu un zināšanu papildināšana un izziņāšana;</i> – <i>vairāku variantu apspriešana un izvērtēšana;</i> – <i>saruna par sapņiem, domām, gaidām, vēlmēm, ilūzijām, hipotēzēm, variantiem, alternatīvām u. c.</i>

Sistēmiskajā pieejā nav izdalīti specifiski procesa posmi. Sociālais darbs ar gadījumu nozīmē balstīt to sistēmisko principu (vērtību, domāšanas, tehniku) ieviešanā.

Tālāk gadījuma vadīšanas shēmu apskatīšu pēc “kartēšanas” metodes (skat. 5.4.2. tabulu). Gadījuma “kartēšanas” pieeja tika izveidota metodikas sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem mācību procesā. Shēma ir lineāri veidota, taču saites starp gadījuma vadīšanas procesiem ir nepārtraukti saistītas un vienlaikus var būt vairākos gadījuma vadīšanas posmos, tā veidojot gan cirkularitāti starp gadījuma vadīšanas posmiem, gan sasaistot ar darba metodēm un pieejām.

Tas nozīmē, ka vienmēr var atgriezties izvērtēšanas un vienošanās posmā, piemēram, katrā tikšanās reizē iespējams no jauna pārskatīt ģimenes attiecības (genogrammas), fiksēt izmaiņas un vienošanos, uzsākt jaunu darbību, respektējot klientu un jau notikušās izmaiņas arī tādos gadījumos, ja tās nesaskan ar sociālā darbinieka viedokli.

5.4.2. tabula. Gadījuma vadīšanas shēma

	PIRMREIZĒJĀ INFORMĀCIJAS IZVĒRTĒŠANA	SĀKOTNĒJĀ IZVĒRTĒŠANA	PAPLAŠINĀTĀ IZVĒRTĒŠANA	AKTĪVS SADARBĪBAS PROCESS (INTERVENCE)	NOVĒRTĒŠANA	
LAIKS	5 DIENAS	30 DIENAS		4 MĒNEŠI	4 MĒNEŠI	
SISTĒMISKĀS PIEEJAS VĒRTĪBAS, ĒTIKA UN DOMĀŠANA SOCIĀLĀJĀ DARBĀ IR NEPĀRTRAUKTS UN KLĀTESOŠS PROCESS						
Darbības	Pirmreizējās informācijas saņemšana un I hipotēzes izvirzīšana. Saruna ar bērna māti, tēvu par saņemto informāciju.	Mājas vizīte un saruna par bērna pamatvajadzībām. Tikšanās ar ģimenes ārstu, klātesot mātei vai tēvam, un pārrunas par bērna veselību. Tikšanās ar katru vecāku atsevišķi, lai noskaidrotu individuālās grūtības un nepieciešamo atbalstu.	Ģimenes attiecību izpēte, resursu apzināšana	Vienošanās par sadarbības plānu un sociālo pakalpojumu piemērošanu (dizains) klienta individuālajam vajadzībām.	Sociālo pakalpojumu piešķiršana, monitorēšana vai starpniecība.	Ģimenes viedokļa un speciālistu viedokļa noskaidrošana, apkopošana. Sadarbības procesa rezultātu novērtēšana.
	Vienošanās ar klientu par sadarbību, uzsverot brīvprātības principu, kā arī to, ka sociālais darbinieks ir atbalsta persona un vēlas bērna aprūpē atbalstīt jaunus vecākus.	Ar izpētes kopsavilkumu tiek iepazīstināti abi vecāki. Ja vecāki dod piekrišanu, tad arī vecāmāte, ja viņa ir resurss un vērsta uz ģimenes atbalstīšanu, var tikt iepazīstināta ar secinājumiem. Ģimene var labot, mainīt vai pat dzēst ziņojuma daļas, ja uzskata, ka tās ir neatbilstošas viņu situācijai vai pretrunā ar viņu vajadzībām. Notiek koppradīšanas un vienošanās process.				
SD metodes un pieejas	Saruna varētu notikt ģimenei drošā un pazīstamā vidē, piemēram, mājās. Var sarīkot sistēmisku attālināto konsultāciju ar tēvu (<i>Skype, Zoom, telefons</i>). Sociālais darbinieks var izmantot intervijas tehnikas vai pat sākotnējās izpētes anketu, lai noskaidrotu ziņojuma patiesumu un ģimenei nepieciešamo atbalstu.	Konsultācija mājās. Var tikt izmantota atbilstoši bērna vecumam, izmantojot bērna vajadzību izvērtēšanas kritērijus. Vecākiem ir jāzina, kādi ir šie kritēriji un ka tie tiks izmantoti. Trīspusējā tikšanās: vecāki, ārsts, sociālais darbinieks. Nepieciešamības gadījumā ar vecāku piekrišanu var lūgt speciālā pedagoga vai bērna attīstības speciālista atbalstu.	Genogrammas izveide kopā ar bērna māti un tēvu. Eko-kartes vai pieejamo resursu kartes izveide. Var tikt izmantotas citas problēmu un resursu atspoguļošanas metodes un pieejas.	Ģimenes sapulce, lai vienotos par turpmāko sadarbību. Gadījumu var sadalīt trīs apakšgadījumu (specializāciju) virzienos: 1) bērna aprūpe; 2) mātes atbalsts, ņemot vērā viņas dzīves pieredzi un grūtības; 3) vecāku loma un sadarbība šķirtās attiecībās. Var tikt izmantota starpdisciplinārā sadarbība un vietējās kopienas resursi: ģimenes atbalsts, PII, bērna ārsts, auklišu serviss, NVO u. tml.	Iespējamie sociālie pakalpojumi: ģimenes asistents vai cits šāda veida pakalpojums, piemēram, ģimeņu atbalsta dzīvoklis, vecāku atbalsta grupa u. tml., kura mērķis gan atbalstīt, gan palīdzēt apgūt bērna vecumposmam atbilstošas aprūpes prasmes. Var tikt nodrošināta individuālās, vecāku vai pāra psihosociālās konsultācijas, t. sk. šķirtām ģimenēm, vecākiem ar ārpus ģimenes aprūpes pieredzi, konfliktējošiem vecākiem u. tml. Var tikt piedāvāts mainīt dzīvesvietu, lai vecāki saņemtu lielāku atbalstu bērna aprūpē, mazinātu spriedzi aprūpes trūkumā un nodrošinātu pieeju izglītības, ārstniecības un sociāliem pakalpojumiem.	Individuālā vai ģimenes sapulce, kurā pārrunā sadarbības pieredzi un rezultātu.

6. EKOLOĢISKĀS SISTĒMU TEORIJAS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR GADĪJUMU

ELĪNA ZIEDIŅA

*Sociālā darba prakse vienmēr ir bijusi veidota atbilstoši tā laika vajadzībām, problēmām, kas ir aktuālas, bailēm, ko tās rada, un risinājumiem, kas šķiet atbilstoši, ņemot vērā zināšanas un prasmes, kas ir pieejamas.*²⁷⁹

(B. K. Reinoldsa)

Mūsdienās bieži tiek aktualizēts jautājums par cilvēku ietekmi uz vidi, ko var izmērīt ar dažādu interaktīvu testu palīdzību, atzīmējot gan savu maltīšu plānošanu, pārvietošanos, iepirkšanos, atkritumu šķirošanu, gan citus ieradumus. Tas viss palīdz analizēt to, kā katra indivīda dzīvesveida paradumi un izpausmes ietekmē vidi. Šādu testu veikšana var būt vērtīga, lai apzinātos, cik ļoti mēs esam paši atbildīgi par klimata pārmaiņām, lai mazpamazām tomēr sāktu dzīvot videi draudzīgāk. Līdzīgi ikviens no mums var analizēt arī to, kā mūsu tuvākā apkārtējā vide ietekmē katru no mums, mūsu ģimeni un tuvāko apkārtni. Jēdziens “vide” ir ļoti plašs – sākot jau ar pašu mājām un darba vidi, skolām, pieejamajiem pakalpojumiem un pilsētas vizuālo veidolu, vides piemērotību gājējiem vai automašīnām, parkiem, izklaides iespējām, cilvēku izglītības līmeni, līdz pat ceļu stāvoklim, interneta pieejamībai un citiem ikdienā izmantojamiem resursiem. Tāpat arī var analizēt un novērtēt, cik mūsu vide ir iekļaujoša un vai tajā ir vieta arī cilvēkiem ar redzes vai dzirdes invaliditāti, kustību traucējumiem, garīgās attīstības traucējumiem, vai senioriem ir iespējas tikties un socializēties. Tātad, vai mēs ikdienā pamanām, cik apkārtējā sabiedrība ir dažāda? Vides iespaidā mēs veidojamies par tādiem cilvēkiem, kādi mēs esam; sociālā darba kontekstā visbiežāk tiek skatīta indivīda tuvākā vide, tieši ģimene, kurā notiek mijiedarbība starp ģimenes

---

²⁷⁹ Greene, R. R. (2008). *Human Behavior Theory and Social Work Practice* (3rd ed.). New Brunswick, NJ: Aldine Transaction, p. 1.

locekļiem, tomēr ne mazāk svarīgi ir paraudzīties plašāk – uz vides ietekmi vietējās kopienas, pilsētas, reģiona kontekstā un valstiskā līmenī, ietverot arī kopējo valsti īstenoto sociālo politiku un tās ietekmi uz dažādām sabiedrības grupām.

Jau kādu laiku cilvēku paradumi saistās ar lielu laika patēriņu mobilo telefonu aplikācijās, spēlēs un dažāda satura portālos. Varam novērot, ka ir notikušas būtiskas pārmaiņas komunikācijas veidos, piemēram, cilvēki daudz mazāk komunicē viens ar otru klātienē, bet vairāk sazinās rakstiski vai sūta balss ziņas un fotogrāfijas, turklāt biežāk šādu sev būtisku informāciju (stāstus, fotogrāfijas u. tml.) publisko kādā no sociālajiem tīkliem un sagaida atgriezeniskos saiti – komentārus, novērtējumu ar ikonu “patīk” (*like*). Mūsdienās ir aktualizējies jautājums par digitālo vidi un personas identitāti dažādos sociālajos tīklos. Šī tendence kļūst aktuāla arī indivīdu un ģimeņu ikdienā, kad abi vai viens no vecākiem daudz laika pavada pie viedierīcēm, savukārt bērni biežāk izmanto planšetes, skatoties video dažādās platformās vai spēlējot spēles tā vietā, lai kvalitatīvi pavadītu laiku visi kopā, sarunājoties vai, piemēram, dodoties kopīgā pastaigā. Tas viss savukārt atstāj ietekmi uz cilvēku uzvedību kopumā un arī komunikācijas prasmēm, piemēram, pusaudži izvēlas savu brīvo laiku pavadīt mājās vieni paši, spēlējot spēles internetā, kur viņi tiešsaistē komunicē ar saviem virtuālajiem draugiem, tajā pašā laikā viņiem daudz lielāks izaicinājums ir būt tiešā kontaktā vai saskarsmē ar citiem cilvēkiem klātienē, komunicēt, sarunāties, izklāstīt savu viedokli, argumentēt savas domas vai uzskatus, arī rīcību. Mūsdienās katra desmitgade ir nākusi ar saviem izaicinājumiem, daudzveidīgiem tehniskajiem un digitālajiem jauninājumiem, kuri atvieglo mūsdienu cilvēka ikdienu, tomēr būtiski ietekmē arī mūsu vidi un apkārtni, dzīves ritmu un paradumus, maina uzvedības modeļus. Šis ir tikai viens no izaicinājumiem, ar kuriem mūsdienās arvien vairāk sastopas ikviens cilvēks, arī sociālā darba praktiķi, strādājot ar indivīdiem un ģimenēm.

Sociālā darba praksē vides ietekme ir svarīgs aspekts, novērtējot klienta situāciju, identificējot problēmas un atbilstoši izvirzot darba mērķus un uzdevumus. Nodaļā analizēšu ekosistēmisko teoriju, aplūkošu teorijas izveides vēsturisko kontekstu, analizēšu arī galvenos jēdzienus un teorijas pamatideju, kā arī mēģināšu atklāt tās iespējas, kā ekoloģisko sistēmu teoriju sekmīgāk pielietot ikdienā sociālajā darbā ar gadījumu.

TEORIJAŠ IZVEIDES VĒSTURISKAIS KONTEKSTS

Ekoloģiskās sistēmu teorijas attīstība sociālā darba jomā ir notikusi lēnām, ņemot vērā dažādas aktuālās sociālās, politiskās un ekonomiskās tendences un teorētiku vēlmi rast arvien jaunus skaidrojumus cilvēku uzvedībai, kā arī sociālā darba jomas speciālistu nepieciešamību izprast tos cilvēkus, kuri nonākuši grūtībās, un palīdzēt tiem rast risinājumus (skat. 6.1. tabulu). Pateicoties austriešu izcelsmes psihoterapeita Zigmunda Freida (*Sigmund Freud*) teoriju ienākšanai pasaulē un sabiedrības interesei par tām no 1920. līdz pat 1930. gadam (teorijas uzplaukums notika 20. gs. 40. un 50. gados), *ego* psiholoģijas attīstībai un tam, ka 20. gs. 60. un 70. gados radās sistēmu teorijas un teorijas par ģimenes terapiju, paplašinājās arī etnokulturālo faktoru izpratne un nozīme, palielinājās to uzsvars. Pieauga vides faktoru nozīme un izpratne par to, kā cilvēki mijiedarbojas katrs savā vidē. Sistēmu modeļi vispirms tika izstrādāti dabas zinātnēs, savukārt ekoloģiskā teorija attīstījās no bioloģijā sastopamās vides kustības. Ekoloģiskā sistēmu teorija sociālajā darbā ir adaptējusi daudzus konceptus no sistēmu teorijas un ekoloģiskās teorijas.²⁸⁰ “20. gs. 70. gados sociālā darba teorētiki no Ziemeļamerikas un Lielbritānijas attīstīja jaunus virzienus, lai skaidrotu saistību starp personu un vidi sociālā darba prakses kontekstā, meklējot vienojošu ietvaru sociālā darba profesijai.”²⁸¹

Sākotnēji ekoloģiskās sistēmu teorijas modelis balstījās bioloģijas pamatnostādņēs, atbalstot “cilvēks-vidē” balstītu perspektīvu, kas sociālajā darbā dominēja līdz 20. gs. 70. gadu vidum. Lai arī šī perspektīva atzina vides ietekmi uz cilvēku funkcionēšanu, lielāks uzsvars tomēr tika likts uz dažādiem cilvēku iekšējiem faktoriem un to nozīmi indivīdu problēmu izvērtēšanā. Piemēram, pieņēmums, ka vide var ierobežot indivīdu, neakceptēja to, ka indivīds varētu kaut kādā mērā pats ietekmēt vidi.²⁸²

²⁸⁰ Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., Strom-Gottfried, K., & Larsen, J. A. (2010). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (8th ed.). Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning, p. 15.

²⁸¹ Nash, M., Munford, R., & O'Donoghue, K. (Eds.). (2005). *Social Work Theories in Action*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, p. 33.

²⁸² Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., Strom-Gottfried, K., & Larsen, J. A. (2010). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (8th ed.). Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning, p. 15.

“Sociālā darba enciklopēdijā” skaidrots, ka, raugoties vēsturiski, sociālā darba attīstībā visu laiku ir pastāvējušas bažas par cilvēkiem, to vidi un attiecībām starp tiem tādā veidā, lai sniegtu vienlīdz lielu uzmanību gan cilvēkam, gan videi. Līdz 20. gs. 60. un 70. gadiem, kad notika sistēmu un ekoloģisko jēdzienu attīstība, sociālā darba profesijai trūka konceptu, metožu un prasmju, lai īstenotu apņemšanos profesijas ietvarā palīdzēt indivīdiem un uzlabotu to vidi. Ekoloģiskās idejas kļuva aizvien atpazīstamākas arī tālab, ka to attīstītāji bija vieni no pirmajiem sistēmu teoriju domātājiem, tomēr izvairījās no ļoti sarežģītās sistēmu teorijas teorētiku valodas. Ņemot vērā to, ka idejas nāca no dabas zinātnēm, ekoloģiskās idejas tika uztvertas kā mazāk abstraktas un tuvākas cilvēku pieredzei.²⁸³

“Agrīnās sociālās zinātnes praksē fokusējās vai nu uz indivīda uzvedību, vai vidi, bet nesaskatīja kompleksas mijiedarbības starp tiem. Ekoloģiskās sistēmu teorijas atšķirība meklējama aspektā, ka tā pievērš uzmanību veidiem, kā notiek indivīda mijiedarbība (grupas, ģimenes, kopienas) ar plašāku apkārtējo vidi.”²⁸⁴

Ūrija Bronfenbrennera (*Urie Bronfenbrenner*) ekoloģiskās vides teorijas un Karla Ludviga fon Bertalanfija (*Karl Ludwig von Bertalanffy*) vispārējās sistēmu teorijas salīdzināšana radīja priekšnosacījumus, lai veidotos ekoloģiskā sistēmu teorija, kurā tika pausta ideja par sistēmu mijiedarbību. Abi teorētiķi savus konceptus gan bija izstrādājuši citām disciplīnām, tālab tiem nebija tiešas saistības ar sociālo darbu. Sociālā darba pētniece Karela Beilija Germeina (*Carel Bailey Germain*) šos konceptus pielāgoja sociālā darba profesijai. Viņa rīkojās konsekventi, lai šos divus teorētiskos modeļus pielāgotu ekoloģiskajai sistēmu teorijai ar specifisku piemērotību sociālajam darbam. Teorētiķe fokusējās uz biopsihosociālo indivīdu attīstību un analizēja ģimenes kulturālo, vēsturisko, kā arī kopienas sociālo kontekstu tādā perspektīvā, kurā apkārtējās vides notikumi un to ietekme uz indivīdiem ir neatņemama un būtiska sastāvdaļa.

Sistēmu teorijas attīstībai bija liela ietekme uz sociālo darbu 20. gs. 70. gados, taču vienlaikus tā raisīja arī virkni strīdu un diskusiju. Sociālajā darbā tiek izdalītas divas sistēmu teorijas formas²⁸⁵:

²⁸³ Mizrahi, T., & Davis, L. E. (Eds.). (2008). *Encyclopedia of Social Work, Vol. 2* (20th ed.). New York: NASW Press, Oxford University Press, p. 97.

²⁸⁴ Brandell, J. R. (Ed.). (2014). *Essentials of Clinical Social Work*. London: Sage Publications, p. 11.

²⁸⁵ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 147.

- vispārējā sistēmu teorija;
- ekoloģiskā sistēmu teorija.

Sistēmu teorijas pielietošana sociālā darba praksē ir izklāstīta monogrāfijas II sējuma 5. nodaļā, tādēļ detalizētāk aplūkota šeit netiks.

Savukārt ekoloģiskā sistēmu teorija veidojās ekoloģiskās teorijas un sistēmu teorijas sintēzes rezultātā, kas pirmsākumos radās divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, pieauga sistēmu teorijai veltītā kritika, otrkārt, sociālā darba praksē radās nepieciešamība pēc vienojoša konceptuāla ietvara. Kad 20. gs. 70. gados teorētiķis Makss Siporins (*Max Siporin*) ekoloģisko teoriju idejas sāka integrēt sistēmu teorijā, tika secināts, ka, neskatoties uz atšķirīgo vēsturi un atšķirīgajām teoriju īpašībām, sociālo sistēmu teorijas un ekoloģiskās teorijas pamata sistēmās bija pietiekami daudz kopīgā, lai tās varētu apvienot kopīgā jēdzienā – ekoloģiskā sistēmu teorija.²⁸⁶

6.1. tabula. Ekoloģiskās sistēmu teorijas vēsturiskā attīstība

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
1940–1950	Kurts Levins (<i>Kurt Lewin</i>)	ASV	Analizētas dinamiskās attiecības, kas novērojamas starp indivīdiem un to sociālo vidi, radot lauka teoriju. Viens no sociālās psiholoģijas aizsācējiem.
1960–1970	Ūrijs Bronfenbrenners (<i>Urie Bronfenbrenner</i>)	ASV	Ekoloģiskās sistēmu teorijas izveide, par pamatu ņemot bērnu attīstības modeli – bērna attīstību ietekmē apkārtējās vides vairāki līmeņi.
1970–1980	Makss Siporins (<i>Max Siporin</i>)	ASV	Veica sistēmu un ekoloģiskās teorijas apvienošanu ekoloģiskajā sistēmu teorijā.
1973–1980	Alans Pinkus (<i>Allan Pinkus</i>), Ena Minahana (<i>Anne Minahan</i>)	ASV	Sistēmu modeļa pielāgošana sociālajam darbam.
1980–1990	Karela Beilija Germeina (<i>Carel Bailey Germain</i>), Alekss Gitermans (<i>Alex Gitterman</i>)	ASV	Attīstīja un pilnveidoja konceptu par ekoloģisko perspektīvu.

²⁸⁶ Nash, M., Munford, R., & O'Donoghue, K. (Eds.). (2005). *Social Work Theories in Action*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, p. 36.

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
1980–1990	Karela Beilija Germeina, Alekss Gitermans	ASV	Dzīves modeļa izstrāde, kurā izmanto ekoloģisko sistēmu teoriju.
1987	Paula Allena-Mīresa (Allen Meares), Brūss A. Leins (Bruce A. Lane)	ASV	Skaidro teorētisko, pētījumos balstīto ekoloģiskās sistēmu teorijas ietekmi no ekoloģiskās psiholoģijas, etoloģijas un sistēmu teorijas aspekta. Piedāvā ekoloģisko sistēmu principus.
2008	Alekss Gitermans	ASV	Vispārīgs apkopojums par ekoloģisko sistēmu teoriju.

GALVENIE JĒDZIENI

Nodaļas izstrādes laikā, analizējot ārvalstu nozares literatūras avotus, konstatēju, ka pastāv liela daudzveidība ekosistēmisko teoriju skaidrojumā un izmantotajos jēdzienos, piemēram, sastopami tādi nosaukumi kā – ekoloģiskā sistēmu teorija, ekoloģiskā teorija, ekoloģiskā perspektīva, ekosistēmu perspektīva, sistēmu ekoloģiskā teorija –, kas pamatojas dažādu valstu un autoru izpratnē par šo teoriju, taču, lasot dažādus teorētiskos avotus, tas apgrūtina izprast teoriju. Tādēļ vēlos raksturot ar šo teorijas nosaukumu saistītos pamatjēdzienus: ekoloģija, sistēma, ekoloģiskā perspektīva, ekosistēmiskā pieeja un vide.

Ekoloģija²⁸⁷ – bioloģijas zinātnes apakšnozare, kas pēta attiecības un mijiedarbi starp organismiem un vidi, – analizējot to, kā vide ietekmē organismus un kā tie jebkurā veidā ietekmē vidi. Ekoloģija aplūko cilvēkus un viņu vides kā savstarpēji atkarīgus. Socioloģijā ekoloģija tiek saistīta ar jomu, kas pēta cilvēku apdzīvotības blīvumu, institūcijas un savstarpējo atkarību starp šiem lielumiem. Ekologi pēta indivīda adaptācijas spējas, mainoties videi vai notiekot tajā kādām izmaiņām.

Sistēma²⁸⁸ – jēdziens cēlies no grieķu valodas, kurā *syn* nozīmē ‘kopā’ un *histanai* nozīmē ‘uzstādīt’, ‘iestatīt’. K. L. fon Bertalanfijš²⁸⁹ raksturojis sistēmu

²⁸⁷ Metteri, A., Kroger, T., Pohjola, A., & Rauhala, P.-L. (2005). *Social Work Approaches in Health and Mental Health from Around the Globe*. Taylor & Francis, p. 42.

²⁸⁸ Chetkow-Yanoow, B. (1997). *Social Work Practice: A Systems Approach* (2nd ed.). New York, London: Haworth Press, p. 5.

²⁸⁹ Brandell, J. R. (Ed.). (2014). *Essentials of Clinical Social Work*. London: Sage Publications, p. 4.

kā kopumu, kuru veido tā attiecības un mijiedarbība ar citām sistēmām, kā mehānismu, kas tai palīdz augt un mainīties. Viņa definīcija mainīja cilvēku iepriekšējo redzējumu par sistēmām un veicināja jaunu jēdzienu at-tīstību; jēdzienu vidū varētu minēt – atvērtas un slēgtas sistēmas, robežas, atgriezeniskā saite un citi.

Ekoloģiskā perspektīva²⁹⁰ – sociālā darba pieeja, kas pēta kompleksās mijiedarbības starp cilvēkiem un to vidēm un apkārtni. Šai pieejai ir plašs ietvars, kas sevī ietver idejas par cilvēku uzvedību un sociālā darba prakses teorijas. Ekoloģiskā perspektīva piedāvā bagātu sociālā darba zināšanu un prakses bāzi. Šī perspektīva piedāvā arī veidus, kā veikt sociālā gadījuma izvērtēšanu, kuras laikā sociālā darba praktiķis var noskaidrot nepieciešamo informāciju par klienta dzīvi un tādus situāciju raksturojošos komponentus kā, piemēram, piederības izjūta citiem, veidi, kā indivīds mēģina risināt dažādas dzīves situācijas un problēmas. Šis process prasa holistisku pieeju un dinamisku klienta situācijas izpēti, ietverot klienta tuvākās vides izvērtējumu, kā arī paredz ņemt vērā plašākas ģeogrāfiskas, politiskas un ekonomikas vides aspektus.²⁹¹ Ekoloģiskās perspektīvas jēdziens kopumā tiek lietots divās nozīmēs 1) kā atsevišķa sociālā darba teorija; 2) kā perspektīva jeb vairāku “ekoloģisko” teoriju, kas aplūko cilvēks-vidē mijiedarbību, īpašā skatījuma pielietošana sociālā darba praksē.

Ekosistēmiskā pieeja²⁹² – jēdziens, kas tiek pielietots, lai apvienotu “ekoloģiskās” un “sistēmu” teorijas un to atvasinājumus. Ekosistēmiskā pieejā kopumā ir plašāks fokuss, ietverot tajā indivīdu, sociālas institūcijas, kultūru un mijiedarbību starp sistēmām un specifisku sistēmu ietvaros.

Vide – sociālā darba pētniece Karela Beilija Germeina skaidro, ka vide aplūkojama vairākos aspektos – fiziskajos, sociālajos un savstarpējā to mijiedarbībā. Fiziskā vide ietver dabu un pasauli, kāda tā ir izveidota. Sociālā vide

²⁹⁰ Greene, R. R. (2008). *Human Behavior Theory and Social Work Practice* (3rd ed.). New Brunswick, NJ: Aldine Transaction, p. 199.

²⁹¹ Greene, R. R., & Watkins, M. (Eds.). (1998). *Serving Diverse Constituencies: Applying the Ecological Perspective*. New York: Aldine de Gruyter, p. 65.

²⁹² Metteri, A., Kroger, T., Pohjola, A., & Rauhala, P.-L. (2005). *Social Work Approaches in Health and Mental Health from Around the Globe*. Taylor & Francis, p. 43.

ietver cilvēku savstarpējos sociālo kontaktu tīklus daudzveidīgos līmeņos, piemēram, ģimene, darba vide, kopiena, valsts. Gan fiziskā, gan sociālā vide tiek veidota un tiek ietekmēta, balstoties kultūras vērtībās, normās, zināšanās, uzskatos, kas ietekmē sociālo mijiedarbību, nosakot to, kā mēs izmantojam un attiecamies pret fizisko vidi. Sabiedrības vērtības nosaka gan to, kādas ēkas tiek būvētas, gan arī to, kā šajās ēkās un telpās mijiedarbojas cilvēki, piemēram, kāda ir attieksme pret nabadzību, garīgi slimiem cilvēkiem un citām cilvēku grupām.²⁹³

Šīs nodaļas ietvaros vēlos aicināt lasītāju – sociālā darba nozares speciālistu un praktiķi – raudzīties uz indivīdiem, ģimenēm, cilvēku grupām caur tādu prizmu, kurā visi ir savstarpēji saistīti un mijiedarbojoties ietekmē viens otru; taču tieši tāpat visu iepriekšminēto ietekmē apkārtējā vide, sociālās politikas norises, kas savukārt ietekmē arī indivīdu domas, rīcību un nostāju pret dzīvi.

Turpmāk pievērsīšos teorijas pamata idejai un tās izklāstam, lietojot jēdzienu *ekoloģiskā sistēmu teorija*, jo teorētiskajā literatūrā tas ir biežāk izmantotais un lietotais jēdziens.

TEORIJAS PAMATA IDEJA

Ar ekoloģisko sistēmu teoriju esmu iepazinusies jau pirms studiju kursa “Sociālā darba teorijas un metodes” apguves savā sociālā darba studiju laikā; galvenās atziņas guvu, iepazīstot dažādās Rīgas pilsētas vides un apkaimes un to ietekmi uz sociālā darba klientiem. Īpaši skaidri iezīmējās tas, kā ģimenes sistēmu ietekmē apkārtējā vide, kurā ģimene dzīvo kā savā ‘burbulī’, un tas, kā vidē pastāvošie priekšnoteikumi veicina to, ka nākamā paaudze pieaugot turpina izdzīvot to pašu dzīves modeli un apgūst tās vērtības, normas utt., kas bijušas ģimenes ikdienā. Tālab tik svarīgi ir konkrētajā vidē esošie sociālie pakalpojumi un profesionāļi, kas ar cilvēkiem strādā, cenšoties uzlabot un radīt pozitīvas izmaiņas vietējā vidē. Tas ir ļoti grūts un izaicinājumu pilns darbs, tomēr arī ļoti nozīmīgs un nepieciešams.

²⁹³ Germain, C. (1979). *Social Work Practice: People and Environments: An Ecological Perspective*. New York: Columbia University Press, p. 13.

Pirms teorijas pamata idejas izklāsta vēlos lasītāju aicināt izpildīt kādu uzdevumu, kas ir cieši saistīts ar ekoloģisko sistēmu teoriju: mēģiniet atcerieties kādu tādu savas dzīves situāciju, kad jums uz ilgāku laiku nācies pamest savu ierasto vidi (pilsētu vai valsti, mājas, ģimeni vai radniekus un draugus) un ir bijis jādo-
das projām, piemēram, vasaras mēnešos pastrādāt ārpus Latvijas vai vienu se-
mestri studēt Erasmus apmaiņas programmā, vai kādu citu līdzīgu situāciju. Vai
atceraties to, cik spilgta un interesanta ir bijusi šī pieredze, kā jaunā vide un cilvēki
jūs ietekmēja vai izmainīja? Kādas izmaiņas jūs sevī tolaik novērojāt?

Strādājot pie šī raksta, es atcerējos divas savas spilgtas ilgtermiņa pieredzes, kas
ļoti izmainīja manu personību un apliecināja, ka vide spēj radīt būtisku ietekmi uz
indivīdu jeb šajā gadījumā uz mani pašu. Pirmā šāda pieredze bija Erasmus apmai-
ņas programma, kuras ietvaros Latvijas Universitātes Sociālā darba studiju 3. kursa
laikā 6 mēnešus pavadīju Kopenhāgenā, Dānijā, proti, valstī, kurā dzīves līmenis un
iespējas krasi atšķīrās, salīdzinot ar Latviju. Tieši tāpat atšķīrās arī vide, infrastruk-
tūra, cilvēku uzvedība, arī attieksme pret jauniem cilvēkiem, kuriem tika dota daudz
lielāka brīvība un reizē arī atbildība pret saviem studiju uzdevumiem. Sastaptie jau-
nieši Dānijā jutās ļoti neatkarīgi, un šī brīvības un neatkarības sajūta man tolaik bur-
tiski “pielipa”, jo tā taču jutās visi man apkārt, un tas manī radīja sajūtu, ka arī es pati
varu paveikt visu to, kas man ir nepieciešams, un sasniegt visu to, ko es vēlos. Ar
šādu sajūtu es arī atgriezos Latvijā un jāatzīst, ka šī sajūta patiešām bija lieliska.

Otrs piemērs, par kuru vēlos vēstīt, ir Eiropas Brīvprātīgā darba gads, kas aizva-
dīts Portugālē – arī cita valsts, vide un cilvēki. Portugālē ļoti svarīga ir ģimene, tās
kultūras vērtības un tradīcijas, ģimenē noteicošais ir vīrietis. Arī mūsu brīvprātīgo
organizāciju vadīja divi vīrieši un lielākoties vadošos amatos arī bija vīrieši. Brīžos,
kad mums radās kādas grūtības, mums palīdzēja ļoti atsaucīgi, pie šādas izpalīdzības
es ļoti pieradu un, kad pēc gada atgriezos mājās no Portugāles, kur biju strādājusi
brīvprātīgajā darbā, manī dominēja tāda kā visaptveroša bezspēcības sajūta, jo šī
gada laikā es biju tik ļoti pieradusi pie tā, ka par manām problēmām allaž būs kāds,
kas parūpēsies vai palīdzēs risināt. Abi šie pašas dzīvē piedzīvoti piemēri veido di-
vas atšķirīgas pieredzes – dzīvojot kādu laiku divās Eiropas valstīs un iepazīstot šo
valstu vietējo iedzīvotāju ikdienas vidi, dzīvi, arī tradīcijas un vērtības, biju guvusi
gluži pretējas sajūtas, tomēr interesantu, dzīvē noderīgu pieredzi.

Ekoloģiskajā sistēmu teorijā tiek analizēta indivīdu un viņu apkārtējās vides savstarpējā mijiedarbība, kā indivīds pats ietekmē savu vidi un kādu iespaidu vai ietekmi uz indivīdu atstāj vide. Šajā saistībā ļoti svarīga ir indivīda attieksme pret vidi un viņa uzkrātā dzīves pieredze, jo vienu un to pašu situāciju katrs indivīds var uztvert atšķirīgi. Ekoloģiskajā sistēmu teorijā tiek pieņemts, ka indivīds pats ir savas dzīves un savu situāciju eksperts, jo viņš pats vislabāk pārzina savu vidi un spēj novērtēt tās ietekmi uz sevi. Sociālajā darbā ar klientiem nereti nākas saskarties ar tādām situācijām, kad klients tomēr nav gatavs uzņemties atbildību par savu dzīvi. Tādās situācijās sociālais darbinieks darbojas kā pārmaiņu aģents, piemēram, mudinot klientam ikdienā ieviest kādus jaunus paradumus vai palīdzot tam sagatavoties darba pārrunām. Varam atzīt to, ka ekosistēmiskā teorija sociālā darba profesionāļiem paplašina iespēju analizēt indivīdu, ģimeni, grupas un kopienas, aplūkot valstī īstenotās sociālās politikas ietekmi uz sabiedrību, novērtējot tieši vides un indivīda savstarpējo mijiedarbības procesu.

Viens no **ekoloģiskās sistēmu teorijas** pirmsācējiem ir krievu izcelsmes Amerikā dzimušais psihologs Ūrijs Bronfenbrenners. Sākotnēji viņš savos pētījumos skaidroja bērna attīstības priekšnoteikumus, ņemot vērā tieši vides ietekmi uz indivīdu. Zinātnieks uzsvēra, ka cilvēks, kurš aug un attīstās, vienlaikus ir iesaistīts vairākās vides sistēmās, kas iedarbojas viena uz otru, un, protams, arī uz cilvēku, tā kopumā ietekmējot arī viņa attīstību.²⁹⁴ Viņš uzsvēra ekoloģiskās attīstības jēgu – cilvēka progresīvās izaugsmes iespējas un vides mainīgumu, kas nozīmēja to, ka cilvēkam pašam jābūt spējīgam mainīt savu vidi.

Ū. Bronfenbrenners identificēja četrus savstarpēji saistītus komponentus, kas raksturo ekoloģisko sistēmu teoriju:

- 1) bērna/indivīda attīstības process, ko ietekmē un kas ietekmē dinamiskās attiecības starp indivīdu un viņa kontekstu;
- 2) indivīda bioloģiskās, kognitīvās, emocionālās un uzvedības noslieces, kā arī raksturlielumi un to ietekme uz attīstības procesu;
- 3) cilvēka attīstības konteksts, kas sevī ietver vairākus sistēmu līmeņus;

²⁹⁴ Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2010). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, p. 62.

4) vairāki islaicīgi notikumi, kas atstāj būtisku ietekmi uz dzīves ciklu.”²⁹⁵

Ū. Bronfenbrenners uzsvēra to, ka viens no svarīgākajiem ietekmes avotiem, kas atstāj ietekmi uz cilvēku, ir dabiskā vide, taču tieši šis aspekts, skatoties no pētnieku perspektīvas, bieži vien tiek aizmirsts. Viņš definējis vidi (vai dabisko ekoloģiju) kā struktūru, kurā ietilpst vairākas daļas, turklāt katra no tām var ietilpt viena otrā. Salīdzinājumam zinātnieks izmantojis tradicionālo krievu rotaļlietu – matrjošku (sākot no lielākās lelles, katrā nākamajā ietilpst mazāka lelle, tajā vēl mazāka utt.).²⁹⁶ Citiem vārdiem sakot, indivīds atrodas visa centrā un viņš ir iesaistīts vairākās vides sistēmās, sākot no pašas vienkāršākās – ģimenes sistēmas, līdz pat plašākiem kontekstiem, kā, piemēram, kultūra, vietējā kopiena, sabiedrība. Katra no šīm sistēmām mijiedarbojas savā starpā un arī ar indivīdu, kas savukārt ietekmē tā attīstību dažādos aspektos.

Lai analizētu cilvēku uzvedību, psihologs ir raksturojis **ekoloģisko perspektīvu** šādi – “tas nozīmē zinātnisku pētījumu par progresīvu, savstarpēju sadzīvošanu, ietverot visu aktīvo pieauguša cilvēka dzīves ciklu un viņa vidi”.²⁹⁷ Ū. Bronfenbrenners atzinis, ka “cilvēkus vienlaikus var uztvert gan kā vides “produktus”, gan arī kā savas dzīves attīstības inscenētājus.”²⁹⁸ Šajā idejā viņš ietvēris vērtīgu atziņu, kas iezīmē gan to, ka mūs visus ietekmē vide, kurā mēs dzīvojam, gan arī to, ka mūsos pašos rodams spēks un resursi, lai mēs paši spētu ietekmēt gan sevi un savu ģimeni, gan arī kopienas un lielākas cilvēku grupas. Būtībā Ū. Bronfenbrenners pauž ideju, ka vai nu indivīds pats ir tik spēcīgs un stiprs, ka spēj ietekmēt savu vidi, vai arī – gluži pretēji – vide ietekmēs viņu pašu. Sociālā darba kontekstā biežāk nācies strādāt ar tādiem klientiem, kuri tikšanās laikā mēdz sacīt: “Es neko nevaru mainīt. Ir tā, kā ir” vai arī “Tas nav no manis atkarīgs” un min citas frāzes.

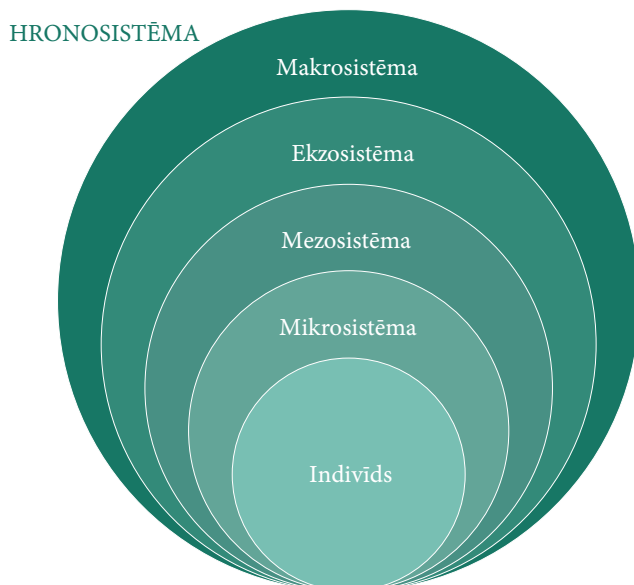
²⁹⁵ Gitterman, A., & Germain, C. B. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. New York: Columbia University Press, p. 51.

²⁹⁶ Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2010). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, p. 64.

²⁹⁷ Greene, R. R. (2008). *Human Behavior Theory and Social Work Practice* (3rd ed.). New Brunswick, NJ: Aldine Transaction, p. 199.

²⁹⁸ Turpat, 199.–209. lpp.

6.1. attēls. Ūrija Bronfenbrennera ekoloģiskās sistēmu teorijas attēlojums²⁹⁹

Lai arī teorētiķis Ū. Bronfenbrenners sākotnēji ekoloģisko sistēmu teoriju piemēroja, analizējot bērna attīstību, sociālā darba kontekstā to iespējams izmantot arī darbā ar pusaudžiem, pieaugušajiem, ģimeni, tāpat arī ar vecākiem, pārrunājot bērna attīstības priekšnoteikumus. Lai noskaidrotu visu nepieciešamo informāciju, sociālajam darbiniekam būtu jāuzdod virkne jautājumu vai arī jādod iespēja klientiem pašiem iezīmēt visu nepieciešamo kādās darba lapās, aprakstīt un pēc tam to visu kopīgi pārrunāt. Vienlaikus saruna var sniegt daudz vērtīgas un noderīgas informācijas gan sociālajam darbiniekam, gan arī pašam klientam.

Ū. Bronfenbrenners ir izdalījis piecas ekoloģisko sistēmu raksturojošas sistēmas³⁰⁰: mikrosistēma, mezosistēma, ekzosistēma, makrosistēma un hronosistēma (skat. 6.1. attēlu). Lai tās izprastu, sniegšu īsu sistēmu skaidrojumu.

Mikrosistēma attiecas uz aktivitātēm un mijiedarbību, kas notiek indivīda tuvākajā apkārtnē. Zīdaiņiem mikrosistēmas robežas ir limitētas un var ietvert tikai ģimeni, taču, laikam ritot, tā kļūst aizvien sarežģītāka un sāk ietvert arī pirmsskolas

²⁹⁹ Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2010). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, p. 63.

³⁰⁰ Turpat.

izglītības iestādes, spēļu biedrus tuvākajā apkārtnē un vēlāk arī jauniešu grupas. Mikrosistēmām piemīt dinamisks raksturs, un šī dinamika nozīmē, ka katrs indivīds ietekmē citu indivīdu, bet tieši tāpat viņu pašu ietekmē citi indivīdi, kas arī atrodas šajā pašā sistēmā.³⁰¹ Attiecinot šo sistēmu uz pieaugušu indivīdu, mikrosistēma ietvertu arī ģimenes locekļus, kaimiņus, darba kolēģus.

Mezosistēma – to veido mijiedarbība starp daudzveidīgām mikrosistēmām. Piemēram, ģimene, bērnudārzs, sociālais dienests, skola; kopīgi mijiedarbojoties, divas sistēmas izveido mezosistēmu. Teorētiķis Ū. Bronfrenbrenners akcentēja to, ka mijiedarbība starp mikrosistēmām notiek dinamiski, tālab ir visai sarežģīti izvērtēt mezosistēmas ietekmi.³⁰² Teorētiķis uzsvēris, ka attīstībai labvēlīga būtu stipra un atbalstoša saikne starp mikrosistēmām.

Ekzosistēma – to veido sociālas sistēmas, kurās bērns vai indivīds regulāri nepiedalās, bet kuras viennozīmīgi pakārtoti tomēr viņu ietekmē. Šī sistēma var ietvert paplašināto ģimeni un radniekus, kaimiņus, ģimenes draugus, vecāku darba vietas un citas nozīmīgas sistēmas vietējā kopienā.³⁰³ Ekzosistēmā būtisks ir pašas vides konteksts, kurā bērni un pusaudži gan tieši nepiedalās, tomēr tā atstāj ietekmi vai ietekmē viņu attīstību, piemēram, vecāku darba vide, kuru vecāki vai nu izbauda un jūtas tajā labi, vai tieši pretēji.

Makrosistēma ir kulturālā, subkulturālā vai sociālā slāņa vide, kurā dzīvo cilvēks, un tā ietver ne tikai fiziskos un ģeogrāfiskos attālumus, bet arī emocionālo un ideoloģisko kontekstu.

Hronosistēma teorijas ietvarā reprezentē laika dimensiju, uzsverot, ka bērns un viņa četras sistēmas veido daudzveidīgas mikrosistēmas, kuras ietekmē makrosistēmas, un laika gaitā tajā notiek izmaiņas.

Sistēmas palīdz analizēt indivīda konkrēto problēmsituāciju. aplūkojot to no dažādu iesaistīto sistēmu (ģimene, radnieki, kaimiņi, darba vieta, sociālais dienests, vietējā kopiena) skatupunkta un to funkcionēšanas kvalitātes un sociālā konteksta.

³⁰¹ Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2010). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, p. 63.

³⁰² Bjorklund, D. F., & Blasi, C. H. (2011). *Child and Adolescent Development: An Integrated Approach*. Andover: Wadsworth Cengage Learning, p. 69.

³⁰³ Turpat.

Otru svarīgu ekoloģiskās sistēmu teorijas papildinājumu varam atrast ASV dzimušās sociālās zinātnieces K. Germeinas un zinātnieka Aleksa Gitermana (*Alex Gitterman*) izstrādātajā **Dzīves modelī**, kas pirmo reizi aprakstīts 1980. gadā izdotajā grāmatā “Sociāla darba prakse”. Ekoloģiskajā sistēmu teorijā tiek analizēti cilvēki viņu vidēs, izmantojot holistisko skatījumu, kas mudina individu uzlūkot kopumā, analizējot gan tā fizisko veselību, gan vispārīgo labklājību. K. Germeina un A. Gitermans norādījuši, ka “cilvēkus un viņu bioloģiskos, kognitīvos, emocionālos un sociālos procesus, fizisko un sociālo vidi un to raksturojošos lielumus iespējams pilnībā saprast, tikai analizējot tos savstarpējo attiecību kontekstā, jo mijiedarbība un ietekme starp indivīdiem, ģimeni, dažādām grupām un fizisko-sociālo vidi notiek nepārtraukti, turklāt ietekmējot cits citu.”³⁰⁴ Ar to tiek saprasta ideja, ka indivīdos notiekošie procesi – domas, uzvedība un rīcība – būtu jāanalizē, apskatot arī indivīda tuvākās sistēmas, tādas kā, piemēram, ģimene, radi, draugi, darba vide, mājas vide, un analizējot, kā viena sistēma iedarbojas uz otru. Piemēram, ja indivīdam darbā ir augsts stresa līmenis, pārnākot mājās, tas izrāda dusmas vai savu agresiju vērš uz ģimenes locekļiem šķietami bez kāda dziļāka iemesla, tomēr uzvedības cēlonis būtu meklējams darba vidē un iekšējā darba kolektīva klimatā, kur tas samilzis.

Dzīves modelī tiek uzsvērts arī indivīda identitātes svarīgums un nozīmība, kuras attīstību un veidošanos lielā mērā nosaka fiziskā un sociālā vide. K. Germeina un A. Gitermans skaidro, ka “sociālā vide, mijiedarbojoties ar fizisko vidi un kultūru, ietekmē identitātes attīstību, kompetences, autonomijas izjūtu un radniecīgumu. Ģimene, sociālo kontaktu tīkls, formālas organizācijas var nodrošināt vai arī ierobežot resursus un indivīda attīstības un autonomijas iespējas, kā arī var veicināt daudzveidīgas situācijas, gan vēlamas, gan nevēlamas indivīdam, pozitīvus vai negatīvus aspektus, kas ietekmē identitāti un savstarpējo radniecīgumu.”³⁰⁵

Šī K. Germeinas un A. Gitermana paustā ideja sasaucas ar raksta ievadā atklāto manu personīgo pieredzi par vides ietekmi uz identitāti un indivīda autonomijas

³⁰⁴ Gitterman, A., & Germain, C. B. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. New York: Columbia University Press, p. 52.

³⁰⁵ Germain, C. (1979). *Social Work Practice: People and Environments: An Ecological Perspective*. New York: Columbia University Press, p. 15.

izjūtu, kas ilgākā laika posmā formējas noteiktā vidē, noteiktās normās un attiecībās.

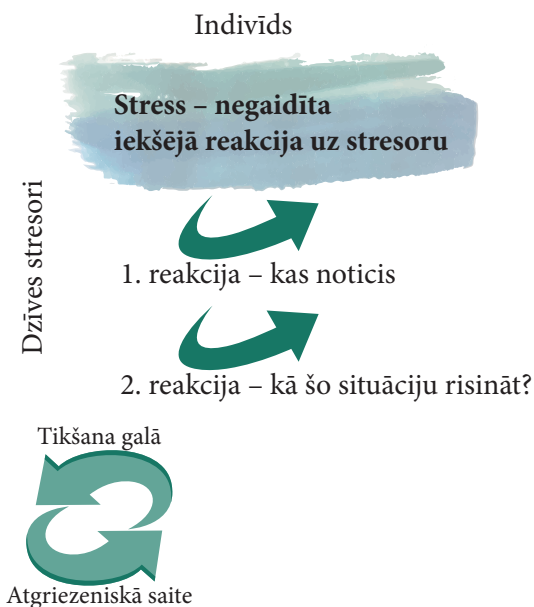
Sociālā darba klasiķis Malkolms Peins (*Malcolm Payne*) skaidrojis, ka *dzīves modelis* balstās metaforā par ekoloģiju, kurā cilvēki savstarpēji ir atkarīgi viens no otra un to vidēm; viņi ir “cilvēki vidē”. Attiecības starp indivīdiem un vidi ir abpusējas: laika gaitā apmaiņas procesā tās viena otru ietekmē. Sociālā darba mērķis ir uzlabot indivīda vidi, lai tā to ietekmētu pozitīvi un būtu atbalstoša. 6.2. attēlā ir atainots tāds *dzīves modelis*, kurā cilvēki tiek aplūkoti tādas perspektīvas kontekstā, ka tie savas dzīves laikā piedzīvo savu unikālo dzīves ceļu. Šī *ceļa* laikā indivīdi piedzīvo dažādus notikumus, arī dzīves stresus, pārejas notikumus un dažādas reakcijas uz notikumiem. Dažādas dzīves laikā pieredzētas situācijas var radīt arī kādus negaidītus šķēršļus, kas savukārt var mainīt indivīdu spēju piemēroties/adaptēties videi. *Dzīves modeļa* skatījums piedāvā analizēt tādu situāciju, kad cilvēks sastopas ar dzīves stresoru; lai novērtētu stresoru un stresu, indivīdi iziet cauri divām stadijām:

- ✓ pirmajā stadijā indivīds novērtē to, ar cik nopietnu traucēkli ir saskāries un vai tas varētu izraisīt kādu kaitējumu, zaudējumu vai, gluži otrādi, šis kavēklis varētu kļūt par izaicinājumu;
- ✓ otrajā stadijā indivīds analizē eventuālos soļus, kurus vajadzēs veikt, lai tiktu galā ar esošo situāciju, kā arī to, kuri no viņa rīcībā esošajiem resursiem varētu būt noderīgi. Indivīds šajā gadījumā centīsies tikt galā ar situāciju, kaut ko mainot sevī pašā vai vidē, vai arī šo abu savstarpējā mijiedarbībā. Signāli, kas tiek saņemti no vides un paša indivīda fiziskās un emocionālās atbildes, dod atgriezenisko saiti tam, kā indivīdam veicas.³⁰⁶

Atkarībā no stresora, stresa apmēra un tā regularitātes tomēr atšķirsies arī indivīda reakcijas un spēja risināt situāciju. Nereti indivīdam ir pārāk daudz un regulāru stresoru, kas savukārt vājina spēju tikt ar tiem galā, īpaši, ja trūkst atbalsta vidē.

---

³⁰⁶ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 151.

Dzīves modelī zinātnieki definējuši **sešu veidu resursus**, kuri indivīdiem var palīdzēt risināt dažādas dzīves situācijas, īpaši problēmsituācijas un dažādus izaicinājumus, palīdz tikt galā ar šādām situācijām un var būt noderīgs sarunu temats tikšanās laikā ar klientu³⁰⁸:

- 1) radniecīgums – indivīdu spēja un prasme veidot piesaisti ģimenes locekļiem, radiem, draugiem un tamlīdzīgi;
- 2) efektivitāte – indivīdu pārliecība par sevi un spēja tikt galā ar dažādām dzīves situācijām;
- 3) kompetences – sajūta, ka indivīdiem piemīt atbilstošas prasmes vai arī pastāv iespēja saņemt palīdzību atbalstu no citiem;
- 4) paškoncepts – vispārējais indivīda sevis novērtējums, sava “es” izpratne;
- 5) pašvērtējums – spēja novērtēt savu nozīmi un vērtību;
- 6) sevis virzība – indivīda sajūta, ka viņš pats kontrolē savu dzīvi, kā arī spēj uzņemties atbildību par savām darbībām, respektējot arī citu vajadzības.

Šie seši resursi sasaucas ar *dzīves modelī* pausto atziņu, ka ir svarīgi aplūkot un analizēt arī indivīda identitāti, vienmēr gan paturot prātā tās nozīmi cilvēka dzīvē un dažādu problēmsituāciju risināšanā. Es uzskatu, ka nosauktie resursi ir svarīgi, jo tie būtiski ietekmē indivīda pasaules uztveri, viņa spēju pieņemt lēmumus, atrisināt daudzveidīgas dzīves situācijas un tikt galā ar grūtībām. Tālab būtiski ir ņemt vērā vides ietekmi uz konkrēto indivīdu, jo vide neapšaubāmi ir ietekmējusi indivīda attīstību un uztveri, kā arī ir cieši saistīta ar visiem sešiem nosauktajiem resursiem. Piemēram, ja indivīds ir uzaudzis ģimenē, kurā valda vēsas un lietišķas

³⁰⁷ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 150.

³⁰⁸ Turpat, 151. lpp.

attiecības, tas var ietekmēt viņa spēju nākotnē veidot savu ģimeni un sirsnīgas attiecības tajā. Šos resursus varam izmantot sociālajā darbā un komunikācijā ar klientu, pārrunājot katru no tiem un ļaujot klientam pašam tos izvērtēt, apzinoties to kopējo ietekmi uz indivīda dzīves kvalitāti. Svarīgi ir atcerēties, ka resursi savā starpā ir saistīti, piemēram, brīdī, kad indivīdam paaugstināsies pašvērtējums, viņš jutīsies pārliecinātāks par savu kompetenci un aktīvāk uzņemsies atbildību par savu dzīvi.

Dzīves modeļa autori K. Germeina un A. Gitermans arī norādījuši, ka indivīda spēju pielietot starppersonu resursus ietekmē arī vides sociālie faktori, piemēram:³⁰⁹

- ✓ piespiedu spēks, kur dominējošās grupas izmanto varu un spēku, draudus, bailes, piespiešanu, klientu grupu, personisko vai kultūras īpašību;
- ✓ ekspluatācijas spēks, kad sabiedrībā dominējošās grupas rada tehnoloģisku piesārņojumu, apdraudot apkārtējo veselību un labsajūtu, īpaši tas attiecināms uz nabadzīgāko sabiedrības daļu;
- ✓ dzīves vieta – fiziskā un sociālā klienta vide;
- ✓ *niša* (angļu val. – *niche*) vai piemērota vieta – indivīda pieņemtā sociālā pozīcija;
- ✓ dzīves gājums – unikāls, neparedzams ceļš cauri dzīvei un dažādās pieredzes, kas iegūtas šajā dzīves ceļā;
- ✓ vēsturiskais laiks – vēsturiskais konteksts, kurā indivīds izdzīvo savu dzīvi;
- ✓ individuālais laiks – nozīme, kādu indivīds piešķir savai dzīves pieredzei;
- ✓ sociālais laiks – notikumi, kuri ietekmē ģimenes, grupas un kopienas, ar kurām klients ir saistīts.

Šo faktoru analīze prasa laiku un iedziļināšanos, lai labāk izprastu cilvēka esošo situāciju un tās rašanos. Šie jēdzieni ļauj klienta situāciju analizēt no dažādiem skatupunktiem, arī labāk izprast klienta sociālo vidi, tās ierobežojumus un pozitīvos aspektus.

Izmantojot sociālā darba praksē *dzīves modeli*, mērķis ir uzlabot vides piemērotību, mazināt dzīves stresorus, palielināt paša cilvēka un vides resursus un dot

³⁰⁹ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 151.

iespēju indivīdam pielietot labākas stratēģijas, lai tiktu galā ar dažādām dzīves situācijām.³¹⁰

Turpmāk pakavēšos pie galveno jēdzienu skaidrojuma, jo raksta kontekstā būtiski saprast to saturisko nozīmi.

Zinātniece K. Germeina ir norādījusi, ka “pasaulē visi organismi pastāv noteiktā kārtībā. Taču, lai veicinātu sistēmiskas izmaiņas vai adaptāciju, pārmaiņas kļūst iespējamās, identificējot pašas sistēmas stiprās puses. Ekoloģiskā sistēmu teorija ļauj ieraudzīt indivīdus gan kā cēloni jeb izraisītāju, gan rezultātu to situācijai. Tā kā indivīdi atrodas dinamiskā situācijā, tad katra pārmaiņa, ko indivīds veic, izraisa tālāku reakciju un izmaiņas lielākā sistēmā.”³¹¹ K. Germeina ir izdalījusi vairākus jēdzienus, kas palīdz saprast mijiedarbību starp indivīdu un tā vidi.

Adaptācija – svarīga prasme un arī nepārtraukts process, ko indivīds ir apguvis dzīves laikā un arī turpina apgūt, arvien izvērtējot savas prasmes un spējas pielāgoties videi vai pielāgot vidi savām vajadzībām. Adaptācijas prasmes apliecina, kā indivīds tiek galā gan ar ikdienas uzdevumiem, gan lielākiem izaicinājumiem; “adaptācija var būt vērsta uz to, lai indivīds mainītu sevi, lai varētu izmantot vides sniegtās iespējas vai prasības, vai arī tā var būt vērsta uz vides maiņu, lai fiziskie un sociālie nosacījumi būtu atbilstošāki indivīda vajadzībām, tiesībām, mērķiem un kapacitātei”³¹².

Dzīves stress – tās ir mijiedarbības, kas notiek cilvēka vidē un noved pie dabiskas spriedzes. K. Germeina to raksturojusi šādi: “Dzīves stress ietver sevī gan ārējas prasības (piemēram, izaicinājumi darbā, konflikti ar ģimenes locekļiem), gan iekšēju stresa piedzīvošanu, ietverot gan emocionālos, gan fizioloģiskos elementus. Tas, ko uzskata par stresu, ir atkarīgs no vecuma, dzimuma, kultūras, fiziskā un emocionālā stāvokļa, pagātnes pieredzes un veida, kā uztveram vidi un dabiskās vides.”³¹³ Dzīves stresu indivīdi piedzīvo ļoti dažādi, tādēļ vienu un to pašu situāciju atšķirīgi indivīdi var uztvert ļoti dažādi, tāpat stresa situācijā var atšķirties arī to uzvedība.

³¹⁰ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books, p. 152.

³¹¹ Brandell, J. R. (Ed.). (2011). *Theory and Practice in Clinical Social Work* (2nd ed.). Los Angeles: Sage Publications, Inc., p. 11.

³¹² Turpat, 12. lpp.

³¹³ Turpat, 13. lpp.

Spēja tikt galā – K. Germeina raksturo šo jēdzienu, norādot – “lai indivīds spētu veiksmīgi tikt galā ar stresu; pirms problēmas risinājuma uzsākšanas viņam būtu jāspēj daļēji bloķēt savas negatīvās emocijas. Sākot problēmu risināšanu, pieaug indivīda pašvērtējums, tiek stiprināta ticība, un aizsardzība, kas dominēja problēmas risināšanas sākumā, samazinās.”³¹⁴

Spēks – dominējošās cilvēku grupas sabiedrībā izmanto savu spēka pozīciju, lai ar dažāda veida darbībām vai rīcību ietekmētu pakļautās grupas, kuru rezultātā indivīdi tiek nodrošināti ar esošiem resursiem, vai arī šo resursu pieejamība ir limitēta vai pat neiespējama. Ļaunprātīga spēka izmantošana var arī būt par iemeslu spriedzei paša indivīda vidē. Šāda veida spriedze ietekmē plašu sabiedrības daļu, ne tikai kādu vienu indivīdu.

PRINCIPU UN VĒRTĪBU NOZĪME EKOĻOĢISKAJĀ SISTĒMU TEORIJĀ

Ekoloģiskā sistēmu teorija balstās vairākos svarīgos principos un vērtībās, kas sociālā darba kontekstā ir būtiski, lai labāk izprastu sociālā darba klientus, klientu grupas, sabiedrību, sabiedrības iezīmes. Ekoloģiskā sistēmu teorija sociālajā darbā ļauj analizēt gan vietējas nozīmes procesus, gan globālas norises, kā arī saistību starp procesiem, kas ietverts saukli “Domā globāli, rīkojies lokāli”. Tas aicina skatīties uz procesiem un norisēm globāli, taču rīkoties lokāli. Tomēr šie principi un vērtības praksē norāda arī uz zināmiem teorijas ierobežojumiem.

Analizējot ekoloģiskās sistēmu teorijas principus un vērtības, vispirms raksturošu četrus nozīmīgākos principus³¹⁵, kurus definējuši K. Germeina un A. Gitermans:

1. Savstarpējās atkarības princips. Līdzīgi kā sistēmu teorijā cilvēkus savā vidē var aplūkot un analizēt kā savstarpēji saistītas un atkarīgas sistēmas, tādējādi cilvēku un vidi var izprast, pētot attiecības starp tiem un dažādiem elementiem (piemēram, fiziskie, sociālie, kulturālie). Ekoloģiskajā perspektīvā šīs attiecības aplūkotas cilvēka vides piemērotības kontekstā (angļu val. – *environmental fit*), vides piemērotību varam skaidrot kā pozitīvu, negatīvu un neitrālu.

³¹⁴ Brandell, J. R. (Ed.). (2011). *Theory and Practice in Clinical Social Work* (2nd ed.). Los Angeles: Sage Publications, Inc., p. 14.

³¹⁵ Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, p. 25.

2. Individīdi tiecas pēc labas vides apstākļiem. Individīdi savas dzīves laikā tiecas pēc cilvēkam labvēlīgas un piemērotas vai atbilstošas vides. Varam pieņemt, ka tiem indivīdiem, kuriem izdodas radīt veiksmīgu, veselīgu, pozitīvu un piemērotu dzīves vidi vai apkārtni, piemīt labākas adaptācijas prasmes vai līmenis. Tas savukārt nozīmē, ka šie cilvēki sevi uztvert kā stiprus, viņi apzinās savus resursus, kas palīdz risināt problēmas, tāpat viņiem piemīt laba kapacitāte pilnveides procesā. Šādi indivīdi sajūt, ka tā vide, kurā tie atrodas, viņiem nodrošina visus nepieciešamos resursus, lai pilnveidotos un attīstītos. Tāpat arī indivīdi var paust arī negatīvu attieksmi pret savu vidi, ja tiem nav pieejami vai nav sasniedzami nepieciešamie resursi. Šādas situācijas izraisa stresu, kas bieži vien ir izšķirošais, kāpēc indivīds meklē palīdzību vai kāpēc tiek piesaistīti sociālās sfēras speciālisti.

3. Ekoloģisko procesu cikliskums. Ekoloģiskā perspektīva pieprasa ekoloģisku domāšanu, kad novērtē attiecības un apmaiņu starp A un B, ņemot vērā arī vides faktorus, kas varētu ietekmēt A un B mijiedarbību un veidus, kā arī to, kā A un B varētu reaģēt viens uz otru. Sociālā darba profesore un daudzu publikāciju autore Bābra Tītere (*Barbra Teater*) no ASV atzinusi, ka sociālais darbinieks varētu novērtēt, ka intervences mērķis nav ne A, ne B, bet drīzāk ģimene, kurā A un B pieder, vai sociālā vide vai fiziskā vide, kurā tie dzīvo, un ka tas viss varētu būt stresa cēlonis.

4. Nelineārs. Savstarpējā mijiedarbība starp indivīdu un vidi nav lineāra, kā tas jau norādīts pie trešā principa. Indivīds reaģē uz vidi, vide mainās un “atbild” indivīdam. Bieži vien indivīdam vai videi nākas sevi pašregulēt vai pašorganizēt, lai nodrošinātu to, ka veidojas pietiekami laba indivīda un vides piemērotība. Šie četri principi palīdz skaidrot un izprast ekoloģiskās sistēmu teorijas būtību un nozīmīgumu sociālā darba praktiķiem. Tāpat arī šie principi ir pielietojami un novērojami visu laiku darbā ar klientu; īpaši, ja sadarbība norit ilgstoši, varam klienta situācijā novērot pārmaiņas, pacēlumus un kritumus.

TEORIJA PRAKTISKA IZMANTOŠANA

Analizējot ekoloģiskās sistēmu teorijas piemērojamību sociālā darba praksē, varam secināt, ka teoriju plaši izmanto sadarbības veidošanā ar klientu. Tradicionāli teoriju varam izmantot darbā ar ģimenēm ar bērniem, par pamatu ņemot

zinātnieka Ū. Bronfenbrennera atziņas. Vēlos norādīt, ka ekoloģisko sistēmu teoriju veiksmīgi var izmantot arī darbā ar NEET³¹⁶ situācijā nonākušiem jauniešiem, lai sekmīgāk izprastu, kādēļ jauniešis ir “izkritis” no sev būtiskām un svarīgām sociālām sistēmām, gan arī to, kā veidojusies un noritējusi viņa dzīve, kā veidojusies viņa identitāte, kādi ir viņa uzskati un vērtības, piesaiste ģimenei vai draugiem, noskaidrot, kā jauniešis ticis galā ar dažādām dzīves situācijām un kā tās risina šobrīd. Sociālā darba enciklopēdijā skaidrots, ka darbā ar gadījumu “sociālajiem darbiniekiem būtu jākoncentrējas uz palīdzības sniegšanu, mainot disfunkcionālas attiecības starp cilvēku un viņu vidi. Mums būtu jājautā “kas notiek?”, tā vietā, lai vaicātu “kāpēc tas tā notiek?” Līdzīgi jautājumā “kā mēs varam mainīt kaut ko?” būtu jāvaicā “kas būtu jāmaina”, nevis “kurš būtu jāmaina vai jāvaino”.³¹⁷

Ekoloģisko sistēmu teoriju var pielietot gan īstermiņa sadarbībā, iegūstot pamatinformāciju, lai izprastu klienta situāciju un noskaidrotu citus nepieciešamos jautājumus, kā arī ilgtermiņa sadarbībā, kas savukārt palīdz novērtēt arī izmaiņas klienta dzīvē, salīdzinot divas dažādas situācijas – pirms un pēc problēmas risināšanas, noskaidrojot izmaiņas, kas notikušas. Sociālajam darbiniekam būtu sev jāuzdod arī vairāki jautājumi, kas palīdzētu izprast šīs teorijas pielietojamību praksē:

1. Kādās sistēmās klients ir iesaistīts?
2. Kā tās savstarpēji mijiedarbojas un ietekmē klientu un kā pats klients tās ietekmē?
3. Kādām izmaiņām sistēmās ir jānotiek, lai uzlabotu klienta sociālo funkcionēšanu?

Tālāk rakstā analizēšu to, kā sociālais darbinieks var veidot profesionālas attiecības, izmantojot ekoloģisko sistēmu teoriju.

ATTIECĪBAS AR KLIENTU

Izmantojot ekoloģisko sistēmu teoriju, ieteicamas ļoti atklātas attiecības starp klientu un sociālo darbinieku, tādēļ, uzsākot sadarbību, būtu jāiegulda vairāk

³¹⁶ Jauniešis, kas nav iesaistīts ne nodarbinātībā, ne izglītības sistēmā, kā arī neapgūst kādu arodu pie aroda meistara.

³¹⁷ Mizrahi, T., & Davis, L. E. (Eds.). (2008). *Encyclopedia of Social Work, Vol. 2* (20th ed.). New York: NASW Press, Oxford University Press, p. 97.

laika; lai izveidotu profesionālās attiecības, ir jāizveido savstarpēja uzticība un cieņa. Tam nepieciešamas sociālā darbinieka prasmes – spēja ieraudzīt klienta vidi, tās riskus vai ierobežojumus, kā arī iespējamus resursus, kas ļautu risināt klienta problēmu. Sadarbojoties ar klientu, sociālais darbinieks atkarībā no situācijas var ieņemt dažādas lomas, lai veicinātu sasniegt klienta mērķus. Pētnieki Džons Pārdeks (*John T. Pardeck*) un Pegija Dilvorta-Andersons (*Peggye Dilworth-Anderson*) ir izvirzījuši sešas sociālā darbinieka lomas, kas no ekoloģiskās pieejas ir attīstījušās sociālā darba praksē:³¹⁸

1. Komunikators (angļu val. – *conferee*) ir atvasināts no idejas par konferenci; šī loma sevī ietver to, ka praktiķis iesaistās tiešā darbībā, lai palīdzētu klientam risināt esošās problēmas. Viņš izmanto komunikācijas prasmes, lai iegūtu informāciju par klienta situāciju un lai komunicētu ar citiem pakalpojumu sniedzējiem un/vai iestādēm, ļaujot klientam arī pašam apgūt un pilnveidot arī komunikācijas un sadarbības prasmes.
2. Veicinātājs: šī loma fokusējas uz darbībām, kuras praktiķis veic, lai veicinātu klienta sistēmu funkcionēšanu, piemēram, sekmē pakalpojumu piesaisti un notikumu gaitu.
3. Brokeris: šī ir jau tradicionāla sociālā darba loma, proti, praktiķis veic nepieciešamās darbības, lai klientam būtu pieejami dažādi sociālie pakalpojumi un atbalsts.
4. Mediators: šī loma fokusējas uz darbībām, ko sociālais darbinieks veic ar mērķi samierināt pretējus vai atšķirīgus viedokļus, samierināt iesaistītās puses.
5. Advokāts: šī loma sevī ietver darbības, lai nodrošinātu pakalpojumu vai resursus, kad tie nav bijuši pietiekami vai tie vispār ir iztrūkuši, vai arī nav pieejami.
6. Aizbildnis: šī loma ietver darbības, kas ietver sociālās kontroles funkciju vai klientu aizsardzību tādās situācijās, kad tie paši nespēj sevi aizsargāt.

³¹⁸ Pardeck, J. T. (1996). *Social Work Practice: An Ecological Approach*. Westport, CT: Auburn House, p. 3.

Atkarībā no sociālā darbinieka mērķa grupas var atšķirties tas, kuras no lomām biežāk tiek pielietotas un ir nepieciešamas, tomēr svarīgi būtu saprast, ka daudzas no lomām dod sociālajam darbiniekam arī varu, piemēram, pār sociālo pakalpojumu pieejamību vai nepieejamību klientam, tādēļ šīs lomas būtu jāizmanto, ievērojot ētikas un morāles pamatprincipus.

Vēlos izcelt, ka ekosistēmiskajā teorijā īpaši svarīga ir arī veicinātāja loma, kas ietver sociālā darbinieka darbības, lai izmainītu, piemēram, kādus indivīda paradumus vai ikdienas rutīnu, tā iedarbojoties arī uz klienta vidi. Piemērs varētu būt ieteikums vecākiem, kuru ģimenē aug bērni, apmeklēt atbalsta grupas vecākiem; tā būtu iespēja gan iepazīt jaunus cilvēkus un iegūt paziņas, kā arī uzzināt vērtīgu informāciju par bērnu audzināšanu vai citu vecāku pieredzi.

GALVENĀS METODES

Lai veiksmīgi īstenotu darbu ar klientu, nepieciešams izmantot daudzveidīgas sociālā darba metodes, kas palīdz gan vairāk uzzināt par klientu, gan palīdz problēmsituāciju salīdzināt un izvērtēt ilgākā laika posmā, tā uzskatāmi parādot progresu vai regresu situācijas attīstībā. Turpinājumā apskatīšu divas metodes, kas balstās holistiskā skatījumā uz klientu, tā vidi un vides izvērtēšanu. Pirmā metode ir vērtīgs klienta situācijas izvērtēšanas rīks, savukārt otra veicina profesionālāku attiecību veidošanos, ļaujot labāk izprast klienta situāciju, uzzināt klienta dzīves gājumu un būtiskus pavērsienus dzīves laikā.

Ekokarte

Latvijā ekokarti plaši lieto un izmanto sociālā darba praksē, jo tā uzskatāmi vizualizē informāciju par klienta iesaisti sistēmās un attiecībām ar tām.

“Ekokarte (tiek lietots arī jēdziens *ekogramma*) ir cieši saistīta ar teorētiku Ū. Bronfenbrennera ekosistēmisko teoriju, kuru profesore Anna Hartmane (*Ann Hartman*) tālāk attīstīja savā ekosistēmiskajā pieejā, savienojot sistēmiskās un ekoloģiskās teorijas idejas praktiskā instrumentārijā sociālajā darbā ar ģimenēm. Ja genogrammas fokusējas tikai uz ģimeni, tad ekokartes skatu leņķis ir daudz plašāks, un tas aptver attiecības un ietekmes (pozitīvas un negatīvas) starp indivīdiem, ģimenēm un viņu plašāko apkārtni. Dažādu stilu līnijas norāda uz

daudzveidību attiecībās, un bultas tiek zīmētas, lai atainotu virzienu, kādā iedarbojas efekts uz vienu vai otru sistēmu.”³¹⁹

Izmantojot šo metodi, iespējams individu un/vai ģimeni skatīt plašākā kontekstā, padziļināti apskatot un analizējot indivīda/ģimenes vidi – darbs, darba kolēģi, izglītības iestādes, interešu pulciņi, draugi (skat. 6.3. attēlu). Tāpat iespējams analizēt ģimenes locekļu savstarpējās attiecības, tā saprotot, kur veidojas spriedze vai izaicinājumi un kur pieejams atbalsts.

6.3. attēls. Ekokarte³²⁰

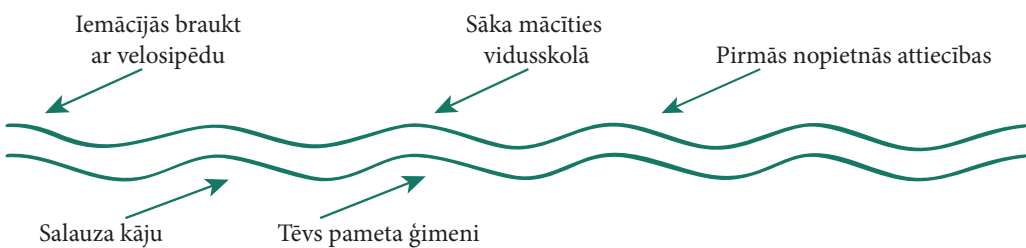
Dzīves ceļa karte

Otra apskatītā metode ir dzīves ceļa karte, kas ļauj neformālākā veidā iepazīties ar indivīdu un viņa situāciju, dodot iespēju indivīdam dalīties ar, viņaprāt, svarīgajiem dzīves notikumiem un to, kā tie viņu ir ietekmējuši un virzījuši (skat.

³¹⁹ Heslop, P., & Meredith, C. (2019). *Social Work: From Assessment to Intervention*. Los Angeles: SAGE Publications, p. 146.

³²⁰ Turpat, 147. lpp.

6.4. attēlu). Izmantojot šo metodi, varam izmantot rakstāmrīkus dažādās krāsās, tā padarot šo metodi arī radošāku. Sociālais darbinieks un klients pirms tam var vienoties par krāsu nozīmi, piemēram, zilā krāsa apzīmē pozitīvus notikumus, savukārt sarkanā pārdzīvojumus un grūtības. “Dzīves ceļa karte ir tēlaina indivīda svarīgāko dzīves notikumu un atgadījumu reprezentācija. Tā ataino notikumus no indivīda skatupunkta. Indivīdam pašam pastāv iespēja izvēlēties, kādus notikumus iekļaut šajā kartē, tiek respektēta indivīda iespēja dalīties ar to informāciju, ar kuru viņš tobrīd vēlas dalīties. Sociālajam darbiniekam būtu svarīgi paturēt prātā, ka klients ir pats savas dzīves eksperts, un ņemt to vērā visā izvērtēšanas procesa gaitā.”³²¹ Lai izmantotu šo metodi, sociālajam darbiniekam ir jā sagatavo papīra lapa, krāsainie zīmuli un jārosina klientu atskatīties uz svarīgajiem notikumiem savā dzīvē. Iespējams, šajā situācijā būs nepieciešams arī kāds iedrošinājums un pamudinājums, piemēram, sociālais darbinieks var vērsties pie klienta, aicinot sākumā izvēlēties senākos vai tuvākos notikumus, vai pašus nozīmīgākos. Var piedāvāt sadalīt dzīves ceļu posmos, piemēram, pieci, desmit gadi, un aicināt atzīmēt būtiskāko notikumu šajā laika periodā. Jāņem vērā, ka šāds uzdevums var arī izraisīt visdažādākās emocijas – prieku, bēdas, pat asaras –, un sociālajam darbiniekam ir jāpielieto daudz psihosociālās konsultēšanas prasmes – aktīvā klausīšanās, atbalsta sniegšana, iedrošināšana, normalizēšana u. tml.

6.4. attēls. Dzīves ceļa kartes vizualizācijas piemērs³²²

Sociālā darba metodes ļauj sociālajam darbiniekam uzzināt vairāk par klientu un tā situāciju, dodot iespēju klientam pastāstīt pašam par sevi, tā ir arī iespēja

³²¹ Heslop, P., & Meredith, C. (2019). *Social Work: From Assessment to Intervention*. Los Angeles: SAGE Publications, p. 55.

³²² Parker, J., & Bradley, G. (2007). *Social Work Practice: Assessment, Planning, Intervention and Review* (2nd ed.). Exeter: Learning Matters, p. 59.

dzirdēt, kā klients sevi pozicionē, kā apraksta vai raksturo savu situāciju, apkārtējo vidi un tās ietekmi uz indivīdu un konkrēto situāciju. Daudzveidīgu metožu pielietošana arī veicina sadarbības un profesionālu attiecību veidošanos starp sociālo darbinieku un klientu, jo tiek strādāts un analizēts kopīgi, sociālais darbinieks ļauj klientam pašam izstāstīt savu situāciju.

TEORIJAS IZMANTOŠANA LATVIJĀ

Ekoloģiskā sistēmu teorija sociālā darba praksē, lai arī ne vienmēr apzināti, Latvijā tiek lietota ikdienā, jo sociālo darbinieku sociālajā darbā ar gadījumu izvērtēšanā pielieto ekoloģiskās sistēmu teorijas idejas. Praktiskā darbā sociālais darbinieks tiek ar klientu gan klātienē, gan dodas uz klienta dzīvesvietu – tuvāko vidi, kurā ik dienu dzīvo klients, viņa ģimene. Plānojot un organizējot sociālos pakalpojumus atkarībā no klientu mērķa grupas, tiek pārrunāts, spriests un meklēts, kāda būtu atbilstošākā vide, un domāts, kā to nodrošināt. Sociālajā darbā ar gadījumu sociālais darbinieks pamatā iesaista arī citus ģimenes locekļus vai meklē palīdzību citās atbalsta institūcijās. Tādā veidā klienta individuālā situācija tiek skatīta holistiski, ietverot visas iesaistītās sistēmas un cenšoties veicināt veiksmīgu mijiedarbību starp tām. Izmantojot Ū. Bronfenbrennera sākotnējo ekoloģisko sistēmu modeli, kura centrā ir bērns, varam teikt, ka lielākajā daļā pašvaldību ir domāts par to, kā uzlabot vidi bērniem un jauniešiem, nodrošināt viņiem iespēju pavadīt laiku lietderīgi un, ja nepieciešams, arī apgūt kādas sociālās prasmes, piemēram, piesaistot bērnu atbalsta centru, kur bērni un jaunieši dodas pēc mācībām skolā un kur sociālie darbinieki strādā gan ar bērnu, gan sadarbojas arī ar ģimeni un skolu. Lielākajā daļā pašvaldību darbojas jauniešu centri, kuros tiek organizētas un nodrošinātas dažāda veida aktivitātes un nodarbības ar mērķi veicināt jauniešu līdzdalību sabiedrības norisēs, rosina tos iegūt jaunu pieredzi, iesaistoties brīvprātīgo darbā, apgūt jaunas prasmes un kompetences, izmantojot neformālās izglītības metodes un pamatprincipus. Latvijā jau vairākus gadus gandrīz visās pašvaldībās jauniešiem pastāv iespēja iesaistīties projektā “PROTI un DARI!”; tā mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem, kuri nemācās, nestrādā un nav reģistrēti kā bezdarbnieki NVA filiālē. Tas nozīmē, ka jaunietis ir “izkritis” no vairākām vitāli svarīgām sociālajām

sistēmām un tajā brīdī viņa dzīves kvalitāte ir zema, jo jaunietis lielāko daļu laika pavada, neizejot no mājām vai pavadot laiku sev tuvākās, neformālās vidēs un jauniešu grupās. Sociālo pakalpojumu klāsts ir ļoti atšķirīgs, skatoties arī no pašvaldību piedāvājuma un iespējām. Tā vienā pašvaldībā darbojas Kopienas centrs pilngadīgām personām, savukārt daudzās citās šādu centru nav, tādējādi atkarībā no indivīda dzīves vietas ir pieejamas atšķirīgas palīdzības formas un pastāv atšķirīgas iespējas īstenot atbalstu un iesaisti vai veicināt socializēšanos šādiem jauniešiem.

SOCIĀLĀ GADĪJUMA ANALĪZE. KOPSAVILKUMS

Nodaļas turpinājumā aplūkošu sociālā gadījuma analīzi. Šoreiz ne klasiskajā izpratnē, veicot sociālo darbu ar gadījumu, gadījuma vadīšanas vai darba ar gadījumu pamatmetodē sociālajā dienestā, bet strādājot ar jauniem individuāli projekta “PROTI un DARI!” ietvaros, jo ikdienā mans darbs saistīts ar NEET jauniešiem, un daudzos gadījumos man ir iespējams pielietot ekosistēmiskās idejas un metodes. Jāuzsver, ka projekta ietvaros sadarbība ir īslaicīga (vidēji četru mēnešu garumā), tā ir vairāk neformāla, taču ar jauniem tiek pārrunāti savstarpējās sadarbības pamatprincipi un savstarpējās robežas.

Gadījuma apraksts

Annai ir 26 gadi un, tiekoties ar projekta programmas vadītāju, viņa izklāsta, ka jau gadu nevar atrast darbu, jo viņas ikdienu pilnībā aizņemt rūpes par vecākiem, kuri jau ir cienījamā vecumā un ar nopietnām veselības problēmām. Anna dzīvo mazpilsētā, pašlaik viņai nav attiecību un nav arī bērnu. Sarunā ar programmas vadītāju jaunieta savu dzīves situāciju izklāstā tā, it kā viņa būtu tās ķīlniece un nekādi uzlabojumi vai izmaiņas nebūtu iespējamas. Daudzus teikumus Anna pabeidz ar vārdiem – “es neko nevaru mainīt”, “man ir jā rūpējas par maniem vecākiem”. Sociālajā darbā ar jauniem tika izvirzīts mērķis palīdzēt jaunietai atrast darbu un apgūt jaunas prasmes, kuras būtu noderīgas darba dzīvē.

Pirmais sadarbības posms tiek ar Annu strukturēts šādi:

- ✓ Notiek iepazīšanās ar jaunietai un izzināta viņas situācija, iepriekšējā izglītības un darba pieredze, kā arī attieksme pret savu situāciju un meklēts sadarbības mērķis, ko jaunieta pati būtu motivēta sasniegt. Lai to sasniegtu, notiek vairākas sarunas, kuru laikā tiek izmantota ekokartes metode un *dzīves ceļa karte*. **Iepazīšanās un situācijas izvērtēšana** notiek pakāpeniski. No sākuma tiek noskaidrota pamatinformācija (esošās grūtības “šeit un tagad”, izglītība, darbs, ģimenes stāvoklis u. c.) un pēc tam ar ekokartes un dzīves ceļa metodi tiek iegūts plašāks priekšstats par jaunieta atbalsta sistēmu, resursiem un šķēršļiem. Pēc tam tiek precizēts vispārīgais sadarbības mērķis. Iepazīšanās un situācijas izvērtēšana var tikt veikta vairākās tikšanās reizēs, pievēršot uzmanību arī praktiskajai palīdzībai, kas aplūkota nākamajā solī. Sociālajam darbiniekam ir jābūt uzmanīgam un jājūt klienta gribēšana un varēšana vienā sesijā paveikt tik daudz, cik viņš spēj.
- ✓ Tiek **apzinātas esošās grūtības, kuru risināšanai būtu jāpievēršas ātrāk**, un kas jaunietai būtu jāpaveic, **lai situācija stabilizētos**. Sarunā programmas vadītāja piedāvā jaunietai vērsties sociālajā dienestā, lai nokārtotu trūcīgās personas statusu, kā arī noskaidrotu iespējas organizēt vecākiem mājas aprūpi. Ekoloģiskās sistēmu teorijas pielietošana sociālajā darbā ar gadījumu nemazina palīdzību praktisku jautājumu risināšanā, kas var atvieglot esošo situāciju. Šajā gadījumā jaunietai pārāk lielu vides prasību un pārāk maza vides resursu atbalsta rezultātā radās bezcerīgums, nogurums un spēku izsīkums, kā arī zuda iespējas realizēt savus dzīves mērķus.
- ✓ Ņemot vērā Annas psihoemocionālo stāvokli, viņai tika piedāvātas psihologa konsultācijas. Viņa labprāt izmantoja šo iespēju, un sociālais darbinieks piesaistīja psihologu, lai stiprinātu pašvērtējumu un saņemtu emocionālu atbalstu. Šajā gadījumā izpaužas tipiska gadījuma vadīšanas funkcija, kad sociālais darbinieks piesaista citu speciālistu, lai nodrošinātu kādu no klienta vajadzībām, kuru pats programmas vadītājs neveic.
- ✓ Lai projekta ietvaros jaunieta sasniegtu savu mērķi un atrastu darbu, viņai kopā ar mentoru nepieciešams sagatavot CV un pieteikuma vēstules paraugu.

Otrais sadarbības posms tiek strukturēts šādi:

1. Noskaidrots, vai jaunieta ir apmeklējusi sociālo dienestu un kāds bijis rezultāts.
2. Noskaidrots, vai jaunieta uzsākusi apmeklēt psihologa konsultācijas un kā jaunieta tās vērtē. Saņemta atgriezeniskā saite no jaunietes.
3. Kopā ar programmas vadītāju apskatīts Annas CV un pieteikuma vēstule, ko viņa sagatavojusi kopā ar mentoru, un pārrunātas iespējamās darba vakances, uz kurām jaunieta varētu pieteikties.

Trešais sadarbības posms tiek strukturēts šādi:

1. Pārrunātas izmaiņas jaunietes ikdienā, jo vecākiem piešķirta mājas aprūpe, un analizēts, kā tas ietekmējis jaunietes ikdienu.
2. Jaunieta motivēta meklēt aktuālās darba vakances un pieteikties darba pārrunām.

Apkopojot: sadarbības noslēgumā jaunietei ir uzlabojušās attiecības gan ar vecākiem, gan draugiem, kā arī iegūts darbs, kas bija sākotnējais sadarbības mērķis; jaunieta ir kļuvusi atvērtāka komunikācijai un gatava jaunam dzīves posmam.

Šajā izklāstā labi iezīmējās situācija pirms un pēc darba ar šo jaunieta. Faktiski nepilnu divu mēnešu laikā ir uzlabojusies gan Annas, gan viņas vecāku dzīves kvalitāte, turklāt jaunieta ir kļuvusi sociāli aktīvāka, sākusi satikties un komunicēt ar draugiem, kā arī, uzsākot darbu, nostiprinājusies viņas neatkarība un finansiālā brīvība.

Nodaļā “Ekoloģiskās sistēmu teorijas pielietojums sociālā darba praksē” vēlējos apskatīt gan teorijas vēsturisko veidošanos un piedāvāt teorētisku skatījumus, lai iepazītu teoriju, gan aktualizēt to, ka šī teorija sociālajā darbā tiek plaši pielietota, gan tīkoties ar klientu viņa dzīvesvietā, gan veicot izvērtēšanu un pielietojot metodes – ekokarti; tāpat ir svarīgas arī sociālā darbinieka komunikācijas un situācijas izpratnes prasmes, lai spētu atrast, kura no sociālā darbinieka lomām būtu visvairāk nepieciešama turpmākai sekmīgai sadarbībai, lai spētu realizēt pārmaiņas klienta un viņa ģimenes sistēmā. Vēlējos iezīmēt arī šīs desmitgades digitālo rīku izaicinājumus un izmaiņas indivīdu un sabiedrības komunikācijas veidos un ar

tiem saistītos izaicinājumus, ar kuriem arvien biežāk sastapsimies tuvākajos gados. Ekoloģiskās sistēmu teorijas idejas sociālā darbinieka ikdienas darbā ir pamānāmas ik uz soļa, un mums ir jāmeklē jauni veidi, kā vērtēt dažādas situācijas un kā risināt virkni problēmu.

7. KOGNITĪVI BIHEIVIORĀLĀ TEORIJA SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

ILONA KRONE, KRISTĪNE ĶIECE, INESE LAPSIŅA

Sociālā darba kontekstā jādomā par kvalitatīvu un profesionālu atbalsta sniegšanu ar mērķi palīdzēt klientiem un to ģimenēm dzīvot produktīvāku dzīvi – palīdzēt klientiem apzināties ikdienas problēmas un tās izraisošās vai uzturošās rīcības, darbības, pieņēmumus un mainīt tās. Kognitīvi biheiviorālās terapijas (turpmāk tekstā – KBT) elementu izmantošana atbilst sociālo darbinieku kā pakalpojuma sniedzēju vajadzībām. Sociālā darba praksē novērots, ka darbā ar klientiem nepieciešamas īstermiņa, fokusētas, uz problēmu risinājumu orientētas intervences ar uzsvaru uz sadarbību. Ņemot vērā KBT struktūru, šķiet, ka šis modelis gandrīz speciāli izveidots sociālā darba praksei. Tā vietā, lai pievērstos tikai klienta problēmām, KBT uzsver arī klientu stiprās puses un veicina klientus iegūtās zināšanas/prasmes izmantot jau patstāvīgi savā ikdienā.³²³

Kognitīvi biheiviorālā terapija ir uz pierādījumiem balstīts psihoterapijas virziens, kas ir strukturēts, īstermiņa un orientēts galvenokārt uz tagadnē esošo problēmu risināšanu. KBT pamatā ir pieņēmums, ka starp domāšanu, emocijām, ķermeņa sajūtām un uzvedību ir cieša saikne un, mainot domāšanas vai uzvedības modeļus, iespējams mazināt psihopatoloģiskos simptomus un uzlabot klienta dzīves kvalitāti. KBT terapeitiskais process satur vairākus komponentus – novērtēšanu, problēmas identificēšanu, mērķu uzstādīšanu, psihosociālo izglītošanu,³²⁴ negatīvo domu un pārliecības identifikāciju, novērtēšanu un korekciju, vingrinājumus uzvedības mainīšanai un mājasdarbu veikšanu starp sesijām.

³²³ González-Prendes, A., & Brisebois, K. (2012). Cognitive-Behavioral Therapy and Social Work Values: A Critical Analysis. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 9(2), 21–33.

³²⁴ Psihosociālā izglītošana – klientam izskaidro viņa iekšējās (domas, emocijas, fiziskās izjūtas, uzvedība) un ārējās norises (apkārtējās vides un situāciju ietekme uz klientu). Piedāvājot klientam kādu terapijas metodi, izskaidro metodes būtību un nozīmi klienta problēmas risināšanā, piemēram, dziļās elpošanas tehnikas trauksmes mazināšanai.

KBT teorētisko pamatojumu un pieeju klāstu var efektīvi izmantot sociālā darba praksē, jo tas piemērots plašam klientu problēmu lokam, kā arī to var adaptēt klientiem ar dažādu intelekta attīstības līmeni un garīgās veselības traucējumiem. KBT principi atbilst sociālā darba vērtībām – veicina klientu pašcieņu, atzīst klientu spēju mainīties, veicina sadarbības attiecības, kas ciena un meklē klientu ieguldījumu un līdzdalību katrā procesā, savu problēmu risināšanā.³²⁵ Kā arī KBT elementi ir palīdzīgi sociālajam darbiniekam strukturēta, uz īstermiņa un ilgtermiņa mērķiem orientēta sadarbības procesa ar klientu izveidē, kā arī palīdz virzīt klientu uz konkrētu, specifisku sociālo un saskarsmes prasmju apguvi.

7.1. IESKATS KOGNITĪVI BIHEIVIORĀLĀS TERAPIJAS VĒSTURĒ

KBT attīstījās 20. gs. 70. gadu beigās un 80. gados, apvienojoties diviem psihoterapijas virzieniem: biheiviorālai (angļu val. – *behavior* – uzvedība, rīcība) un kognitīvai (angļu val. – *cognitive* – izziņas) psihoterapijai.

KBT attīstība ir notikusi pakāpeniski, dinamiski mainoties un pilnveidojoties ilgākā laika periodā, lai maksimāli efektīvi tiktu pielietota plašam problēmu lokam. Mūsdienās KBT vēsturiskās attīstības posmus pieņemts dēvēt par trīs KBT viļņiem³²⁶. Katrs no attīstības posmiem sniedzis būtisku ieguldījumu un metodes, lai KBT produktīvi izmantotu mūsdienās. 7.1.1. tabulā var aplūkot KBT teorijas galvenos attīstības periodus.

KBT pirmais vilnis saistās ar biheiviorālās psihoterapijas attīstību pagājušā gadsimta 50., 60. gados. Biheiviorālā terapija radās kā alternatīva Zigmunda Freida (*Sigmund Freud*) izstrādātajam psihoanalītiskajam virzienam, kas tajā laikā dominēja psihoterapijā. Biheiviorālās terapijas attīstību spēcīgi ietekmēja biheivioristu kustība akadēmiskajā psiholoģijā, kas orientējās uz to, ka zinātniskai

³²⁵ Rasmussen, B. (2018). A Critical Examination of CBT in Clinical Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal*, 46(3), 165–173. <https://doi.org/10.1007/s10615-017-0632-7>

³²⁶ Hayes, S. C. (2004). Acceptance and Commitment Therapy, Relational Frame Theory, and the Third Wave of Behavioral and Cognitive Therapies. *Behavior Therapy*, 35(4), 639–665.

izpētei var tikt pakļautas tikai objektīvi novērojamas un izmērāmas lietas, t. i., vide (stimuls) un uzvedība (dzīvnieku un cilvēku reakcijas).

Biheiviorālās terapijas izveidošanos ietekmēja vairāki tā laika zinātniskie atklājumi saistībā ar iemācīšanos. Būtisku ieguldījumu sniedza krievu neirofiziologa **Ivana Pavlova** (*Иван Павлов*) atklājums par klasisko nosacījuma refleksu (1927)³²⁷. I. Pavlovs, pētot suņu gremošanas sistēmu, atklāja, ka reflektorās (instinktīvās) reakcijas organismā var izsaukt arī neitrāli stimuli, kas paši par sevi šādas reakcijas neradītu. Tādējādi organisms iemācās atbildēt reflektorā veidā uz neitrālu stimulu. Piemēram, sunim beznosacījuma stimuls ir ēdiens, kas rada beznosacījuma refleksu – siekalošanos. Ja ēdiena pasniegšana notiek vienlaicīgi ar zvana skaņu – nosacījuma stimuls, tad pēc vairākiem šādiem ēdiena pasniegšanas atkārtojumiem siekalu izdalīšanās notiek arī tad, kad atskan zvana skaņa, bet ēdiens netiek pasniegts, t. i., rodas nosacījuma reflekss. Līdz ar to divi savstarpēji saistīti stimuli var radīt vienādu reakciju.

I. Pavlovs atklāja, ka klasiskais nosacījuma reflekss darbojas dzīvniekiem, bet amerikāņu psihologs **Džons Vatsons** (*John Watson*)³²⁸, pazīstams kā biheiviorisma pamatlicējs, eksperimentāli pierādīja, ka tas darbojas arī cilvēkiem. Dž. Vatsons uzskatīja, ka ārējā vide ir pats būtiskākais faktors, lai notiktu iemācīšanās, bet cilvēka iedzimtajiem un kognitīvajiem faktoriem nav būtiskas nozīmes. Klasiskā nosacījuma refleksa teorija var palīdzēt saprast, ka klientiem var veidoties automātiskas reakcijas, kas izveidojies kā nosacījuma reflekss jau senāk un vispārināts uz citām situācijām. Piemēram, ja bērns cietis no tēva vardarbības, tad viņš automātiski varētu baidīties ne tikai no tēva, bet arī no citiem vīriešiem – skolotāja vai ārsta, kas varētu radīt problēmas viņu sadarbībā. Amerikāņu psihologs **Beress Frederiks Skiners** (*Burrhus Frederic Skinner*) atklāja teoriju par operanto nosacījumu (instrumentālo iemācīšanos)³²⁹. B. F. Skinera pieeja pazīstama kā radikālais biheiviorisms. Viņš neticēja cilvēka rīcības izvēles brīvībai un uzskatīja, ka organisma uzvedību nosaka mijiedarbība starp organismu un vidi. B. F. Skiners uzskatīja, ka iemācīšanos ietekmē tas, kas notiek pēc konkrētās uzvedības. Ja pie

³²⁷ Pavlov, I. P. (1927). *Conditioned Reflexes: An Investigation of the Physiological Activity of the Cerebral Cortex*. London: Oxford University Press, p. 430.

³²⁸ Watson, J. B. (1924). *Behaviorism*. New York: W. W. Norton & Company, p. 308.

³²⁹ Skinner, B. F. (1953). *Science and Human Behavior*. New York: Macmillan, p. 461.

konkrētās uzvedības tiek saņemts pastiprinājums (angļu val. – *reinforcement*) vai iegūts vēlamais rezultāts, tad ir lielāka ticamība, ka šī uzvedība nostiprināsies un atkārtosies biežāk. Tajā pašā laikā, ja pie konkrētas uzvedības tiek saņemts sods (angļu val. – *punishment*) vai sekas ir nevēlamas, tad šī uzvedība visticamāk samazināsies. Šādus secinājumus B. F. Skiners izvirzīja, balstoties uz saviem veiktajiem eksperimentiem laboratorijā ar žurkām. Lai analizētu žurku uzvedības reakcijas, tās tika ievietotas speciālā kastē, ko literatūrā mēdz dēvēt par “Skinera kasti”. Kastē tika ievietota svira, kuru piespiežot žurkas saņēma barību. Sākotnēji, kad žurku ievietoja kastē, tā nospieda sviru nejauši un tā rezultātā saņēma barību. Pēc vairākiem mēģinājumiem žurka iemācījās saistību starp sviras nospiešanu un ēdiena saņemšanu, kā rezultātā lielāko laiku daļu pavadīja spiežot sviru. Šajā gadījumā “ēdiens” bija pozitīvais pastiprinājums un “sviras nospiešana” – iemācītā uzvedība. Citā eksperimentā žurkai, kura spieda sviru, lai iegūtu ēdienu, tika pielēgts neliels elektrošoks (sods, negatīvas sekas), kā rezultātā žurka vairs necentās atkārtot iemācīto uzvedību.

B. F. Skiners uzskatīja, ka operantā jeb darbības nosacījuma principu var izmantot arī cilvēkiem, lai iemācītu vēlamo uzvedību. Piemēram, ja vecāks uzslavēs savu bērnu (pozitīvs pastiprinājums) par to, ka viņš sakārtojis savas mantiņas, tad visticamāk šī uzvedība atkārtosies. Ja pusaudzis ieradīsies mājās stipri vēlāk nekā sarunāts, tad nākamajā reizē vecāks viņam neļaus doties pie draugiem (sods).

Amerikāņu psihologa **Alberta Banduras** (*Albert Bandura*) teorētiskā pieeja sākotnēji balstījās biheiviorismā, taču tās izstrādes gaitā viņš arvien vairāk pievērsa uzmanību uzvedības kognitīvajiem³³⁰ faktoriem. A. Bandura pētīja sociālo faktoru ietekmi uz iemācīšanos. Veicot pētījumus, viņš secināja, ka bērni var iemācīties uzvedību, novērojot un atdarinot pieaugušo darbību arī tad, ja pastiprinājums nenotiek. Uz tā pamata viņš izveidoja sociālās iemācīšanās teoriju.³³¹ Tas, vai konkrētā uzvedība tiks atdarināta, ir atkarīgs no daudziem faktoriem (līdzība ar paraugu, uzvedības sekas, sociālais statuss u. c.) A. Bandura uzskatīja, ka impulsi, kas rodas, vērojot parauga uzvedību, pārvēršas domāšanas tēlos un vārdiskos simbolos. Šīs simboliskās kognitīvās prasmes ļauj cilvēkiem atkārtot, integrēt

³³⁰ Kognīcijas – domas, priekšstati, pieņēmumi, interpretācijas.

³³¹ Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

vai izveidot inovatīvus uzvedības paraugus. Vēlākajos gados, attīstot savu personības teoriju, zinātnieks aizvien lielāku nozīmi piešķīra kognitīvajiem procesiem, un teoriju sāka dēvēt par sociāli kognitīvo teoriju³³².

Par biheiviorālās terapijas pamatlicējiem uzskata vācu izcelsmes psihologu **Hansu Aizenku** (*Hans Eysenck*) un Dienvidāfrikā dzimušo amerikāņu psihologu **Džozefu Volpi** (*Joseph Wolpe*), kuri nonāca pie secinājuma, ka klasiskā nosacījuma refleksa idejas var izmanto arī terapeitiskajā procesā, lai samazinātu bailes un trauksmi. Viņi secināja, ja trauksmes traucējumus var iegūt klasiskā nosacījuma veidošanās procesā, tad, pārtraucot šo iemācīto procesu, var samazināt baiļu reakcijas. Dž. Volpe izveidoja biheiviorālo metodi, ko nosauca par pakāpenisko jeb sistemātisko desensitizāciju³³³ – pakāpenisko pieradināšanu. Sistemātiskā desensitizācija³³⁴ ir biheiviorālās terapijas metode, kur klients pakāpeniski baiļu stimulus apvieno ar relaksējošiem stimuliem, tā radot jaunu saikni starp tiem un samazinot baiļu reakcijas.

Mūsdienās daudzas biheiviorālās tehnikas integrētas KBT procesā, piemēram, relaksācijas tehnikas, uzvedības aktivizēšana, modelēšana, ekspozīcija vai pieradināšanās u. c. Biheiviorālās terapijas trūkums bija kognitīvo procesu nepienācīgs novērtējums, līdz ar to drīzumā sekoja jaunu teoriju veidošanās, kas vairāk uzsvēra tieši kognitīvo procesu nozīmi.

KBT otrais vilnis attīstījās 60., 70. gados. Biheiviorālai terapijai joprojām bija svarīga ietekme, tomēr kognitīvās koncepcijas ieguva arvien lielāku nozīmi, uzsverot informācijas apstrādes būtisko lomu³³⁵. Kognitīvās psiholoģijas pamatā ir ideja, ka cilvēki nereaģē mehāniski uz ārējiem vides impulsiem, bet gan caur savu priekšstatu sistēmu interpretē apkārtējā vidē un sevī notiekošo. Par kognitīvajiem procesiem uzskata visus psihiskos procesus – uztveri, uzmanību, atmiņu, domāšanu,

³³² Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

³³³ Wolpe, J. (1958). *Psychotherapy by Reciprocal Inhibition*. Stanford, CA: Stanford University Press.

³³⁴ Sistemātiskā desensitizācija – cilvēks pakāpeniski tiek pieradināts pie bailes vai trauksmi izraisošā stimula, piemēram, cilvēks baidās braukt ar sabiedrisko transportu, sākumā viņš tiek pieradināts iekāpt transportā, tad braukt vienu pieturu, tad pamazām sasniegt galamērķi.

³³⁵ Dobson, K. S., & Mastikhina, L. (2015). Concepts and Methods of Cognitive Therapies. In J. D. Wright (Ed.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed.). Oxford: Elsevier, pp. 542–547.

novērtēšanu u. c., kas apstrādā un saglabā no apkārtējās vides ienākošo informāciju. Saistībā ar šo ideju cilvēku aplūko kā aktīvu iemācīšanās procesa dalībnieku.

Šajā posmā nozīmīgāko ieguldījumu devuši amerikāņu psihologs **Alberts Eliss** (*Albert Ellis*) un amerikāņu psihiatrs **Ārons Beks** (*Aaron Beck*).

A. Eliss savu teoriju sākotnēji nosauca par “Racionāli emocionālo terapiju” (angļu val. – *rational emotive therapy*), ko vēlāk pārdēvēja par “Racionāli emocionāli biheiviorālo terapiju” (angļu val. – *rational emotive behaviour therapy*). Viņš uzskatīja, ka cilvēks, pirmkārt, ir racionāli domājoša būtne un pats veido savu emocionālo likteni. A. Elisa kognitīvās teorijas pamatā bija doma, ka noteiktu situāciju izraisītā emocionālā reakcija ir saistīta ar šo notikumu kognitīvo apstrādi, t. i., uztveri un novērtējumu. Viņa ieguldījums ir izstrādātais t. s. ABC modelis, kur A (angļu val. – *antecedent*) ir izraisošais notikums, B (angļu val. – *belief*) ir kognitīvā apstrāde un C (angļu val. – *consequences*) ir emocionālās, uzvedības un fizioloģiskās reakcijas. Cilvēki bieži domā, ka notikums (A) parasti izraisa reakcijas (C), taču kognitīvā teorija paredz, ka tieši kognitīvā apstrāde (B) izraisa reakcijas (C). Viņš savā teorijā izdalīja racionālos kognitīvos procesus, kas cilvēkam palīdz sasniegt mērķus un uzturēt psihisko veselību, un iracionālos kognitīvos procesus, kas traucē cilvēkam sasniegt mērķus un rada psihiskus traucējumus. Racionāli emocionālās terapijas mērķis bija mainīt iracionālos spriedumus un interpretācijas un padarīt tos racionālus, kas palīdzētu uzlabot klientu emocionālo stāvokli.

Ietekmīgu teoriju par psihisko traucējumu rašanos uz kognitīvo procesu pamata radīja Ā. Beks, attīstot kognitīvās psihoterapijas virzienu. Viņš savu teoriju radīja neatkarīgi no A. Elisa. Agrīnajos 60. gados, kad Ā. Beks bija praktizējošs psihoanalītiķis, viņš vēlējās rast zinātniski pamatotu apstiprinājumu psihoanalītiskajai koncepcijai. Līdz ar to tika pētīti depresijas pacientu sapņi, lai apstiprinātu psihoanalītisko pieņēmumu, ka depresija ir pret sevi vērsta naidīguma izpausme. Zinātnieks izvirzīja hipotēzi, ka depresijas pacientu sapņos parādīsies vairāk naidīguma nekā kontrolgrupā. Taču viņam par pārsteigumu depresijas pacientu sapņos parādījās mazāk naidīguma, bet daudz vairāk tēmu par sava defektīvuma izjūtu³³⁶, deprivāciju un zaudējumu, t. i., tuvu cilvēku, personīgo

³³⁶ Defektīvuma izjūta – cilvēks sevi uztver un novērtē kā sliktu, nederīgu, neveselu, izjūt kaunu par sevi kā personību.

vai darba attiecību zaudējums var būt viens no depresijas ierosinātājiem. Viņš atklāja, ka šīs tēmas ir arī depresijas pacientu domāšanā, kad viņi ir nomoda stāvoklī. Piemēram, depresijā cilvēkiem ir negatīvas, “automātiskas” domas, kas saistītas ar viņu emocionālo stāvokli un uzvedību. Šis atklājums lika pamatu depresijas kognitīvās teorijas izstrādei. Tika radīts strukturēts, īstermiņa, uz tagadni orientēts esošo problēmu risināšanas un disfunkcionālo (neprecīzo un/vai nepalīdzošo) domu un uzvedības maiņas veids, ko nosauca par kognitīvo terapiju.³³⁷ Saskaņā ar Ā. Beka atzinumiem negatīvo, automātisko domu pamatā ir cilvēku pamatpārlicības un problemātiskas emocijas. Pamatpārlicības ir vispārīgi pieņēmumi par sevi, kas veidojas pakāpeniski, sākot no bērnības un mijiedarbībā ar apkārtējo pasauli. To veidošanos ietekmē arī cilvēka ģenētiskā predispozīcija. Ā. Beks norādīja, ka depresiju un citus psihiskus traucējumus uztur cilvēku kļūdainā informācijas apstrāde, ko viņš nosauca par domāšanas kļūdām.

Gan A. Elisa, gan Ā. Beka pieejas uzsvēra neadaptīvo domu nozīmi, un viņu izstrādātās terapijas bija vērstas tieši uz kognīciju jeb domu un pieņēmumu izmaiņšanu, lai tādējādi samazinātu klientu simptomu izteiktību. Svarīgākā atšķirība starp A. Elisa un Ā. Beka pieejām terapeitiskajās attiecībās ar klientu bija terapeitiskais sadarbības modelis ar klientu. A. Elisa pieeja bija vairāk direktīva un konfrontējoša, bet Ā. Beka – vēsta uz sadarbības principiem, lai klients terapijas gaitā pats varētu atklāt un mainīt savas iracionālās domas un negatīvos priekšstatus par sevi un citiem.³³⁸

20. gs. 70. gadu beigās un īpaši intensīvi 80. gados notika biheiviorālās terapijas un kognitīvās terapijas pārklāšanās, kā rezultātā pakāpeniski izveidojās KBT tās klasiskajā izpratnē. Ā. Beka kognitīvo modeli paplašināja un attīstīja arī citu psihisko traucējumu ārstēšanā – depresijas, trauksmes traucējumu, obsesīvi kompulsīvo traucējumu, dusmu, psihozes u. c. Attīstot KBT teorijas un praktisko pielietojamību, tika izstrādāti KBT protokoli jeb intervences

³³⁷ Beck, A. T. (1964). Thinking and Depression, 2: Theory and Therapy. *Archives of General Psychiatry*, 10, 561–571.

³³⁸ Dobson, K. S., & Mastikhina, L. (2015). Concepts and Methods of Cognitive Therapies. In J. D. Wright (Ed.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed.). Oxford: Elsevier, pp. 542–547.

soļi dažādiem traucējumiem (panika, specifiskas fobijas, depresija, pēctraumas stresa sindroms u. c.), kuros iekļāva metodes gan no biheiviorālās, gan kognitīvās terapijas. Piemēram, depresijas gadījumā strādā pie klienta aktivizēšanas, socializēšanās, negatīvo domu atpazīšanas un maiņas un atbalsta sistēmas izveides.

No 90. gadiem līdz mūsdienām attīstījās **KBT trešais vilnis**. KBT turpināja attīstīties, un tika meklēti aizvien jauni veidi, kā efektīvāk palīdzēt klientiem, kuriem klasiskās KBT metodes nedeļa gaidīto rezultātu, piemēram, cilvēkiem ar personības traucējumiem, hroniskām, atkārtotām problēmām u. c. Līdz ar to strauji attīstījās dažādi virzieni, kas piedāvāja jaunas pieejas darbā ar klientiem: emociju pieņemšanu un pārstrādi, sevis un situācijas pieņemšanu, meditāciju un relaksāciju, metakognīciju³³⁹ apzināšanos un mainīšanu (domas par domāšanas procesu). Daži no nozīmīgiem virzieniem ir dialektiskā biheiviorālā terapija³⁴⁰, ko izstrādāja tieši robežstāvokļa personības traucējumu ārstēšanai, un shēmu terapija³⁴¹, kur daudz vairāk akcentē bērnības pieredzi un terapeitiskās attiecības. Savukārt apzinātībā (angļu val. – *mindfulness*) balstītā psihoterapija³⁴² vērsta, lai attīstītu prasmi būt klātesošam šeit un tagad ar atvērtību un pieņemošu attieksmi. Līdzjūtības (angļu val. – *compassion*) terapija³⁴³ māca līdzjūtību pašam pret sevi dažādās dzīves situācijās, bet pieņemšanas un saistību terapija (angļu val. – *acceptance-commitment therapy*)³⁴⁴ vērsta uz nepatīkamo domu un emociju pieņemšanu, nevis kontroli.

Apvienojot KBT klasiskās un trešā viļņa pieejas, terapeitiem ir plašākas iespējas izvēlēties optimālās metodes darbā ar klientu.

³³⁹ Metakognīcijas – indivīda attieksme un spriedumi par savām domām.

³⁴⁰ Linehan, M. M. (1993). *Cognitive-Behavioral Treatment of Borderline Personality Disorder*. New York: Guilford Press, p. 558.

³⁴¹ Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema Therapy: A Practitioner's Guide*. New York: Guilford Press, p. 436.

³⁴² Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Depression: A New Approach to Preventing Relapse*. New York: Guilford Press, p. 348.

³⁴³ Gilbert, P. (Ed.). (2005). *Compassion: Conceptualisations, Research and Use in Psychotherapy*. New York: Routledge, p. 403.

³⁴⁴ Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2003). *Acceptance and Commitment Therapy: An Experiential Approach to Behavior Change*. New York: Guilford Press, p. 304.

7.1.1. tabula. Kognitīvi biheiviorālās terapijas galvenie attīstības posmi

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	ATTĪSTĪTĀS IDEJAS UN PIEEJAS
1900–1960	Ivans Pavlovs	Krievija	I. Pavlova veiktajos laboratorijas eksperimentos ar suņiem atklāja ideju par nosacījuma refleksu.
	Džons Vatsons	ASV	Veicot eksperimentus un analizējot gadījumus, atklāja klasiskos nosacījumu refleksus cilvēkiem.
	Beress Frederiks Skiners	ASV	Pētīja operanto nosacījumu, ka cilvēki un dzīvnieki maina uzvedību, vadoties no sekām – instrumentālā iemācīšanās.
	Alberts Bandura	ASV, Kanāda	Pētījumos pamatota sociālā iemācīšanās teorija/sociāli kognitīvā teorija, kuras galvenā ideja – bērni noteiktas uzvedības formas iemācās novērojot. Šī atziņa attiecināma arī uz pieaugušajiem.
	Hans Aizenks	Lielbritānija	Ieviesa jēdzienu “uzvedības terapija”. Pacientu psiholoģisko problēmu risināšanā sāka izmantot uzvedības terapijas elementus.
	Džozefs Volpe	Dienvideiropa	Pētīja pacientu fobijas un trauksmi, izstrādāja pakāpeniskas pieradināšanas jeb desensitizācijas teoriju. Pacientiem māca relaksēties un konfrontēt bailes.
1960–1970	Alberts Eliss	ASV	Izvirzīja hipotēzi, ka vairums psiholoģiskās problēmas ir iracionālu domu rezultāts. Izveidoja racionāli emocionālo biheiviorālo terapiju.
	Ārons Beks	ASV	Formulēja depresijas kognitīvo modeli, izstrādāja intervences protokolu depresijas pacientiem. Kognitīvās terapijas ³⁴⁵ pamatlicējs.
1970–1980	Deivids Klārks (<i>David M. Clark</i>)	Lielbritānija	Attīstīja trauksmes traucējumu kognitīvo modeli un kognitīvi biheiviorālās terapijas protokolus. Padziļināti pētīja panikas traucējumus, hipohondriju, pēctraumas stresa sindromu un sociālo fobiju.

³⁴⁵ Kognitīvās terapijas pamatā ir kognitīvais modelis, kurā teikts, ka indivīda domas, jūtas un uzvedība ir saistītas un virzība uz grūtību pārvarēšanu un mērķu sasniegšanu notiek, identificējot, pārbaudot un mainot kļūdainu, iracionālu domāšanu, kas savukārt samazina traucējošas emocionālās reakcijas un problemātisko uzvedību.

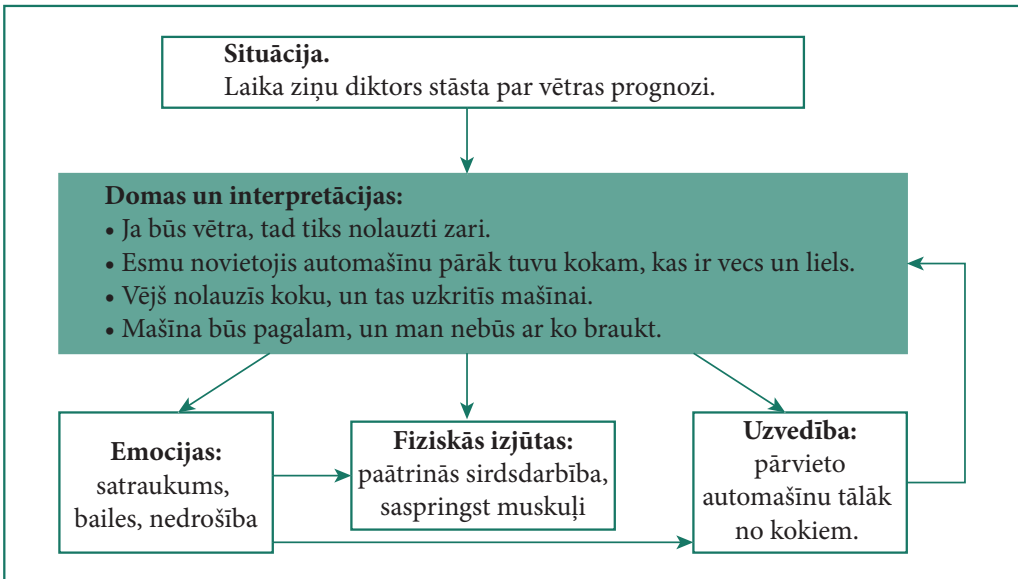
LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	ATTĪSTĪTĀS IDEJAS UN PIEEJAS
1970–1980	Deivids Klārks (<i>David M. Clark</i>)	Lielbritānija	Attīstīja trauksmes traucējumu kognitīvo modeli un kognitīvi biheiviorālās terapijas protokolus. Padziļināti pētīja panikas traucējumus, hipohondriju, pēctraumas stresa sindromu un sociālo fobiju.
	Pols Šalkovskis (<i>Paul Salkovskis</i>)	Lielbritānija	Attīstīja obsesīvi kompulsīvo traucējumu kognitīvo modeli un kognitīvi biheiviorālās terapijas protokolus.
	Melānija Fennela (<i>Melanie Fennell</i>)	Lielbritānija	Attīstīja pašvērtējuma konceptu, izveidoja pašvērtējuma kognitīvo modeli saistībā ar depresiju un trauksmi.
	Deivids Bārlovs (<i>David Barlow</i>)	ASV	Pētīja trauksmes traucējumus un to saistību ar seksuālo disfunkciju. Izstrādāja KBT protokolus darbā ar trauksmes traucējumiem.
1990–...	Mārša Linehana (<i>Marsha M. Linehan</i>)	ASV	Modificēja KBT par dialektiski biheiviorālo terapijas virzienu, kas piemērots darbā ar robežstāvokļa personības traucējumu un hroniski suicidāliem pacientiem.
	Džefrijs Jangs (<i>Jeffrey E. Young</i>)	ASV	Izveidoja integratīvu metodi – shēmu terapija.
	Stīvens Heiss (<i>Steven C. Hayes</i>)	ASV	Izveidoja pieņemšanas un saistības terapiju, kurā integrēti gan kognitīvās, gan biheiviorālās terapijas principi un elementi.
	Pols Reimonds Gilberts (<i>Paul Raymond Gilbert</i>)	Lielbritānija	Integrējot KBT elementus ar evolucionārās, sociālās, attīstības psiholoģijas teorijām, neirozinātni un budismu, izveidoja līdzjūtības terapiju.
	Džons Kabats-Zinns (<i>Jon Kabat-Zinn</i>)	ASV	Izveidoja apzinātības teoriju un praksi. Izstrādāja apzinātībā balstītu stresa mazināšanas programmu.
	Zindels Sīgals (<i>Zindel V. Segal</i>)	Lielbritānija, Kanāda	Apvienoja KBT elementus ar apzinātības prakses elementiem.

KBT ir salīdzinoši jauns psihoterapijas virziens, kas veidojies, balstoties uz eksperimentāliem pētījumiem, apvienojoties biheiviorālajai un kognitīvajai

terapijai. KBT teoriju paplašina un pilnveido gan Eiropā, gan Amerikā, attīstot jaunus virzienus un pieejas, kas būtu piemērotas plašākam klientu lokam, kā arī sarežģītu, hronisku problēmu risināšanā. KBT principi un elementi izmantojami ne vien psihoterapijas procesā, bet arī sociālā darba kontekstā, veidojot struktūrētu, uz mērķi orientētu sadarbību ar sociālā dienesta klientiem, kuru problēmas un dzīves situācija ir sarežģīta, ieilgusi un grūti risināma paaudzēs.

7.2. KOGNITĪVI BIHEIVIORĀLĀS TERAPIJAS MODELIS UN PRINCIPI

Šajā apakšnodaļā īsi aplūkots KBT modelis un principi, kurus varētu attiecināt uz sociālā darba kontekstu, lai paplašinātu sociālā darbinieka kompetenci un prasmes, izmantojot KBT elementus darbā ar sociālā dienesta klientiem. KBT centrālo jeb galveno konceptu saistībā ar depresijas fenomena izpratni un terapeitisko intervenci izveidoja Ā. Beks,³⁴⁶ un uz tā tiek balstīts gan teorētiskais terapijas

7.2.1. attēls. Kognitīvi biheiviorālās terapijas modelis

³⁴⁶ Beck, A. T. (1963). Thinking and Depression, 1: Idiosyncratic Content and Cognitive Distortions. *Archives of General Psychiatry*, 9, 324–333.; Beck, A. T. (1964). Thinking and Depression, 2: Theory and Therapy. *Archives of General Psychiatry*, 10, 561–571.

rāmis, gan praktiskās terapijas tehnikas. Šajā konceptā skaidro, ka domas-emocijas-uzvedība-fizioloģiskās izpausmes ir vienota, savstarpējā mijiedarbībā esoša struktūra. Cilvēki, nonākot dažādās situācijās, emocionāli un fiziski jūtas atšķirīgi, kā arī rīcība jeb uzvedība katram indivīdam būs citādāka. Piemēram, laika ziņu diktors pārraidē stāsta, ka naktī gaidāma vētra ar krusu un spēcīgu lietu, un skatītājs izjūt pieaugošu satraukumu, sajūt muskuļu spriedzi un spēcīgākus sirdspukstus un aiziet pagalmā stāvošo automašīnu pārbraukt uz stāvvietu tālāk no koka. Kognitīvās uzvedības terapija to skaidro, ka cilvēka sajūtas un reakcijas patiesībā neizraisa pati situācija, bet galvenokārt tas, kā katrs no mums šo situāciju uztver un izvērtē (skatīt 7.2.1. attēlu).

Šajā modelī uzskatāmi parādīts kognitīvais aspekts – kāda nozīme ir mūsu domām, pārliecībai un interpretācijai par mums pašiem vai situāciju, kurā atrodamies, nevis pašam notikumam. Ikdienas situācijās cilvēkiem savas izjūtas vai pārdzīvojumus vieglāk saistīt ar notikumu. Piemēram: “Es jūtos bēdīga, jo draugs neievēroja manu jauno frizūru.” Ja notikums tiešā veidā ietekmētu emocionālo pārdzīvojumu, tad visiem cilvēkiem viena un tā pati situācija radītu identiskas emocijas un līdzīgu uzvedību. Taču patiesībā uz līdzīgām situācijām vai notikumiem mēs reaģējam atšķirīgi. Piemēram, uzzinot par darba zaudējumu, viens var justies bezcerīgi un padoties, savukārt cits ar pārmaiņām tiek galā pietiekami labi. Šīs atšķirības izskaidrojamas ar to, ka katrs cilvēks darba zaudējumu uztver un interpretē citādāk: pirmajā gadījumā indivīds varētu domāt: “mana dzīve ir sabrukusi, jo nevarēšu atrast citu darbu”, otrajā: “esmu labs speciālists un spēšu atrast jaunu darbu.” Šis piemērs parāda, ka atšķirīgas kognīcijas rada atšķirīgas emocijas.

Savukārt biheiviorālais aspekts skaidro, ka mūsu uzvedība ietekmē mūsu domas un ar tām saistītās emocijas. Piemēram, students baidās no uzstāšanās auditorijas priekšā, neaiziet uz semināru un par sevi domā: “Es netieku galā ar trauksmi un nevarēšu pabeigt studijas.” Atkārtoti izvairoties no uzstāšanās, studenta domas par nespēju tikt galā ar trauksmi pastiprināsies. Līdz ar to ierasto neadaptīvo uzvedības modeļu izpratne un maiņa ir viena no kognitīvi biheiviorālās terapijas tehnikām, kas sniedz indivīdam jaunu pieredzi un var mazināt negatīvus spriedumus par sevi.

7.3. KOGNITĪVIE PROCESI

Kognitīvie procesi var būt racionāli, palīdzīgi vai iracionāli, kas ierobežo cilvēku un rada psihiska rakstura problēmas. Dažādi autori kognitīvos procesus klasificē atšķirīgi. Apkopojot A. Elisa, Ā. Beka un Dž. Janga³⁴⁷ kognitīvo procesu modeļus, turpmāk tekstā aplūkoti četri kognitīvo procesu līmeņi.

1. Automātiskas negatīvas domas

Mūsu apziņa nepārtraukti rada domu plūsmu. Tās ir idejas, automātiskas domas un izpratne par mūsos un ap mums notiekošo, iekšējo un ārējās vides stimulu interpretēšana un nozīmes piešķiršana tiem. Citiem vārdiem sakot, tās ir “lietas, ko sakām sev”³⁴⁸ vai “saruna ar sevi”³⁴⁹.

Domas var būt mērķtiecīgas, kad cilvēks apzināti virza savu uzmanību un vēlas par kaut ko domāt, vai automātiskas, kas spontāni un nesaistīti ar gribu ielaužas apziņā. Automātiskās domas atkarībā no to radītās emocionālās reakcijas var iedalīt negatīvās, pozitīvās un neitrālās domās. Automātiskās domas var būt racionālās vai disfunkcionālas jeb iracionālas, kas nav atbilstošas reālai situācijai. Automātiskās negatīvās domas kā KBT pamatelementu pirmo reizi aprakstīja Ā. Beks, raksturojot tās kā indivīda negatīvo vērtējumu vai interpretāciju pašam par sevi vai sevī notiekošo. Atsaucoties uz iepriekš minēto, automātiskās negatīvās domas tiešā veidā ietekmē garastāvokli. Izmantojot jēdzienu “automātiskās negatīvās domas”, runā par disfunkcionālām, iracionālām domām, kas noved pie situācijai neatbilstošām emocionālām reakcijām un neadekvātas jeb neadaptīvas uzvedības. Tātad automātiskās negatīvās domas:

- 1) ir spontānas un ienāk apziņā bez piepūles vai cilvēka gribas;
- 2) ir specifiskas, ar konkrētiem stimuliem saistītas domas, kas, atkārtojoties situācijai, nāk prātā atkal un atkal;

³⁴⁷ Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema Therapy: A Practitioner's Guide*. New York: Guilford Press, p. 436.

³⁴⁸ Ellis, A. (1962). *Reason and Emotion in Psychotherapy*. New York: Lyle Stuart, p. 442.

³⁴⁹ Maultsby, M. C., Jr. (1968). Seven Reflections on Scientism and Psychotherapy. *Psychological Reports*, 22(3, PT. 2), 1311–1312. <https://doi.org/10.2466/pr0.1968.22.3c.1311>

- 3) var būt tik biežas un ierastas, ka cilvēks tās var “nesadzirdēt” jeb nepamanīt;
- 4) var šķist patiesas un ticamas, it īpaši pie spēcīgām emocijām;
- 5) tiek izteiktas vārdos, nevis izjūtās, taču tās var būt arī kā tēls, piemēram, iedomāta svīstoša sarkana seja saistībā ar uzstāšanās trauksmi.

Automātiskās negatīvās domas rada ne vien nepatīkamas emocijas: bailes, trauksmi, nomāktību, bezspēcību u. c., bet arī piespiež individu pārvērtēt, pārspīlēt vai noliegt realitāti, t. i., automātiskās negatīvās domas ir kā režģis, caur kuru mēs uztveram notikumu, stimulu vai izjūtas. Piemēram, sieviete uzkāpj 4. stāvā un izjūt elpas trūkumu. Viņai prātā ienāk doma: “Man laikam ir kāda smaga elpceļu sasilšana.” Kopumā varam izdalīt vairākas automātiski negatīvo domu grupas.

1. Virspusējas automātiskās domas – nekonkrētas domas, kas vispārēji komentē indivīda izjūtas, bet neprecizē, rada spriedzi vai citas nepatīkamas izjūtas. Virspusējās domas saistītas ar indivīda izjūtām, piemēram, “es uztraucos, es nespēju izturēt, jūtos slikti”.
2. Pirmatnējas automātiskās domas – tiešā veidā saistītas ar notikumu, stimulu. Tās ir spēcīgas, izraisa intensīvas emocijas. Piemēram, “mamma uz mani dusmojas un sodīs mani.”
3. Pakārtotas automātiskās domas – saistītas ar pirmatnējām automātiskām domām un virza individu uz rīcību, lai izvairītos, aizbēgtu, atliktu apstākļus jeb stimulu, kas izraisījis nepatīkamas, intensīvas emocijas vai fiziskas reakcijas. Parasti saistītas ar izvairīšanos vai citām aizsardzības uzvedības reakcijām, piemēram, “labāk mājās nākšu vēlāk, lai mamma neredz mani un nedusmojas” vai “šodien nespēju padomāt un kursa darbu rakstīšu rīt”.
4. Raizēšanās – saistītas ar neskaidrību un nedrošību par nākotni, domas, ka indivīds ar kaut ko netiks galā, notiks kaut kas slikts ar pašu vai citiem utt. Apziņā iezogas katastrofiskas jeb “situācijas sliktākā scenārija” domas, un cilvēks koncentrējas uz sliktāko iznākumu, negatīvo pieredzi, neredz izeju. Raizēšanās ierobežo spēju rast alternatīvu, ir grūtības fokusēties uz risinājuma meklēšanu. Piemēram, “ko es iesāksu, ja mamma uzzinās, ka neesmu nokārtojis eksāmenu”.

5. Uzmācības jeb apsēstības (angļu val. – *obsession*) – patvaļīgas, nevēlamas un uzmācīgas domas, kas atkal un atkal ienāk prātā un rada emocionālu spriedzi, nemieru un distresu. Parasti, lai mazinātu šo uzmācību radīto spriedzi un distresu, cilvēki veic kādas noteiktas darbības vai rituālus.
6. Ruminēšana (angļu val. – *ruminare*) – domu malšana prātā par kādu noteiktu tēmu, jautājumu. Indivīds it kā iestrēgst noteiktās domās par tagadni, pagātņi vai nākotni.
7. Maldi – nepatiesi, apšaubāmi spriedumi, kas radušies kļūdainu secinājumu rezultātā un neatbilst realitātei. Maldi saglabājas pat tad, ja citi cilvēki izskaidro situāciju jeb radušos apstākļus. Maldi neļauj saskatīt citus izskaidrojumus situācijai vai cilvēka rīcībai. Piemēram, meitene gaida draugu kafejnīcā, bet viņš kavējas 20 minūtes un nav sazvanāms. Meitene domā: “Viņš nevēlas ar mani tikties. Viņš mani ir pametis”.

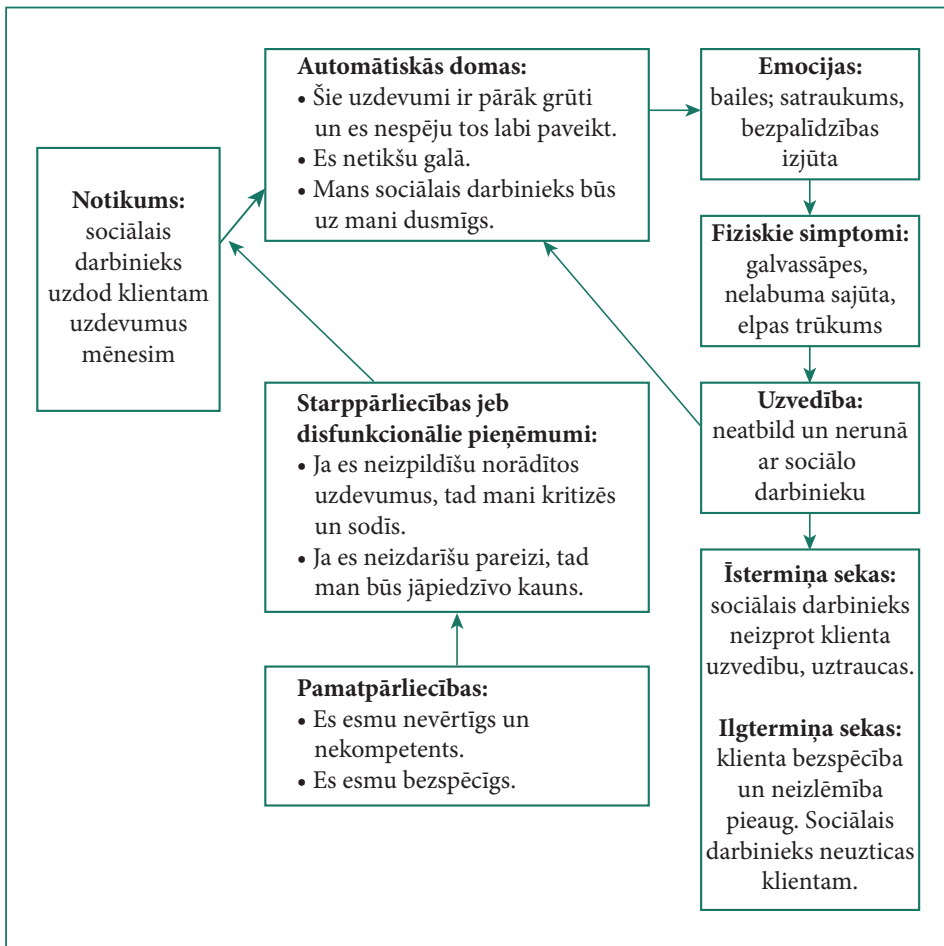
2. Pamatpārlicības

Pamatpārlicības ir cilvēka centrālais redzējums jeb priekšstats par sevi, citiem cilvēkiem un pasauli. Pamatpārlicības ir vispārējas, tām nav konkrēta, situatīva konteksta vai paskaidrojumu. Tās ir idejas, kas lielākoties nav patiesas. Reizēm tas ir tik spēcīgas un šķiet ticamas un patiesas, ka liedz mums ieraudzīt realitāti vai atrast alternatīvus skaidrojumus savām izjūtām, domām vai esošai situācijai. Tipiski pamatpārlicības veidojas bērnībā un pusaudžu vecumā, summējoties dažādiem notikumiem vai pieredzei attiecībās ar nozīmīgiem cilvēkiem. Piemēram, negatīvu pamatpārlicību veidošanos ietekmē neapmierinātas vajadzības bērnībā un skolas vecumā, jo bērns pats nespēj apmierināt savas emocionālās vai drošības vajadzības. Taču arī traumatiski notikumi vai vardarbības pieredze var mainīt cilvēka redzējumu par sevi vai citiem. Negatīvās pamatpārlicības var iedalīt trīs kategorijās:

- ✓ saistītas ar bezpalīdzības izjūtu – esmu bezspēcīgs, pasaule ir bīstama, es netieku galā, es esmu vājš;
- ✓ saistītas ar nemīlamību – esmu slikts, esmu defektīvs, esmu atšķirīgs, esmu nevēlams, citi mani nespēj mīlēt un atraida;
- ✓ saistītas ar nevērtības izjūtu – es neesmu vērtīgs, citi mani nenovērtē, esmu nekompetents, esmu neadekvāts, citi mani nepamana un nenovērtē.

3. Starppārliecības jeb disfunkcionāli pieņēmumi

Starppārliecības jeb disfunkcionālie pieņēmumi ir kā tilts, kas savieno pamatpārliecības ar domām. Starppārliecības ir specifiskākas un konkrētākas nekā pamatpārliecības, bet, salīdzinot ar automatiskām negatīvām domām, – plašākas, nesaistītas ar konkrētu situāciju. Starppārliecības jeb disfunkcionālie pieņēmumi ir kā iekšēji kognitīvi likumi vai spriedumi, kas ir neelastīgi un grūti maināmi. Biežāk starppārliecības jeb disfunkcionālie pieņēmumi sastāv no divām daļām – “ja..., tad...”. Piemēram, “ja es ļoti centīšos, tad mani nenosodīs”. Tie veidojas vai nu kā “man vajag”, vai arī kā “man jā... (jāvar/jāspēj/jātiek galā)”.

7.3.1. attēls. Problēmu veidošanās un uzturēšanas modelis

Dažām starppārliecībām var būt kultūrvides vai reliģiskās pārliecības ietekme. Piemēram, “ja es neklausīšu savus vecākus, tad nonāksu ellē”. Starppārliecības

jeb disfunkcionāli pieņēmumi nav absolūta patiesība, tās lielākoties ir nepamatotas, iracionālas un kļūdainas.

Kā redzams 7.3.1. attēlā, pamatpārlicības un starppārlicības jeb disfunkcionāli pieņēmumi ir ikdienas problēmu un neproduktīvas, neadaptīvas uzvedības pamats. Pamatpārlicības visbiežāk ir neapzinātas, spēcīgas un noturīgas. Savukārt redzamākā daļa ir mūsu emocijas, fiziskās izjūtas un uzvedība. Kā skaidro šis modelis, pati situācija cilvēka emocijas, fiziskos simptomus un uzvedību ietekmē mazā mērā, savukārt daudz lielāka ietekme ir domām un interpretācijām par situāciju. 7.3.1. attēls parāda, ka pamatpārlicības un starppārlicības rada režģi mūsu domāšanas veidam, tam, kā mēs interpretējam un izprotam situācijas, citu cilvēku rīcību un paši sevi, t. i., pieļaujam domāšanas kļūdas.

4. Domāšanas kļūdas

Domāšanas kļūdas ir neloģiski, apšaubāmi spriedumi, kas automātiski un konsekventi izpaužas, interpretējot stimulus (notikumus, citu vai savu rīcību, savas izjūtas), pieņemot lēmumus un izdarot secinājumus. Šādi kļūdainā domāšanā balstīti spriedumi un secinājumi ir vienpusēji, nepilnīgi, jo netiek ņemti vērā visi apstākļi, un tie ir neloģiski vai iracionāli. Domāšanas kļūdu rezultātā tiek uzturētas neadaptīvās emocionālās reakcijas un uzvedība. Piemēram, sociālā dienesta klients nav apmeklējis darba biržā plānoto tikšanos un domā, ka sociālais darbinieks būs uz viņu dusmīgs un kliegs. Sociālais darbinieks zvina klientam, bet klients izjūt bailes un nepaceļ telefonu.

Kognitīvi biheiviorālās terapijas procesā liela nozīme ir automātisko domu identificēšanai un tajās esošo domāšanas kļūdu atpazīšanai. Biežāk sastopamās domāšanas kļūdas Ā. Beka³⁵⁰, Deivida Bērnsa (*David D. Burns*)³⁵¹ un citu autoru skatījumā ir:

³⁵⁰ Beck, A. T. (1963). Thinking and Depression, 1: Idiosyncratic Content and Cognitive Distortions. *Archives of General Psychiatry*, 9, 324–333; Beck, A. T. (1964). Thinking and Depression, 2: Theory and Therapy. *Archives of General Psychiatry*, 10, 561–571; Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive Therapy of Depression*. New York: Guilford Press.

³⁵¹ Burns, D. D. (1980). *Feeling Good: The New Mood Therapy*. New York: New American Library, p. 416.

- ✓ Melnbaltā jeb “visu vai neko” domāšana – domāšana absolūtās kategorijās. Cilvēks sevi, citus vai situāciju izvērtē galējībās un nepieļauj vidusceļu, piemēram, “ja es neuzrakstīšu referātu uz desmit, tad es būšu izgāzies.”
- ✓ Pārmērīga vispārināšana – vienu notikumu vai faktu pārspilē un attiecina uz dzīvi vai cilvēkiem kopumā. Cilvēks “ieciklējas” uz kādu notikumu vai faktu. Lai aprakstītu situāciju, tipiski ir vārdi: vienmēr, nekad, visi, neviens, visa pasaule, ikviens, nekur. Piemēram: “Neviens mani nesaprot.”
- ✓ Katastrofizēšana jeb pareģošana – pārvērtē riskus un briesmas, prātā pārsteidzīgi izstrādā briesmīgāko nākotnes scenāriju vai notikuma iznākumu. Tas nozīmē, ka indivīds par priekšā stāvošām saspringtām situācijām vai pat nākotnē iespējamām nenozīmīgām ikdienas situācijām izdomā negatīvu, katastrofisku, briesmīgu iznākumu. Katastrofizēšana raksturīga personām ar trauksmes traucējumiem. Piemēram: “Ir gripas sezona, un es noteikti saslimšu un nomiršu.”
- ✓ Pozitīvā diskvalificēšana – pozitīvu vai neitrālu pieredzi ignorē, aizmirst, diskvalificē vai vērtē kā nenozīmīgu. Iegūstot jaunu pozitīvu pieredzi, to atzīst kā izņēmumu, lai neizjauktu esošās starppārliecības vai uzskatus, kā arī pozitīvai pieredzei indivīds piešķir daudz mazāku īpatsvaru nekā negatīvai pieredzei. Piemēram, vīrietis iekopis dārziņu, kurā audzē dārzeņus. Sezona nepadodas gurķu raža, bet citi augi sniedz labu ražu. Vīrietis domā un pauž viedokli, ka šajā sezonā dārzā ir slikta raža un varbūt nav vērts pūlēties kaut ko stādīt.
- ✓ Fokuss uz negatīvo – situācijā ievēro negatīvos aspektus vai arī akcentē negatīvo dzīves pieredzi, kas veicina aizspriedumus pret sevi un citiem. Piemēram: “Daudz esmu pieredzējusi, ka mani kritiski nopēta un izsaka sliktus komentārus par manu izskatu.”
- ✓ Nelokāmi standarti – indivīds izvirza sev dzelžainus likumus un standartus, kuriem nav īsta pamata. Šie morāles likumi ir nelokāmi, neelastīgi, to negatīvās sekas, ja izvirzītās prasības vai gaidas netiek izpildītas, ir vilšanās, dusmas, aizvainojums gan uz sevi, gan citiem. Tipiski domās skan – jāspēj, jāvar, jābūt, vajag utt.

- ✓ Maģiskā domāšana – domām piedēvē pārāk lielu spēku un ietekmi, indivīds uzskata, ka viņa domas par citiem, sevi vai kādiem notikumiem ietekmē notiekošo vai nākotni, piemēram, nelaimes gadījumā iet bojā meitenes draudzene, un meitene spriež: “Viņa nomira tāpēc, ka es dusmojos uz viņu un domāju, kaut viņa pazustu no manas dzīves.”
- ✓ Domu lasīšana – spriedumi par to, ko citi par mums domā un izjūt. Cilvēks ir pārliecināts, ka zina, ko citi domā, un citas iespējas vai alternatīvas neuzskata par ticamām. Pamatā šie spriedumi ir balstīti savos priekšstatos, pamatpārliecībās un starppārliecībās par sevi vai citiem, piemēram, cilvēks ar zemu pašvērtējumu uzskata: “Citi domā, ka esmu stulbs un nekompetents.”
- ✓ Emocionālā spriešana – tendence notikumu interpretēt no savām emocionālajām izjūtām, neatkarīgi no reāliem faktiem, pieņēmums, ka negatīvās izjūtas patiesi atspoguļo notiekošo. Līdz ar to rodas negatīvas sajūtas un pesimisms.
- ✓ Personalizēšana un sevis vainošana – indivīds saskata sevi kā iemeslu kādam ārējam notikumam, vai arī pilnībā vaino sevi, ja kaut kas neizdodas vai notiek ne tā, kā iecerēts. Piemēram, “sociālais darbinieks sarunā ar mani nožāvājās, jo es esmu nepatīkams”, “esmu vainīgs, ka manam bērnam ir sliktas atzīmes skolā”.
- ✓ Negatīva sevis apzīmēšana – tā vietā, lai aprakstītu notikumu, pievieno negatīvu apzīmējumu. Šāda domāšana ierobežo mūsu domāšanu par mums pašiem vai citiem cilvēkiem, līdz pārstājam redzēt faktus un pieņemam tikai savus aizspriedumus, piemēram, “es esmu muļķis”, “es esmu neveiksminieks”.

7.4. NEADAPTĪVA UZVEDĪBA

Cilvēku uzvedība vienas un tās pašas situācijas kontekstā var būt atšķirīga. Reaģējot uz situāciju, cilvēks var rīkoties situācijai atbilstoši un produktīvi, kas būtu adaptīva uzvedība. Piemēram, pusaudzis iesaistījies nelabvēlīgā draugu

grupā, vecāki dodas uz sociālo dienestu un vērsas pēc palīdzības situācijas risināšanā. Savukārt, piemēram, neadaptīvā uzvedība – izvairīšanās risināt pusaudža situāciju (vecāki ar bērnu par uzvedības problēmām nerunā, noraida klases audzinātāja uzaicinājumus ierasties un pārrunāt problemātiskās situācijas skolā), nerisina problēmu ilgtermiņā, to uztur vai padziļina. Līdz ar to pusaudzis tiek ar draugiem arvien biežāk, arī stundu laikā, iekavē mācības, iesaistās zagšanā un apreibinošu vielu lietošanā. Neadaptīvo uzvedības modeļu apzināšanās izpratne un maiņa, kā iepriekš minēts, ir viens no kognitīvi biheiviorālās terapijas darba pamata elementiem. Negatīvas automātiskas domas un interpretācijas rada ne vien emocionālu diskomfortu un spriedzi, bet arī ietekmē cilvēka rīcības izvēli jeb uzvedību. Lai kompensētu vai pārvarētu izjusto spriedzi un diskomfortu, noņemtu uzvedību līdzīgās situācijās atkārtoti atkal un atkal, līdz tā automatizējas, t. i., cilvēks uz līdzīgiem stimuliem reaģē vienā veidā. Daļa no uzvedības stratēģijām ir palīdzīgas un adekvātas situācijai. Tomēr bieži vien izvēlētas uzvedības stratēģijas ir disfunkcionālas, nepalīdzošas vai pastiprina negatīvās starppārlicības, kā arī uztur cilvēka problēmas.

Drošības uzvedība³⁵² ir stratēģija, kas ir šķietami palīdzīga īstermiņā, bet ilgtermiņā tai ir daudz negatīvu sekas. Drošības uzvedības konceptu attīstīja P. Šalkovskis³⁵³ kā raksturīgu cilvēkiem ar trauksmes traucējumiem, norādot, ka trauksmaini cilvēki mēģina atrast veidus, kā pasargāt sevi no tā, kas ir biedējošs, satraucošs. Piemēram, cilvēks, kurš baidās no atraidījuma, var būt ārkārtīgi izpalīdzīgs, iztapīgs, neizvērtējot savus resursus un pirmajā vietā noliekot citu vajadzības; vai kāds, kuram ir bailes no iespējamās autoavārijas izraisīšanas, braukšanas laikā kontrolē citu cilvēku. Šī uzvedība ir viegli pamanāma, saprotama, apzināta. Taču cilvēki neizvērtē tās sekas ilgtermiņā, piemēram, iedomātais kaitējums šķiet arvien biedējošāks vai cilvēks jūtas arvien nespējīgāks pārvarēt biedējošo situāciju. Tipiskākie drošības uzvedības veidi ir:

- ✓ pārmērīga kontrole – cilvēks pārspilēti pievēršas savu reakciju kontrolēšanai, jo baidās radīt par sevi sliktu iespaidu; vai arī kontrolē citus cilvēkus

³⁵² Drošības uzvedība (angļu val. – *safety behavior*) ir indivīdam šķietami pasargājoša, emocionālu spriedzi mazinoša rīcība, uzvedība.

³⁵³ Salkovskis, P. M. (1991). The Importance of Behaviour in the Maintenance of Anxiety and Panic: A Cognitive Account. *Behavioural Psychotherapy*, 19(1), 6–19.

- (piemēram, savus ģimenes cilvēkus, kolēģus darbā) vai zvana dzīvesbiedram katru stundu, lai pārliecinātos, kur viņš ir un ko dara;
- ✓ hiperkompensācija – izpaužas kā pārmērīga centība, izpatikšana citiem, lai nebūtu jāpiedzīvo kritika vai atraidījums;
  - ✓ pārbaudīšana – cilvēks neuzticas pats sev, savam veikumam un daudzkārt pārbauda jau pārbaudītu lietu, piemēram, piecas reizes pieiet pie ārdurvīm un pārbauda, vai tās ir aizslēgtas;
  - ✓ pārmērīga plānošana – daudz laika un uzmanības velta, lai sagatavotos iespējami briesmīgajai situācijai, piemēram, pirms došanās uz tikšanos ar sociālo darbinieku klients apdomā visus iespējamus jautājumus un pārdomā, ko uz katru atbildēs;
  - ✓ pārlicia piesardzība – cilvēks izvairās izmēģināt kaut ko jaunu, darīt kaut ko ārpus ierastā vai zināmā, vai arī izvairās nonākt biedējošos apstākļos, piemēram, pieprasa, lai viņu kāds vienmēr sagaida autobusa pieturā, un viens pats neiet no pieturas līdz mājām;
  - ✓ izvairīšanās – visbiežāk sastopamā drošības uzvedība rada cilvēkiem ilūziju, ka problēmu vai grūtību var atrisināt nesastopoties ar to. Izvairīšanās var būt acīmredzama, piemēram, neiešana ārpus mājas, vai arī ne tik labi pamanāma, piemēram, aiziet uz publisku pasākumu un visu pasākuma laiku atrasties atstātus no citiem, nesarunāties ar citiem.

Aktivitāšu samazināšana ir depresijai raksturīga neadaptīvā uzvedība. Cilvēkam ir grūtības motivēt sevi darbībām, kas prasa piepūli vai aktīvu rīcību. Samazinoties aktivitātēm, cilvēks izjūt mazāk patīkamu vai pozitīvu izjūtu, kā arī palikšana pasīvā stāvoklī jeb “palikšana gultā” samazina enerģijas līmeni, un cilvēks jūtas arvien vairāk noguris, līdz ikdienas darbības, tādas kā mazgāšanās, ēst gatavošana u. c., prasa pārmērīgu piepūli.

Hipermodrība ir raksturīga uzvedība personām ar pēctraumas stresa sindromu, veselības trauksmi vai panikas traucējumiem un izpaužas kā pārspīlēta fokusēšanās un reaģēšana uz ķermeņa fiziskām izjūtām, veselības stāvokli, piemēram, kairinājumu kaklā un ieklepošanos uztver un interpretē kā saslimšanu ar astmu vai plaušu karsoni. Tipiski tie var būt cilvēki, kas ļoti bieži apmeklē ārstus un veic dažādas medicīniskas manipulācijas, lai kontrolētu savu veselības stāvokli.

Perfekcionismu bieži vērtē kā palīdzošu uzvedības stratēģiju. Taču šai uzvedībai ir negatīvas sekas ilgtermiņā, jo cilvēki ar perfekcionismam raksturīgo uzvedību maz pievēršas savām iespējām, uzstāda sev un citiem augstas prasības, kā arī neizjūt savu ķermeni, piemēram, neapzinās nogurumu vai nepieciešamību pēc atpūtas. Perfekcionisms uzvedībā rada augstu profesionālās izdegšanas risku, kā arī ilgtermiņā var negatīvi ietekmēt attiecības ar tuviniekiem, kolēģiem, draugiem, piemēram, elastības trūkums prasībās pret sevi vai citiem rada spriedzi un neapmierinātību, ja kaut kas neizdodas tā, kā iecerēts.

Neveselīga pašmierinoša uzvedība saistīta ar nespēju validizēt³⁵⁴ un izturēt negatīvas vai nepatīkamas emocijas vai izjūtas, piemēram, vilšanos, trauksmi, nogurumu, aizvainojumu, un vēlmi gūt baudu vai mierinājumu. Biežāk tas ir alkohols vai citas apreibinošas un atkarību izraisošas vielas, smēķēšana, pārēšanās, azartspēles, datorspēles u. c.

Emocionāla izreaģēšana saistīta ar zemām spējām apvaldīt impulsus, vēlmi uzreiz mazināt spriedzi, zemām emociju regulācijas prasmēm (atpazīt emocijas un izreaģēt tās sociāli pieņemamā veidā). Dusmu un aizkaitinājuma izreaģēšana var būt gan atklātas agresijas veidā – apsaukāšanās, kliegšana, sišana, mantu bojāšana –, gan pasīvā veidā – ilgstoša nerunāšana, manipulēšana vai citu vainošana. Parasti cilvēki pēc dusmu lēkmes vai agresīvas rīcības var izjust kaunu par sevi un vainas sajūtu. Dusmas pašas par sevi ir nepieciešamas un kalpo kā aizsargmehānisms apdraudējuma situācijās. Emocionāls jūtīgums pret citiem, bailes no atraidījuma, sāpes un vilšanās var radīt apdraudējuma sajūtu un dusmas, kas saistītas ar vēlmi pasargāt sevi no dziļāka, spēcīgāka ievainojuma. Tajā pašā laikā agresija var būt saistīta ar augstu impulsivitāti, izjustu pastāvīgu nemieru un antisociālas personības iezīmēm.

³⁵⁴ Validizēt – atzīt un pieņemt.

7.5. KBT PRINCIPI UN TO IZMANTOŠANA SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

Balstoties uz Džūdītas Bekas (*Judith S. Beck*)³⁵⁵ un Jana Praško (*Ján Praško*)³⁵⁶ darbiem, turpmāk nodaļā raksturoti vairāki pamatprincipi, kuros balstās KBT terapeitiskais process. Daļa no principiem izmantojama arī sociālā darba praksē. Šie principi ir: klienta problēmu formulēšana kognitīvajos un uzvedības terminos, strukturētība, tagadne, līdzdalība un sadarbība, fokusēšanās uz problēmu un mērķi, psihosociālā izglītošanās, konkrētas izmaiņas.

1. Klienta problēmu formulēšana kognitīvajos un uzvedības terminos

Terapeitiskā procesa gaitā būtiski formulēt klienta pašreizējās problēmas un emocionālo stāvokli. Kopīgā sadarbības gaitā terapeits veic klienta gadījuma formulēšanu kognitīvo un uzvedības modeļu terminos, kas nepieciešams, lai pēc iespējas precīzāk izvirzītu konkrētus mērķus un efektīvi virzītu terapijas procesu. Terapeitiskā procesa gaitā informāciju par klientu nepārtraukti ievāc un papildina, padziļina izpratni par klienta domāšanas veidu, arvien vairāk apzinot viņa automātiskās domas, starppārlicības, pamatpārlicības, domāšanas kļūdas, veidojot izpratni par to ietekmi uz klienta ikdienas problēmām. Tāpat pievērš uzmanību klienta uzvedības modeļiem – vai tie ir adaptīvi vai neadaptīvi, izpēta, vai klientam ir pietiekamas sociālās prasmes, lai savā dzīvē atrisinātu konkrētas problēmas. Klients šajā izpētes procesā ieņem aktīvu līdzdalību, palīdzot labāk saprast savu problēmu, problēmas saturu un iespējamus cēloņus, un terapeits atklāti dalās ar jauniegūtajiem secinājumiem par problēmu ierosinošajiem un uzturošajiem faktoriem. Kopīgā sadarbības gaitā terapeits veic klienta gadījuma formulēšanu kognitīvo un uzvedības modeļu terminos, kas nepieciešams, lai pēc iespējas precīzāk izvirzītu konkrētus mērķus un efektīvi virzītu terapijas procesu. Sociālā darba praksē šo principu var attiecināt uz sociālā darbinieka un viņa klienta sadarbību, kurai jābūt abpusēji saprotamai un konkrētai.

³⁵⁵ Beck, J. S. (2011). *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond* (2nd ed.). New York: Guilford Press, p. 391.

³⁵⁶ Прашко, Я., Можни, П., & Шлепецкий, М. и коллектив (2015). Когнитивно-поведенческая терапия при психических расстройствах. Москва: Институт общегуманитарных исследований, с. 1072.

Tas nozīmē, ka sociālais darbinieks precizē, skaidri formulē klienta problemātisko un vēlamo jeb sasniedzamo uzvedību, lai izvirzītu sadarbības mērķus. KBT modelis palīdz sociālajam darbiniekam izprast klienta uzvedību un to ietekmējošās domas, emocijas. Savukārt runājot ar klientu, sociālais darbinieks fokusējas uz klienta emocijām un uzvedību. Piemēram, sociālais darbinieks dusmīgam klientam var nosaukt klienta emocijas (dusmīgs, neapmierināts, sašutis), palīdzēt nomierināties, piedāvājot padzerties ūdeni, runājot mierīgā balsī tonī. Kad klients ir nomierinājies, pārrunāt, kas klientu sadusmoja. Vērst klienta uzmanību, ka par neapmierinātību un sašutumu var runāt bez kliegšanas, jo kliegšana biedē sarunu biedru.

2. Strukturētība

Lai izmantotu terapijas laiku pēc iespējas efektīvāk un virzītos uz noteiktu mērķu sasniegšanu, katrai sesijai ir konkrēta struktūra, kuru terapeits pakāpeniski iemāca klientam.³⁵⁷ Struktūra rada klientam skaidrību par sesijas norisi, māca izvirzīt prioritātes, strādāt produktīvāk, izteikt savu viedokli, veikt mājās uzdotos uzdevumus, kā arī pēc terapijas noslēguma izmantot strukturētību, lai klients palīdzētu pats sev. Šī strukturētā pieeja ir īpaši palīdzīga klientiem, kuri savā dzīvē jūtas dezorganizēti vai apjukusi. Sociālā darba praksē, organizējot tikšanos ar klientu, strukturētības princips ir būtisks. Sociālais darbinieks var strukturēt katru tikšanās reizi ar klientu pēc noteikta plāna: ievaddaļa, vidusdaļa un nobeigums (skat. 7.5.1. tabulu).

7.5.1. tabula. Sesijas, tikšanās ar klientu struktūra

STRUKTŪRA	TERAPEITA DARBĪBAS	SOCIĀLĀ DARBINIEKA DARBĪBAS
Ievaddaļa (līdz 10 minūtēm)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Īsi novērtē klienta emocionālo stāvokli. ✓ Pārrunā klientam svarīgos notikumus iepriekšējās nedēļās. ✓ Pārrunā klienta atziņas no iepriekšējās sesijas. ✓ Kopīgi sastāda sesijas plānu (definē problēmas, par kurām runās sesijā). 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Apjautājas, kā klients jūtas. ✓ Īsi pārrunā ar klientu viņam svarīgos notikumus kopš pēdējās tikšanās reizes. ✓ Pārrunā tikšanās saturu un struktūru.

³⁵⁷ Beck, J. S. (2011). *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond* (2nd ed.). New York: Guilford Press, p. 391.

STRUKTŪRA	TERAPEITA DARBĪBAS	SOCIĀLĀ DARBINIEKA DARBĪBAS
Vidusdaļa (līdz 30 min)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pārskata uzdoto mājasdarbu. ✓ Apspriež sesijas plānā iekļautās problēmas. ✓ Uzdod jaunu mājas darbu. ✓ Terapeita apkopojums par sesijas darbu. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pārskata uzdoto mājasdarbu. ✓ Apspriež tikšanās plānā iekļautos jautājumus un problēmas. ✓ Izvirza jaunu mājasdarbu. ✓ Sociālais darbinieks prasa klientam, vai un kā ir izpratis mājas darbu. ✓ Sociālā darbinieka apkopojums par tikšanās darbu.
Nobeigums (līdz 10 min)	<p>Atgriezeniskā saite no klienta par sesiju.</p> <p>Vienojas par nākamo tikšanās reizi.</p>	<p>Atgriezeniskā saite no klienta par tikšanos. Ieplāno nākamo tikšanās reizi.</p>

Zināma struktūra ir arī kopējā terapeitiskā procesa gaitā, kur sākotnēji veic klienta izvērtēšanu, kopīgu mērķu uzstādīšanu, psihosociālo izglītošanu par kognitīvo modeli, sesiju struktūru u. c., tad seko vidusposms, kur galvenais terapeitiskais darbs norisinās, strādājot ar pamatproblēmām, lai sasniegtu mērķus, un noslēguma daļa, kur nozīmīgu lomu ieņem klienta sagatavošana patstāvīgai dzīvei bez terapijas. Noslēguma daļā ar klientu pārrunā, kā viņš ikdienā izmantos terapeitiskajā procesā apgūtās zināšanas un prasmes, lai pārvarētu grūtības.

3. Tagadne

KBT mazāk koncentrējas uz problēmu rašanās cēloņiem pagātnē, bet vairāk strādā ar konkrētām problēmām tagadnē. Terapeits izvērtēšanas procesā ievāc informāciju par klienta pagātņi un apstākļiem, kuros radās un attīstījās problēmas, tomēr terapijas gaitā galveno uzsvaru liek uz grūtībām “šeit un tagad”. Terapijas fokuss vērsts uz to, lai atklātu šobrīd esošos procesus, kuri uztur konkrētās problēmas. Piemēram, panikas lēkmes var uzturēt pārmērīga koncentrēšanās uz sava ķermeņa simptomiem un trauksmes simptomu katastrofiska interpretācija. Līdz ar to terapijas gaitā vairāk tiks koriģētas disfunkcionālās domas konkrētā brīdī un klients pieradināts pie fizisko simptomu izpausmēm, nevis meklēti cēloņi pagātnē, kas to izraisījis. Arī sociālajā darbā ar klientu būtiski pievērsties klienta pašreizējo grūtību un problēmu apzināšanai un risināšanai, samazinot fokusu uz klienta negatīvo, traumatisko dzīves pieredzi.

4. Līdzdalība un sadarbība

Terapeitisko attiecību pamatā ir aktīva savstarpējā sadarbība starp klientu un terapeitu, ko var attiecināt arī uz sociālā darba procesu. Terapeits sākotnēji ieņem aktīvāku pozīciju psihoterapeitiskā procesa virzībā (izglīto klientu par kognitīvo modeli, aktīvi uzdod jautājumus, direktīvāk klientu virza uz konkrētu problēmu risināšanu), bet pakāpeniski terapijas gaitā tiek sagaidīts, ka klients ieņems aktīvāku pozīciju gan terapijas mērķu izvirzīšanā, gan apgūto zināšanu un prasmju pielietošanā ikdienas dzīvē starp sesijām. Terapeita un klienta, kā arī sociālā darbinieka un klienta sadarbību varētu dēvēt par komandas darbu, kur abi kopīgi iegulda spēkus, lai sasniegtu mērķi. Attiecības veido, balstoties uz līdzvērtības principu, kur terapeits vai sociālais darbinieks ir vairāk eksperts savā profesionālajā jomā, bet klients ir eksperts savā dzīvē un problēmās. Tikai kopīgiem spēkiem un abpusējā iesaistē iespējams tās atrisināt.

5. Fokusēšanās uz problēmu un mērķi

Terapeits kopā ar klientu jau sākotnēji formulē galvenās problēmas, kas ietekmē klienta dzīvi un, balstoties uz tām, izvirza konkrētus terapijas mērķus. Katru problēmu un mērķi formulē pēc iespējas konkrētāk, lai būtu iespējams izmērīt, kad tas ir sasniegts. KBT izvirzīs no vispārīgu mērķu definēšanas, piemēram, justies labāk, paaugstināt pašapziņu u. c. Mērķus formulē uzvedības terminos, lieli mērķi tiek sadalīti mazākos. Piemēram, kliente stāsta, ka viņai ir grūtības atrast darbu. Terapijā izpēta sīkāk, kādas tieši viņai ir problēmas darba atrašanās – nevar saņemt izskatīt sludinājumus, grūtības izveidot CV, nevar piezvanīt un pajautāt par vakanci, grūti prezentēt sevi intervijā. Konkrēti mērķi var būt, piemēram, atrast trīs piemērotus sludinājumus vai uzrakstīt CV. Viens mazs mērķis reizēm var aizņemt daudz laika, jo var atklāties jauni šķēršļi, kurus klientam rodas grūtības pārvarēt.

6. Psihosociālā izglītošana

KBT svarīga loma ir jaunu prasmju mācīšanai un klienta psihosociālai izglītošanai gan par sadarbības procesu, gan problēmu izraisošajiem un uzturošajiem mehānismiem, gan jaunām metodēm un prasmēm, lai klientam būtu skaidrība

par viņa grūtībām un dzīves situāciju, kā arī lai klients izprastu jaunapgūstamo prasmju nozīmi un to nepieciešamību mērķa sasniegšanā.

Prasmes, kuras klientam māca, var būt sava emocionālā stāvokļa regulēšana, mazinot trauksmi un dusmas, ikdienas aktivizēšana (atvieglinot depresijas simptomus), problēmu risināšana, piemēram, bezdarba gadījumā, komunikācijas prasmju uzlabošana, strīdos ar partneri – spēju paaugstināšana, izturot frustrāciju un atliekot atbildes reakciju. Terapeits psihosociālo izglītošanu veic stāstot, mācot, kopīgi izmēģinot dažādus uzdevumus, rādot savu piemēru, izspēlējot lomu spēles. Klients pakāpeniski labāk izprot savas problēmas un iemācās pielietot konkrētas metodes, lai tās risinātu un kļūtu neatkarīgāks, un tuvotos galvenajam mērķim – kļūt par terapeitu pašam sev. Savukārt sociālais darbinieks psihosociālo izglītošanu veic, izskaidrojot klientam sasniedzamo sadarbības mērķu un veicamo uzdevumu nepieciešamību un nozīmi. Piemēram, sadarbojoties ar ģimeni, kurā ir bērni un vecākiem ir grūtības nodrošināt viņiem pilnvērtīgu aprūpi un audzināšanu, sociālais darbinieks vecākus iepazīstina ar bērna fiziskām un emocionālajām vajadzībām un iespējām, kā tās nodrošināt.

7. Konkrētas izmaiņas

Svarīgākais terapijas, arī sociālā darba rādītājs – kā mainās klienta dzīve viņa dabiskajā vidē starp tikšanās reizēm. Lai varētu novērtēt šīs izmaiņas, KBT terapieti izmanto dažādas izvērtēšanas aptaujas, kā arī starp sesijām klientam uzdod mājasdarbus, lai klients apgūtu jaunus domāšanas un uzvedības modeļus savā ikdienā. Terapijas rezultāts ir adaptīvas izmaiņas klienta dzīvē. Sociālā darba rādītājs būtu sasniedzamo mērķu un uzdevumu izvērtējums katrā tikšanās reizē. Piemēram, ģimenei izvirzīts mērķis iekārtot bērnam drošu vidi. Lai sasniegtu mērķi, nosaka veicamos uzdevumus: izlīmēt tapetes bērna istabā, iestiklot logu, uzlikt akai vāku un uztaisīt nožogojumu ap krāsni. Konkrētās izmaiņas būtu katra uzdevuma paveikšana.

7.6. TERAPEITISKĀS ATTIECĪBAS SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

“Terapeitiskās attiecības” var tikt definētas kā terapeita un klienta attiecības, kas izveidojas ar mērķi savstarpēji dalīties ar domām, pārlicību un emocijām, lai veicinātu izmaiņas.³⁵⁸ KBT līdzīgi kā citos psihoterapijas virzienos attiecībām starp terapeitu un klientu ir būtiska nozīme, lai psihoterapijas process sasniegtu savus mērķus. Tas ir mīts, ka attiecībām ar klientu KBT nav īpašas nozīmes un konkrētu metožu secīgs pielietojums sniegs gaidīto rezultātu. Klientam ir svarīgi izjust pieņemšanu, cieņu un sapratni, lai justos droši, varētu uzticēt un atklāt savas problēmas. KBT terapeits, lai izveidotu pozitīvas attiecības, izrāda emocionālu siltumu, empātiju, patiesu cieņu un pieņemšanu. Jau no terapijas procesa sākuma terapeits gan verbāli, gan neverbāli (sejas izteiksme, žesti, poza, balss tonis) parāda, ka ir patiesi ieinteresēts klientā, vēlas izprast gan viņa problēmas, gan arī ieraudzīt viņa resursus un stiprās puses. Kontakta dibināšanā terapeits pielieto konsultēšanas prasmes, sniedz iedrošinājumu, atbalstu un izmanto atbilstošu pozitīvo pastiprinājumu. Lai arī KBT terapeitiskās attiecības nav galvenais terapijas fokuss, attiecības viennozīmīgi uztver kā būtisku faktoru, lai terapijas process izdotos. Aprakstītā terapeita attieksme un izturēšanās būtu ieteicama arī sociālā darba praksē, lai tiktu veicināta sociālā darbinieka un klienta sadarbība.

KBT svarīgi attiecību komponenti ir līdzvērtīgums un fokuss uz savstarpējo sadarbību, kur terapeita lomu varētu salīdzināt ar mentora lomu, kurš palīdz klientam virzīties uz mērķu sasniegšanu un spēju autonomi tikt galā ar savām problēmām.

KBT procesā savstarpējās sadarbības veidošana no terapeita puses nozīmē:

1. informācijas ievākšanu no klienta (t. i., terapeits nepaļaujas uz loģiku, stereotipiem vai pāragriem secinājumiem, bet rūpīgi uzklausa klientu un ievāc visu informāciju),
2. izvēles iespēju sniegšanu klientam un iesaistišanu lēmumu pieņemšanā,

³⁵⁸ Kazantzis, N., Datillio, F. M., & Dobson, K. S. (2017). *The Therapeutic Relationship in Cognitive-Behavioral Therapy: A Clinician's Guide*. New York: The Guilford Press, p. 288.

3. regulāru atgriezeniskās saites saņemšanu no klienta par sesijas gaitu. Tas nozīmē, ka arī sociālajā darbā nepieciešams klientam sniegt regulāru atgriezenisko saiti par sociālā darbinieka un klienta sadarbības procesu.

KBT terapeits savā darbā izmanto gan direktīvu, gan nedirektīvu pieeju darbā ar klientu. Noteiktos terapijas procesa posmos, piemēram, terapijas sākumā un ar konkrētiem klientiem (klientiem ar garīgu atpalcību, nemotivētiem klientiem u. c.) terapeits strādā direktīvāk, t. i., tiešākā veidā sniedzot norādījumus un instrukcijas. Lai arī direktīvajā pieejā terapeits uzņemas lielāku aktivitāti un sniedz tiešākas instrukcijas, tomēr viņš turpina izturēties pret klientu ar cieņu un labvēlību. Nedirektīvo pieeju, kad terapeits tiešu instrukciju vietā vairāk izmanto alternatīvu problēmu risināšanas variantu apspriešanu ar klientu, pielieto vēlākajos terapijas posmos vai arī ar klientiem, kuriem ir augsts intelekts un labas refleksijas spējas.

Jaunas prasmes, kā regulēt stresu un risināt problēmas, klients apgūst gan sesijās, gan starp sesijām, līdz ar to svarīga nozīme mērķu sasniegšanā ir mājas uzdevumu pildīšanai, kuru izpildi terapeits pārbauda un stimulē klienta pūles ar pozitīvu atgriezenisko saiti. Ja klientam uzdotie mājasdarbi nav izpildīti, tad KBT terapeits klientu nekritizē, bet kopīgiem spēkiem izprot grūtību cēloni, uzdevumu pārformulē citā veidā, sadala mazākos soļos vai pilda kopīgi sesijā. Arī sociālajam darbiniekam nevajadzētu klientam pārnest par nepaveiktajiem uzdevumiem, nosodīt un kritizēt, bet pārrunāt ar klientu viņa grūtības un šķēršļus uzdevumu realizēšanā, kā arī iespējamus risinājumus.

Sociālajā dienestā bieži var novērot, ka klienti ar vājām sociālajām prasmēm un ilgstošu (pat paauzdzēs) ģimenes disfunkcionālo attiecību pieredzi ir nemotivēti savu problēmu risināšanā. Līdz ar to viņu motivācija sadarbīties ar sociālo darbinieku ir zema un nenoturīga. Ņemot vērā šos faktoros, sociālā dienesta klientiem daudz vairāk būs nepieciešama direktīvā pieeja, konkrētāka, detalizētāka un pakāpeniskāka mērķu apspriešana un izvirzīšana, lai risinātu dažādas ikdienas un sociālās problēmas. Kontakta veidošanā speciālistam svarīgi būt empātiskam, izteikties vienkārši un skaidri, pārjautājot, vai klients ir sapratis pārrunāto un izvirzīto uzdevumu. KBT terapijas elementu izmantošana darbā ar sociālā dienesta klientiem vairāk balstīsies biheiviorālā līmenī, mācot klientiem konkrētas prasmes un veidu, kā komunicēt. Svarīga ir sociālā darbinieka, kurš izmantos

KBT terapijas elementus, spēja pielāgoties klienta sapratnes un valodas līmenim, spēja uzstādīt mazus, konkrētus mērķus, pamanīt nelielas pozitīvas izmaiņas, lai sniegtu pozitīvu atgriezenisko saiti, kā arī spēja neatbalstīt nevēlamu uzvedību un pārkāpumus. Darbā ar klientiem, kuru sociālās prasmes ir ļoti vājas, jāņem vērā, ka izmaiņas būs nelielas, lēnas, un sociālajam darbiniekam tas var prasīt daudz spēka, pacietības un spēju regulēt savas emocijas. Sociālajām darbiniekam jāattīsta un jāizmanto profesionālās kompetences: zināšanas, spējas un prasmes, kā arī gatavība tās visas izmantot darbā ar klientu. Profesionālo kompetenci iespējams attīstīt tikai praktiskā darbībā, kā arī sadarbojoties ar supervizoru un kopā ar to risinot sarežģītus gadījumus.

Svarīgi sociālā darba procesā sev un klientiem neizvirzīt pārmērīgi augstas prasības, kā arī regulāri izvērtēt mērķus un citu speciālistu piesaistīšanas nepieciešamību (piemēram, psihiatru, psihoterapeitu, atkarību speciālistu u. c.). Ja tradicionāli KBT mērķis ir pakāpeniska klienta virzīšana uz neatkarīgu sociālo funkcionēšanu, tad daļai sociālā dienesta klientu neatkarīgas funkcionēšanas sasniegšana varētu prasīt daudz laika un ārējos resursus, piemēram, sociālā atbalsta sistēmas paplašināšana, piesaistot ģimenes asistentu, PEP mammas u. c.

7.7. KBT ELEMENTU PIELIETOJAMĪBA SOCIĀLĀ DARBA KONTEKSTĀ

Sociālajā darbā plaši izmantotas intervences, kas balstītas uz kognitīvo iemācīšanās teoriju, tai skaitā uz kognitīvo pārstrukturēšanu, kā arī uz sociālo prasmju, problēmu risināšanas, emociju un stresa regulācijas prasmju apguvi. Liels izaicinājums sociālā darba kontekstā ir veicināt, nostiprināt klientu adaptīvo uzvedību, atstājot klienta kognitīvo procesu un dziļāku emocionālu grūtību korekciju KBT terapeitu kompetencē. Šajā nodaļā apkopotas galvenās KBT pieejas, kas izmantojamas sociālā darba kontekstā, īpaši uzsverot uzvedības korekcijas nepieciešamību.

1. Visas problēmas var izprast uzvedības kontekstā, kas var tikt mainīta, neadaptīvo jeb problemātisko aizstājot ar adaptīvāku uzvedību, piemēram, uzvedības funkcionālā analīze jeb A-B-C shēma.

2. Kognīcijām (t. i., domām, pārlicībām un attieksmēm) ir ietekme uzvedības veidošanā. Līdz ar to uzvedības izmaiņas jāpapildina ar kognitīvo darbu, izmantojot, piemēram, psihosociālo izglītošanu, sokrātiskā dialoga³⁵⁹ elementiem, domu rekonstrukciju³⁶⁰.

Pēc Reja un Barbaras Tomlisonu (*Ray Thomlison, Barbara Thomlison*)³⁶¹ domām, visizplatītākās pieejas, ko sociālie darbinieki izmanto savā praksē, ietver:

- 1) KBT pieejas, piemēram, domu rekonstrukcija, pašiedrošināšana (uz atbalstu orientēta, iedrošinoša iekšējā runa), domu apstādināšanas un stresa mazināšanas treniņš;
- 2) pašpārlicības apmācība ar mērķi uzlabot saskarsmes prasmes personiskajās, darba un citās attiecībās.

Katru no šīm pieejām nepieciešams apgūt padziļināti, lai atbilstoši un efektīvi pielietotu praksē. Kopumā konkrētas pieejas izvēle būtu jābalsta uz klienta vajadzību rūpīgu novērtējumu. Tā kā liela daļa sociālā darba prakses tiek veikta ģimenē, svarīgi veidot pozitīvas terapeitiskās attiecības arī ar klienta atbalsta sistēmā iekļautajiem cilvēkiem. Šo attiecību veidošanas svarīgumu nedrīkst novērtēt par zemu. Attiecības ir būtiskas, tās rada uzticību un motivē izmaiņām.

7.8. TERAPIJAS POSMI

Kognitīvi biheiviorālā terapija ir strukturēts process ar sākuma, vidus un nobeiguma posmiem, ko ievēro gan terapijas procesā kopumā, gan katrā sesijā. Terapijas procesa sākumposmā svarīgi izveidot kontaktu un sadarbības aliansi ar klientu. Būtiski ir izprast un definēt klienta problēmu, pašreizējās grūtības, izvērtēt klienta resursus un ierobežojumus. Kopā ar klientu definēt sadarbības mērķus, kas ir reāli,

³⁵⁹ Sokrātiskais dialogs – dialoga forma, kuras rezultātā cilvēks nonāk līdz secinājumam vai atziņām. Piemēram, terapeita un klienta dialogā klients pastāsta un interpretē savas dzīves pieredzi, savukārt terapeits stāstījumu papildina, izmantojot zināšanas/kompetences.

³⁶⁰ Domu rekonstrukcija – KBT tehnika, kurā klientam izskaidro, kas ir domāšanas kļūda, māca tās atpazīt un aizstāt ar racionālākām, adaptīvākām domām.

³⁶¹ Thomlison, R. J., & Thomlison, B. (2017). Cognitive Behavior Theory and Social Work Treatment. In J. F. Turner (Ed.). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (6th ed.). New York: Oxford University Press, pp. 54–79.

klientam saprotami un sasniedzami. Vidusposmā terapijas darbs orientēts uz izvirzītā mērķa sasniegšanu, izmantojot dažādas biheiviorālas un kognitīvas tehnikas. Liela nozīme ir psihosociālai izglītošanai, lai klients izprastu sevi (emocijas, uzvedības un attiecību veidošanas modeļus, fiziskos simptomus, kognīcijas), savu situāciju. Klientam jāizskaidro katras jaunas tehnikas, prasmes apgūšanas nozīme un nepieciešamība. Vidusposmā būtiski pārskatīt sadarbības mērķus – kas ir sasniegts, kas vēl nepieciešams, kādi būtu tālākie mērķi. Terapijas noslēguma posmā ar klientu pārskata procesu: ko klients ir apguvis, attīstījis. Apzinās potenciālās grūtības un iespējas tās pārvarēt, kā arī aktivizē klienta resursus. Kā šo pieeju izmantot sociālajā darbā? 7.8.1. tabulā apkopoti darba virzieni un iespējamie izaicinājumi sociālajā darbā ar klientu katrā no sadarbības posmiem.

7.8.1. tabula. Sadarbības posmi ar klientu

POSMS	DARBA VIRZIENI	PAŅĒMIENI	IESPĒJAMĀS GRŪTĪBAS	GRŪTĪBU PĀRVARĒŠANA
Sadarbības uzsākšana	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sadarbības izveidošana. ✓ Klienta situācijas izpratne un izvērtēšana. ✓ Klienta iespējamās sociālā atbalsta sistēmas noskaidrošana. ✓ Klienta vajadzību noskaidrošana. ✓ Klienta personīgo resursu apzināšana. ✓ Sadarbības mērķa izvirzīšana. ✓ Sadarbības rāmja pārrunāšana. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Izveidot kontaktu ar klientu: uzklaustīt, izrādīt interesi par klientu, atbalstīt, nenošodīt. ✓ Radīt apstākļus, lai klients justos droši. ✓ Klienta dzīves galveno notikumu un ģimenes sistēmas iepazīšana. ✓ Precizēt klienta sūdzības/ grūtības un konstatēt, kāda taktika palīdz vai nepalīdz tās pārvarēt. ✓ SMART princips mērķu izveidē. 	Klients neuzticas un baidās no sociālā darbinieka.	Iepazīstināt ar sevi un sociālā darba būtību, izskaidrojot, ko dara sociālais darbinieks.
			Klients nesaprot darbinieka teikto.	Runāt vienkāršā valodā, nelietojot klientam nesaprotamus jēdzienus, runāt fokusēti, precīzi.
			Klients ir dusmīgs, jo ar sociālo dienestu jāsadarbojas nelabprātīgi.	Validizēt klienta emocijas, bet norādīt robežas – ievērot pieklājīgu izturēšanos, nepaust agresiju. Pārrunāt ar klientu sadarbības iespējas.

POSMS	DARBA VIRZIENI	PAŅĒMIENI	IESPĒJAMĀS GRŪTĪBAS	GRŪTĪBU PĀRVARĒŠANA
Vidusposms	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Psihosociālā izglītošana. ✓ Mērķu sasniegšanas posmu un tiem attiecīgo uzdevumu izvirzīšana. ✓ Izprast klienta neadaptīvu uzvedību un no tās izrietošus ieguvumus, kas uztur problēmu. ✓ Jaunu sociālo prasmju apgūšana un ieviešana. ✓ Adaptīvu uzvedības modeļu ieviešana. ✓ Atpazīt klienta automātiskās negatīvās domas un virzīt klientu ieraudzīt alternatīvu situācijas skaidrojumu. ✓ Virzīt klientu būt patstāvīgākam, autonomākam. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Atspoguļot, ko sociālais darbinieks, runājot ar klientu, dzird un redz. ✓ Izskaidrot klientam, kas notiek ar viņu emocionālā, uzvedības un kognitīvā līmenī. ✓ Ja klientam ir krīze, sniegt emocionālu atbalstu, izskaidrot, kas notiek, sniegt ieteikumus rūpēm par sevi. ✓ Atvērti jautājumi un sokrātiskais dialogs, kas ļauj klientam nonākt pie secinājumiem. ✓ Sociālo prasmju treniņi. ✓ Problēmu risināšanas prasmju treniņi. ✓ Emociju regulācijas prasmes. ✓ Mājas uzdevumi. ✓ Atalgojumu sistēma. ✓ Mērķu pārskats. ✓ Resursu izvērtēšana un aktivizēšana. 	Pretestība mājas uzdevumu izpildei.	Neuzdot jaunus uzdevumus, kamēr iepriekšējais nav paveikts. Pārrunāt ar klientu, kādi apstākļi traucē paveikt uzdevumu un kā to paveikt.
			Klients noraida sociālā darbinieka piedāvātos uzdevumus, mērķus vai skaidrojumus.	Izvairoties no interpretēšanas. Mudināt klientu domāt, izvērtēt pašam.
			Klients izvairās ieviest kādu jaunu stratēģiju.	Pārrunāt īstermiņa un ilgtermiņa ieguvumus un zaudējumus no izvairīšanās uzvedības. Izmantot pozitīvu pastiprinājumu, arī par mazām izmaiņām.
			Klients lieto vielas, alkoholu un nesadarbojas.	Atgādināt sadarbības rāmi, norādot klienta atbildību, izvairīties mesties "glābt" klientu.

POSMS	DARBA VIRZIENI	PAŅĒMIENI	IESPĒJAMĀS GRŪTĪBAS	GRŪTĪBU PĀRVARĒŠANA
Noslēgums	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Apkopot un izvērtēt sadarbības procesu. ✓ Pārrunāt iespējamo atkrišanu un kā to pārvarēt. ✓ Aktualizēt klienta personīgos resursus. ✓ Pārrunāt citas vai atkārtota atbalsta iespējas, ja tas būtu nepieciešams. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sadarbības mērķu un rezultāta pārskats. ✓ Psihoizglītošana par iespējamām apgrūtinājumiem, ierosinājumiem, kas var izraisīt atkārtotas grūtības. ✓ Psihoizglītošana par psiholoģiskā un sociālā atbalsta saņemšanas iespējām. 	Klients izsaka bažas, ka bez sociālā dienesta vai darbinieka netiks galā.	Pārrunāt palīdzības meklēšanas iespējas sociālajā dienestā vai ārpus tā. Aktualizēt sociālā atbalsta sistēmu – ģimeni, draugus, atbalsta grupas utt.

7.9. SADARBĪBAS MĒRĶU FORMULĒŠANA

Mērķu formulēšana ir būtiska sociālā darbinieka un klienta sadarbībā. Sadarbības process bez skaidra mērķa būs kā maldīšanās miglā vai staigāšana pa apli. Pirms sadarbības mērķu izvirzīšanas būtiski izprast un **formulēt klienta problēmu** kopā ar klientu. Tas nozīmē izprast un vārdos aprakstīt klienta dzīves situāciju, ikdienas funkcionēšanu ierobežojošos faktoros, kas var būt gan psiholoģiski, gan sociālekonomiski. Psihiatrs un KBT terapeits J. Praško³⁶² atzīmē, ka:

- 1) problēmu formulē kopā ar klientu, nesteidzoties ar savām interpretācijām;
- 2) problēmu apraksta, izmantojot klienta vārdus;
- 3) definētajā problēmā precīzi atspoguļo klienta grūtības un izteiktās sūdzības;
- 4) problēma atklāj konkrētu uzvedību vai tās iztrūkumu un konkrētas emocijas, kā arī situācijas, kurās šī traucējošā uzvedība vai izjūtas parādās.

³⁶² Прашко, Я., Можни, П., & Шлепецкий, М. и коллектив (2015). Когнитивно-поведенческая терапия при психических расстройствах. Москва: Институт общегуманитарных исследований, с. 1072.

Problēmas precizēšanai palīdzīgi jautājumi varētu būt:

- ✓ kādās dzīves jomās Jūs pēdējā laikā izjūtat grūtības?
- ✓ ar kādām grūtībām Jūs saskaraties ikdienā?
- ✓ ko Jums šīs grūtības traucē paveikt?
- ✓ ja nebūtu šo grūtību, ko Jūs varētu paveikt, realizēt?
- ✓ kas būtu nepieciešams, lai šo problēmu atrisinātu?
- ✓ kas ir palīdzējis iepriekš? Kā iepriekš aplūkotās palīdzošās stratēģijas varētu palīdzēt šoreiz?

Mērķu izvirzīšana izriet no definētajām problēmām, katrai no tām izvirzot savu specifisko mērķi. Izvirzot mērķi, svarīgi ņemt vērā klienta iespējas un resursus. Sociālajā darbā nākas saskarties ar situācijām, kur speciālistam var būt skaidri redzams, kas klientam būtu jāattīsta vai jāmaina, taču klienta spējas vai iespējas nav pietiekamas, lai sasniegtu lielo mērķi. Tādēļ, izvirzot sadarbības mērķus, tiem jābūt nelieliem, atbilstošiem klienta resursiem, kā arī klientam jāparedz, jāsaprot, ko viņš no sadarbības procesa var sagaidīt, kāds ieguldījums jāpaveic viņam pašam (skatīt piemērus 7.9.1. tabulā).

Izvirzot paveicamus sadarbības mērķus, ieteicams izmantot SMART pieeju, ko plašāk analizēja un aprakstīja Roberts Rubins (*Robert S. Rubin*)³⁶³, norādot, ka mērķiem būtu jāuztur un jāpalielina indivīda motivācija un efektivitāte. SMART (latviešu val. – *gudrs*) mērķi ietver piecus lielumus: specifiski (angļu val. – *specific*), izmērāmi (angļu val. – *measurable*), sasniedzami jeb reālistiski (angļu val. – *attainable*), būtiski (angļu val. – *relevant*), ierobežoti laikā (angļu val. – *time bound*). Autors norāda, ka šiem pieciem pamata lielumiem var pievienot vēl divus – efektivitāte (angļu val. – *efficacy*) un atalgojums (angļu val. – *rewarding*).

Specifiski – iespējami precīzi un konkrēti formulēti mērķi, kas nozīmīgi un saprotami pašam mērķu izvirzītājam. Izplūduši, neskaidri vai vispārināti mērķi novērš fokusu no sasniedzamā, kā arī samazina motivāciju šo mērķi sasniegt. Mērķa precizēšanai vai konkretizēšanai svarīgi apzināties: ko es vēlos sasniegt vai iegūt? Kādēļ šis mērķis man ir svarīgs? Kas man nepieciešams, lai šo mērķi sasniegtu?

³⁶³ Rubin, R. S. (2002). Will the Real SMART Goals Please Stand Up? *The Industrial-Organizational Psychologist*, 39(4), 26–27.

Izmērāmi – būtiski definēt, kādas pazīmes (uzvedība, emocijas, citu reakcija utt.) un cik lielā mērā liecinās, ka mērķis ir sasniegts. Palīdzīgi jautājumi būtu: cik daudz? cik bieži? kas tieši liecinās, ka mērķis sasniegts?

Sasniedzami jeb reālistiski – izvīrot mērķi, ieteicams pārdomāt personīgos, sociālos un finansiālos resursus, kas nepieciešami mērķa sasniegšanai. Tās var būt nepieciešamās zināšanas, spējas un prasmes, kā arī būtu jāapsver, vai būs nepieciešama palīdzība un atbalsts no apkārtējiem? Kurus cilvēkus varētu lūgt palīdzēt? Vai šis ir piemērots brīdis, lai tiektos uz šo mērķi?

Būtiski – izvīrot mērķus, jāizvērtē, cik indivīdam tas būtu nozīmīgs vai būtisks. Cik lielā mērā indivīdam būs iespējams virzīt mērķa sasniegšanu? Lai izvērtētu mērķa būtiskumu un nozīmību, jāpadomā, ko šī mērķa sasniegšana ieviešīs manā dzīvē? Kāds ieguldījums būs nepieciešams mērķa sasniegšanai? Kādas priekšrocības, sasniedzot šo mērķi, es iegūšu?

Ierobežoti laikā – katram mērķim nepieciešams termiņš, jo laiks palīdz organizēt un motivēt sevi strādāt, ieguldīt vairāk, piepūlēties. Laika limita noteikšana palīdz lielākos mērķus sadalīt mazākos dienas vai nedēļas uzdevumos. Palīdzīgi jautājumi būtu: cik es varu paveikt nedēļas laikā? kāds būs šodienas uzdevums ceļā uz mērķi? cik no iecerētā mērķa es varu sasniegt nedēļas/mēneša/gada laikā?

7.9.1. tabula. Problēmas un mērķu definēšana

PROBLĒMAS, GRŪTĪBAS	MĒRĶIS
Vakaros nevaru aizmigt, ilgi grozos gultā, nespēju pārstāt domāt par aizvadīto dienu.	Spēt vakaros nomierināties pirms iešanas gulēt. Spēt atbrīvot ķermeņa spriedzi (saprīngumu kaklā un plecos, atbrīvot roku un kāju muskuļus), lai varu iemigt.
Bērni slikti uzvedas, neklausā, un es netieku galā ar viņu niķiem. Tad es dusmojos un "noraujos" – sabļauju, uzsitu pa dibenu. Tad kādu brīdi ir miers.	Apgūt paņēmienus, kā disciplinēt bērnus bez kliegšanas un sišanas. Mācēt izskaidrot bērniem, ko drīkst un nedrīkst. Sadarboties ar ģimenes asistentu – pamēģināt asistenta ieteikumus.
Man ir hroniskas locītavu sāpes, tādēļ jūtos nomākti un bezcerīgi. Sāpju dēļ nevaru paveikt mājas darbus.	Pieņemt sāpes – nevainot sevi vai citus, ka izjūtu sāpes, pildīt ārsta ieteikumus (vingrinājumus un slodzi), lietot ārsta izrakstītās zāles. Mācēt lūgt palīdzību ģimenes locekļiem, ja kādus darbus nevaru paveikt.

PROBLĒMAS, GRŪTĪBAS	MĒRĶIS
Esmu zaudējis bērnu aprūpes tiesības, jo lietoju alkoholu. Skumstu pēc bērniem un nespēju bez viņiem dzīvot. Gribu atgūt bērnus.	Pārtraukt lietot alkoholu. Atjaunot bērnu aprūpes tiesības un atkal dzīvot kopā ar saviem bērniem.

Lai precīzi formulētu klienta problēmu un definētu mērķi, iespējams:

- a) uzdot vienam ģimenes loceklim identificēt konstatētās problēmas, kuru dēļ notikusi tikšanās ar sociālo darbinieku;
- b) lūgt sniegt konkrētu piemēru, izmantojot formulu “kas – dara – ko – ar ko” un kādā kontekstā;
- c) padziļināt problēmas izpratni, uzrunājot pārējos ģimenes locekļus. Katrs ģimenes loceklis sniedz savu priekšstatu par šo problēmu. Jārēķinās, ka diskusijas par šo jautājumu var veicināt domstarpības starp ģimenes locekļiem. Būtiski iedrošināt visus ģimenes locekļus, ka viņu izpratne par problēmām ir svarīga un ka katram dalībniekam būs iespēja paust savu viedokli.

7.10. ADAPTĪVAS UZVEDĪBAS IEVIEŠANA, PASTIPRINĀJUMA UN IEROBEŽOJUMA/SODA IZMANTOŠANA

Kā iepriekš minēts, neadaptīva uzvedība uztur vai pastiprina esošās problēmas, vai pat ierobežo ikdienas funkcionēšanu. Terapeits vai sociālais darbinieks parāda, ka daži no klienta uzvedības modeļiem tieši uztur viņa problēmas, piemēram, ja klientam jāiet pie ārsta un viņš visu laiku izvairās, jo viņam ir liela trauksme, tad kopīgi tiek izpētīts, ka īslaicīgais ieguvums – trauksmes samazināšana, neaizejot pie ārsta, ilgtermiņā var radīt daudz nopietnākas veselības problēmas. Tādējādi klients kopā ar terapeitu vai sociālo darbinieku mācās jaunu uzvedību, kā pārvarēt trauksmi, piemēram, mainot domas, relaksējoties, pieradinoties pie trauksmes.

Lai ieviestu jaunu, adaptīvāku uzvedību, pirmkārt, jāsaprot esošās neadaptīvās uzvedības funkcija, t. i., kāds ir šīs uzvedības ieguvums. Uzvedības funkcionālā analīze ir viena no pieejām, kas palīdz atpazīt neadaptīvo uzvedību un pārdomāt, kāda uzvedība vai reakcija būtu adaptīvāka. Uzvedības funkcionālās analīzes

veikšanai nepieciešami trīs elementi, kas apskatāmi arī sociālās iemācīšanās teorijas kontekstā:

A (angļu val. – *antecedence*) – situācija, notikums īsi pirms problemātiskās uzvedības. Tie var būt arī cita cilvēka izteikumi vai uzvedība, kas izsauc noteiktas atbildes reakcijas. Ikdienā, veicot pašnovērošanu, var atklāt, kas tieši izraisa neadaptīvu reaģēšanu. Apzinoties šīs situācijas, cilvēks var tām sagatavoties vai izprast savu reakciju iespējamajos cēloņus, kā arī pārdomāt, vai iespējams kaut ko mainīt pašā izraisošajā notikumā, situācijā.

B (angļu val. – *behavior*) – problemātiskā, neadaptīvā uzvedība, kas jāapraksta precīzi uzvedības jēdzienos, lai raksturotu savas izjūtas un darbības. Piemēram, jutos bēdīgi un apēdu veselu šokolādes tāfelīti; sastrīdējos ar draudzeni un dusmās sviedu pret sienu savu telefonu.

C (angļu val. – *consequences*) – īstermiņa un ilgtermiņa sekas, kas uztur šo uzvedību. Lai izvērtētu sekas, jāatceras, ka uzvedību apgūst. To, vai uzvedība būs noturīga vai izzudīs, nosaka iznākums. Mācīšanās teorija skaidro, ka cilvēks biežāk atkārtos to uzvedību, kam seko pozitīvs iznākums, bet, ja uzvedībai seko negatīvs iznākums, tad tā ar laiku samazinās. Vadoties no minētajiem mācīšanās likumiem, neadaptīva uzvedība skaidrojama ar tūlītējo ieguvumu. Piemēram, sieviete baidās viena iziet ārpus mājas, jo pirms kāda laika veikalā bija zaudējusi samaņu. Tā rezultātā viņai attīstījās starppārlicība: “Ja es iziešu ārā no mājām viena, es zaudēšu samaņu”. Situācijās, kad nepieciešams iziet ārpus mājas, viņa sarunā kādu no ģimenes locekļiem vai draugiem un iziet kopā ar viņiem. Īstermiņa ieguvums būtu drošības sajūta, ka nav jāiet vienai. Savukārt ilgtermiņā ir negatīvas sekas – baiļu un negatīvu starppārlicību pastiprināšanās.

Lai ieviestu jaunus uzvedības modeļus, būtiski ņemt vērā:

- 1) klientam pašam vai dialogā ar speciālistu būtu jāizvirza vēlamais uzvedības modelis, kam jābūt precīzi definētam, ar skaidru mērķi un paredzamo ieguvumu;
- 2) jāizplāno, kāds būs atalgojums, piemēram, uzslava par katru mēģinājumu ieviest šo jauno uzvedību vai mērķa sasniegšanu;
- 3) soda izmantošanai būtu jābūt salīdzinoši mazās proporcijās (8 atalgojumi pret 2 sodiem), salīdzinot ar atalgojumiem. Sodus izmanto tikai tad,

ja uzvedība ir graužoša, vienošanos un noteikumus pārkāpjoša. Atbalstāmākie sodi ir: privilēģiju liegšana, loģiskas vai dabiskās sekas, kas ir kā negatīvs iznākums cilvēka rīcības izvēlei. Piemēram, dabiskās sekas būtu, ja klients neatnāk uz sociālo dienestu un neuzraksta iesniegumu par malakas iegādei nepieciešamajiem līdzekļiem, tad viņš nevar nopirkt malku. Savukārt loģiskās sekas būtu, ja klients ilgstoši neierodas uz plānotajām tikšanās reizēm, tad sociālais darbinieks apmeklē klientu mājās.

7.11. SOCIĀLO PRASMJU APGŪŠANA UN PILNVEIDOŠANA

Daļai sociālā dienesta klientu nepietiekamu vai vāji attīstītu sociālo prasmju dēļ ikdienas funkcionēšana ir apgrūtināta. Līdz ar to klientu sociālo prasmju attīstīšanai nepieciešams izmantot KBT elementus, lai klients spētu parūpēties par sevi, kā arī spētu sadarboties, veidot attiecības ar citiem. **Par sociālajām prasmēm sauc prasmju kopumu, kas nepieciešamas, lai izveidotu un uzturētu veiksmīgu komunikāciju dažādās sociālās situācijās.** Komunikācija piemērotā un efektīvā veidā, balstoties uz sabiedrībā pieņemtajām normām, ir tieši atkarīga no sociālo prasmju attīstības pakāpes. Sociālās prasmes palīdz izveidot nozīmīgas savstarpējās attiecības, atrisināt konfliktsituācijas, apmierināt savas vajadzības, efektīvi sadarboties darba jautājumos un kopumā gūt patīkamu pieredzi kontaktējoties ar citiem cilvēkiem.³⁶⁴

Sociālo prasmju apguve iesākas jau bērnībā, vērojot vecākus, citus pieaugušos un vienaudžus, piemēram, savstarpējā dalīšanās, savas kārtas sagaidīšana, “lūdzu” un “paldies” pateikšana. Jaunieša un pieaugušo vecumā iepriekš apgūtās sociālās prasmes pilnveido un pielāgo pieaugušā dzīves situācijas prasībām, kā arī apgūst jaunas prasmes, piemēram, meklēt darbu un darba attiecību veidošanu. Daudzi sociālā dienesta klienti uzauguši vidē, kur nav bijis iespējams apgūt atbilstošas sociālās prasmes, viņiem pat var trūkt pamatprasmes, kas tiek iemācītas jau bērnībā.

³⁶⁴ Bellack, A. S., & Strong Kinnaman, J. E. (2012). Social skills. In W. T. O’Donohue & J. E. Fisher (Eds.). *Cognitive Behavior Therapy: Core Principles for Practice*. New Jersey: John Wiley & Sons, pp. 251–272.

Termins *prasmes* pats par sevi norāda, ka sociālās prasmes dažādā līmenī un kvalitātē var apgūt un ikdienā pielietot jebkurš indivīds neatkarīgi no savām spējām un kapacitātes – novērot, atdarināt, mācīties no adaptīviem mehānismiem, personības iezīmju kopuma vai pieredzes. Lai arī daži sociālo prasmju elementi, piemēram, spēja uztvert emocijas citu cilvēku sejās, ir ģenētiski noteikti, pētījumi liecina, ka, neskatoties uz prasmes rašanās veidu un periodu, praktiski visa sociālā uzvedība ir iemācīta, tādējādi to var koriģēt mācīšanās procesā.

Sociālās prasmes veido trīs savstarpēji saistītas funkcijas (Bellack et al., 2004)³⁶⁵:

- ✓ **Sociālā uztvere**, t. i., spēja precīzi noteikt un atkodēt sociālo informāciju, piemēram, citu cilvēku sejas izteiksmi, balsis toni, emocijas, kā arī verbālo saturu un kontekstu. Piemēram, ja vecāks ierauga, ka viņa bērns raud, tad labas sociālās uztveres spējas viņam ļauj interpretēt, ka bērns ir noskumis un cenšas tikt galā ar kādu grūtu situāciju savā dzīvē.
- ✓ **Sociālo problēmu risināšana** (saukta arī par sociālo kognīciju), t. i., spēja precīzi izanalizēt sociālo situāciju, integrējot gan šī brīža, gan vēsturisko informāciju, lai plānotu atbilstošu un efektīvu reakciju. Turpinot iepriekšējo piemēru, vecāks ar labām sociālo problēmu risināšanas spējām, atcerēsies, ka pirms brīža redzējis bērnu priecīgi spēlējamies ārā ar draugiem un secinās, ka, iespējams, bērna reakcija ir konfliktsituācijas ar draugiem rezultāts. Viņš balstīsies uz šo secinājumu, lai pieņemtu lēmumu, kā labāk reaģēt šajā situācijā.
- ✓ **Uzvedības reakcija**, t. i., spēja realizēt plānoto rīcību, izmantojot *verbālās prasmes* (uzsākt sarunu, pateikt “nē”, palūgt palīdzību u. c.), *paralingvistiskās prasmes* (atbilstošs balss tonis, skaļums, temps u. c.) un *neverbālās prasmes* (atbilstoša poza, žesti, sejas izteiksme, distance u. c.). Piemērā par bērnu vecāks ar labu uzvedības reakciju varētu apsēsties bērnam blakus, lai acu skatiens būtu vienā līmenī ar bērnu, un mierīgā, maigā balsis tonī pajautāt, kas noticis, izrādot gatavību uz klausīt.

Lai efektīvi izmantotu sociālās prasmes ikdienā, svarīga spēja integrēt visas šīs trīs funkcijas, līdz ar to sociālās prasmes ir kompleksu zināšanu un prasmju

³⁶⁵ Bellack, A. S., Mueser, K., Gingerich, S., & Agresta, J. (2004). *Social Skills Training for Schizophrenia: A Step-by-Step Guide*. New York: Guilford Press, p. 337.

kopums, kas katram cilvēkam var būt attīstīts dažādā līmenī. Sociālā disfunkcija rodas tad, ja cilvēkam ir grūtības kādā no šo funkciju izpildēm, kā rezultātā viņš nespēj realizēt atbilstošu sociālo lomu. Sociālās disfunkcijas pazīmes:

- ✓ klients nezina, kā atbilstoši uzvesties,
- ✓ klients neizmanto nepieciešamo prasmi piemērotā brīdī,
- ✓ klienta piemēroto uzvedību grauj sociāli nepiemērota uzvedība (piemēram, cilvēks ir ieradies uz bērēm, lai paustu līdzjūtību, pludmalei piemērotā apģērbā).

Cilvēkiem, kuriem ir vāji attīstītas sociālās prasmes, ir grūtības veidot un ilgtermiņā uzturēt attiecības, atrisināt konfliktsituācijas, pilnvērtīgi mācīties un atrast darbu. Jo vājāk attīstītas sociālās prasmes, jo lielāku iespaidu tās atstāj uz cilvēka ikdienas funkcionēšanu un labsajūtu. Vāju sociālo prasmju veidošanos var ietekmēt³⁶⁶: (1) sociālo prasmju trūkums, piemēram, klients audzis ģimenē, kur vecākiem nav bijušas atbilstošas sociālās prasmes, no kurām mācīties; (2) biopsihosociālas problēmas, kuru rezultātā pavājinās vai neattīstās sociālās prasmes, piemēram, depresija, sociālā fobija, vientulība, alkoholisms, šizofrēnija; (3) psiholoģiska trauma, kuras rezultātā apgrūtināta saskarsme ar cilvēkiem, piemēram, vardarbība, šķiršanās, zaudējums; (4) ilgstoša atrašanās sociāli izolējošā vidē, kas nesniedz pozitīvu pastiprinājumu sociālajām prasmēm, piemēram, apcietinājums.

Sociālo prasmju treniņš ir efektīvs veids, kā, attīstot starppersonu saskarsmes prasmes, atrisināt psihosociālās problēmas. KBT sociālo prasmju treniņš balstās uz operantā nosacījuma teorijas³⁶⁷ un sociālās iemācīšanās teorijas³⁶⁸ principiem. Sociālās prasmes var tikt mācītas gan individuāli, iekļaujot kā vienu no metodēm kopējā psihoterapijas procesā, kā arī grupās, kuras veido ar mērķi apgūt konkrētas sociālās prasmes (grupas komunikācijas pamatprasmju apgūšana cilvēkiem ar vājām sociālām prasmēm, dusmu regulēšanas grupas u. c.).

Darbs grupās bieži vien var būt intensīvāks un efektīvāks nekā individuāli, jo grupā ir iespēja socializēties un trenēt prasmes ar dažādiem cilvēkiem, kā arī

³⁶⁶ Liberman, R. P., DeRisi, W. J., & Mueser, K. T. (1989). *Social Skills Training for Psychiatric Patients*. New York: Pergamon Press, p. 250.

³⁶⁷ Skinner, B. F. (1953). *Science and Human Behavior*. New York, Macmillan, p. 461.

³⁶⁸ Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

komunikācija starp grupas dalībniekiem var turpināties ārpus nodarbībām. Sociālās prasmes var trenēt gan bērniem, gan pusaudžiem, gan pieaugušajiem.

Sociālo prasmju apgūšana vairāk līdzinās treniņam, nevis terapijai, līdz ar to terapeits vairāk ieņem skolotāja lomu. Mācīšanās procesā svarīgākais ir nevis tikai pārrunāt ar klientu, kā būtu jādara, bet ļaut klientam sociālo prasmi praktiski izmēģināt, daudzas reizes trenēt un tad pielietot reālās dzīves situācijās. Dažādas sociālo prasmju grupas, ko var mācīt klientiem, var aplūkot 7.11.1. tabulā.

Neverbālās un verbālās prasmes veido bāzi visām pārējām prasmēm, jo visas prasmes ietver gan neverbālo, gan verbālo komunikāciju.

Emociju prasmes ir svarīgas, lai varētu regulēt savu emocionālo stāvokli un atbilstoši reaģēt uz citu cilvēku emocijām. Klientiem, lai iemācītos emociju regulāciju, vispirms māca atpazīt un nosaukt savas emocijas, saistīt tās ar domām, ķermeņa reakcijām un uzvedību. Tiek mācīti dažādi paņēmieni, kā mazināt emociju intensitāti (piemēram, relaksācijas vingrinājumi, domu maiņa, uzmanības novēršana), kurus klients varēs pielietot reālās dzīves situācijās. Citu cilvēku emociju atpazīšanu var mācīt, izmantojot attēlus, filmas vai arī grupā mācoties atpazīt citu dalībnieku emocijas.

Problēmu risināšanas prasmes sastāv no vairākiem soļiem, kas ietver problēmas un mērķa definēšanu biheiviorālos terminos, iespējamo problēmrisināšanas stratēģiju ģenerēšanu, vispiemērotākās stratēģijas izvēlēšanos, rīcības plānošanu, plāna realizāciju un rezultātu izvērtēšanu. Grupā problēmrisinājumu ģenerēšanā piedalās visi grupas dalībnieki, kas palīdz iegūt jaunas idejas un plašāku skatījumu uz problēmrisināšanu.

Aizsardzības prasmes svarīgi apgūt klientiem, kuri ātri pakļaujas citiem un nemāk aizstāvēt savu viedokli. Klientus izglīto par līdzvērtīgumu un cieņu attiecībās, tiesībām izteikt savas vajadzības un tās aizstāvēt, kā arī praktiski apmāca aizstāvēt savu viedokli, pateikt "nē" u. c. prasmes.

Intimitāti veidojošās prasmes ir prasmes, kas var palīdzēt izveidot tuvākas partnerattiecības, kā arī kopumā veidot pozitīvāku saskarsmi ar cilvēkiem.

Sociālo prasmju mācīšanos var piemērot konkrētai klienta vajadzībai, piemēram, darba atrašanai, budžeta sastādīšanai, bērnu audzināšanai u. c.

7.11.1. tabula. Sociālo prasmju grupas

SOCIĀLO PRASMJU GRUPA	APGŪSTAMĀ VAI ATTĪSTĀMĀ PRASME
Neverbālās prasmes	<p>Veidot un uzturēt acu kontaktu.</p> <p>Vingrināt sekot līdzī žestiem sarunas laikā.</p> <p>Vingrināt veidot pārliecinātu (ne agresīvu, ne pasīvu) ķermeņa stāju un pozu.</p> <p>Mācīt ievērot situācijai atbilstošu distanci.</p>
Verbālās prasmes	<p>Apgūt un attīstīt prasmi uzsākt sarunu.</p> <p>Mācīties skaidri izteikt savas vajadzības.</p> <p>Vingrināt klausīšanās prasmes (nepārtraukt, raudzīties uz runātāju, palikt uz vietas).</p> <p>Mācīties uzdot precīzus jautājumus.</p>
Emociju regulācijas prasmes	<p>Vingrināt atpazīt savas un citu emocijas.</p> <p>Vingrināt izteikt vārdos un ar ķermeni savas emocijas.</p> <p>Apgūt un attīstīt spēju regulēt savas emocijas.</p> <p>Mācīties izrādīt empātiju vai izpratni.</p>
Problēmu risināšanas prasmes	<p>Mācīties definēt problēmu.</p> <p>Mācīties izvirzīt mērķi.</p> <p>Mācīties meklēt vairākus risinājumus un tos izvērtēt.</p> <p>Mācīties pieņemt lēmumu par atbilstošāko, realizējamāko risinājumu.</p> <p>Mācīties plānot problēmu risināšanas soļus un tos realizēt.</p> <p>Attīstīt spēju tikt galā ar vilšanos un neveiksmēm.</p> <p>Mācīties lūgt un pieņemt palīdzību.</p>
Sevi aizsargājošas prasmes	<p>Mācīties pateikt “nē”, izvērtējot savas iespējas palīdzēt.</p> <p>Attīstīt spēju izrādīt pārliecību saskarsmē ar citiem.</p> <p>Attīstīt spēju apzināties un aizstāvēt savas intereses un vajadzības.</p> <p>Attīstīt prasmi sniegt un uz klausīt kritiku.</p>
Intimitāti veidojošās prasmes	<p>Attīstīt prasmi sniegt pozitīvu uzmanību.</p> <p>Attīstīt prasmi sniegt pozitīvu pastiprinājumu un iedrošinājumu.</p> <p>Mācīties izteikt patiesus komplimentus.</p> <p>Mācīt izprast veselīgas robežas, attīstīt prasmes uzstādīt, ievērot un noturēt robežas.</p> <p>Attīstīt prasmi pārtraukt attiecības cieņpilni pret sevi un otru cilvēku.</p>

Sociālo prasmju apmācībā izmantots plašs kognitīvo un biheiviorālo paņēmienu klāsts. Autori Kriss Segrins (*Chris Segrin*) un Mišela Giverte (*Michelle Givertz*)³⁶⁹, kā arī Alekss Kopelovics (*Alex Kopelowicz*), Roberts Pols Libermans (*Robert Paul Liberman*) un Roberts Zarate (*Robert Zarate*)³⁷⁰ minējuši šādus paņēmienus.

Sociālo prasmju izvērtējums. Gan individuālajā, gan grupu darbā apmācība var sākties, ja noskaidrots, kādas sociālās prasmes klientam jāattīsta. Izvērtēšanas procesā terapeits var izmantot sarunu, lomu spēli, sociālo prasmju aptaujas, lai izzinātu gan klienta grūtības, gan resursus (motivācijas līmeni, spēju iemācīties) prasmju attīstīšanai.

Procesa virzība no vienkāršiem elementiem uz sarežģītākiem. Ikvienu sociālo prasmju apmācība virzās no vienkāršāku prasmju apguves uz sarežģītāku. Apmācības procesu sāk ar vienkāršāku pamatprasmju apguvi, un tikai tad, kad tās apgūtas, notiek virzīšanās uz nākamo sarežģītības pakāpi. Parasti kā pirmās apgūst neverbālās prasmes (paskatīšanās uz otru cilvēku, pasmaidīšana, atvērtas ķermeņa pozas ieņemšana u. c.), tad turpina ar verbālām prasmēm (vajadzību izteikšana, lūgums pēc palīdzības).

Uzvedības instrukcijas. Terapeits vai sociālais darbinieks sniedz instrukcijas skaidrā, vienkāršā valodā. Instrukcijas var būt šādas:

- ✓ Tieši norādījumi – terapeits vai sociālais darbinieks precīzi izstāsta katru prasmes apgūšanas soli, var izmantot uzskates līdzekļus (izdales materiāli, pieraksts uz tāfeles).
- ✓ Individuāla vadība (*koučings*) – terapeits vai sociālais darbinieks klientei, kura, piemēram, nezina, kā izturēties darba intervijā, izstāstīs, kuriem sociālo prasmju aspektiem būtu svarīgi pievērst uzmanību, lai izveidotu labu kontaktu (acu skatiens, žesti, mīmika, poza, balss tonis, atvērti jautājumi, pastāstīšana par sevi u. c.).
- ✓ Vērtīgu klienta vai grupas ideju atbalstīšana – lomu spēles laikā terapeits vai sociālais darbinieks var klientu apstādināt un jautāt, kā viņš varētu

³⁶⁹ Segrin, C., & Givertz, M. (2003). Social Skills Training and Development. In J. O. Greene & B. R. Burlison (Eds.). *Handbook of Communication and Social Interaction Skills*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, pp. 135–176.

³⁷⁰ Kopelowicz, A., Liberman, R. P., & Zarate, R. (2006). Recent Advances in Social Skills Training for Schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin*, 32, 12–23.

rīkoties citādāk. Grupā ieteikumus var lūgt visiem grupas dalībniekiem. Terapeits vai sociālais darbinieks atbalsta to klienta vai grupas priekšlikumu, kas visvairāk atbilst optimālam komunikācijas modelim.

Apmācība pēc parauga. Pirms klientam piedāvāt izmēģināt un pielietot kādu prasmi, terapeitam vai sociālam darbiniekam šīs prasme jāparāda. Piemēram, strādājot pie skaļākas vai klusākas runas vingrināšanas, terapeits vai sociālais darbinieks demonstrē, kā skan pārāk skaļa vai klusa balss un kāds būtu piemērots balss skaļums. Pētījumos ir parādīties, ka iemācīšanās process ir efektīvāks, ja paraugs ir līdzīgs klientam un parādītā prasme ir pietiekami laba, bet nav ideāla. Svarīgi demonstrējamo prasmi sadalīt nelielos posmos un lūgt klientam uzreiz atkārtot. Tūlītējo atgriezenisko saiti sniedz konkrēti, sākot ar to, kas izdevās labi, un tad iesakot nepieciešamās izmaiņas. Atgriezeniskā saite ir svarīga, lai uzlabotu klienta prasmes, novērtētu uzlabojumus un uzslavētu, tādējādi stiprinot klienta pašpārliecītību un uzturot motivāciju. Veiksmīgu prasmes izpildījumu vienmēr vajag lūgt klientam atkārtot vēlreiz, lai klients var gūt lielāku pārliecību par saviem spēkiem.

Lomu spēles. Apmācības procesā viens no paņēmieniem, kas ļauj klientam praktizēt sociālās prasmes, ir lomu spēles. Lai iemācītos konkrēto prasmi, nepieciešams to atkārtot vairākas reizes, bet dažādās situācijās un variācijās. Lomu spēlēs izspēlē konkrētu situāciju, par ko terapeits vai sociālais darbinieks sniedz klientam atgriezenisko saiti – kas viņam izdevies labi un kas jāuzlabo. Klients, ieviešot ieteiktās izmaiņas, atkārtoti spēlē šo pašu lomu spēli, process turpinās, līdz prasme apgūta. Lai klients labāk izprastu, kā citi cilvēki jūtas saskarsmē ar viņu, viņam piedāvā iejusties citu cilvēku pozīcijā (drauga, partnera, vadītāja u. c.). Piemēram, vecākam, kurš kliež uz savu bērnu, var lūgt iztēloties, kā šajā brīdī jūtas bērns.

Mājasdarbi. Ja klients nepielietos iemācītās prasmes savā ikdienas dzīvē, tad apmācībai nav īpašas nozīmes, tāpēc mājasdarbi ir viens no veidiem, kā klients var praktizēt savas apgūtās prasmes reālās dzīves situācijās. Piemēram, klienta, kurš sesijā ir praktizējis komplimentu izteikšanas prasmi, mājasdarbs varētu būt pateikt pieciem cilvēkiem komplimentu. Nākamajā sesijā terapeits ar klientu pārrunās, kādus tieši komplimentus klients izteicis, kā viņš jūties teikšanas brīdī un kā cilvēki reaģējuši uz to.

Pamazām arī Latvijā arvien vairāk attīstās sociālo prasmju apmācības grupas, kuru mērķauditorija ir sociālā dienesta klienti. 2016. gadā projekta “Rīgas Ģimeņu atbalsta programma 2014–2016” ietvaros pēc Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas pasūtījuma KBT psihoterapeites Ilona Krone un Baiba Griščuka izveidoja sociālo prasmju programmu vecākiem, kas tika apmācīta sociālo dienestu darbiniekiem un veiksmīgi pielietota visā Latvijā. Vairākos Latvijas novados sociālo prasmju grupas sanāk regulāri, tās iekļauj sociālo dienestu darbībā. Sociālie darbinieki atzīst programmu kā labu atbalsta līdzekli, kas palīdz klientam ar sociālo darbinieku runāt vienā valodā. Sociālo dienestu klienti, kuri apmeklēja grupu, atzīst, ka grupa ir praktiska un uz konkrētām prasmēm vērsta. Viņiem patīk, ka nav tikai jāklausa un var praktiski izmēģināt visas prasmes – kā nomierināties, kā pateikt “nē” kādam uzbāzīgam kaimiņam. Klienti un sociālie darbinieki stāsta, ka šīs prasmes palīdz klientam labāk saprasties ar saviem bērniem, būt drošākiem darba meklējumos un labāk tikt galā ar stresa situācijām.

7.12. MĀJASDARBU IZMANTOŠANA MĒRĶA SASNIEGŠANAI

KBT terapijas, kā arī sociālā darba procesā būtiska sastāvdaļa ir klienta patstāvīgais darbs starp tikšanās reizēm. Tā saucamie mājasdarbi ir nepieciešami, lai nostiprinātu apgūstamās sociālās prasmes, jaunas, adaptīvas uzvedības formas, atpazītu un apstādinātu domāšanas kļūdas, ar kurām strādā konsultāciju laikā. Mājasdarbu kontekstā var pārrunāt iespējamās piemērotās rīcības mērķu sasniegšanai, piemēram:

- a) izvēlēties darbības, kas jāveic biežāk, lai palielinātu pozitīvu ilgtermiņa ieguvumu iespējas;
- b) izvēlēties darbības, kas veicina nozīmīgas izmaiņas;
- c) izvēlēties darbības, kas nepastiprina vai neuztur problemātisko uzvedību;
- d) izvēlēties vismaz vienu jaunās uzvedības veidu, kuru klients (bērns vai pieaugušais) var viegli sasniegt. Var izvēlēties kādu uzvedību, kas bieži

sastopama ģimenes locekļu vidū, piemēram, ieturēt kopīgas ēdienreizes pie galda u. c. Šāda pieeja klientam dos kompetences un varēšanas sajūtu; e) izvēlēto uzvedību definēt skaidri un visiem saprotami, lai diskusijas, vai uzvedība patiešām ir notikusi, kā arī lai izvairītos no individuālas interpretācijas un nepamatotām gaidām. Piemēram, var dažādi uztvert, ko nozīmē sakārtota istaba, pilnvērtīga diena u. c.

Būtiski atcerēties, ka grūtības jebkurā pārmaiņu procesā ir neizbēgamas. Sadarbojoties ar klientu un iedrošinot viņu turpināt pildīt mājas uzdevumus, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, sociālais darbinieks ir kā piemērs klientam, ka jebkuras problēmas ir risināmas. Tikai dažas problēmas var atrisināt ātri, bet citas prasa vairāk laika un ieguldījuma.

7.13. SOCIĀLĀ GADĪJUMA ANALĪZE

Gadījuma apraksts

Tēvs (31 g. v.) un māte (29 g. v.) ir sociālās palīdzības saņēmēji sociālajā dienestā. Māte ir astotajā grūtniecības mēnesī. Ģimenē aug dēls, kuram ir viens gads. No sociālās palīdzības organizatoriem tika saņemta informācija, ka tēvam un mātei novērotas pazīmes, kas varētu liecināt par iespējamo atkarību no narkotiskajām vielām (neadekvāta uzvedība, grūtības uztvert darbinieka teikto, palēninātas kustības un reakcija, ilgstoša atrašanās tualetes telpā, tēvs esot draudējis ar fizisku izrēķināšanos sociālās palīdzības organizatoriem). Klientiem piedāvāja atkarību profilakses speciālista konsultācijas. Abi klienti ir apmeklējuši pa vienai atkarību profilakses speciālista konsultācijai. Sazinoties ar atkarību profilakses speciālistu, tika noskaidrota informācija, ka tēvam agrāk bijusi atkarība no narkotiskajām vielām (konsultācijas laikā to apstiprināja arī tēvs). Sazinoties ar ģimenes ārstu, tika noskaidrota informācija, ka vecāki medicīnisko aprūpi bērnam nodrošina pilnībā, sūdzību neesot. Apsēkošanas laikā iepriekšējā dzīvesvietā konstatēja, ka dzīvesvietas apstākļi ir bērnam droši. Konsultāciju laikā ar sociālo darbinieku un apsekojot

dzīvesvietu klientiem netika novērotas pazīmes, kas varētu liecināt par atkarību izraisošo vielu lietošanu.

Pēc kāda laika ģimene parādu dēļ bija spiesta aiziet no īrētā dzīvokļa un apmēram mēnesi dzīvoja krīzes centrā. No krīzes centra darbiniekiem tika saņemta informācija, ka vecākiem ir novērota narkotisko vielu lietošana un izplatīšana. Pamatojoties uz to, ka vecāki ar savu rīcību apdraudēja bērna dzīvību un veselību, bērnu ar Valsts policijas palīdzību izņēma no ģimenes un nogādāja bērnu krīzes centrā, bērnu aizgādības tiesības pārtrauca ar bāriņtiesas vienpersonisku lēmumu, vecākus aizveda veikt analīzes iespējamo narkotisko vielu lietošanas pārbaudei. Atrodoties krīzes centrā, klienti vairākkārt bija pārkāpuši iekšējas kārtības noteikumus, tāpēc pakalpojumu viņiem pārtrauca. No Valsts policijas darbinieces sociālajā dienestā tika saņemta informācija, ka vecāku bioloģiskajā materiālā ir atrodamas konkrēto narkotisko vielu lietošanas pazīmes, tas nozīmē, ka bērna vecākiem ir atkarība no narkotiskajām vielām. No bērnu krīzes centra darbiniekiem tika saņemta informācija, ka vecāki regulāri apciemo dēlu, rūpējas par viņu, izrāda interesi. Pārkāpumu nav. Vecāki apmeklēja centra psihoterapeitu. Bērns ar nepacietību gaida vecākus un ir priecīgs viņus satikt. Viņu starpā novērotas pozitīvas attiecības.

Sociālā gadījuma risināšana, izmantojot KBT elementus

Sociālais darbinieks var strādāt ar abiem vecākiem, apkopojot un precizējot esošās problēmas, kā arī to uzturošos faktoros. Šajā gadījumā tās būtu – narkotisko vielu lietošana un glabāšana, dzīvesvietas zaudēšana, bērna aprūpes un aizgādības tiesību zaudēšana, bērna emocionālo vajadzību nodrošināšana. Sarunā ar klientu būtiski neizteikt klientam pārmetumus vai rosināt vainas sajūtu, kas varētu apgrūtināt klienta uzticēšanos sociālajam darbiniekam un samazinātu motivāciju sadarboties ar sociālo dienestu.

GADĪJUMA IZPĒTE – saruna ar klienti (sievieti)

Sociālais darbinieks (Sd.): Lūdzu, pastāstiet, kas, Jūsuprāt, ir galvenās Jūsu dzīves problēmas.

Kliente (Kl.): Es nespēju dzīvot bez sava bērna. Ļoti gribu, lai bērns ir kopā ar mums.

Sd.: Jūs vēlaties atgūt bērna aizgādības tiesības. Kādēļ, Jūsuprāt, bērns nedzīvo kopā ar Jums?

Kl.: Domāju, ka krīzes centrā mūs ar vīru nepatiesi apmeloja. Mēs par bērnu vienmēr esam labi rūpējušies. Bērns ir paēdis, apģērbts, nomazgāts. Tas ir netaisnīgi, ka mums atņēma bērnu.

Sd.: No krīzes centra saņemtās informācijas un mūsu iepriekšējās sadarbības ir redzams, ka spējat bērnam nodrošināt aprūpi. Vai ir kādi citi iemesli, kādēļ bērns nav kopā ar Jums?

Kl.: Nu tur bija minēts par narkotikām. Taču mēs ar vīru neesam nekādi smagie lietotāji. Pāris reizi esam uzsmēķējuši zāli, bet tā jau uzreiz atkarība.

Sd.: Jūs sakāt, ka pāris reizes uzsmēķējat “zāli”. Kā, pēc Jūsu domām, “zāles” smēķēšana ietekmē Jūsu ģimenes dzīvi, bērnu?

Kl.: It kā jau nekas traks nenotika. Zinu, ka nevajadzētu smēķēt zāli, toreiz atkarību speciālists teica, ka zāle ietekmē koncentrēšanos un atmiņu. Taču reizēm ir tik liela spriedze, ka vajag “atlaist”.

Sd.: Vai es saprotu pareizi, ka reizēm izjūtat lielu spriedzi, ar kuru netiekat galā?

Kl.: Jā. Ir tik daudz kreņķu. Pietrūkst naudas dzīvoklim. Vīrs pelna maz. Man šobrīd nav ienākumu. Drīz dzims otrs bērns. Visa ir par daudz. Es ļoti mīlu savu bērnu un gribu visu sakārtot.

Sd.: Es saprotu, ka ikdienā ir daudz spriedzes. Taču, kā Jūs redzat, marihuānas smēķēšana problēmas un to radīto spriedzi neatrisina. Es dzirdu, ka šobrīd Jūsu dzīvē ir vairākas problēmas, kuras būtu svarīgi atrisināt. Atzīmēsim tās! Kas būtu pati galvenā problēma?

Kl.: Bērna atgūšana!

Sd.: Tātad aizgādības tiesību zaudējums un vēlme tās atjaunot ir galvenā problēma. Kas būtu nepieciešams, lai šo atrisinātu?

Kl.: Jāpārtrauc smēķēt “zāle”. Tā teica bāriņtiesā.

Sd.: Otrā problēma tad būtu marihuānas lietošana. Vai tā?

Kl.: Jā.

Sd.: Ja Jūs nesmēķētu marihuānu, kas būtu citādāk?

Kl.: Tad bērniņš būtu kopā ar mums, jo mēs ar vīru patiešām spējam par viņu parūpēties. Tāpat mēs varētu palikt krīzes centrā, kamēr atrisinām dzīvokļa jautājumu.

Sd.: Jūs teicāt, ka marihuānu smēķējat, kad izjūtat spriedzi. Vai grūtības pārvarēt stresu, regulēt emocijas būtu vēl viena no problēmām?

Kl.: Tā laikam sanāk. Nu netieku ar stresu galā. Bet, ja mums būtu kur dzīvot, tad arī stresa būtu mazāk.

Sd.: Tātad dzīvesvietas atrašana un apmaksāšana būtu vēl viena problēma.

Problēmu apkopošana un precizēšana ir būtiska, lai izvirzītu sadarbības mērķus, kas būtu specifiski, izmērāmi, sasniedzami, būtiski klienta problēmas risināšanā un paveicami noteiktā laika griezumā.

GADĪJUMA IZPĒTE – mērķu izvirzīšana

Balstoties uz iepriekš precizētajām problēmām, katrai no tām var izvirzīt mērķus, kurus ieteicams sadalīt mazākos mērķos un uzdevumos ar noteiktu laika atskaiti. Galvenā klientes problēma ir bērna aizgādības tiesību zaudēšana. Lai atjaunotu aizgādības tiesības, klientei ir: 1) jāatrisina marihuānas smēķēšanas problēma, 2) jānācās plānot līdzekļi, 3) jāapgūst emociju regulēšanas prasmes, lai mazinātu risku atsākt marihuānas smēķēšanu. Šajā gadījumā mērķis galvenās problēmas risināšanai būtu – izpildīt visus iepriekš minētos nosacījumus trīs mēnešu laikā līdz noliktajam tiesas sēdes datumam. Katru nosacījumu jeb mazākas problēmas būtu jāsadala mazākos mērķos.

Mērķis: pārtraukt marihuānas smēķēšanu. Lai sasniegtu mērķi, tas jā-sadala mazākos soļos: a) apmeklēt atkarību speciālistu reizi nedēļā, b) apmeklēt psihologa vai terapeita konsultāciju, lai mācītos atpazīt un regulēt stresu, c) no šīs dienas pārtraukt kontaktēties ar cilvēkiem, kas piegādā marihuānu, d) veikt marihuānas kontroles testu divreiz mēnesī.

Mērķis: prast plānot ģimenes budžetu. Lai sasniegtu mērķi: a) kopā ar sociālo darbinieku izveidot ģimenes budžeta burtnīcu, b) apgūt problēmu risināšanas prasmes, lai prastu risināt ar finansēm saistītus jautājumus, c) atturēties veikt spontānus, nepārdomātus pirkumus (saistīts ar problēmu risināšanas prasmēm un emociju regulācijas prasmēm).

Mērķis: prast regulēt emocijas (stresu, neapmierinātību, trauksmi u. c.). Mērķa sasniegšanai izvirzītie mazie mērķi: a) atpazīt stresu/trauksmi rosinošās situācijas, b) apgūt stresa vadīšanas, relaksācijas tehnikas, c) apzināties automātiskās negatīvās domas, domāšanas kļūdas, kas izraisa situācijas pārvērtēšanu un emocionālu pārreaģēšanu, d) apzināties un prast izteikt savas vajadzības, e) prast lūgt palīdzību, sadarboties ar dzīvesbiedru.

Lai noteiktu koriģējamās uzvedības (mērķa uzvedības, problemātiskās uzvedības) funkcijas, atklātu cēloņsakarības starp psiholoģiskajiem, uzvedības un vides faktoriem tieši pirms un pēc uzvedības, izmantojama tehnika “Ķēdes analīze”. Tā aizgūta no KBT trešā viļņa terapijas virziena – dialektiski biheiviorālās terapijas. “Ķēdes analīze” dod iespēju atpazīt, kādas prasmes klientam nepieciešams attīstīt, dod iespēju sniegt konkrētu atbalstu un uzlabo klienta refleksijas spējas.

Norise: Sociālais darbinieks un klients analizē “ķēdes” posmus, piefiksējot secīgi notikumus, domas, emocijas, uzvedību un impulsus, kā tās demonstrēts piemērā ar tēvu (31 g. v.). “Ķēdes analīze” var būt kā veidlapa, ko kopīgi dialoga formā aizpilda tikšanās laikā, balstoties uz cieņpilnām attiecībām.

GADĪJUMA IZPĒTE – “ķēdes analīze” sarunā ar klientu

Sd.: *Kāda ir problemātiskā uzvedība, ko šodien analizēsim?*

Kl.: *Vielu lietošana.*

Sd.: *Kas Jūsos un/vai apkārtējā vidē padarīja Jūs ievainojamāku pret problemātisko uzvedību?*

Kl.: *Nebiju izgulējies jau no vakardienas, aizskatījos televizoru, jo esmu stresā.*

Sd.: *Kāds ārējais notikums-provokators, aizsāka Jūsu problemātiskās uzvedības ķēdi? (Kas notika TIEŠI PIRMS motivācijas iestāšanās darbībā.) Ierakstiet šajā lapā!*

1) Diena, kad notika notikums-provokators: *Pirmdiena. Sieva atnāca mājās un prasīja, kad es beidzot dabūšu normālu darbu.*

2) Aprakstiet konkrēti, detalizēti, kas īsti notika, iekļaujot domas, tēlus, emocijas, impulsus rīkoties, reālu darbību, notikumus vidē! Atzīmēsim to šajā tabulā!

✓ *Ko Jūs domājat tajā brīdī? Es nodomāju: “Es to nevaru izturēt, lai taču liek mani mierā, es daru, ko varu.”*

✓ *Kā Jūs rīkojāties? Pateicu sievai, lai liek mani mierā (ne tik pieklājīgi).*

✓ *Kas notika pēc tam, kad pateicāt to sievai? Sieva sāka raudāt, un es sajutos vainīgs un slikts.*

✓ *Kā Jūs jutāties? Biju stresā, negribēju tā justies, izmantoju narkotiskās vielas, lai sajostos labāk.*

Sd.: *Kādas bija ārējās sekas īstermiņā un ilgtermiņā?*

Kl.: *Īstermiņa: strīds neturpinājās. Ilgtermiņa: problēmas ar dienestiem un institūcijām, problēmas mājās iekrājās.*

Sd.: *Kādas bija iekšējās (intrapersonālās) sekas īstermiņā un ilgtermiņā?*

Kl.: *Īstermiņa: sajutos brīvs, netraucēja nekādas domas un problēmas, bet pirms tam man bija kauns un es dusmojos. Ilgtermiņa: jutos bezspēcīgs, vājš, nevērtīgs. Vaina un pašpārmetumi par vielu lietošanu.*

Sd.: *Kāda ir problemātiskās uzvedības negatīvā ietekme?*

Kl.: *Stress mājās, problēmas ar institūcijām kopumā, nerisinu problēmas. Aizvainoju sievu.*

Turpinājumā var izmantot problēmrisināšanas stratēģijas vai kognitīvo rekonstrukciju, strādājot ar domām. Kopā ar klientu var izstrādāt **profilakses plānu**.

GADĪJUMA IZPĒTE – profilakses plāns

Ievainojamības samazināšanas veidi nākotnē:

Neskatīties televizoru tik ilgi vakarā, radināt sevi iet laicīgāk gulēt. Vairāk staigāt kājām vai paskriet, lai būtu mazāk stresa, aiziet pie ārsta, lai palīdzētu noregulēt stresu. Prasīt sociālajam darbiniekam vai psihologam, kā tikt galā ar emocijām.

Veids, kā novērst notikumu-provokatoru nākotnē:

Es nevaru novērst šādus notikumus-provokatorus, tāpēc man jāmācās atbildēt sievai, jāmācās ar viņu runāt, risināt problēmas.

Negatīvo seku labošanas plāns:

Atvainoties sievai. Pārrunāt svarīgos mūsu ģimenes jautājumus, vērsties pēc palīdzības pie atkarību speciālista, sadarboties ar dienestu problēmu risināšanā.

Problēmu risināšana nepieciešama, lai klients varētu sasniegt izvirzītos mērķus. Vienā tikšanās reizē vēlams risināt vienu aktuālo klienta problēmu un turpināt sekot tā izpildei, lai apzinātu resursus un saprastu grūtības. Ja klients sākotnēji kādu problēmu atrisinās veiksmīgi, tad tas viņu motivēs turpināt sadarbību.

GADĪJUMA IZPĒTE – darbs ar problēmu risināšanas prasmēm (motivējoša saruna)

Sd.: *Mēs pagājušā reizē izvirzījām vairākus mērķus, un viens no svarīgākajiem, lai atgūtu aizgādības tiesības, ir atkarības speciālista apmeklēšana. Kā Jums ar to veicas?*

Kl.: *Nu pagaidām es neesmu zvanījusi atkarību speciālistei, jo viņa pieņem kaimiņu ciemā un es nevaru nekādi tur nokļūt. Ar mašīnu tur jābrauc 20 minūtes, un mums nav mašīnas. Ar autobusu man ir grūti, tas iet tikai divas reizes dienā, un tad man ir ilgi jāgaida, lai nokļūtu atpakaļ. Es gribu atgūt bērnu, bet nu kā es varu tur nokļūt, ja tas ir tik tālu!*

Sd.: Labi, ka pastāstījāt par šiem sarežģījumiem. Tātad šobrīd galvenā problēma ir nokļūšana pie atkarību speciālista.

Kl.: Jā, tā ir problēma. Gan man, gan vīram.

Sd.: Tādā gadījumā es ierosinātu mūsu tikšanās reizē veltīt laiku šai problēmai. Vai Jūs būtu gatava, ka mēs kopīgi padomātu, kā atrisināt šo problēmu?

Kl.: Nezinu, varam jau mēģināt, tikai nezinu, vai tas palīdzēs.

Sd.: Pamēģināsim. Lai vieglāk būtu orientēties problēmas risināšanā, pierakstīsim uz lapas galveno problēmu un mērķi.

Bieži vien cilvēkiem, saskaroties ar problēmām vai nonākot netipiskās situācijās, ir grūti ieraudzīt alternatīvas, citas iespējas, kā tās atrisināt, neizmantojot tipisko uzvedību, piemēram, izvairīšanos. Tālāk aplūkots, kā sociālais darbinieks var virzīt sarunu, lai mudinātu klientu rast vairākus risinājumus.

GADĪJUMA IZPĒTE – darbs ar problēmu risināšanas prasmēm (problēmas definēšana, risinājumu meklēšana)

Uz lapas uzraksta:

Problēma: Grūtības nokļūt pie atkarību speciālista.

Mērķis: Regulāri apmeklēt atkarību speciālista konsultācijas.

Sd.: Tagad mēs varētu kopīgi izdomāt dažādus variantus, kā risināt šo problēmu, kas varētu palīdzēt regulāri nokļūt pie atkarību speciālista. Mēģināsim kopīgi pafantazēt, iedomājoties gan reālus, gan mazāk reālus risinājumus. Tie drīkst būt arī mulķīgi, jo svarīgākais ir izdomāt pēc iespējas vairāk variantus. Vai ir jau kāda ideja, kas varētu palīdzēt atrisināt šo problēmu?

Kl.: Braukt ar autobusu, neiet pie atkarību speciālista.

Visus izdomātos problēmu risināšanas variantus pieraksta.

Problēmu risināšanas varianti:

- ✓ Braukt ar autobusu.
- ✓ Nopirkt mašīnu.

- ✓ Palūgt, lai klientes vecāki aizved, jo viņiem ir mašīna.
- ✓ Nebraukt uz konsultācijām.
- ✓ Palūgt, lai sociālais dienests nodrošina transportu.
- ✓ Pajautāt, vai varbūt atkarību speciāliste var atbraukt uz konsultācijām pie klientes.
- ✓ Pajautāt kaimiņam, lai aizved.
- ✓ Konsultācijas veikt attālināti.
- ✓ Samazināt konsultāciju regularitāti – vienu reizi divās nedēļās.

Nākamais solis ir katru no izvirzītajiem risinājumiem izvērtēt, cik lielā mērā katra izvēlētā rīcība atrisinātu definēto problēmu.

GADĪJUMA IZPĒTE – darbs ar problēmu risināšanas prasmēm (risinājumu izvērtēšana)

Sd.: Mums tiešām izdevās izdomāt daudz variantu, kā varētu risināt šo problēmu. Tagad mēs varētu izvērtēt katra risinājuma plusus un mīnus, lai varētu pieņemt lēmumu, kurš no variantiem būtu visefektīvākais.

VARIANTI	PLUSI	MĪNUSI
Braukt ar autobusu.	Iet regulāri, nav jāprasa palīdzība citiem. Lētāk nekā braukt ar mašīnu.	Reti brauc, ilgi brauc. Ilgi jāgaida, lai nokļūtu atpakaļ.
Nopirkt mašīnu.	Varētu aizbraukt uz konsultācijām.	Šobrīd nav naudas, lai nopirktu mašīnu. Nav autovadītājas tiesības. Naudu vajadzēs arī benzīnam.
Palūgt, lai klientes vecāki aizved, jo viņiem ir mašīna.	Varētu laicīgi aizbraukt uz konsultācijām. Būtu ērti.	Jāprasa vecākiem, ar kuriem nav pārāk labas attiecības. Klients justos, ka apgrūtina vecākus, ka ir viņiem parādā. Vecāki varētu kritizēt klienti.

VARIANTI	PLUSI	MĪNUSI
Nebraukt uz konsultācijām.	Nebūtu jādomā, kā nokļūt, nebūtu jārisina problēma.	Nevarētu atgūt bērnu.
Pajautāt, vai varbūt atkarību speciāliste var atbraukt uz konsultācijām pie klientes.	Nebūtu jābrauc. Varētu ar kājām aiziet uz konsultāciju.	Nav.
Pajautāt kaimiņam, lai aizved.	Varētu laicīgi nokļūt uz konsultācijām.	Jābūt atkarīgai no kaimiņa. Jāmaksā nauda par benzīnu.
Konsultācijas veikt attālināti.	Nav nekur jābrauc.	Mājās nav interneta. Nekad nav tas darīts, nemācēs. Klātienē labāk var uztvert, ko stāsta.
Samazināt konsultāciju regularitāti – vienu reizi divās nedēļās.	Vieglāk izplānot nokļūšanu.	Bāriņtiesa nedos bērnu, jo reti būs apmeklēts atkarību speciālists.
Palūgt, lai sociālais dienests nodrošina transportu.	Varētu laicīgi nokļūt uz konsultācijām.	Nav.

Sd.: Kad Jūs aplūkojat visus variantus, to plusus un mīnus, kurš variants izskatās vislabākais?

Kl.: Tādi, kur nav mīnusu, ir divi – palūgt sociālajam dienestam, lai nodrošina transportu, un pajautāt, vai atkarību speciāliste var atbraukt.

Sd.: Jā, šie abi izskatās labi varianti. Kā būtu, ja mēs sākumā noskaidrotu, vai atkarību speciāliste veic konsultācijas izbraukumos?

Kl.: To es varētu izdarīt.

Pēc piemērotākā risinājuma izvērtēšanas un izvēlēšanās būtiski izstrādāt se-cīgus realizācijas soļus kopā ar klientu, ņemot vērā, ka klientiem ne vienmēr būs pietiekamas prasmes patstāvīgi realizēt izvēli, kas būtu atšķirīga no ierastās uzvedības. Tas nozīmē, ka, izstrādājot realizācijas soļus, klienti mācās un trenē jaunus uzvedības modeļus.

**GADĪJUMA IZPĒTE – darbs ar problēmu risināšanas prasmēm
(realizācijas soļu izstrāde)**

Sd.: Ja atkarību speciāliste brauc, tad es varētu palīdzēt Jums atrast telpu konsultācijām, bet ja nē, tad es varētu uzzināt par resursiem sociālajā dienestā. Kad Jūs varētu piezvanīt atkarību speciālistei?

Kl.: Nu to es varētu šodien.

Sd.: Cikos Jūs to varētu izdarīt?

Kl.: Nu es tagad aiziešu uz mājām un tad piezvanīšu, tas būs apmēram pēc stundas.

Sd.: Ļoti labi un kāds būtu nākamais solis, ja viņa saka, ka var atbraukt?

Kl.: Nu tad pajautāšu, kad? Un pēc tam piezvanīšu Jums un pateikšu, kad mums vajag telpu.

Sd.: Jā, tas tiešām būtu labi. Kad Jūs man piezvanīsiet?

Kl.: Es varētu šodien, pēc sarunas ar atkarību speciālisti.

Sd.: Es šodien strādāju līdz pieciem, gaidīšu Jūsu zvanu vai īsziņu. Tagad pierakstīsim izplānotos soļus.

Šodien

1. Plkst. 14.00 piezvanīt atkarību speciālistei un noskaidrot par atbraukšanas iespējām.
2. Līdz plkst. 17.00 piezvanīt vai nosūtīt ziņu sociālajai darbiniecei par sarunas rezultātu.

Sd.: Šo lapiņu ņemiet sev līdzi. Vai Jums varētu būt kādi šķēršļi, kas traucētu šī plāna realizāciju?

Kl.: Nu domāju, ka nebūtu, ja vien atkarību speciāliste neceļ vai man beidzas telefona kredīts.

Sd.: Un ko Jūs varētu darīt, ja tā notiktu?

Kl.: Nu ja neceltu, tad piezvanītu vēlāk, bet ja beigsies telefona kredīts, palūgšu vīram telefonu.

Sd.: Izklausās, ka tie ir piemēroti risinājumi. Vēl es gribētu atgādināt, ja šodien izdosies izpildīt saplānotos uzdevumus, tad svarīgi sevi apbalvot, piemēram, paslavēt. Vai Jūs varētu sevi paslavēt, ka sākat risināt šo problēmu?

Kl.: Tā ļoti jocīgi sevi slavēt, bet nu varu pamēģināt.

Sd.: Pamēģiniet, Jums izdosies! Paldies par aktīvo iesaistīšanos un gaidīšu no Jums ziņu!

Pēc konsultācijas klientei ir skaidri definēts, paveicams uzdevums. Sociālajā darbā būtiski pārlicināties, vai klients sapratis, ko no viņa sagaida, kā arī apzināties šķēršļus, kas var ierobežot plānoto uzdevumu vai apgrūtināt mērķa izpildi.

KOPSAVILKUMS

Apkopojot KBT teorētiskās nostādnes un praktiskā pielietojuma iespējas sociālā darba kontekstā, var secināt, ka:³⁷¹

1. KBT ir strukturēta, sistemātiska pieeja ar uzsvaru uz sadarbības veicināšanu, tomēr reizēm to uztver nepareizi, uzskatot par ļoti vienkāršu un ātru risinājumu sarežģītām problēmām.
2. KBT vērsta uz klientu domu, uzvedības un emociju izmaiņšanu un ietver psihosociālās izglītošanas daļu.
3. KBT procesā būtiskas ir klienta vajadzības, līdzvērtīga un cieņpilna speciālista attieksme.
4. KBT var efektīvi pielietot dažādiem klientiem. Taču smagākos gadījumos – klientiem ar smagiem, hroniskiem traucējumiem – būtiski rekomendēt ārsta, psihologa vai psihoterapeita konsultācijas.

Sociālā darba kontekstā nozīmīgi KBT terapijas elementi ir:

- ✓ **Precīza problēmu un mērķu definēšana.** Šī sadarbības posma³⁷² mērķis ir pēc iespējas skaidrāk definēt problēmas un vēlamo rezultātu.
- ✓ **Veicināt vienošanos ar katru ģimenes sistēmas locekli,** nodrošinot, ka viņi vēlas strādāt, lai panāktu pārmaiņas.
- ✓ **Noteikt neadaptīvu jeb problemātisku uzvedību un to uzturošos apstākļus.** Veicot funkcionālo uzvedības analīzi (A-B-C shēma), var noteikt

³⁷¹ Thomlison, R. J., & Thomlison, B. (2017). Cognitive Behavior Theory and Social Work Treatment. In J. F. Turner (Ed.). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (6th ed.). New York: Oxford University Press.

³⁷² Turpat.

tipiskās situācijas vai apstākļus, kurās šī neadaptīvā jeb problemātiskā uzvedība parādās un kādas ir tās sekas.

- ✓ **Noteikt mērķa uzvedību, kuru vēlētos attīstīt vai palielināt tās biežumu.** Palīdzīgi jautājumi: kā Jūs varētu uzvesties citādi, lai padarītu ģimenes/savu dzīvi pilnvērtīgāku, kā Jūs vēlētos, lai citi uzvestos? Šis varētu būt izaicinājums, jo klienti biežāk ir pieraduši noteikt, kādu uzvedību viņiem nepatīk redzēt, nevis tādu, kādai viņi dotu priekšroku.
- ✓ **Novērot un piefiksēt izmaiņas uzvedībā – gan vēlamās, gan nevēlamās,** piemēram, izvairīšanās ieguvumi un zaudējumi īstermiņā un ilgtermiņā.
- ✓ **Pārmaiņu plānošanas procesā rakstiski vienoties ar klientu par būtiskiem sadarbības jautājumiem.** Piemēram: kāds būs sadarbības mērķis; kādas būs pozitīvās sekas, ieskaitot uzslavas un bonusus, ja vēlamā uzvedība tiks sasniegta; kādas būs negatīvās sekas, kas iestāsies, ja vienošanās tiks pārkāpta.

IETEICAMĀ PAPILDU LITERATŪRA

- Bite, I. & Majore-Dūšele, I. (2016). Kognitīvi biheiviorālās terapijas trešais vilnis. No I. Bite, K. Mārtinsons & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 373.–398. lpp.
- Curwen, B., Palmer, S., & Ruddell, P. (2000). *Brief Cognitive Behaviour Therapy*. London: Sage Publications Ltd.
- Gilson, M., Freeman, A., Yates, M. J., & Freeman, S. M. (2009). *Overcoming Depression: A Cognitive Therapy Approach: Therapist Guide* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Greenberger, D., & Padesky, C. (1995). *Mind Over Mood*. New York: Guilford Press.
- Krone, I. & Freimane, M. (2016). Kognitīvi biheiviorālā terapija. No I. Bite, K. Mārtinsons & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 345.–372. lpp.
- Lindsay, T., McGinnis, E., & Jayat, C. (2009). *Social Work Intervention*. Exeter: Sage Publications Ltd.
- Ronen, T., & Freeman, A. (2007). *Cognitive Behavior Therapy in Clinical Social Work Practice*. New York: Springer Publishing Company.

- Westbrook, D., Kennerley, H., & Kirk, J. (2011). *An Introduction to Cognitive Behaviour Therapy: Skills and Applications* (2nd ed.). London: Sage Publications Ltd.
- Zande, D. (2016). Biheiviorālā terapija. No I. Bite, K. Mārtinsone & V. Sudraba (Red.). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 323.–344. lpp.

8. KRĪZES INTERVENČE SOCIĀLAJĀ DARBĀ

IĒVA ANTONSONE

Ikdienā sociālajam darbiniekam neatkarīgi no institūcijas, kurā viņš praktizē – sociālajā dienestā, krīzes centrā, slimnīcā, grupu dzīvoklī vai sociālās aprūpēs iestādēs –, nākas sastapties ar indivīdiem, ģimenēm vai kopienām, kas nonākušas dažādās dzīves situācijās. Dažreiz šīs situācijas ir ļoti traumatiskas, stresu izraisošas vai pat bīstamas un cilvēki ar saviem spēkiem tās nespēj pārvarēt. Uzskaitīšu dažas no biežāk sastopamākajām: vardarbība ģimenē, piederīgā nāve, domas par pašnāvību, uzbrukums vai viktimizācija, seksuāla vardarbība, fiziska saslimšana, darba zaudēšana, šķiršanās, bērna izņemšana no ģimenes, nokļūšana sociālas aprūpes iestādē, dabas katastrofas, lielas avārijas u. c. situācijas. Šādos gadījumos sociālajam darbiniekam praksē nākas pielietot krīzes intervenci.

Nodaļā apskatīti krīzes galvenie jēdzieni, sniegts krīzes intervences raksturojums, atskats uz krīzes teorijas vēsturi un tās pamatlicējiem. Analizēti galvenie krīzes intervences modeļi jeb stratēģijas pielietojumam praktiskajā darbā. Diskutēts arī par krīzes intervences pielietojuma stiprajām pusēm un ierobežojumiem. Raksturotas arī zināšanas un prasmes, kas nepieciešamas sociālajam darbiniekam krīzes intervences izmantošanā.

IESKATS KRĪZES INTERVENČES VĒSTURĒ

Sociālie darbinieki reaģējuši uz krīzēm savā darbā jau kopš profesijas pirmsākumiem, un būtībā jau pati profesija radās, reaģējot uz sociāli apzinātu vajadzību, – nepieciešamību palīdzēt arvien lielākam pilsoņu skaitam, kas bija saskārušies ar dažādām tā laika grūtībām (ASV iesaistīšanās Pirmajā pasaules karā, ekonomiskā krīze u. c.) un traumatiskām situācijām.³⁷³ 20. gadsimta sākums uzskatāms arī

---

³⁷³ Walsh, J. (2010). *Theories for Direct Social Work Practice* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, p. 302.

par laiku, kad meklējami formāli krīzes teorijas attīstības pirmsākumi psihiatrijas jomā ASV.

1906. gadā Ņujorkā (ASV) tika dibināts pirmais pašnāvību novēršanas centrs Nacionālā dzīvības glābšanas līga (angļu val. – *National Save-a-Life League*), kur, kā minēts dažādos literatūras avotos, strādāja arī sociālie darbinieki.

1918. gada vasarā Masačūsetsas štatā (ASV) Smita koledžas sociālā darba skola (angļu val. – *Smith College School for Social Work*) piedāvāja pirmo apmācību programmu sociālajiem darbiniekiem, kuri strādāja militārajās slimnīcās ar Pirmajā pasaules karā traumētajiem karavīriem. Jāpiebilst, ka minētā koledža uzskatāma par vienu no pirmajām, kas oficiāli piedāvāja sociālā darba mācību programmu “Psihiatrijas sociālais darbs” ar specializāciju sociālajā psihiatrijā. Sociālie darbinieki tolaik strādāja psihiatriskajās slimnīcās un palīdzēja ārstiem noskaidrot pacientu sociālo anamnēzi, kas deva vajadzīgās ziņas pareizu diagnožu uzstādīšanā, kā arī sniedza palīdzību cilvēkiem, kas atgriezās savās kopienās pēc izrakstīšanās no slimnīcas.

Tāpat ASV Lielās depresijas un arī Otrā pasaules kara laikā sociālie darbinieki gadiem ilgi palīdzēja traumētajām ģimenēm, bezpajumtniekiem, nabadzīgiem cilvēkiem un bēgļiem. Viņi ikdienā atbalstīja ģimenes, kuras bija zaudējušas savus piederīgos vai tuviniekus.

20. gadsimta 60. gados visā ASV teritorijā plaši attīstījās dažādi pašnāvību novēršanas centri un dažādas krīzes intervences programmas. 1958. gadā ar ASV Nacionālā veselības dienesta finansējumu Losandželosā, Kalifornijas štatā, tika atvērta pirmais pašnāvību novēršanas centrs (angļu val. – *Los Angeles Suicide Prevention Center*). Pamazām šādu centru atvēršana turpinājās – no 28 centriem 1966. gadā līdz gandrīz 200 – 1972. gadā. Vislielāko stimulu dažādo krīzes intervencu programmu un centru attīstībai, kas ietvēra gan dažādas diennakts krīzes intervences programmas, gan krīzes palīdzības tālruņus u. c., deva 1963. gadā pieņemtais Kopienas garīgās veselības likums (angļu val. – *Community Mental Health Act*). Lai realizētu likumā paredzēto, 1980. gadā visā valstī darbojās 796 dažādas krīzes intervences vienības.

Viens no pirmajiem autoriem, kurš pētīja cilvēku reakcijas krīzes situācijās, bija vācu-amerikāņu psihiatrs Ēriks Lindemans (*Eric Lindemann*). 1943. gadā

Bostonā, ASV, notika traģisks ugunsgrēks, kurā bojā gāja 493 cilvēku. Ē. Lindemans kopā ar saviem līdzstrādniekiem un kolēģiem, tai skaitā psihiatru Džeraldu Kaplanu (*Gerald Caplan*), veica pētījumu un ievāca datus par izdzīvojušo un bojāgājušo radnieku tūlītējām un vēlākām psiholoģiskām un uzvedības reakcijām. Ē. Lindemans secināja, ka daudzi indivīdi, kas piedzīvo akūtas sēras, bieži pārdzīvo piecas reakcijas – somatisku distresu (ķermeniski simptomi, reakcijas), pārņemtbu ar atmiņām par mirušo personu, vainas izjūtu, naidīgumu un dusmas, kā arī izmainītu uzvedību.³⁷⁴ Tālāk viņš konstatēja, ka sēru reakciju ilgums ir atkarīgs no tā, kādā laika posmā tika sniegta tūlītēja intervence – jo ātrāk palīdzība saņemta, jo lielāka iespēja, ka cilvēka sēras neieilgst. Tāpat tika atklāts, ka tie, kuri iepriekš kaut kādā laika posmā savā dzīvē jau bija piedzīvojuši krīzi, labāk pielāgojas turpmākai dzīvei nekā tie, kuri piedzīvoja traumatisko notikumu pirmo reizi. Tas lika Ē. Lindemanam apsvērt un pētīt, kā indivīds pārvar un izdzīvo krīzi. Viņš uzskatīja, ka cilvēkus jāmudina dot sev laiku sērošanai un zaudējuma pieņemšanai, lai dzīvotu tālāk bez zaudētās personas. Ja sērošanas procesu aizkavē, var attīstīties dažādi negatīvi krīzes aspekti, piemēram, depresija, trauksme, emocionāla vienaldzība u. c. pēctraumas stresa simptomi.

Vēlāk, 1964. gadā, Ē. Lindemana pētījumus un secinājumus tālāk attīstīja Dž. Kaplans, kurš uzskatāms par vienu no pirmajiem krīzes teorijas attīstītājiem. Viņš pētīja krīzi un ieviesa krīzes jēdzienu, un aprakstīja arī krīzes posmus. Pamatojoties uz viedokli, ka cilvēki darbojas kā pašregulējošas sistēmas, kas mēģina uzturēt iekšējo līdzsvara stāvokli, viņš uzskatīja, ka cilvēks krīzē iziet caur trīs posmiem: 1) **trieciena** posmam (angļu val. – *impact*) – šo posmu raksturo neticība un nerealitāte, kad līdzsvara izjūta var būt apdraudēta vai zaudēta: “Es to nevaru pieņemt. Ar mani tā nevar notikt.”; 2) **atkrišanas atpakaļ, padošanās** posmam (angļu val. – *recoil*) – mēģinājums atjaunot līdzsvaru, ja tas neizdodas, indivīds jūtas psiholoģiski un fizioloģiski izsmelts, parādās tādas stresa pazīmes kā dusmas un vainas sajūta vienlaicīgi; 3) **pielāgošanās, adaptācijas** posmam (angļu val. – *adjustment/adaption*) – indivīds sāk virzīties uz augstāku funkcionēšanas līmeni, ja pielāgošanās ir veiksmīga, progress panākams

³⁷⁴ Yeager, R. K., & Roberts, A. R. (Eds.). (2015). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research* (4th ed.). New York: Oxford University Press, p. 16.

4–6 nedēļās.³⁷⁵ Dž. Kaplans rakstījis: “Krīze var rasties, kad indivīds nespēj efektīvi pārvarēt stresa pilnas izmaiņas apkārtējā vidē. Notikums pats par sevi nerada krīzi, krīzes rašanos nosaka indivīda uztvere un reakcija. Ja indivīds uztver notikumu kā nozīmīgu un biedējošu, ja viņš ir nesekmīgi izmēģinājis visas ierastās stresa pārvarēšanas stratēģijas un nespēj saskatīt citas alternatīvas, tad negaidītais notikums var radīt līdzsvara zudumu (angļu val. – *disequilibrium*) jeb krīzi. Lai atgrieztu indivīdu viņa dabīgajā līdzsvara stāvoklī, nepieciešams veikt tādu intervenci, ar kuras palīdzību, izmantojot savas stiprās puses, resursus un stresa pārvarēšanas stratēģijas, tiek nodrošināta indivīda izaugsme un attīstība.”³⁷⁶ Dž. Kaplans sasaistīja krīzes intervenci ar jēdzieniem, ko izmanto sistēmu teorijā, piemēram, homeostāze, līdzsvara stāvoklis un līdzsvara zudums. Tāpat viņš uzsvēra, ka papildus krīzēm, ko izraisa neparedzami ārēji notikumi, mums visiem jāpārvar vairākas cilvēka attīstības krīzes pašu dzīvē, piemēram, pusaudžu vecums vai pusmūža krīze. Viņš apgalvoja, ka preventīvais darbs, kas ieguldīts, strādājot ar cilvēkiem šādu attīstības krīžu laikā, var būt ļoti efektīvs, lai samazinātu psihisko slimību simptomus iedzīvotāju vidū. Dž. Kaplans turpināja attīstīt pētījumus preventīvās psihiatrijas jomā, bet sociālā darbā vairāki pētnieki, izmantojot Ē. Lindemana un Dž. Kaplana veiktos pētījumus, attīstīja krīzes teorijas savā nozarē.

Pagājušā gadsimta 60. gados sociālā darba praktiķe Lidiya Rapoportā (*Lydia Rapoport*) akcentēja, cik svarīgi pielāgot tradicionālajā sociālajā darbā ar gadījumu dažādas metodes no ego psiholoģijas, mācīšanās teorijas, krīzes intervences teorijas u. c. Viņa turpināja attīstīt tālāk krīzes teoriju, kas balstījās uz Dž. Kaplana iestrādēm, izmantojot sistēmu teorijas terminoloģiju un atzīstot, ka krīze ir personas homeostāzes vai līdzsvara stāvokļa traucējums. L. Rapoportā apgalvoja, ka krīzes stāvokli padziļina trīs savstarpēji saistīti faktori: 1) bīstams notikums, 2) apdraudējums dzīves mērķiem, 3) nespēja to pārvarēt ar atbilstošām krīzes pārvarēšanas stratēģijām. Pamatojoties uz Ē. Lindemana un Dž. Kaplana agrākajiem darbiem, viņa daudz precīzāk raksturoja krīzi izraisošos notikumus, konceptualizēja krīzes intervences prakses sastāvdaļas. L. Rapoportā uzskatīja, ka krīzes intervencei

³⁷⁵ Trevithick, P. (2012). *Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook* (3rd ed.). Maidenhead: Open University Press, p. 320.

³⁷⁶ Bite, I., Martinsone, K., & Sudraba, V. (Red.). (2016). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC, 487. lpp.

jāfokusējas uz to, lai indivīds pēc iespējas ātrāk atgrieztos līdzsvara stāvoklī, tādējādi viņa skaidri norādīja, ka katram klientam, kurš nonāk krīzes situācijā, pēc iespējas ātrāk jānonāk pie sociālā darbinieka. Viņa apgalvoja, ka tieši pirmajā intervijā sociālā darbinieka galvenais uzdevums ir izstrādāt provizorisku problēmas diagnozi un sniegt klientam uzmundrinājumu un ticību veiksmīgam krīzes atrisinājumam. Krīzi var pārvarēt, klientam un darbiniekam strādājot kopā.³⁷⁷

1965. gadā Smita sociālā darba koledžas direktors Hovards Parads (*Howard J. Parad*) izdeva grāmatu *Crisis Intervention: Selected Readings* ("Krīzes intervence: rakstu izlase"), kurā viņš puda pētījumos balstītu viedokli par krīzes intervenci un tās saistību ar krīzē nonākušu klientu vajadzībām terapeitiskā kontekstā. H. Parads uzskatīja, ka vislabākais risinājums sniedzot krīzes intervenci ir īstermiņa terapijas jeb uz risinājumu balstītas terapijas pielietošana. Vēlāk, 1989. gadā, viņš kopā ar savu sievu Lībiju Paradu (*Libby G. Parad*) izdeva arī otru grāmatu *Crisis Intervention: The Practitioner's Sourcebook for Brief Therapy* ("Krīzes intervence: praktiķa rokasgrāmata īslaicīgai terapijai").

1970. gadā, plaši attīstoties dažādajiem garīgas veselības aprūpes pakalpojumiem, ASV krīzes intervences eksperte Donna Konante Agilera (*Donna Conant Aguilera*) ar līdzautorēm Dženisu Mesiku (*Janice Messic*) un Marlēnu Ferelu (*Marlene Farrell*) izdeva grāmatu *Crisis Intervention. Theory and Methodology* ("Krīzes intervence. Teorija un metodoloģija). Tā tika novērtēta kā tobrīd aktuāla un ļoti nepieciešama garīgās veselības aprūpes speciālistiem paredzēta mācību literatūra, kas sniedza nepieciešamās zināšanas krīzes intervences vēsturē un metodoloģijā. Grāmatā bija atsevišķas nodaļas par krīzes intervences metodoloģijas vēsturisko attīstību, dažādu psihoterapeitisko tehniku atšķirību, situatīvajām krīzēm, problēmrisināšanas pieeju krīzes intervencē u. c. Grāmata atkārtoti izdota 9 reizes un tulkota vairāk nekā 14 valodās.

1978. gadā ASV sociālā darba profesore Naomi Golana (*Naomi Golan*) piedāvāja savu krīzes intervences trīs fāžu modeli, izdodot grāmatu *Treatment in Crisis Situations* ("Atveseļošana krīzes situācijās"). Tieši viņa uzsvēra, ka cilvēki, kuriem palīdzot tūlītēji pielieto precīzu, intensīvu, mērķtiecīgu un īslaicīgu ārstēšanu, ir

³⁷⁷ Rapoport, L. (1967). Crises-Oriented Short-Term Casework. *Social Service Review*, 41(1), 31–43. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/30020306>

vairāk motivēti efektīvām pārmaiņām, nekā tad, ja tiek īstenota ilgtermiņa terapija, kad motivācija un emocijas vairs nav tik intensīvas.

Arī citi sociālā darba un garīgās veselības jomas profesiju teorētiķi un praktiķi turpināja attīstīt savus krīzes intervences modeļus vai apskatīt dažādus aspektus, kas saistīti ar krīzes intervenci. Britu psihoanalītiķe, sociālantropoloģe Elizabete Bota (*Elizabeth Bott*) un garīgās jomas psihologs Roberts Skots (*Robert Scott*) uzsvēra ģimenes kā sistēmas lomu gadījumos, kad kāds no ģimenes locekļiem piedzīvo garīgās veselības krīzi. Viņi arī rosināja, ka uz krīzes intervenci jāraugās daudz plašāk – ne tikai psihiatriskās slimnīcas, bet visas kopienas un to ietekmējošo sociālo un politisko procesu kontekstā. R. Skots bija arī viens no pirmajiem, kas radīja mobilas multidisciplināras krīzes komandas, kuru darbības galvenais mērķis bija nepieļaut cilvēka psihiatrisko hospitalizāciju, bet sniegt nepieciešamo atbalstu ģimenēm dzīvesvietās. Šajās komandās kā viens no komandas dalībniekiem bija sociālais darbinieks.

ASV Psihiatrijas sociālais darbinieks Martins Stricklers (*Martin Strickler*) un sociālā darba izglītotāja, ģimeņu krīžu eksperte Mārgarita Bonnefila (*Margaret Bonnefil*) savā pētījumā atklāja līdzības un atšķirības starp tradicionālo psihosociālo pieeju sociālajam darbam ar gadījumu un krīzes intervenci. Viņi norādīja, ka krīzes intervenci pamatoti iekļauj vispārīgās sociālā darba teorijas un prakses koncepcijā, tomēr būtiski nošķirt abu problēmu risināšanas metožu veidus attiecībā uz mērķiem, procesu un struktūru. Galvenais viņu ieguldījums bija vairāku teorētisku jēdzienu identificēšana, tajā skaitā tādu traumējošu notikumu, kas izsauc “cīnīties vai bēgt” (angļu val. – *fight or flight*) atbildes reakciju un sociālā darbinieka lomu šajā kontekstā u. c.³⁷⁸

1986. gadā britu sociālā darba teorētiķis un praktiķis Kīrans O’Heigans (*Kieran O’Hagan*) izdeva grāmatu *Crisis Intervention in Social Services* (“Krīzes intervence sociālajos dienestos”) par krīzes intervences pielietojumu dienestos, kuros sociālie darbinieki strādā ar bērniem un ģimenēm ar bērniem, kā arī krīzes intervences ētiskajiem aspektiem.³⁷⁹

³⁷⁸ Strickler, M., & Bonnefil, M. (1974). Crisis intervention and social casework: Similarities and differences in problem-solving. *Clinical Social Work Journal*, 2(1), 36–44.

³⁷⁹ O’Hagan, K. (1986). *Crisis Intervention in Social Services*. Basingstoke: Macmillian Education.

2011. gadā britu sociālo zinātņu doktors Nīls Tompsons (*Neil Thompson*) izdeva savu grāmatu *Crisis Intervention* ("Krīzes intervence"). Autors šajā rokasgrāmatā palīdzošo profesiju pārstāvjiem caur teorētisko un praktisko bāzi kā vērtīgu pieeju darbā ar cilvēkiem krīzes situācijās iesaka komplekso krīzes intervenci.³⁸⁰

Pēdējo gadu pētījumi un raksti par krīzes intervenci sociālajā darbā saistīti ar ASV sociālā darba doktora, kriminālo tiesību profesora Alberta Robertsa (*Albert R. Roberts*) izstrādāto un vairākkārt pārstrādāto un uzlaboto krīzes intervences modeli, ko nodaļā aplūkošu tuvāk.

GALVENIE JĒDZIENI, KRĪZI IZRAISOŠIE FAKTORI, PAZĪMES UN RAKSTUROJUMS

Kompleksais jēdziens "**krīze**" definēts dažādi, un skaidras vienprātības autoru vidū nav. Būtībā krīze ir subjektīva – viena cilvēka krīze var būt cita izaicinājums. Divi cilvēki, kas nonākuši vienā un tai pašā bīstamā notikuma situācijā, var spēt to pārvarēt ļoti atšķirīgi. Viens, pielietojot savus krīzes pārvarēšanas mehānismus, šo situāciju pārvarēs, savukārt otrs cilvēks pienācīgi var netikt ar to galā un tādējādi viņš var tikt pakļauts krīzei.

Dažās definīcijās uzsvērta notikuma vai situācijas uztvere, nevis pats notikums vai tā smaguma pakāpe, savukārt citās – kā būtiskākais krīzi aprakstošais faktors nosaukta indivīda uztvere un līdzsvara zudums, līdztekus tam bieži vien minēts arī krīzē ietvertais potenciāls cilvēka izaugsmei. Turpmāk tekstā sniegti jēdziena skaidrojumi.

Pēc Dž. Kaplana domām, krīze ir akūts, nevis hronisks stāvoklis, tāpēc tā ir ierobežota laika periodā, kuram beidzoties, krīze tiek atrisināta adaptīvā vai neadaptīvā veidā. Cilvēki nonāk krīzes stāvoklī tad, kad viņi sastopas ar šķēršļiem svarīgu dzīves mērķu sasniegšanā, kuri nav pārvarami, izmantojot ierastās pārvarēšanas metodes grūtību risināšanā. Sākas dezorganizācijas un satraukumu periods, kura laikā pielieto daudz neveiksmīgu mēģinājumu un risinājumu. Krīzes norises gaitā vērojamas emocionālas, kognitīvas, fiziskas, arī uzvedības izmaiņas.³⁸¹

³⁸⁰ Thompson, N. (2011). *Crisis Intervention*. Dorset: Russell House Publishing.

³⁸¹ Maslovska, K., Mārtinsons, K., Miltuze, A., Upmane, A., & Bite, I. (2006). Krīzes pārvarēšanas veidi Latvijas sievietēm ar tuva cilvēka nāves un ar šķiršanās pieredzi. No S. Miežīte, & I. Austers (Red.). *Psiholoģija. Latvijas Universitātes raksti*, 698. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 19. lpp.

Krīze ir stāvoklis, kurā cilvēks notikumus vai situācijas uztver kā nepanesamas grūtības, kas pārsniedz viņa ierastos situācijas risināšanas veidus un galā tikšanas stratēģijas. Ja indivīds netiek galā vai nesaņem palīdzību, krīze var radīt nopietnus kognitīvus un emocionālus traucējumus.³⁸²

Krīze ir notikums, kas izraisa īslaicīgu psiholoģisku dezorientāciju vai nespēju funkcionēt kā parasti.³⁸³

Krīzi veido traumatisks notikums vai vairākas spriedzes pilnas situācijas indivīda dzīvē, kas notikušas strauji un neparedzēti, tādējādi cilvēka homeostātiskais līdzsvars ir traucēts, un cilvēks nonāk ievainojamā stāvoklī. Ja to nerisina vai ne novērš, tas var būtiski ietekmēt cilvēka psiholoģisko disbalansu.³⁸⁴

Krīzi var definēt kā psiholoģiskā līdzsvara trūkumu, kas radies, piedzīvojot bīstamu notikumu vai situāciju, un ko nevar novērst ar ierastām pārvarēšanas stratēģijām. Krīze rodas, kad cilvēks saskaras ar šķietami nepārvaramiem šķēršļiem, svarīgiem savas dzīves mērķiem, un ierastās pārvarēšanas stratēģijas un risinājumi nestrādā.³⁸⁵

Psiholoģijas profesore Ieva Bite, atsaucoties uz garīgās veselības krīžu ekspertu Elēnu Hastingu Janosiku (*Ellen Hastings Janosik*), raksta, ka krīzes rezultāts var būt pozitīvs un konstruktīvs, ja indivīds apgūst jaunus veidus, kā pārvarēt stresa situācijas. Turpretī, ja tas nenotiek, rezultāts var būt negatīvs – veidojas disfunkcionāla uzvedība vai pat psihisks sabrukums un nespēja atjaunot līdzsvaru.³⁸⁶

Krīze atšķiras no stresa pilnas situācijas. Lai arī stresa situācijas ir neērtas un bieži vien nemieru radošas un satraucošas, indivīdi spēj pielietojot savus ierastos pārvarēšanas mehānismus, lai tās pārvarētu, kamēr krīzes situācijās esošie pārvarēšanas mehānismi nestrādā. Kā minēju iepriekš, krīze var būt subjektīva.

³⁸² James, R. K., & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis Intervention Strategies* (7th ed.). Belmont, CA: Brooks Cole, p. 6.

³⁸³ Langer, C. L., & Lietz, C. A. (2014). *Applying Theory to Generalist Social Work Practise*. New York: John Wiley & Sons, p. 231.

³⁸⁴ James, R. K., & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis Intervention Strategies* (7th ed.). Belmont, CA: Brooks Cole, p. 6.

³⁸⁵ Yeager, R. K., & Roberts, A. R. (Eds.). (2015). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research* (4th ed.). New York: Oxford University Press, p. 12.

³⁸⁶ Bite, I., Mārtinsons, K., & Sudraba, V. (Red.). (2016). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Krīzes reakcijas parasti iziet caur vairākiem posmiem. Apvienojot vairāku teorētiku secinājumus, var uzskatīt, ka:

- ✓ Pirmajā posmā sākotnējo spriedzi pavada šoks un krīzes radītā notikuma noliegums;
- ✓ Otrajā posmā, lai mazinātu spriedzi, indivīds mēģina izmantot savas ierastās problēmu risināšanas prasmes. Ja šīs stratēģijas nestrādā, stresa līmenis paaugstinās;
- ✓ Trešajā posmā indivīds piedzīvo smagu spriedzi, jūtas apjukis, nomākts, bezpalīdzīgs u. c. Šīs fāzes garums mainās atkarībā no bīstamā notikuma veida, cilvēka stiprajām pusēm, personas spējām pārvarēt grūtības un sociālās atbalsta sistēmas.

Uzvedības modeļi, kas raksturīgi šajos posmos, ir dezorganizācija, atveseļošanās un reorganizācija.³⁸⁷

Traumatiskie pārdzīvojumi izmaina ikdienas ritmu, un katrs cilvēks var reaģēt atšķirīgi, tomēr sociālajam darbiniekam, kas strādā ar cilvēkiem krīzes situācijās, būtu jāzina izplatītākās **krīzes reakcijas** vai simptomi, pēc kuriem atpazīstamas krīzes pazīmes, un tās var iedalīt četrās grupās.

1. Emocionālās reakcijas: trauksme, bailes, vainas izjūta, apjukums, neticība, kauns, pazemojums, skumjas, sāpīgas dusmas, vientulība, bezcerība, bezspēcība, pamestības/atstumtības sajūta, izmisums, bezpalīdzības sajūta, ātra aizvainojuma rašanās.
2. Fiziskās reakcijas: nogurums, apetītes trūkums, sirdsklauves, galvassāpes, reiboņi, drebuļi, sāpīgas krūtīs, svīšana, elpas trūkums, hipertensija, bezmiegs un miega traucējumi, slikta dūša un gremošanas traucējumi, vemšana, caureja.
3. Kognitīvās pazīmes: var būt traucēts uztveres un domāšanas process, rodas grūtības problēmu risināšanā, grūtības koncentrēties, uzmācīgas domas, atmiņas traucējumi, pazemināta spēja noturēt uzmanību. Var parādīties dezorientācija laikā un telpā, kā arī var būt traumatiski sapņi un atmiņas, parādīties domas par pašnāvību.

---

³⁸⁷ Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., & Strom-Gottfried, K. (2017). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (10th ed.). Boston, MA: Brooks/Cole, Cengage Learning, p. 383.

4. Uzvedības pazīmes: pārmaiņas ikdienas aktivitātēs, noslēgšanās, apātija, šķietama nesakārtotība un satraukums, norobežošanās no citiem, alkohola un narkotisko vielu vai nikotīna lietošana, aizdomīgums, nespēja atpūsties un nomierināties, jūtība pret gaismu un skaņu, somatizācija, grūtības pieņemt lēmumu, izmaiņas seksuālā uzvedībā/vajadzībās.

Gadījumos, kad cilvēks nespēj samierināties ar zaudējumu vai radušos situāciju un pēc traumējošā notikuma nav saņēmis adekvātu atbalstu, un minētie simptomi nesamazinās, iespējams, var attīstīties **pēctraumatiskā stresa traucējumi**, kas var izpausties kā uzmācīgas atmiņas par traumējošo notikumu un tā atkārtota piedzīvošana ar spēcīgām emocionālajām sajūtām (piemēram, bailes, dusmas, trauksme), miega un ēstgribas traucējumi, kauna sajūta (izteikta pēc seksuālas, fiziskas vardarbības), atmiņu uzplaiksnījumi, emocionāls sastingums, notrulināšanās, vainas izjūta, depresija, domas par pašnāvību. Tāpat var attīstīties dažādas psihosomatiskas saslimšanas.³⁸⁸

Krīzi ietekmējošie faktori: Šerila Regēra (*Cheryl Regehr*) ir identificējusi 4 faktorus, kas var izraisīt krīzi: 1) krīzi izraisošais notikums, 2) indivīda pārvarēšanas resursi, kas ietver personiskos un sociālos resursus un atbalstu, 3) citi stresa izraisītāji, kas pašlaik rada problēmas, 4) stresa notikumam piešķirtā nozīme, cik lielā mērā persona uztver notikumu kā draudu.³⁸⁹

Vašingtonas Universitātes psihologs zinātnieks Lorens Brammers (*Lawrence Brammer*) uzskata, ka krīzes teorija iekļauj **trīs galvenos krīžu veidus**.

1. **Traumatiskā krīze**, daudzos avotos minēta arī kā **situatīva krīze**, – attiecas uz neparastiem, pēkšņiem un neplānotiem ārkārtas notikumiem vai situācijām, kuras personai nav iespējas prognozēt vai kontrolēt un kas apdraud personas normālo spēju to pārvarēt. Piemēram, fiziski ievainojumi, seksuāla vardarbība, izvarošana, autokatastrofas, teroristu uzbrukumi, darba zaudēšana, pēkšņs nelaimes gadījums, slimības un mīļotā nāve. Traumatiskajā krīzē

³⁸⁸ Yeager, R. K., & Roberts, A. R. (Eds.). (2015). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research* (4th ed.). New York: Oxford University Press, p. 12.

³⁸⁹ Regehr, C. (2011). Crisis Theory and Social Work Treatment. In F. J. Turner (Ed.). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (5th ed.). New York: Oxford University Press, pp. 134–143.

var nonākt gan tie, kurus notikušais ietekmējis tieši, gan arī notikuma aculiecinieki. Bieži vien tā atstāj ietekmi arī uz cietušā tuviniekiem, jo viņi izjūt līdzjūtību un pārdzīvo līdz ar cietušo. Tomēr, kā norāda angļu sociālā darba eksperti Keita Vilsone (*Kate Wilson*), Džiliana Ruha (*Gillian Ruch*), Marks Limberijs (*Mark Lymbery*), Endrjū Kūpers (*Andrew Cooper*)³⁹⁰, ne visi krīzes notikumi ir neparedzami, dažus apstākļus var paredzēt, piemēram, personai ir zināms, ka piedzims bērns ar invaliditāti vai partnera ilgstošā slimība saistīta ar onkoloģisku diagnozi. Ričards Kīts Džeimss (Richard Keith James) un Barls Gillilands (Burl E. Gilliland)³⁹¹ uzsver, ka šis krīzes veids atšķiras no citiem ar to, ka tā ir pēkšņa, šokējoša, intensīva, nejauša un bieži katastrofāla.

2. **Attīstības krīze**, ko katrs cilvēks pārdzīvo savā dzīvē. Šī krīze rodas, kad cilvēks sastopas ar psihosociālajām augšanas un attīstības pārmaiņām vai saskaras ar tādiem notikumiem, kas attiecas uz normālu dzīvi, bet atsevišķos gadījumos var radīt dramatiskas izmaiņas un kļūt indivīdam pārmērīgi apgrūtināši, piemēram, bērna piedzimšana, skolas absolvēšana, darba dzīves atsākšanās, karjeras maiņa pusmūžā, pensionēšanās vai novecošanās process u. c. Kā norāda K. Vilsone, Dž. Ruha, M. Limberijs un E. Kūpers, ir dažādi viedokļi par to, kas varētu būt pietiekami bīstams notikums, lai uzskatītu, ka indivīds varētu piedzīvot krīzes stāvokli, piemēram, nav šaubu, ka bumbas sprādziens vai zemestrīce būtiski ietekmētu lielāko daļu tieši cietušo cilvēku. Tāpat tas varētu rasties, ja indivīds saskaras ar paša vai kāda tuvinieka pēkšņu un nopietnu slimību vai iespējamu invaliditātes rašanos, partnera vardarbība varētu ietekmēt krīzes stāvokļa rašanos. Arī attīstības krīzēs cilvēki mēdz piedzīvot krīzi tādās situācijās kā, piemēram, kāzas, dzemdības, došanās pensijā, dzimto māju atstāšana un studiju uzsākšana citā pilsētā, citu cilvēku nāve u. c. notikumi, kas var parādīties kā izaicinājumi jaunās situācijās. Daudziem minētās situācijas neizraisīs krīzes situācijas, tomēr dažiem tās var likties kā saviem spēkiem nepārvarama situācija un radīt iepriekš minētās krīzes pazīmes. Piemēram, gados vecu

³⁹⁰ Wilson, K., Ruch, G., Lymbery, M., & Cooper, A. (2008). *Social Work: An Introduction to Contemporary Practice*. Harlow: Pearson/Longman, p. 360.

³⁹¹ James, R. K., & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis Intervention Strategies* (7th ed.). Belmont, CA: Brooks Cole, pp. 16–17.

vecvecāku nāve pēc ilgās un pilnvērtīgas dzīves lielākai daļai no mums krīzes situāciju neradīs, tomēr cilvēkam, kurš piedzīvojis paša vecāku zaudējumu vai citus zaudējumus, pārdzīvojums var būt daudz intensīvāks un var atdzīvināt daudz spēcīgākas, iepriekš apspiestas jūtas. Kā norāda K. Vilsone, tas, vai notikums tiks piedzīvots kā krīze, ir atkarīgs arī no citiem faktoriem, kas uzskaitīti turpmāk.

- ✓ Individam jau ir bijušas kādas aizdomas vai iepriekšējs brīdinājums, ka kritiska situācija ir gaidāma.
- ✓ Cilvēks jau iepriekš ir satraucies saistībā ar hipotētisko notikuma iespējamību.
- ✓ Ir pieejams ģimenes un draugu loka atbalsts.
- ✓ Cilvēka paša resilience.
- ✓ Ir pieredze, kā veiksmīgi tikt galā ar iepriekšējām krīzēm.

Šo faktoru esamība var mazināt krīzes rašanās iespējamību.

3. **Eksistenciālai krīzei** raksturīgi saasināti iekšējie konflikti, spriedze, trauksme, diskomforts, kas saistīts ar tādiem cilvēkam svarīgiem dzīves pamata jautājumiem kā vērtības, jēga, dzīves mērķis, garīgā pārlicība, dzīvība un nāve, brīvība un atbildība, vientulība un attiecības ar pasauli, nožēla par iepriekšējām izvēlēm dzīves laikā. Tā var iestāties, ja cilvēks jūtas vientuļš vai izolēts. Eksistenciāli jautājumi var uztraukt jebkuru cilvēku neatkarīgi no vecuma, dzimuma, nacionalitātes vai sociāli ekonomiskajiem apstākļiem. Ja atbildes uz jautājumiem atrast ir grūti un tas notiek pārāk saasināti, tad iestājas eksistenciālā krīze. Piemēram, 40 gados cilvēks apjauš, ka nespēs dot nozīmīgu ieguldījumu savā profesijā vai organizācijā, 60 gados saprot, ka dzīve ir bijusi bezjēdzīga u. c. situācijas.

Papildus iepriekš nosauktajām krīzēm pētnieki min **daudzdimensiju krīzi**. Šī krīze rodas, ja indivīds vienlaikus pārdzīvo vairākus krīzes veidus, piemēram, laulātā nāve sakrīt ar pusmūža krīzi, kā arī citas situācijas. Savukārt **ekosistēmiskā krīze** rodas dabas izraisītās katastrofās, piemēram, vētras, plūdi, cunami, zemestrīces, vulkānu izvirdumi, tornado, ugunsgrēki, vai cilvēku darbības rezultātā izraisītās katastrofās (slimības epidēmijas, degvielas noplūdes, kara darbība).

Krīzes teorija balstās uz psihodinamisko pieeju, tāpēc sociālajiem darbiniekiem jāpievērš uzmanība tādiem procesiem kā **psihes aizsardzības mehānismi**. Visbiežāk izplatītie aizsardzības veidi, ar kuriem sociāliem darbiniekiem var nākties sastapties krīzes situācijā, ir:

- ✓ noliegums – cilvēks nepieņem realitāti, atsakās atzīt redzēto, dzirdēto un noliedz šīs sāpīgā stimula esamību;
- ✓ racionalizācija – radušos situāciju skaidro tikai intelektuālā līmenī, izvairoties no emocijām;
- ✓ projekcija – savu vajadzību, domu, izjūtu pārnešana vai piedēvēšana citiem.

Tāpat jāņem vērā, ka stresa un apdraudējuma dēļ indivīds var būt neaizsargātāks pret regresiju, bezcerību, neatbilstības sajūtu vai rīkoties destruktīvi. Jāsaprot, ka krīzes situācija var būt spirālveida – gan augšupejoša jeb vērsta uz attīstību, izaugsmi, gan lejupslidoša ar destruktīvu tendenci.

Runājot par krīzēm, svarīgi atcerēties, ka sociālajam darbiniekam par to jādomā kā par procesu, nevis tikai par atsevišķu notikumu. Dzīves laikā katram no mums ar krīzes situācijām un to risinājumiem nākas sastapties vairākkārt, tomēr iznākums lielā mērā atkarīgs no tā, kā mēs reaģējam uz krīzi un kādu palīdzību un atbalstu saņemam.

Krīzes intervence – viena no pieejām sociālā darba ar gadījumu praksē, kas attīstījusies no krīzes teorijas. Tā ir fokusēta, īstermiņa iejaukšanās (1–6 nedēļas), kas paredzēta, lai indivīds, ģimenes vai kopienas pārvarētu traumatisko situāciju, atgūtu spēju sociāli funkcionēt, atjaunotu līdzsvaru un resursus un attīstītu jaunas pielāgošanās (angļu val. – *coping*) stratēģijas, kas varētu tikt izmantotas, lai atkārtotās stresa situācijās novērstu psiholoģiskās vai fizioloģiskās grūtības.

Krīzes pārvarēšana (angļu val. – *coping*) – veselīgas vai neveselīgas krīzes pārvarēšanas stratēģijas, ko izvēlas cilvēki, mēģinot atvieglot krīzes izraisītu stresu.

Cīnīties vai bēgt (angļu val. – *fight or flight*) – automātiska somatiska un psiholoģiska reakcija uz trauksmi, kas liek cilvēkam pārvarēt stresa situāciju vai palikt paš aizsardzībā. Gandrīz uzreiz pēc tam, kad cilvēks sastopas ar tādām spēcīgām emocijām kā bailes, dusmas u. c., ķermenī automātiski notiek fizioloģiskas

izmaiņas – saspringst muskuļi, sāk straujāk sisties sirds, paaugstinās asinsspiediens, elpošana kļūst straujāka, saasinās maņas. Ķermenis ir gatavs stāties pretī briesmām un cīnīties. Stress, stimulējot šos aizsardzības mehānismus, palielina cilvēka spēju izdzīvot un cīnīties un ierastiem pārvarēšanas mehānismiem šo situāciju pārvarēt.

Bīstams notikums – stresa izraisošs vai traumatisks notikums, kas liek ieņemt “bēgt vai cīnīties” pozīciju.

Homeostāze – organisma spēja pašam uzturēt stabilas fizioloģiskās un psiholoģiskās funkcijas.

Pēctraumas stresa sindroms – simptomu kopums, kas sākas pēc pārdzīvota traumatiska notikuma un ko raksturo traumatiskās pieredzes atmiņu ielaušanās ikdienas dzīvē, izvairīšanās no pieredzes atgādinātājiem un vispārēja paaugstināta modrība un uzbudināmība.³⁹² Piemēram, pieredzētā notikuma atkārtota piedzīvošana ar spēcīgām emocionālām sajūtām, miega un ēšanas traucējumiem, emocionālo sastingumu, vainas izjūtu u. c.

KRĪZES INTERVENČES PAMATIDEJA

Krīzes intervence attīstījusies no zināšanām par krīzes teoriju un izmanto tās pamatprincipus. Krīzes teorija attīsta ideju, ka cilvēkiem piemīt spēja pārvarēt traumējošus notikumus, tomēr dažās situācijās cilvēkam ierastie pārvarēšanas mehānismi nedarbojas, un tādējādi viņš zaudē psiholoģisko līdzsvaru.

Saskaņā ar krīzes ekspertu N. Golana, H. Parada, L. Paradas un A. Robertsa uzskatiem krīzes intervenci praksē izmanto, balstoties uz četrām atziņām.

1. Sistēmas (tas ir – indivīdi, ģimenes, kopienas) saskaras ar stresu izraisošiem un traumējošiem notikumiem visa mūža garumā. Šie notikumi liek sistēmām izmantot tām piemītošās stiprās puses, resursus un pārvarēšanas stratēģijas.
2. Sastopoties ar sarežģītiem, stresu izraisošiem vai traumatiskiem notikumiem, homeostāze un līdzsvara stāvoklis tiek uzturēts, izmantojot sistēmas stiprās puses, resursus un krīzes pārvarēšanas mehānismus.

³⁹² Bite, I., Mārtinsons, K., & Sudraba, V. (Red.). (2016). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC.

3. Sistēmas var saskarties ar stresu izraisošiem vai traumatiskiem notikumiem tad, kad esošās stiprās puses, resursi un pārvarēšanas mehānismi nav efektīvi, lai mazinātu notikuma negatīvās sekas. Šajā gadījumā sistēmas izjūt līdzsvara trūkumu, tiek izjaukts homeostatiskais līdzsvars un tādējādi iestājas krīzes stāvoklis.
4. Krīzes situāciju pārvar, iejaucoties akūtās krīzes stāvoklī un izmantojot sistēmas stiprās puses, resursus un pārvarēšanas mehānismus, kas var tikt izmantoti gan krīzes izraisīta notikuma risināšanai, gan arī izmantojot kā instrumentu stresa vai bīstamās situācijās nākotnē.³⁹³

Krīzes intervences **mērķis** ir novērst krīzi, pielietojot fokusētu mērķtiecīgu iejaukšanos, kas palīdzētu indivīdiem uzlabot viņu galā tikšanas, pārliecības un problēmu risināšanas spējas, tādā veidā dodot iespēju indivīdiem izmantot viņu jaunatklātās stiprās puses, resursus un pārvarēšanas mehānismus, sastopoties ar šķēršļiem nākotnē. Lai gan krīzes pieredze indivīdiem var būt traumatiska, tā var kalpot kā izaugsmes un attīstības iespēja.³⁹⁴

Turpmāk tekstā uzskaitīšu **krīzes intervences principus**.

1. Īslaicīguma princips jeb laikā terminēta intervence. Mērķis parasti ir censties atrisināt vissteidzamākās problēmas 1–6 (citos avotos 8, 12) nedēļu laikā.
2. Neatliekamības princips. Krīzes intervences fokuss tiek vērsts uz “šeit un tagad” situāciju, un tā jāveic ātri, cenšoties palīdzēt klientam atgriezties iepriekšējā funkcionēšanas līmenī.
3. Iejaukšanās un novērtēšanas princips notiek vienlaicīgi un efektīvi.
4. Individualitātes princips. Pamatmērķis pakalpojuma sniegšanas laikā ir sastapties ar konkrētām unikālām situācijām un emocionālām vajadzībām.
5. Klausīšanās un klātbūtnes princips, kur vitāli nepieciešamas komunikācijas prasmes, īpaši pirmajos attiecību dibināšanas posmos.
6. Atbalsta princips. Sociālajam darbiniekam jāpielāgo sava prakse atbilstoši indivīda vai ģimenes, kas nonākusi krīzes situācijā, vajadzībām,

³⁹³ Teater, B. (2010). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. Berkshire: Open University Press, p. 208.

³⁹⁴ Yeager, R. K., & Roberts, A. R. (Eds.). (2015). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research* (4th ed.). New York: Oxford University Press, p. 13.

- piemēram, mājas vizītes, ātra reaģēšana uz vajadzībām. Jāveicina, jāstiprina un jāatbalsta klients sarežģītu lēmumu pieņemšanā un izpratnē.
7. Pozitīvu, ieinteresētu un rūpju pilnu attiecību princips, kas sniedz cerības izjūtu, cieņu un mazina trauksmi. Ar dažiem klientiem krīze piedāvā iespēju izveidot uzticības pilnas attiecības daudz ātrāk nekā ikdienas situācijās. Tomēr krīzes laikā klients var izrādīt dusmas un nepiekrīst veidam, kā ar viņu strādā sociālais darbinieks. Tāpēc ieteicams paturēt prātā, ka klienta teiktais, protams, var būt pamatots, tomēr tas var būt arī vienīgais veids, kā viņš var sadzīvot ar paša bezpalīdzību, neapmierinātību, vainu vai bailēm. Sociālajam darbiniekam tas nav jāuztver personīgi un nav jāiesaistās personīgos strīdos.
  8. Emociju un jūtu “ventilēšanas” princips. Jāpalīdz pārvarēt krīzi, mudinot klientu runāt par jūtām, piemēram, dusmām, vainas izjūtu, zaudējumu, skumjām. Jābūt uzmanīgam, nedrīkstētu mazināt notikuma nozīmi. Ieteicams izrādīt ticību personas spējām pārvaldīt savu situāciju, sekmējot motivācijas un jaunu pārvarēšanas spēju rašanos, mierinot, ka viss būs labi. Jāskaidro, ka just šīs konkrētās jūtas krīzes kontekstā ir normāli.
  9. Pārvarēšanas stratēģiju pētīšanas princips. Jāizpēta klienta pagātnes dzīves notikumi tikai saistībā ar esošo krīzi, jāizpēta visas iespējamās cilvēka pārvarēšanas stratēģijas, kas varētu palīdzēt atrast un identificēt alternatīvas, lai pēc tam tās pielietotu uzvedībā vai konkrētu vajadzību apmierināšanā.
  10. Tehnikas, kas var būt palīdzošas cilvēkiem krīzes situācijās, var ietvert kognitīvas metodes (piemēram, problēmu sadalīšana mazākās) vai padomu un ieteikumu sniegšanu, kā arī liela daļa darba var balstīties uz personu vērstām konsultēšanas metodēm, kā, piemēram, aktīvo klausīšanos, jūtu reflektēšanu.

KRĪZES INTERVENČES MODEĻI

Laika gaitā krīzes intervences sniegšanai radīti dažādi sistemātiski prakses modeļi un tehnikas, ko piedāvājuši dažādi autori, piemēram, Dž. Kaplans, N. Gollana, H. Parads, A. Robertss un Sofija Dziegielewska (*Sophia F. Dziegielewska*),

D. Agilera, R. Džeimss un B. Gillilands u. c. Visi šie modeļi un tehnikas var būt kā vadlīnijas praktiķiem un ietver samērā līdzīgu palīdzības etapu aprakstu, balstoties uz tūlītēju problēmu, stresa, psiholoģisko traumu un emocionālu konfliktu risināšanu. Pirmajā etapā parasti notiek krīzes situācijas novērtēšana, kurā noskaidro klienta biopsihosociālo funkcionēšanas līmeni, lai noteiktu, kāda palīdzība ir nepieciešama. Otrajā etapā strādā uz klienta drošības atjaunošanu, un būtiskākais šajā solī ir noskaidrot tādu riska faktorus kā pašnāvības, slepkavības vai citus paškaitējuma draudus. Trešajā etapā notiek atbalsta sniegšanas process. Kā jau iepriekš esmu uzsvērusi, uz krīzi orientēta darbība ir laikā ierobežota un uz mērķi orientēta. Daži autori darbības principus ir paplašinājuši līdz 5–7 soļiem, striktāk nosakot rīcību un robežas.

Izpētot no dažādām valstīm nākušo sociālā darba literatūru secināms, ka dažādu jomas speciālistu ieskatā visplašāk zināmais un visvairāk izmantotais krīzes intervences modelis ir ASV sociālā darba doktora A. Robertsa 1991. gadā izstrādātais krīzes intervences septiņu soļu modelis. A. Robertss sarakstījis 38 grāmatas un publicējis vairāk nekā 250 zinātniskas publikācijas, no kurām lielākā daļa saistītas ar krīzes intervenci. Vairāk par minēto modeli var uzzināt Keneta Reja Jēgera (*Kenneth Ray Yeager*) un A. Robertsa grāmatā *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment, Research* (“Krīzes intervences rokasgrāmata: izvērtēšana, ārstēšana, pētījumi”), kā arī daudzās ārzemēs (lielākoties ASV, Lielbritānijā) izdotajās sociālā darba mācību grāmatās, kurās aprakstītas sociālā darba teorijas un metodes, piemēram, Bārbras Tīteres *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (“Sociālā darba teorijas un metožu pielietojums”), angļu autoru kolektīva K. Vilsones, Dž. Ruhas, M. Limberija, E. Kūpera grāmatā *Social Work. An Introduction to Contemporary Practise* (“Sociālais darbs. Ievads mūsdienu praksē”) u. c.

Manuprāt, minētais modelis piedāvā skaidri noteiktu secību, kā palīdzēt krīzē nonākušam cilvēkam, tāpēc apskatīšu to detalizētāk. A. Robertsa krīzes intervences modeļa pirmais solis ir:

- 1. Tūlītēja reakcija un riska izvērtēšana** – plānot un veikt rūpīgu biopsihosociālo izvērtējumu. Galvenokārt jāiegūst informācija par to, vai cilvēks uz doto brīdī nav apdraudējumā. Speciālisti, kas apguvuši krīzes intervenci,

pirmās sarunas laikā šādu izvērtēšanu veic ātri un spēj atpazīt personas ar pašdestruktīvu uzvedību, kas varētu apdraudēt dzīvību un veselību, piemēram, narkotisko vielu lietotājus, kas varētu būt pārdozējuši, depresīvus un vientuļus cilvēkus, kuri grasās izdarīt pašnāvību, vai impulsīvus pusaudžus, kas draud kādam nodarīt pāri. Šādos gadījumos nepieciešama tūlītēja neatliekamās medicīniskās un policijas palīdzība. Tāpat arī citos gadījumos riska izvērtēšanai būtu jāietver šādi jautājumi:

- ✓ Vai personai nepieciešama steidzama medicīniskā palīdzība? (Piemēram, pašnāvības mēģinājums, vardarbība mājās, narkotisko vielu pārdozēšana u. c.)
- ✓ Vai persona apspriež pašnāvību kā izeju no situācijas? (Domas un runāšana par pašnāvību, vai cilvēkam jau ir reāls plāns, kā un kad viņš to grasās īstenot.)
- ✓ Vai persona gatavojas sevi ievainot? (Pašdestruktīvisms.)
- ✓ Vai persona atrodas alkohola vai narkotisko vielu ietekmē?
- ✓ Ja klients ir vardarbības upuris (vardarbība mājās, izvarošana vai cita vardarbība), vai vardarbīgā persona joprojām ir klātesoša, vai, iespējams, varētu atgriezties?
- ✓ Noskaidrot, vai personai ir bērni un vai arī viņiem ir kāds apdraudējums?
- ✓ Vai upurim ir nepieciešams transports uz slimnīcu, patversmi, krīzes centru vai citu drošu vietu?
- ✓ Ja iespējams, noskaidrot, vai persona jau iepriekš ir bijusi šādā situācijā ar līdzīgu problēmu un, ja ir, kā situācija tika atrisināta?
- ✓ Ja laiks atļauj: situācijās, kad notiek vardarbība ģimenē, lai noteiktu, piemēram, sievietes spēju sevi pasargāt, jānoskaidro, vai cietušajai jau iepriekš bijusi pieredze aizsargāt gan sevi, gan bērnus. Ja iespējams, noskaidrot varmākas iespējamās apdraudējumus – iepriekšējās vardarbības epizodes, kriminālo pagātņi, apreibinošo vielu lietošanas vēsturi, psihiskos traucējumus u. c. Vai mājās ir ieroči?

2. Raporta izveidošana. Psiholoģiska kontakta nodibināšana un attiecību veidošana. Pirmajā tikšanās reizē sociālajam darbiniekam ir svarīgi izveidot

tādu raporta un sapratnes līmeni, kas dod pārliecību par palīdzības pieejamību, patiesu cieņu, kā arī pašas personas un viņas grūtību pieņemšanu. Klientam ir svarīgi iegūt pārliecību, ka viņam sniegs palīdzību un viņš ir nonācis pareizajā vietā.

3. **Galveno problēmu definēšana.** Kad raports ir izveidots, speciālistam jāiegūst skaidrs priekšstats par tām problēmām, kuras ir izraisījušas krīzes reakciju. Šajā solī galvenais mērķis ir pēc iespējas skaidrāk saprast situāciju un problēmu rašanās iemeslus. Jāmēģina noteikt, kas bija “pēdējais piliens”, kādēļ persona nāca pēc palīdzības, kādas bija iepriekšējās pārvarēšanas metodes un letalitātes vai apdraudējuma iespējamība. Šeit iesakāms izmantot atvērtos jautājumus un fokusēties uz šeit un tagad pozīciju. Sociālajam darbiniekam jāturpina attīstīt sadarbības attiecības un ievākt visu nepieciešamo informāciju par notikušo.
4. **Jūtu un emociju izpētes veicināšana.** Šis ir galvenais krīzes intervences modeļa solis. Tiem, kas piedzīvo krīzi, nepieciešama droša vieta, kur ventilēt un izpaust savas jūtas atbalstošās, empātiskās un saprotošās attiecībās drošā vidē. Galvenā tehnika, kas jāizmanto speciālistam, ir emociju un jūtu identificēšana, izmantojot aktīvo klausīšanos gan par klienta refleksijām saistībā ar notikušo, gan viņa jūtām. Ir ļoti svarīgi ļaut klientam izpaust jebkādas, tai skaitā arī pretrunīgas jūtas par notikumu vai zaudējumu. Tā ir normāla un saprotama reakcija daudzās krīzēs, bet bieži rada upurī vai cietušajā vainas sajūtu.³⁹⁵
5. **Alternatīvu risinājumu apsvēršana.** Papildus aktīvajai klausīšanai speciālistam jāiesaistās izpētē, kopīgi domājot, kas bija tie apstākļi, kas radīja krīzi, kādas alternatīvas, stiprās puses vai iespējamie resursi šajā situācijā personai ir pieejami. Tas var ietvert diskusijas un sākotnējo pārvarēšanas stratēģiju izvērtēšanu. Jāapsver jebkādas idejas, pat visnepieņemamākās, vai tādas, kas identificētas kā vērtīgas tālākai apspriedei. Kamēr trešajā solī noskaidro klienta problēmas, piektajā solī meklē iespējamus risinājumus un identificē

³⁹⁵ Roberts, A. R. (2002). Assessment, Crisis Intervention, and Trauma Treatment: The Integrative ACT Intervention Model. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 2(1), 1–21. <https://doi.org/10.1093/brief-treatment/2.1.1>

jaunus vai iepriekš neizmantojus pārvēršanas mehānismus. Šajā solī iesaka iekļaut uz risinājumu vērsto pieeju, īpaši lai identificētu un balstītos uz klienta esošo spēku, resursu un pārvēršanas stratēģijām. Tās var būt tādas metodes kā “brīnuma jautājumi”, “resursu skalas” u. c. Tās var būt arī uz mērķa centrētās vai spēka perspektīvā bāzētas metodes, kas balstās uz klienta resilienci. Sociālais darbinieks var uzdot uz risinājumu vērstus jautājumus, un tie varētu būt šādi:

1. Izņēmuma jautājumi: kad bija reizes, kad Jūs jutāties tikai mazliet mazāk nomākts nekā šobrīd? kas tajās reizēs bija citādāk?
2. Pārvēršanas jautājumi: kā Tev izdevās pārvarēt to situāciju?
3. Veiksmes pagātnē: kā Tu pārvarēji šīs situācijas pagātnē? kā Tev izdevās pārdzīvot līdzīgas situācijas pagātnē?

Šajā procesā klients un sociālais darbinieks var sākt radīt jaunas alternatīvas, meklēt jaunas iespējas, lai risinātu pastāvošās problēmas. Sociālajam darbiniekam jāpievērš uzmanību tam, ko klients domā un jūt par katru konkrētu alternatīvu. Jebkurā gadījumā šim jābūt sadarbības procesam, bet dažos gadījumos sociālais darbinieks var piedāvāt vairākus ieteikumus, ko klients var apsvērt. Var būt situācijas, kad klients attiecībā uz alternatīvām nav spējīgs pieņemt lēmumus, jo, piemēram, ir hospitalizēts pēkšņu garīgās veselības problēmu dēļ.

6. Darbības plāna izstrāde un ieviešana. Šis modeļa solis ietver konkrēta darbības virziena identificēšanu un klienta atbalstīšanu tā īstenošanā. Lai veiksmīgi virzītos uz krīzes pārvēršanu, klientam jāsasniedz trīs mērķi:

- ✓ jāiegūst pilnīga izpratne par notikušo un jāsaprot, kāpēc tas notika un kāds varētu būt gala rezultāts;
- ✓ jāsaprot, kādu nozīmi gan emocionāli, gan kognitīvi pats klients piešķir notikumam;
- ✓ jāizstrādā klienta turpmākais dzīves plāns, kura pamatā ir cilvēka patiesie uzskati un gūtās atziņas, nevis bailes un sagrozīta realitāte.

Kad alternatīvas vai iespējamie risinājumi esošajām problēmām ir atrasti, sociālais darbinieks un klients var izstrādāt darbības plānu, bet pie nosacījuma, ka klients ir garīgi un fiziski spējīgs šādu plānu izprast, pieņemt un tajā iekļauties. Ja, piemēram, klientam nepieciešama tūlītēja hospitalizācija,

sociālajam darbiniekam kā sadarbības partnerim jāizstrādā plāns bez klienta. Šajā līmenī sociālais darbinieks un klients identificē nepieciešamos soļus vai darbības, par kurām iepriekš vienojušies. Tas var iekļaut speciālistus vai dienestus, ar kuriem klients turpmāk sadarbosies, vai arī plānus par to, kādus pārvarēšanas mehānismus klients izmantos. Sadarbības plānam jābūt sagatavotam tādā formātā, kādā tas visvairāk būtu piemērots klientam, un abām pusēm jābūt kopijām.

7. **Novērošanas plāns un vienošanās.** Sadarbības beigu soli sociālajam darbiniekam jāseko līdz klienta situācijai un jāpārlicinās par darbības plāna realizāciju, vai krīzes situācija ir atrisinājusies vai arī atbalsts jāturpina. Abām pusēm jāvienojas, vai un kādos apstākļos palīdzība nākotnē varētu tikt sniegta, ja šķiet, ka tā varētu būt nepieciešama. Ideāli, ja tā būtu brīvi pieejama jebkuros apstākļos, bet, ja tas nav iespējams, papildus atbalsts varētu tikt piedāvāts potenciāli grūtos brīžos, piemēram, nāves gadadienā vai kriminālprocesa uzsākšanā, vai arī piedāvājot citus atbalsta resursus (speciālistus vai institūcijas, klātienē vai attālināti).

KRĪZES INTERVENČES STIPRĀS PUSES

- ✓ Tā kā krīzes intervence ir īslaicīga (1–6 nedēļas) un fokusēta pieeja, to var uzskatīt par augsti efektīvu resursu un ieguldījumu (pūļu) ziņā.
- ✓ To var pielāgot praksei dažādos kontekstos. Cilvēki, kuri ir saņēmuši palīdzību un atbalstu jaunu pārvarēšanas stratēģiju izveidē, vēlāk bieži vien var funkcionēt daudz augstākā līmenī.
- ✓ Krīzes intervence, īpaši A. Roberta modelis, nodrošina skaidrus soļus, kas jāievēro krīzes situācijas risinājumā. Lai arī tas ne vienmēr ir viegli īstenojams, sociālajiem darbiniekiem process ir skaidrs un praktisks.
- ✓ Situācijās, kad iesaistītas spēcīgas emocijas un jūtas, palīdzīgi, ka ir precīza struktūra, ar kuru darboties, jo tā pasargā sociālos darbinieku no saplūšanas ar klientu un iespējamām transferencēm vai kontrtransferencēm.
- ✓ Krīzes intervence uzsver vajadzību strādāt emocionāli un iejūtīgi (uzmanīgi un atbalstoši klausoties), izmantojot tādas personiskās un profesionālās kvalitātes kā emocionālu siltumu, patiesumu un empātiju.

- ✓ Jāstrādā arī ar kognitīviem procesiem (piemēram, palīdzot sadalīt problēmu un izdomāt, kādā veidā to varētu atrisināt).
- ✓ Krīzes intervences teorētiskais pamatojums un prakse sniedz gan iekšējo, gan ārējo faktoru analīzi, lai saprastu saikni ar iekšējām krīzēm un ārējām izmaiņām.
- ✓ Krīzes intervence ir būtiska un noderīga īstermiņa krīzēs, jo īpaši piedzīvojot zaudējumus un sēras, vai traumatisku pieredzi, piemēram, nelaimes gadījumu, un citās situācijās, kad cilvēki nespēj tikt galā.
- ✓ Ņemot vērā krīzes intervences īslaicīgumu, metodi var izmantot kopā ar citām teorijām un metodēm. Piemēram, sociālais darbinieks var izmantot krīzes intervences septiņu soļu modeli darbā ar ģimeni, lai mazinātu aktuālo krīzi, bet pēc tam pāriet uz citām metodēm, piemēram, uz uzdevumu vērsto vai kognitīvi biheiviorālo pieeju, lai turpinātu darbu ar pamata problēmām.

KRĪZES INTERVENČES IEROBEŽOJUMI

Laika gaitā krīzes intervence kritizēta no dažādiem aspektiem, un krīzes intervences ierobežojumu pamatā ir ļoti dažādi apstākļi gan individuālā, gan kopienas, gan sabiedrības līmenī.

- ✓ Visnopietnākais un izplatītākais ierobežojums ir krīzes intervences termina pārāk biežs un nepareizs izmantojums galvenokārt tāpēc, ka vārdi “krīze” un “intervence” sociālajā darbā regulāri tiek izmantoti, lai apzīmētu nepieciešamību nekavējoties un mērķtiecīgi iejaukties, reaģējot uz vispārējām situācijām. Kā atzīst Pamela Trevitika, reaģēšana uz krīzi nav krīzes intervence.³⁹⁶
- ✓ Krīzes intervenci nav iespējams realizēt sociālo darbinieku trūkuma, darbinieku pārslodzes vai nepietiekama finansējuma dēļ.
- ✓ Krīzes intervence nav iespējama institucionālu ierobežojumu dēļ, piemēram, noteikts darba laiks, kas neparedz darbu vakara/nakts stundās, nedēļas nogalēs, neelastīga darba laika organizēšana no vadības puses u. c.

³⁹⁶ Trevithick, P. (2012). *Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook* (3rd ed.). Maidenhead: Open University Press, p. 321.

- ✓ Sociālā darba akadēmiķis Malkolms Peins (*Malcolm Payne*) norāda, ka krīzes intervences mērķis ir mazināt esošo problēmu vai krīzi, tomēr tā ne vienmēr spēj risināt lielos jautājumus, kas ir to pamatā, piemēram, diskrimināciju, apspiešanu vai nabadzību.³⁹⁷ K. O'Heigans piemin arī rasismu, seksismu. Lai gan sociālie darbinieki var īstenot krīzes intervenci, lai atvieglotu klienta situāciju, viņiem jāņem vērā pamata problēma, kas varētu būt veicinājusi problēmas vai krīzes rašanos. Ja iespējams, jāmēģina tās risināt, nodrošinot turpmāku atbalstu un novērošanu vai piesaistot citus resursus vai institūcijas. Kā min filozofijas doktore, sociālā darba pētniece Šerila Regēra (*Cheryl Regehr*), krīzes situācijas ilgtermiņa seku, t. i., pēctraumatiskā stresa traucējumu gadījumā var būt nepieciešama ilgtermiņa terapija.³⁹⁸
- ✓ P. Trevitika atzinusi, ka darbinieki var būt ļoti tieši un direktīvi, tādējādi aktualizējot ētikas jautājumu par personas tiesībām uz izvēli un lēmuma pieņemšanu.
- ✓ Krīzes intervenci grūti īstenot ar klientiem, kuri nevēlas sadarboties ar sociālajiem darbiniekiem. Krīzes intervences izvērtēšanai nepieciešams, lai sociālais darbinieks ievāktu nepieciešamo informāciju no klienta vai kāda cita, kurš var atbildēt uz jautājumiem viņa vārdā. Bez šīs informācijas sociālais darbinieks nevar sastādīt intervences plānu. Sociālajam darbiniekam jāpatur prātā, ka viņam jāprot izmantot konsultēšanas un uz personu orientētas prasmes, lai pēc iespējas labāk nodibinātu sadarbības attiecības ar klientu.
- ✓ Patiesas sadarbības attiecības ir grūti praktizēt visās krīzes situācijās, tomēr ir dažas situācijas, kad sociālajam darbiniekam jāīsteno rīcības plāns pret klienta gribu, piemēram, policijas vai neatliekamās palīdzības dienesta izsaukšana, lai nodrošinātu klienta drošību. Šādas situācijas faktiski samazina iespēju izveidoties sadarbībai.³⁹⁹ Svarīgi, ka sociālais darbinieks to apzinās un neuztver to kā personisku neveiksmi.

³⁹⁷ Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books.

³⁹⁸ Regehr, C. (2011). Crisis Theory and Social Work Treatment. In F. J. Turner (Ed.). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (5th ed.). New York: Oxford University Press, pp. 134–143.

³⁹⁹ Teater, B. (2010). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. Berkshire: Open University Press, p. 215.

- ✓ Novērojumi un pētījumi liecina, ka cilvēki tiek galā ar smagiem un negaidītiem zaudējumiem ļoti dažādos veidos, dažreiz bez smagām sekām. Katram nepieciešams savs laika periods, kas nav īsti saskaņā ar modeli, kurš oriģināli balstīts uz palīdzību cilvēkiem un dažādu autoru piedāvātajiem soļiem situāciju risināšanai. Tas prasa ļoti elastīgu pielāgošanos konkrēta indivīda vajadzībām, tādējādi piedāvātie modeļi un to piedāvātā struktūra var būt nederīgi.
- ✓ Tāpat tiek runāts, ka krīzes intervences modelī netiek ņemtas vērā atšķirīgās kultūras tradīcijas, piemēram, tuvinieka nāves gadījumā – atšķirīgas apbedīšanas tradīcijas, sēru rituāli atšķirīgās kultūrās. Šāda pieeja tiek kritizēta, jo balstās uz rietumniecisku filozofiju, kas izstrādāta, lai pēc iespējas ātrāk atgrieztu cilvēku normālā dzīvē.
- ✓ Ir situācijas, kad sociālie darbinieki saskaras ar klientiem, kuri it kā piedzīvo krīzi izraisošus notikumus, tomēr bieži, izvērtējot individuālu situāciju, nākas secināt, ka konkrētā situācija cilvēka dzīvē ir norma un uzskatāma par ilgstošu dzīves modeli. Tādos gadījumos konkrētie gadījumi nav piemēroti krīzes intervencei.
- ✓ Lai šo pieeju izmantotu efektīvi, nepieciešama īpaša apmācība, kas Latvijā nav pietiekami pieejama.

SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM NEPIECIEŠAMĀS KOMPETENCES

Apkopojot dažādu autoru (K. O’Heigana, B. Tīteres, K. Vilsones, P. Trevitikas, R. K. Džeimsa, B. Gillilanda, Karolas Langeras (*Carol L. Langer*), Sintijas Līcas (*Cynthia A. Lietz*), Džozefa Volša (*Joseph Walsh*), A. Robertsa u. c.) viedokļus, var secināt: lai veiktu krīzes intervenci, sociālajam darbiniekam nepieciešamas plašas teorētiskās, praktiskās un faktiskās zināšanas par krīzi, tās veidiem, pazīmēm, pēc kurām atpazīt cilvēku krīzes situācijā, psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem u. c. Tāpat tiek minētas zināšanas, kas saistītas ar refleksiju, kritisko domāšanu, profesionālu sevis pielietojumu un pašapzināšanos (piemēram, koncentrējot uzmanību uz klientu krīzes laikā, nevis uz paša emocionālo reakciju uz notiekošo), paškontroli, empātiju. Īpaši tiek uzsvērtas starppersonu attiecību un komunikācijas prasmes ne vien ar indivīdiem, bet arī ar grupām un kopienām krīzes situācijā.

Nozīmīgas ir klausīšanās un aktīvās klausīšanās, intervēšanas un konsultēšanas prasmes, kā arī prasmes nodibināt sadarbības attiecības ar visiem iesaistītajiem, iegūt uzticēšanos un noteikt profesionālās robežas.

Sociālā darba pētniece Ivonna Ītona-Stalla (*Yvonne Eaton-Stull*) un sociālā darba praktiķe Mišela Millere (*Michelle Miller*) uzsver trīs svarīgākās pazīmes, kas pozitīvi ietekmē krīzes intervences rezultātus un kam jāpiemīt speciālistam, sniedzot krīzes intervenci: empātija, patiesums (īstums) un emocionāls siltums. Empātija ir centrālā kvalitāte, kas palīdz izveidot uzticības pilnas sadarbības attiecības. Patiesums nozīmē “būt pašam sev” profesionālo attiecību ietvarā. Patiesi speciālisti neviltoti rīkosies spontāni un konsekventi. Ar emocionāli siltu speciālistu saprot brīvi domājošu, atvērtu, spējīgu parūpēties un aktīvi klausīties nepārtraucot, nevērtējot.⁴⁰⁰

K. O’Heigans min, ka visas krīzes intervences fāzes satur grūtības un izaicinājumus. Lai tās pārvarētu, sociālajam darbiniekam nepieciešams prasmju un tehniku “aprīkojums”, kas ir pamata instrumenti izvērtēšanā, konsultēšanā, ģimenes terapijā un darbā ar sociālo gadījumu, tomēr zināšanas par prasmēm un tehnikām nereti ir nepietiekamas. Viņš norāda, ka, pirms sociālais darbinieks savā darbā izmanto krīzes intervenci, ir nepieciešama speciāla apmācība krīzes intervencē un supervizēta prakse.⁴⁰¹

Latvijā zināšanas par krīzes intervences izmantojumu sociālajā darbā var apgūt augstskolu sociālā darba studiju programmās. Atkarībā no augstskolas programmas studiju kursa tiek piedāvāts attiecīgs lekciju un praktisko nodarbību skaits (24–32 stundas). Apgūstamais materiāls katrā augstskolā ir atšķirīgs. Krīžu un konsultāciju centrs “Skalbes” piedāvā 44 stundu apmācību, kurā ietvertas krīzes intervences teorētiskās zināšanas un praktiskā daļa – lomu spēles un darbs grupās. Dažreiz arī individuāli speciālisti vai apmācību centri piedāvā dažādas programmas krīzes intervences izmantošanā, tomēr piesaistītie speciālisti lielākoties nav sociālie darbinieki, tāpēc ieteicams ņemt vērā savas profesijas profesionālās

⁴⁰⁰ Eaton-Stull, Y. & Miller, M. (2015). Model of Effective Crisis Intervention. In R. K. Yeager, & A. R. Roberts. (Eds.). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research* (4th ed.). New York: Oxford University Press, pp. 681–691.

⁴⁰¹ O’Hagan, K. (2002). Crisis intervention: changing perspectives. In C. Hanvey, & T. Philpot (Eds.). *Practising Social Work*. London; New York: Routledge, pp. 134–145.

robežas un palikt savas profesijas ietvaros. Protams, jāapzinās arī savas individuālās spējas un zināšanas. Runājot par spējām, jābūt godīgam pret sevi. Dažreiz jūtas, kas rodas speciālistam, var būt neizturamas transferences dēļ, un gadījumā, ja rodas sajūta, ka speciālists nevar tikt ar šo gadījumu galā, tas jāatdod citam kolēģim vai pat institūcijai.

Papildus zināšanām un prasmēm tiek uzsvērti arī ētiska uzvedība, konfidencialitāte un paša sociālā darbinieka rakstura īpašības. R. Džeims un B. Gillilands norādījuši, ka jebkurš var apgūt krīzes intervences tehnikas, tomēr papildus apgūtajām prasmēm un iemaņām svarīgas ir personības īpašības. Viņi atzīst, ka krīzes intervences sniedzējam, neatkarīgi no viņa vecuma, būtiska ir paša dzīves pieredze, kas saistīta ar dažādām krīzes situācijām. Šie autori uzskata, ka "ideālais krīzes intervences speciālists ir tas, kurš dzīvē daudz ko piedzīvojis, ir mācījies un audzis no piedzīvotā un izmanto šo pieredzi caur apmācībām, zināšanām un supervīzijām savā darbā. Tāds indivīds ne tikai cenšas integrēt visus minētos aspektus darba situācijās, bet arī savā dzīvē kopumā."⁴⁰² Kā svarīgākās rakstura īpašības minētas līdzsvarotība un savaldība, radošums un fleksibilitāte, enerģija, jāpiemīt organizatoriskām un vadības prasmēm, spējai būt sistemātiskam savās darbībās, jābūt proaktīvam, pārliecinošam un tiešam, jāspēj ātri pieņemt lēmumus. Krīzes intervences sniedzējam jābūt resilientam, jo ne vienmēr krīzes situācijas izdodas atrisināt, tāpēc viņam jāprot parūpēties arī par sevi gan fiziski, gan psiholoģiski.

Krīzes intervenci izmanto darbā ar gadījumu (angļu val. – *casework*) un, kā jau norādīju iepriekš, tajā izmanto uz risinājumu vērstās (angļu val. – *solution focused*) un uz uzdevumu vērstās (angļu val. – *task centred*) pieejas elementus. Vēl tā sader ar kognitīvi biheiviorālu pieeju, kas piedāvā dažādas tehnikas grūtām dzīves situācijām un krīzes pārvarēšanai, kā arī grupu konsultēšanu un ģimenes terapiju.

Nobeigumā vēlētos piebilst, ka, sniedzot krīzes intervenci, sociālajiem darbiniekiem jāreķinās ar īslaicīgu, tomēr salīdzinoši intensīvu darba posmu. Dažādi autori iesaka, ka krīzes intervences gadījumā sociālajam darbiniekam būtu jāpielāgojas klienta vajadzībām, neskatoties uz brīvdienām vai klasisko darba laiku,

⁴⁰² James, R. K., & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis Intervention Strategies* (7th ed.). Belmont, CA: Brooks Cole, pp. 21–23.

kas bieži vien nav iespējams dažādu institucionālo ierobežojumu dēļ. Šobrīd daļēji to sniedz neatliekamie dienesti, tomēr starpinstitucionālā sadarbība dažādo institūciju starpā nav pietiekami stipra. Pašvaldībās būtu jāveido starpdisciplināras krīzes intervences komandas, kas var reaģēt uz situācijām, izmantojot krīzes intervences principus. Jādomā arī par padziļinātu un fokusētu krīzes intervences mācību kursu sociālajiem darbiniekiem, uz ko norāda arī vairāki autori.

9. UZ UZDEVUMU VĒRSTĀ PIEEJA SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR GADĪJUMU

JŪLIJA BLAŽUKA

Uz uzdevumu vērstā pieeja ir viena no sociālā darba pieejām, ko radījuši sociālie darbinieki un ko arī mūsdienās daudz izmanto praksē. Uz uzdevumu vērstā pieeja sociālajā darbā plaši aprakstīta profesionālajā literatūrā un pētījumos (piemēram, ASV, Lielbritānijas, Austrālijas u. c. valstu), kas pamato tās izplatību, lietderību un pielietojumu sociālajā darbā. Profesionālajā literatūrā angļu valodā uz uzdevumu vērstā pieeja detalizēti izklāstīta kopā ar tādām sociālā darba prakses teorijām kā krīzes intervence, kognitīvi biheiviorālā terapija, naratīvā pieeja, motivējoša intervija (angļu val. – *motivational interviewing*), sistēmiskā pieeja u. c. sociālā darba pieejām un pamata modeļiem. Diemžēl latviešu valodā uz uzdevumu vērstā pieeja minēta vien dažos informācijas avotos, bez konkrēta apraksta vai definējuma, kā šo pieeju precīzi izmantot sociālajā darbā ar gadījumu. Tomēr Latvijas sociālie darbinieki izmanto šīs pieejas atsevišķus elementus ikdienas praksē, piemēram, noslēdzot vienošanos ar klientu, kurā definēta risināmā problēma (problēmas) un uzdevumi. Uz uzdevumu vērstā pieeja aprakstīta metodiskajā materiālā “Psihosociālais darbs ar gadījumu vardarbības pret bērnu novēršanai”.⁴⁰³ Šajā materiālā ne tikai pieminēta uz uzdevumu vērstā pieeja, bet arī paskaidrots, ka šī pieeja ir īslaicīga, tiek minēti arī pētījuma dati, no kuriem izriet, ka ilgtermiņa intervence ir efektīvāka nekā īslaicīga intervence uz uzdevumu vērstās pieejas ietvaros. Lai arī Latvijas sociālie darbinieki praksē izmanto uz uzdevumu vērstās pieejas elementus, nepamatoti būtu to saukt par uz uzdevumu vērstās pieejas pielietojumu.

---

⁴⁰³ Apine, E. (2015). *Psihosociālais darbs ar ģimeni vardarbības pret bērnu novēršanai* (Metodiskais materiāls). Rīga: Latvijas Bērnu fonds, 20.–21. lpp. Izgūts no <http://www.lbf.lv/content/2016/09/Methodika.pdf>

Nodaļā detalizēti aplūkošu un paskaidrošu uz uzdevumu vērstās pieejas būtību, darbības principus un fāzes, kā arī, pielietojot uz uzdevumu vērsto pieeju, sniegšu sociālā gadījuma analīzi. Papildus iepazīstināšu ar atšķirībām starp Latvijas praksē pielietoto pieeju un uz uzdevumu vērsto pieeju. Tas ļaus saprast atšķirību starp pastāvošo praksi Latvijā un korektu pieejas izmantošanu saskaņā ar citu valstu pieredzi un praksi, kā arī ļaus gūt priekšstatu par uz uzdevumu vērstās pieejas pielietošanu praksē. Nodaļas aktualitāti pamato fakts, ka uz uzdevumu vērstā pieeja nav plaši aplūkota sociālā darba profesionālajā literatūrā latviešu valodā.

IESKATS UZ UZDEVUMU VĒRTĀS PIEEJAS VĒSTURĒ

9.1. tabula. Galvenie uz uzdevumu vērstās pieejas attīstības periodi

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
20. gs. 30. gadi		ASV	Radās funkcionālā teorija, kas iekļāva pašnoteikšanās idejas, prakses strukturēšanu un uzsvāru uz procesu.
1957. gads	Helēna Harisa Perlmane (<i>Helen Harris Perlman</i>)	ASV	Publicēta grāmata <i>Social Casework: A Problem-Solving Process</i> ("Sociālais darbs ar gadījumu: problēmu risināšanas process"), kurā raksturots uz uzdevumu vērstās pieejas priekštecis – problēmu risināšanas modelis. ⁴⁰⁴
20. gs. 20.–60. gadi		ASV, Lielbritānija	Fokuss sociālā darba vispārīgajā praksē likts uz klienta un sociālā darbinieka attiecībām. Mazāka uzmanība veltīta sociālo problēmu risināšanai. ⁴⁰⁵
20. gs. 60. gadi		ASV	Uz uzdevumu vērstais sociālais darbs veidojas kā atbilde uz pieaugošo kritiku, ka ilgtermiņa darbs ar gadījumu ir pārāk ilgstošs un neefektīvs ievērojamai sociālā darba pakalpojumu saņēmēju daļai. ⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd., pp. 85–87.

⁴⁰⁵ Coulshed, V., & Orme, J. (1998). Task-centred Practice. In *Social Work Practice: An Introduction* (3rd ed.). Basingstoke: Macmillan, pp. 115–132. https://doi.org/10.1007/978-1-349-14748-9_7

⁴⁰⁶ Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, pp. 187–203.

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
1969. gads	Viljams Džeimss Reids (<i>William James Reid</i>), Anna Ventvorta Šaina (<i>Ann Wentworth Shyne</i>)	Ziemeļamerika, Lielbritānija	Veikts pētījums <i>Brief and Extended Casework</i> ("Īstermiņa un ilgtermiņa darbs ar gadījumu"), kura rezultāti liecināja, ka islaicīga sadarbība ir efektīvāka salīdzinājumā ar ilgstošu sadarbību. Līdzīgi rezultāti bija arī pētījumiem, kuri veikti Lielbritānijā. ⁴⁰⁷
1972. gads	V. D. Reids, Laura Epšteina (<i>Laura Epstein</i>)	ASV	Izstrādāta un definēta uz uzdevumu vērsta pieeja. Publicēta grāmata <i>Task-centered Casework</i> ("Uz uzdevumu vērsts darbs ar gadījumu"), kurā pirmo reizi raksturota uz uzdevumu vērsta pieeja. ⁴⁰⁸
1970.–1978. gads	V. D. Reids, L. Epšteina	ASV	Veikti pētījumi un eksperimenti, lai izpētītu pieejas efektivitāti un praktisko pielietojumu.
		Lielbritānija	Sociālā darba praktiķi, izmantojot V. D. Reida un L. Epšteinas pētījumu rezultātus, ieviesa izmaiņas, lai sociālie darbinieki izmantotu uz uzdevumu vērsto pieeju ikdienas darbā. ⁴⁰⁹
1997. gads	Malkolms Peins (<i>Malcolm Payne</i>)	Lielbritānija	Ideja: 21. gadsimta sociālā darbs praksē fokuss pārvirzīts uz krīzēm klientu dzīvēs, šķēršļu izpēti un pārvarēšanu, kā arī uz uzdevumiem vērsta sociālā darba iekļaušanu sociālo institūciju ikdienas praksēs. ⁴¹⁰
2004. gads	Kriss Trotters (<i>Chris Trotter</i>)	Austrālija	Pētījumi bērnu aizsardzības jomā pierādīja, ka, pielietojot uz uzdevumu vērsto pieeju, klientu lietas tika noslēgtas ātrāk, bērniem saglabāta ģimeniskā vide pie vecākiem un sociālo darbinieku un klientu apmierinātība ar sasniegtajiem rezultātiem bija ievērojami lielāka. ⁴¹¹

⁴⁰⁷ University at Albany. (2003). *William Reid, Social Work Pioneer, Dies at 75*. Retrieved from https://www.albany.edu/news/releases/2003/nov2003/reid_william.htm; Sherman, E., & Reid, W. J. (2013). Shyne, Ann Wentworth. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.792>

⁴⁰⁸ Epstein, L. (1980). *Helping People: The Task-Centered Approach*. St. Louis: C. V. Mosby Company, p. 597.; Marsh, J. C. (2013). Epstein, Laura. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.683>

⁴⁰⁹ Dominelli, L. (2012). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press, pp. 63–65.

⁴¹⁰ Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd., pp. 297–298.

⁴¹¹ Trotter, C. (2004). *Helping Abused Children and Their Families*. Sydney, AUS: Allen & Unwin, p. 50.

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
2004. gads- mūsdienas		ASV, Liel- britānija, Austrāli- ja, Japāna, Dienvi- d-koreja, Vācija, Norvēģija, Taivāna u. c. valstis	Uz uzdevumu vērsto pieeju dažādu pasau- les valstu sociālie darbinieki pielieto ikdie- nas darbā, kas liecina par pieejas efektivitā- ti un aktualitāti laika gaitā. ⁴¹²

Apkopojot 9.1. tabulā redzamo informāciju, var secināt, ka mēģinājumi izveidot laikā ierobežotu un strukturētu sociālā darba pieeju meklējami ilgi pirms izstrādātas un definētas uz uzdevumu vērstās pieejas. Kā piemēru var minēt funkcionālo teoriju, kura radās Amerikā 20. gs. 30. gados un ietvēra pašnoteikšanās idejas, prakses strukturēšanu, terminēšanu un uzsvāru uz attiecībām. Saskaņā ar funkcionālās skolas pārstāvi Rūtu Elizabeti Smalliju (*Ruth Elizabeth Smalley*), funkcionālais sociālais darbs balstās uz pieciem pamatprincipiem: klienta iesaistīšana diagnostikā un izpratnē par jautājumiem, pie kuriem strādā; laika fāžu (sākums, vidus un beigas) izpratne un izmantošana; institūcijas funkcijas nosaka darba formu un konkrētu darbinieka lomu, ko klients izprot; skaidra izpratne par sociālā darba procesa struktūru vai formu; klientu iesaistīšana palīdzības sniegšanā sev. Nodaļā lasītājam būs iespēja pārliecināties, ka uz uzdevumu vērstās pieejas pamatprincipi ir visai tuvi funkcionālajai skolai.

1957. gadā iznāca sociālās darbinieces, supervizores H. H. Perlmanes grāmata *Social Casework: A Problem-Solving Process* ("Sociālais darbs ar gadījumu: problēmu risināšanas process"), kurā viņa analizēja darbu ar gadījumu praksē un raksturoja pašas izstrādāto problēmu risināšanas modeli. H. H. Perlmane savā grāmatā uzsvēra četrus svarīgus situāciju aspektus: cilvēks, ar kuru veic darbu; izvirzītā problēma; vieta, kur veic darbu; darba process. Problēmu risināšanas modelis ņem vērā divus pēdējos aspektus, kas saistīti ar funkcionālo teoriju, kuras idejas iespaidoja H. H. Perlmani jauna modeļa izveidei. Zināms, ka H. H. Perlmanes modelis ir uz uzdevumu vērstās pieejas priekštecis.⁴¹³

⁴¹² Fortune, E. A., McCallion, P., & Briar-Lawson, K. (2010). *Social Work Practice Research for the Twenty-First Century*. New York: Columbia University Press, pp. 195–245.

⁴¹³ Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd., pp. 85–87.

Lietišķo pētījumu vadītāja Sunderlandas universitātē (*University of Sunderland*) Lielbritānijā Veronika Kalšeda (*Veronica Coulshed*) un sociālā darba profesore Glāzgovas Sociālā darba skolā Lielbritānijā Džoana Orme (*Joan Orme*) uzskata, ka laika posmā no 20. gs. 20. līdz 60. gadiem fokuss sociālajā darbā likts uz klienta un sociālā darbinieka attiecībām, mazāku uzmanību veltot sociālo problēmu risināšanai. Tolaik sociālie darbinieki praksē vairāk izmantoja terapeitiskās metodes – līdzīgi kā to darīja psihoterapeiti, – nodibinot kontaktu ar klientu, kas balstījās uz klienta beznosacījuma pieņemšanu, dziedējot klientu attiecībās, kurās viņam bija iespēja pārstrādāt iepriekš iegūtās emocionālās traumas, atrodoties ilgstošā kontaktā ar sociālo darbinieku. Attiecību veidošana varēja ilgt pat vairāku gadu garumā, lai būtu redzams kaut vai neliels progress. Prakses modeļi ietvēra ilglaicīgu darbu – klienta jūtu izpēti, tieksmi runāt par grūtībām, nevis radikāli tās risināt vai plānot problēmu risināšanu. Tādējādi vairāki klienti ilgstoši sadarbojās ar sociālo darbinieku bez redzamiem rezultātiem situācijas uzlabošanā; uzlabojumus deva tikai uzstājīga sociālā darbinieka palīdzības sniegšana klientiem (sociālais darbinieks daudz ko darīja klienta vietā), kā rezultātā klientu problēmas un to risināšana kļuva par sociālā darbinieka atbildību un “īpašumu”.⁴¹⁴

Uz uzdevumu vērsts sociālais darbs veidojās ASV 20. gs. 60. gados kā atbilde uz pieaugošo kritiku, ka ilgtermiņa darbs ar gadījumu ir pārāk ilgstošs un neefektīvs ievērojamai sociālā darba pakalpojumu saņēmēju daļai.⁴¹⁵ Kritiku tolaik pastāvošajām pieejām un esošajai politikai pauda arī sociālo darbinieku klienti. Laika gaitā psihoanalīzes un terapeitiskā darba ietekme sociālajā darbā ar gadījumu mazinājās un attīstījās jaunas pieejas: psihodinamisko pieeju sociālajā darbā ar gadījumu pakāpeniski līdzsvaroja un arī nomainīja citas teorijas, piemēram, uz vienošanos balstīts sociālais darbs (angļu val. – *contract social work*), uz uzdevumu vērsts sociālais darbs, kognitīvi biheiviorālais sociālais darbs, kopienas sociālais darbs, radikālais sociālais darbs, feministiskais sociālais darbs, kritiskais sociālais darbs u. c. Sociālo institūciju vadības korporatīvo uzdevumu saplūšana ar tā laika sociālā darba pieeju radikālo kritiku ļāva sociālā darba praktiķiem apgalvot, ka

⁴¹⁴ Coulshed, V., & Orme, J. (1998). Task-centred Practice. In *Social Work Practice: An Introduction* (3rd ed.). Basingstoke: Macmillan, pp. 115–132. https://doi.org/10.1007/978-1-349-14748-9_7

⁴¹⁵ Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, pp. 187–203.

prakses pilnveidošanai nepieciešamas alternatīvas pieejas darbā ar klientiem.⁴¹⁶ Šis laiks bija saistīts ar vēl vienu problēmu loku sociālajā darbā: efektīvākā resursu un personāla izmantošana kļuva par aktuālāko problēmjautājumu sociālo institūciju vadītājiem, jo valsts izdevumi palielinājās un tika meklētas iespējas samazināt budžetu, vienlaicīgi uzlabojot vai saglabājot darba kvalitāti nemainīgu.⁴¹⁷ Zināms, ka sociālo institūciju vadītāju interesēs bija nodrošināt efektivitāti un materiālo līdzekļu ietaupījumu un panākt, lai praktizējošie speciālisti izturētos ar augstu atbildības sajūtu pret izmantojamajiem resursiem. Uz uzdevumu vērstu pieeju un uz vienošanos balstītu sociālo darbu (angļu val. – *contract social work*) vadītāji saskatīja kā sevišķi noderīgas pieejas intervences laika ierobežošanai. Kā galvenais tika skatīts laika kritērijs, kad izmaiņas klientu uzvedībā uzskata par ticamām, ņemot vērā saistību starp laika resursu sadarbībai ar klientu un panākto rezultātu. Šīs pieejas no sociālo institūciju vadītāju puses definētas kā vēlamās darbā ar klientiem.⁴¹⁸

Uz uzdevumu vērstā pieeja bija risinājums, ko vairāku valstu sociālā darba praktiķi un sociālo institūciju vadītāji vēlējās pārņemt savā praksē. Pieeju definēja sociālā darba pētnieks un praktiķis, sociālās labklājības doktora programmas dibinātājs Ņujorkas universitātē V. D. Reids un sociālā darbiniece, rakstniece L. Epšteina. Abi pētnieki Čikāgas universitātes Sociālo pakalpojumu administrācijas skolā izstrādāja strukturētu un praktiski pielietojamu uz uzdevumu vērsto intervences pieeju sociālajā darbā. Vēlāk pieeju savā praksē pārņēma citas sociālā darba skolas, kā arī citu valstu sociālā darba praktiķi.⁴¹⁹

Uz uzdevumu vērstā sociālā darba pieeja pakāpeniski sāka attīstīties pēc pētnieku V. D. Reida un A. Šainas, kuras pētnieciskajiem darbiem bija ievērojama ietekme uz ģimenes un bērnu labklājības dienestiem un pētījumiem sociālā darba jomā,⁴²⁰ 1969. gadā veiktā pētījuma *Brief and Extended Casework* (“Īstermiņa un ilgtermiņa darbs ar gadījumu”), kurā tika vērtēta īstermiņa sociālā darba

⁴¹⁶ Dominelli, L. (2012). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press, pp. 63–65.

⁴¹⁷ Kelly, M. S. (2013). Task-Centered Practice. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.388>

⁴¹⁸ Dominelli, L. (2012). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press, pp. 63–65.

⁴¹⁹ Turpat.

⁴²⁰ Sherman, E., & Reid, W. J. (2013). Shyne, Ann Wentworth. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.792>

ar gadījumu efektivitāte salīdzinājumā ar tradicionālo uz psihosociālo praksi orientēto ilgtermiņa darbu. Pētījums tika veikts ar divām ģimeņu grupām, kurām bija problēmas savstarpējās attiecībās. Pirmās grupas ģimenēm tika piedāvāta īslaicīga sadarbība (astoņas intervijas, kas tika vērstas uz ģimenes problēmu noskaidrošanu un mērķu nostādīšanu problēmu risināšanā), otrās grupas ģimenēm tika piedāvāta ilgstoša sadarbība, līdz 18 mēnešiem. Pētījuma mērķis bija izpētīt, cik daudz izmaiņu problēmu risināšanā var panākt ierobežotā laika periodā. V. D. Reids un A. Šaina atklāja, ka grupai, ar kuru veikta īslaicīga sadarbība, bija lielāks progress problēmu risināšanā nekā grupai, ar kuru bija ilgstoša sadarbība (šīs grupas dalībnieku sasniegtie rezultāti laika gaitā regresēja). Papildus pētnieki nonāca pie secinājuma, ka ilgstošās sadarbības grupai progress notika jau sadarbības sākumā. Pētījuma rezultāti liecināja, ka īslaicīga sadarbība ir efektīvāka salīdzinājumā ar ilgstošu. Iegūtie rezultāti rosināja uz uzdevumu vērstās pieejas attīstību.⁴²¹ Šie un citu pētījumu rezultāti saskanēja ar Lielbritānijas pieredzi, kur konstatēja līdzīgas problēmas, – lielākā daļa no sociāliem gadījumiem, kuros tika izmantotas psihodinamiskās sociālā darba ar gadījumu metodes, vairākus gadus stāvēja uz sociālo darbinieku galdiem ar neliela progressa pazīmēm gadījumu dinamikā.⁴²²

No 1970. līdz 1978. gadam uz uzdevumu vērstās pieejas izveidotāji V. D. Reids un L. Epšteina papildus veica plašus pētījumus un eksperimentus, lai izpētītu uz uzdevumu vērstās pieejas efektivitāti un praktisko pielietojumu. Šajā laika posmā vairāk nekā 100 studentu, kuri piedalījās pētījumu veikšanā, izmēģināja uz uzdevumu vērstu intervenci darbā ar dažādām mērķa grupām (piemēram, ar ģimenēm ar bērniem, ar slimnīcu pacientiem, ar skolēniem u. c.). Pētījumu sākotnējie rezultāti liecināja, ka uz uzdevumu vērstā pieeja ir potenciāli efektīva darbā ar dažādām mērķa grupām un risinot dažādas sociālās problēmas.⁴²³ Vēlāk grāmatas par uz uzdevumu vērsto pieeju sociālajā darbā tulkoja vairākās valodās. Līdz 2020. gadam publicētas vairāk nekā 200 grāmatas, raksti un

⁴²¹ Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, pp. 187–203.

⁴²² Kelly, M. S. (2013). Task-Centered Practice. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.388>

⁴²³ Dominelli, L. (2012). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press, pp. 63–65.

disertācijas, kurās aplūkota uz uzdevumu vērstās pieejas būtība un praktiskais pielietojums sociālajā darbā.⁴²⁴

V. D. Reids un L. Epšteina 1972. gadā publicēja grāmatu *Task-centred Casework* (“Uz uzdevumu vērsts darbs ar gadījumu”), kurā pirmo reizi raksturoja uz uzdevumu vērstā sociālā darba pieeju kā strukturētu un laikā ierobežotu, ar mērķi mazināt problēmas, kuras atzīst un par svarīgām definē paši klienti. Kā norāda L. Epšteina, pieejas galvenās vērtības ir klienta izteiktās vēlmes, kā arī sociālā darba teorētiskā un empīriskā bāze.⁴²⁵

Lielbritānijas sociālā darba praktiķi un pētnieki, izmantojot V. D. Reida un L. Epšteinas pētījumu rezultātus, izpētīja sociālā darba prakses efektivitāti Lielbritānijā un ieviesa izmaiņas, kas noteica prakses darba formas ar noteiktu laika rāmi – uz uzdevumu vērsto pieeju, kuru turpmāk efektīvi izmantoja Lielbritānijas sociālā darba praksē.⁴²⁶

Akadēmiķis, sociālā darba pētnieks un rakstnieks M. Peins uzskata, ka 21. gadsimtā sociālajam darbam jābūt aktīvam, nevis terapeitiskam, un viens no veidiem, kā to sasniegt, ir uz uzdevumu vērstas pieejas izmantošana praksē. M. Peins norāda, ka 21. gadsimtā sociālā darbā praksē fokuss tiks pārvirzīts uz krīzēm klientu dzīvēs, šķēršļu izpēti, kas traucē klientiem risināt sociālās problēmas, un to pārvarēšanu, kā arī uz uzdevumiem vērstā sociālā darba iekļaušanu sociālo institūciju ikdienas praksēs.⁴²⁷

Sociālā darba katedras asociētais profesors Monasas universitātē Austrālijā K. Trotters savā grāmatā *Helping Abused Children and Their Families* (“Palīdzot vardarbībā cietušiem bērniem un viņu ģimenēm”) atzīmē, ka pētījumi bērnu aizsardzības jomā pierādīja, ka, pielietojot uz uzdevumu vērsto pieeju, klientu lietas tika noslēgtas ātrāk, bērniem saglabāta ģimeniskā vide pie vecākiem, kā arī sociālo darbinieku un klientu apmierinātība ar sasniegtajiem rezultātiem bija ievērojami lielāka.⁴²⁸

⁴²⁴ Kelly, M. S. (2013). Task-Centered Practice. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.388>

⁴²⁵ Epstein, L. (1980). *Helping People: The Task-Centered Approach*. St. Louis: C. V. Mosby Company, p. 597.

⁴²⁶ Dominelli, L. (2012). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press, pp. 63–65.

⁴²⁷ Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd., pp. 297–298.

⁴²⁸ Trotter, C. (2004). *Helping Abused Children and Their Families*. Sydney, AUS: Allen & Unwin, p. 50.

Mūsdienās uz uzdevumu vērstā pieeja sociālā darba praksē ir viena no visplašāk pielietotajām. To izmanto sociālie darbinieki, kuri strādā slimnīcās, skolās, privātpraksēs un citās iestādēs. Visplašāk uz uzdevumu vērstā sociālā darba pieeja izmantota angļiski runājošās valstīs. Būtiski, ka šajās valstīs uz uzdevumu vērstā sociālā darba pieeja pielietota saskaņā ar pieejas izveidotāju noteiktajiem darba posmiem, principiem un vērtībām. Uz uzdevumu vērsto pieeju lieto arī citās valstīs, kas lielākoties to pārņēma no ASV un Lielbritānijas, piemēram, Japānā, Dienvidkorejā (pieejas praktisku pielietojumu speciālistiem pasniedza profesore L. Epšteina), Vācijā, Norvēģijā, Taivānā u. c. valstīs.⁴²⁹

Ieskatoties pieejas vēsturē, var secināt, ka no 1972. gada līdz mūsdienām uz uzdevumu vērstā pieeja izmantota vairākās pasaules valstīs, taču ne visas valstis pārņēmušas to savā praksē. Iespējamais iemesls tam varētu būt profesionālās literatūras tulkojumu nepieejamība.

Turpmāk nodaļā analizēšu uz uzdevumu vērstās pieejas fāzes, principus un vērtības, kā arī citus būtiskus aspektus.

UZ UZDEVUMU VĒRSTĀS PIEEJAS RAKSTUROJUMS

Uz uzdevumu vērstā sociālā darba pieeja ir strukturēta un laikā ierobežota pieeja, orientēta uz to, kas notiek tagad, un balstās uz darbu ar klientu partnerībā. Sociālā darba profesionālajā literatūrā angļu valodā pieeja reizēm apzīmēta arī kā “uz uzdevumu vērsts darbs ar gadījumu”, “uz uzdevumu vērstā metode”, “uz uzdevumu vērsts modelis”. Šajā nodaļā pieturēšos pie jēdziena **uz uzdevumu vērstā pieeja**, jo, manuprāt, tas ir visprecīzākais apzīmējums un tulkojums no oriģinālvalodas, kur visbiežāk lietots jēdziens *task-centred approach*.

Uz uzdevumu vērstās pieejas mērķis ir attīstīt klienta spējas pašam risināt problēmas, attīstīt savas zināšanas, pārliecību un prasmes problēmu risināšanā, vienojoties par konkrētiem uzdevumiem ar sociālo darbinieku. Uz uzdevumu vērstā pieeja īpašu uzmanību velta to problēmu risināšanai, kuras klients pats atzīst un uzskata par svarīgām. Pieeju raksturo trīs galvenie aspekti:

---

⁴²⁹ Fortune, E. A., McCallion, P., & Briar-Lawson, K. (2010). *Social Work Practice Research for the Twenty-First Century*. New York: Columbia University Press, pp. 195–245.

- 1) sociālais darbinieks un klients kopīgi risina klienta definētās vissvarīgākās problēmas;
- 2) problēmu risināšana notiek, īstenojot nelielus uzdevumus, par kuriem klients un sociālais darbinieks iepriekš vienojas;
- 3) darbs ir īslaicīgs, parasti to īsteno trīs mēnešu laikā. Kopā ar sociālo darbinieku klients aktīvi piedalās risināmo problēmu izvēlē, nosaka to prioritāro secību, nosprauž uzdevumus izvēlēto mērķu sasniegšanai un analizē progresu.

Precīza problēmu novērtēšana ir neatņemama uz uzdevumu vērsts pieejas sastāvdaļa, tāpēc darbu sāk ar lauka novērtēšanu (šajā kontekstā ar jēdzienu “lauks” domāta klienta dzīves sfēra), ko klients atzīst par problemātisku.⁴³⁰ Klienta un sociālā darbinieka tikšanās galvenokārt ir veltītas uzdevumu plānošanai, sagatavošanai un pārskatīšanai, kā arī to šķēršļu novēršanai, kuri traucē īstenot uzdevumus.⁴³¹

Klients brīvprātīgi piedalās procesā, un šis ir svarīgākais nosacījums, lai sociālais darbinieks darbā ar konkrētu klientu varētu pielietot uz uzdevumu vērsto pieeju.

Sociālā darba profesionālajā literatūrā ir sastopami dažādi uz uzdevumu vērsts pieejas apzīmējumi, kuri definēti un analizēti nākamajā apakšnodaļā.

UZ UZDEVUMU VĒRSTĀS PIEEJAS GALVENIE JĒDZIENI

Sociālā darba profesionālajā literatūrā visbiežāk ir sastopami vairāki pieejas jēdzieni: “uz uzdevumu vērsts sociālais darbs”, “uz uzdevumu vērsts modelis”, “uz uzdevumu vērsta sociālā darba pieeja”, “uz uzdevumu vērsts darbs ar gadījumu”. Izpētot jēdzienu nozīmi un dažādu autoru sniegto atšķirīgo definējumu, secinu, ka tie apzīmē vienu un to pašu.

Uz uzdevumu vērsts sociālais darbs (angļu val. – *task-centred social work*) – īstermiņa problēmu risināšanas pieeja darbā ar indivīdiem, ģimenēm, grupām un kopienām. Pieeju uzskata par vispārīgu prakses metodi, kuru var

⁴³⁰ Pierson, J., & Thomas, M. (2010). *Dictionary of Social Work. The Definitive A to Z of Social Work and Social Care*. Maidenhead; New York: Open University Press, pp. 515–519.

⁴³¹ Reid, W. J. (1997). *Research on Task-Centred Practice. Social Work Research, 21*(3), 132–137. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/42657097?seq=1>

izmantot dažādu problēmu risināšanai arī kombinācijā ar citām teorijām un metodēm.⁴³²

Uz uzdevumu vērstis modelis (angļu val. – *task-centred model*) – īstermiņa sociālā darba pieeja problēmu risināšanai. Modeli var izmantot darbā ar indivīdiem, ģimenēm un grupām, gadījuma vadišanas procesā un vispārīgai praksei. Uzmanības centrā ir problēmas, kuras atzīst un vēlas risināt klienti.⁴³³

Uz uzdevumu vērstā sociālā darba pieeja (angļu val. – *task-centred social work approach*) – pieeja, kas ietver krīzes intervenču, problēmorientētas un funkcionālas pieejas elementus. Šī pieeja pievērš uzmanību klienta problēmu risināšanai. Intervence iekļauj vairākas darbības ar mērķi atvieglot klientam izpratni par mērķproblēmām. Problēmu vai problēmas formulē klients sadarbībā ar sociālo darbinieku.⁴³⁴

Uz uzdevumu vērstis darbs ar gadījumu (angļu val. – *task-centred casework*) – plānota īstermiņa pieeja, kurā tiek saglabāts precīzs fokuss un pēctecība un kura koncentrējas uz problēmu risināšanas modeli. Klientam jābūt gatavam risināt konkrētu problēmu vai problēmas. Gan klientam, gan sociālajam darbiniekam jāsaprot, vai šajā brīdī problēma var tikt atrisināta.⁴³⁵

Papildus uz uzdevumu vērstā pieejā izmantoti šādi jēdzieni:

Uzdevums (angļu val. – *task*) – uz uzdevumu vērstā sociālajā darbā uzdevums tiek definēts kā “plānots problēmas risinājums”.⁴³⁶

Mērķproblēma (angļu val. – *target problem*) – problēma, kuru klients atzīst un vēlas atrisināt. Jēdziens “mērķproblēma” ir specifisks, lietots uz uzdevumu vērstās pieejas ietvaros un nozīmē problēmu, kuru klients izvēlas risināt. Klienta izvēlēta mērķproblēma var nebūt prioritārā, sociālajam darbiniekam var būt cits viedoklis par risināmo problēmu prioritātēm, taču saskaņā ar pieejas pamata ideju mērķproblēmas un to prioritātes nosaka klients.

⁴³² Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, pp. 187–203.

⁴³³ Reid, W. J. (1997). *Research on Task-Centred Practice*. *Social Work Research*, 21(3), 132–137. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/42657097?seq=1>

⁴³⁴ Фирсов, М. В., & Студёнова Е. Г. (2014). Психология социальной работы. Москва: ЮРАЙТ, с. 223–226.

⁴³⁵ Buffalo State College. (n. d.). *Task Centred Casework*. Retrieved January 21, 2021, from <http://faculty.buffalostate.edu/mahlerre/423/TCCmodel.htm>

⁴³⁶ Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing, pp. 104–114.

Līgums (angļu val. – *contract*) – vienošanās starp sociālo darbinieku un klientu, kurā atspoguļota mērķproblēma(-as) un uzdevumi tās (to) risināšanai. Līgums var būt mutisks vai noformēts rakstiski.

Kā redzams no jēdzienu definējuma, uz uzdevumu vērstajā pieejā izmantoti tikai daži specifiski jēdzieni, no tiem galvenie – “uz uzdevumu vērstā pieejā”, “mērķproblēma”, “uzdevums” un “līgums”. Jēdzienu dažādība, visdrīzāk, ir saistīta ar konkrētas valsts vai autora interpretāciju. Raksturojot pieeju, svarīgi lietot vienotu jēdzienu, lai speciālistiem nerastos pārpratumi, kas būtiski apgrūtinā uzdevumu vērstās pieejas izpratni. Arī turpmāk nodaļā lietošu jēdzienu **uz uzdevumu vērstā pieejā**. Līdzās jēdziena skaidrojumam svarīgi arī aplūkot uzdevumu vērstās pieejas vērtības un principus.

UZ UZDEVUMU VĒRSTĀS PIEEJAS VĒRTĪBAS UN PRINCIPI

Šefildas Hallamas universitātes (Lielbritānija) profesors Pīters Maršs (*Peter Marsh*) un sociālā darba profesors Marks Doels (*Mark Doel*) definēja četras uzdevumu vērstās pieejas vērtības.

- 1. Partnerība, iespēju un tiesību paplašināšana.** Šī vērtība nozīmē, ka attiecībās starp klientu un sociālo darbinieku jābūt partnerībai un sadarbībai. Sociālajam darbiniekam un klientam jābūt vienotam mērķim, bet klientam jāizvirza sev nozīmīgas problēmas un mērķi. Ja pastāv nevienlīdzība lomās vai atbildībā, to nepieciešams atklāti pārrunāt, lai nodibinātu īstu partnerību. Tas ir svarīgi gadījumos, kad, piemēram, sociālais darbinieks aizstāv bērnu tiesības. Bērnu vecākiem ir nepieciešams sadarboties ar sociālo darbinieku, lai atjaunotu aizgādības tiesības par bērniem, un uzskata, ka sociālajam darbiniekam šādās situācijās ir vara un kontrole attiecībās klients-sociālais darbinieks. Sociālā darbinieka uzdevums ir novērst šo varas nelīdzsvarotību, lai kopā ar vecākiem strādātu pie viņu mērķu sasniegšanas (aizgādības tiesību atjaunošana).
- 2. Pārlicība, ka klienti ir labākie savas situācijas eksperti.** Saskaņā ar šo vērtību klientiem ieteicams raksturot problēmas un noteikt mērķus problēmu risināšanai no sava skatupunkta. Tomēr pastāv arī izņēmumi – atsevišķās situācijās problēmu var noteikt speciālisti (piemēram, tiesnesis,

bāriņtiesas darbinieks, sociālais darbinieks u. c.), kas nesakrīt ar klienta problēmu redzējumu.

3. **Klienta stipro pušu akceptēšana, nevis viņa trūkumu analīze.** Ir uzskats, ka visiem klientiem ir stiprās puses, un sociālajam darbiniekam jānosaka katra klienta stiprās puses un resursi. Stipro pušu un sasniegumu atzišana nodrošina klientam lielāku pārliecību par sevi un paaugstina pašvērtējumu.
4. **Profesionālā atbalsta sniegšana kā vērtība.** Sociālajam darbiniekam nepieciešams sniegt palīdzību klientam un virzīt viņu caur šo procesu, nevis ārstēt klientu vai uzņemties iniciatīvu atvieglot klienta problēmas.⁴³⁷

V. D. Reids kopā ar savu sievu, sociālā darba profesori Albānas universitātē (Ņujorka, ASV) Annu Fortūnu (*Anne E. (Ricky) Fortune*) definēja astoņus uz uzdevumu vērstās pieejas raksturojošus principus.

1. **Fokuss virzīts uz klientu atzītām problēmām** – darbā ar klientu galvenā uzmanība pievērsta klienta definētām problēmām.
2. **Uz problēmu risināšanu vērstas darbības** – pieeja orientēta uz konkrētiem uzdevumiem vai darbībām, kas palīdzēs klientam sasniegt mērķi, atrisinot vai mazinot definēto problēmu.
3. **Integrējošā nostāja** – pieeja ir ļoti specifisks prakses modelis, kuru bieži izmanto kombinācijā ar citām teorijām un metodēm.
4. **Laika rāmis** – pieeja paredzēta īstermiņa intervencei, kas parasti ilgst no sešām līdz divpadsmit nedēļām trīs mēnešu periodā. Ja nepieciešams, termiņu var pagarināt.
5. **Attiecības ar klientu balstītas uz sadarbību** – sociālais darbinieks veic sākotnējo problēmas novērtēšanu kopā ar klientu, no sociālā darbinieka puses nedrīkst būt slēptu mērķu vai plānu. Katra darbība jāveic sadarbībā ar klientu, tai skaitā mērķu nostādīšana un uzdevumu izstrāde.
6. **Empīriskā orientācija** – sociālajam darbiniekam nepieciešams ievākt datus pieejas novērtēšanas, procesa un rezultātu posmā. Sociālais darbinieks ievāc informāciju par pieejas efektivitāti, procesu, izvērtē, kā pieeja strādā, kādus rezultātus dod pieejas pielietojums.

⁴³⁷ Doel, M., & Marsh, P. (1992). *Task-centred Social Work*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, pp. 17–22.

7. **Sistēma un konteksts** – fokuss novirzīts uz indivīdu, kurš jānovērtē vidē, ņemot vērā arī visus vides faktoros. Sociālais darbinieks nereti identificē, ka problēmas radušās ģimenes vai paplašinātas ģimenes sistēmā, vai sadzīves apstākļu (konteksta) dēļ. Šādās situācijās, lai mazinātu problēmu, var būt vajadzīgas izmaiņas apstākļos (kontekstā).
8. **Struktūra** – pieeja ir strukturēta, ar noteiktām fāzēm, ko nepieciešams ievērot, lai klienta mērķi tiktu sasniegti maksimāli efektīvi.⁴³⁸

Saskaņā ar uz uzdevumu vērstās pieejas pētnieku (V. D. Reids, A. Fortūna, M. Doels, P. Maršs) uzskatiem augstākminētās vērtības un principi ir raksturīgi uz uzdevumu vērstai pieejai un ir noderīgi arī citu sociālā darba teoriju un metožu ietvaros.

ATTIECĪBAS AR KLIENTU

Pielietojot uz uzdevumu vērsto pieeju, sociālais darbinieks veido attiecības ar klientu, kas primāri balstās uz sadarbību ar klientu. Sociālais darbinieks visā sadarbības laikā sniedz klientam atgriezenisko saiti un izvairās no **slēptiem mērķiem un darba kārtības** (angļu val. – *hidden goals and agendas*).⁴³⁹ Tas nozīmē, ka sociālajam darbiniekam nepieciešams identificēt precīzu iemeslu, kāpēc viņš pielietos tieši uz uzdevumu vērsto pieeju darbā ar klientu, izvērtēt savas kā sociālā darbinieka un klienta spējas strādāt kopā, lai atrisinātu vai mazinātu identificētās problēmas, un noteikt iespējas sniegt klientam kvalitatīvu palīdzību. Lai izmantotu šo pieeju, klientam nepieciešama izpratne par saikni starp problēmām un to cēloņiem, uzdevumiem un mērķiem. Dažiem klientiem var būt grūtības domāt, plānot savu rīcību vai rīkoties proaktīvi (pirms ir noticis kas nevēlams), piemēram, klientiem ar garīgu atpalcību, psihiskām saslīmšanām, smadzeņu bojājumiem (piemēram, toksisko vielu izraisīts smadzeņu bojājums), klientiem, kam traucētas kritiskās domāšanas un refleksijas spējas u. c. Klientam jābūt gan izpratnei par cēloņu un seku sakarību, gan jābūt pietiekami motivētam risināt problēmas, lai darbā ar viņu varētu pielietot uz uzdevumu vērsto pieeju.

⁴³⁸ Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, pp. 187–203.

⁴³⁹ Reid, W. J. (1997). *Research on Task-Centred Practice*. *Social Work Research*, 21(3), 132–137. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/42657097?seq=1>

Svarīgi mudināt klientu brīvi pārrunāt savas bažas un neskaidrības, kas palīdz sociālajam darbiniekam iegūt vispārējo priekšstatu par klienta situāciju un problēmām. Uz uzdevumu vērstā pieejā klientu uztver kā savas pieredzes, problēmu un turpmāko gaidu ekspertu. Sociālā darbinieka uzdevums ir sniegt palīdzību klientam viņa mērķu sasniegšanā, nevis likt sasniegt mērķus.⁴⁴⁰ Plānojot sadarbību, sociālajam darbiniekam ir svarīgi uzklaut un ņemt vērā klienta viedokli.

Sociālajam darbiniekam nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību klienta neverbālajai komunikācijai (sejas izteiksmei, ķermeņa pozai, žestiem u. c.), lai pārliecinātos, ka klients tiešām piekrit izvēlētajam uzdevumam. Lai to īstenotu, sociālajam darbiniekam nepieciešams iesaistīt klientu dialogā par potenciāliem labumiem, kādi tiks sasniegti pēc uzdevumu īstenošanas. Svarīgi paskaidrot, kā tas ir saistīts ar mērķa sasniegšanu, un norādīt uz iespējamajām papildu priekšrocībām, ja klients atrisinās savas problēmas, kuras var nebūt viegli saskatāmas (piemēram, atrodot darbu būs iespēja irēt tādu mājokli, par kādu klients sapņo, būs iespēja nopirkt sen kāroto mantu u. tml.). Svarīgi arī norādīt uz klienta sekundāriem ieguvumiem un problēmu nerisināšanas riskiem (piemēram, ilgstoši esot bez algota darba, klientam pieaug bailes no kārtējas neveiksmes, kas liek izvēlēties neko nedarīt, jo tā ir drošāk u. tml.). Papildus tas dod iespēju attīstīt klienta prasmes, kas būs nepieciešamas uztraukuma mazināšanai, – palielināt klienta pašpārliecinātību, stiprināt klientā sajūtu, ka uzdevumu īstenošana būs viņam pa spēkam. Noderīgas prasmju attīstībai var būt lomu spēles, – izspēlēt situāciju, kad klientam ir jāzvana uz kādu institūciju, veselības aprūpes iestādi vai kādam speciālistam. Līdzīgi var izspēlēt sagatavošanos darba intervijai, pārrunājot ar klientu darba intervijā biežāk uzdotos jautājumus un iespējamus atbilžu variantus.

Sadarbības laikā sociālajam darbiniekam nepieciešams akcentēt un novērtēt klienta stiprās puses, atgādināt klientam par viņa resursiem, ko var izmantot mērķu sasniegšanai. Pamanot pat minimālu progresu uzlabojamajās prasmēs, nepieciešams pateikt to klientam un pozitīvi novērtēt. To vēlams darīt, nosaucot konkrēto notikumu, kas liecina par progresu, lai arī klients to varētu apzināties kā progresu

---

⁴⁴⁰ Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, pp. 187–203.

un tas motivētu turpināt darbu ar vēl lielāku atbildību un ieinteresētību. Tas palīdzēs klientam turpināt sadarbību un paaugstinās ticību saviem spēkiem, kā arī radīs sajūtu, ka viņš ir spējīgs sasniegt savus mērķus.⁴⁴¹ Problēmu risināšanu veicina attiecības, kurās klienti jūt, ka viņus pieņem, ciena un saprot.⁴⁴²

Lai gan uz uzdevumu vērstā pieejā uzmanība netiek pievērsta klientu psiholoģiskās un emocionālās dabas grūtībām, to rašanās iemesliem, kas traucē klientam īstenot uzdevumus, pamatojoties uz veikto literatūras analīzi, gribētu uzsvērt, ka sociālajam darbiniekam ir svarīgi pamanīt un atšifrēt pazīmes, kas liecina par augstākminētām grūtībām. Tas nepieciešams tādēļ, ka sociāli mazaizsargātām klientu grupām un klientiem, kuriem ir dažādas sociālās problēmas, visbiežāk būs psiholoģiskās un emocionālās dabas grūtības, un sociālais darbinieks kā profesionālis nedrīkst tās ignorēt. Tas nenozīmē, ka sociālajam darbiniekam, izmantojot uz uzdevumu vērsto pieeju, nepieciešams šīs grūtības risināt, taču tās ir svarīgi pamanīt un konsultācijas laikā izrunāt ar klientu.

Turpmāk sniegšu ieskatu pieejas piemērojamībā darbā ar dažādām mērķa grupām un detalizētu skaidrojumu par pieejas iespējām.

UZ UZDEVUMU VĒRSTĀS PIEEJAS PIEMĒROJAMĪBA UN IESPĒJAS

Uz uzdevumu vērstā pieeja ir piemērota: darbam ar indivīdiem (piemēram, ilgstošiem bezdarbniekiem, cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, pilngadīgiem bāreņiem u. c.), ģimenēm (piemēram, ģimenēm ar bērniem, jaunām ģimenēm u. c.) un grupām (piemēram, atbalsta, terapeitiskām, socializācijas grupām); gadījuma vadīšanā (angļu val. – *case management*); vispārīgajā praksē darbā ar gadījumu (piemēram, ārstniecības iestādes ietvaros u. c.). Atsevišķos gadījumos pieeju pielieto: skolu sociālajā darbā, kad, piemēram, skolēns nespēj patstāvīgi saplānot un īstenot sekmju uzlabojumu, pastāv konfliktējošas attiecības u. tml. situācijās,⁴⁴³ krimināltiesību kontekstā ar likumpārkāpējiem vai to

⁴⁴¹ Pomeroy, E. C., & Garcia, R. B. (2017). *Direct Practice Skills for Evidence-Based Social Work: A Strengths-Based Text and Workbook*. New York: Springer Publishing Company, pp. 124–127.

⁴⁴² Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social Interlocking Work Theoretical Treatment Approaches*. United Kingdom: Oxford University Press, pp. 532–548.

⁴⁴³ Reid, W. J. (1997). *Research on Task-Centred Practice*. *Social Work Research*, 21(3), 132–137. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/42657097?seq=1>

grupām (šādos gadījumos pieeju kombinē ar motivējošas intervēšanas tehnikām (angļu val. – *motivational interviewing*).⁴⁴⁴

Uz uzdevumu vērsto pieeju var sekmīgi izmantot arī sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem. Šajā gadījumā pielietots iepriekš minētais integrējošās nostājas princips, jo ģimenes problēmas analizētas vairāku sistēmu kontekstā, kurā ģimene ir galvenā, bet ne vienmēr kritiskā sistēma (ģimene ir viena no sarežģītākajām sistēmām). Problēmu izpratnei pielietota sistēmu teorija. Uzdevumu īstenošanā iesaistīti ģimenes locekļi (mērķa sistēma), sociālais darbinieks papildus palīdz ģimenes locekļiem uzlabot saskarsmes prasmes problēmu risināšanā, jo nereti grūtības risināt problēmas rodas komunikācijas kvalitātes vai trūkuma dēļ. Uz uzdevumu vērsta pieeja ir piemērota visdažādākajiem ģimenes tiptiem, dažādas attiecību disfunkcijas pakāpes ģimenēm, kā arī plašam problēmu lokam.

Atšķirībā no uz uzdevumu vērstās pieejas pielietojuma darbā ar ģimenēm, kad gaidāmās izmaiņas iekļauj sevī mijiedarbību starp ģimenes locekļiem ārpus sociālā darbinieka un klienta tikšanās reizēm, pieejas mērķis darbā ar grupām ir katra grupas dalībnieka atsevišķu problēmu risināšana. Grupas dalībniekus vieno līdzīgas problēmas, piemēram, mācību sekmes, adaptācija pēc smagas slimības vai hospitalizācijas, grūtības bērnu vai audžubērnu audzināšanā u. c. Arī grupas dalībnieku mērķproblēmām jābūt līdzīgam. Tas palīdz efektīvāk risināt katra grupas dalībnieka mērķproblēmas, grupas dalībnieki viens otram sniedz atbalstu un vadību. Grupas vadītājs seko līdzi, lai grupas dalībnieku fokuss netiek novirzīts no mērķproblēmu risināšanas.⁴⁴⁵

Pieejai ir īstermiņa raksturs: procesa laikā notiek sešas līdz divpadsmit iknedēļas tikšanās, procesa ilgums ir trīs mēneši. Laika ierobežojums ir nepieciešams, lai strukturētu un motivētu klientu uzdevumu risināšanai pēc būtības (sociālais darbinieks seko līdzi, lai katrs uzdevums tiktu paveikts kvalitatīvi un līdz galam, nepieciešamības gadījumā motivējot klientu), gan klienta problēmu risināšanas prasmju uzlabošanai, gan arī tāpēc, ka ilgākā laikā izmaiņas mērķproblēmā ir maz

---

⁴⁴⁴ Madoc-Jones, I. (2008). Models of Intervention. In S. Green, E. Lancaster & S. Feasey, S. (Eds.). *Addressing Offending Behaviour: Context, Practice and Values*. Devon: Willan Publishing, p. 135, p. 145. Retrieved from <https://glyndwr.repository.guildhe.ac.uk/241/1/fulltext.pdf>

⁴⁴⁵ Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social Interlocking Work Theoretical Treatment Approaches*. United Kingdom: Oxford University Press, pp. 542–545.

ticamas (zūd fokuss un mazinās klienta motivācija un ticība, ka viņš ir spējīgs to izdarīt).⁴⁴⁶

Uz uzdevumu vērstā pieeja paredzēta, lai palīdzētu atrisināt grūtības, ar kurām cilvēki saskaras mijiedarbībā ar sociālajām situācijām, kad iekšējais diskomforts ir saistīts ar ārējās pasaules notikumu uztveri. Šīs psihosociālās problēmas var būt ļoti dažādas, sākot ar problēmām cilvēku savstarpējās attiecībās un beidzot ar materiālo resursu trūkuma izraisīto krīzi klienta dzīvē. Uz uzdevumu vērstās pieejas efektivitātes pētījumi ir pierādījuši, ka modelis ir efektīvs, ja to piemēro plašam problēmu lokam, ko sociālā darba pamatlicējs, sociālās labklājības doktora programmas dibinātājs Ņujorkas universitātē V. D. Reids 1978. gadā sistematizēja šādi⁴⁴⁷:

- ✓ problēmas starppersonu mijiedarbībā (piemēram, ģimenes ietvaros, paudžu konflikti, t. sk. paplašinātā ģimenē vai situācijas darba vidē u. tml.);
- ✓ neapmierinātība sociālajās attiecībās (piemēram, jauniešu starpā, kuri nesen sākuši patstāvīgu dzīvi, darba vidē u. tml.);
- ✓ problēmas sadarbībā ar oficiālām iestādēm;
- ✓ grūtības lomu īstenošanā (piemēram, kļūšana par partneriem, vecākiem, vecvecākiem u. tml.);
- ✓ problēmas, kas rodas, mainot lomas (pārejot no vienas sociālās lomas vai situācijas uz otru u. tml.);
- ✓ reaktīvas emocionālās ciešanas (piemēram, slimība, smags zaudējums u. tml.);
- ✓ problēmas pietiekamu materiālo resursu nodrošināšanā un resursu trūkums;⁴⁴⁸
- ✓ uzvedības problēmas.⁴⁴⁹

Manuprāt, šī sistematizācija atvieglo sociālā darbinieka darbu, jo profesionālim uzreiz ir saprotams, kādos gadījumos uz uzdevumu vērstā pieeja būs efektīva.

⁴⁴⁶ Reid, W. J. (1997). *Research on Task-Centred Practice*. *Social Work Research*, 21(3), 132–137. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/42657097?seq=1>

⁴⁴⁷ Reid, W. J. (1978). *The Task-Centered System*. New York: Columbia University Press, pp. 225–272.

⁴⁴⁸ Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing, p. 103.

⁴⁴⁹ Фирсов, М. В., & Студёнова, Е. Г. (2014). *Психология социальной работы*. Москва: ЮРАЙТ, с. 223–226.

Nākamajā apakšnodaļā iepazīstināšu ar uz uzdevumu vērstās pieejas fāzēm un galvenajām metodēm.

GALVENĀS METODES (TIPISKIE POSMI UN METODES)

Tamperes universitātes sociālā darba profesors Pols Stepnijs (*Paul Stepney*) un Tenesī universitātes Sociālā darba koledžas Pētniecības un sabiedrisko pakalpojumu biroja vadītāja Deidra Forda (*Deidre Ford*) sistematizēja uz uzdevumu vērsto pieeju piecās secīgās fāzēs. Pēc manām domām un manis veiktās literatūras analīzes, šis iedalījums visprecīzāk un visdetalizētāk raksturo pieeju un konkrēto fāzi. Uz uzdevumu vērstā pieeja ir process, kurā klients un sociālais darbinieks darbojas kopā piecos secīgos posmos. Pirmie trīs posmi ir:

- 1) problēmu izpēte;
- 2) mērķproblēmu izvēle un to prioritāšu noteikšana;
- 3) mērķu noteikšana, uzdevumu definēšana un līguma izstrāde.

Tās parasti tiek īstenotas trīs konsultācijās, kas beidzas ar noslēgtu līgumu – mutisku vai rakstiski noformētu. Visbiežāk līgums sagatavots rakstiski. Tālāk darbs pāriet ceturtajā posmā – 4) darbs pie uzdevumu īstenošanas (iekļauj arī to novērtēšanu). Šajā fāzē aplūko arī to, kā uzdevumu īstenošana ietekmē mērķproblēmu risināšanu. Ja sākotnēji noteikto uzdevumu īstenošana veiksmīgi palīdz mērķproblēmu risināšanā, tad sociālais darbinieks ar klientu var vienoties par jauniem uzdevumiem, ja – nē, tad iemeslus apspriež. Ceturtajā un piektajā posmā galvenā uzmanība veltīta to uzdevumu plānošanai, kurus klienti īsteno pašī. Noslēguma konsultācijā novērtē paveikto darbu un atzīmē klienta sasniegumus.

Turpmāk aplūkošu katru posmu detalizēti.

1. Problēmu izpēte.

Uz uzdevumu vērsto pieeju raksturo savstarpēja informācijas apmaiņa starp klientu un sociālo darbinieku par sadarbības veidu un gaitu. Tas nozīmē, ka klientam, tāpat kā sociālajam darbiniekam, jābūt pilnīgai skaidrībai par procesiem, kuri tiks īstenoti, lai klients varētu pilnā mērā piedalīties darba procesā. Informētība zūd, kad pieeju izmanto nepareizi, tāpēc klienti, visdrīzāk,

nebūs pārliecināti par paša procesa norisi vai būs spiesti piekrist tam, ko sociālais darbinieks piedāvā, vai vēl sliktāk – iesaka darīt. Tāpēc sociāla darbinieka skaidrojumi ir svarīgi, taču tas nenozīmē, ka darbs sākas ar ilgstošu un detalizētu skaidrojumu par pieejas pielietojumu. Svarīgi, lai, tuvojoties pirmās fāzes noslēgumam, klients saprastu, ka brīvprātīgi piedalās procesā, kas norisināsies noteiktu laiku un ietvers vairākus posmus. To realizācijas laikā tiks noņemtas turpmākās klienta un sociālā darbinieka darbības, kas nepieciešamas, lai atrisinātu konkrētās klienta atzītās problēmas.

Darbs sākas ar problēmu izpēti un novērtēšanas procesu. Problēmas, ko nepieciešams atrisināt, var noteikt dažādos veidos. Efektīvākais no tiem – ļaut klientam identificēt savas problēmas pašam, jo klients ir savas situācijas eksperts un, pielietojot uzdevumu vērsto pieeju, svarīgi risināt tieši tās problēmas, kuras apzinās un atzīst pats klients. Vienlaikus pastāv iespēja, ka problēmas identificē sociālais darbinieks ar klientu kopā. Retos gadījumos sociālais darbinieks var uzņemties iniciatīvu problēmu atklāšanā, un šajās situācijās sociālajam darbiniekam nepieciešams parūpēties par to, lai klients nenovirzās no savas pieredzes un situācijas izpratnes. Problēmas nepieciešams identificēt, un sociālā darbinieka uzdevums ir palīdzēt klientam noformulēt problēmas precīzi, abām pusēm pieņemamā formā. Tas nozīmē, ka klients apzinās savas problēmas un, sadarbojoties ar sociālo darbinieku, ir gatavs tās risināt. Taču svarīgi atcerēties – vienmēr pastāv iespēja, ka klients apzinās tikai daļu no savām problēmām.

Ja klientam ir nepieciešama sociālā darbinieka palīdzība, lai noformulētu problēmas, tad sociālā darbinieka uzdevums ir noskaidrot ne tikai klienta atbildi uz jautājumu, kāda ir problēma, bet arī – kam šī ir problēma. Sociālajiem darbiniekiem, kuri pielieto uzdevumu vērsto pieeju, ir jāsaprot – tas, kas sociālajam darbiniekam šķiet problēma, ne vienmēr būs problēma klientam.

Problēmu izpēti process iekļauj virkni jautājumu, kurus nepieciešams pārrunāt ar klientu, piemēram:

- ✓ kas parasti notiek, kad rodas problēma?
- ✓ cik bieži tas notiek?
- ✓ cik nopietni tas ir klientam?
- ✓ kā tas sākās?

- ✓ ko klients ir izdarījis, lai atrisinātu problēmu?
- ✓ vai pūles palīdzēja klientam mazināt problēmu? Vai tas bija īstermiņa vai ilgtermiņa risinājums?

Papildus nepieciešams noteikt kontekstu, kurā rodas problēmas:

- ✓ kādi izraisošie faktori pastāv apkārtējā vidē?
- ✓ kādi šķēršļi rodas, risinot problēmu?
- ✓ kurš vēl ir iesaistīts un kādā veidā?
- ✓ kādi resursi var būt izmantoti palīdzībai (gan iekšējie klienta resursi, gan ārējie resursi)?

Pirmās fāzes noslēgumā svarīgi pārrunāt ar klientu šādus jautājumus:

- ✓ vai klients atzīst problēmu un vēlas pie tās strādāt?
- ✓ vai klients ir spējīgs strādāt pie problēmas kopā ar sociālo darbinieku?
- ✓ vai problēmu raksturo konkrēta un skaidri izteikta klienta uzvedība?

Atbildes uz šiem jautājumiem sniegs informāciju, kas būs svarīga novērtēšanas procesā. Novērtēšanai jābūt abpusējam procesam, kurā sociālais darbinieks un klients apmainās ar informāciju un pieredzi sarunas gaitā. Turpmāk, pārbaudot uz uzdevumu vērstās pieejas piemērotību identificētajām problēmām, tās ir jāklasificē atbilstoši astoņu problēmu tipu sarakstam, kuras tika minētas nodaļas sadaļā “Uz uzdevumu vērstās pieejas piemērojamība un iespējas”.

2. Mērķproblēmu izvēle un to prioritāšu noteikšana.

Mērķproblēma ir tāda problēma, kuru atzīst klients un kuras risināšanai piekrit gan klients, gan sociālais darbinieks. Šī problēma ir sociālā darbinieka un klienta darba centrs. Mērķproblēma ir balstīta uz klienta primārajām vajadzībām, problēmas identifikācijas procesā mērķproblēma var mainīties. Parasti noteiktas vairākas problēmas, kas diskusiju ceļā tiek saliktas pēc prioritātēm atkarībā no problēmu nozīmīguma un svarīguma klientam. Tas palīdz identificēt problēmas, kas risināmas primāri.

3. Mērķu noteikšana, uzdevumu definēšana un līguma izstrāde.

Trešā fāze sākas ar uzdevumu definēšanu. Mērķproblēmas identificē un sadala pēc prioritātēm, aktuālāko problēmu iekļauj līgumā kā problēmas formulējumu,

kurās risināšanai vēlāk definē uzdevumus. Problēmai jābūt izklāstītai tādā veidā, lai atspoguļotu klienta uztraukumu, bet vienlaikus nepadarot viņu par nespējīgu rast risinājumu, jo svarīgi veicināt konstruktīvu problēmas risinājumu. Piemēram, atspoguļot, ka klients var izturēties citādāk nekā šobrīd, lai sasniegtu to, ko viņš vēlas.

Uzdevumus sadala trīs lielās grupās. Pirmajā (vissvarīgākajā) grupā ir uzdevumi, kurus klients īsteno starp tikšanās reizēm ar sociālo darbinieku. Otrajā grupā – uzdevumi, kurus īsteno sociālais darbinieks starp tikšanās reizēm ar klientu, dažreiz partnerībā ar klientu. Trešajā grupā iekļaujami uzdevumi, kurus īsteno sociālā darbinieka un klienta tikšanās laikā. Uz uzdevumu vērsta pieeja ir vērsta uz problēmu risināšanas prasmju uzlabošanu, tāpēc svarīgi, lai uzdevumi, ko īsteno klienti, ietvertu lēmumu pieņemšanas elementus, veicinot klienta patstāvību. Vienlaikus jāuzsver, ka nebūtu vēlams teikt priekšā klientam, kas viņam jādara. Klients uzlabo problēmu risināšanas prasmes tikai tādā gadījumā, ja viņš saprot saskaņoto uzdevumu mērķus, īpaši to, kādā veidā to īstenošana var ietekmēt mērķproblēmu.

Tālāk seko ideju ģenerēšana problēmu risinājumam un konkrētu uzdevumu definējums. Šis process ir samērā radošs un var mainīt klienta iepriekš pieredzētās neveiksmes problēmu risināšanā, kā arī motivēt klientu turpmāk optimistiskāk iesaistīties to risināšanā. Iespējamie problēmu risinājumi var tikt meklēti, veicot sistemātiskas pārrunas ar klientu.

Tālāk analizē klienta un sociālā darbinieka abpusējo motivāciju, kas ir nozīmīga sastāvdaļa, pielietojot uz uzdevumu vērsto pieeju. Bieži vien klientu dzīvē ir daudz pārdzīvojumu, kas var negatīvi ietekmēt procesa norisi, un uz uzdevumu vērsta pieeja var izrādīties neefektīva. Kad klienti jūtas motivēti, nostiprinās viņu apņemšanās risināt problēmas. Tāpēc svarīgi, lai sākotnēji definētie uzdevumi būtu izpildāmi, nebūtu daudzpakāpju vai pārāk sarežģīti. Uz uzdevumu vērsta pieeja ir domāta, lai atjaunotu klienta ticību saviem spēkiem un iedrošinātu to pēc neveiksmīgiem problēmu risināšanas mēģinājumiem. Tieši tāpēc labāk ir sākt ar salīdzinoši vieglu uzdevumu risināšanu, kuri ir vienkārši un sasniedzami, nevis mēģināt īstenot apjomīgus uzdevumus, kur neveiksmes risks ir augstāks.

Uz uzdevumu vērsta pieeja balstās uz priekšstatu, ka neapmierinātas vajadzības, kas veido problēmu, motivē indivīdu iesaistīties uzdevumu realizācijā.

Uzdevums pats par sevi nevar apmierināt vajadzības, taču klientam uzdevums jāvērtē kā solis šajā virzienā, kas nodrošina klienta sākotnējo motivāciju uzdevumu īstenošanai. Neveiksmes var būt arī motivējošas, taču tas neattiecas uz visiem cilvēkiem, un ir svarīgi nenoskaņot klientu neveiksmēm. Neveiksmju analīze var palīdzēt jaunu ideju ģenerēšanā, tāpēc sociālajam darbiniekam svarīgi pārrunāt ar klientu to, ko nav izdevies īstenot. Klientam ir jābūt izpratnei par darba procesu, bet sociālajam darbiniekam jāsaprot klienta prioritātes, mērķi un motivācija. Sarežģītu uzdevumu īstenošanai noderīgas varētu būt lomu spēles. Lieli mērķi var tikt nomainīti ar apakšmērķiem vai sadalīti, noderīga varētu būt arī detalizēta plānošana.

Lielākā daļa uzdevumu pieprasa detalizētu plānošanu, tāpēc svarīgi laicīgi saplānot uzdevuma īstenošanas detaļas. Plānošana ietver ne tikai klienta sagatavošanu uzdevumu īstenošanai, bet arī plānošanas prasmju apmācību. Tas pastiprina uzdevuma svarīgumu, palielinot iespējamību, ka klients atcerēsies šo mēģinājumu un citās situācijās spēs pielietot jauniegūtās prasmes. Sociālā darbinieka loma uzdevumu plānošanas posmā – jautājumu uzdošana:

- ✓ kā uzdevums tiks īstenots? Ko konkrēti klients plāno darīt?
- ✓ kas to darīs (klients, sociālais darbinieks vai cits cilvēks)?
- ✓ kas ir nepieciešams, lai īstenotu šo uzdevumu un gūtu panākumus?
- ✓ kādas prasmes un īpašības (piemēram, mērķtiecīgums, pārliecība par sevi) klientam nepieciešams attīstīt?

Sociālajam darbiniekam ir nepieciešams maksimāli stimulēt klienta pārdomas par katru īstenojamo uzdevumu. Lai arī uz uzdevumu vērstai pieejai ir skaidra struktūra, tā var tikt izmantota daudzveidīgi. Piemēram, klients var mainīt uzdevumu vai aizvietot to ar atbilstošāku, ja tas ir nepieciešams. Arī pieejas pamatlicējs V. D. Reids uzskatīja, ka pieejai zināmās robežās jābūt elastīgai.

Uz uzdevumu vērstā pieeja ir izglītojoša, jo ļauj klientam izmēģināt un iegūt jaunas problēmu risināšanas prasmes. Laba prakse būtu sociālā darbinieka mēģinājums paredzēt, kā tiks novērsti potenciālie šķēršļi. Noderīgi būtu uzdot jautājumu klientam, pirms ir notikusi kāda neparedzēta situācija:

- ✓ ko darīt, ja...?

Atbilde uz šo jautājumu veicina sociālā darbinieka un klienta pārrunas par iespējamiem paņēmieniem šķēršļu novēršanai. Vēl viens sociālā darbinieka jautājums klientam varētu būt:

✓ kur var kļūdīties uzdevumos vai uzdevumu īstenošanas procesā?

Šī “antisabotāžas” procedūra dažreiz var atklāt potenciālos šķēršļus, par kuriem iepriekš neviens nebija domājis. Neveiksmīgus mēģinājumus atrisināt problēmas nepieciešams vērtēt kā iespējas mācīties.

Pēc jautājumu un detaļu pārrunāšanas nākamais solis ir apkopošana, vienošanās par mērķiem un līguma slēgšana. Līdz tikšanas beigām, kuras mērķis ir plānošana, sociālajam darbiniekam un klientam nepieciešams kopā izanalizēt un apkopot darba plānu. Tas ir īpaši svarīgi, kad plāns ir sarežģīts, ir vairāki uzdevumi, iesaistīti vairāki cilvēki vai uzdevumu īstenojami ir bērni. Trešā fāze noslēdzas ar līguma izstrādi, kam piekrīt gan sociālais darbinieks, gan klients, un līguma parakstīšanu. Līgums būtībā ir vienošanās strādāt kopā, lai atrisinātu izvirzīto problēmu vai problēmas un sasniegtu noteiktos mērķus. Ir svarīgi, lai klients brīvprātīgi piekrīt īstenot uzdevumus. Sociālie darbinieki bieži strādā ar obligātiem klientiem, kuri nereti ir nemotivēti, tāpēc svarīgi radīt klientam iespēju piedalīties procesā brīvprātīgi, taču tas neattiecas uz turpmāko sadarbību ar šo klientu (piemēram, gadījumos, kad apdraudētas bērnu tiesības). Līgums var būt mutisks vai noformēts rakstiski, tādā gadījumā tas iekļauj arī detalizētu plānu ar uzdevumiem.

4. Darbs pie uzdevumu īstenošanas.

Klientam nosaka uzdevumus, kurus viņš īsteno pats, lai pakāpeniski varētu mācīties patstāvīgi risināt problēmas. Uzdevumu īstenošana ceturtajā fāzē būs atkarīga no bāzes, kāda nodibināta trīs iepriekšējās procesa fāzēs. Klienti var īstenot uzdevumus individuāli vai kopā ar citiem cilvēkiem, piemēram, radniekiem, draugiem, paziņām, kaimiņiem un atbalsta personām. Sociālie darbinieki šajā fāzē īsteno savus uzdevumus, kuri iepriekš saskaņoti ar klientu. Piemēram, sociālā darbinieka uzdevumi var iekļaut advokāta vai aizstāvja lomas pildīšanu, sadarbojoties ar kādu institūciju vai nevalstisko organizāciju. Pastāv arī iespēja sociālajam darbiniekam kopā ar klientu īstenot uzdevumus, taču tas būs atkarīgs no katra individuāla gadījuma.

Uzdevumu īstenošanas periodā notiek regulāras iepriekš plānotas pārskata tikšanās. Sākotnējais šādu tikšanos mērķis ir progresa novērtēšana. Par progresu uzskatāmas jebkuras izmaiņas mērķproblēmās un uzdevumu īstenošanā, kā arī klienta problēmu risināšanas prasmju uzlabojums. Sociālajam darbiniekam nebūtu vēlams kritizēt klientu, ja viņam nav izdevies īstenot kādus uzdevumus, jo tas var ne tikai pasliktināt kontaktu starp sociālo darbinieku un klientu, bet arī mazināt klienta motivāciju turpmākam darbam. Ja klients nav īstenojis uzdevumus, kuriem iepriekš piekritis, nepieciešams pārrunāt iemeslus vai šķēršļus, kuri traucējuši uzdevumu īstenošanai. Piemēram, noderīgi pārbaudīt, vai klients vēl joprojām ir motivēts risināt savus uzdevumus. Uzdevumu pārskats un konstruktīva saruna palīdz ģenerēt idejas nākamajiem uzdevumiem.

Otrs pārskata tikšanās mērķis ir analizēt pārmaiņas mērķa uzdevumos, kas ietver turpmāko problēmas izpēti, tai skaitā problēmas biežumu un nopietnību, klienta sajūtas par jebkurām izmaiņām, kas notiek paveikta darba rezultātā. Diskusijai ar klientu būs noderīgi šādi jautājumi:

- ✓ vai tas bija piemērots/realizējams uzdevums?
- ✓ cik daudz izmaiņu ir noticis?
- ✓ vai tas ir pietiekami klientam? Vai tas ir pietiekami sociālajam darbiniekam?
- ✓ cik noturīgas var būt šīs pārmaiņas?
- ✓ kādi faktori ir izraisījuši pārmaiņas?
- ✓ kā uzdevumu veikšana ir veicinājusi pārmaiņas?

Izmaiņu analīze palīdz novērtēt darba efektivitāti un apzināt to, kas vēl jāpaveic. Mērķproblēmas dinamikas izpēte ir process, kas sākas jau pirmās fāzes laikā, turpinās ceturtajā fāzē un noslēdzas piektās fāzes laikā.

Pēc veikto uzdevumu pārskata un izmaiņām mērķproblēmās ir vairākas iespējas:

- ✓ ja sociālais darbinieks un klients vienojas, ka sasniegts pietiekami daudz un nav citu aktuālu problēmu, darbu var pabeigt, pārejot uz piekto fāzi;
- ✓ gadījumā, ja prioritārā mērķa uzdevumā ir notikušas pietiekamas izmaiņas, darbs var pāriet pie nākamās problēmas, atgriežoties pie trešās fāzes;
- ✓ trešā iespēja ir turpināt darbu pie pirmās mērķproblēmas, izmantojot jaunus vai pārskatītus uzdevumus;

✓ visbeidzot, pēc izmaiņu analīzes var izdarīt secinājumus par pieejas pielietojuma efektivitāti darbā ar konkrēto klientu.

5. Darba noslēgums.

Darba noslēgums paskaidrots pirmajās tikšanās reizēs, kad sociālais darbinieks un klients vienojas par laika rāmi. Darba gaitā sociālajam darbiniekam nepieciešams atgādināt klientam par atlikušo laiku, lai laicīgi sagatavotu klientu gaidāmajam darba noslēgumam, kā arī lai mobilizētu viņu. Saskaņotie termiņi nav negrozāmi: ja uzdevuma izpilde palīdzēja atrisināt problēmu, darbu var pabeigt ātrāk. Nepieciešamības gadījumā sociālais darbinieks ar klientu var vienoties par termiņu pagarināšanu, ja darba turpināšana potenciāli var uzlabot rezultātus. Tādos gadījumos sociālajam darbiniekam un klientam ir nepieciešams noslēgt līgumu vai mutiski vienoties par papildus tikšanās reizēm, parasti ne vairāk kā četrām.

Pēdējā tikšanās sākas ar īstenoto uzdevumu un progresa pārskatu, kas ir sasniegts mērķproblēmu risināšanā. Noslēguma pārskats jāveic, pievēršot padziļinātu uzmanību visām detaļām (sākot ar īstenoto uzdevumu kvalitāti un visbeidzot ar klienta neverbālo valodu), līdzīgi kā tas tika veikts pirmajā fāzē. Jānovērtē jebkurš sasniegtais progress. Noderīgi varētu būt šādi jautājumi:

- ✓ kāda bija problēma pašā sākumā?
- ✓ kādas izmaiņas ir notikušas kopš tā laika?

Šie jautājumi atvieglo paveiktā darba objektīvu novērtēšanu, lai procesa novērtējums nebūtu pārlietu pozitīvs vai pārāk negatīvs.

Noslēguma tikšanās laikā svarīgi novērtēt arī to, ko klients ir sasniegjis, sniegt viņam atgriezenisko saiti un nostiprināt sasniegto. Sasniegumu novērtēšana vienlaikus palīdzēs atklāt klienta prasmes risināt problēmas, kas tika apgūtas vai pilnveidotas, īstenojot uzdevumus patstāvīgi vai ar sociālā darbinieka atbalstu. Sociālajam darbiniekam nepieciešams palīdzēt klientam atpazīt un nostiprināt šīs prasmes, lai tās varētu pielietot nākotnes problēmu risināšanā.

Noslēguma tikšanās laikā nepieciešams pārrunāt ne tikai to, kas tika izdarīts, bet arī to, kas var notikt nākotnē. Problēmas turpinās pastāvēt, tās var atkārtoties. Sociālajam darbiniekam kopā ar klientu būtu vērtīgi pārrunāt, kā klients risinās

problēmas nākotnē, izmantojot esošos sasniegumus un savas jauniegūtās vai uzlabotās problēmu risināšanas prasmes. Ja uz uzdevumu vērstā pieeja pielietota efektīvi, tad turpmāk, saskaroties ar līdzīgām situācijām, gan klientam, gan sociālajam darbiniekam darba noslēgumā uzlabojas noteiktas prasmes.⁴⁵⁰ Sociālajam darbiniekam tiek pilnveidotas profesionālās prasmes (piemēram, konsultēšanas prasmes, prasmes pielietot konkrētu (šajā gadījumā uz uzdevumu vērsto) pieeju), kā arī darba procesā iegūta noderīga informācija, piemēram, par kādu pakalpojuma sniedzēju vai nevalstisko organizāciju, konkrētas institūcijas darbību u. tml. Savukārt klientam uzlabota problēmu risināšanas prasme, palielināta ticība saviem spēkiem un veicināta patstāvība problēmu risināšanā.

Pamatojoties uz iepriekšminēto, redzams, ka uz uzdevumu vērstā pieeja ir strukturēta, tā iekļauj noteiktas fāzes un darbības. Uz uzdevumu vērstās pieejas ietvaros klients darbojas kopā ar sociālo darbinieku, katram ir savi uzdevumi. Nākamajā nodaļā lasītājam būs iespēja iepazīties ar uz uzdevumu vērstās pieejas praktisko pielietojumu Latvijā, kā arī salīdzinošu analīzi par pieejas izmantošanu Latvijā un citu valstu pieredzi.

UZ UZDEVUMU VĒRSTĀS PIEEJAS IZMANTOŠANA LATVIJĀ

Pēc maniem novērojumiem, sociālie darbinieki Latvijā ikdienas darbā bieži pielieto pieeju, kas šķietami atgādina un tāpēc maldīgi tiek uzskatīta par uz uzdevumu vērsto pieeju, taču tā neietver būtiskas nianšes, kas minētas šajā nodaļā iepriekš un veido uz uzdevumu vērstās pieejas būtību. Pastāv tendence uzskatīt, ka uz uzdevumu vērsto pieeju jau izmanto Latvijā, tomēr realitātē šādam uzskatam nav pamata. Līdz šim uz uzdevumu vērstā pieeja profesionālajā literatūrā latviešu valodā nav aplūkota, līdz ar to trūkst teorētiskā pamatojuma un metodisko materiālu par pieejas pielietojumu praksē. Ņemot vērā to, ka uz uzdevumu vērstā pieeja (t. i., pieeja, kuru dibināja V. D. Reids un papildināja citi autori) latviešu valodā nav aplūkota, pastāv objektīvas grūtības identificēt, kā Latvijā ienāca idejas par uz uzdevumu vērstās pieejas pielietojumu praksē. Šajā nodaļā analizēšu Latvijas praksi, ko bieži jauc ar uz uzdevumu vērsto pieeju.

⁴⁵⁰ Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing, pp. 104–114.

Saskaņā ar maniem novērojumiem, sociālie darbinieki Latvijā slēdz vienošanos ar klientiem (tam ir izstrādāta speciālā veidlapa, kas var atšķirties katrā pašvaldībā), kurā definē risināmo problēmu un izvirza uzdevumus. Vienošanās parasti noslēdz uz trīs līdz sešiem mēnešiem, paveikto pēc tam novērtē sociālais darbinieks, veicot ierakstu attiecīgajā veidlapas ailē. Viens veidlapas eksemplārs paliek pie sociālā darbinieka, otrs – pie klienta. Laika posmā, par kuru noslēgta vienošanās, sadarbība turpinās ar klientu vai ģimeni, taču tās fokuss ne vienmēr vērsts uz to uzdevumu īstenošanu, kas iekļauti vienošanās veidlapā, – to īstenošana paliek klienta ziņā. Turklāt jāņem vērā, ka uzdevumi visbiežāk definēti no sociālā darbinieka puses, kam klients var piekrist vai nepiekrist, tāpēc aktuāls jautājums – kāds būs klienta motivācijas līmenis uzdevumu īstenošanai šādos gadījumos? Saskaņā ar uzdevumu vērstās pieejas pamatlicējiem šāds pieejas pielietojums ir nekorekts un nevar tikt uzskatīts par uzdevumu vērsto pieeju. Pieejas būtību veido nevis līguma (vienošanas vai cita dokumenta) izstrāde un parakstīšana, bet gan sociālā darbinieka un klienta darbs, kas veikts **pirms** līguma noslēgšanas un **pēc tam**, ietverot sevī gan vispusīgu situācijas izzināšanu, gan atvērto jautājumu uzdošanu (ar mērķi palīdzēt klientam definēt mērķproblēmas un saprast, ko vēlas risināt vai sasniegt pats klients), gan paveikto uzdevumu pārskatu un novērtējumu kopā ar klientu, gan klienta signālu pamanīšanu (gadījumos, kad klients pretojas paša definēto mērķproblēmu risinājumam un uzdevumu īstenošanai) u. c.

Sociālajos dienestos izmanto arī veidlapu “Sociālās rehabilitācijas plāns” (katrā pašvaldībā šī veidlapa atšķiras pēc satura). Plāna darbības periods parasti ir viens gads. Sociālā rehabilitācija nozīmē cilvēka sociālo spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai atgrieztu cilvēku sabiedriskajā un darba dzīvē, atjaunojot vai apmācot tām prasmēm, kas dažādu apstākļu dēļ ir zudušas.⁴⁵¹ Sociālās rehabilitācijas plānu izmanto darbā ar dažādām klientu mērķgrupām, piemēram, ģimenēm ar bērniem, ģimenēm ar bērniem, kuriem ir funkcionāli traucējumi/invaliditāte, pilngadīgām personām, pilngadīgām personām ar funkcionāliem traucējumiem vai invaliditāti, ilgstošiem bezdarbniekiem u. c. Sociālās

⁴⁵¹ Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (b. g.). *Sociālā rehabilitācija*. Izgūts 2020. gada 6. jūlijā no <https://www.lm.gov.lv/lv/sociala-rehabilitacija>

rehabilitācijas plāna saturs var atšķirties atkarībā no klientu grupas, kurai pieder klients. Piemēram, gadījumā, ja sociālās rehabilitācijas plāns izstrādāts pilngadīgai personai ar funkcionāliem traucējumiem vai invaliditāti, mērķis un uzdevumi, kas iekļauti sociālās rehabilitācijas plānā, tiks vērsti uz profesionālās rehabilitācijas mērķu sasniegšanu (piemēram, darba prasmju un iemaņu paaugstināšana vai jaunu iemaņu apgūšana u. tml.). Savukārt, ja sociālās rehabilitācijas plāns izstrādāts ģimenei ar bērniem, mērķis un uzdevumi tiks vērsti uz konkrētu sociālo problēmu risināšanu, kādas pastāv ģimenes dzīvē (piemēram, atkarību izraisošo vielu lietošana, bērnu aprūpes un audzināšanas prasmju trūkums vecākiem u. tml.). Sociālās rehabilitācijas plānā definētas risināmās problēmas, klienta pienākumi (piemēram, sniegt patiesu informāciju, līdzdarboties problēmu risināšanā u. c.), sociālās rehabilitācijas mērķis vai mērķi, par konkrētā uzdevuma īstenošanu atbildīgais (tas var būt gan klients vai viņa radnieks, gan sociālais darbinieks), izpildes laiks, sociālās rehabilitācijas novērtējums vai atzīme par izpildi katram konkrētam uzdevumam.

Vienošanās veidlapu un sociālās rehabilitācijas plānu paraksta gan klients, gan sociālais darbinieks – abas puses piekrīt veicamajiem uzdevumiem. Bieži vienošanos un sociālās rehabilitācijas plānu sastāda vienas vai divu tikšanās reižu laikā, kad sociālais darbinieks iesaka klientam, kas viņam būtu jādara, lai atrisinātu pastāvošās problēmas, kuras bieži vien klients neapzinās, neuzskata par primāri risināmām problēmām savā dzīvē vai formāli piekrīt sociālā darbinieka viedoklim. Saskaņā ar uzdevumu vērstās pieejas autoru ideju un izstrādāto modeli šāda sociālā darbinieka rīcība ir nevēlama, jo, pielietojot uzdevumu vērsto pieeju, klients jāuztver kā savas situācijas eksperts, kas nozīmē, ka tieši klients definē problēmas un nosaka problēmu prioritātes. Turpmāk sniegšu salīdzinošu analīzi par uzdevumu vērsto pieeju un Latvijas sociālā darba praksē pielietoto pieeju.

9.2. tabula. Salīdzinošās analīzes tabula

ANALĪZES KRITĒRIJI	UZ UZDEVUMU VĒRSTĀ PĪEEJA	LATVIJAS PRAKSĒ PĪELIETOTĀ PĪEEJA
Teorētiskā bāze	Līdz 2020. gadam vairāk nekā 200 grāmatu, rakstu un disertāciju.	Nav/nevar identificēt. Sociālās rehabilitācijas plānus reglamentē: ✓ Ministru kabineta noteikumi Nr. 578 "Noteikumi par sociālās rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanu no valsts budžeta līdzekļiem sociālās rehabilitācijas institūcijā"; ✓ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums; ✓ Metodiskie ieteikumi pašvaldību sociālo dienestu darbiniekiem darbam ar ģimenēm ar bērniem (Rīcības plāna pamatnostādņu "Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam" īstenošanai 2012.–2014. gadam).
Darba sākums	Lauka novērtēšana, problēmu identificēšana, mērķproblēmu izvēle un līguma noslēgšana. Parasti notiek trīs konsultāciju laikā.	Nav noteikts. Parasti darbu sāk ar problēmu identificēšanu (nereti sociālais darbinieks iesaka klientam, kādas problēmas ir nepieciešams risināt). Tad seko veidlapas sastādīšana un parakstīšana.
Laika robežas	Trīs mēneši (8–12 tikšanās). Ja nepieciešams, laiku pagarina (gadījumā, ja klients motivēts risināt citas problēmas vai esošo problēmu risināšanai objektīvi nepieciešams papildus laiks, par ko vienojas sociālais darbinieks ar klientu).	Vienošanās parasti noslēdz uz trīs līdz sešiem mēnešiem, sociālās rehabilitācijas plāns tiek sastādīts vienam gadam.
Kas definē problēmu un uzdevumus	Klients kopā ar sociālo darbinieku definē problēmu un uzdevumus. Sociālais darbinieks nepieciešamības gadījumā, balstoties klienta sacītajā, palīdz klientam noformulēt problēmu un uzdevumus.	Visbiežāk sociālais darbinieks definē problēmu un uzdevumus gadījumos, kad klients ir nekritisks pret pastāvošām problēmām.
Kad tiek noslēgts līgums	Līgumu noslēdz pēc problēmu izpēti (ko atzīst klients), mērķproblēmu izvēles, mērķproblēmu sagrupēšanas pēc to prioritātēm, uzdevumu definēšanas.	Kritēriji nav noteikti. Visbiežāk vienošanās vai sociālās rehabilitācijas plānu izstrādā un paraksta vienas vai divu tikšanās laikā.

Kā redzams no 9.2. tabulas datiem, uz uzdevumu vērstai pieejai ar pieeju, kas lietota Latvijas praksē, ir maz kopīga. Tas pamato manu uzskatu, ka pieeja, kuru izmanto Latvijas praksē, maldīgi uzskatāma par uz uzdevumu vērsto pieeju. Iepriekš minētie apgalvojumi balstās uz maniem novērojumiem un profesionālo pieredzi, vadot sociālos gadījumus un sadarbojoties ar sociāliem darbiniekiem no dažādām Latvijas pašvaldībām.

Pielietojot uz uzdevumu vērsto pieeju, analizēšu gadījumu no savas profesionālās prakses.

SOCIĀLĀ GADĪJUMA ANALĪZE

Sociālā gadījuma apraksts

Pēc sociālās palīdzības organizatora ieteikuma pie sociālā darbinieka vērsās 48 gadus vecais Aleksandrs. Sadarbība ar sociālo darbinieku Aleksandram ir noteikta kā viens no līdzdarbības pienākumiem, lai viņš varētu turpināt saņemt sociālo palīdzību. Viņš ir interesējies pie sociālās palīdzības organizatora, vai ir kāds bezmaksas speciālists, kas varētu palīdzēt viņa problēmu risināšanā. Aleksandrs ir ilgstošs bezdarbnieks, pirms gada zaudējis darbu, ieguvis vidējo izglītību, bet profesija nav iegūta. Viņš dzīvo pie drauga, kas viņu īslaicīgi izmitinājis savā dzīvoklī. Aleksandrs mutiski apliecināja savu motivāciju sadarboties ar sociālo darbinieku, lai saņemtu atbalstu savu sociālo problēmu risināšanā.

Pirmā fāze – **problēmu izpēte**. Pirmās konsultācijas laikā Aleksandrs informēja, ka vēlētos saņemt palīdzību nodarbinātības un dzīvesvietas jautājumā. Aleksandrs uzskatīja – lai atrisinātu problēmas, viņam ir nepieciešamas jaunas prasmes. Viņš bija norūpējies par dzīvesvietas un materiālo līdzekļu trūkumu, viņam bija bail palikt uz ielas vai izmantot patversmes pakalpojumus. Sociālais darbinieks identificēja, ka mērķis darbā ar Aleksandru ir sniegt viņam atbalstu problēmu risināšanas prasmju pilnveidošanā, kā rezultātā iespējams mazināt klienta trauksmi par iespējamo nonākšanu uz ielas un materiālām grūtībām.

Kā nākamo sociālais darbinieks lūdza Aleksandram uzrakstīt visas viņa problēmas (ko klients uzskata par problēmām). Sociālais darbinieks šajā brīdī neietekmēja klienta viedokli, bet mudināja klientu diskutēt par problēmām, kas pastāv viņa dzīvē. Aleksandrs norādīja šādas problēmas:

1. Es baidos nonākt uz ielas vai patversmē.
2. Es uztraucos par savu nākotni.
3. Man nav darba, darba devēji nepieņem mani darbā.
4. Man nav pastāvīga dzīvesvieta, esošajā es nevaru ilgstoši palikt.
5. Man ir ierobežoti iztikas līdzekļi.
6. Man nekas neizdodas.

Pēc problēmu identificēšanas sociālais darbinieks iedrošināja Aleksandru diskutēt par katru problēmu detalizēti. Lai iedrošinātu Aleksandru, sociālais darbinieks par katru problēmu uzdeva atvērtus jautājumus. Piemēram, par nodarbinātību – kad un kādos apstākļos Jūs zaudējat darbu, cik ilgi Jūs nostrādājat katrā no iepriekšējām darba vietām; par dzīvesvietas problēmu – kad un kādos apstākļos Jūs zaudējat pastāvīgu dzīvesvietu, ko Jūs esat darījis, lai atrisinātu dzīvesvietas problēmu, vai iepriekš Jums ir bijusi šāda problēma, kādi tad bija apstākļi. Savukārt par problēmu risināšanas prasmēm lietderīgi pajautāt – ko Jūs esat darījis, lai mazinātu šīs problēmas, vai šīs pūles palīdzēja Jums mazināt problēmas, kad Jūs sākat izjust trauksmi. Šie jautājumi palīdzēja Aleksandram un sociālajam darbiniekam izpētīt katru problēmu dziļāk un saprast apstākļus, kādos problēmas radušās. Pamatojoties uz diskusijas laikā pārrunāto, Aleksandrs atklāja, ka izjūt bailes un trauksmi, jo viņš dzīvo pie drauga, kam ir sava ģimene, un drauga sieva ir vairākkārt paudusi neapmierinātību par sveša cilvēka klātbūtni dzīvoklī, kā arī draugs nav informējis Aleksandru par to, cik ilgi viņš vēl var uzturēties drauga dzīvoklī. Aleksandrs apzinās, ka naudas līdzekļi, kas ir viņa rīcībā, ir tik ļoti ierobežoti, ka viņam pietrūkst pat pārtikai (viņš atklāja, ka apmeklē zupas virtuvi, par ko izjūt kaunu, jo tur uzturas pārsvarā bezpajumtnieki). Aleksandrs paziņoja, ka gribētu dzīvot irētā vienistabas dzīvoklī, strādāt algotu fiziski smagu darbu un spēt apgādāt sevi, un varbūt vēlāk dibināt attiecības ar kādu sievieti.

Otrā fāze – **mērķproblēmu izvēle un to prioritāšu noteikšana**. Tā sākas ar klienta identificēto problēmu salikšanu pēc prioritātēm. Aleksandram bija

nepieciešams izvēlēties divas vai trīs (maksimums) problēmas, kuras viņš uzskata par visnozīmīgākajām un kas būs intervences fokusā. Sociālajam darbiniekam Aleksandrs atzina, ka viņš saprot, ka palīdzēt sev var tikai pats un nav citu cilvēku, uz kuriem viņš varētu paļauties. Aleksandrs uzskata – ja viņam būs darbs, viņš būs spējīgs atrisināt arī citas problēmas savā dzīvē. Tāpēc Aleksandrs ir izvēlējās šādas intervences fokusā esošas problēmas (**mērķproblēmas**):

1. Man nav darba, darba devēji nepieņem mani darbā.
2. Man nav pastāvīgas dzīvesvietas, esošajā es nevaru ilgstoši palikt.

Kad mērķproblēmas izvēlētas, sociālais darbinieks kopā ar Aleksandru virzās uz trešo fāzi – **mērķu noteikšanu, uzdevumu definēšanu un līguma izstrādi**. Sociālais darbinieks lūdza Aleksandram definēt mērķus, pamatojoties uz iepriekšējā fāzē izvirzītajām problēmām.

1. Atrast darbu.
2. Pārcelties uz iepriekš izvēlētu īres dzīvokli.

Sociālais darbinieks kopā ar Aleksandru vienojās par tikšanās laiku vienu reizi nedēļā trīs mēnešu laikā. Tālāk sociālais darbinieks kopā ar Aleksandru definēja uzdevumus, kurus nepieciešams īstenot, lai sasniegtu katru no mērķiem. Piemēram, īstenojot pirmo mērķi – atrast darbu –, sociālais darbinieks ar Aleksandru vienojās par šādiem uzdevumiem (skat. 9.3. tabulu).

9.3. tabula. Uzdevumi klientam un sociālajam darbiniekam

UZDEVUMI ALEKSANDRAM	UZDEVUMI SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM
1. Uzrakstīt sarakstu ar profesionālajām prasmēm un stiprajām pusēm. Saraksts tiks pārrunāts nākamās tikšanas laikā.	
2. Sastādīt <i>Curriculum vitae</i> (CV) un motivācijas vēstules melnrakstu.	2. Sniegt tehnisku palīdzību un izskaidrot, kā sagatavojami dokumenti.
3. Patstāvīgi iepazīties ar darba piedāvājumu sludinājumiem. Izvēlēties vakances, kuras potenciāli varētu interesēt klientam.	3. Tikšanās laikā aicināt Aleksandru diskutēt par iepriekšējām neveiksmēm darba meklēšanā, analizēt iemeslus un pārrunāt tos ar klientu.

UZDEVUMI ALEKSANDRAM	UZDEVUMI SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM
<p>4. Aktīvi piedalīties lomu spēlē, apzināt lietas, kuras līdz galam nav saprotamas (piemēram, pieļaujama apģērba stils, ejot uz darba interviju, lietišķa valoda u. tml.), uzdot jautājumus.</p> <p>5. Izvēlēties šī brīža aktuālas vakances, uz kurām Aleksandrs gribētu pieteikties. Sagatavot jautājumus, t. sk. jautājumus darba devējam, kurus nepieciešams pārrunāt ar sociālo darbinieku.</p> <p>6. Laikā starp tikšanās reizēm patstāvīgi zvanīt uz izvēlētajām darba vakancēm, jautājot par nepieciešamajiem dokumentiem u. c. aktuāliem jautājumiem.</p> <p>7. Patstāvīgi nosūtīt <i>Curriculum vitae</i> (CV) un motivācijas vēstuli uz darba devēja e-pastu.</p> <p>8. Doties uz darba interviju (vēlams vairākām, bet ne vairāk kā trim), ievērojot lomu spēļu laikā iegūtas prasmes un informāciju.</p> <p>9. Izvēlēties darba vietu, kura klientam būtu vispiemērotākā un kur klients gribētu parakstīt darba līgumu.</p>	<p>4. Izmantojot lomu spēli, izspēlēt darba interviju ar klientu (kur pamišus sociālais darbinieks ieņem darba devēja vai meklētāja lomu) vai telefonsarunu ar darba devēju, pārrunāt darba intervijas laikā biežāk uzdotos jautājumus un iespējamus atbilžu variantus.</p> <p>5. Atkārtoti izspēlēt lomu spēli ar klientu, domājot par konkrētas darba vietas, darba intervijas iespējamo specifiku, jautājumiem u. tml. Izspēlēt lomu spēli – telefonsaruna ar darba devēju, ar mērķi noskaidrot, kādi dokumenti nepieciešami, lai pieteiktos vakancei.</p>

Īstenojot otro mērķi – pārcelties uz iepriekš izvēlētu īres vienistabas dzīvokli, sociālais darbinieks ar Aleksandru vienojas par šādiem uzdevumiem (skat. 9.4. tabulu):

9.4. tabula. Uzdevumi klientam un sociālajam darbiniekam.

UZDEVUMI ALEKSANDRAM	UZDEVUMI SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM
<p>1. Uzrakstīt vai pārdomāt savas dzīvesvietas vēlmes (piemēram, pilsēta vai rajons, stāvs, istabu skaits, mēbelēts dzīvoklis vai bez mēbelēm, vēlamais dzīvokļa tehniskais stāvoklis, iespējamā naudas summa ikmēneša īres un komunālo maksājumu segšanai u. tml.).</p>	<p>1. Pārrunāt ar sociālās palīdzības organizatoru, vai un kā ir iespējams saņemt finansiālu atbalstu dzīvokļa īrei no sociālā dienesta, kamēr klients nav saņēmis pirmo algu.</p>
<p>2. Patstāvīgi skatīties potenciālo dzīvokļu piedāvājumu sludinājuma portālos vai avīzēs, apzināt visus variantus, kas viņu interesē.</p>	<p>2. Pārrunāt ar klientu jautājumus: pēc kādiem kritērijiem viņš plāno izvēlēties dzīvokli, kā tas notiks (vai patstāvīgi brauks skatīties dzīvokli vai ar kādu kopā u. tml.).</p>
<p>3. Pārrunāt ar draugu, pie kura dzīvo, cik ilgi vēl var uzturēties drauga dzīvoklī.</p>	<p>3. Nepieciešamības gadījumā izspēlēt lomu spēli, kurā sociālais darbinieks būtu drauga lomā. Izspēlēt, kā notiks saruna, kādus jautājumus uzdos Aleksandrs, ko varētu teikt draugs u. tml. Pārrunāt ar klientu, kā un kādos apstākļos viņš veiks šo sarunu (tikai ar draugu vai pieaicinot arī viņa sievu u. tml.).</p>
<p>4. Ņemot vērā iepriekš pārdomātās dzīvesvietas vēlmes, sagatavot jautājumus, kurus varētu uzdot potenciālajam dzīvokļa izīrētājam.</p>	<p>4. Kopā ar klientu pārrunāt neskaidros jautājumus, emocijas, ko izjūt klients. Noskaidrot, kas nepieciešams, lai dzīvokļa saimnieks piekrist izīrēt savu dzīvokli Aleksandram.</p>
<p>5. Izvēlēties sludinājuma portālos vai avīzē vairākus dzīvokļus (maksimums 2–3), kas interesē Aleksandru un atbilst viņa iepriekš noteiktiem kritērijiem.</p>	<p>5. Nepieciešamības gadījumā izspēlēt lomu spēlē telefonsarunu vai tikšanos ar dzīvokļu īpašniekiem. Lietderīgi būtu pārrunāt, ko darīt nestandarta situācijās.</p>
<p>6. Pirms nākamās tikšanās patstāvīgi zvanīt izvēlēto dzīvokļu īpašniekiem, izmantojot lomu spēļu laikā gūtās prasmes.</p>	<p>Piemēram, ja: ✓ dzīvoklis jau ir izīrēts; ✓ dzīvokļa īpašnieks nevēlas slēgt līgumu ar sociālo dienestu; ✓ tikšanas laikā dzīvokļa īpašnieks atsauc izīrēt dzīvokli Aleksandram; ✓ visi izvēlētie dzīvokļi jau ir izīrēti u. tml.</p>
<p>7. Lai mazinātu uztraukumu, iepriekš saplānot sabiedriskā transporta maršrutu un aizbraukt līdz interesējošajiem īres dzīvokļiem vēl pirms dzīvokļu apskates.</p>	
<p>8. Sarunātajā dienā un laikā satikties ar dzīvokļu īpašniekiem, lai apskatītu dzīvokļus. Izvēlēties dzīvokli, kas atbilst vēlmēm.</p>	

Kad uzdevumi definēti, sociālais darbinieks un Aleksandrs parakstīja līgumu. Līgums tika sastādīts divos eksemplāros, katrai pusei savs eksemplārs.

Ceturrtā fāze – **darbs pie uzdevumu īstenošanas.**

Aleksandrs un sociālais darbinieks praksē īstenoja uzdevumus, par kuriem iepriekš vienojās. Uzdevumu īstenošanas laikā notika tikšanās, kurās Aleksandrs ar sociālo darbinieku pārrunāja aktuālus jautājumus (šajā fāzē pastāv iespēja arī mainīt uzdevumus, ja tas ir nepieciešams).

Piektā fāze – **darba noslēgums.**

Sociālais darbinieks un klients identificēja, ka plānotie uzdevumi tika īstenoti, mērķi tika sasniegti: Aleksandrs parakstīja darba līgumu ar celtniecības firmu, kas nodarbojas ar ceļu remontiem; Aleksandrs vienojās ar dzīvokļa īpašnieku par vienistabas dzīvokļa īri. Sociālais darbinieks izvērtēja Aleksandra problēmu risināšanas prasmes, novērtēja Aleksandra sasniegumus, uzsvāru liekot uz klienta patstāvīgi paveikto ar mērķi stiprināt klientu un sniegt pozitīvu atgriezenisko saiti. Tika pārrunāti nākotnes plāni, iegūtās problēmu risināšanas prasmes un tas, kā Aleksandrs jauniegūtās prasmes varētu izmantot nākotnē, patstāvīgi risinot problēmas. Aleksandrs uzskatīja, ka ir apguvis plānošanas prasmes un uzlabojis prasmes komunicēt ar dažādiem cilvēkiem, kā arī uzlabojis problēmu risināšanas prasmes.

KOPSAVILKUMS

Zināms, ka daži no galvenajiem sociālā darbinieka uzdevumiem ir panākt un veicināt indivīda sociālo problēmu praktisku risinājumu, sekmēt klientu dzīves kvalitātes uzlabošanu, iekļaušanu sabiedrībā un spēju palīdzēt pašiem sev. Sociālais darbinieks, izmantojot sociālā darba metodes un pieejas, palīdz klientiem attīstīt spēju risināt personiskās, starppersonu un sociālās problēmas, kā arī atbalsta klientu attīstības iespējas un tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus un tos īstenot.⁴⁵² No augstākminētā secināms, ka sociālais darbinieks veicina klientu spējas pašiem pieņemt lēmumus par savu dzīvi, kā arī uzņemties atbildību par pieņemtajiem lēmumiem.

⁴⁵² Latvijas Republikas Saeima. (2002, 19. novembris). Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 45. pants. Sociālā darbinieka un karitatīvā sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi. *Latvijas Vēstnesis*, 168. Izgūts 2019. gada 3. decembrī no <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>

Savukārt viens no svarīgākajiem uz uzdevumu vērstās pieejas uzdevumiem ir atbalstīt klientus patstāvīgi risināt sociālās problēmas, mācot viņiem spert nelielus, bet svarīgus soļus (uzdevumus). Ņemot vērā to, ka sociālā darbinieka un klienta uzmanība fokusēta to problēmu risināšanai, kuras klients atzīst un uzskata par svarīgām un aktuālām, klienta motivācijas līmenis jau pašā sākumā, definējot mērķproblēmas un uzdevumus, neapšaubāmi ir lielāks. Augstākminētie sociālā darbinieka un uz uzdevumu vērstās pieejas uzdevumi balstās sociālā darbinieka un klienta sadarbības attiecībās: klients nevar mūžīgi būt sociālā darba pakalpojuma saņēmējs, jo tādā gadījumā netiek sekmēta klienta prasme patstāvīgi tikt galā ar grūtībām savā dzīvē, kas savukārt liek klientam būt atkarīgam no sociālā darbinieka palīdzības, nesekmē klientu pašam pieņemt lēmumus un uzņemties atbildību par savu dzīvi.

Galvenais mērķis īstermiņā ir paaugstināt klienta pašapziņu, ticību saviem spēkiem, rosināt klientu domāt pozitīvi (tas nozīmē domāšanas veida maiņu no “Es neko nevaru!” uz “Ja man izdevās atrisināt šo problēmu, es tikšu galā arī ar citām!”). Ilgtermiņa mērķis – paaugstināt klienta problēmu risināšanas prasmes, lai turpmāk klients patstāvīgi spētu tās risināt un iemācītos saplānot savas darbības mērķa sasniegšanai.

DISKUSIJA

Uz uzdevumu vērsto pieeju kā vienu no metodēm var izmantot gan gadījuma vadīšanas procesā (angļu val. – *case management*), gan darbā ar gadījumu (angļu val. – *casework*). Psihosociālajā darbā ar klientu var izmantot uz uzdevumu vērstās pieejas elementus, ja sociālais darbinieks uzskata, ka pieejas izmantošana potenciāli varētu palīdzēt klientam. Uz uzdevumu vērsto pieeju var izmantot gan kā patstāvīgu pieeju, gan kombinācijā ar citām teorijām, metodēm un pieejām. To var apvienot ar kognitīvi biheiviorālo terapiju, krīzes intervenci, motivējošo interviju (angļu val. – *motivational interviewing*) un strukturēto ģimenes terapiju. Ņujorkas universitātes sociālā darba doktore Bābra Tītere (*Barbra Teater*) grāmatā *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (“Ievads sociālā darba teoriju un metožu pielietošanā”) min šādu piemēru: ar klientu, kas izturas piesardzīgi pret pārmaiņu ieviešanu, sociālais darbinieks sākumā var

izmantojot motivējošo interviju un pēc tam, kad klients būs gatavs risināt identificēto problēmu, izmantojot uz uzdevumu vērsto pieeju.⁴⁵³ Pieeja nesader ar teorijām un metodēm, kas ņem vērā klienta psiholoģiskās vai emocionālās dabas grūtības (piemēram, psihodinamiskā, naratīvā, traumās balstītā sociālā darba pieeja (angļu val. – *trauma informed social work approach*)).

Uz uzdevumu vērsto pieeju nevar izmantot gadījumā, ja sociālais darbinieks identificē, ka pieejas pielietojums ar lielāku varbūtību nebūs efektīvs. Iespējami vairāki riska faktori, ko svarīgi ņemt vērā, jo citādi pieeja nebūs efektīva. Piemēram, pieeja neņem vērā psiholoģiskās un emocionālās dabas grūtības, kuras traucē klientam īstenot uzdevumus. Kā piemēru var minēt cilvēkus ar traumatisku pieredzi, ar kuru iepriekš nav strādāts un ko klienti nav “pārstrādājuši”, ko iespējams īstenot ilgstoši apmeklējot psihoterapiju: vardarbības upurus, cilvēkus, kuri bērnībā auguši institucionālā aprūpē, cilvēkus, kuri auguši ģimenēs ar disfunkcionālām attiecībām (t. s. pieaugušie bērni) u. c. Šādos gadījumos primāri nepieciešams strādāt ar traumatisku pieredzi, mazināt sekas, un tam ir nepieciešama ilgstoša sadarbība ar psihologu vai psihoterapeitu.

Pieejas ierobežojumi:

- ✓ nebūs efektīva, ja klientam ilgstoši pastāv psiholoģiskās problēmas, kas apgrūtina uzdevumu veikšanu (nedrīkstam aizmirst, ka daži cilvēki var būt tik ļoti pārņemti ar problēmām, ka viņiem nepietiek enerģijas to risināšanai);
- ✓ nevar pielietot, ja klients nepiekrīt sociālā darbinieka iesaistei problēmu risināšanā (arī gadījumos, ja klients nepiekrīt sadarbībai ar sociālo darbinieku);
- ✓ pieeja vienkāršo problēmas, ar kurām saskaras klienti;
- ✓ nevar pielietot vai nebūs efektīva, ja klients neapzinās un neatzīst problēmas;
- ✓ iekļauj sevī dažas biheiviorālas idejas, bet kopumā ir kognitīva pieeja (tas nozīmē, ka pieeju nevar pielietot darbā ar specifiskām mērķa grupām, piemēram, cilvēkiem ar garīgu atpalcību);
- ✓ pieeja ir efektīva darbā ar klientiem, kuri ir motivēti sadarbībai.⁴⁵⁴

⁴⁵³ Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press, pp. 187–203.

⁴⁵⁴ Coulshed, V., & Orme, J. (1998). Task-centred Practice. In *Social Work Practice: An Introduction* (3rd ed.). Basingstoke: Macmillan, pp. 115–132. https://doi.org/10.1007/978-1-349-14748-9_7

Lai pielietotu uz uzdevumu vērsto pieeju, sociālajam darbiniekam ir nepieciešamas prasmes vērot un interpretēt klienta verbālo un neverbālo uzvedību, kas nepieciešams klienta patieso jūtu un domu identifikācijai (cilvēka ķermeņa valoda dažreiz ir informatīvāka nekā vārdi), lai novērstu iespējamus šķēršļus turpmākā sadarbībā un uzdevumu īstenošanā. Tāpat sociālajam darbiniekam ir svarīgi prast aktīvi klausīties, atspoguļojot klienta jūtas, un pārfrāzēt klienta teikto, kas ir svarīgi gan kontakta veidošanai ar klientu, gan labākai klienta jūtu un domu izpratnei, tas klientam sniedz sajūtu, ka saruna ar sociālo darbinieku nav formāla. Sociālajam darbiniekam ir svarīgi prast identificēt šķēršļus, kas traucē vai potenciāli varētu traucēt risināt sociālās problēmas; tas nepieciešams tādēļ, ka ir būtiski laikus pamanīt šos šķēršļus un pārrunāt tos ar klientu, rīkoties preventīvi. Svarīgas ir arī prasmes vadīt konsultāciju un veidot starpprofesionālu vai starpinstitucionālu sadarbību. Nozīmīga ir izpratne par saistību starp klienta sociālajam problēmām un sociālo vidi, kurā viņš atrodas. Viena no svarīgākajām sociālajam darbiniekam nepieciešamajam prasmēm, kas saskan arī ar uzdevumu vērstās pieejas vērtībām, ir klienta resursu attīstīšana.⁴⁵⁵

Pēc manām domām, sociālajam darbiniekam nepieciešamā kvalifikācija, lai pielietotu uz uzdevumu vērsto pieeju, ir bakalaura vai maģistra grāds sociālajā darbā (maģistra grāds ar iepriekš iegūto bakalaura grādu tieši sociālajā darbā). Sociālajam darbiniekam ir nepieciešamas zināšanas par citām teorijām, pieejām un metodēm (t. sk. arī tām, kuras var kombinēt ar uzdevumu vērsto pieeju), par sadarbību ar citiem speciālistiem u. c., zināšanas un prasmes, kuras nevar apgūt bez atbilstošas izglītības tikai prakses laikā.

Latvijas sociālā darba praksē sociālās rehabilitācijas plāns pielīdzināts intervences plānam, kas nav korekts intervences plāna traktējums. Iespējams, šī situācija radusies tādēļ, ka normatīviem aktiem trūkst saskaņojuma ar sociālā darba teoriju. Šīs situācijas uzlabošanai un iespējamā risinājuma meklēšanai ir nepieciešamas diskusijas un esošo normatīvo aktu un likumu papildināšana vai jauno normatīvo aktu un likumu izstrāde, par ko jau tiek diskutēts (sociālā darba likums).

⁴⁵⁵ Valsts izglītības satura centrs. (b. g.). *Sociālā darbinieka profesijas standarts*. Izgūts 2020. gada 7. jūnijā no <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/ps0079.pdf>

Pasaulē un it īpaši angļiski runājošās valstīs (ASV, Lielbritānija, Austrālija u. c.) uz uzdevumu vērsto pieeju sociālajā darbā pielieto jau aptuveni piecdesmit gadus – no 1972. gada, kad pieeja definēta. Latvijā, līdzīgi kā citās valstīs, kas bija PSRS sastāvā, sociālā darba profesija attīstījusies salīdzinoši nesen, no 20. gs. 90. gadiem, un informācija par daudzajām metodēm, teorijām un pieejām nebija pieejama latviešu valodā un līdz ar to netika izmantota un pielāgota sociālajai situācijai, apstākļiem, iedzīvotāju vajadzībām. Iespējams, ka šo situāciju var izmantot kā priekšrocību, piemēram, gadījumā ar uz uzdevumu vērsto pieeju. Angļu valodā lasāmajā profesionālajā sociālā darba literatūrā pieeja ir plaši aplūkota, veikti vairāki pētījumi, kas apstiprinājuši tās efektivitāti, ir ticami un uz kuriem var pamatoties. Nepieciešama tikai pieejas pielāgošana konkrētai sociālajai situācijai, apstākļiem, iedzīvotāju vajadzībām. Pēc manām domām, uz uzdevumu vērstā pieeja potenciāli varētu būt tā pieeja, ko sociālajiem darbiniekiem Latvijā pielietot savā ikdienas darbā, tāpēc šajā nodaļā izvēlējos vērst uzmanību pieejas fāzēm, kas veido uz uzdevumu vērstās pieejas būtību un struktūru, cerot, ka Latvijas sociālajiem darbiniekiem šī informācija izrādīsies noderīga, ieviešot uz uzdevumu vērsto pieeju savā ikdienas praksē.

10. UZ RISINĀJUMU VĒRSTĀ PIEEJA

ALEKSANDRA PAVLOVSKA, ARSENIJS PAVLOVSKIS

Pateicoties atsevišķiem profesionāļiem, kurus interesē inovācijas, un dažādiem starptautiskiem projektiem, mūsdienu praksē sociālajā darbā tiek izmantotas dažādas pieejas un metodes. Uz risinājumu vērstā pieeja ir salīdzinoši jauna pieeja sociālā darba kontekstā Latvijā. Tikai nesen to sāka sistemātiskāk pielietot dažādās sociāla darba jomās, piemēram, sociālajā darbā ar narkotiku lietotājiem, sociālajā darbā ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, darbā ar bērniem un pusaudžiem ar uzvedības problēmām un ar ģimenēm ar bērniem, kas dažādu iemeslu dēļ nonākušas grūtībās; tādēļ ir svarīgi piedāvāt vispārēju ieskatu pieejas vēsturē un tās pamatmetodēs.

Nodaļas autori, Eiropas Īstermiņa terapijas asociācijas⁴⁵⁶ biedri, ir izmantojuši uz risinājumu vērsto pieeju sociālajā darbā daudzus gadus, kā arī popularizējuši šo pieeju un mācījuši to citiem profesionāļiem nacionālā un starptautiskā līmenī.

Uz risinājumu vērstā pieeja (angļu val. – *solution focused approach*) tika izstrādāta 20. gadsimta 80. gados ASV. Pieeju izstrādāja profesionāļu komanda, ko vadīja sociālie darbinieki Stīvs de Šeizers (*Steve de Shazer*) un Insu Kima Berga (*Insoo Kim Berg*). S. de Šeizera pamatprofesija bija džeza saksofonists, bet vēlāk viņš Viskonsinas Universitātē Milvokos ieguva maģistra grādu sociālajā darbā. Savukārt I. Kima Berga dzimusi Seulā, Korejā, kur ieguvusi augstāko izglītību farmācijā. Vēlāk viņa pārcēlās uz ASV un 1960. gadā arī studēja Viskonsinas Universitātē Milvokos, iegūstot bakalaura un maģistra grādu sociālajā darbā.

S.deŠeizersunI.K.BergapirmoreizistikāsGarīgāspētniecībasinstitūtā(angļuval.–*Mental Research Institute*, turpmāk tekstā – MPI), kuru 1958. gadā Kalifornijā, Palo Alto pilsētā nodibināja antropologs Gregorijs Batesons (*Gregory Bateson*) kopā ar terapeitiem Donu Džeksonu (*Don D. Jackson*), Džonu Viklendu (*John Weakland*),

⁴⁵⁶ *European Brief Therapy Association*, oficiālā mājaslapa: <http://blog.ebta.nu/>

Polu Vatslaviku (*Paul Watzlawick*)⁴⁵⁷. Milvokos S. de Šeizers un I. K. Berga sāka sadarboties ar citiem kolēģiem; komanda, kas izstrādāja uz risinājumu vērsto pieeju, ietvēra terapeitus un sociālos darbiniekus Bilu O'Hanlonu (*Bill O'Hanlon*), Džeimsu Vilku (*James Wilk*), Evu Lipčiku (*Eve Lipchik*), Ivonnu Dolanu (*Yvonne Dolan*), Džonu Volteru (*John Walter*), Džeinu Peleru (*Jane Peller*), Skotu Milleru (*Scott Miller*), Pīteru de Jongu (*Peter De Jong*), Lindu Metkalfu (*Linda Metcalf*) un citus.

UZ RISINĀJUMU VĒRSTĀS PIEEJAS TEORIJAS IZVEIDES VĒSTURISKAIS KONTEKSTS

Viens no galvenajiem MPI izveides iedvesmas avotiem bija amerikāņu psihiatra un psihologa Miltona Hailanda Ēriksona (*Milton Hyland Erickson*) idejas un prakse. M. H. Ēriksons strādāja hipnoterapijas un ģimenes terapijas jomā un savā darbā ar klientiem koncentrējās uz personas stiprajām pusēm un resursiem. Viņa terapijas fokusā nebija “personība” kā jēdziens. Saskaņā ar M. H. Ēriksona idejām personu problēmas nav jāuzskata par problēmām, bet gan par neveiksmīgiem risinājumiem⁴⁵⁸ – cilvēkiem jāatrod jauni, efektīvāki savu problēmu risinājumi.

MPI pētniekus interesēja arī tas, kā valoda var ietekmēt personas dzīvi, – viņi uzskata, ka valoda un tas, kā cilvēks redz pasauli, ir pamatā tam, kā cilvēki tiek galā ar savu dzīvi. Institūta darbinieki kā savu tālāko pieņēmumu bāzi izmantoja M. H. Ēriksona tēzi, ka cilvēki, ņemot vērā savu personisko pieredzi, dara visu iespējamo, lai tiktu galā ar savām problēmām.

1966. gadā Ričards Fišs (*Richard Fisch*), Dž. Veiklands un P. Vatslaviks kā daļu no MPI izveidoja Īstermiņa terapijas centru (angļu val. – *Brief Therapy Center*). Centra darbinieki izstrādāja savu ģimenes terapijas pieeju, kas bija vērsta uz problēmu atrisināšanu (angļu val. – *problem resolution*), sākumā izzinot to, kā klienta sistēma “uztur” problēmu. Tiklīdz terapeits saprot, kā šī sistēma darbojas, viņš var dot ģimenei uzdevumu rīkoties citādi.

1978. gadā S. de Šeizers Milvokos nodibināja Īstermiņa ģimenes terapijas centru ar sākotnējo ideju attīstīt MPI idejas ASV Vidusrietumos. 20. gs. 80. gadu

⁴⁵⁷ Blundo, R., & Simon, J. (2016). *Solution-Focused Case Management*. New York: Springer Publishing Company, p. 54.

⁴⁵⁸ Turpat, 16. lpp.

sākumā S. de Šeizers un I. Berga ar savu komandu ieinteresējās arī par citām idejām, ievērojot, ka daudzi cilvēki labprāt atbild uz jautājumiem tādos brīžos, kad problēma cilvēka dzīvi ietekmē mazāk, un tad viņiem šie jautājumi šķiet ļoti noderīgi. Konsultēšanas procesā šādus brīžus sauc par problēmu izņēmumiem. Ar laiku S. de Šeizers un I. Berga atteicās no uz problēmu vērstās Mentāla Pētniecības Institūta pieejas un izveidoja jaunu, uz risinājumu vērsto pieeju.

Šī komanda iekļāva savā pieejā arī vairākas MPI idejas, ieskaitot terapijas noteikumus, kas pēc tam kļuva par galvenajiem pieejas noteikumiem:

- 1) nelabojiet to, kas nav salauzts;
- 2) ja kaut kas “darbojas”, dariet to vairāk;
- 3) ja kaut kas “nedarbojas”, nedariet to vēlreiz, mēģiniet izdarīt ko citu.

Laika gaitā S. de Šeizers sāka interesēties arī par austriešu un britu filozofa Ludviga Vitgenšteina (*Ludwig Josef Johann Wittgenstein*) idejām saistībā ar valodu un valodu spēlēm⁴⁵⁹. Būtībā L. Vitgenšteina idejas liek domāt, ka realitāte rodas cilvēku komunikācijā, tāpēc valoda ir vienīgais rīks, kas mums dots, lai kopā ar klientiem veidotu viņu jauno realitāti. Šāds domāšanas veids tuvina pieeju sociālā konstruktīvisma idejām⁴⁶⁰.

Savukārt ideja par “nezināšanas nostāju”, par ko turpmāk rakstīts jēdzienu skaidrojošajā apakšnodaļā, tika pieņemta uz risinājumu vērstā pieejā no sadarbības terapijas (angļu val. – *collaborative therapy*), ko izstrādāja ASV terapeiti Harlīna Andersone (*Harlene Anderson*) un Harolds Gūlišians (*Harold A. Goolishian*)⁴⁶¹.

De Šeizera un I. K. Bergas darbu mūsdienās oficiāli turpina un popularizē Uz risinājumu vērstās īstermiņa terapijas asociācija, kas ir praktiķu, pētnieku un pasniedzēju asociācija un galvenokārt darbojas ASV. Eiropā uz risinājumu vērsto pieeju attīsta Eiropas Īstermiņa terapijas asociācija (skat. 10.1. tabulu).

⁴⁵⁹ De Shazer, S. (2005). *Don't think but Observe: What is the importance of the work of Ludwig Wittgenstein for Solution-Focused Brief Therapy?* Retrieved from <https://www.scribd.com/document/199244823/DON-T-THINK-BUT-OBSERVE-Steve-de-Shazer-pdf>

⁴⁶⁰ Sociālais konstruktīvisms ir socioloģiska teorija, saskaņā ar kuru cilvēka attīstība notiek sociālajā kontekstā un cilvēka realitāte tiek konstruēta mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem. Vairāk sk.: O'Connell, B. (2005). *Solution Focused Therapy*. London: Sage Publications Ltd, pp. 10–12.

⁴⁶¹ Blundo, R., & Simon, J. (2016). *Solution-Focused Case Management*. New York: Springer Publishing Company, p. 14.

Pastāv arī vairākas šīs pieejas variācijas un modeļi, ko izstrādājušas dažādas institūcijas (piemēram, BRIEF modelis, ko izstrādājis BRIEF institūts Londonā, Apvienotajā Karalistē, vai Briges modelis, ko izstrādājis Korzybski institūts Brigē, Beļģijā), kā arī atšķirīgas programmas konkrētiem mērķiem (piemēram, programma “Drošības pazīmes” – uz risinājumu vērsts darbs ar krīzes ģimenēm –, vai programma “Bērnu prasmes” – uz risinājumu vērsts darbs ar bērniem ar dažāda veida uzvedības grūtībām). Neskatoties uz to, ka pieeju vispirms izstrādāja sociālie darbinieki un ģimenes terapeiti, mūsdienās to plaši izmanto un attīsta visās sfērās, kur vien cilvēki tiek iesaistīti sarunās. Tas ietver, bet neaprobežojas ar sociālo darbu, psihoterapiju, veselības aprūpi, koučingu, darbu ar organizācijām, izglītību. Tāpēc nosaukums “terapija” iepriekš minētajās jomās bieži tiek mainīts uz “pieeja” vai “prakse”, vai “sarunas” – piemēram, uz risinājumu vērsta prakse.

10.1. tabula. Uz risinājumu vērstās pieejas galvenie attīstības posmi

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
1966		Palo Alto, ASV	Dibināts Īstermiņa terapijas centrs
1978		Milvoki, ASV	Dibināts Īstermiņa ģimenes terapijas centrs
1979	Stīvs de Šeizers	ASV	Publicēta grāmata <i>Brief Therapy with Families</i> (“Īstermiņa terapija ar ģimenēm”)
1985	Stīvs de Šeizers	ASV	Publicēta grāmata <i>Keys to Solution in Brief Therapy</i> (“Risinājumu atslēgas īstermiņa terapijā”)
1988	Stīvs de Šeizers	ASV	Publicēta grāmata <i>Clues: Investigating Solutions in Brief Therapy</i> (“Norādes: risinājumu izpēte īstermiņa terapijā”)
1991	Stīvs de Šeizers	ASV	Publicēta grāmata <i>Putting Difference to Work</i> (“Atšķirības izmantošana darbā”)
1992	Insu Kima Berga, Skots Millers	ASV	Publicēta grāmata <i>Working With the Problem Drinker: A Solution Focused Approach</i> (“Darbs ar personu ar alkohola izraisītām problēmām: uz risinājumu vērsta pieeja”)

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
1993–1994	Terapeiti no Eiropas: Manfreds Vogts (<i>Manfred Vogt</i>), Volfgangs Eberlings (<i>Wolfgang Eberling</i>); Anderss Klaessons (<i>Anders Claesson</i>); Luks Isebaerts (<i>Luc Isebaert</i>), Marija-Kristina Kabi (<i>Marie-Christine Cabié</i>)	ASV, Francija, Lielbritānija	Dibināta Eiropas Īstermiņa terapijas asociācija
1994	Terapeiti no Eiropas un ASV	Brige, Beļģija	Eiropas Īstermiņa terapijas asociācijas pirmā konference
1994	Insu Kima Berga	ASV	Publicēta grāmata <i>Family Based Services: A Solution-Focused Approach</i> (“Pakalpojumi ģimenēm: uz risinājumu vērstā pieeja”)
1998	Insu Kima Berga, Normans Reuss (<i>Norman H. Reuss</i>)	ASV	Publicēta grāmata <i>Solutions Step by Step: A Substance Abuse Treatment Manual</i> (“Risinājumi soli pa solim: vielu ļaunprātīgas izmantošanas ārstēšanas rokasgrāmata”)
2002	Stīvs de Šeizers, Insu Kima Berga un vēl 27 terapeiti	ASV	Dibināta Uz risinājumu vērstās īstermiņa terapijas asociācija
2003	Insu Kima Berga & Terēze Stainera (<i>Therese Steiner</i>)	ASV	Publicēta grāmata <i>Children's Solution Work</i> (“Uz risinājumu vērsts darbs ar bērniem”)

UZ RISINĀJUMU VĒRSTĀS PIEEJAS PAMATA IDEJA

Īsumā galvenā uz risinājumu vērstās pieejas ideja ietver vēlmi palīdzēt klientiem sasniegt viņu vēlamu nākotni, konstruējot problēmu risinājumus, nevis analizējot problēmas, – tas savukārt nozīmē, ka terapeita vai sociālā darbinieka (turpmāk tekstā – konsultanta) darba centrā ir tas, kāda varētu izskatīties nākotne, kā un kādas pārmaiņas notiks, nevis kāpēc un cik slikta ir klienta pašreizējā situācija. Šī pieeja liek uzsvaru uz to, kas cilvēka dzīvē darbojas, nevis uz to, kas nedarbojas. Izmantojot šo pieeju, tiek meklēti klienta iekšējie un ārējie resursi un problēmu izņēmumi un tiek mēģināts izveidot sadarbību ar klientu, spēcinot viņa stiprās puses, nevis labojot vājās.

Konsultants, uzsākot darbu un sadarbību ar klientu, balstās idejā, ka problēmas un risinājumi ir sociāli konstruēti un rodas komunikācijā ar citiem, tie nav atrodamā

cilvēka personībā vai kādā no cilvēka neatkarīgā realitātē. Tas savukārt nozīmē, ka realitāte, tāda kā mēs to saprotam, ir atkarīga no komunikācijas dalībniekiem un apstākļiem, piemēram, no laika un vietas, kur un kad šī komunikācija notiek. Tādēļ valoda ir galvenais pārmaiņu instruments, kas kopā ar klientu var palīdzēt mainīt realitāti – uz risinājumu vērstie konsultanti valodai pievērš lielu uzmanību, formulējot klientiem uzdodamos jautājumus. Piemēram, lai nosauktu un identificētu resursus, konsultants izmantos tos pašus vārdus, proti, leksiku un izteiksmi, ko klients lieto: ja klients saka, ka viņam ir “vesels bars draugu”, konsultants turpmāk lietos tieši šo formulējumu. Vēl viens piemērs ir klasiskās pieejas jautājums “Kas vēl?”, jautājot par konkrētām vēlamās nākotnes detaļām vai par jau sasniegto progresu. Šajā jautājumā tiek pieņemts, ka klienta iekšējā dzīvē noteikti ir kaut kas vairāk (vairāk resursu, lielāks progress u. tml.). Jautājums “Kas vēl?” tiek izmantots jautājuma “Vai vēl ir kaut kas cits?” vietā, jo uz pēdējo jautājumu cilvēki mēdz atbildēt “Nē”, tā liedzot iespēju veidot realitāti, kas pilna ar resursiem un sasniegumiem.

Konsultēšanas mērķis ir tas, ko klients pats nedefinē kā mērķi, nevis tas, kādus mērķus nosaka konsultants. Darba mērķis ir formulēts paša klienta vārdiem, nevis speciālistu valodā. Pieejas ietvaros mērķis vienmēr ir formulēts “pozitīvi”, – tas nozīmē, ka mērķis nav problēmas neesamība, bet gan tas, kas kļūs iespējams cilvēka dzīvē, ja problēmu vairs nebūs (piemēram, mērķis nevar būt “vairs nedzert”, bet gan “atrast darbu un vairāk sazināties ar bērniem”). Tad, kad klienti paši nosaka savus mērķus, viņi daudz vairāk cenšas tos realizēt, tāpēc reālistiskie un jēgpilnie mērķi ir uz risinājumu vērstas pieejas centrā.

Pieejas oriģinalitāte slēpjas faktā, ka, pēc tās autoru domām, pieejai nav teorijas: uz risinājumiem vērstā pieeja ir pragmatiska, nevis teorētiska. Tas nozīmē, ka pieeja tika izstrādāta nevis balstoties uz kādu teoriju (piemēram, personības teoriju, cilvēka attīstību, patoloģijas cēloņiem), bet gan uz rūpīgiem novērojumiem terapijas laikā un jautājumiem, ko klienti tajā uzskatīja par noderīgiem, lai sasniegtu nepieciešamas izmaiņas savā dzīvē.

Šī pieeja ir minimālistiska: S. de Šeizers bieži atsaucās uz filozofa Okama “bārdas naža” principu⁴⁶², kas nozīmē, ka konsultantam jāatrod vienkāršākais, mazāk

⁴⁶² Viljams Okams (*William of Ockham*, 1287–1347) – angļu filozofs, teologs un loģiķis. Okama “bārdas naža” princips parasti formulēts šādi: “Vienības nevajag reināt bez nepieciešamības”.

laikietilpīgais un mazāk apgrūtinošais veids, kā būt noderīgam un palīdzēt klientam.⁴⁶³ Konsultants minimāli iejaucas klientu dzīvē, cenšoties būt praktiski “neredzams”, lai klienti konsultācijas laikā gūtu visu to, kas viņiem nepieciešams, un spētu turpināt dzīvot patstāvīgi. Pieejas minimālisms izpaužas veidā, kā tiek veidoti terapeita jautājumi. Tomēr pieejas vienkāršība var būt arī maldinoša, jo pieejas efektīvai lietošanai nepieciešams to aktīvi praktizēt, – lai arī pieejas jautājumi un metodes varētu šķist vienkāršas, tie ir īsts izaicinājums tam, kā cilvēki domā par savu dzīvi un problēmām, dzīvojot mūsdienu problēmu analizē balstītājā kultūrā.

UZ RISINĀJUMU VĒRSTĀS PIEEJAS GALVENIE JĒDZIENI

Risinājums – uz risinājumu vērstā pieejā risinājums nozīmē to, ko vēlas klients, kaut arī ikdienas valodā “risinājums” ierasti nozīmē darbību, kuru persona veic, lai mainītu kādu nevēlamu situāciju. Līdz ar to uzmanības centrā ir vēlamā nākotne, nevis atbrīvošanās no nevēlamās tagadnes.

Problēma – uz risinājumu vērstā pieejā problēma tiek apspriesta tikai tik daudz, lai klients sajustu, ka viņa grūtības tiek apzinātas un viņu atbalsta, kā arī tiek identificēti veidi, kā klients līdz šim ticis galā ar šo problēmu. Savukārt uz problēmu vērsto pieeju konsultants ir eksperts problēmu risināšanā, viņam ir teoretiskas zināšanas par klienta problēmām un, izmantojot šīs zināšanas, viņš var atklāt problēmas galveno cēloni.

Vēlamā nākotne – ir detalizēts un vizualizēts nākotnes apraksts, tā ir dzīve, kādu vēlētos iegūt klients. Vēlamā nākotne ir cieši saistīta ar klienta mērķi, jo tā atspoguļo situāciju, kad mērķis ir sasniegts un risinājums atrasts. Konsultants respektē klienta vēlamā nākotnes aprakstu un sadarbojas ar klientu, lai palīdzētu to sasniegt.

Izņēmumi (angļu val. – *exceptions*) – brīži un notikumi, kad vēlamā nākotne jau notiek klienta dzīvē. Tā kā viens no galvenajiem pieejas pieņēmumiem ir, ka problēma nevar pastāvēt visu laiku, izņēmumu var definēt kā tādus klienta dzīves brīžus, kad problēmas nav (piemēram, diena, kad cilvēks ar alkohola problēmām nedzēra). Konsultants aktīvi palīdz apzināt šādus brīžus un rosina klientam šo dzīves pieredzi turpmāk ņemt vērā un atkārtot.

⁴⁶³ Connie, E., & Metcalf, L. (2009). *The Art of Solution Focused Therapy*. New York: Springer Publishing Company, p. 80.

Cerība – apraksta konsultanta nostāju: konsultants izturas pret katru klientu ar netieši izteiktu cerību, kas nozīmē, ka darbā vienmēr pastāv pieņēmums, ka katram cilvēkam ir dzīvesspēks un viņš var to izmantot, lai veiktu izmaiņas savā dzīvē. Pieejas attīstības laikā cerība kļūva arī par vienu no galvenajām terapijas mērķa sastāvdaļām, ieviešot jautājumu: “Kādas vislabākās cerības Jūs sagaidāt no mūsu kopīgā darba?⁴⁶⁴” ar pieņēmumu, ka katram klientam noteikti ir kādas cerības. Tas vēl vairāk palīdzēja saraut saikni starp problēmu, ar kuru klients cīnās, un nākotni, kādu tas vēlas, jo cerība attiecībā uz nākotni nozīmē daudz vairāk nekā tikai atrisināt konkrēto problēmu. Kad cilvēki sāk raudzīties uz nākotni ar cerību, viņi kļūst radoši un sāk kaut ko mainīt savā dzīvē.

Detāļas un detalizēti stāstījumi – uz risinājumu vērstie konsultanti ir ieinteresēti kopā ar klientu radīt ļoti detalizētus stāstījumus, un šo stāstījumu pamatā ir klienta vēlamā nākotne, izņēmumi/momenti un sasniegtais progress, nevis klienta problēmas. Visvienkāršākais jautājums, kas palīdz iegūt nepieciešamās detaļas, ir “kas vēl?”, ar pieņēmumu, ka noteikti vienmēr klienta realitātē atrodams kaut kas vēl, vairāk un vairāk detaļu. Vēlamās nākotnes detalizācija ar valodas starpniecību rada jaunu klienta realitāti un vienlaikus palīdz savienot šo vīziju ar personas ikdienas realitāti, izliekot šo vīziju personas pašreizējās dzīves kontekstā. Detaļām vajadzētu būt konkrētām un novērojamām, kā arī saistītām ar uzvedību, lai tās viegli varētu vizualizēt. Tāda veida stāsti rada vietu maziem, reālistiskiem soļiem, kas palīdzēs klientiem veidot pavisam citu dzīvesveidu. Cilvēki var pievērst lielāku uzmanību šīm iespējamām izmaiņām, modelēt citu uzvedību un sākt ieviest šos soļus tā, kā viņi to ir iztēlojuši.

Konsultanta “**nezināšanas nostāja**” (angļu val. – *not-knowing stance*) ir konsultanta pozīcija, kurā tiek pieņemts, ka konsultants neko nezina par to, kā klientam dzīvot savu dzīvi un kā viņam vajadzētu atrisināt savu problēmu, vienīgā konsultanta kompetence ir darboties tā, lai saruna būtu noderīga klientam, un

⁴⁶⁴ Kaut arī šis jautājums par “vislabākajām cerībām” nevienā valodā, arī angļu, tās izcelsmes valodā, neizklausās “literāri” labi, tieši šo formulējumu klienti uzskatīja par noderīgu un vienmēr saprata tā nozīmi. Vairāk par jautājuma vēsturi: George, E. (2018). How can we think about the client’s “best hopes”? *Brief*. Retrieved from <https://www.brief.org.uk/blog/2018/08/14/how-can-we-think-about-the-client%E2%80%99s-%E2%80%98best-hopes%E2%80%99/>

lietot valodas instrumentus tā, lai kopā ar klientu konstruētu izmaiņas, kuras viņš vēlas. Konsultants šajā pozīcijā ir ļoti zinātkārs un īpašu uzmanību pievērš klienta resursiem, stiprajām pusēm un problēmu izņēmumiem. Šo zinātkāri var redzēt konsultācijas procesā – konsultants gandrīz nekad neizsaka apgalvojumus, bet galvenokārt uzdod jautājumus.

Mazie soļi – ir nelielas progresa pazīmes, kas liecina par virzību uz klienta vēlamo nākotni. Teiciens “mazi soļi var izraisīt lielas pārmaiņas” pieejas kontekstā nozīmē to, ka mazas, viegli veicamas izmaiņas var radīt lielākas izmaiņas visā sistēmā. Klients, kuru nomāc izaicinājums veikt milzīgas izmaiņas savā dzīvē, bieži piemirst par maziem un viegli realizējamiem lēmumiem, tāpēc, klausoties klienta stāstu, konsultantam jāpievērš šiem soļiem īpaša uzmanība.

“Pretestības nāve” – S. de Šeizers savā populārajā rakstā ar tādu pašu nosaukumu⁴⁶⁵ konstatē, ka pretestība tās tradicionālajā klīniskā un ģimenes terapijas izpratnē (t. i., ģimenes/klienta mēģinājumi izjaukt un neiesaistīties konsultanta piedāvātās intervencēs) faktiski kalpo tikai konsultanta interesēm. Tā vietā uz risinājumu vērstie konsultanti pieņem, ka klienti vienmēr ir gatavi sadarboties, un tas, ko tradicionāli sauc par pretestību, ir vēl viens sadarbības veids, ar kura palīdzību klients parāda konsultantam vai nu to, ka konsultants ir kļūdījies un piedāvātā interence neatbilst klienta situācijai, vai arī to, ka klients vēlas dabiski sevi aizsargāt un, iespējams, lēnāk virzīties uz savu mērķi.

UZ RISINĀJUMU VĒRSTĀS PIEEJAS PRINCIPI UN VĒRTĪBAS

Viegli pamanāms, ka uz risinājumiem vērstas pieejas galvenā ideja ietver nepieciešamību pāriet no patoloģiskas vai uz problēmu vērstas perspektīvas uz vēlamo nākotni, spēka perspektīvu un cerību. Pieejas vērtības raksturo ticība tam, ka cilvēki grūtās situācijās dara visu iespējamo, lai tiktu galā ar grūtībām.

Dažādās publikācijās ir pieejami vairāki uz risinājumiem vērstas pieejas principu vai pieņēmumu varianti ar nelielām izmaiņām to formulējumos. Šie pieņēmumi ir pamatā darbam, kas tiek veikts ar klientu, un atspoguļo konsultanta principu un vērtību sistēmu.

⁴⁶⁵ De Shazer, S. (1984). The death of resistance. *Family Process*, 23(1), 11–17. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1984.00011.x>

Nākamais pamatprincipu saraksts rodams rokasgrāmatā “Uz risinājumiem vērstai terapijai: Terapijas rokasgrāmata darbam ar indivīdiem”, ko 2013. gadā publicējusi Uz risinājumu vērstas īstermiņa terapijas asociācija⁴⁶⁶:

- ✓ Pieejas pamatā ir risinājumu veidošana, nevis problēmu risināšana.
- ✓ Terapeitiskā uzmanība jāpievērš klienta vēlamajai nākotnei, nevis pagātnes problēmām vai pašreizējiem konfliktiem.
- ✓ Klienti tiek mudināti izmantot tos uzvedības modeļus vai attieksmes, kas labi darbojas.
- ✓ Neviena problēma nepastāv visu laiku. Pastāv izņēmumi, proti, tādi brīži, kad problēma varēja rasties, bet tas nenotika, – to var izmantot klients un terapeits, lai kopīgi konstruētu risinājumus.
- ✓ Terapeiti palīdz klientiem atrast alternatīvas pašreizējai nevēlamajai uzvedībai, domāšanai un sociālai mijiedarbībai, kas jau ir zināmas klientiem vai ko terapeiti un klienti var veidot kopā.
- ✓ Atšķirībā no prasmju veidošanas un biheiviorālās terapijas intervencēm, modeli tiek pieņemts, ka risinājumi klientam jau pastāv.
- ✓ Tiek apgalvots, ka nelielas pārmaiņas rada lielas pārmaiņas.
- ✓ Klientu risinājumi ne vienmēr ir tieši saistīti ar problēmu, ko identificējis klients vai terapeits.
- ✓ Komunikācijas prasmes, kas ir nepieciešamas terapeitam, lai aicinātu klientu veidot risinājumus, atšķiras no tām, kas nepieciešamas klientu problēmu diagnosticēšanai un ārstēšanai.

ATTIECĪBU AR KLIENTU SPECIFIKA UZ RISINĀJUMU VĒRSTĀS PIEEJAS IETVAROS

Izmantojot uz risinājumu vērsto pieeju, attiecības tiek veidotas specifiskā veidā, ko var raksturot šādi:

- 1) Klients atrodas **procesa un attiecību centrā**, un darbs notiek tikai ar paša klienta mērķiem, kuru sasniegšanā tiek izmantotas klienta stiprās puses,

⁴⁶⁶ Bavelas, J., De Jong, P., Franklin, C., Froerer, A., Gingerich, W., Kim, J., ... Treppe, T. (2013). *Solution Focused Therapy Treatment Manual for Working with Individuals*. Solution Focused Brief Therapy Association. Retrieved from <https://irp-cdn.multiscreensite.com/f39d2222/files/uploaded/Treatment%20Manual%20Final%2C%20Update%203-17-18.pdf>

zināšanas, resursi un dzīves pieredze; konsultants šajās attiecībās ir gandrīz “neredzams”, viņš “vada, esot vienu soli iepakaļ” (angļu val. – *leads from one step behind*⁴⁶⁷) un cenšas “neatstāt pēdas” (angļu val. – *leave no footprints*⁴⁶⁸) klienta dzīvē. Tas atspoguļojas sarunas procesā – visvairāk runā pats klients, bet konsultanta loma ir uzdot jautājumus, kam varētu būt liela nozīme klienta dzīvē;

- 2) Attiecības ir **vērstas uz sadarbību**, un pat lietas, kuras citās pieejās var interpretēt kā pretestību, šeit kalpo kā vēl viens sadarbības veids, kurā klients parāda, kas konsultēšanas darbā darbojas un kas nedarbojas. Ja klients aktīvi sadarbojas ar konsultantu, viņš sāk pats aktīvi ietekmēt savu dzīvi, nevis pasīvi saņemt konsultācijas, un tāpēc viņam pieaug iespējas sasniegt vēlamo nākotni;
- 3) Konsultants respektē klienta kā savas dzīves eksperta pozīciju un autonomiju, nodrošina klientam sajūtu, ka viņu uzklausa un dzird. Piemēram, mērķa vai klienta realitātes aprakstīšanai terapeits izmanto paša klienta vārdus – tādā veidā viņš demonstrē, ka viņu interesē, ko nozīmē būt klienta pasaulē un kā pats klients uztver savu pasauli.

GALVENIE UZ RISINĀJUMU VĒRSTĀS PIEEJAS JAUTĀJUMI UN TIPISKIE POSMI

Uz risinājumu vērstās pieejas galvenās metodes balstās noteikta veida mērķtiecīgu jautājumu uzdošanā: jautājumi par **izmaiņām pirms konsultācijas**, jautājumi **no problēmām brīvai sarunai**, jautājumi **par mērķa izvirzīšanu, brīnumjautājums, skalas jeb skalārie jautājumi**. Šie jautājumi parasti tiek izmantoti sekvencēs, kas veido tipiskus sarunas posmus jeb tipisko konsultāciju struktūru.

Jautājumi par **izmaiņām pirms konsultācijas**⁴⁶⁹ (angļu val. – *pre-session changes*) ir konsultanta jautājumu grupa, kas balstās pieņēmumā, ka laikā, kad

⁴⁶⁷ De Jong, P., & Berg, I. K. (2008). *Interviewing for Solutions*. Belmont, CA: Thomson Higher Education, pp. 50–51.

⁴⁶⁸ George, E. (2018). It is not all about me! *Brief*. Retrieved from <https://www.brief.org.uk/blog/2018/04/22/its-not-all-about-me/>; Pichot, T., & Smock, S. A. (2009). *Solution-Focused Substance Abuse Treatment*. New York: Routledge.

⁴⁶⁹ O'Connell, B. (2005). *Solution Focused Therapy*. London: Sage Publications Ltd, pp. 47–53.

klienti sāk meklēt palīdzību, viņi jau ir uzsākuši izmaiņas. Izmantojot šo metodi, konsultants sāk strādāt ar klientu jau pirms pirmās konsultācijas sākuma.

Iespējamie metodes pielietojumi:

- ✓ kad klients vienojas par pirmo tikšanās reizi, konsultants jau lūdz klientu pievērst uzmanību visām izmaiņām, kas notikušas laikā starp šo pirmo sarunu (parasti telefona zvanu) un pirmo konsultāciju;
- ✓ gadījumos, kad pirmais variants nav iespējams, konsultants pirmajā konsultācijā jautā un rūpīgi uzklausa visus pierādījumus tam, ko klients jau ir veicis un kas viņam noderējis, lai uzlabotu situāciju vai nepieļautu tās pasliktināšanos, – tā varētu būt noteikta uzvedība, attieksme vai emocijas. Tādā veidā klients saņem tūlītēju atgriezenisko saiti par mēģinājumiem kaut ko izmainīt, kas arī palīdz veidot uz sadarbību balstītas attiecības ar klientu.

Jautājumi **no problēmām brīvai sarunai** parasti tiek uzdoti konsultācijas sākumā, kad konsultants aicina klientu piedalīties sarunā, kas nav saistīta ar problēmu, bet ar klientu kā personu kopumā.⁴⁷⁰ Šāda saruna var atklāt klienta resursus, uzskatus, vērtības un prasmes, kā arī palīdzēt veidot attiecības starp konsultantu un klientu. Šādā sarunā klients redz, ka konsultantu interesē ne tikai viņa problēmas, bet arī viņš pats kā personība. Un tāpat šāda saruna var palīdzēt klientam uzsākt konsultāciju tādā brīdī, kad viņam ir visvairāk enerģijas sadarboties ar konsultantu un viņš sajūt, ka spēj kaut ko mainīt.

Iespējamie jautājumi:

- ✓ Iepazīsimies? Pastāstiet nedaudz par sevi, kas Jums patīk? Ko Jūs protat? Kādi ir Jūsu hobiji?
- ✓ Esmu nedaudz iepazinusies ar problēmu, kuras dēļ esat atnācis, bet es pilnīgi neko nezinu par Jums. Pastāstiet, lūdzu, nedaudz par sevi, kas Jums patīk, kaut ko par savu ģimeni?
- ✓ Pirms pāriesim pie Jūsu problēmas iztirzāšanas, mēs vispirms nedaudz parunāsim par Jums, par Jūsu personību. Par ko Jūs interesējaties, kādi ir Jūsu hobiji?

Nebrīvprātīgajiem klientiem:

⁴⁷⁰ O'Connell, B. (2005). *Solution Focused Therapy*. London: Sage Publications Ltd, pp. 46–47.

- ✓ Es esmu iepazīnies ar Jūsu lietu/nosūtījumu. Tur daudz ir rakstīts par Jūsu problēmām, tomēr pilnīgi nekas nav minēts par Jums. Lūdzu, nedaudz iepazīstiniet ar sevi, kas Jums patīk, ko protat, kādi ir Jūsu hobiji?

Jautājumi **par mērķa izvirzīšanu** ir specifisku jautājumu grupa, kas palīdz noformulēt klienta mērķi un pārliecināties, ka klients spēj to sasniegt. Šī procesa ietvaros izmantotā valoda (leksika, intonācija, valodas stils u. tml.) pastiprina ideju, ka klientiem ir izvēles iespējas un spēks veidot pašiem savu nākotni.

Lai varētu sasniegt mērķus, tiem jābūt: (1) saistošiem un personiski jēgpilniem, (2) pozitīvi noformulētiem – ko klienti darīs, nevis tas, ko viņi nedarīs, (3) formulētiem kā noteiktai uzvedībai un kā katram mazajam solim, (4) klienta kontrolē esošiem mērķiem, (5) kaut kam jaunam un atšķirīgam, (6) uzvedībai, ko klients varētu regulāri praktizēt.⁴⁷¹

Iespējamie jautājumi:

- ✓ Kādas ir Jūsu vislabākās cerības saistībā ar mūsu darbu šeit? Kas vēl? Kas vēl?
- ✓ Kā Jūs pamanīsiet, ka situācija sāk uzlaboties? Kas vēl? Kas vēl?
- ✓ Kā Jūs noteiksiet, ka mūsu darbs ir bijis lietderīgs?
- ✓ Ko Jūs sevī pamanītu, kas Jūs mudinātu domāt, ka tas bija noderīgi?
- ✓ Ko pamanītu citi/Jūsu sieva/vīrs/bērni/kolēģi?
- ✓ Kā Jūs domājat, pie kādām izmaiņām mūsu sadarbība varētu mūs aizvest nākotnē?

Brīnumjautājums ir uz risinājumu vērsta pieejas vizītkarte. Reizēm cilvēkiem ir grūti formulēt savus mērķus, tāpēc ka viņi ir pārāk nomākti ar savu problēmu. Brīnumjautājums ir veids, kā dot klientiem iespēju noformulēt un sajaut savu **vēlamo nākotni**, kā arī noformulēt mazākus, vieglāk sasniedzamus mērķus un soļus. Šis jautājums tika izveidots, balstoties kādas mātes komentārā ģimenes terapijas sesijā ar I. K. Bergu. Māte toreiz teica, ka, lai padarītu lietas labākas, būtu nepieciešams brīnums. Tālāk I. K. Berga vienkārši sāka izjautāt, kas mainītos, ja notiktu brīnums, un māte uzskaitīja ievērojamu skaitu lietu. Ar papildu jautājumu kļuva acīmredzams “vēlamais iznākums” jeb mērķis. Terapeitiskas komandas

⁴⁷¹ Bavelas, J., De Jong, P., Franklin, C., Froerer, A., Gingerich, W., Kim, J., ... Treppe, T. (2013). *Solution Focused Therapy Treatment Manual for Working with Individuals*. Solution Focused Brief Therapy Association. Retrieved from <https://irp-cdn.multiscreensite.com/f39d2222/files/uploaded/Treatment%20Manual%20Final%2C%20Update%203-17-18.pdf>

dalībniekus, kuri vēroja šo konsultāciju ar klienti, tik ļoti iedvesmoja šī pieeja, ka viņi nolēma uzdot šādu brīnumjautājumu katram jaunajam klientam.

Kā izmantot metodi?

Vispirms ir vērts klientam pajautāt, vai drīkst uzdot kādu ļoti dīvainu jautājumu, tā sagatavojot klientu uzdevumam, un pēc tam var uzdot brīnumaino jautājumu:

“Iedomājieties, ka šodien vakarā Jūs aizejat gulēt, kamēr Jūs cieši guļat, ir noticis brīnums, Jūsu problēma ir pazudusi, bet Jūs pats par to neko nezināt. Kā Jūs no rīta sapratīsiet, kas liecinās par to, ka ir noticis brīnums?”

Pēc tam tiek uzklautas visas klienta atbildes, pastāv iespēja uzdot papildjautājumus – kā pats sapratīsiet, ka noticis brīnums? Vai citi to pamanīs? Kā viņi pamanīs, ka Jūsu problēma/-as ir pazudušas?

Ja klientam sagādā grūtības atbildēt, pastāv iespēja sākt viņu izjautāt par ikdienas aktivitātēm un sarunas gaitā mēģināt identificēt tos momentus, kad ir pamanāmas brīnuma sekas, lai klients spētu iedomāties šo situāciju un aprakstīt pārmaiņas. Piemēram:

“Kad atmodīsieties un izstaipīsieties, vai pamanīsiet, ka noticis brīnums? Kā?” un turpināt virzīties uz priekšu: “Vai pamanīsiet, ka noticis brīnums, kad vārīsiet brokastu kafiju? Kad satiksieties ar mājiniekiem? Kad būsiet ceļā uz darbu?”

Ir svarīgi iegūt pēc iespējas vairāk informācijas par brīnuma dienu, vienlaikus iekļaujot to klienta dzīves kontekstā, tāpēc ļoti ieteicams iziet cauri klienta dzīves ikdienas rutīnai no rīta līdz pat vakaram. Tas palīdzēs arī detalizētajā vēlamās nākotnes aprakstā iekļaut visas tās personas, kas ikdienā veido klienta sociālo tīklu, un redzēt, kā risinājums darbojas interaktīvā līmenī: piemēram: “Ja notiek brīnums un problēma vairs nepastāv, ko Jūsu vīrs redzēs un pamanīs? Kā tas viņu ietekmēs, ko viņš sāktu pats darīt citādāk? Kā viņa atšķirīgā izturēšanās ietekmēs Jūs pašu?”

Skalas jautājumi palīdz noteikt, kurā posmā attiecībā uz vēlamo nākotni un mērķiem šobrīd klients atrodas un kas no vēlamās nākotnes jau šajā brīdī īstenojas. Skalas jautājumi palīdz identificēt resursus un noteikt mazos mērķus, izmērīt progresu un noteikt darbības prioritātes, kā arī apzināt klienta stiprās puses.

Visplašāk izmantotā skalas jautājumu secība būtu šāda:

1. Skalā no 1 līdz 10, kur 10 nozīmē vēlamo nākotni un pilnībā sasniegto mērķi un 1 – gluži pretējo, vissliktāko variantu, kur Jūs šajā brīdī atrodaties?

- (Klients norāda uz noteiktu punktu skalā, kas diezgan bieži svārstās starp 3 un 4.)
2. Kas liecina par to, ka atrodaties šajā pozīcijā, nevis uz 1 vai uz 0? Kas vēl? Kas vēl? (Mērķis – iegūt pēc iespējas vairāk informācijas, jo tas apliecina klienta stiprās puses.)
    - ✓ Ko Jūs jau esat paveicis, lai atrastos šajā pozīcijā? Kā Jūs to panācāt, sasniedzāt?
    - ✓ Ko tas Jums prasīja? Ko tas liecina par Jums?
  3. Kāds būtu Jūsu vēlamais rezultāts vai kāds rezultāts Jūs apmierinātu, ņemot vērā, ka visu laiku atrasties desmitniekā ir grūti? (Klients visbiežāk norāda uz 7 vai 8.)
  4. Kā Jūs uzzinātu, ka esat pavirzījies vienu soli uz priekšu pa šo skalu? Kā vēl? Kā vēl? Kurš vēl to pamanītu? Ko Jūs pamanāt? Kas vēl?

Skalas jautājumi dod iespēju virzīties uz **mājasdarbu jautājumiem**, kas palīdz klientam būt mazāk atkarīgam no konsultēšanas. Šo jautājumu pamatā ir pieņēmums, ka pats svarīgākais darbs norit ārpus konsultācijas telpas un izmaiņas notiek visu laiku.

Tipisks mājasdarba jautājums varētu izklausīties šādi:

“Vai Jūs varētu līdz nākamajai sesijai pavērot visus tos brīžus, kad esat skalā pakāpušies vienu soli augšup, un fiksēt, kas notika un ko Jūs tobrīd darījāt?”

Sekojošie konsultāciju struktūru apraksti piedāvā idejas, kā vadīt pirmo un visas turpmākās konsultācijas. Gadījumos, kad klients maina savu mērķi, atkal jāatgriežas pie pirmās sesijas struktūras.

Tipiska pirmās konsultācijas struktūra uz risinājumu vērstā pieejā:

1. Ievads (iepazīšanās, no problēmām brīva saruna, jautājumi par izmaiņām pirms konsultācijas).
2. Vēlamā rezultāta formulēšana (saruna par klienta mērķiem un vislabākajām cerībām – jautājumi par mērķa izvirzīšanu).
3. Vēlamās nākotnes detalizēts apraksts (brīnumainais jautājums).

4. Vēlamās nākotnes brīži tagadnē, resursi (skalas jautājumi – pozīcija no 0–10, kā klients to sasniedza?).
5. Nelielās progresa pazīmes (skalas jautājumi – saruna par vienu soli uz augšu pa skalu)
6. Noslēgums (mājasdarbs).

Tipiska otrās konsultācijas struktūra:

1. Jautājumi par izmaiņām (Kas mainījies uz labo pusi kopš satikšanās brīža?).
2. Jautājumi, kas ir vērsti uz izmaiņu stiprināšanu (Ko pamanīja citi? Kā Jums tas izdevās? Ko tas no Jums prasīja? Kas vēl ir mainījies, kļuvis labāks?).
3. Nelielās progresa pazīmes (skalas jautājumi – saruna par vienu soli uz augšu pa skalu).
4. Noslēgums (mājasdarbs).

SOCIĀLĀ GADĪJUMA ANALĪZE

Gadījuma apraksts

Toms vērsās sociālajā dienestā par iespēju saņemt materiālo palīdzību un jebkuru citu iespējamo palīdzību. Pirmās sarunas laikā ar sociālo darbinieku Toms stāstīja, ka viņam ir četrdesmit pieci gadi un ka viņš gandrīz visu mūžu strādājis par celtnieku un būtu vēlējis šo darbu darīt vēl joprojām, taču pirms septiņiem gadiem darbu zaudējis. Darbā noticis nelaimes gadījums, Toms savainoja muguru, tāpēc šobrīd viņam ir otrā invaliditātes grupa. No valsts piešķirtās invaliditātes pensijas Toms cenšas izdzīvot, bet daudz naudas aiziet ikdienas reķiniem, arī cigaretēm un alkoholam, jo, kā saka Toms, alkohols viņam palīdz tikt galā ar nomāktību. Toms dzīvo viens pats privātmājā, tālu no apdzīvotām vietām, māja atrodas avārijas stāvoklī. Ziemās Tomam ir grūti iziet no mājas, bet vasarās, lai mazliet nopelnītu, viņš strādā nepilnu darba laiku sezonālos darbos. Toms saņem arī nelielu finansiālo atbalstu no māsas, kura dzīvo un strādā Norvēģijā. Bez

*turpmākas regulāras finansiālās palīdzības vai regulāra ienākumu avota
Toms baidās nepārdzīvot ziemu savā mājā.*

Pirmā konsultācija: *Vēlamā rezultāta formulēšana:* Pirmās sarunas laikā Tomam ir problēmas atbildēt uz jautājumu par viņa labākajām cerībām no konsultācijām sociālajā dienestā. Pēc brīža gan viņš piebilst, ka vēlētos būt mazāk nomākts. Sociālais darbinieks jautā, kā viņš vēlētos justies, ja nebūtu tik nomākts. Toms atzīst, ka vēlas būt enerģiskāks un spējīgs strādāt būvlaukumā kā celtnieks. Sociālais darbinieks atbild, ka diemžēl viņi nespēj kopā ar Tomu sadziedēt viņa muguru, tomēr vēlas saprast, vai tas būtu labs rezultāts, ja, neskatoties uz to, ka viņam joprojām sāp mugura, pēc konsultācijām ar sociālo darbinieku viņš justos labāk, enerģijas pilns un darbspējīgs. Toms tam piekrīt. Par darba mērķi kļūst – “justies enerģiskākam un strādāt spējīgam”.

Vēlamās nākotnes detalizēts apraksts: Sociālais darbinieks uzdod brīnumaino jautājumu, lai iegūtu Toma vēlamās nākotnes detalizētu aprakstu: “Iedomājieties, ka šodien vakarā Jūs aizejat gulēt, un, kamēr Jūs cieši guļat, notiek brīnums, Jūsu problēma ir pazudusi, un Jūs jūtaties daudz enerģiskāks un spējīgs strādāt, bet Jūs par to neko nezināt. Kā Jūs no rīta sapratīsiet, ka brīnums ir noticis?”

Toms apraksta dienu, kad viņš pamostas salīdzinoši agri un labprāt pats sev pagatavo brokastis. Viņš dodas izbaudīt svaigu gaisu, palīdz gados vecākajam kaimiņam veikt mazus fiziskus darbus. Kaimiņš būs tas, kurš sapratīs, ka šodien ir brīnuma diena, jo viņš pamanīs Toma smaidu, kā arī tāpēc, ka Toms atteiksies no alus kā maksas par savu darbu, bet labprātāk pieņems naudu. Toms saņem zvanu no māsas un atbild uz viņas zvanu. Māsa arī apjauš, ka šī ir īpaša diena, jo viņa dzird, ka brālis nav alkohola reibumā. Šajā dienā viņš arī piezvanīs meistaram par kapakmeni, kas būtu jāuzliek mātes kapam, un pastāstīs mātai par šī zvana rezultātiem. Šajā brīnuma dienā, kad Toms jutīsies enerģiskāks un spējīgs strādāt, viņš arī varētu paaugstināties par kādām darba iespējām, tā varētu būt pusslodze vai maiņu darbs, un Toms, iespējams, arī piezvanīs kādam potenciālam darba devējam. Tādā dienā Toms ar suni dosies pastaigās pa mežu un varbūt pat naktī dosies makšķerēt.

Vēlamās nākotnes momenti tagadnē, resursi: Sociālais darbinieks uzdod skalas jautājumu, un Toms saka, ka skalā no 1 līdz 10, kur 10 ir viņa vēlamā nākotne un 1 ir tad, kad viņš ir visvairāk nomākts, viņš šajā brīdī savu dzīvi, iespējams, varētu vērtēt ar atzīmi – 3. Kad sociālais darbinieks vēlas zināt, kāpēc 3, nevis 1, Toms atbild – tāpēc, ka ir dienas, kad viņam izdodas nedzert, doties ārā, un arī tāpēc, ka, kaut arī viņš nestrādā oficiāli, viņam ir daži sezonas darbi. Par šo darbu viņš saņem naudu, no kuras daļu uzkrāj, lai uzstādītu mātes kapam kapakmeni, kaut arī dažreiz viņš varētu visu šo naudu iztērēt dzeršanai. Un pirmdien viņš ilgi pastaigājās ar savu suni pa mežu. Uz sociālā darbinieka jautājumu, kas viņam būtu pietiekami labs rezultāts, kāds būtu skaitlis uz skalas attiecībā uz viņa vēlamo nākotni, Toms atbild – 8.

Nelielās progresa pazīmes: Sociālais darbinieks vēlas uzzināt, kā Toms sapratis, ka viņš ir kaut par vienu soli tuvinājies vēlamajai nākotnei, kā viņš sapratis, ka skalā savu situāciju jau varētu raksturot ar atzīmi 4. Toms atbild, ka, atbilstot skalas atzīmei 4, viņš, visticamāk, atrastu kapakmeņu meistara telefona numuru (varbūt pajautātu sociāla darbinieka palīdzību) un arī atbildētu uz māsas telefona zvaniem. Viņš arī saka, ka, ja vērtētu savu situāciju ar atzīmi 4, viņš ar suni aizietu uz savu makšķerēšanas vietu paskatīties, kas tur notiek, tomēr pagaidām gan neietu makšķerēt. Pie atzīmes 4 viņš vēl arī nemeklētu potenciāla darba devēja kontaktus, jo tas viņam būtu par grūtu.

Noslēgums (mājasdarbs): Konsultācijas beigās sociālais darbinieks lūdz Tomu līdz nākamajai konsultācijai piefiksēt visus tos mirkļus, kad viņš jutīsies uz 4, un ņemt vērā notikumus, kas viņa dzīvē tobrīd notikuši. Viņi arī vienojas, ka sociālais darbinieks sameklēs kāda laba kapakmeņu meistara kontaktinformāciju un nākamajā otrdienā Toms viņam piezvanīs, lai iegūtu nepieciešamo informāciju.

Tālākais darbs: Nākamās konsultācijas laikā Toms stāsta sociālajam darbiniekam, ka, kaut arī viņš nebija to informējis, tomēr viņš jau ir atradis meistaru. Viņš ir arī apjautis, ka kapakmeņa izmaksas ir par lielu, tāpēc vienojies ar māsu, ka izmaksas viņi dalīs uz pusēm. Šobrīd viņam jau esot apmēram viena trešdaļa nepieciešamās naudas, tomēr būs jāpieliek pūles, lai nopelnītu atlikušo summu. Sociālais darbinieks vēlas uzzināt precīzāku informāciju par to, kā Tomam izdevies

atrast šo informāciju, kā viņam izdevies piezvanīt māšai, kā arī pamana visus citus progresu mirkļus vēlamās nākotnes virzienā (piemēram, Toms piemin vakara pastaigu ar suni). Viņi atkal pārrunā nākamo mazo soli vēlamās nākotnes virzienā, un Toms izsaka domu, ka varētu mēģināt meklēt darbu. Sociālais darbinieks palīdz Tomam uzrakstīt iesniegumu Nodarbinātības valsts aģentūrai.

Konsultācijas turpinās ar sarunām par maziem soļiem, progresu, kā arī par sarežģījumiem, kad Tomam nevedas ceļš uz priekšu, bet gadās pat kādu soli pakāpties atpakaļ no iecerētā mērķa. Visu šo sadarbības laiku sociālais darbinieks Tomam atgādina viņa paša redzējumu par vēlamo nākotni un sasniegtajiem panākumiem, kā arī atgādina par viņa paša resursiem.

Rezultātā Toms ir atradis maiņu darbu apsardzē būvlaukumā. Kaut arī viņa mazā māja joprojām atrodas avārijas stāvoklī, daļu ziemas sezonas viņš pavada darbā, kur viņam ir pieejama atsevišķa telpa, kur pārgulēt. Viņš joprojām mēdz iedzert kādu alkoholisku dzērienu, tomēr daudz retāk nekā agrāk, un Toms nekad to nedara savā darbavietā. Viņš ir sakrājis pietiekami naudas un uzlicis kapakmeni mātes kapam.

KOPSAVILKUMS

Uz risinājumu vērsta pieeja ir salīdzinoši jauna Latvijas kontekstā, tomēr dažādas pieejas metodes, tādas kā brīnumainais jautājums un skalas jautājumi, ir iekļautas psihologu un sociālo darbinieku studiju kursos augstskolās, piemēram, Latvijas Universitātē un Rīgas Stradiņa Universitātē, kā arī konsultēšanai veltītajosursos. Pieeja pilnā mērā, kā arī daži pieejas modeļi, kas pielāgoti konkrētām mērķa grupām vai problēmsituācijām, tiek apgūti tālākizglītības programmās (Briges modelis, “Bērnu prasmes”), kuras nodrošina dažādas nevalstiskās organizācijas. Apmācības nodrošina gan vietējie, gan citvalstu pasniedzēji. Pirmo pamatkursu pieejā Latvijā sniedza Gajs Šenans (*Guy Shennan*), Lielbritānijas Sociālo darbinieku asociācijas priekšsēdētājs, kurš uzstājās konferencē “Profesionālā integritāte sociālajā darbā I: Sociālā darba pamatvērtības” 2016. gadā Rīgā.

Kopš 2016. gada sociālie darbinieki un psihologi Latvijā ir sākuši regulāri apmeklēt Eiropas Īstermiņa terapijas asociācijas (EBTA) konferences un piedalīties starptautiskajā profesionāļu kopienā. Šobrīd lielākā daļa profesionāļu izmanto

uz risinājumu vērsto pieeju savā individuālajā darbā, bet dažas organizācijas šo pieeju izmanto organizācijas līmenī, strādājot ar noteiktām mērķa grupām – bērniem un pusaudžiem ar dažādām uzvedības problēmām, narkotiku lietotājiem, pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem.

Varam secināt, ka uz risinājumu vērstajai pieejai Latvijā var būt liela nākotne. Pirmkārt, tā ir moderna pieeja, kas aktīvi attīstās visā pasaulē. Otrkārt, šo strukturēto pieeju var ātri apgūt jau praktizējošie sociālie darbinieki, jo tam nav nepieciešama ilgstoša un dārga apmācība, tomēr ir nepieciešama gan domu maiņa, gan arī regulāra pieejas praktizēšana sarunās ar klientiem.

11. SPĒKA PERSPEKTĪVA SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

LAIMA KĻAVIŅA, JOLANTA AUDARE

Pielietot spēka perspektīvu nozīmē to, ka viss, ko dara sociālais darbinieks, ir balstīts uz to, lai klientā atklātu viņa stiprās puses un resursus, sniedzot palīdzību mērķu sasniegšanā un sapņu realizācijā.

(Deniss Seilībjijs)

Spēka perspektīva sociālajā darbā palīdz atklāt un akceptēt klienta stiprās puses, spēkus, resursus, prasmes un iemaņas, arī talantus. Tas ir veids, kā sociālais darbinieks uztver klientu, notic viņam un sniedz atbalstu, lai sadarbojoties attīstītu klienta pašnoteikšanos un veicinātu labvēlīgas pārmaiņas viņa dzīvē. Izmanojot dialogu un sadarbības iespējas, šī pieeja klientam palīdz pieņemt grūtības, saņemties un rast sevī spēkus par spīti smagiem pārbaudījumiem.

Deniss Seilībjijs (*Dennis Saleebey*) raksturo spēka perspektīvas izmantošanu kā spēju saskatīt klienta potenciālu, akcentējot viņa spēkus un radošumu. Viņš ir izveidojis ieteikumus sadarbībai starp sociālo darbinieku un klientu, kas sniedz iespēju strādāt spēcinošā veidā, nevis koncentrējoties uz tā trūkumiem. Spēka perspektīva palīdz izskaidrot to, ka klienta problēmas ir sekundāras, vairāk koncentrējot uzmanību uz klienta spēka avotiem, tādiem kā indivīda personība, pieredze, kopiena, vide u. tml.

Sociālajā darbā spēka perspektīva ir balstīta pārliecībā, ka klienti ir visveiksmīgākie problēmas risināšanas procesā un pārmaiņu veidošanā tādos brīžos, kad viņi notic paši sev un tam, ka spēs tikt galā ar problēmām. Spēka perspektīva sniedz iespējas sociālajā darbā motivēt klientu un virzīt viņu uz sekmīgu risinājumu.

Vēsturiski sociālajā darbā spēka perspektīva radās kā jauna tendence, rosinot attālināties no problēmu akcentēšanas un pārvirzot uzmanību uz cilvēku spēju

vai prasmju stiprināšanu. Paplašinoties sabiedrības zināšanām un mainoties attieksmei pret cilvēku, viņa spējām vai pašnoteikšanos, tika veicināta un ietekmēta spēka perspektīvas attīstība sociālajā darbā. Mūsdienās, mijiedarbojoties ar citām pieejām, tā ir radusi vietu vispārīgā sociālā darba praksē un kļuvusi par vienu no neatņemamām sociālā darba sastāvdaļām; to var attiecināt uz visdažādākajām klientu mērķgrupām, nevis kā sākotnēji tikai uz cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem.

Izmantojot spēka perspektīvu, ieguvēji var būt gan nozares profesionāļi, gan klienti, jo sociālais darbinieks var veiksmīgāk sasniegt izvirzīto darba mērķi, savukārt klients, izmantojot šo pieeju, var tikt spēcināts. Lai veicinātu plašāku izpratni par spēka perspektīvu, turpmāk nodaļā aplūkosim tās izveidošanās vēsturi, atklāsim pamata ideju, raksturosim un skaidrosim pieeju, kā arī analizēsim tās praktisko pielietojumu.

IESKATS SPĒKA PERSPEKTĪVAS VĒSTURISKAJĀ ATTĪSTĪBĀ

Spēka perspektīvas pamatā ir humānistiskā pieeja, ekoloģiskās sistēmu un rīcībspējas teorijas, kas uzsver indivīda potenciālu, stiprās puses, spējas, intereses, zināšanas un resursus. Tā veidojusies paralēli pozitīvajai psiholoģijai, un tai vērojama saistība ar kognitīvās psiholoģijas teorijām. Spēka perspektīva ir pastāvējusi dažādās formās daudzus gadus, it īpaši tādās jomās kā filozofija un reliģija. Mēs piedāvājam ieskatīties pieejas vēsturē un apskatīt galvenos attīstības periodus (skat. 11.1. tabulu).

Sociālā darba praksē spēka perspektīvas izpēti un pielietojumu vairāki Amerikas Savienoto Valstu Kanzasas Universitātes Sociālās labklājības skolas fakultātes pasniedzēji un grāmatu autori, tostarp D. Seilībijs, Čārlzs Raps (*Charles Rapp*), Dīns Veiks (*Dean Ann Weick*), Viljams Patriks Salivans (*William Patrick Sullivan*) un Volters Kisthards (*Walter Kisthard*), ir aprakstījuši kā pretstatu uz problēmu orientētai (angļu val. – *problem-solving*) pieejai sociālā darba praksē. Viens no nozīmīgākajiem teorijas pamatlicējiem ir D. Seilībijs.

Vēsturiski sociālā darba praksē stipro pušu identificēšana aizsākās jau krietni patsen, tā saucamajā Apmetņu māju kustībā (angļu val. – *settlement house movement*). Agrīnas atsauces par sociālā darba fokusu uz klientu stiprajām pusēm datētas

1902. gadā Džeinas Adamsas (*Jane Addams*) rakstos; viņa bija viena no sociālā darba dibinātājām un sniedza profesionāliem padomus, kā saskatīt klientos spēkus tikt galā ar grūtībām.⁴⁷²

Virzība spēkos balstītai (angļu val. – *strengths-based*) praksei radās no diviem ideju uzskatiem vai atziņām:

- 1) sociālā darba profesijas vērtību bāze ir vērsta uz katra cilvēka cieņas un vērtības respektēšanu neatkarīgi no situācijas;
- 2) balstīšanās uz diagnozēm nostāda sociālo darbinieku varas pozīcijā pār klientu.

Uz spēkiem balstītā prakse tika izstrādāta, lai pašos pamatos atjaunotu sociālā darba praksi, veicinot savstarpēju cieņu un sadarbību ar klientu. Šāda prakse virzīja profesiju no uzmanības pievēršanas problēmām un trūkumiem, kā tos definējis sociālais darbinieks vai cits palīdzošais profesionālis, uz klienta stiprumu, spēju un iespēju identificēšanu un koncentrēšanos uz tām. Tā bija virzība rast saskaņu starp sociālā darba vērtībām un praksi, ko apgrūtināja tradicionālā pieeja, kurā dominēja uzsvars uz problēmām vai diagnozēm, samazinot personas vērtību, kā arī virzība uz sociālā darba būtību.

Sociālā darba pirmsākumos un *diagnostiskajā skolā* tika izmantota psihoanalītiska pieeja, kas uzsver, ka ir svarīgi izpētīt, kā ir radušās klienta problēmas un kā laika gaitā tās ir attīstījušās, lai varētu labāk saprast, kā iespējams palīdzēt virzīties uz priekšu, uz problēmas atrisinājumu. Turpretī *funkcionālistu skola* 20. gs. 30. gados aizsāka praktizēt īstermiņa un uz klientu pašnoteikšanos orientētas pieejas, kā arī oponenta diagnostiskās skolas pārstāvju pamatnostādņēm, atteicās no “diagnozēm”, mēģināja neakcentēt problēmu, meklēja risinājumu, vairāk fokusējās uz šeit un *tagad*, tādējādi attīstot savā praksē spēka perspektīvu.

Uz spēkiem balstītā pieeja radās Ziemeļamerikā 20. gs. 40. gados, un galvenā ietekme bija amerikāņu sociālajai darbiniecei Bertai Kapenai Reinoldsai (*Bertha Capen Reynolds*). B. K. Reinoldsa kritizēja paļaušanos galvenokārt uz sociālo problēmu diagnosticēšanu un izpēti sociālā darbā. Viņa iestājās par labklājību,

⁴⁷² Simmons, C., & Lehmann, P. (2013). *Tools for Strengths-Based Assessment and Evaluation*. New York: Springer Publishing Company, p. 3.

izmantojot iekļaušanu, un ieteica praktiķiem atspoguļot personu sasniegumus un to stiprās puses, nevis akcentēt problēmas un patoloģijas.⁴⁷³ B. K. Reinoldsa aplūkoja klientu spēku jautājumu saistībā ar darbinieku pienākumiem, mudināja respektēt klienta iespējas. Viņa kritizēja Amerikas Savienoto Valstu tendenci sociālā darba praksē, kad darbā ar klientiem tika izmantota psihoanalītiskā pieeja un tāds prakses modelis, kas virzīts uz psihopatoloģijām.⁴⁷⁴ Mēs, apskatot vēsturiskos notikumus, pamanījām, ka 20. gs. 60. gados Amerikas Savienotajās Valstīs un Kanādā minoritāšu tiesību aizstāvju kustību ietekmē veidojās nostādnes, uz kurām balstīta spēka perspektīva.⁴⁷⁵ Šis laiks pasaules vēsturē raksturīgs ar iepriekš apspiestu personu tiesību vienlīdzību un aizsardzību; minoritāšu kustība, izmantojot dažādas protestu formas, centās uzlabot šo cilvēku grupu likumiskās un tiesiskās iespējas.

1958. gadā Amerikas Savienotajās Valstīs Sociālā darba prakses komisija (angļu val. – *Commission on Social Work Practice*) kā galveno jomas mērķi formulēja – meklēt, identificēt un stiprināt maksimālu potenciālu indivīdos, grupās un kopienās. Tobrīd gan dažādi nozares teorētiķi pievērsa uzmanību draudiem, kas var rasties, tikai šauri koncentrējoties uz atsevišķām klienta “patoloģijām”⁴⁷⁶ un vienlaikus ignorējot tā stiprās puses. Tomēr tobrīd cita pētnieku grupa uzmanību vairāk koncentrēja uz individuāliem vai vides trūkumiem un personiskām problēmām. To uzskatāmi apliecināja sociālā darba prakses ekoloģiskā perspektīva, kuru izstrādāja Karela Beilija Germeina (*Carel Bailey Germain*) un Aleks Gitermans (*Alex Gitterman*). Kaut arī šie autori atzīst to, cik svarīgi darbā ar klientu ir iesaistīt personas un vides pozitīvos spēkus, tomēr ekoloģiskās perspektīvas mērķis ir samazināt negatīvos aspektus indivīda un vides mijiedarbībā. Piemēram, Dīns Hepvorts (*Dean H. Hepworth*) un Džo Anna Larsena (*Jo Ann Larsen*) uzskatīja problēmu risināšanas procesu par būtisku sociālā darba praksē, tomēr veltīja

⁴⁷³ Heslop, P., & Meredith, C. (2019). *Social Work: From Assessment to Intervention*. Los Angeles: SAGE Publications, p. 172.

⁴⁷⁴ Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, p. 19.

⁴⁷⁵ Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (6th ed.). New York: Oxford University Press, p. 416.

⁴⁷⁶ Termins “patoloģija” nācis no angļu valodas, visbiežāk tiek izmantots medicīnas nozarē. Šīs nozares kontekstā ar to tiek saprasta novirze no normas.

uzmanību arī spēku identificēšanai un izmantošanai.⁴⁷⁷ Lai gan sociālajā darbā tika izvirzīts mērķis atpazīt klienta spēku, tomēr uzmanības centrā vēl joprojām iezīmējās problēmrisināšanas fokusa izmantošana, dominēja problēmu orientēts modelis grūtību, trūkumu un patoloģiju veidā.

Spēka perspektīva sociālajā darbā parādījās 20. gs. 80. gados, kad sociālā darba praktiķi un teorētiķi kritizēja sociālā darba profesiju par tās koncentrēšanos uz patoloģijām un trūkumiem, ko noteica problēmu orientēts vai medicīnas modelis.⁴⁷⁸ D. Veiks žurnālā *Social Work* ("Sociālais darbs") 1981. un 1983. gadā publicētajos rakstos kritizēja dominējošo, uz klienta trūkumu identificēšanu vērsto perspektīvu, kura pauž, ka "indivīds ir negatīva bagāžas krātuve" un ka "dzīves problēmas izriet no paša cilvēka trūkumiem un slimībām"⁴⁷⁹. Sociālā darba teorētiķi izaicināja tradicionālos uzskatus par cilvēku problēmām, vēlāk mērķtiecīgi attīstot uz spēkiem balstītu pieeju sociālā darbā. Lai gan sociālā darba teorētiķi jau sen ir uzsvēruši klientu stiprās puses un spējas, tomēr tikai 20. gs. 80. gadu beigās spēka perspektīva pilnībā formulēta kā prakses pieeja, un mūsdienās kļuvusi par vienu no ietekmīgākajām perspektīvām.

1982. gadā Kanzasas Universitātes Sociālās labklājības skolā (*University of Kansas School of Social Welfare*) aizsākās spēka perspektīvas kustība. Tolaik skolai tika piešķirta neliela dotācija, lai attīstītu gadījuma vadīšanas modeli cilvēkiem ar psihiatriskiem traucējumiem. Projektu vadīja fakultātes pārstāvis Č. Raps un doktorantūras studente Ronna Čemberlaina (*Ronna Chamberlain*); viņi kopīgi nolēma izmantot atšķirīgu pieeju gadījuma vadīšanas pakalpojumiem, gadījuma vadītājam koncentrējoties uz klientu spēkiem un spējām.⁴⁸⁰ Šis projekts guva panākumus, un 20. gs. 90. gadu sākumā spēka perspektīvu sāka izmantot garīgo slimību centros un valsts mēroga psihiatriskajās institūcijās, uzsākot jaunu sistemātisku pieeju darbā ar klientiem, lai palīdzētu noteikt viņu spēkus un spējas un uzlabotu

⁴⁷⁷ Rapp, C. A. (1997). *The Strengths Model: Case Management with People Suffering from Severe and Persistent Mental Illness*. New York: Oxford University Press, pp. 3–4.

⁴⁷⁸ Teater, B. (2010). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. Berkshire: Open University Press, pp. 38–39.

⁴⁷⁹ Payne, M., & Reith-Hall, E. (2019). *The Routledge Handbook of Social Work Theory* (1st ed.). Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, p. 216.

⁴⁸⁰ Kim, J. S. (2008). Strengths perspective. In T. Mizrahi, & L. E. Davis. (Eds.). *Encyclopedia of Social Work* (20th ed.). New York: NASW Press, Oxford University Press, p. 177.

to sociālo funkcionēšanu sabiedrībā. Sākotnēji uz spēkiem balstīta pieeja tika iestrādāta garīgās veselības prakses koncepcijās, tomēr gadu gaitā tā ir ieviesta arī citās prakses nozarēs: sociālās aprūpes iestādēs, sociālo pakalpojumu institūcijās, dažādu atkarību ārstēšanas programmās un skolās, privātpraksēs. To sāka piemērot plašam sociālās sfēras klientu lokam, ieskaitot bērnus, ģimenes un seniorus.

Aizsāktajai kustībai turpinoties, arī citi Kanzasas Universitātes Sociālās labklājības skolas mācībspēki dalībnieki – D. Seilībijs, D. Veiks, V. Salivans, V. Kisthards u. c. – sāka teorētiski attīstīt un padziļināti raksturot konceptuālu izpratni par spēka perspektīvu.

1989. gadā žurnālā *Social Work* publicētais raksts *A strengths perspective for social work practice* (“Spēka perspektīva sociālā darba praksei”) ir pirmais raksts, kurā D. Veiks, Č. Rapps, V. Salivans, V. Kisthards aprakstīja alternatīvu perspektīvu medicīniskam modelim, lai raksturotu terminu “spēka perspektīva”.⁴⁸¹ Minētie autori raksturoja spēka perspektīvas vēsturisko attīstību, atklājot virzību darbā no problēmrisināšanas modeļa uz spēkos balstītu pieeju. Rakstā arī pausta nostāja pret garīgās veselības medicīnas sistēmu un koncentrēšanos uz klientu patoloģijām. Spēka perspektīvas aprobācija un nostabilizēšanās zinātniskajā un teorētiskajā literatūrā atstāja būtisku ietekmi uz sociālā darba leksiku.

Arī 20. gs. 90. gados V. Salivans teorētiski aprakstīja spēka perspektīvu un to piemēroja hronisko garīgo slimību jomā, kur klienti, kas cieš no garīgām slimībām, tika mudināti apzināties un attīstīt savas personīgās stiprās puses un spējas. V. Salivans salīdzināja šo pieeju ar metodi, kuru bieži izmanto darbā ar personām ar fiziskiem traucējumiem, kad koncentrēšanos uz fiziskiem traucējumiem aizstāj vai aizvieto ar koncentrēšanos uz fizisko spēju attīstību. V. Salivans apgalvoja, ka, integrējot sabiedrībā cilvēkus ar garīga rakstura traucējumiem un koncentrējoties nevis uz trūkumiem, bet gan uz viņu stiprajām pusēm un spējām, ir iespējams radīt vidi, kas veicinātu cieņu, līdzjūtību un visaptverošu aprūpi arī garīgi slimajiem klientiem.⁴⁸²

⁴⁸¹ Payne, M., & Reith-Hall, E. (2019). *The Routledge Handbook of Social Work Theory* (1st ed.). Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, p. 21.

⁴⁸² Martin, M. E. (2011). *Introduction to Human Services: Through the Eyes of Practice Settings* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon, p. 155.

1997. gadā Č. Raps publicēja grāmatu "Spēku modelis"⁴⁸³, kurā atspoguļoja domāšanas maiņu speciālistiem garīgās veselības un sociālajā darbā, kā arī citās profesijās. Viņš fokusēja uzmanību uz alternatīvām iespējām, kā palīdzēt cilvēkiem, nevis uztverot viņus tikai kā pacientus vai tikai kā klientus, bet gan galvenokārt kā indivīdus, piedāvājot šajā darbā izmantot dažādas praktiskas metodes un tehnikas – piemēram, spēka novērtēšana, resursu aktivizēšana u. c. Tādā veidā tika ieviests holistiskās pieejas princips – cieņa pret indivīdu un viņa unikalitāti.

Vērojams, ka deformēts un klišejskats katījums, uzlikta stigma lika speciālistiem apskatīt klientu situācijas tikai vienpusīgi un paļauties uz vispārpieņemtiem vai noteiktiem uzskatiem par klientiem. Arī mūsdienās koncentrēšanās uz problēmas diagnostiku vēl joprojām ir dziļi iesakņojusies profesijā. Tomēr, mainoties sabiedrībai, ir mainījušās arī tradicionālās pieejas. Virzoties projām no problēmrisināšanas pieejas, ir izveidoti alternatīvi ieteikumi sadarbībai starp sociālo darbinieku un klientu, kas sniedz iespēju strādāt spēcinošā veidā, attīstot klienta potenciālu, nevis koncentrējoties tikai uz tā trūkumiem.

Mūsdienās, strādājot ar indivīdiem, ģimenēm, grupām un kopienām, ideja ņemt vērā to stiprās puses ir kļuvusi neapšaubāma. Stipro pušu noteikšanu bieži vien uzskata par vienu no darba uzdevumiem.⁴⁸⁴ Analizējot teorētisko literatūru un ņemot vērā profesionālo pieredzi, mēs esam nonākušas pie secinājuma, ka mūsdienās spēka perspektīva tiek pielāgota un piemērota dažādos kontekstos, ne tikai sociālajā darbā, bet arī biznesa pasaulē, izglītības iestādēs un citur, atklājot arī uzņēmumu darbinieku potenciālu un pašnoteikšanos, attīstot dažādas darba vides.

Pēdējo 30 gadu laikā zinātnieku un nozares praktiķu vidū ir pieaugusi interese par spēka perspektīvu. Vairākās grāmatās un pētījumos ir dokumentēts plašais spēka perspektīvas pielietojuma klāsts, atklājot arī atšķirīgās problēmās, ar kurām ir saskārušies pētnieki dažādās valstīs piecos kontinentos. Arī profesionālajos nozares žurnālu rakstos aprakstīts perspektīvas pielietojums,

⁴⁸³ Rapp, C. A. (1997). *The Strengths Model: Case Management with People Suffering from Severe and Persistent Mental Illness*. New York: Oxford University Press.

⁴⁸⁴ Payne, M., & Reith-Hall, E. (2019). *The Routledge Handbook of Social Work Theory* (1st ed.). Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, p. 216.

piemēram, Jaunzēlandē, Honkongā, Japānā, Austrālijā un Kanādā tiek īstenoti spēkos balstītas gadījuma vadīšanas projekti.⁴⁸⁵

Analizējot zinātnisko un teorētisko literatūru un pieejamos pētījumus par spēka perspektīvu, secinām, ka spēka perspektīvu apraksta un pēta ne vien ASV, bet arī citās valstīs, piemēram, Austrālijā – Kārena Hilija (*Karen Healy*), Lielbritānijā – Mihaela Rodžersa (*Michaela Rogers*).⁴⁸⁶ Arī tādi pētnieki kā Bens-Cions Koenš (*Ben-Zion Cohen*), Rozmarija Čepina (*Rosemary Chapin*), Terēza Ērlija (*Theresa J. Early*) un Linneja Glenmeija (*Linnea F. Glenmayer*), Robina Munforda (*Robyn Munford*) un Džekija Sandersa (*Jackie Sanders*) u. c. turpinājuši aprakstīt un analizēt spēka perspektīvas aspektus dažādos kontekstos. Mūsdienās, ņemot vērā, ka tā ir salīdzinoši jauna perspektīva, tās izpētes lauks ir plašs un tā mijiedarbojas ar citām prakses nozarēm.

11.1. tabula. Spēka perspektīvas galvenie attīstības periodi

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
1902. gads	Džeina Adamsa	ASV	Viena no sociālā darba dibinātājām bija Dž. Adamsa, kura rakstīja izglītojošus rakstus praktiķiem un rosināja profesionāļiem identificēt personas spēkus.
20. gs. 30. gadi	Funkcionālā skola	ASV	Aizsāka īstermiņa un uz klientu pašnoteikšanos orientētas pieejas, attīstot spēka perspektīvu.
20. gs 40. gadi	Berta Kapena Reinoldsa	ASV, Ziemeļ-amerika	Sociālā darbiniece B. K. Reinoldsa mudināja respektēt klientu iespējas, kritizēja ASV sociālā darba tendenci izmantot darbā ar klientiem psihoanalītisko pieeju un prakses modeli, kas virzīts uz psihopatoloģijām.
1958. gads	Sociālā darba prakses komisija	ASV	Komisija kā galveno sociālā darba mērķi noteica meklēt, identificēt un stiprināt maksimālo potenciālu indivīdos, grupās un kopienās.

⁴⁸⁵ Rapp, C. A., & Sullivan, W. P. (2014). The Strengths Model: Birth to Toddlerhood. *Advances in Social Work, 15*(1), p. 136.

⁴⁸⁶ Heslop, P., & Meredith, C. (2019). *Social Work: From Assessment to Intervention*. Los Angeles: SAGE Publications, p. 171.

LAIKA PERIODS	AUTORI	VIETA	NOTIKUMI/IDEJAS
20. gs. 80. gadi	Deniss Seilībijs, Čārlzs Raps, Ronna Čamberlaina, Dīns Veiks, Volters Kisthards	ASV, Kanzasā	Kanzasas Universitātes Sociālās labklājības skola sāka attīstīt un raksturot konceptuālu izpratni par spēka perspektīvu.
1989. gads	Dīns Veiks, Volters Kisthards, Čārlzs Raps, Viljams Patriks Salivans	ASV	Žurnālā <i>Social Work</i> publicēts pir- mais raksts – <i>A strengths perspective for social work practice</i> , kurā tā autori raksturoja terminu “spēka perspektīva”.
20. gs. 90. gadu sākums	Garīgo slimību centri un psihiatriskās institūcijas	ASV	Uzsākta jauna pieeja darbā ar klientiem un praktizēta spēka per- spektīva gadījuma vadīšanā.
No 1990. līdz mūs- dienām	Kārena Heilija	Austrālija	Zinātnieku un praktiķu vidū paliel- linās interese par spēka perspek- tīvu, un tās pielietojamība plašāk tiek aprakstīta grāmatās un žurnā- los, kā arī īstenoti spēkos balstītas gadījuma vadīšanas projekti.
	Mihaela Rodžersa	Lielbritānija	
	Bens-Sions Koens	Izraēla	
	Robina Munforda un Džekija Sandersa	Jaunzēlande	
	Terēza Ērlija, Linneja Glenmeija u. c. autori	ASV, Kanāda, Japāna, Honkonga u. c. valstis	

SPĒKA PERSPEKTĪVAS PAMATA IDEJA

Spēka perspektīva piedāvā noteiktu domāšanas veidu sadarbībai ar klientu, piešķirot būtisku nozīmi klienta uztverei, kurā uzmanība ir vērsta uz klientu iesaisti kognitīvajā jeb uztveres un domāšanas procesā, kad vienlaikus tiek attīstīta viņa analīzes un spriešanas spējas. Tā nav vienkāršota pozitīvās domāšanas versija.

Spēka perspektīva ir veids, kādā klients tiek uztverts, un tā ietekmē sociālo darbinieku prakses pieeju. Tā ir principu un ideju kopums, kas rosina profesionālim palīdzēt klientiem identificēt un uzsvērt prasmes, iespējas, talantus un cēribas.⁴⁸⁷ Spēka perspektīva sociālā darba praksē palīdz sociālajam darbiniekam izpētīt klientu un atklāt arvien vairāk resursus, kas savukārt ir instrumenti turpmākajā palīdzības sniegšanas procesā. D. Seilībijs atzinis, ka spēka perspektīvas pielietošana nozīmē to, ka viss, ko dara palīdzības sniedzējs, ir balstīts uz to, lai

⁴⁸⁷ Blundo, R. (2008). Strengths-based framework. In T. Mizrahi, & L. E. Davis. (Eds.). *Encyclopedia of Social Work* (20th ed.). New York: NASW Press, Oxford: Oxford University Press, p. 173.

klientā atklātu, piesaistītu, pētītu un izmantotu viņa stiprās puses un resursus, palīdzot viņam sasniegt mērķus un realizēt sapņus.⁴⁸⁸ Lai gan balstīšanās uz klienta resursiem vai spēkiem nebūt nav jauns princips sociālā darba praksē, tomēr spēka perspektīva atšķiras no iepriekš pastāvošām un lietotām pieejām.

Spēka perspektīvas pamatidejā uzsvars likts uz to, ka katrā klientā un viņa apkārtējā vidē ir spēki, pat tādos gadījumos, kad profesionālim varētu šķist, ka palīdzības saņēmējā novērojami trūkumi un neticība sev, ka viņa situācija šķiet bezcerīga vai iestrēgusi, pilna komplicētu problēmu.

D. Seilībijs atzinis, ka:

- 1) katrai personai piemīt iekšējs spēks;
- 2) iekšējais spēks spēj pārveidoties par potenciālu;
- 3) tādos brīžos, kad tiek atbalstītas cilvēku pozitīvās spējas, viņi rīkojas, izmantojot šos spēkus.⁴⁸⁹

Spēka perspektīva koncentrējas nevis uz nepilnībām klienta sistēmā, mēģinot identificēt un likvidēt problēmas, bet gan uz raksturīgajiem spēkiem, zināšanām un zināmu elastību, kas var kļūt par “celtniecības bloku”, būvējot labāku nākotni. Šī pieeja neignorē sāpes un ciešanas, bet gan uzdot jautājumu, kā cilvēkiem tomēr izdodas izdzīvot grūtajos brīžos. Tā pieņem klienta kompetenci un spēju izmantot savas zināšanas.⁴⁹⁰ Spēka perspektīva nenoliedz klienta piedzīvotās sāpes un iegūtās rētas, taču ir būtiski, ka darbinieks pamana un izskaidro klientam, kā pārvarēt grūtības un atgūt vai rast jaunus spēkus.

Spēka perspektīvā tiek likts uzsvars uz klienta progresīvu virzību nākotnē, un šo virzību var ietekmēt, ja sociālais darbinieks atbalsta un izceļ pozitīvo cilvēkā, šajā gadījumā klientā. Pirmais, kas tradicionāli tiek identificēts sociālā darba praksē, ir klienta problēmas, līdz ar to tiek iepazīti arī viņa sarežģījumi un trūkumi. Savukārt pašam klientam šāda pieeja mēdz saasināt negatīvās emocijas – kaunu, bezcerību, izjūtu, ka viņš nav gana labs cilvēks vai ir neveiksminieks. Bieži

⁴⁸⁸ Saleebey, D. (2002). *The strengths perspective in social work practice* (3rd ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon, p. 1.

⁴⁸⁹ Hardy-Desmond, S. (2003). *Social work practice innovation: the adaptive process*. Peosta, Iowa: Eddie Bowers Pub. Co., p. 13.

⁴⁹⁰ Blundo, R. (2008). Strengths-based framework. In T. Mizrahi, & L. E. Davis. (Eds.). *Encyclopedia of Social Work* (20th ed.). New York: NASW Press, Oxford: Oxford University Press, p. 173.

turpmākajā sadarbības procesā atklājas vēl dziļākas problēmas, un klienta trūkumi sāk dominēt vēl vairāk; tomēr, atklājot un akcentējot klienta stiprās puses, iespējams daudz veiksmīgāks sadarbības process.

Sociālais darbinieks problēmu identificēšanā var izraudzīties tradicionālās pieejas, kas vairāk balstītas klienta trūkumos vai patoloģijās, vai tomēr izmantot spēka perspektīvu. Mēs piedāvājam aplūkot abu šo pieeju (skat. 11.2. tabulu) salīdzinājumu 1996. gadā žurnālā *Social Work* publicētajā D. Seilībija rakstā *The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions* ("Spēka perspektīva sociālā darba praksē").

11.2. tabula. Tradicionālās un spēka perspektīvas pieeju salīdzinājums⁴⁹¹

	TRADICIONĀLĀ PIEEJA	SPĒKA PERSPEKTĪVA
Persona	Tiek aplūkota problēmsituācijas un diagnožu fokusā.	Tiek aplūkota kā unikalitāte, kam ir savas raksturīgās īpašības, talanti un resursi.
Intervence	Orientēta uz problēmām; darbā galvenā loma ir sociālā darbinieka plānam.	Orientēta uz iespējām; nozīme tiek piešķirta klienta centībai.
Personas viedoklis	Sekmē diagnozes uzstādīšanu eksperta skatījumā.	Ir pamatlīdzeklis, lai iepazītu un izvērtētu klientu.
Eksperts	Sociālais darbinieks.	Klients.
Sociālais darbinieks	Skeptiski uztver klienta stāstīto, racionalizē to.	Iepazīst personu "no iekšienes".
Bērnības trauma	Ir sekas problēmām pieauguša vecumā.	Iepriekš neko nenosaka – tā indivīdu var gan stiprināt, gan padarīt vājāku.
Izvēles, kontroles un personīgās attīstības iespējas	Ierobežo patoloģija.	Nav ierobežotas.
Darba resursi	Profesionāla zināšanas un pieredze.	Indivīdu, ģimeņu vai sabiedrības spējas, stiprās īpašības un pielāgošanās spējas.
Palīdzība	Koncentrēta uz to, lai klientam mazinātu negatīvo rīcību, emociju, domu vai attiecību sekas, un veicina cilvēka atbildību sabiedrības normām.	Koncentrēta uz to, lai sekmētu klienta dzīvi, apstiprinot un attīstot vērtības un uzticēšanos, veidojot un meklējot iespēju iekļauties sabiedrībā.

⁴⁹¹ Saleebey, D. (1996). The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. *Social Work*, 41(3), p. 298.

Mēs secinām, ka spēka perspektīva ir pretrunā tradicionālajai pieejai, kurā tiek pieņemts, ka klienti kļūst par klientiem, jo viņiem ir kādi trūkumi un problēmas, piemīt kādas patoloģijas un slimības. Lai gan abām pieejām ir līdzīgi mērķi un abas ir centrētas uz palīdzību klientam un sadarbību, tomēr būtiski atšķiras to filozofija, atšķiras sociāla darbinieka rīcība un klienta iesaiste intervences procesā.

D. Seilībija, raksturojot spēka perspektīvas filozofiju, paudis viedokli, ka spēka perspektīvas dinamiku nosaka spēja viest cerību, pieņemot, ka cilvēkiem piemīt tieksme būt varonīgiem, pārvaldīt apstākļus, attīstīt savas spējas, pārvarēt neveiksmes, pastāvēt, tikt pieņemtiem, būt piederīgiem, veidot un realizēt cerības un sapņus. Personas vēlmes var uzlūkot par būtisku un nozīmīgu pamatu, kas savukārt var veicināt jaunas iespējas un radīt jaunus mērķus.⁴⁹² Tās var būt dažādas lietas klienta dzīvē, piemēram, vēlme izmēģināt kaut ko jaunu, pārveidot mājokli, iesaistīties brīvprātīgo kustībā, pārtraukt darba attiecības un aiziet no nomācošā darba, pārtraukt negatīvi ietekmējošas attiecības, pārvarēt stresa situācijas, atbalstīt kādu citu grūtībās.

Mēs secinām, ka spēka perspektīva akcentē spēju mācīties, augt, mainīties, pielāgoties un izmantot savus iekšējos resursus un potenciālu, lai risinātu problēmas un reaģētu uz izaicinājumiem ikdienas dzīvē. Sociālajā darbā šī pieeja balstās pārlicībā, ka klienti paši sekmīgi var risināt savas problēmas un mainīt savu dzīvi, ja viņi koncentrējas uz saviem spēkiem, uz savām iekšējām spēka rezervēm. Šīs pieejas pamatā ir akcents uz klientu pozitīvajām īpašībām un spējām, talantiem un resursiem, vēlmēm un centieniem, arī cieņa pret tiem.

SPĒKA PERSPEKTĪVAS GALVENIE JĒDZIENI

Spēka perspektīvai ir liela ietekme uz sociālā darba valodu un leksiku. D. Seilībija atzinis, ka intonācijai, izteiksmei un vārdam ir spēks, tie var paaugstināt un iedvesmot klientu, vai panākt gluži pretējo – demoralizēt un iznīcināt. Viņš uzsvēris, ka spēka perspektīva sevī ietver jaunas leksikas ienākšanu sociālajā darbā.⁴⁹³ Noteiktu vārdu lietojumam ir būtiska nozīme spēka perspektīvas skatījumā,

⁴⁹² Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, pp. 7–9.

⁴⁹³ Turpat, 9. lpp.

tādus jēdzienus kā rīcībspēja, piederība, resilience, atveseļošanās un veselums, dialogs un sadarbošanās, neticības apturēšana lieto kā atslēgvārdus, lai akcentētu tieši spēka leksiku un palīdzētu atspoguļot spēka perspektīvas vispārīgās, būtiskās pazīmes. Tagad mēs pievērsīsimies galvenajiem jēdzieniem un tos raksturosim.

Rīcībspēja (angļu val. – *empowerment*) tiek definēta kā palīdzības process indivīdiem, ģimenēm, grupām un kopienām pieaugt savā personīgajā, starppersonu, sociālekonomiskajā un politiskajā spēkā, kā spēja ietekmēt un uzlabot savus apstākļus.⁴⁹⁴ Sociālajam darbiniekam ir jāpalīdz klientam izvairīties no sašpīlējumiem un konfliktiem, kas viņu apspiež, nomāc un ierobežo, un jāveicina atbrīvošanās no tiem.⁴⁹⁵ Ne vienmēr persona pati apzinās savas spējas un rīcību, tālab sociālajam darbiniekam būtu jāpalīdz klientam tās apzināt. Sociālais darbinieks ikdienas praksē var pielietot rīcībspējas pieeju (angļu val. – *Empowerment approach*), kam ir cieša saistība ar spēka perspektīvu, tās ir savstarpēji savienojamas.

Rīcībspējas pieeja identificē un palīdz indivīdiem un kopienām apzināt šķēršļus un apspiestības veidošanos, kā arī apstākļus un darbības, kas veicina pārmaiņas, cilvēku rīcībspēju un atbrīvošanos.⁴⁹⁶ Barbara Levī Saimona (*Barbara Levy Simon*) atzinusi, ka rīcībspējas pieeja sevī ietver sadarbības attiecības ar klientu, kā arī personas, ģimenes un tās dzīves vides izvērtēšanu. Pieņemot, ka klienti ir aktīvi dalībnieki, ir iespējams klientā attīstīt spēku un spējas, ļaut tam paskatīties uz savām spējām.⁴⁹⁷ Rīcībspējas pieejā būtiska nozīme tiek piešķirta klienta un sociālā darbinieka sadarbībai un partnerībai.

Piederība (angļu val. – *membership*) ļauj klientam apzināties saistību un piederību kādai noteiktai sistēmai (sabiedrībai, ģimenei) un nepieciešamības gadījumā šī piederības apjauta sniedz klientam iespēju pie tās vērsties pēc atbalsta.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Barker, R. L. (2013). *The Social Work Dictionary* (6th ed.). Washington, DC: NASW Press, p. 140.

⁴⁹⁵ Saleebey, D. (2002). *The strengths perspective in social work practice* (3rd ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon, p. 9.

⁴⁹⁶ Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (6th ed.). New York: Oxford University Press, p. 165.

⁴⁹⁷ Saleebey, D. (2002). *The strengths perspective in social work practice* (3rd ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon, pp. 9–10.

⁴⁹⁸ Turpat, 10. lpp.

Resilience (angļu val. – *resilience*) ir spēja pieņemt grūtības un saņemties par spīti smagajiem pārbaudījumiem. Tas ir process – augšanas un izteiksmes veids, zināšanas, izaicinājums.⁴⁹⁹

Atveseļošanās un veselums (angļu val. – *healing and wholeness*) ietver sevī kā prāta, tā arī ķermeņa atjaunošanos un noturību pret problēmām, slimībām un sabrukumu, arī attiecības ar personām un lielāku sociālo un fizisko telpu.⁵⁰⁰ Atkārtoti saskaroties ar grūtībām, cilvēks tās jau spēj uztvert vieglāk, nekā tas noticis, kad ar tām saskāries pirmoreiz. Apzinot klienta pārvarētās grūtības, sociālais darbinieks sarunā ar klientu var šo aspektu akcentēt, norādot, ka šajā procesā viņš ir kļuvis stiprāks. Pieņemot, ka grūtības ir dabiska dzīves sastāvdaļa, cilvēks turpmāk ar tām vieglāk tiks galā.

Dialogs un sadarbošanās (angļu val. – *dialogue and collaboration*) ir nozīmīgs spēka perspektīvas elements, kas akcentē to, ka sociālajam darbiniekam ir nepieciešama empātija, spēja iejusties otra cilvēka situācijā; sarunā tiek izmantota vienkārša un atbalstoša valoda jeb leksikas slānis.⁵⁰¹ Sociālais darbinieks var veicināt sadarbību ar klientu, sarunās norādot uz tā iespējām, izrādot interesi par viņu, uzturot kontaktu, sniedzot pozitīvu novērtējumu un atbalstu un nodrošinot “atvērto durvju principu”, kad nepieciešamības gadījumā klients allaž var vērsties pie sociālā darbinieka pēc atbalsta vai padoma.

Neticības apturēšana (angļu val. – *suspension of disbelief*) nozīmē ticēt un pieņemt, ka klients sociālajam darbiniekam stāsta patiesību, min patiesus faktus, būtībā ir godīgs un atklāts. D. Seilībjijs minējis, ka sociālā darbinieka interpretācijas par klientu vai tā dzīvi var būt arī kļūdainas, tās savukārt var ierobežot ticību klientiem un to attālināt no klienta. Taču neticības apturēšana var pozitīvi ietekmēt dialogu un turpmāko sadarbību.⁵⁰²

Sociālajiem darbiniekiem vispirms ir jāsaprot **spēka** (angļu val. – *strengths*) **jēdziens**, lai praksē varētu pielietotu spēka perspektīvu. Stiprās puses, spēki var būt

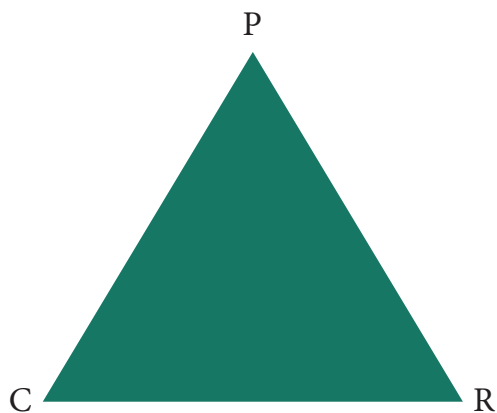
⁴⁹⁹ Saleebey, D. (2002). *The strengths perspective in social work practice* (3rd ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon, p. 12.

⁵⁰⁰ Turpat, 11. lpp.

⁵⁰¹ Turpat, 12. lpp.

⁵⁰² Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, pp. 14–15.

jebkura personiska vai vides īpašība, kam piemīt potenciāls veicināt izaugsmi un meklēt risinājumus; tie var būt meklējami gan pašā individā, gan sabiedrībā, kurā tas uzturas. Individā spēki var būt vēlmes, kompetences un pārliecība, savukārt kopienās stiprās puses var būt iespējas, sociālie tīkli, kādi resursi un reāli pakalpojumi.⁵⁰³ Pēc D. Seilībija teiktā, personas spēki veido trijstūri ar trim punktiem C, P un R (skat. 11.1. attēlu). Šis trīsstūris palīdz sociālajam darbiniekam noteikt klientu spēkus katrā no trim pozīcijām:

11.1. attēls. Spēka perspektīvas pamatelementi⁵⁰³

C apzīmē kompetenci, spējas un drosmi (angļu val. – *competence, capacities, courage*);

P simbolizē solījumu, iespēju, pozitīvas gaidas un potenciālu (angļu val. – *promise, possibility, positive expectations, potential*);

R nozīmē resilienci, rezerves, resursus un atjautību (angļu val. – *resilience, reserves, resources, resourcefulness*).

Mēs vēlētos uzsvērt, ka klientu spēku atklāšana ir aktīvs process. Piemēram, klienti paši nemēdz daudz runāt par saviem spēkiem, tie nav arī acīmredzami un tūlītēji pamanāmi kā problēmsituācijas. Klientiem bieži var būt izveidojies vai izveidots negatīvs paštēls, viņi maz domā vai tic, ka viņos varētu būt arī kaut kas labs, ka viņi paši ko spēj, jo nav raduši šādā aspektā uz sevi palūkoties. Arī klientu kompetence ne vienmēr tūliņ atklājas, uzsākot sarunu, tāpēc sociālajam darbiniekam sadarbības laikā ir jābūt vērigam un jāpēta, jāmēģina līdzās grūtībām atklāt arī spēkus.

Visi iepriekš aprakstītie jēdzieni atspoguļo to, ko vispārīgi sevī ietver spēka perspektīva, kā arī tie veicina sociālā darbinieka iespējas izcelt klientu vērtību

⁵⁰³ Teater, B. (2010). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. Berkshire: Open University Press, p. 39.

⁵⁰⁴ Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, p. 10.

un personas nozīmīgumu. Sociālajā darbā, pielietojot spēka perspektīvu, nozīme būtu jāpiešķir tam, kā tiek uztverts klients un cik lielā mēra sociālais darbinieks tam tic vai notic. Ikvienam ir iespēja dzīvē tikt pāri dažādām grūtībām, mēģināt radīt izmaiņas sevī vai mainīt apkārtējo vidi. Latvijā sociālā darba praksē spēka jēdziens var tikt aizvietots, izmantojot arī tādus sinonīmus kā “stiprās puses”, “spējas”, “resursi”. Svarīgi pieminēt, ka nereti tiek jaukti spēka un resiliencees jēdzieni. Spēks vairāk attiecas uz to īpašību kopumu, kas cilvēkiem piemīt, lai palīdzētu tiem tikt galā ar dzīves jautājumiem. Detalizētāk resiliencees pieeja sociālajā darba praksē analizēta šīs grāmatas 12. nodaļā.

Spēkos balstītā pieeja (angļu val. – *strengths based approach*) ir konkrētu vērtību, principu un darbību kopums sociālajā darbā, kas vērsts uz personu pašnoteikšanās stiprināšanu. Tās mērķis ir palīdzēt indivīdiem, ģimenēm un kopienām identificēt, nodrošināt un uzturēt gan ārējos, gan savus iekšējos resursus un sasniegt pašu izvirzītus mērķus, vēlmes un vajadzības, vienlaikus veicinot personīgo apmierinātību, gandarījumu un sasnieguma sajūtu.⁵⁰⁵

Reizēm spēka perspektīvu dēvē arī par prakses modeli vai paradigmu, ar to paužot gandrīz vienu un to pašu. Dažādi avoti norāda, ka pieejas un perspektīvas termini tiek lietoti analogi, tādēļ nodaļā tos izmantojam kā līdzvērtīgus jēdzienus. Arī termini spēkos balstīta prakse (angļu val. – *strengths-based practice*) un spēka perspektīva (angļu val. – *strengths perspective*) dažādos nozares teorētiskajos un praktiskajos avotos tiek izmantoti kā savstarpēji aizvietojami, līdzīgas nozīmes jēdzieni.

SPĒKA PERSPEKTĪVAS PRINCIPI UN VĒRTĪBAS

Iepazīstoties un analizējot nozares teorētisko un profesionālo literatūru, mēs esam nonākušas pie secinājuma, ka priekšplānā tiek izvirzīti spēka perspektīvas principi, bet netiek akcentētas vērtības. Lai palīdzētu izprast un paplašinātu priekšstatu par spēka perspektīvas izmantošanu praksē, nozīmīgi ir akcentēt principus, kurus plašāk aprakstījuši divi autori – D. Seilībjijs ir veidojis pieņēmumus, balstoties spēka perspektīvā, savukārt V. Kisthards – izveidojis uz spēkiem balstītās prakses principus.

⁵⁰⁵ Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, pp. 48–49.

D. Seilībija skaidro, ka spēka perspektīvas principi atklāj tās uzskatus, paplašina skatījumu un tie balstās uz šādiem sešiem galvenajiem pieņēmumiem:

1. Katram indivīdam, grupai, ģimenei un kopienai ir stiprās puses un spēki.
2. Traumas un vardarbība, slimības un cīņa par izdzīvošanu var ievainot, tomēr tās var kļūt par izaicinājumu un iespēju avotiem.
3. Profesionālim ir jāpieņem, ka viņš nezina robežas klienta spējai augt un mainīties, un jāuztver indivīda, grupas un kopienas centienus atbildīgi.
4. Veiksmīgu klientu apkalpošanu raksturo sadarbība ar tiem.
5. Katrai videi ir savi resursi.
6. Cilvēka labklājības pamats ir rūpes par to un aprūpe.⁵⁰⁶

V. Kisthards raksturojis sešus uz spēkiem balstītās prakses principus, kas var kalpot, lai virzītu palīdzību sociālā darbinieka rīcību:

1. Profesionālim jākoncentrējas uz katras personas stiprajām pusēm, interesēm, spējām, zināšanām un iespējām, nevis uz šo personu diagnozēm, vajībām vai trūkumiem.
2. Uz sadarbību vērstas attiecības ir palīdzības procesa pamatkomponents.
3. Palīdzības procesā klienti ir uzskatāmi par ekspertiem.
4. Visiem cilvēkiem ir raksturīga spēja pilnveidoties un mainīties.
5. Sabiedrībā pastāv un tiek atbalstīti dabiski palīdzības veidi.
6. Kopiena tiek uzskatīta par klientu potenciālo resursu oāzi.⁵⁰⁷

D. Seilībija un V. Kisthards savos pētījumos runā par spēku akcentēšanu sociālā darba mikro un mezolīmenī, un par to, ka jebkurā no tiem ir rodami resursi un iespējas. Analizējot pētījumus, mēs saskatījām spēka perspektīvas principu sakritību ar sociālo darbinieku ētikas kodeksu un sociālā darba vērtībām. Spēka perspektīvas centrā ir sociālā taisnīguma principi, kas ierosina pārmaiņu procesu un pārliecību, ka katram cilvēkam, ģimenei un sabiedrībai ir iespējas, kuras tā var izmantot, lai pārvarētu kādas problēmas, traumas un slimības.

⁵⁰⁶ Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, pp. 15–19.

⁵⁰⁷ Saleebey, D. (1997). *The strengths perspective in social work practice* (2nd ed.). New York: Longman, pp. 98–100.

Vadoties pēc savām zināšanām, pieredzes un analizējot pieejamo informāciju, mēs secinām, ka spēka perspektīvā pastāv vairākas sociālā darba pamata vērtības, piemēram, cieņa un partnerība, kā arī par vērtību var uzskatīt klienta pašnoteikšanos un unikalitāti, kas citviet tiek dēvētas arī par individualizāciju un detalizētāk ir aprakstīta grāmtas “Sociālais darbs ar gadījumu” I sējuma 5. nodaļā “Vērtības sociālajā darbā ar gadījumu”. Jāpiemin arī, ka uz šīm vērtībām balstās arī visi iepriekš minētie principi. Savukārt mēs uzskatām par nozīmīgu izcelt arī tādu spēka perspektīvas sociālā darba vērtību kā ticību.

Ticība kā vērtība sevī ietver nepieciešamību ticēt klienta spējām un uzticēties tam. Spēka perspektīvas izmantošanas pamatā ir ideja respektēt to, ko klienti atklāj par sevi, un izrādīt ticību viņu spējai pēc savas izpratnes veidot labāku dzīvi.⁵⁰⁸ V. Kisthards paudis domu – ja mēs, sociālie darbinieki, ticam, ka cilvēki ir spējīgi augt un mainīties, tad mēs vienmēr meklēsim jaunas un atšķirīgas stratēģijas, lai veicinātu to izaugsmi.⁵⁰⁹ Praktiķi mēdz raizēties, ka klients uzticēšanos varētu izmantot ļaunprātīgi, jo praksē bieži ir nācies arī vilties. Tomēr tas nenozīmē, ka personas, kurām ir nepieciešamība pēc sociālās palīdzības un pakalpojumiem, būtu negodīgākas nekā citi. Šādos gadījumos profesionālim būtu jāatceras, ka ne vienmēr klienta neizpildītie solījumi liecina par motivācijas trūkumu vai izvairīšanos no sadarbības.

Čārlzs Kovgers (*Charles Cowger*) skaidrojis, ka, uzskatot klientu par neuzticamu, tam neuzticoties, sociālais darbinieks nonāk pretrunā ar tādām sociālā darba pamatvērtībām kā cieņa pret indivīdiem un to respektēšana.⁵¹⁰ Savā praksē mēs esam novērojušas tādas situācijas – ja sociālais darbinieks pārlietu sāk kontrolēt klientu, tad tas var sākt izjust nepatiku un zaudēt uzticēšanos. Reizēm pret šādu profesionāli klients var nebūt līdz galam atklāts, kaut ko noklusēt un saskarsmē kļūt pat izvairīgs. Savukārt tādos gadījumos, kad tiek izrādīta ticība klientam un tā spējām, veidojas pozitīvs dialogs un veiksmīga sadarbība.

⁵⁰⁸ Payne, M., & Reith-Hall, E. (2019). *The Routledge Handbook of Social Work Theory* (1st ed.). Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, p. 218.

⁵⁰⁹ Turner, F. J. (2000). *Adult psychopathology: a social work perspective* (2nd ed.). New York: The Free Press, p. 43.

⁵¹⁰ Cowger, C. D. (1994). Assessing Client Strengths: Clinical Assessment for Client Empowerment. *Social Work*, 39(3), p. 265.

D. Seilibijs, analizējot klientu, izsakās tēlaini, dziļdomīgi salīdzinot to ar distancēm, ko ikviens pieveic savas dzīves laikā: “Personīgajā dzīvē, atskatoties atpakaļ, mēs dažreiz brīnāmies par mūsu “nobraukto ceļu” – ceļu, kuru sākumā mēs varbūt pat neuzskatījām par iespējamu veikt – un nobraukto attālumu.”⁵¹¹ Dzīvi mēs reizēm varam uztvert kā ceļojumu, kura laikā ir kaut kas piedzīvots un apgūts vai tiek pieņemti lēmumi, vai tiek pieliktas kādas pūles. Atskatoties klienta “dzīves ceļojumā”, atklājas centieni, kurus sociālajam darbiniekam būtu nepieciešams viņam atspoguļot un izcelt.

Analizējot spēka perspektīvas principus un vērtības, mēs saskatām, ka šī pieeja sevī ietver pozitīvu skatījumu uz klientu un ticības pilnu attieksmi. Sociālā darba praktiķiem reizēm ir grūti mainīt ierasto skatupunktu, piemēram, ģimene, kurā vairākās paaudzēs ir disfunkcionālas attiecības, vai persona ar invaliditāti, kura ilgstoši saņem sociālo palīdzību vai aprūpes pakalpojumus, rada kādus noteiktus priekšstatus par savu resursu trūkumu un iespēju ierobežotību. Tomēr sociālajam darbiniekam būtu jāatceras, ka ikvienai personai vai ģimenei ir zināšanas, gudrība un mērķi. Vislabākais veids, kā varam atklāt klienta resursus, ir ar to sarunāties, izzinot klienta interpretācijas un pieredzi, kā dzīvē tikt galā ar grūtībām un šķēršļiem. Klientu sarežģītās pagātnes nereti ietver traumatiskus notikumus, slimības, zaudējumus un pārdzīvojumus. Tas viss savukārt var veicināt jaunas disfunkcijas vai pesimismu un neticību. Tomēr arī šo pārbaudījumu laikā iespējams apgūt jaunas prasmes un iemaņas. Vairāk par visu šajā pasaulē cilvēks taču vēlas būt saprasts, pieņemts un būt svarīgs. Klients vēlas, lai viņa ieklausītos, viņam ticētu un viņu cienītu; viņš tāpat vēlas sajust, ka kādam rūp viņa problēmas neatkarīgi no reizēm stipri sarežģītās pagātnes.

D. Seilibijs un V. Kisthards iesaka sociālajam darbiniekam dot klientam skaidru vēstījumu, ka sadarbības mērķis nav pieņemt negatīvus lēmumus, mēģināt mainīt personu, bet gan drīzāk viņu atbalstīt un motivēt. Spēka perspektīvas ietvarā sociālā darba mērķis ir palīdzēt indivīdiem, ģimenēm un kopienām savstarpēji papildinošas sadarbības kontekstā identificēt un uzturēt gan ārējos, gan iekšējos resursus.⁵¹² Arī mēs savā profesionālajā praksē esam saskārušās ar piemēriem, kad

⁵¹¹ Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, p. 16.

⁵¹² Payne, M., & Reith-Hall, E. (2019). *The Routledge Handbook of Social Work Theory*. (1st ed.). Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, p. 219.

klientu situācija sākotnēji šķiet bezcerīga un komplicēta, tomēr klients cenšas pats savas problēmas apzināt, tās nenoliegt un risināt situāciju patstāvīgi. Piemēram, klients veic parādu atmaksu, neskatoties uz smagām finansiālajām grūtībām, vai arī pensionārs cienījamā vecumā vai ar nopietnām saslimšanām cenšas saglabāt pašaprūpes spējas, iestājas par savām tiesībām uz neatkarīgu dzīvi vai joprojām rūpējas par citiem. Minētie piemēri atspoguļo klientu iekšējo izturību, rīcībspēju un motivāciju.

Balstoties uz iepriekš minēto, mēs esam secinājušas, ka spēka perspektīvas principu un vērtību pamatā galvenā uzmanība ir pievērsta cilvēka stipro pušu atbalstam. Sociālā darba prakse spēcīgi rezonē ar spēka perspektīvas principiem un vērtībām, spēka perspektīva balstās un veicina atgriešanos pie sociālā darba pamatiem. Pielietojot šo pieeju, tiek veicinātas sociālās pārmaiņas, klienta pašnoteikšanās un radītas iespējas patstāvīgai funkcionēšanai un labklājībai. Savstarpēji sadarbojoties, sociālie darbinieki un klienti atzīst, ka klientiem ir vara un viņi spēj pozitīvi ietekmēt savu dzīvi.

ATTIECĪBAS AR KLIENTU

Uz spēkiem balstītā pieejā lielu nozīmi piešķir darbinieka un klienta attiecībām, kas sekmē veiksmīga sadarbība, kurā būtiski ir aktīvi uzklaut un rast kopīgu valodu ar klientu. Turklāt sociālajam darbiniekam ne tikai jāuzklaut klienta stāstījums, bet jāprot ieklausīties, lai, iespējams, sadzirdētu kādas norādes uz klienta resursiem un stiprajām pusēm, labām īpašībām.

Aktīvā klausīšanās palīdz veidot attiecības ar klientu, tā paredz, ka darbinieks neuzskata sevi par ekspertu, nekritizē klienta stāstīto.⁵¹³ Sociālais darbinieks drīzāk var atspoguļot spēkus no dzirdētā un palīdzēt klientam pašam rast alternatīvas un veidot citas interpretācijas situācijām.

Sadarbības attiecības veidojas tā, lai tās veicinātu klientu kontroles palielināšanos pār savu dzīvi un lēmumiem, kas viņus ietekmē, kā arī palīdzētu atklāt un izmantot resursus.⁵¹⁴ D. Seilībjijs minējis, ka darbs ar klientu vienmēr norit

⁵¹³ Nash, M., Munford, R., & O'Donoghue, K. (Eds.). (2005). *Social Work Theories in Action*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, p. 164.

⁵¹⁴ Turpat, 181. lpp.

sadarbībā. Darbinieks ir konsultants, kura rīcībā ir profesionālās zināšanas un kompetence.⁵¹⁵ Tomēr veidot sadarbības attiecības ar klientu gan nenozīmē, ka sociālajam darbiniekam būtu naivi jātic it visam, ko klients tam stāsta. Tomēr, ja izdodas nodibināt ciešākas attiecības ar klientu, ir vieglāk izrādīt interesi par klientu un precīzāk tam palīdzēt.

Spēka perspektīva izaicina sociālos darbiniekus pārbaudīt savu pozīciju saskarsmē un lomu attiecību veidošanā, mudina izpētīt varas jēdzienu. Efektīvu sadarbības attiecību jeb vienlīdzīgas partnerības veidošanai darbiniekiem ir jāsaprot, ka pozitīvu izmaiņu sasniegšanai ir nepieciešams efektīvs un kvalitatīvs beznosacījumu atbalsts, kur atbalsta darbs ir veicinošs, nevis direktīvs/vadošs un kurā klients tomēr saglabā kontroli un nosaka tās prioritātes, ko vēlas sasniegt savā dzīvē.⁵¹⁶ No spēka perspektīvas viedokļa attiecībās nav hierarhiskas atšķirības starp darbinieku un klientu. Tas nozīmē, ka darbinieks, strādājot ar jebkuru klientu grupu, ieskaitot bērnus un obligātos klientus, neieņem varas pozīciju. Šādā sadarbības veidā pastāv iespēja uzlabot komunikāciju un sasniegt veiksmīgu intervences rezultātu.

No spēka perspektīvas viedokļa izriet, ka sociālā darbinieka un klienta mijiedarbība un profesionālas attiecības ir pozitīvu pārmaiņu līdzeklis, kas būtiski ietekmē sociālā darba kultūru.

SPĒKA PERSPEKTĪVAS GALVENĀS METODEDES

Sociālā darba nozares literatūrā visbiežāk pieminēts, ka spēka perspektīva galvenokārt sociālajā darbā pielietota tādos posmos kā izvērtēšana un intervence, kur pielieto arī intervēšanas tehnikas/jautājumus, prasmju, spēku izcelšanu, aktivizēšanu un mērķa noteikšanas metodes. Līdzīgi spēka perspektīvu var pielietot arī novērtēšanas posmā, piemēram, kad klientu mudina novērtēt sasniegto mērķi, vai sociālais darbinieks pats uzsver sasniegto pozitīvo rezultātu, kas ir pretstatā ierasti tradicionālajiem novērtējumiem sociālā darba praksē, kad biežāk tiek uzsvērtas neatrisinātās problēmas, trūkstošās prasmes vai turpmākā pakalpojuma nepieciešamība. Tipiskākais posms spēkos balstītā praksē ir izvērtēšana, un mēs

⁵¹⁵ Brandell, J. R. (2004). *Psychodynamic Social Work*. New York: Columbia University Press, p. 19.

⁵¹⁶ Nash, M., Munford, R., & O'Donoghue, K. (Eds.). (2005). *Social Work Theories in Action*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, p. 164.

to aprakstīsim plašāk, tajā skaitā ar to saistītās metodes, vadlīnijas, iespējamās jomas, kur atklāt stiprās puses un jautājumu tehnikas u. tml., lai sociālā darba praktiķi izprastu spēka perspektīvu un tās pielietošanu.

Spēka perspektīva izvērtēšanā nodrošina vadlīnijas iespējamo resursu identificēšanai. Izvērtēšana ietver analizēšanu, apkārtējās vides un klienta spēku un trūkumu izvērtēšanu.

Č. Kovgers raksturojis šādas vadlīnijas spēku izvērtēšanā:

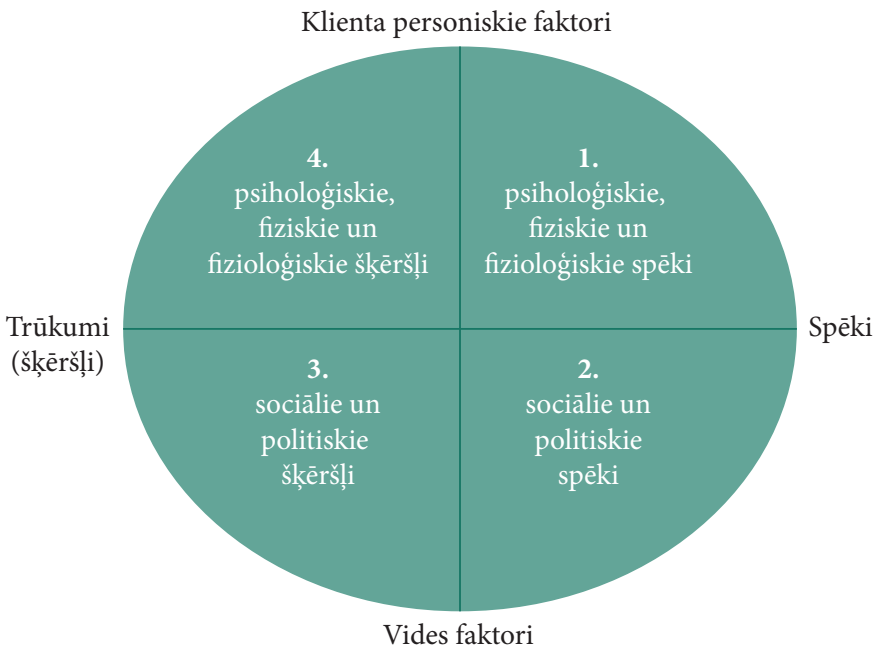
- 1) ņemt vērā klienta izpratni par faktiem;
- 2) ticēt klientam;
- 3) izzināt, ko klients vēlas;
- 4) virzīt izvērtēšanu uz klienta un vides spēkiem;
- 5) veidot multidimensionālu spēku izvērtēšanu;
- 6) izmantot izvērtēšanu, lai atklātu klienta unikalitāti;
- 7) lietot vārdus/leksiku, ko klients saprot,
- 8) izvērtēšanu veikt kopā ar klientu;
- 9) panākt mutisku vienošanos;
- 10) izvairīties no cēloņa un sekas (angļu val. – *cause-and-effect*) domāšanas modeļa;
- 11) izvairīties no pārmetumiem un vainošanas;
- 12) neveidot diagnozi.⁵¹⁷

Izvērtēšanas procesā svarīgi ir palīdzēt klientiem definēt viņu situācijas un izvērtēt tos faktorus, kas tās ietekmē. Svarīgi ir aktīvi klausīties klienta stāstījumā, to respektēt, tad klients būs atklātāks arī pret sociālo darbinieku. Pielietojot spēka perspektīvas pieeju, svarīgi ir akcentēt klienta kompetenci un spējas, stiprināt uzticēšanos un ticību klientam, kā arī, izvērtējot spēkus, iespējams, to veikt multidimensionālā veidā. Lai izvērtēšana izdotos veiksmīgāk, izvērtēšanā būtu jāseko minētajām vadlīnijām.

Kā izvērtēšanas līdzekli spēka perspektīvā izmanto Č. Kovgera izstrādāto ietvaru. Ietvarā (skatīt 11.2. attēlu) krustojas divas asis, izveidojot četrus kvadrantus

⁵¹⁷ Cowger, C. D. (1994). Assessing Client Strengths: Clinical Assessment for Client Empowerment. *Social Work*, 39(3), pp. 265–267.

(laukumus). Viena ass apraksta klienta personiskos un vides faktoros, savukārt otra – spēkus un trūkumus (šķēršļus). Katrs kvadrants attēlo faktoros: 1. kvadrants (psiholoģiskie, fiziskie un fizioloģiskie spēki) un 2. kvadrants (sociālie un politiskie spēki) atspoguļo indivīdam raksturīgās pozitīvās īpašības (t. i., viņa spēkus), 3. kvadrants (sociālie un politiskie šķēršļi) un 4. kvadrants (psiholoģiski, fiziskie un fizioloģiski šķēršļi) atspoguļo negatīvās īpašības (t. i., deficītu, šķēršļus un/vai problēmas).⁵¹⁸

11.2. attēls. Izvērtēšanas ietvars⁵¹⁹

Šajā ietvarā vides faktori atspoguļo lietas, kas klientam ir apkārt jeb ir ārējas, piemēram, ģimene, draugi, sociālie tīkli, radnieki un sabiedrība, kā arī lielākas sistēmas (reģionālās, nacionālās un globālās). Savukārt klienta faktori atspoguļo iekšējo pieredzi un to tālāk var iedalīt fiziskos un psiholoģiskos faktoros. Psiholoģiskie faktori ietver izziņu, laimi, subjektīvo labsajūtu, motivāciju, spēju pievērsties tagadnei, pieņemšanu, situācijas ietekmēšanu, izturēšanos, noturību,

⁵¹⁸ Simmons, C., & Lehmann, P. (2013). *Tools for Strengths-Based Assessment and Evaluation*. New York: Springer Publishing Company, p. 25.

⁵¹⁹ Turpat.

pašefektivitāti, cerību, optimismu, humoru, zināšanas, prasmes un dzīves pieredzi. Fiziskie faktori ir veselība, labsajūta un ar veselību saistīta dzīves kvalitāte.⁵²⁰

Profesionālim mijiedarbībā ar klientu izvērtēšanas procesā būtu jāuzsver spēki. Mēs saskatām, ka ikdienas praksē sociālais darbinieks un klients kopā varētu ievadīt datus katrā no šiem kvadrantiem, jo visaptverošam izvērtējumam ir nepieciešami visi četri kvadranti. Praktizējot spēka perspektīvu, vairāk tiek uzsvērts 1. un 2. kvadrants, kas koncentrējas uz klienta personiskajiem un vides spēkiem un rosina sociālajam darbiniekam apzināt klienta spēju risināt grūtības un problēmu situācijas. Mēs aicinātu sociālā darba praktiķus pievērst uzmanību arī klienta psiholoģiskajiem spēkiem, kas nereti tiek piemirsti.

Tieši izvērtējot klienta psiholoģiskos spēkus, tiek ierosināts šāds instruments (skat. 1. pielikumu)⁵²¹, kuru sociālais darbinieks var izmantot sarunas vai intervijas laikā ar klientu, lai stimulētu domāt par klienta spēkiem, identificētu un izvēlētos pozitīvu un atbalstošu saturu, ar kuru dalīties ar klientu.

Lai palīdzētu izprast un paplašināt redzeslauku, kur varētu meklēt klienta dažādos spēkus, esam izveidojušas ieskatu potenciālo spēku avotos:

- ✓ģimene un draugi,
- ✓atbalsta sistēma,
- ✓kopienu,
- ✓religija, garīgums un vērtības,
- ✓nodarbošanās un izglītība,
- ✓īpašas intereses, aizraušanās un aktivitātes,
- ✓tradīcijas, rituāli, svinības un kultūras vērtības,
- ✓prasmes, iemaņas, zināšanas un talanti,
- ✓pasaules uztvere,
- ✓kultūras un personiskie stāsti,
- ✓emocionālā un garīgā veselība,
- ✓fiziskais stāvoklis,
- ✓personiskās īpašības, iezīmes, tikumi,

⁵²⁰ Simmons, C., & Lehmann, P. (2013). *Tools for Strengths-Based Assessment and Evaluation*. New York: Springer Publishing Company, pp. 25–26.

⁵²¹ Saleebey, D. (1997). *The strengths perspective in social work practice* (2nd ed.). New York: Longman, pp. 120–121.

- ✓ iespējas, pieeja resursiem un sociālajiem pakalpojumiem, organizācijām un personām,
- ✓ dzīves pieredze un agrākās dzīves veiksmes, spēja mācīties no dzīves pieredzēm,
- ✓ iepriekšējie mēģinājumi atrisināt problēmas,
- ✓ sociāli politiskais atbalsts/resursi,
- ✓ mērķi, cerības, sapņi vai centieni,
- ✓ starppersonu attiecības un lomas sabiedrībā.

Identificējot spēkus, katram klientam tie var būt atšķirīgi, spēku izvērtēšanā sociālajiem darbiniekiem būtu jāraugās plašāk un tālāk par acīmredzamajām stiprajām pusēm, resursiem vai atbalsta tīklu, vairāk būtu jāiedziļinās klientu iespējās un kompetencēs. Identificējot spēkus, tos ir iespējams norādīt vai arī attīstīt klientā.

Palīdzības procesa laikā sociālais darbinieks izzina katru personu kā unikālu un vērtīgu indivīdu. Tieši sadarbības procesā darbinieks var atklāt klienta unikālītāti, izpētot un atspoguļojot, kas tam labāk padodas, palīdz klientam mainīt koncentrēšanos uz sevi no problemātiskā skatījuma uz sevi kā spējīgu cilvēku.⁵²²

Katram cilvēkam piemīt kaut kas, ko iespējams norādīt kā tā stipro pusi, piemēram, personiskās īpašības, iezīmes vai tikumi, tādi kā humora izjūta, gādīgums, radošums, lojalitāte, neatkarība, morālu normu ievērošana un pacietība, vai starppersonu attiecības un lomas sabiedrībā kā, piemēram, cieša piesaiste bērnam, pozitīvas paaudžu attiecības un dzimumu lomas. Iepazīstot klientu, iespējams atklāt tā stiprās puses, spēkus un resursus – gan viņā pašā, gan viņa apkārtējā vidē. Kopienā parasti darbojas vairākas formālas un neformālas organizācijas, kas arī var nodrošināt kādu palīdzību klientam, tāpēc sociālajam darbiniekam būtu ieteicams iepazīt šos vides un apkaimes resursus, lai attīstītu klienta iespējas.

Lai identificētu un izpētītu klientu spēkus, ir nepieciešama saruna. D. Seilībjijs ir piedāvājis jautājumu veidus jeb kategorijas⁵²³, kas var aizvietot tipisko diagnostiku

⁵²² Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, pp. 15–16.

⁵²³ Turpat, 102–103. lpp.

un iztaujāšanu un iezīmē pozitīvu resursu meklēšanu, attīstot klienta potenciālu. Katra kategorija ietver virkni jautājumu piemēru:

1. Izdzīvošanas jautājumi.

- ✓ Kas Jums ir palīdzējis pagātnē?
- ✓ Kā Jums ir izdevies dzīvē virzīties tālāk uz priekšu, ņemot vērā izaicinājumus, ar kuriem nācies saskarties?
- ✓ Ko jaunu šo izaicinājumu laikā Jūs esat atklājuši par sevi?
- ✓ Kurā brīdī grūtības Jums deva īpašu spēku?
- ✓ Kādas prasmes vai iemaņas Jūs apgūvāt izaicinājumu laikā?
- ✓ Kādas īpašības Jums palīdz paļauties uz sevi?

2. Atbalsta jautājumi.

- ✓ Kuri cilvēki Jums ir snieguši īpašu izpratni, atbalstu un padomus?
- ✓ Uz kuriem cilvēkiem Jūs varat paļauties?
- ✓ Ko nozīmīgu šie cilvēki Jums sniedz?
- ✓ Kā Jūs atradāt šos cilvēkus vai šie cilvēki atrada Jūs, kāda bija Jūsu satikšanās vai iepazīšanās?
- ✓ Kādas biedrības, organizācijas vai grupas Jums ir iepriekš palīdzējušas?

3. Izņēmuma jautājumi.

- ✓ Kas bija citādāk, kad dzīvē viss noritēja labi?
- ✓ Vai kādreiz, kad Jūsu dzīve bija labāka, Jūsu domāšana bija citādāka?
- ✓ Ko Jūs vēlētos sevī atgūt, veidot vai no jauna izdzīvot?

4. Iespēju jautājumi.

- ✓ Ko tagad Jūs vēlētos no dzīves?
- ✓ Kādi ir Jūsu sapņi, vēlmes un nākotnes plāni?
- ✓ Cik tālu Jūs esat, lai sasniegtu savas cerības vai vēlmes?
- ✓ Kādi cilvēki vai Jūsu paša īpašības palīdz Jums virzīties uz mērķi?
- ✓ Ko Jums patīk darīt?
- ✓ Kādi ir Jūsu īpašie talanti un spējas?

5. Cieņas (pašapziņas) jautājumi.

- ✓ Kad un kādas labas lietas citi cilvēki saka par Jums?
- ✓ Ar ko un ar kādiem sasniegumiem Jūs varat lepoties savā dzīvē vai sevī?
- ✓ Kā Jūs zināsiet, ka Jūsu dzīvē viss notiek labi? Ko tad Jūs darīsiet, ar ko Jūs

būsiet kopā, kā jutīsieties, ko domāsiēt un kā rīkosieties?

✓ Kas Jums dod prieku dzīvē?

✓ Kādi cilvēki, notikumi un idejas tika iesaistīti Jūsu vēlmju īstenošanā?

6. Perspektīvas jautājumi.

✓ Kādas ir Jūsu idejas vai teorijas par pašreizējo situāciju?

✓ Kādas izjūtas un pārdomas raisa tas, kas ar Jums notika? Kādu pieredzi Jūs gūvāt?

7. Pārmaiņu jautājumi.

✓ Ko Jūs visvairāk vēlaties mainīt savā dzīvē?

✓ Kā es varu Jums palīdzēt šīs pārmaiņas sasniegt?

✓ Ko Jums vajadzētu un ko varat darīt, lai uzlabotu savu situāciju?

8. Nozīmes jautājumi.

✓ Ko Jums nozīmē dzīve?

✓ Ko Jūs visvairāk novērtējat dzīvē?⁵²⁴

Šie ir jautājumi, kurus var apsvērt un uzdot saviem klientiem. Piedāvāto jautājumu kopums ir idejas, kas var palīdzēt izziņāt un izvērtēt situācijas, var raisīt darbinieka un klienta sarunas, palīdzēt klientam saskatīt savas iespējas un iespējamās rezultātus, spējas pārvarēt notikušo, neskatoties uz grūtībām, ar kādām tam ir nācies saskarties. Jautājumus un jautājumu grupas iespējams papildināt vai pielāgot atkarībā no konkrētās situācijas vai mērķa grupas.

Mēs varam secināt, ka, pielietojot spēka perspektīvu, sociālais darbinieks sadarbojas ar klientu, lai izvērtētu esošos un potenciālos spēku avotus, kas var rosināt gan uzlabot un atrisināt situāciju, gan pievērsties klienta spēkiem un vajadzībām. Veicot izvērtēšanu, šajā gadījumā netiek ignorētas arī grūtības un šķēršļi. Lai pārvarētu konkrētos šķēršļus, klienta un sociālā darbinieka sadarbību virza spēku identificēšana.

Mēs vēlētos atgādināt, ka uz spēkiem balstītajā praksē centrālā loma ir izvērtēšanai. Izvērtējot klienta ārējos un iekšējos spēkus, iespējams identificēt resursus, ko pielietot darbā ar klientu. Ja izvērtēšana centrējas uz trūkumiem, iespējams,

---

⁵²⁴ Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson, p. 103.

ka trūkumi tā arī paliks kā galvenais fokuss gan klientam, gan darbiniekam viņu sadarbībā.

SPĒKA PERSPEKTĪVAS PIEMĒROJAMĪBA

Teorētiskā literatūra un pētījumi atklāj, ka ir izstrādātas vairākas uz spēkiem balstītas prakses un ka spēka perspektīva var būt noderīga līdzās citām prakses pieejām, pielietojot to darbā ar indivīdiem, grupām un kopienām.

Dažādu pētījumu autori ir veikuši spēka perspektīvas izpēti un spēju to integrēt darbā ar atšķirīgām klientu mērķa grupām, kā arī norādījuši uz potenciālu un pozitīvu ieguldījumu cilvēku labklājībā. Biežāk spēka perspektīva aprakstīta darbā ar ģimenēm, bērniem, cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, senioriem jeb vecāka gadagājuma cilvēkiem. Spēka perspektīvu var pielietot gan īstermiņā, gan ilgtermiņā, kā arī darbā ar tādām problēmsituācijām kā atkarības, vardarbība un smagas saslimšanas, tomēr spēka perspektīva šajā gadījumā neakcentē un nevērs uzmanību pašai problēmai, bet gan stiprina indivīda stiprās puses.

Tālāk mēs aplūkosim dažus piemērus, kuros var pielietot spēka perspektīvu, īpaši akcentējot pieredzi un iespējas darbā ar ģimenēm, senioriem, cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem un cilvēkiem ar smagām saslimšanām.

Ģimene

Ģimenes nonāk palīdzošo institūciju redzeslokā tad, kad tās saskaras ar grūtībām, riska situācijām un tām ir nepieciešama sociālā palīdzība vai pakalpojumi, kā arī sociālā darbinieka atbalsts un intervence. Sociālajam darbiniekam darbā ar ģimenēm ar bērniem bieži jāfokussējas uz problēmām ģimenē, jo tās rada ģimenei vai kopienai riska situāciju. Tomēr pat ģimenēm ar visnopietnākajām problēmām piemīt arī savi individuālie un vides spēki vai stiprās puses, kompetences un spējas, un ir svarīgi, lai sociālais darbinieks tos atpazītu.

Izmantojot spēka perspektīvu, svarīgi ir atzīt realitāti ģimenes grūtībām, saglabāt objektīvu skatījumu uz problēmu, ievērot likumā noteiktās bērnu tiesības un skaidri noformulēt pastāvošos pašreizējos riskus. Tomēr problēma nedrīkstētu kļūt par galveno akcentu darba procesā. Piemēram, T. Ērlija un G. F. Linneja minējušas, ka “bērnu un jauniešu interešu un tiesību aizsardzībā koncentrēšanās

uz ģimenes stiprajām pusēm nemazina risku identificēšanas nozīmi.⁵²⁵ No spēka perspektīvas viedokļa sociālajiem darbiniekiem būtu nevis jāfokusējas uz problēmām, bet jāveicina cerība, ka ģimene spēs pārvarēt grūtības, un jāattīsta prasmes risināt situāciju.

Uz ģimeni vērsta, spēkos balstīta prakse ir definēta kā attiecību un procesu kopums, kas atbalsta, aizsargā un stiprina ģimenes, it īpaši nelabvēlīgos brīžos.⁵²⁶ Spēka perspektīvas pielietojamība vecāku spēku akcentēšanā un izcelšanā atspoguļojas izvērtēšanā un intervencē. Viens no sociālā darbinieka principiem darbā ar ģimenēm ar bērniem ir izvērtēt vecāku stiprās puses un veikt intervenci, lai palīdzētu atrast spēkus pašā ģimenē un resursus sevī vai vidē.

Č. Kovgers, T. Ērlija un G. F. Linneja un D. Seilībijs skaidro, ka ģimenes locekļu spēku atklāšana nebūt nav viegls process, grūtības izvērtēšanā saistās ar palīdzošajos profesionālos dzīli iesakņojušajiem priekšstatiem un uzskatiem par ģimeņu disfunkcijām, kā arī cieši saistās ar finanšu avotiem un nozares politikas veidotājiem.⁵²⁷ Sociāla darba praktiķi arī Latvijā saskaras ar līdzīgām grūtībām, kas ir saistītas ar minētajiem faktoriem. Tāpat var būt situācijas, kad ģimenes nav "atvērtas" vai ir mazmotivētas sadarbībai, ko kā obligātu ir noteikusi kāda institūcija. Lai arī pastāv dažādas grūtības ģimenes spēku izvērtēšanā, tomēr tā ir nozīmīga un spēcinoša.

Intervencē tiek rekomendētas arī dažādas programmas, tajā skaitā arī grupu nodarbības, kas var būt noderīgas vecākiem, lai dalītos savā pieredzē un apliecinātu savu kompetenci. Kā veiksmīgi piemēri tiek minētas programmas, kurās vecāki dalās ar ēdienu receptēm, spēlē dažādas interaktīvas un pirkstiņspēles, spēles ar atskaņām u. c. Iespējams organizēt arī tādas grupu nodarbības, kurās vecāki vieni vai kopā ar bērniem gatavo rotaļlietas vai rotaslietas vai nodarbojas ar citiem rokdarbiem (ada, šuj vai tamborē u. tml.).⁵²⁸ Šādas intervences īstenošana bieži var uzlabot vecāku kompetenci, veicināt ģimenes tuvības sajūtu un uzlabot prasmes

⁵²⁵ Nash, M., Munford, R., & O'Donoghue, K. (Eds.). (2005). *Social Work Theories in Action*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, p. 163.

⁵²⁶ Collins, D., Jordan, C., & Coleman, H. (2007). *An Introduction to Family Social Work* (2nd ed.). Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole, p. 242.

⁵²⁷ Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., & Strom-Gottfried, K. (2013). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (9th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning, p. 258.

⁵²⁸ Landy, S., & Menna, R. (2006). *Early Intervention with Multi-Risk Families: An Integrative Approach*. Baltimore, Md; London: Brookes Publishing Company, p. 250.

un iemaņas. Ģimenes spēki var būt arī tuvība, rūpes un pozitīva saziņa. Ģimenes tomēr spēj izmantot veiksmīgi dažādas prasmes, lai tiktu galā ar izaicinājumiem un stresu ikdienas dzīvē.

Jau iepriekš nodaļā mēs esam aprakstījušas, ka spēkus var atklāt, koncentrējoties uz pozitīviem aspektiem, un minējušas iespējamās spēku vietas. Raugoties uz ģimenes spēkiem, būtu lietderīgi pieminēt vēl dažus citu jomu piemērus, kuros var saskatīt ģimenes spēkus:

- ✓ pozitīvas dzimumu lomas un konfliktu risināšana prasmes,
- ✓ mātes/tēva fiziska un emocionāla bērna aprūpe un audzināšana,
- ✓ ciešas attiecības ģimenē,
- ✓ individuālās ģimenes locekļu spējas, prasmes un personiskās īpašības,
- ✓ palīdzības meklējumu modeļi, informācija par problēmrisināšanu,
- ✓ krīžu pārvarēšanas prasmes,
- ✓ nodrošināts un atbalstīts bērnu izglītības iestāžu apmeklējums.

Līdzīgi spēku izvērtēšanu, to akcentēšanu un attīstīšanu var veikt, izmantojot arī citus instrumentus, arī piedāvātās jomas vai jautājumu kategorijas iespējams variēt darbā ar katru konkrēto ģimeni. Apskatot dažādus nozares literatūras avotus par spēkos balstītu sociālā darba praksi ar ģimenēm ar bērniem, ievērojām, ka pastāv noderīgi instrumenti, piemēram, uzvedības un emociju izvērtēšanas skala (angļu val. – *Behavioral and Emotional Rating Scale, BERS*), drošības pazīmes (angļu val. – *Signs of Safety; SoS*), izņēmumu identificēšana/atklāšana, mijiedarbības video vadība (angļu val. – *VIG – Video Interaction guidance*), trīs sarunas (angļu val. – *Three conversations*), dzīves pieredzes stāsti, ģimenes grupu konferences u. c., kas var kalpot kā palīgmateriāli dažādās situācijās darbā ar ģimeni, un tos var pielietot arī citās teorijās vai pieejās balstītas prakses ietvarā.

Tāpat darbojas organizācijas un praktiķi, kas vēlas izmantot spēka perspektīvu, tomēr pašas ģimenes ne vienmēr vēlas fokusēties uz spēkiem. Ģimenes nereti mēdz sadarboties ar sociālo darbinieku vai kādu palīdzīgo institūciju, atzīt savas problēmas un analizēt savas problēmas apmaiņā pret konkrētu palīdzību un noteiktiem pakalpojumiem. Klienti tāpat var būt arī nelabvēlīgi noskaņoti un aizdomīgi tādās situācijās, kad speciālists sāk runāt par to stiprajām pusēm un

spēkiem.⁵²⁹ Mēdz būt situācijas, kad personas pat mēdz slēpt savas patiesās spējas un resursus, pat neatzīst, ka ģimenes sistēmā būtu rodams iespējama atbalsts un ka tā patstāvīgi spētu tikt galā ar grūtībām vai ka pastāv kāda iespēja atbalstīt vienam otru. Gadījumos, kad tiek novēroti un atspoguļoti ģimenes locekļu centieni, talanti, cerības un citi resursi kā spēki, viņu pašu skatījumā tie pat var netikt atzīti kā stiprās puses. Tālab sociālā darba speciālists nereti izjūt pretestību spēku atzīšanā un izvērtēšanas procesā, tomēr tam nevajadzētu atturēt no fokusēšanās uz spēkiem. Izvērtējumā, intervences vai sociālā darbinieka plānos noteikti jāiekļauj gan klientu stiprās puses, gan pastāvošās problēmas, lai panāktu efektīvu risinājumu darbā ar ģimenēm.

Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem

Sociālie darbinieki, ikdienā strādājot ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, izmanto dažādus rīkus un intervences, kuru mērķis ir palīdzēt klientiem efektīvāk tikt galā ar dažādām ar garīgo veselību saistītām problēmām. Organizācijas – Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “ZELDA” un “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” – Latvijas Republikas Labklājības ministrijas 2019. gada metodiskajā materiālā darbam ar personām ar garīga rakstura traucējumiem⁵³⁰ ir raksturojušas pašreizējās tendences sociāla darba praksē Latvijā darbā ar šo mērķa grupu un minējušas arī spēka perspektīvu kā piemērojamo pieeju.

Analizējot ārzemju nozares literatūru un balstoties citu valstu pieredzē, mēs saskatām, ka paralēli citām prakses pieejām garīgās veselības aprūpē akcentēta arī spēkos balstīta gadījuma vadīšana jeb spēku modelis, ko vēsturiski Č. Raps un citi autori attīstījuši kā atšķirīgu pieeju darbā ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem. **Spēku modelis** balstās spēka perspektīvā, ietver ticību indivīdam un sniedz tam pozitīvu skatījumu uz apkārt esošajām lietām, gadījuma vadīšanā izmantojot iespējas, nevis problēmas, izvēles, nevis ierobežojumus, un mudina

⁵²⁹ Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., & Strom-Gottfried, K. (2013). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (9th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning, p. 258.

⁵³⁰ Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (2019). *Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem*. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8362/download>

atklāt resursus, mērķus, talantus un pārlicības vai vērtības.⁵³¹ Tā pamatā uzsvērta koncentrēšanās uz individuālajām priekšrocībām, klienta pašnoteikšanās un attiecību primārais un būtiskais raksturs. Darbā ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem ir svarīga spēku izvērtēšana, klienta iesaiste, atbalsts lēmumu pieņemšanā, potenciāla un prasmju attīstīšana patstāvīgai dzīvei. Tāpat gadījuma vadīšanai mūsdienās ir nozīmīga ietekme uz **atlabšanas pieeju** (angļu val. – *recovery*) kā garīgās veselības aprūpes veidu.

Atlabšana ir moderna koncepcija, kurā uzsvērts un atbalstīts cilvēka atlabšanas potenciāls. Atlabšanu parasti uzskata par personīgo ceļojumu, nevis kādu noteiktu rezultātu. Tā var būt saistīta ar cerībām un drošības sajūtu, atbalstošām attiecībām, sociālo iekļaušanu. Atlabšanas process var ietvert: atrast dzīves jēgu un mērķi, sasniegt pilnu potenciālu un izveidot sociālās saites, atklāt pozitīvu personisko un sociālo identitāti, atgūt kontroli par savu dzīvi, kā arī stratēģijas, lai pārvaldītu visas notiekošās grūtības.⁵³²

Pastāv arī sociālā darba prakses instrumenti, kurus sociālie darbinieki un klienti var izmantot, lai strādātu pie atlabšanas. Šie instrumenti atbilst Č. Rapa izstrādātam spēku modelim gadījuma vadīšanā, kas ir vērsti uz zināšanām un prasmēm, lai klients iesaistītos savā ārstēšanās procesā, pārvaldītu savu slimību un atgūtu kontroli pār savu dzīvi.⁵³³ Gadījuma vadīšanā, atlabšanas procesā svarīgi pievērst uzmanību klienta tiesībām pieņemt individuālus lēmumus par dažādiem viņa dzīves aspektiem.

Mūsdienu Garīgās veselības tiesību akti uzsver atbalstītā lēmuma (angļu val. – *supported decision*) pieņemšanu, izplatītākie atbalstītā lēmumu pieņemšanas modeļi ir iepriekšēji paziņojumi/rikojumi (angļu val. – *advance statement*), atbalsta persona (angļu val. – *nominated person*) un kopiena, pieejamie pakalpojumi, tuvinieku atbalsts un asistenti. Dažās valstīs tiek veikta arī atbalstītā lēmumu pieņemšanas programmu izveide un ieviešana, piemēram, Kanādā, Jaunzēlandē,

⁵³¹ Saleebey, D. (1997). *The strengths perspective in social work practice* (2nd ed.). New York: Longman, p. 97.

⁵³² Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (2019). *Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem*. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8362/download>

⁵³³ Moore, E. (2016). *Case management inclusive: community practice* (2nd ed.). South Melbourne, Victoria: Oxford University Press, p. 292.

Anglijā u. c., kā arī Latvijā, piemēram, minētajā organizācijā Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “ZELDA”.

Atbalstītā lēmumu pieņemšana ir personisks lēmumu pieņemšanas process, kurā persona ar grūtībām lēmumu pieņemšanā tiek atbalstīta, lai attīstītu spējas viņai pašai pieņemt lēmumus. Lēmumu pieņemšanas procesā prioritāti dod personas gribai un izvēlei. Personai sniedz nepieciešamo informāciju un palīdzību, lai tā pati varētu pieņemt lēmumus par savu dzīvi, veselības un sociālo aprūpi, finansēm un īpašumiem.⁵³⁴

Austrālijas un Jaunzēlandes praksē par atbalstītā lēmuma modeļiem tiek skaidrots, ka iepriekšējs paziņojums ir rakstveida paziņojums, kura izveides un parakstīšanas laikā persona bija vesela un kompetenta un kurā izklāstītas personas vēlmes par to, kādu ārstēšanu tā vēlētos saņemt vai nesaņemt, ja rastos kādi garīgi traucējumi. Savukārt atbalsta persona ir persona, kurai ir iespējas atbalstīt, konsultēt un aizsargāt personu intereses ārstēšanas procesā un atveseļošanās laikā. Būtiski ir nodrošināt, lai klienti un viņu ģimenes saprastu attiecīgos Garīgās veselības tiesību aktus.⁵³⁵

No spēka perspektīvas izriet, ka minētās praksē pielietojamās vadlīnijas vai instrumenti sociālajā darbā ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem veicina klienta potenciālu, autonomiju un iesaisti. Tāpat kā citi, arī šie cilvēki gribētu iespējas izvēlēties un lemt paši par savu dzīvi, tomēr garīga rakstura problēmas to visu apgrūtina, bieži arī vērojams sociālu prasmju vai iemaņu trūkums. Lai arī klientam ir garīga rakstura traucējumi, tomēr tas nebūt nenozīmē, ka viņš nevarētu pats apgūt kādas prasmes. Spēka perspektīva paredz klienta potenciāla stiprināšanu.

Mēs praksē esam novērojušas, ka darbā ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem galvenā uzmanība tiek pievērsta reāliem mērķiem un darbs vērsts uz praktiskām darbībām, ko klienti arī visvairāk novērtē. Piemēram, dzīvesvietas iekārtošana vai ikdienas uzkopšana, maltītes pagatavošana, dienas režīma un

⁵³⁴ Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (2019). *Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem*. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8362/download>

⁵³⁵ Moore, E. (2016). *Case management inclusive: community practice* (2nd ed.). South Melbourne, Victoria: Oxford University Press, p. 293.

budžeta plānošana. Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem lielākoties runā par sev aktuālo, savām vajadzībām, par ikdienas aktivitātēm vai draugiem, nevis kādiem mērķiem vai rezultātiem. Sociālā darba speciālisti palīdzības procesā, iespējams, būs vienīgie, kas pamanīs un novērtēs klienta spējas, centienus vai potenciālu. Profesionālu mērķis ir pilnveidot un attīstīt klientu dzīves prasmes, palīdzēt iekļauties sabiedrībā un paaugstināt funkcionēšanas līmeni gan personīgajā, gan sociālajā jomā. Šajā jautājumā sociālajam darbiniekam ir nozīmīga loma izvērtēt prasmes un palīdzēt tās uzlabot, tā veicinot sociālo funkcionēšanu un izaugsmi.

Cilvēki ar fiziskās veselības traucējumiem/smagām saslimšanām/neārstējamām vai nāvējošām slimībām

Darbā ar cilvēkiem ar smagām saslimšanām, fiziskās veselības traucējumiem, neārstējamu un nāvējošu saslimšanu vai smagiem zaudējumiem ir vērojams, ka šī mērķa grupa piedzīvo sevī spēju trūkumu un visbiežāk ir atkarīga no citu personu aprūpes, kas savukārt var veicināt bezpalīdzības sajūtu vai pat depresivitāti, tāpēc, pielietojot spēka perspektīvu, iespējams atklāt kādus spēkus un mazināt bezcerīguma izjūtu.

Smagu slimību vai fiziskās veselības traucējumu gadījumos var rasties tādas situācijas, kad personai ir vājš atbalsta tīkls un resursi, piemēram, salīdzinoši maz draugu. Sadarbojoties un izpētot klienta situāciju, iespējams noskaidrot, vai persona ir bijusi vientuļa līdz šim vai tomēr šāda situācija veidojusies fizisku veselības traucējumu rezultātā. Piemēram, pārceļoties uz aprūpes iestādi citā pašvaldībā, tikties ar radiem vai draugiem iznāk retāk vai pat nemaz.

Uzsākot pielietot spēkos balstītu praksi, klienti vispirms ar sociālā darbinieka palīdzību un viņa pamudināti izstāsta savu stāstu. Dzīves apstākļu un problēmu pārrunāšana ir process, kas dod iespēju dalīties arī ar sev svarīgo, veicina kontroli par savu dzīvi, procesiem un pozitīvā atklāšanu, ļauj nostiprināt kompetenci.⁵³⁶ Mūsaprāt, saruna ar sociālo darbinieku klientam ir nozīmīga, tās laikā ne tikai speciālists, bet arī pati persona var atklāt iekšējos un ārējos spēkus. Fokuss uz klienta priekšrocībām palīdz gan darbiniekam, gan klientam apjaust,

⁵³⁶ Rothman, J. (2018). *Social Work Practice Across Disability* (2nd ed.). New York: Routledge, p. 249.

ka, neskatoties uz klienta slimības nopietnību, vides trūkumiem, kas ierobežo resursus un iespējas, klientam tomēr piemīt izdzīvošanas un pielāgošanās spēja, kas savukārt aktivizē iekšējās stiprās puses.

Nozares profesionālajā literatūrā ir aprakstīts, ka ievērojama personiskā izaugsme biežāk notiek tad, kad cilvēki sastopas ar smagām slimībām, invaliditāti, nāves tuvošanos un zaudējumiem, savukārt tikšana ar to galā māca un veido jaunu uzvedību, kas arī koncentrējas uz dzīves jēgu.⁵³⁷ Dažādu pētījumu autori skaidrojuši, ka neārstējama slimība personai veicina iespēju mācīties tikt galā ar sāpēm un nāves varbūtību. Nāves tuvošanās savukārt var koncentrēt cilvēka spēkus uz dzīves jēgu un atklāt jaunas personas rakstura iezīmes. Minētais var veidot dziļu un personisku ieguldījumu vai nozīmi cilvēka pirmsnāves periodā gan personīgā sfērā, gan ģimenes sistēmā u. tml.

Mēs vēlamies atgādināt, ka darbā ar personām ar smagām saslimšanām, fiziskās veselības traucējumiem un smagiem zaudējumiem liela nozīme ir atveseļošanās procesam un veselumam, kas ir spēka perspektīvas pamatjēdzieni. Tie sevī ietver fokusēšanos uz labsajūtu, iekļaušanos un situācijas pieņemšanu, kas palīdz tikt galā arī ar grūtībām. Mēs arī saskatām, ka darbā ar minētajām mērķa grupām nepieciešams atbalsts, stiprināšana, fokuss uz esošajām funkcijām un iespējām, kas ir gan dabiska atbalsta sniegšanas sastāvdaļa, gan arī nozīmīgi spēka pamatprincipi.

Seniori jeb vecāka gadagājuma cilvēki

Saistībā ar gerontoloģisko sociālo darbu svarīgi pieminēt, ka spēka perspektīvai ir būtiska loma gan senioru pašaprūpes, neatkarības un patstāvīgās dzīves spēju un prasmju izvērtēšanā, gan arī to spēcīnāšanā. Spēka perspektīva ir viena no pieejām darbā ar senioriem un atbalsta aktīvu novecošanu un cieņas saglabāšanu visa mūža garumā.

Izvērtēšanas procesā tiek apkopota plaša informācija par vecāka gadagājuma cilvēka biopsihosociālās funkcionēšanas kvalitāti vidē, kurā viņš vai viņa dzīvo, turklāt būtisks ir ne tikai sociālā darbinieka, kas veic izvērtēšanu, skatījums, bet

---

⁵³⁷ Glicken, M. D. (2003). *Using the Strengths Perspective in Social Work Practice: A Positive Approach for the Helping Professions* (1st ed.). Boston: Pearson A & B, p. 180.

arī vecāka gadagājuma cilvēka situācijas pašizvērtējums. Šādā procesā tiek izmantotas sociālo darbinieku zināšanas par cilvēku uzvedību un arī paša seniora dzīves pieredze. Rūpīga izvērtējuma gaitā būtu jāidentificē tās jomas, kurās seniors funkcionē adekvāti, gan arī tās, kurās seniors saskaras ar būtiskām problēmām. Kad ir diagnosticēti ierobežojumi, iespējams noteikt tādu pakalpojumu, kuru mērķis būtu atbalstīt, atjaunot vai aizstāt funkcionēšanas līmeņus.⁵³⁸ Izvērtēšanu parasti veic pēc tam, kad ir notikušas kādas pārmaiņas seniora dzīvē, piemēram, pēc dzīves apstākļu maiņas vai nopietnas saslimšanas, tad izvērtēšana kalpo par pamatu, lai noteiktu, kādi atbalsta pakalpojumi varētu palīdzēt vecāka gadagājuma cilvēkiem uzturēt apmierinošu dzīvesveidu un neatkarības sajūtu, kā arī apmierināt vajadzības. Svarīgi būtu veicināt un uzturēt seniora pašnoteikšanos, atbalstīt viņa centienus piedalīties ikdienas darbībās, tā veicinot funkcionēšanas spēju saglabāšanu vai pat atjaunošanu.

Spēka perspektīvas ietvaros var piemērot palīdzības stratēģijas, lai atbalstītu senioru kontroles sajūtu un spēju funkcionēt mājas apstākļos. To var paveikt, identificējot visu nepieciešamo atbalstu un pieejamos resursus, kas līdzsvarotu pastāvošos ierobežojumus un atbilstu indivīda vēlmēm un interesēm.⁵³⁹ Senioriem daudz grūtāk ir atteikties no pazīstamas vides, no ieradumiem un citiem aspektiem pat tādos brīžos, kad būtiski ir mazinājušās viņa pašaprūpes un patstāvīgās dzīves spējas. Funkcionēšanas spēju stiprināšanu var veicināt, klientam arī nezaudējot pazīstamo un drošo vidi, dzīvesvietu. Šajos gadījumos būtu nepieciešams piesaistīt atbalstu un pielāgot dzīvesvietas vidi atbilstoši situācijai.

Līdzīgi kā darbā ar iepriekš aplūkotajām mērķa grupām, arī darbā ar senioriem spēka perspektīva lielu lomu piešķir resursu identificēšanai vai piesaistei, piemēram, reizēm klients sagaida maksimālu palīdzību un tomēr ne vienmēr atklāj citus iespēju avotus, taču izvērtēšanā tam būtu jāpiešķir būtiska nozīme un ir jāaktivizē klienta spēki. Tā spēka perspektīva vairo klienta pašnoteikšanos, izvēli, līdzdarbību un var potenciāli palīdzēt ierobežot ilgtermiņa aprūpes izmaksas.

⁵³⁸ McInnis-Dittrich, K. (2005). *Social Work with Elders: A Biopsychosocial Approach to Assessment and Intervention* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon, pp. 85–87.

⁵³⁹ Saleebey, D. (2005). *The strengths perspective in social work practice* (4th ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon, p. 169.

Atgriezoties pie sākotnējās tēmas par pieejas piemērojamību, mēs secinājām, ka sociālā darba speciālistam, pielietojot spēka perspektīvu, jāpievērš pastāvīga uzmanība klienta stāstījumiem, attiecībām un sadarbībai ar viņu, neatkarīgi no mērķa grupas, ar kuru veikts darbs. Pielietojot šo pieeju, tā rada apstākļus un paver ceļu klientu izaugsmei, iespējām un nākotnes perspektīvai.

Darbu ar klienta spēkiem var veikt dažādos veidos. Būtu labi atcerēties, ka sociālajā darbā kā resursu var aktivizēt pašu personu, piemēram, ģimenēm, kas piedzīvojušas disfunkcionālu attiecību pieredzi un atveseļošanos, pensionētiem skolotājiem vai bijušajiem atkarīgajiem ir noderīgas prasmes, kuras var izmantot gan viņu pašu, gan citu labā.

Morlijs Glikens (*Morley D. Glicken*) raksturojis spēka perspektīvas pielietojamību pašpalīdzības grupās un minējis, ka tās sastāv no spēkiem, kas ir sabiedrībā dabisks palīdzības impulss. Katrā individā ir spēks, toties grupai piemīt vēl lielāks spēku kopums. Pašpalīdzības grupas savukārt izmanto dalībnieka spējas, lai palīdzētu citiem.⁵⁴⁰ Mēs uzskatām, ka sociālajā darbā ir svarīgi identificēt un izmantot dabiskās vides spēkus. Dabiski resursi var būt brīvprātīgie palīgi, mentori, grupas, arī kopiena. Pie dabiskiem resursiem var vērsties pēc padoma un atbalsta. Kopīgu problēmu, mērķu un vēlmju vadīti cilvēki var organizēt pašpalīdzības vai atbalsta grupas, piemēram, atkarībās nonākušas personas, ģimenes, jaunās māmiņas, jaunieši, kas dzīvē vai arī interneta vidē veido grupas, kur dalās savā pieredzē vai saņem padomus, tā vairojot spēkus un spēcīnot cits citu.

Mēs vēlētos piebilst, ka nozares profesionālajā literatūrā ir aprakstīts, ka spēkos balstītā prakse notiek arī darbā ar vardarbīgiem klientiem, ar likumpārkāpējiem, upuriem, bērniem un jauniešiem un personām krīzes situācijā u. c. Taču retāk pieminētas ir tādas sociālā darba mērķa grupas kā, piemēram, geji/lesbietes, imigranti/patvēruma meklētāji vai personas ar bēgļa statusu. Šiem indivīdiem, tāpat kā jebkurai personai vai grupai, piemīt spēki, un nozīmīgi būtu pielietot iepriekš aprakstītās spēka perspektīvas metodes, balstīties uz pieejas pamatprincipiem un vērtībām un meklēt stiprās puses un spēkus.

⁵⁴⁰ Glicken, M. D. (2003). *Using the Strengths Perspective in Social Work Practice: A Positive Approach for the Helping Professions* (1st ed.). Boston: Pearson A & B, p. 90.

SPĒKA PERSPEKTĪVAS PRAKTISKAIS PIELIETOJUMS

Sociālā darba praksē Latvijā spēka perspektīva tiek aktualizēta dažādu sociālā darba studiju programmu ietvaros, prakses vietās, semināros. Piemēram, studenti izvēlas apskatīt un analizēt spēka perspektīvu ar dažādām mērķa grupām, visbiežāk akadēmiskā vai profesionālā bakalaura vai maģistra sociālā darba studiju ietvaros. Lai papildinātu zināšanas un redzeslauku par spēka perspektīvu, sociālā darba speciālistiem ir iespēja apmeklēt dažādus izglītojošos seminārus.

Plašāku pētījumu par spēka perspektīvas izmantošanu un metodisko rekomendāciju Latvijā nav. Latvijā spēka perspektīva, salīdzinot ar citām teorijām vai pieejām, ir mazāk populāra, tā netiek bieži pieminēta, bet to šobrīd aktualizē, runājot par citiem jautājumiem. Piemēram, jau piesauktā organizācija Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “ZELDA”, jautājumos par atbalstīto lēmumu un citviet.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums paredz, ka Latvijā, izvērtējot personas vajadzības pēc sociālajiem pakalpojumiem un palīdzības, jāņem vērā personas spējas un jāizvērtē sociālie un materiālie resursi.⁵⁴¹ No tā var noprast, ka sociālā darba speciālistus virza identificēt klienta resursus, stiprās puses un spējas, tomēr jāatzīst, ka nepastāv viennozīmīgas kopsakarības, ka spēka perspektīva praktiski tiktu pielietota sociālā darba praksē. Balstoties savā profesionālajā pieredzē un novērojumos, mēs saredzam – lai gan sociālā darba prakse ar indivīdu mūsdienās balstās uz klienta pašnoteikšanās veicināšanu un nepieciešamo pakalpojumu un resursu piesaistīšanu, tomēr speciālisti bieži nenoskir robežu, kad notiek gadījuma vadīšana un kādas teorijas vai pieejas tiek pielietotas.

Lai labāk izprastu spēka perspektīvas iespējas sociālā darba sistēmā Latvijā, piedāvājam sociālo gadījumu no savas profesionālās pieredzes un veiksim tā analīzi, piemērojot spēka perspektīvu. Gadījuma aprakstā minēto personu vārdi ir mainīti.

⁵⁴¹ Latvijas Republikas Saeima. (2002, 19. novembris). Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 45. pants. Sociālā darbinieka un karitatīvā sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi. *Latvijas Vēstnesis*, 168. Izgūts 2019. gada 3. decembrī no <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>

Sociālā gadījuma apraksts

Zaiga (34 gadi), neprecējusies, nestrādā, aprūpē un audzina 2 meitas (Karolīna, 5 gadi un Kristiana, 3 gadi). Katram bērnam cits tēvs. Par meitām Zaiga saņem uzturlīdzekļus no Uzturlīdzekļu garantijas fonda, saskarsmes ar bērnu tēviem ģimenei nav. Sieviete nav partnerattiecību, tomēr viņa tās ļoti vēlas. Ģimene ir Sociālā dienesta redzeslokā, ilgstoši saņem sociālo palīdzību. Zaiga regulāri kavē dzīvokļa rēķinu apmaksu. Ir piesaistīts sociālais darbinieks darbā ar ģimenēm un bērniem, jo sievietei ir parāds par īres dzīvokli un pastāv iespēja to zaudēt. Kliente stāsta sociālajam darbiniekam, ka viņai ir sliktas attiecības ar saviem vecākiem, kuri bieži viņu bērnībā atstāja novārtā, tāpēc viņa cenšas rūpēties par savām meitām un sniegt viņām vairāk iespēju, nekā pašai to bijis.

Sociālā gadījuma analīze

Pirmā tikšanās – kontakta veidošana, izvērtēšana un vienošanās par sadarbību.

Sociālais darbinieks **iepazīstas un veido kontaktu** ar Zaigu un viņas meitām, veiksmīgai tā dibināšanai **akcentē pozitīvo** no novērotā vai sadzirdētā klientes stāstījumā. Sociālais darbinieks bieži cenšas atspoguļot dzirdēto, ka klientei rūp savas ģimenes labklājība, un **izsaka komplimentus**, piemēram, par bērnu attīstību un intelektu, jo novēro, ka bērni pārrunu telpā aktīvi spēlējas, zīmē, liek puzzles. Kontakta veidošanas procesā darbinieks **vaicā klientes viedokli** un viņas aktualitātes, ko viņa vēlas un ir gatava savā dzīvē mainīt, kur viņai ir nepieciešama palīdzība u. c. lietas. Sieviete pauž satraukumu par parādiem un par to, ka bērni šobrīd pieprasa vairāk uzmanību, bieži strīdas savā starpā. Sociālais darbinieks Zaigai jautā: “Kādas ir Tavas idejas vai domas par šīm minētajām situācijām?” Kliente dalās savās pārdomās, ka situācijas ar parādiem rodas un atkārtojas, jo viņa bieži iepriecina bērnus, pērkot gardumus, drēbes un apmeklējot pasākumus, kā rezultātā viņai neatliek līdzekļu visu dzīvokļa rēķinu apmaksai. Zaiga atzīst, ka pirkt mazāk lietu bērniem nevēlas, jo to uzskata par iespēju sevi realizēt kā “labu mammu”. Savukārt viņa uzskata, ka meitu nesaskaņas liecina par to, ka viņas savstarpēji konkurē par mātes uzmanību. Kliente šobrīd saprot, ka vienai pašai ar minētajām lietām tikt galā būs grūti un ir nepieciešama palīdzība.

Sarunā speciālists akcentē klientes spēku runāt par grūtībām, ar kurām šobrīd sastopas, un mudina rīkoties, kā arī ar klienti mutiski **vienojas par turpmāko sadarbību**, tikšanās reizēm un atbalstu aktuālajos jautājumos. Sociālais darbinieks sarunā **identificē resursus, stiprās puses** un cenšas klienti uzslavēt, kā arī izsaka atzinību, piemēram, sakot: “Tu viena pati veic visus vecāka pienākumus un izrādi rūpes par bērniem, šķiet, ka Tu esi stipra un gādīga māte!” vai “Jauki, ka dalies par to, kā jūties!” u. tml.

Otrā tikšanās reize – klienta spēku izvērtējums.

Sociālais darbinieks piedāvā kopīgi pārrunāt Zaigas stiprās puses un apkārtējās vides spēkus, resursus un pašai tos pierakstīt. Veicot šo **spēku izvērtējumu**, sociālais darbinieks balstās uz iepriekš sagatavotiem dažādu kategoriju jautājumiem, kā arī atspoguļo no sava skatupunkta novēroto. Sarunā tiek atklāts, ka klientei piemīt šādi spēki:

- ✓ spēja ieklausīties citos,
- ✓ ir vērsta uz sadarbību,
- ✓ ir prasme meklēt palīdzību,
- ✓ ir laipna,
- ✓ pārdzīvo, ka mēdz būt nesavaldīga, bet prot atvainoties,
- ✓ ir pozitīva komunikācijā ar sadarbības institūcijām,
- ✓ prot ievērot vispārpieņemtās normas sabiedrībā,
- ✓ vienmēr iestājas par savu bērnu interesēm un vajadzībām,
- ✓ apzinās cēloņsakarības,
- ✓ bērni vienmēr ir kopti, aprūpēti un tiek ievērots dienas režīms,
- ✓ pievērš uzmanību bērnu attīstošām nodarbēm,
- ✓ ģimenē ir tradīcijas,
- ✓ patīk gatavot ēst,
- ✓ saņem palīdzību no draugiem un palīdz viņiem pati,
- ✓ dažreiz sazinās ar māti, kura dzīvo Nīderlandē,
- ✓ vērojams progress vairākās jomās līdzšinējās dzīves periodos,
- ✓ ir izmantojusi psihologa pakalpojumu citā pašvaldībā,
- ✓ ir iekšējs gribasspēks,

- ✓ ir vēlme atmest smēķēšanu,
- ✓ ir gaumes izjūta,
- ✓ ir humora izjūta,
- ✓ bērnībā ir apmeklējusi kori,
- ✓ patīk dejot un dziedāt,
- ✓ ir apkārtējās vides resursi (Uzturlīdzekļu garantijas fonds, sociālais dienests, Nodarbinātības valsts aģentūra, Ziedot.lv u. c.).

Pēc šāda izvērtējuma klientē vērojams pozitīvs noskaņojums, savu spēku apzināšanās un lielāka ticība sev citās dzīves situācijās. Sociālajam darbiniekam ir vieglāk turpināt gadījuma vadīšanas procesu, un atklātā informācija turpmāk palīdz stiprināt klienti. Piemēram, konsultācijā sociālais darbinieks min: “Tev ir gribasspēks, Tu jau daudz esi dzīvē paveikusi!”

Trešā konsultācija – mērķa noteikšana un uzdevumu izvirzīšana.

Sociālais darbinieks turpina noskaidrot aktualitātes ģimenē un iztaujā Zaigu, kuras no agrāk minētajām grūtībām (parādsaistības vai bērnu attiecības) viņa šobrīd visvairāk vēlētos mainīt, un atklāj, ka visvairāk kliente vēlas risināt jautājumu par parādsaistībām, jo bērnu attiecības jau ir uzlabojušās. Zaiga ar sociālo darbinieku dalās pieredzē par bērnu audzināšanu un stāsta, ka pēc iepriekšējās konsultācijas jutusies drošāka un pašpārliecinātāka mamma saviem bērniem un atcerējusies citu savu pozitīvo pieredzi, prasmes bērnu audzināšanā. Zaiga pieņem, ka iepriekš Karolīna daudz niķojusies, tomēr, kad viņa apmeklējusi psihologa konsultācijas, bija iemācījusies, ka katram bērnam ir jāvelta individuāls laiks un to kādreiz bija ļoti centusies darīt. Atsaucot atmiņā kādreiz piedzīvoto, viņa sapratusi, ka arī šobrīd visticamāk bērniem nepieciešams tas pats – nedalīta mātes uzmanība. Šobrīd Zaiga ir ieviesusi “randiņu dienas” ar katru no meitenēm. Piemēram, kamēr Kristiana guļ pusdienlaiku, viņa kopā ar Karolīnu spēlējās, sarunājas vai arī dažreiz palūdz kaimiņiem pieskatīt vecāko meitu un tikmēr ar otru dodas uz rotaļu laukumu u. tml. Sarunā sociālais darbinieks paslavē, ka kliente nonākusi pie lieliska risinājuma. Papildus atgādina un stiprina sakot: “Zaiga, es dzirdu, ka esi ieviesusi jaunus paradumus, man šķiet, ka šī ir Tava stiprā puse – spēja ieviest jaunas tradīcijas, rituālus, kas visvairāk ir vajadzīgi Tavai ģimenei!”

Saistībā ar klientes vēlmi meklēt risinājumu parādsaistību jautājumos, darbinieks mudina klienti **noteikt mērķi un plānot turpmākas rīcības**, kā arī **noskaidro iespējamus un nepieciešamos resursus**, lai mērķi īstenotu. Sociālais darbinieks mudina klienti precizēt: “Kādu mērķi Tev šobrīd būtu svarīgi sasniegt?” Zaiga apdomā un pauž: “Vēlos nomaksāt savus parādus par dzīvokli!”

Sociālais darbinieks veicina iespēju klientei pašai domāt un pieņemt lēmumus, kā uzlabot situāciju ar esošajiem parādiem, tāpēc sarunas ietvaros turpina jautāt: “Kā Tu varētu to paveikt?” Zaiga stāsta, ka viņai ir nepieciešama pašdisciplīna, jo neviens cits neapmaksās parādus viņas vietā, iespējams, būtu jābeidz pirkt bērniem tik daudz saldumu un citas lietas. Sociālais darbinieks: “Un ko Tu apņemies darīt turpmāk?”. Diskusiju ceļā Zaiga apņemas apmaksāt rēķinus, tiklīdz savā kontā saņems sociālos pabalstus, kā arī klientei tiek piedāvāts savu jauno apņemšanos iekļaut **rīcības plānā**. Piemēram, kliente uz tīras baltas lapas uzraksta trīs savus **uzdevumus**: 1. “Savlaicīgi plānot nedēļas un mēneša pirkumus.” 2. “Apmaksāt turpmākos dzīvokļa rēķinus, saņemot sociālā dienesta pabalstu katru mēnesi.” 3. “Sastādīt un ievērot atmaksas grafiku par esošajām dzīvokļa rēķinu parādsaistībām”.

Sociālais darbinieks jautā: “Kas Tev būtu vajadzīgs, lai tas izdotos? Kas Tev palīdzēs vai Tevi atbalstīs ceļā uz mērķi?”. Kliente min, ka dažreiz mēdz palīdzēt, ja viņai kādu laiku atgādina par mērķi vai arī, ja pati plānu ieraksta savā mājas kalendārā. Sarunas gaitā Zaiga ar sociālo darbinieku no minētajiem palīdzošajiem resursiem izvēlas veikt atgādinājuma pierakstus kalendārā. Speciālists un kliente savstarpēji vienojas tikties pēc divām nedēļām, lai kliente varētu pastāstīt, kā veicas ar uzdevumu izpildi. Noslēgumā sociālais darbinieks stiprina klientē pārliecību, ka apņemšanās vai turpmākie mērķi ir sasniedzami. Piemēram, sociālais darbinieks klienti stiprina sakot: “Es ticu, ka Tev tas izdosies!”

Ceturrtā tikšanās reize – atbalsts uzdevumu īstenošanā un klienta spēcīnāšana.

Sociālais darbinieks interesējas, kā klientei ir veicies ar uzdevumiem ceļā uz sākotnēji izvirzīto mērķi. Kliente stāsta, ka pirmajā nedēļā pēc tikšanās ar sociālo darbinieku ir plānojusi savu ikdienas budžetu, tomēr atzīst, ka sevi disciplinēt ir visgrūtāk, iekšēji impulsi, nogurums un bērnu kaprīzes ir tie faktori, kas bieži traucē pieturēties pie plāna. Sociālais darbinieks izsaka apgalvojumus klientei,

kas **atspoguļo viņas spēkus vai izsaka atzinības**. Piemēram, min: “Tu apzinies, ka ceļš uz mērķi nav viegls, tomēr es redzu, ka esi centīga!” Sociālais darbinieks cenšas Zaigu arī iedvesmot: “Tu jau esi spērusi pirmos soļus, centusies pieturēties pie plāna, kā arī apjautusi, kas Tev ir sagādājis grūtības, bet es redzu, ka Tu vēl joprojām tiecies uz savu mērķi!”

Piektā tikšanās un turpmākā sadarbība – atbalsts un motivācijas uzturēšana.

Darbs ar klienti tiek virzīts uz **motivācijas uzturēšanu, praktiska un psihoemocionāla atbalsta sniegšanu, nostiprinot klientes stiprās puses, resursus, prasmes u. tml.** Reizēm speciālists savu iespēju robežās piedāvā palīdzību asistēt/pavadīt klienti uz viņai nozīmīgu iestādi vai palīdz sagatavot iesniegumus vai citus dokumentus parādu piedziņas kompānijai vai komunālo pakalpojumu sniedzējiem u. c., bet neuzstāj uz palīdzību, ja kliente to nevēlas.

KOPSAVILKUMS

Kā vērojams Zaigas gadījumā, spēka perspektīva tiek atspoguļota noteiktā domāšanas veidā, attieksmē un sadarbībā ar klienti. Sadarbībā būtiska nozīme piešķirta profesionālām attiecībām, rūpēm un spēcināšanai. Nodibinot kontaktu ar klienti, sarunas kļūst padziļinātas un virzītas no klientes grūtībām uz resursiem un iespējām. Darbā ar klienti sociālais darbinieks nekoncentrējas uz problēmām, tomēr arī neignorē tās. Izrādot cieņu un ņemot vērā klientes vēlmes, viņi vienojas par sadarbību. Sarunās darbinieks klienti atbalsta un palīdz saņemties, stiprina pozitīvo paštēlu un palīdz nezaudēt cerību, un rosina rīkoties, neskatoties uz dzīves grūtībām, kurās atrodas šobrīd. Darbinieks rosina klienti domāt pozitīvi, bieži akcentē un uzsver stiprās puses, kas būtiski ietekmē klientes ticību sev un veicina aktīvu iesaisti savas dzīves uzlabošanā.

Lai gan gadījuma analizē netiek akcentēti visi tipiskie gadījuma vadīšanas posmi, tomēr spēka perspektīvu var pielietot tajos visos. Minētajā gadījumā, pielietojot spēka perspektīvu, tā tiek akcentēta izvērtēšanas posmā, kur atklāti klientes spēki, resursi, prasmes, iemaņas un talanti. Kliente aktīvi tiek iesaistīta izvērtēšanā, un tā notiek kopā. Rīcības plāns virzīts uz mērķu sasniegšanu un sadarbību, kur klientē stiprināta eksperta loma. Sociālais darbinieks komunikācijā ar klienti

pamatā uzdod atvērtus jautājumus, aicinot viņu pašu domāt par uzdevumiem un risinājumiem, nevis dod padomus vai norāda, kas viņai būtu jādara. Tas, ka kliente pati rod atbildes, nevis pasīvi saņem norādes, ir spēcinoši.

Gadījuma vadišanas procesā sociālais darbinieks klienti regulāri iesaista, mudina būt par savu dzīves ekspertu, veicina pašnoteikšanos un spēju pieņemt lēmumus. No aprakstītā gadījuma analīzes varam secināt, ka sociālais darbinieks akcentē klientes kompetenci un spējas, nevis disfunkcijas, kā arī sniedz regulāru pozitīvu novērtējumu, pauž nostāju un ticību, ka klientes ģimenes dzīve var uzlaboties.

Spēka perspektīva vairāk pievēršas attieksmei, stiprināšanai un citiem faktoriem un nenorāda noteiktus soļus, pastāv iespēja līdztekus izmantot vēl citas sociālā darba pieejas un metodes, kas arī veicina pozitīvas pārmaiņas klienta vai ģimenes situācijā.

DISKUSIJA

Pētot materiālus un analizējot iegūto informāciju, varam uzskatīt, ka spēka perspektīva sader arī ar citām teorijām, piemēram, kognitīvi biheiviorālo teoriju, uz risinājumu orientēto, resiliencees un naratīvo pieeju. Piemēram, praktizējot spēka perspektīvu, pastāv iespēja to kombinēt vai savienot ar kognitīvi biheiviorālās teorijas mērķu izvirzīšanu, kā arī naratīvās pieejas stāstījuma metodēm u. tml.

Runājot par līdzībām, gan spēka perspektīva, gan uz risinājumu orientētā pieeja var būt saistošas sociālā darba speciālistiem, jo abās atklājas sociālā darba pamatvērtības, kā arī tās koncentrējas uz klienta iespējām, pozitīvo un respektē viņa unikālo pieredzi. Savukārt resiliencees pieejā ir līdzīga nostāja par spēju atgūties pēc piedzīvotām traumām, grūtībām vai problēmām, dzīves spēka un klienta stiprināšanu.

Spēka perspektīvas principu pielietošanai nav nekādu noteiktu robežu praksē, tālab sociālie darbinieki tos var pielietot visās sociālā darba ar gadījumu pamatmetodēs: gan vispārīgajā praksē darbā ar gadījumu un psihosociālajā darbā, gan gadījuma vadišanā. Nozares profesionālajā literatūrā uzsvērts, ka šī pieeja visbiežāk lietota darbā ar indivīdu, turpretī retāk pieminēts darbs ar ģimenēm, grupām vai kopienām. Darbā ar klientu spēka perspektīva balstās profesionāļa un

indivīda sadarbības un attiecību izveidē, un individuālais darbs vieglāk ļauj klientu nostādīt savas dzīves eksperta lomā. Lai gan nereti darbā ar indivīdu ir primāra problēmrisināšana, izvirzot priekšplānā klienta grūtības, piemēram, kā tas tiek atspoguļots intervences plānos, kur fokuss ir uz problēmas akcentēšanu, tomēr jāatceras, ka problēmrisināšanas process neatspoguļo spēka perspektīvas ideju. Kā arī, neatkarīgi no institucionālajiem ierobežojumiem un nepieciešamības izmantot noteiktās veidlapas, vērtīgi būtu akcentēt nevis negatīvo, bet gan klienta spēkus, spējas, pieredzi, vidi un citus viņam svarīgus resursus.

Turpinot apskatīt ierobežojumus, svarīgi pieminēt kritisku skatījumu, pieņēmumus un pastāvošās bažas, kas attiecas uz spēka perspektīvu. Perspektīvu kritizē par pārlietu lielo klienta iedrošināšanu uz pozitīvu domāšanu un objektīvās realitātes ignorēšanu pašārstēšanās un dziedinošu ideju pozicionēšanā. Spēka perspektīvas pielietošana var ietekmēt darbinieka skatījumu vai radīt pārāk optimistisku, problēmu ignorējošu iespaidu, kas tomēr būtu galējība. Jāatceras, ka koncentrēšanās uz spēkiem neizslēdz šķēršļu apzināšanos. Iespējams, šo kritiku veicina tas, ka spēka perspektīvā nav paredzēts īpašs paņēmieni/tehnika vai iekļaušanās/intervences pasākumu kopums.

Tāpat pastāv arī ierobežojumi pieejas piemērojamībā, kas var būt saistīti ar darbinieku kompetencēm un kapacitāti. Turpmāk mēs, balstoties veiktajā analizē un savā profesionālajā pieredzē, izcelsim svarīgākās profesionālās kompetences, kas nepieciešamas sociālā darba speciālistiem, pielietojot spēka perspektīvu savā praksē:

- ✓ teorētiskās zināšanas par spēka perspektīvu,
- ✓ būt saskaņā ar spēka perspektīvas principiem un vērtībām,
- ✓ zināšanas par potenciālajiem spēku avotiem,
- ✓ spēja identificēt un izmantot klienta spēkus,
- ✓ spēja fokusēties uz pozitīvo,
- ✓ ieinteresēta un empātiska attieksme,
- ✓ aktīvās klausīšanās prasmes,
- ✓ spēja rosināt klientu dalīties savos dzīves stāstos vai pieredzē,
- ✓ klienta neatkarības un pašnoteikšanās atbalstīšana,
- ✓ prasme veicināt klientu analizēt dažādus viedokļus par vienu lietu/notikumu,

- ✓ pazemīga un sirsnīga attieksme palīdzības sniegšanas procesā,
- ✓ spēja veidot profesionāli tuvas attiecības,
- ✓ radošums un aktīvā eksperimentēšana.

Viss iepriekš nosauktais veido pamata kompetences līmeni, kas būtu nepieciešams, lai šo pieeju izmantotu atbilstoši klienta interesēm un vajadzībām. To ir arī iespējams attīstīt un pilnveidot, lai mēs ikviens profesionāli pilnveidotos, kā arī tas sekmētu klienta spēju un to potenciāla atklāšanu. Turklāt, apzinoties klientu stiprās puses un spējas, viņos tiek viesta cerība un radīta drošība, piemēram, virzīties uz pārmaiņām. Mēs pieņemam, ka sociālajiem darbiniekiem ir nepieciešama drošība un centība, lai savā praksē spētu integrēt spēka perspektīvu. Analizējot pieejamo informāciju, vērojams, ka īpaši nozīmīgi resursi ir speciālista profesionālā sevis izmantošana, pašapzināšanās un refleksijas spējas. Tas nozīmē, ka arī sociālajiem darbiniekiem pašiem ir jāidentificē savi spēki, lai efektīvi strādātu ar klientiem. Der atgādināt, ka klienta sistēmā pastāv arī citas palīdzības iespējas vai resursi un sociālais darbinieks nav vienīgais palīdzības avots klientam.

Efektīva spēka perspektīvas pielietošana notiek tad, ja sociālie darbinieki gan atspoguļo klientam viņa potenciālu, gan paši kritiski reflektē par savu darbu. Speciālistiem vienmēr pastāv izvēle kontrolēt klientu vai veicināt pārmaiņas tā dzīvē. Jo skaidrāk mēs izprotam spēka perspektīvas pamatideju – ticēt un atklāt spēkus –, jo apzinātāk to varam integrēt savā praksē ar klientu. Lai jebkurš kvalificēts sociālā darba speciālists savā praksē to spētu, var izmantot citus ārēji nozīmīgus resursus, daži no tiem ir supervīzija, kovīzija, starpprofesionāls vai institucionāls atbalsts, apmācību pieejamība.

Spēka perspektīva ir ieviesusi svarīgu papildinājumu sociālā darba domāšanā, praksē un turpina attīstīties. Arvien vairāk globālā līmenī sociālā darba profesionāļus aicina vairāk pievērst uzmanību klientu spēkiem un to izvērtēšanai. Sociālā darba praksē Latvijā uzmanība tiek pievērsta klienta stiprajām pusēm, spēkiem un resursiem, tomēr par spēka perspektīvu vērojama virspusēja izpratne, jo vēl joprojām pastāv izaicinājumi un grūtības iekļaut spēkus klienta lietā esošajos plānos (gadījuma plāni, intervences plāni u. tml.). Piemēram, sociālajam darbiniekam var būt sarežģīti iekļaut identificētās klienta spējas, spēkus vai talantus

minētajos individuālajos plānos, jo tajos akcents virzīts uz klienta problēmām, mērķiem, bet institūcijas veidlapā nav pat paredzētas sadaļas darbam ar klienta spēkiem. Izaicinājums ir arī iemācīt klientam izmantot viņa stiprās puses un tās neignorēt, bet gan strādāt ar tām.

Mēs uzskatām, ka, visticamāk, spēka perspektīvas nākotne būs atkarīga no tā, kā šo pieeju vai domāšanas veidu profesionāļi integrēs savā praksē un kā pārlicināsies par tās efektivitāti. Spēka perspektīvu nākotnē var attīstīt un pielietot daudzveidīgos sociālos pakalpojumos, piemēram, bērnu aprūpes vai korekcijas iestādēs, krīzes vai citos sociālās rehabilitācijas centros, individuālajās vai intervences programmās, kā arī pansionātos, dienas centros un citur.

1. pielikums

Klienta psiholoģisko spēku izvērtēšana⁵⁴²

KLIENTA SPĒKU IZVĒRTĒŠANA (1. KVADRANTS)

A. Izziņa

1. Redz pasauli tāpat, kā to redz daudzi cilvēki.
2. Ir sapratne par labo un slikto savas kultūras un etniskajā perspektīvā.
3. Izprot, kā viņa uzvedība ietekmē citus un kā citi ietekmē viņu. Ir saprotošs.
4. Ir atvērts dažādiem domāšanas veidiem.
5. Viegli uztver jaunu informāciju.
6. Aplūko un apsver dažādas alternatīvas problēmas risināšanā.

B. Emocijas

1. Spēj izrādīt jūtas, ja to iedrošina.
2. Izrāda mīlestību un veido tuvas attiecības ar citiem.
3. Spēj sevi kontrolēt.
4. Spēj tikt galā ar stresa situācijām.
5. Ir pozitīva attieksme pret dzīvi. Piemīt cerība.
6. Piedzīvo vairākas emocijas.
7. Emocijas atbilst noteiktām situācijām.

C. Motivācija

1. Problemātiskās situācijās neslēpjas, neizvairās vai nenoliedz tās.
2. Gatavs meklēt palīdzību un dalīties problēmsituācijā ar citiem, kuriem var uzticēties.
3. Gatavs uzņemties atbildību par savu lomu problēmsituācijā.
4. Vēlas uzlabot šī brīža un nākotnes situācijas.
5. Nevēlas būt atkarīgs no citiem.
6. Tiecas attīstīt savas zināšanas, izglītību un prasmes.

D. Prasme tikt galā

1. Ir stabils, piedzīvojot krīzes ģimenē.

⁵⁴² Saleebey, D. (1997). *The strengths perspective in social work practice* (2nd ed.). New York: Longman, pp. 118–120.

2. Ir labi organizēts.
3. Rīkojas saskaņā ar pieņemtajiem lēmumiem.
4. Ierobežotu resursu gadījumā spēj būt atjautīgs un radošs.
5. Pastāv par sevi, nevis samierinās ar netaisnību.
6. Mēģina samaksāt parādus, neskatoties uz finansiālām grūtībām.
7. Ir gatavs jaunām situācijām, ar kurām labi tiek galā.
8. Ir ticis veiksmīgi galā ar līdzīgām problēmām pagātnē.

E. Starppersonu attiecības

1. Ir draugi.
2. Tiecas saprast draugus, ģimenes locekļus un citus.
3. Atbilstoši pilda sociālās lomas (vecāka, laulātā, dēla vai meitas).
4. Ir komunikabls un draudzīgs.
5. Ir patiess.
6. Ir elastīgs un sadarbojas ar ģimeni un draugiem.
7. Ir pašpārliecināts attiecībās ar citiem.
8. Izrāda to, ka pieņem citus.
9. Ir apziņa, kā pareizi jāuzvedas un kādas ir labas manieres.
10. Ir labs klausītājs.
11. Ir pacietīgs.
12. Piemīt reālas gaidas attiecībās ar citiem.
13. Ir humora izjūta.
14. Ir apmierinātības sajūta, pildot lomas mijiedarbībā ar citiem.
15. Piemīt spēja saglabāt personiskās robežas attiecībās ar citiem.
16. Spēj piedot.
17. Piemīt raita valoda.
18. Ir godkārīgs un strādīgs.
19. Var saskatīt resursus.

12. RESILIENCES PIEEJA SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

AIGA ROMĀNE-MEIERE

20. gadsimta beigās sociālo zinātņu jomā ir ienākusi resiliencees teorija par fizisku, psihosociālu un emocionālu izdzīvošanu situācijās, kad klātesošs ir apdraudējums vai pastāv būtisku risku faktoru ietekme. Vispirms jāatzīmē, ka sociālajā darbā par resilienci tiek diskutēts gan kā par teoriju, gan kā par pieeju, gan arī kā specifisku konceptu, kas integrējams citos teorētiskajos ietvaros. Latvijā šis jēdziens ienācis samērā nesen un noteikti nav iegājies tradicionālajā teoriju sarakstā, bet to saprot vairāk kā pieeju, kas tiek izmantota darbā ar dažādām mērķgrupām. Tāpēc manā nodaļā tiks izmantoti gan teorijas, gan pieejas raksturojumi, vadoties no analizētā pirmavota, grāmatas vai pētījuma, saglabājot autoru veidoto skaidrojumu. Sociālā darba praksē Latvijā resilience kā pieeja mūsdienās tiek izmantota tikai epizodiski. Līdz ar to nodaļā vēlētos interesentus detalizētāk iepazīstināt ar pieejas izcelsmi, attīstību, galvenajiem principiem un rosināt sociālos darbiniekus pieejas elementus izmantot sociālā darba praksē. Vēsturiski sociālā darba teorijās, ikdienas praksē un pētījumos ir dominējusi fokusēšanās uz sociālajām problēmām un riskiem. Taču pēdējās desmitgadēs arvien vairāk tiek izcelti klienta resursi un iespējas, kā arī akcentētas stiprās puses. Resilience pieeja pārstāv šo virzienu un piedāvā iespēju vairāk pievērsties tām situācijām, kad indivīds, ģimene vai sociāla grupa turpina veiksmīgi funkcionēt, neraugoties uz piedzīvotajām vai joprojām pastāvošajām grūtībām, traumām, neveiksmēm, traģēdijām.⁵⁴³

Kaut arī resilience pamatos ir skaidrojoša pieeja, vieglāk izprotama kā atieksmi integrējošs skatījums uz atšķirīgajām cilvēku reakcijām, piedzīvojot

---

⁵⁴³ Lietz, C. A. (2007). Uncovering Stories of Family Resilience: A Mixed Methods Study of Resilient Families, Part 2. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 88(1), 147–155.

traumatisku pieredzi, tomēr pieejas pārstāvji pakāpeniski attīsta arī praksē izmantojamas programmas un metodes, piemēram, resilience programmas bērniem un jauniešiem. Pieeja ir izmantojama gan indivīda līmenī, gan arī darbā ar grupām un kopienu.⁵⁴⁴ Pakāpeniski parādās tādi jēdzieni kā ģimenes resilience⁵⁴⁵, kopienas resilience⁵⁴⁶, sociālā resilience⁵⁴⁷, kas skaidri norāda uz līmeņu atšķirībām. Nodaļā sniegsu ieskatu pēc iespējas dažādās pieejas teorētiskajās idejās, cerot, ka tas rosinās lasītāju meklēt papildu literatūru un izzināt ko vairāk. Neskatoties uz pieejas pieaugošo popularitāti ārvalstīs, Latvijā sociālajā darbā resilience jēdziens pagaidām ir sastopams salīdzinoši reti, ko autore saista gan ar jēdziena izpratnes un tulkošanas grūtībām, gan arī ar praktiskā pielietojuma ierobežojumiem. Jāatzīst, ka rezervētā attieksme atsevišķos gadījumos ir pamatota, jo resilience robežu elastīgums un popularitāte ļauj to nekritiski piesaukt arī nepiemērotās situācijās un izmantot komerciālos nolūkos, tā diemžēl mazinot pieejas zinātnisko pamatotību.

Jēdziens “resilience” ir starpdisciplinārs, labi pazīstams ekoloģijas, inženierzinātņu un psiholoģijas jomā. Pārnese uz tādām sociālajām zinātnēm kā sociālā politika un sociālais darbs, kur vienlīdz liela nozīme ir indivīdam un sociālās vides kontekstam, ir salīdzinoši nesena. Katrā nozarē ir vērojamas specifiskas atšķirības, kā jēdziens tiek saprasts un kā tas pielietots. Tehniskajās zinātnēs kā ilustratīvus resilience piemērus izmanto atsperes un gumijas, kas padošas ārējam spiedienam, taču tās vienmēr atgriežas iepriekšējā stāvoklī. Vides zinātnēs to saista ar gadījumiem, kad augi turpina dzīvot tiem izteikti nepiemērotos vai skarbos apstākļos. Sociālajā darbā resilience jēdziens pārņemts no psiholoģijas nozares. Jau 20. gs. 70. gados ASV psiholoģijas profesors Normans Garmezi (*Norman Garmezy*) sāka pētīt, kādas kompetences piemīt tiem bērniem, kuru attīstība noris pārsteidzoši veiksmīgi, neskatoties uz būtiskiem

⁵⁴⁴ Garrett, P. M. (2015). Questioning Tales of ‘Ordinary Magic’: ‘Resilience’ and Neo-Liberal Reasoning. *British Journal of Social Work*, 46(7), 1909–1925. doi: 10.1093/bjsw/bcv017

⁵⁴⁵ Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience* (3rd ed.). New York, London: The Guildford Press.

⁵⁴⁶ Nemeth, D. G., & Olivier, T. W. (2017). *Innovative Approaches to Individual and Community Resilience. From Theory to Practice*. London: Academic Press.

⁵⁴⁷ Hall, P. A., & Lamont, M. (Eds.). (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. New York: Cambridge University Press.

riska faktoriem, piemēram, vecāku psihiskām saslimšanām, nabadzību un citām stresa situācijām.⁵⁴⁸ N. Garmezī darbība rosināja arī kolēģus pievērst uzmanību tām situācijām, kad indivīdi, ģimenes vai sociālas grupas funkcionē veiksmīgāk nekā varētu sagaidīt, ņemot vērā tos ietekmējošos riska faktoros. Turpinot pieejas vēsturiskās attīstības izklāstu, jāpiemin arī tādi autori kā ASV psiholoģe Emija Vernere (*Emmy Werner*), kura veica ilgtermiņa pētījumu Havaju salās un analizēja augsta riska apstākļos dzimušo bērnu attīstību, un Lielbritānijas bērnu psihiatrijas profesors Maikls Raters (*Michael Rutter*), kurš padziļināti pētīja nabadzības ietekmi⁵⁴⁹.

Tā kā pirmie resilience pētnieki pārstāvēja psiholoģijas un psihiatrijas nozari, tad pētījumu rezultāti lielākoties bija orientēti uz personu psihisko veselību, tomēr pētnieku secinājumus varēja attiecināt arī uz sociālo darbu. Viens no būtiskākajiem atklājumiem bija atziņa, ka starp piedzīvotajām nelaimēm, problēmām un no tām izrietošajām sekām nepastāv universālas sakarības. Pētnieki arī secināja, ka cilvēku reakcijas uz sarežģītām un traumatiskām dzīves situācijām mēdz būt atšķirīgas – daži cilvēki uz laiku nonāk grūtībās un tomēr atgūstas, daži tādā pašā situācijā uzrāda minimālu sociālās funkcionēšanas pasliktināšanos, kamēr dažiem pēc adaptēšanās varēja konstatēt pat augstāku sociālās funkcionēšanas līmeni.⁵⁵⁰ Izņēmuma gadījumi, kad rezultāti izrādījās ievērojami labāki, nekā varētu prognozēt, bija pietiekami konfrontējoši vispārpieņemtajiem pieņēmumiem par traumatiskajām sekām. Tā daži pētnieki sāka lietot apzīmējumus “neuzvaramie” (angļu val. – *invincible*) vai “neievainojamie” (angļu val. – *invulnerable*), lai raksturotu pietiekami spilgtos izņēmuma gadījumus.

Psiholoģijas zinātnes atziņas par resilienci tiek integrētas sociālajā darbā. Tomēr vēlos uzsvērt, ka tradicionāli psiholoģijā resilience teoriju biežāk saista ar indivīda mikrolīmeni, ar personas īpašībām, prasmēm, iekšējiem resursiem,

⁵⁴⁸ Luthar, S. S. (2003). *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.

⁵⁴⁹ Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 54(1), 1–18. doi:10.15270/54-1-611.

⁵⁵⁰ Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, 23(2), 493–506.

piemēram, augstu pašapziņu, optimismu, prasmēm u. tml. Uzmanība galvenokārt tiek pievērsta cilvēka veiksmīgai sociālajai funkcionēšanai, izmantojot un stiprinot tā individuālos resursus. Psiholoģijas zinātnē resilienci definē kā “veiksmīgu adaptācijas procesu pēc pārdzīvotiem nelaimes gadījumiem, traumām, traģēdijām, draudiem un citiem nozīmīgiem stresa faktoriem”⁵⁵¹. Tā ir “spēja liekties, bet nesalūzt, spēja atgriezties iepriekšējā stāvoklī vai pat piedzīvot izaugsmi pēc negatīvas dzīves pieredzes”⁵⁵².

Sociālā darba praksē ir vērojama tendence tieši pārņemt resiliences jēdziena lietojumu no psiholoģijas nozares⁵⁵³, biežāk gan to attiecinot uz sociālo darbu ar bērniem un pusaudžiem un krīzes situācijām. Tomēr īpaši izceļams ir 1999. gadā izdots speciālais NASW (*National Association of Social Workers*) izdevums *Social Work Research*, kas veltīts resiliences pieejai. Rakstā *Risk, protection, and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice* skaidroti jēdzieni un piedāvāts resiliences pieeju izmantot sociālā darba praksē⁵⁵⁴. Kā pieejas priekšrocības rakstā minētas iespējas padziļināti izprast sociālās problēmas, to ietekmes faktorus, ka arī iespēja plānot intervenci, ņemot vērā katra gadījuma riska faktorus un aizsardzības faktorus. Jāpiebilst, ka nodaļā kā dominējošs joprojām ir indivīda un ģimenes sistēmas līmenis.

21. gs. sākumā sociālā darba profesionāļu diskusijās arvien biežāk parādās viedoklis, ka jēdziens “resilience” būtu attiecināms uz plašākām sociālām grupām, sociāliem procesiem, tajā skaitā uz sociālo politiku. Piemēram, uz etniskām grupām, kuras ikdienā piedzīvo diskriminējošu attieksmi, uz teritoriāli marginalizētām grupām, kurām nav pieejami resursi un sociālais atbalsts. Sociālās politikas līmenī jēdzienu lieto resursu un piemērotu pakalpojumu nodrošināšanas kontekstā. Skatoties no sociālā darba perspektīvas, tiek uzsvērts, ka, lai tiktu galā ar grūtībām, cilvēkam ir jābūt ne tikai iekšējiem resursiem jeb dzīvesspēkam vai dzīvotspējai, bet viņam ir arī jāsaņem atbalsts.

⁵⁵¹ *American Psychology Association* mājaslapa <https://www.apa.org/>

⁵⁵² Southwick, S. M., & Charney D. S. (2012). *Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges*. New York: Cambridge University Press.

⁵⁵³ Collins, S. (2017). Social Workers and Resilience Revisited. *Practice. Social Work in Action*, 29(2), 85–105.

⁵⁵⁴ Fraser, M., Galinsky, M., & Richman, J. (1999). Risk, protection, and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research*, 23(3), 131–143.

Uzskatu, ka pieejamo publikāciju daudzšķautņainība un diskusijas liecina par to, ka resilience teorijas un pieejas nostiprināšanās sociālajā darbā joprojām atrodas attīstības procesā gan Latvijā, gan ārvalstīs. Pieejas nostiprināšanos lielā mērā kavē saplūšana ar psiholoģijas mikrolīmeņa perspektīvu un neskaidrās robežas ar citām sociālā darba teorijām, piemēram, spēka perspektīvu vai naratīva pieeju.

Svarīgi ir atzīmēt arī to, ka, neskatoties uz jēdziena popularitāti, ne dažādu jomu profesionāļiem, ne profesionāļiem vienas jomas ietvarā nav izdevies vienoties par vienotu jēdziena “resilience” definīciju. Terminam var būt atšķirīgs saturs ar dažādiem akcentiem, kas citu teorētisku pieeju piekritējiem nereti ir pamats kritiskai attieksmei pret teoriju. Tāpēc raksta autore iesaka pirms dažādu pētījumu rezultātu, informatīvu vai metodisku materiālu izmantošanas mēģināt noskaidrot, ko konkrētā pētījuma autors vai atziņu paudējs sapratis ar jēdzienu *resilience*.

Resilience teorijas vēsturiskā attīstība ir skaidrāk uztverama, ja to skatām saistībā ar resilience izpētes attīstību (skat. 12.1. tabulu), kas iedalīta četros posmos: 1) aprakstošais periods; 2) resilience kā procesa posms, kad tiek meklētas atbildes uz jautājumu “kā”? 3) intervences programmu posms; 4) specifisku pētniecisko jautājumu posms⁵⁵⁵.

12.1. tabula. Resilience izpētes attīstība

POSMS	LAIKA PERIODS	AUTORI	POSMA RAKSTUROJUMS
Aprakstošais posms	20. gs. 70. gadi	N. Garmezi, M. Raters, E. Vernere	Definējumi, mērījumi, skaidrojumi, resilience nosacījumi. Resilience tiek analizēta indivīda līmenī, lielā mērā pievēršoties cilvēka īpašībām (psiholoģija, psihiatrija). Ietekmes faktoru identificēšana, piemēram, ģenētisko un vides faktoru ietekme uz šizofrēnijas attīstību, nabadzības un citu sociālo risku pārnese starp paaudzēm, augsta riska apstākļos dzimušo bērnu attīstība. Intervences mērķis – preventīvi novērst un mazināt riska faktoru ietekmi.

⁵⁵⁵ Masten, A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications.

POSMS	LAIKA PERIODS	AUTORI	POSMA RAKSTUROJUMS
Dinamiska procesa posms	20. gs. 80. gadi	Sanija Lutara (<i>Suniya S. Luthar</i>), Froma Volša (<i>Froma Walsh</i>), Džordžs Bonano (<i>George Bonanno</i>), Anna Mastena (<i>Ann Masten</i>)	Resilienci skaidro kā procesu vai transformācijas procesa rezultātu. Saglabājas interese par faktoriem, kas ietekmē resiliences procesu. Intervences mērķis – adaptācija un līdzsvara atjaunošana.
Intervences programmas resiliences stiprināšanai	20. gs. 90. gadi	Maikls Angars (<i>Michael Ungar</i>), Randals Bitons (<i>Randal Beaton</i>)	Fokuss uz resiliences stiprināšanu, izmantojot dažādas intervences, izmantojot pirmā un otrā posma secinājumus. Tiek attīstītas jaunas sociālo pakalpojumu programmas, kas balstās resiliences teorijā. Intervences mērķis – resiliences stiprināšana.
Specifiski, starpdisciplināri pētījumi	21. gs. sākums	M. Angars, Rebeka Hārvija (<i>Rebecca Harvey</i>) ⁵⁵⁶ , Katrīna Pantera-Brika (<i>Catherine Panter-Brick</i>) ⁵⁵⁷	Pievērš uzmanību kultūras kontekstam (piemēram, resilience jauniešu subkulturās, austrumu kultūrās), cilvēku subjektīvai resiliences izjūtai. Tiek veikti starpdisciplināri pētījumi, kombinējot sociālo darbu, ekoloģiju, socioloģiju, medicīnu u. tml.

Jāņem vērā, ka katrs nākamais posms papildina iepriekšējos, nezaudējot iepriekšējo posmu aktualitāti. Tas nozīmē, ka joprojām tiek veikti pētījumi par resiliences ietekmes faktoriem, tiek attīstīti jauni teorētiskie skaidrojumi un izstrādātas jaunas resiliences stiprināšanas programmas. Katrā nākamajā posmā resiliences definīcijas un modeļi kļūst dinamiskāki⁵⁵⁸, vairāk akcentēta dažādu līmeņu mijiedarbība un eksperimentāli kombinēti dažādi elementi.

Noslēdzot teorijas vēsturiskās attīstības raksturojumu, vēlos norādīt šī brīža aktualitāti. Pēdējo gadu publikācijās parādās izteikts uzsvars uz resiliences ekosistēmisko perspektīvu, pievēršoties dažādiem sistēmu līmeņiem, kultūras

⁵⁵⁶ Harvey, R. (2012). Young People, Sexual Orientation and Resilience. In M. Ungar (Ed.). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer, pp. 325–335.

⁵⁵⁷ Panter-Brick, C., & Eggerman, M. (2012). Understanding Culture, Resilience, and Mental Health: The Production of Hope. In M. Ungar (Ed.). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer, pp. 369–386.

⁵⁵⁸ Masten, A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications.

kontekstam, sociālās struktūras radītajai nabadzībai un nevienlīdzībai. Pazīstamākais ekosistēmiskās pieejas pārstāvis ir Kanādas sociālā darba profesors Maikls Angars (*Michael Ungar*), kura *resiliences* definējumā ir uzsvērtā **gan indivīda spēja izmantot sociālajā vidē pieejamos resursus, gan arī sociālās vides loma, nodrošinot indivīdiem plašu resursu klāstu problemātiskās situācijās**. Nereti vides ietekmes faktori daudz vairāk nekā individuālie faktori izskaidro resilienci, pat tādi acīmredzami individuālie aizsardzības faktori kā pašapziņa primāri ir saistīti ar vidi.⁵⁵⁹ Šāds skatījums visprecīzāk atklāj sociālā darba būtību.

RESILIENCES PAMATA IDEJA

Nav iespējams runāt par resilienci, analizēt to un pielietot sociālā darba praksē, neņemot vērā jēdziena savstarpēji saistītos elementus – riska faktoros, aizsardzības faktoros un veiksmīgu adaptēšanos. Atkārtoti jāuzsver, ka jēdziens “resilience” ir strauji attīstījies un šobrīd tā lietojumu var attiecināt gan uz rakstura iezīmēm, gan prasmēm, gan procesu, gan rezultātu, gan arī uz transformācijām pēc traumatiskajiem notikumiem. Nodaļas turpinājumā esmu apkopojusi dažādus jēdziena skaidrojumus:

1. **Resilience** kā cilvēka rakstura īpašības, kas palīdz tikt galā ar problēmām, grūtībām, pārvarēt krīzes situācijas, piemēram, optimisms, gatavība pārmaiņām, enerģiskums, draudzīgums, iecietība, empātija u. tml.
2. **Resilience** kā prasmes un kompetence – pašregulācijas prasmes, konfliktu risināšanas prasmes, sadarbības prasmes. Šajā izpratnē resilience tiek skaidrota kā *spēja iespējami ātrāk atkopties pēc negatīviem notikumiem, psiholoģiskām traumām*⁵⁶⁰.
3. **Resilience** kā process – reakcija uz riska faktoriem, aizsargājošo faktoru un resursu mijiedarbība ar riska faktoriem, adaptācijas process. “*Resursu izmantošanas process, lai saglabātu un uzturētu līdzšinējo labklājību.*”⁵⁶¹

⁵⁵⁹ Van Breda, A. D. (2018). Reclaiming Resilience for Social Work: A Replay to Garrett. *British Journal of Social Work*, 49(1), 272–276.

⁵⁶⁰ Svence, G. (2015). *Dzīvēsspēka kategorija pozitīvās psiholoģijas skatījumā: Attīstības iespējas*. Rīga: Zinātne.

⁵⁶¹ Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>

4. Resilience kā rezultāts – transformācija, izaugsme jeb ieguvumi no negatīvās pieredzes, “*relatīvi labs rezultāts, neskatoties uz riska situāciju piedzīvošanu*”⁵⁶².

Resiliences pieeja ir izmantojama gadījumos, kad:

- 1) **var novērot veiksmīgu adaptēšanos, sociālo funkcionēšanu vai pozitīvu transformāciju;**
- 2) **klātesoši ir riska faktori** – hroniski ilgtermiņa riska faktori jeb stresori – nabadzība, vardarbība ģimenē, destruktīvas attiecības, smagas saslimšanas, invaliditāte⁵⁶³ vai pēkšņi traumatiski notikumi (tuva cilvēka nāve, autoavārijas, darba un iztikas līdzekļu zaudējums u. c.). Tātad tā ir izdzīvošana, neskatoties uz problēmām, traģiskiem notikumiem, nevis vienkārši veiksmīga un produktīva dzīve. Iespējams, tieši nozīmīgo riska faktoru piemiršana ir radījusi teorijas mulsinošo paplašinājumu, kas jau sāk robežoties ar teorijas identitātes zudumu. Piemēram, Oksfordas vārdnīcā *resilience* skaidrota divējādi. Pirmkārt, tā ir “*substances vai objekta spēja atgriezties iepriekšējā formā; elastība*”, kas vairāk būtu attiecināms uz dažādu materiālu īpašībām; otrkārt, tā skaidrota kā “*spēja ātri atgūties pēc grūtībām; izturība*”⁵⁶⁴. Abi skaidrojumi ir pietiekami vienkārši, neitrāli, neakcentējot apdraudējumu kā pamata nosacījumu.

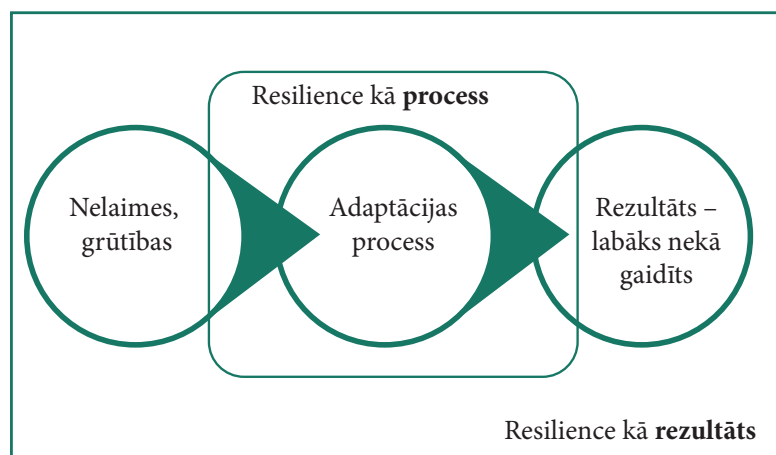
Ilustratīvi resilience kā process un kā rezultāts ir skaidrota 12.1. attēlā⁵⁶⁵, kas sākas ar grūtību jeb būtisku riska faktoru skaidrojumu, kam seko resilience process un rezultāts, kas novērš teorijas pielietošanu attiecībā uz salīdzinoši ierastām ikdienas grūtībām.

⁵⁶² Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>

⁵⁶³ Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annual Review of Public Health*, 26(1), 399–419.

⁵⁶⁴ Oxford English Dictionary. (n. d.). *Resilience*. Retrieved September 14, 2019, from <https://en.oxforddictionaries.com/definition/resilience>

⁵⁶⁵ Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 54(1), 1–18. doi:10.15270/54-1-611.

12.1. attēls. Resilience kā process un rezultāts⁵⁶⁶

Van Breda veidotajā attēlā parādās arī jēdziens “resilients”, kas tiek attiecināts uz rezultātu. Tātad atsevišķu personu, iedzīvotāju grupu vai kopienu var raksturot kā resilientu, ja ir veiksmīgi pārdzīvota nelaimes situācija vai apdraudējums. Nenoliedzot, ka jēdziens “resilients” ir izmantojams noteiktās situācijās, tomēr vēlētos **sociālajā darbā rekomendēt resilience kā procesa lietojumu**, īpašu uzmanību pievēršot **resilience procesa ietekmes faktoriem – riska faktoriem un aizsardzības faktoriem**. Ja resilience tiek uztverta kā rezultāts, tad tā vairāk ir fakta konstatācija un vairāk attiecināma uz novērtēšanas posmu. Tātad resilienceī, kas tiek definēta kā rezultāts, ir ierobežota pielietojamība.

Teorijas pamatā ir ideja, ka eksistē pietiekami bieži sastopami izņēmuma gadījumi, kad piedzīvotās nelaimes ir bijušas stiprinošas, var atjaunot cerīgas gaidas gan sociālā darba klientu grupām, gan arī pašiem sociālā darba profesionāļiem. Vairāku sabiedrībā zināmu personību dzīvesstāsti ietver atmiņas par smagu bērnību, grūtību pārvarēšanu un sadzīvošanu ar apstākļiem, ko vairums cilvēku uztvertu kā nepārvaramu nelaimi. Piemēram, Austrālijas uzņēmējs, vairāku motivējošo grāmatu autors Niks Vujačičs (*Nick Vujicic*) piedzima bez rokām un bez kājām, skolā piedzīvoja vienaudžu pazemojošo attieksmi, arī depresiju. Šobrīd N. Vujačičs, neskatoties uz fiziskajiem trūkumiem, ir viens no pasaulē zināmākajiem

⁵⁶⁶ Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 54(1), 1–18. doi:10.15270/54-1-611.

motivējošo runu autoriem, audzina četrus bērnus, attīsta savu uzņēmējdarbību. Jāatceras, ka sasniegumi nenozīmē to, ka šie cilvēki vairs nepiedzīvo grūtības. Ar tām viņi sastopas joprojām, tomēr tieši grūtību pārvarēšana rada nosacījumus viņu sasniegumiem.

Otrs spēcīgs resilience izpausmes piemērs ir izcilais austriešu filozofs Viktors Frankls (*Viktor E. Frankl*), kurš Otrā pasaules kara laikā bija ieslodzīts koncentrācijas nometnē. Atrazdamies tajā, viņš deva sev solījumu, ka turpmāk nedzīvos ar naidu pret saviem vajātājiem un pāridarītājiem, bet pret visiem izturēsies ar mīlestību, neraugoties uz to, ka ieslodzījumā viens pēc otra gāja bojā viņa radnieki un arī viņš pats bija atradies tuvu nāvei. Spēcināja šajos necilvēcīgajos apstākļos viņā bijusi pārliecība, ka “nevienam, izņemot mani pašu, nav varas pār manu iekšējo noskaņojumu. Mani var sist, var iznīcināt manu ģimeni, bet manas domas pieder man. Man ir izvēles iespēja, kā raudzīties uz šo situāciju⁵⁶⁷”. Esmu izvēlējies spēcīgus piemērus, lai nostiprinātu jau iepriekš pieminēto nosacījumu teorijas izmantošanai, – būtisku riska faktoru klātbūtni. Turklāt tas var pastāvēt gan šajā brīdī un tagadnē, gan būt kāds pagātnē piedzīvots apdraudējums.

RESILIENCES PIEEJAS GALVENIE JĒDZIENI

Terminam *resilience* nav iespējams latviešu valodā piemērot vienu universāli atbilstošu jēdzienu. Termins *resilience* ir cēlies no latīņu valodas vārda *resiliō* (tulk. – atlēkt, atliekties), taču atšķirīgās nozarēs tas jēdzieniski var ietvert arī citas izpratnes nianšes.

Angļu valodā pieejamajā dažādu zinātņu nozaru teorētiskajā literatūrā sastopams salīdzinoši daudzveidīgs jēdziena lietojums. Tas savukārt apgrūtina konsekventu šī jēdziena lietojumu. Psihologu vidū tiek izmantots jēdziens *dzīvesspēks*, *dzīvesspars* un *psiholoģiskā noturība*, politikas un valsts attīstības jomā *drošums**pēja*, piemēram, Latvijas Nacionālās attīstības plānā kā viena no prioritātēm norādīta “cilvēka drošums*pēja*”, kas saturiski atbilst resilience jēdzienam.⁵⁶⁸ Sastopami arī citi latviskojumi – *sociālā elastība*, *izturība*, *izturētspēja*, *stiprināta*

⁵⁶⁷ Frankl, V. E. (2006). *Man's Searching for Meaning*. Boston: Beacon Press.

⁵⁶⁸ Latvijas Republikas Saeima. (2013, 9. janvāris). Saeimas 2012. gada 20. decembra paziņojums “Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2014.–2020. gadam”. *Latvijas Vēstnesis*, 6. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/253919-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2014-2020-gadam>

pretestība, pielāgošanās u. c. Minētie jēdziena lietojumi vai tulkojumi latviešu valodā ir savstarpēji papildinoši, ne savstarpēji izslēdzoši. Raksta autore terminu “resilience” sociālā darba kontekstā tulko kā **sociālā dzīvotspēja**⁵⁶⁹, tomēr, ņemot vērā to, ka sociālā darba profesionāļu vidē nav vienprātības par termina latviskošanu, un respektējot šī izdevuma satura izstrādātāju un redaktoru rekomendācijas, esmu izvēlējusies šo terminu netulkot. Lai izvairītos no vienkāršošanas, es piedāvāšu dažādus galvenos jēdziena *resilience* skaidrojuma virzienus, kuros autori ļauj jēdzienu interpretēt gan teorijas, gan pieejas ietvarā:

Rezultāts, kad indivīdi vai personu grupas pēc saskarsmes ar grūtībām saglabā savu līdzšinējo labklājību. Jēdzienā “labklājība” ietvertas dažādas jomas – fiziskā un psihiskā veselība, finansiālais un materiālais nodrošinājums, cieņa un piederības izjūta u. c. Turklāt sociālās resilience teorētiķi savos pētījumos atsakās no labklājības jomu hierarhijas, jo dažādos kontekstos un iedzīvotāju grupās tā būtiski atšķiras.⁵⁷⁰ Šajā skaidrojumā resilience ir relatīvi laba rezultāta sasniegšana, neskatoties uz piedzīvotajām grūtībām.⁵⁷¹

Spēja adaptēties un reorganizēties krīzes situācijās raksturo resilienci kā procesu.⁵⁷²

Jēdzienu skaidro arī kā indivīdu un iedzīvotāju grupu spēju sadarboties organizācijās, etniskajās grupās, kopienās vai nācijās, lai uzturētu un uzlabotu to labklājību, piedzīvojot tās apdraudošus izaicinājumus.⁵⁷³

Apkopojot dažādās resilience teorētiķu pieejas, to var definēt kā **indivīda, ģimenes, grupas vai kopienas spēju adaptēties un veiksmīgi sociāli funkcionēt,**

⁵⁶⁹ Romāne-Meiere, A. (2020). Sociālā dzīvotspēja ārkārtas situācijā profesionālajā darbībā. *Sociālais Darbs Latvijā*, 1, 20.–24. lpp.

⁵⁷⁰ Hall, P. A., & Lamont, M. (Eds.). (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. New York: Cambridge University Press.

⁵⁷¹ Schoon, I. (2006). *Risk and Resilience: Adaptations to Changing Times*. New York: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511490132; Rutter, M. (2006). Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1–12. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>

⁵⁷² Folke, C. (2006). Resilience: The Emergence of a Perspective for Social-Ecological System Analysis. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267.

⁵⁷³ Hall, P. A., & Lamont, M. (Eds.). (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. New York: Cambridge University Press.

neskatoties uz piedzīvoto vai joprojām klātesošo apdraudējumu, kā arī spēju grūtību pārvarēšanas pieredzi izmantot tālākai attīstībai.

Citu jēdzienu skaidrojums

Resiliences faktori – aizsargājoši un spēcinoši ietekmes faktori, kas ļauj pārvarēt grūtības. Resiliences faktoros iedala psiholoģiskajos, sociālajos, vides, personiskajos ietekmes faktoros.⁵⁷⁴ Izmanto arī līmeņu dalījumu:

- 1) indivīda līmenī (piemēram, emocionālā pašregulācija, pašefektivitāte u. c.);
- 2) sociālajā vai ģimenes līmenī (droša piesaiste, autoritatīvs audzināšanas stils u. c.);
- 3) kopienas līmenī (droša vide, reliģiska un kultūras piederība).⁵⁷⁵

Starpkultūru pētījumos var rast atziņas, ka daži no spēcinošiem faktoriem ir atkarīgi no kultūras, piemēram, ģimenes tradīcijas, kamēr citi ir universāli – atbalstošs sociālais tīkls, izglītības un nodarbinātības iespējas.⁵⁷⁶ Resiliences faktori ir pretstats riska faktoriem, kas mazina to iespējamo negatīvo ietekmi.⁵⁷⁷

Riska faktori (angļu val. – *risk factors, adversity factors*) – ietekmes faktori, kas rada būtisku apdraudējumu. Riska faktoros iedala:

- 1) ietekmējamos (konfliktējošas attiecības, atkarības, nesavaldāmas emocijas u. c.);
- 2) neietekmējamos, kas ir ārpus personas kontroles (piemēram, tuva cilvēka nāve, dabas katastrofa, ugunsgrēks u. c.).

Otrs riska faktoru dalījums ir hroniskie un akūtie riska faktori. Hroniskajiem riska faktoriem var nebūt skaidri identificējams sākuma punkts, piemēram,

⁵⁷⁴ Kumar, U. (2017). *The Routledge International Handbook of Psychosocial Resilience*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

⁵⁷⁵ Son Hing, L. S. (2013). Stigmatization, Neoliberalism and Resilience. In P. A. Hall, & M. Lamont. (Eds.). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. New York: Cambridge University Press, p. 170.

⁵⁷⁶ Son Hing, L. S. (2013). Stigmatization, Neoliberalism and Resilience. In P. A. Hall, & M. Lamont. (Eds.). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. New York: Cambridge University Press, pp. 129–182.

⁵⁷⁷ Fraser, M. W., Randolph, K. A., & Bennett, M. D. (2000). Prevention: A Risk and Resilience Perspective. In P. Allen-Meares & C. Garvin (Eds.). *The Handbook of Social Work Direct Practice*. London: Sage Publications, pp. 89–111.

nabadzība, veselības problēmas, vecāku vardarbība, kas piedzīvota jau kopš dzimšanas. Šajā riska faktoru grupā nepastāv periods pirms risku parādīšanās. Savukārt akūtajiem riskiem ir konkrēts to sākuma punkts.⁵⁷⁸ Hronisko grūtību situācijās nav iespējama atgriešanās iepriekšējā stāvoklī. Resiliences pētnieki ir ieviesuši apzīmējumus – hronisku apstākļu radītā resilience (angļu val. – *emergent resilience*) un minimālas ietekmes resilience (angļu val. – *minimal impact resilience*), kas attiecas uz akūtām situācijām ar mazām (A. M. – sociālās) funkcionēšanas izmaiņām un ātru atjaunošanos.⁵⁷⁹

Konteksts, vide – situācijas un ārējo apstākļu ietekmes faktoru un nosacījumu kopums. Konteksts nosaka to, kas tiek uzskatīts par apdraudējumu, kas tiek akceptēts kā pietiekami labs adaptēšanās rezultāts.⁵⁸⁰ Arī resilience resursi veidojas noteiktā kontekstā, un dažādās kultūrās vai dažādos sociālos slāņos tie var būtiski atšķirties.

Resiliences trajektorija – riska un aizsardzības faktoru mijiedarbības process noteiktā laika periodā (skat. 12.2. attēlu). Pastāv atšķirīgi pamata trajektoriju iedalījumi:

Trajektorija A – tiek saglabāta relatīvi vienmērīga sociālās funkcionēšanas līkne, neraugoties uz to, ka periodā “x” tiek piedzīvotas nopietnas grūtības, vai arī grūtības ir hroniskas – gan pirms “x”, gan pēc, piemēram, nabadzība, regulāra vardarbība ģimenē. Adaptācijas procesā var parādīties svārstības, bet funkcionalitāte saglabājas normas robežās.

Trajektorija B – indivīds vai grupa funkcionē normāli, līdz sastopas ar nopietnām (visbiežāk iepriekš neprognozētām) grūtībām, kuru rezultātā sociālā funkcionēšana būtiski pasliktinās. Var būt nepieciešams atšķirīgs laika periods, lai atgrieztos iepriekšējā līmenī (piemēram, vecāku zaudējums, dažāda veida katastrofas u. c.).

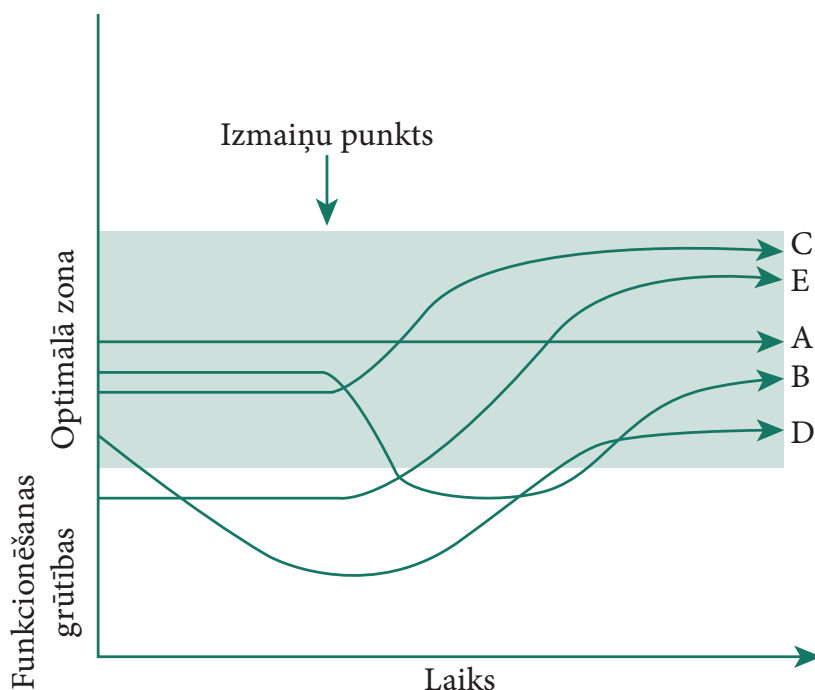
⁵⁷⁸ Bonanno, G. A., & Diminich, E. D. (2013). Annual Research Review: Positive adjustment to adversity – trajectories of minimal-impact resilience and emergent resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(4), 378–401.

⁵⁷⁹ Turpat.

⁵⁸⁰ Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38, 218–235.

Trajektorijas C un D – normalizācija, kad tiek piedāvāti resursi vai iespējas un uzlaboti dzīves apstākļi personām, kuras dzīvojušas ekstrēmā deprivācijā, hroniskās problēmās. Piemēram, novārtā pamests vai vardarbībā cietis bērns nonāk radnieku aprūpē, kur viņš ir drošībā un par viņu rūpējas.

Trajektorija E – reprezentē posttraumatisko izaugsmi, kad traumatiskā pieredze ir uzlabojusi sociālās funkcionēšanas spējas.

12.2. attēls. Resiliences trajektorijas⁵⁸¹

Ego resilience – skaidrojama kā personisko īpašību un iezīmju kopums (piemēram, resursu pietiekamība, rakstura patstāvīgums un sociālās funkcionēšanas elastība, reaģējot uz vides apstākļu maiņu⁵⁸²). Jēdzienu “ego resilience” un “resilience” būtiskākā atšķirība parādās riska faktoru kontekstā. Jēdzienu “resilience” attiecina uz dinamisku attīstības procesu, pastāv nosacījums par vērā ņemamu risku klātesamību, savukārt ego resilience ir indivīda personības iezīme, kas nav tieši

⁵⁸¹ Masten, A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications.

⁵⁸² Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543–562.

saistīta ar riska faktoriem.⁵⁸³ Ego resilience var būt viens faktoriem, kas ietekmē resilienci kā procesu. 21. gs. sākumā populārzinātniskajā literatūrā ir parādījušies izdevumi, kuros sniegti padomi, kā stiprināt resilienci, kā izaudzināt resilientu bērnu u. tml. Šajos izdevumos pamatideja balstās uz ego resilienci.

Ģimenes resilience – ģimenes sistēmas spēja adaptēties un funkcionēt, neskatoties uz esošajām grūtībām. Jāņem vērā, ka ģimene pati par sevi var būt gan aizsargājošs, gan riska faktors. Ģimenes dzīvotspējas modeli (*Family Resilience model*, FRM) tiek izdalītas ģimenes adaptīvās sistēmas – emociju sistēma (angļu val. – *emotion system*), kontroles sistēma (angļu val. – *control system*), nozīmju sistēma (angļu val. – *meaning system*), uzturēšanas sistēma (angļu val. – *maintenance system*), stresa reakcijas sistēma (angļu val. – *stress response system*).⁵⁸⁴

Froma Volša (*Froma Walsh*) izdala konkrētus ģimenes resilience elementus, kas veido trīs lielākas grupas:

- 1) pārliecība (angļu val. – *belief system* – nozīmes veidošana, pozitīvas gaidas, garīgums);
- 2) organizatoriskie procesi (savstarpējais atbalsts);
- 3) komunikācijas process (skaidra informācija, dalīšanās ar emocijām, sadarbība problēmu risināšanā).⁵⁸⁵

Elementi, kas tiek identificēti kā problemātiski, ir iekļaujami sociālā darba intervences plānā. Šo elementu attīstīšana veicina ģimenes resilience stiprināšanu kopumā.

Sociālā resilience – plašākas iedzīvotāju grupas spēja pārvarēt būtisku apdraudējumu. Jēdziens attiecas arī uz cilvēku spēju izveidot un uzturēt attiecības ar sabiedrību, kas var palīdzēt pārvarēt piedzīvoto traumatisko pieredzi.⁵⁸⁶ Sociālā resilience mūsdienās ir cieši saistīta ar pilsonisko sabiedrību, tā ir “grupas vai

⁵⁸³ Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543–562.

⁵⁸⁴ Henry, C. S., Morris, A. S., & Harrist, A. W. (2015). Family Resilience: Moving into the Third Wave. *Family Relations*, 64(1), 22–43. <https://doi.org/10.1111/fare.12106>

⁵⁸⁵ Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience* (3rd ed.). New York, London: The Guildford Press.

⁵⁸⁶ Kumar, U. (2017). *The Routledge International Handbook of Psychosocial Resilience*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

kopienas spēja tikt galā ar ārējiem riska faktoriem un traucējumiem, kas rezultējas kā pārmaiņas sociālās, politiskās vai ekoloģiskās vides jomā”⁵⁸⁷.

RESILIENCES PIEEJAS PRINCIPI

Līdzīgi kā pastāv variācijas resiliences teorijas definējumos, arī principu raksturojumos dažādu pētījumu, rakstu, monogrāfiju, priekšlasījumu autori akcentē atšķirīgus aspektus. Esmu izvēlējusies tos principus, kuriem ir tieša sasaiste ar sociālā darba praksi.

- ✓ **Multidimensionalitāte.** Individīdi, ģimenes vai sociālās grupas var demonstrēt kompetenci vienā jomā, kamēr citā var būt novērojamas grūtības. Piemēram, pētot vardarbībā cietušos bērnus, tika atklāts, ka gandrīz divām trešdaļām bērnu nebija problēmas akadēmisko sasniegumu jomā, tomēr tikai 21 % bērnu uzrādīja sasniegumus sociālo kompetenču jomā.⁵⁸⁸ Ir cilvēki, kuriem ir vieglāk risināt problēmas profesionālajā jomā un darba attiecībās, bet daudz grūtāk ģimenē, kur parādās emociju komponenti. Spēja tikt galā ar grūtībām var atšķirties arī dažādos vecumposmos. Dažiem ir bijis vieglāk izdzīvot pusaudžu gadus, kad ir izmantojama cita izdzīvošanas stratēģija salīdzinājumā ar brieduma gadiem darba kolektīvā. Šī principa ievērošana mazina paļaušanos uz vispārīgiem pieņēmumiem un saglabā atvērtību atšķirīgām pieredzēm.
- ✓ **Konteksta nozīme.** Uz resilienci nav iespējams attiecināt universālus apgalvojumus, jo vienmēr ir jāņem vērā katra konkrētā gadījuma individuālais konteksts. Piemēram, vecāku šķiršanās parasti tiek uztverta kā riska faktors, taču pietiekami bieži ir sastopami pretēji gadījumi, kad šķiršanās mazina trauksmi, konfliktus ģimenē un vardarbību pret bērniem.⁵⁸⁹ Tieši konteksts ļauj labāk izskaidrot un izprast problemātisku uzvedību, piemēram, agresija var būt sava veida izdzīvošanas stratēģija.

⁵⁸⁷ Adger, W. N. (2000). Social and Ecological Resilience: Are They Related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347–364.

⁵⁸⁸ Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543–562.

⁵⁸⁹ Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annual Review of Public Health*, 26(1), 399–419.

- ✓ **Ciena pret atšķirībām, reaģējot uz apdraudējumu.** Vienā un tajā pašā situācijā cilvēki mēdz reaģēt dažādi – ir daļa, kas salūzt, bet citi spēj atrast sevī spēku, lai turpinātu dzīvot. Turklāt reizēm tieši neveiksmīga vai pat traģiska pieredze var mudināt cilvēkus mainīt savus līdzšinējos paradumus. Tomēr izņēmuma gadījumus, kad cilvēki spējuši tikt galā ar smagām grūtībām, nevaram izvirzīt kā normu, kurai būtu jāspēj līdzināties arī citiem, kas piedzīvojuši līdzīgas grūtības.
- ✓ **Ietekmes faktoru mijiedarbības dinamika.** Reti ir gadījumi, kad pastāv tikai viens riska faktors, tie parasti viens otru papildina. Arī vairāki aizsargājošie faktori atrodas mijiedarbībā ar riska faktoriem. Sociālais darbinieks var tikai aptuveni prognozēt šo faktoru potenciālo dinamiku.
- ✓ **Ekvifinalitāte jeb alternatīvu akceptēšana.** Vienu un to pašu rezultātu iespējams sasniegt dažādos veidos, piemēram, izglītība ir iegūstama ne tikai ierastajā formālās izglītības sistēmā, un mēdz būt arī tādas situācijas, kad piemērotāka ir tālmācība.
- ✓ **Kultūras sensitivitāte.**⁵⁹⁰ Sociālā darba praksē šis princips izpaužas kā uzmanības pievēršana kultūras atšķirībām, tajā skaitā tam, kā dažādās kultūrās tiek uztvertas grūtības, problēmas un pietiekami laba dzīve. Princips ir īpaši svarīgs sociālajā darba ar etniskajām grupām, bēgļiem un patvēruma meklētājiem.

RESILIENCES PIEMĒROJAMĪBA UN METODES

Atbilstoši resilience definējumam pieeja ir piemērota mērķa grupām, kas piedzīvojušas vai joprojām piedzīvo grūtības jeb apdraudējumu un kuru sociālās funkcionēšanas spējas, neraugoties uz risku klātbūtni, ir pietiekami labas. Piemēram, bērni, pusaudži un jaunieši, kas pakļauti sociālās atstumtības riskam, t. sk. ielu jaunieši. Tās var būt arī ģimenes, kas piedzīvo kāda ģimenes locekļa smagu saslimšanu vai nāvi, personas, kuras piedzīvojušas vardarbību.

⁵⁹⁰ Ungar, M. (2008). Putting resilience theory into action: Five principles for intervention. In L. Liebenberg, & M. Ungar (Eds.). *Resilience in action*. Toronto: University of Toronto Press, 17–38.

Pieeja bieži tiek kombinēta ar citam teorijām un pieejām, kas palīdz saskatīt tās praktisko pielietojamību.

Kombinējot ar attīstības teorijām, galvenā uzmanība tiek pievērsta bērnu, pusaudžu un jauniešu vecumposmam, kad attīstība notiek visstraujāk, un tiek piedāvāti dažādi resiliencees stiprināšanas modeļi. Profesors Kenets Ginsburgs (*Kenneth R. Ginsburg*) ir izstrādājis vienu no šādām programmām, kas balstās uz septiņiem C elementiem, kas attīstāmi pusaudžiem un jauniešiem (angļu val. – *confidence, competence, connection, character, contribution, coping, control*)⁵⁹¹:

- C – **competence (kompetence)** – spēja efektīvi pārvaldīt situāciju. Spēja rodas pieredzes rezultātā, attīstot konkrētas prasmes, kā arī piedzīvojot sekas savām izvēlēm.
- C – **confidence (pārliecinātība)** – balstās uz kompetenci. Pārliecinātība tiek iegūta, demonstrējot kompetenci reālās dzīves situācijās. Tā nav tikai ar uzslavām un uzmundrinājumiem stiprināta pašapziņa, drīzāk reālu grūtību pārvarēšanas rezultāts.
- C – **connection (saikne/attiecības)**. Pusaudžiem, kuriem ir ciešas attiecības ģimenē, ar draugiem, skolā un apkaimē, ir lielāka drošības un stabilitātes izjūta. Viņi lielāku nozīmi piešķir vērtībām un, sastopoties ar grūtībām, retāk rīkojas destruktīvi. Jaunākā vecumposma bērniem ļoti būtiska ir piesaiste kādam no ģimenes locekļiem; pusaudžu vecumā drošības un piederības sajūtu var sniegt grupa.
- C – **character (raksturs)**. Lai veiktu pareizās izvēles un justos stabili, pusaudžiem ir jāspēj atšķirt, kas ir labs un kas ir slikts. Pusaudži un jaunieši, kas vairāk orientējas uz nākotnes mērķiem, ir gatavi ne tikai vairāk pūlēties, bet arī izdarīt pareizās izvēles jau šajā vecumā.
- C – **contribution (ieguldījums)**. Pusaudži, kuri ir izjutuši gandarījumu, ieguldot savu darbu, laiku un enerģiju kopīgam labumam, vairāk saskata dzīvē jēgu un notiekošā nozīmi, ir vairāk motivēti darboties. Veicot brīvprātīgo darbu, jaunieši labāku padara ne tikai apkārtējo pasauli, bet

⁵⁹¹ Ginsburg, K. R., & Jablo, M. M. (2015). *Building Resilience in Children and Teens: Giving Kids Roots and Wings* (3rd ed.). Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics.

arī pilnveido savas personīgās kompetences, ceļ pašapziņu, skaidrāk spēj atšķirt labu no slihta, kā arī nostiprina atbildības izjūtu.

C – coping (grūtību pārvarēšana). Pusaudži, kuri ir iemācījušies tikt galā ar ikdienas stresu, vieglāk pārdzīvo arī smagākas nelaimes. Lai izdzīvotu konkrētā situācijā, jaunieši nereti kā sev noderīgas atrod stratēģijas, kas sabiedrībā kopumā nav akceptējamās, piemēram, pastiprināta apreibinošo vielu lietošana ir veids, kā aizmirst grūti izturamo realitāti. Viens no programmu uzdevumiem ir atrast un attīstīt mazāk destruktīvas stratēģijas.

C – control (kontrolē). Ja visus lēmumus pieņem vecāki vai sociālie darbinieki, pusaudzīm zūd iespēja saprast, kas ir kontrole. Pusaudzis šādā situācijā kontroli uztver kā kaut ko ārpus sevis esošu, kaut ko tādu, kas viņu neskar. Nav jēgas neko darīt, jo tas tāpat neko neietekmēs. Resilients pusaudzis pazīst kontroles sajūtu, apzinās, ka viņa lēmumi un rīcība ietekmē rezultātu.

Katrs sociālais darbinieks var īstenot dažādas aktivitātes un izmantot atšķirīgas metodes, kā stiprināt bērnus vai pusaudžus, tomēr tam ir jābūt skaidram un mērķtiecīgam procesam, apzinoties, kurš no septiņiem K. Ginsburga piedāvātajiem “C” elementiem jāstiprina.

Ikdienas darbā ar pusaudžiem un jauniešiem sociālajiem darbiniekiem var noderēt kontroljautājumi pašrefleksijai (skat. 12.2. tabulu), kas var būt pielāgojami arī darbam ar citām mērķa grupām.

Kombinācija ar attīstības teorijām ir ienesusi **piesaistes personas** akcentēšanu resiliences teorijā. ASV pētniece E. Vernere analizēja un vērtēja to bērnu dzīves, kas auguši augsta riska apstākļos, piemēram, ģimenē ir bijušas alkohola un citu vielu atkarības, vardarbība vai vecāki ar psihiskām saslimšanām. E. Vernere secināja, ka resilientiem bērniem, kas izauga par veselīgi funkcionējošiem pieaugušajiem, bija vismaz viena persona, kas viņus patiesi atbalstīja un kalpoja kā paraugs, kam līdzināties.⁵⁹² Parasti vecāki un vecvecāki ir pirmie paraugi, kuru bērns sāk atdarināt, taču vēlāk šo lomu var ieņemt citi bērna dzīvē satiktie

⁵⁹² Werner, E. E. (1993). Risk, resilience and recovery. Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 5(4), 503–515.

12.2. tabula. Jautājumi pašrefleksijai darbā ar pusaudžiem un jauniešiem

Kompetence	<p>Vai es palīdzu pusaudžim fokusēties uz viņa stiprajām pusēm? Ko es pamanu vairāk – sasniegumus vai kļūdas? Vai kļūdas gadījumā spēju koncentrēties uz konkrēto epizodi, “nelasot morāli” par visām līdzšinējām neveiksmēm? Vai es komunicēju veidā, kas stiprina pusaudzi un iedrošina viņu pieņemt lēmumus? Vai es ļauju kļūdīties un no tā mācīties, vai arī cenšos pasargāt sevi un pusaudzi no visām neveiksmēm? Vai es viņu saredzu kā spējīgu tikt galā ar dzīves grūtībām? Ja grupā (vai ģimenē) ir vairāki jaunieši, vai es pamanu viņu visu stiprās puses, resursus un talantus?</p>
Pārlicība	<p>Vai es pietiekami skaidri paužu to, ka sagaidu vislabāko (tas attiecas nevis uz sasniegumiem, bet personības kvalitātēm – godīgumu, laipnību, solījumu turēšanu u. tml.) Vai es palīdzu saskatīt, ko viņš ir izdarījis pareizi vai nepareizi? Vai es saskatu bezpalīdzīgu bērnu, vai arī personu, kas mācās dzīvot reālajā pasaulē? Vai es pamanu brīžus, kad pusaudzis bez īpašas ārējas motivēšanas ir rīkojies atbildīgi, laipni pret citiem, izpalīdzīgi? Vai es iedrošinu pacensties vairāk, jo esmu pārliecināts par viņa spējām? Vai manas gaidas ir reālas? Vai man izdodas izvairīties no kaunināšanas par neveiksmēm?</p>
Saikne, attiecības	<p>Vai es radu fiziski un emocionāli drošu vidi? Vai es pieņemu, ka tieksme pēc neatkarības un patstāvības ir normāls personības attīstības process? Vai es ļauju izpaust visa veida emocijas, tajā skaitā negatīvas? Vai mēs darām visu iespējamo, lai atrisinātu savstarpējos konfliktus? Kā es reaģēju, ja pusaudzis veido ciešas attiecības arī ar citiem cilvēkiem?</p>
Raksturs	<p>Vai es palīdzu pusaudžim saprast, kā viņa uzvedība ietekmē apkārtējos (gan pozitīvi, gan negatīvi)? Vai es palīdzu pusaudžim ieraudzīt sevi kā personu, kas var palīdzēt arī citiem? Vai es ļauju pusaudžim pašam izvērtēt, kuras vērtības ir svarīgas tieši viņam? Vai ar savu rīcību un attieksmi demonstrēju, ka pārējie apkārtējie un viņu vajadzības ir svarīgas? Vai man pašam izdodas izvairīties no stereotipiem, rasisma, no naidīguma vairošanas?</p>
Ieguldījums	<p>Vai esmu paudis pārlicību un ticību, ka pusaudzis var pozitīvi ietekmēt pasauli? Vai es palīdzu pusaudžim saskatīt iespējas padarīt pasauli labāku? Vai stāstu par pieaugušajiem, kuri veic darbus, kas uzlabo dzīvi pārējiem? Vai es pats rādu piemēru, brīvprātīgi darbojoties citu labā?</p>
Grūtību pārvarēšana	<p>Vai es palīdzu pusaudžim atšķirt reālu krīzes situāciju no iekšējas trauksmes? Vai es pats demonstrēju konstruktīvas stratēģijas, kā tikt galā ar stresu? Vai es pamanu, ka daļai jauniešu problemātiska uzvedība ir veids, kā tikt galā ar stresu un negatīvām emocijām? Vai es racionāli plānoju problēmas risināšanas soļus vai vairāk tomēr reaģēju emocionāli?</p>
Kontrole	<p>Vai es palīdzu pusaudžim saprast, ka katrai rīcībai un izvēlei ir sekas? Vai es palīdzu saskatīt sasniegumus, kas ir rezultāts ieguldītajam darbam vai konkrētām izvēlēm? Vai es pats pieņemu, ka neviens nevar ietekmēt visus apstākļus, taču vienmēr varam izvēlēties, kā uz tiem reaģēt? Vai es izmantoju disciplinēšanu kā veidu, lai pusaudzis saprastu, ka katrai rīcībai ir konkrētas sekas? Vai saprotu, ka disciplīna nav sods un kontrole?</p>

cilvēki – radnieki, skolotāji, treneri, kaimiņi. Tikpat labi tie var būt cilvēki, kas nekad nav satikti, piemēram, slaveni sportisti, mūziķi, tēli no vēstures, filmu un grāmatu varoņi. Jauniešu sociālo pakalpojumu programmās par paraugu nereti kļūst mentori vai citi darbinieki. Resiliences teorija atgādina, ka piesaistes personai vai paraugam nav jābūt perfektam, arī šai personai ir savas stiprās un vājās puses. Mentors drīkst nezināt, kļūdoties, būt noguris, nomākts u. tml. Jaunietim ir iespēja vērot, kā mentors pats tiek galā šādos brīžos.

Starptautiski un arī Latvijā ir izveidota virkne veiksmīgu mentoru programmu, taču pētījumi atklāj, ka efektīvāka ietekme ir pozitīviem piemēriem no radu loka vai personām no jauniešu ikdienas sociālās vides.⁵⁹³ Ja tādi nav pieejami, tikai tad mentora lomā uzņemas programmu vai projektu darbinieks, taču tad kā galvenie trūkumi parādās ierobežotais laiks un enerģija, ko iespējams veltīt jaunietim. Personai no malas ir tikai virspusējs priekšstats par jaunieša ģimenes sistēmas funkcionēšanu, paradumiem un vērtībām. Pētījumi liecina, ka būtiskas izmaiņas ir sagaidāmas tikai tajos gadījumos, ja mentora un jaunieša attiecības tiek uzturētas ilgāk nekā gadu.⁵⁹⁴

Pārejot no individuālās uz ģimenes un sociālo resilienci, teorija visbiežāk tiek kombinēta ar sistēmisko pieeju. Ar problēmām un grūtībām ir jātiek galā ne tikai katram indivīdam atsevišķi, bet arī ģimenes sistēmai kopumā. F. Volša ir definējis sociālā darba praksē izmantojamas vadlīnijas ģimenes resiliences stiprināšanai⁵⁹⁵:

1. Savstarpēja cieņa un visu ģimenes locekļu vērtības apzināšanās.
2. Pārlicības stiprināšana, ka kopīgiem spēkiem grūtības ir vieglāk pārvaramas.
3. Cieņpilnas valodas lietošana un cilvēcīga attieksme pret katra ģimenes locekļa problēmām. Tā ir arī pieņemšana attieksme pret pastāvošajām grūtībām, kas mazina kauna, vainas sajūtu un fokusēšanos uz patoloģijām.

⁵⁹³ Southwick, S. M., Morgan, C. A., Vythilingam, M., & Charney, D. S. (2006). Mentors Enhance Resilience in At-Risk Children and Adolescents. *Psychoanalytic Inquiry*, 26(4), 577–584.

⁵⁹⁴ *The Chronicle of evidence-based mentoring*. Retrieved from <https://www.evidencebasedmentoring.org/mentoring-research/>

⁵⁹⁵ Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience* (3rd ed.). New York, London: The Guildford Press.

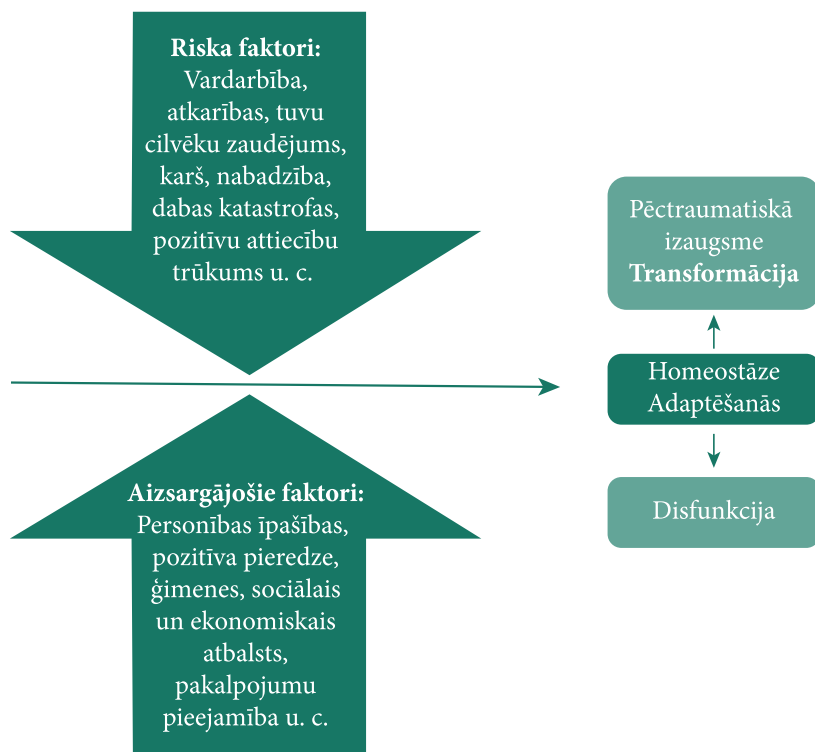
4. Drošas vides radišana ģimenē, lai ģimenes locekļiem būtu iespējams savā starpā dalīties ar sāpēm, šaubām un izaicinājumiem. Tā ir veidojama, pilnveidojot komunikāciju un izrādot līdzjūtību par zaudējumiem, ciešanām un pārbaudījumiem.
5. Pievērst pašu ģimenes locekļu uzmanību ne tikai problēmām, trūkumiem, ierobežojumiem, bet arī identificēt un attīstīt stiprās puses, resursus, talantus.
6. Attīstīt potenciālu pārvarēt izaicinājumus.
7. Mobilizēt plašāka radu loka, kopienas un jebkurus citus pieejamos resursus – veidojot atbalsta komandu ģimenei.
8. Skatīties uz krīzēm un izaicinājumiem kā iespēju mācīties un piedzīvot izaugsmi. Integrēt neveiksmīgo pieredzi.
9. Uzmanības pārslēgšana no problēmām uz iespējām (pārvērtēt dzīves prioritātes, stiprināt attiecības, iesaistīties jēgpilnās nodarbībās, pievērst uzmanību nākotnes cerībām un sapņiem).

Reaģējot uz kritiku par fokusēšanos tikai uz indivīda resiliences stiprināšanu mikrolīmenī, atstājot novārtā strukturālos šķēršļus, resiliences teorija sociālajā darbā arvien vairāk tiek kombinēta ar ekosistēmisko pieeju, kas saskan ar sociālā darba pamata konceptu “cilvēks vidē”. Kombinējot ar ekosistēmisko pieeju, lielāks akcents tiek likts uz resursiem, kas pieejami ne tikai mikro, bet arī mezo un makrolīmenī, uz resiliences procesiem grupu līmenī, kā arī uz marginalizētam iedzīvotāju grupām.

Resiliences līdzsvaru atspoguļojošais modelis (skat. 12.3. attēlu) ir pielietojums situācijas un resursu izvērtēšanā. Ekosistēmiskajā pieejā gan riska, gan aizsargājošos faktoros ietver virkni situācijai atbilstošu vides ietekmes faktoru, piemēram, pakalpojumu pieejamību.

Resiliences līdzsvara modelis ļauj sociālajam darbiniekam identificēt galvenos ietekmes faktoros dažādos līmeņos. Atkarībā no sociālā darba mērķa grupas un konteksta ietekmes faktori var būt ļoti atšķirīgi. Autore piedāvā tikai vienu no iespējamajiem variantiem. Šāda ietekmes faktoru mijiedarbības vizualizācija ļauj arī klientam pašam saskatīt viņa situāciju un aktīvi līdzdarboties turpmākā intervences plāna veidošanā un izmaiņu novērtēšanā.

Intervences posmā ir iespējams izmantot kādu no izstrādātām programmām, kas vērstas uz resilience stiprināšanu. Arī intervences plānā var iekļaut kādu no teorijas komponentiem, piemēram, konkrētu ietekmes faktoru stiprināšanu vai mazināšanu. Kā vienu no svarīgiem resilience komponentiem vēlos izcelt pašnoteiktības stiprināšanu, kas dod pārliecību, ka situācija ir pārvaldāma un grūtības ir risināmas.

12.3. attēls. Resilience līdzsvara modelis⁵⁹⁶

RESILIENCES PIELIETOJUMS LATVIJĀ

Jau nodaļas sākumā pieminēju, ka resilience pieeja sociālā darba praksē Latvijā tiek izmantota epizodiski. Kā stabilu pieeju to savā darbā izmanto biedrība “Resilience centrs”. Viens no biedrības darbības virzieniem ir “*nodrošināt resilience pieejas attīstību un izpratnes nostiprināšanos Latvijā un Eiropā, izmantojot*

⁵⁹⁶ Modelis modificēts pēc: Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is Resilience? *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56(5), 258–265.

neformālās izglītības metodes”⁵⁹⁷. Biedrība katru gadu Rīgā īsteno sociālās rehabilitācijas programmu jauniešiem ar uzvedības traucējumiem DARI, kurā ar sociālā dienesta nosūtījumu tiek iesaistīti 15 jaunieši vecumā no 13 līdz 18 gadiem ar uzvedības un saskarsmes traucējumiem, kā arī viņu piesaistes personas.⁵⁹⁸ Pakalpojuma mērķis ir mazināt jauniešu uzvedības un saskarsmes grūtības, to izraisītās sekas, kā arī veicināt jauniešu piesaistes personu izpratni par jauniešu vajadzībām, tādējādi uzlabojot saskarsmi ģimenē un mazinot konflikta situācijas skolā vai citās publiskās vietās. Resiliences pieeja parādās ne tikai programmas darbinieku attieksmē pret jauniešiem, viņu dzīves situācijām un attiecību veidošanā, bet arī nodarbību saturā. Viena no programmas aktivitātēm ir ”Resiliences skola” un nodarbības balstās uz šādiem resiliences pīlāriem:

- ✓ Reālistiska optimisma attīstīšana.
- ✓ Situācijas pieņemšana.
- ✓ Fokusēšanās uz potenciālo risinājumu.
- ✓ Atbildības uzņemšanās par savu dzīvi un izvairīšanās no upura lomas.
- ✓ Atbalsta tīkla veidošana.
- ✓ Atbalsta sniegšana citiem.
- ✓ Stratēģijas plānošana nākotnes izaicinājumu pārvarēšanai.

Katras nodarbības noslēgumā dalībnieki darba lapās veic novērtējumu, lai noteiktu, kurš no uzskaitītajiem pīlāriem konkrētās nodarbības laikā ir stiprināts. Aktuālās jauniešu tēmas tiek saistītas ar pīlāriem ne tikai grupu nodarbībās, bet arī citās programmas aktivitātēs – prasmju un praktisko iemaņu apguves darbnīcās, izbraukuma treniņos, mentora pakalpojuma laikā, kā arī individuālās sociālā darbinieka un psihologa konsultācijās. Lai veidotu atbalsta tīklu programmā, tiek veicināta arī ģimenes locekļu un draugu iesaiste atsevišķu aktivitāšu īstenošanā.

Biedrība 2020. gadā īstenoja projektu ”Dzīves spēka pieeja jauniešu līdzdalības veicināšanai”, kura ietvaros aktualizēja līdzdalības lomu ne tikai indivīda mikrolimenī, kad jauniešis iesaistās savas personiskās dzīves kvalitātes uzlabošanā, bet arī līdzdarbojas apkārtējās sabiedrības labklājības veicināšanā. Tas tika īstenots,

⁵⁹⁷ Biedrības ”Resiliences centrs” mājaslapa <http://resilience.lv/>

⁵⁹⁸ Blaževiča, D. (2020). Sociālā pakalpojuma pielāgošana ārkārtējās situācijas apstākļiem. *Sociālais Darbs Latvijā*, 1, 34.–36. lpp.

iesaistoties NVO darbībā, realizējot savas iniciatīvas, veicot brīvprātīgo darbu. 2018. gada projektu ietvaros biedrība izstrādāja arī rokasgrāmatu “Sociālā riska jauniešu iesaiste brīvprātīgajā darbā. Resiliences pieeja”, kurā brīvprātīgais darbs tiek izcelts kā jauniešu dzīvotspējas stiprināšanas iespēja.

Sociālās jomas profesionāļiem biedrība 2019. gada rudenī organizēja konferenci “Atrodi sevī Dzīvesspēka pieeju”, kurā tika iekļautas tādas tēmas kā “Dzīvesspēka pieejas fenomens grupu darbā ar pusaudžiem un jauniešiem”, “Resiliences pieeja: piedošanas spēks traumas ārstēšanā”. Konferences organizēšanā un darbinīcu vadīšanā tika iesaistīti jaunieši, kuri ir piedalījušies kādā no biedrības programmām un vēlas arī turpmāk aktīvi līdzdarboties, un ir gatavi dalīties ar savu pieredzi. Konferences laikā tika demonstrētas infografikas ar jauniešu citātiem, viens no piemēriem:

“Savā pusaudžu vecumā man bija ļoti grūti. Likās, ka nevaru atrast kopīgu valodu ar pieaugušajiem. Jo viņi domāja, ka zina un saprot vairāk par mani, un mūžīgi bāza savu degunu, kur nevajag. Uz tā visa pamata izauga liels konflikts. Man vienmēr atkārtoja frāzi: “Man arī bija tik daudz gadu kā Tev”. Godīgi sakot, mani tas šausmīgi tracināja. Bet ar katru gadu es aizvien vairāk sapratu, ka pieaugušie nemaz nav tik slikti un neciešami. Es sapratu, ka viņi dara visu nepieciešamo, lai es neieklātu nepatīkšanās. Viņi tiešām darija to labāko manis labā, un šodien es viņiem esmu par to pateicīgs! Protams, ka visi pieaugušie nav vienādi. Man paveicās! Daži tiešām pazemina un pārāk ierobežo pusaudžus. Bet tādu nav daudz. Pārsvārā viņi vienkārši no izmisuma nezina, kā ieklausīties, saprast un rīkoties. Paldies visiem tiem pieaugušajiem, kuri bija un ir man blakus, sniedz savu atbalstu un palīdzību!”

Jaunieša vēstījumā skaidri iezīmējas piedāvātā atbalsta tīkla akceptēšana, situācijas pieņemšana, dziļāka motīvu saskatīšana, kā arī atbildības uzņemšanās. Attieksmes maiņas rezultātā jaunietis uzdrošinās publiski paust savu personisko viedokli, pieņemot, ka kāds tam var nepiekrīst. Pārdzīvotās grūtības parasti ir cieši saistītas ar tuviniekiem, radiem un draugiem. Lai izvairītos no iespējamā

kaitējuma, jauniešu publiskotajos citātos problemātika netika uzsvērtā. Visbiežāk tā ir vardarbība ģimenē, pazemošana vienaudžu vidū, suicidālas domas, atkarību veicinošo vielu lietošana un tirgošana, klaiņošana.

SOCIĀLĀ GADĪJUMA ANALĪZE

Tā kā Latvijā teorija visbiežāk ir izmantota darbā ar pusaudžiem, tad gadījuma analīzei ir izvēlēts pusaudzis un viņa ģimene.

Gadījuma apraksts

Pusaudzis Toms (16 gadi) ir piedzīvojis mātes nāvi, dzīvo kopā ar tēvu, kuram ir atkarības problēmas, veselības problēmas, un ģimenes ienākumi nav pietiekami, lai apmierinātu ģimenes pamatvajadzības. Pūšis ir administratīvi sodīts par smēķēšanu un alkohola lietošanu publiskās vietās, mācību motivācija zema, draugu loks nestabils, regulāri piedzīvo nicinošu un pazemojošu attieksmi.

Resiliences pieejas izmantošana paredz to, ka iepriekš uzskaitītās problēmas jau izvērtēšanā tiek līdzsvarotas ar pusaudža resursiem – stabila taisnīguma un godīguma izjūta, cieņa pret pieaugušajiem, vēlme mainīties, piesaiste tēvam, pozitīva pieredze, iepriekš sadarbojoties ar sociālo darbinieku. Šī gadījuma intervences plānā ir ietverami visi iepriekš minētie resiliences pilāri.

- ✓ Reālistiska optimisma attīstīšana (atbalsts mācību procesā, jaunieša spējām un interesēm atbilstošas profesijas izvēlē, iesaiste nodarbinātībā, kas ļauj uzlabot dzīves kvalitāti);
- ✓ Situācijas pieņemšana (šajā gadījumā – mātes nāves pieņemšana un vēlamajām pārmaiņām nepieciešamā laika pieņemšana);
- ✓ Fokusēšanās uz potenciālo risinājumu (patstāvīgai dzīvei nepieciešamo prasmju apguve, mazāk fokusējoties uz tēva prasmju trūkumu);
- ✓ Atbildības uzņemšanās par savu dzīvi un izvairīšanās no upura lomas (jaunietis ir piedzīvojis būtisku zaudējumu, līdz ar to sērošana ir adekvāta reakcija, taču paralēli tiek piedāvātas aktivitātes, kurās tiek stiprināta pārliecība, ka pusaudzim ir iespēja ietekmēt notiekošo);

- ✓ Atbalsta tīkla veidošana (atbalstošas attiecības grupu nodarbībās, mentora pakalpojums, kas paredz sazināšanos un atbalsta saņemšanu jebkādu problēmu situācijās, citu speciālistu pakalpojumu nodrošināšana, iesaistīšana dažādos jauniešu projektos, lai ļauj paplašināt atbalstošu kontaktu loku. Citos gadījumos lielāka uzmanība var būt pievērsta resursu apzināšanai ģimenes sistēmā);
- ✓ Atbalsta sniegšana citiem (kopības spēka uzdevumu, kas veicami tikai sadarbojoties; iekļaušana grupu nodarbībās; brīvprātīgā darba aktivitātes);
- ✓ Stratēģijas plānošana nākotnes izaicinājumu pārvarēšanai – sarunas par problēmu risināšanas soļiem, izmantojamajiem resursiem, iedrošinājums lūgt palīdzību. Palīdzība izprast sasniegumu cēloņsakarības.

Novērtēšanā pats jaunietis spēja saskatīt uzlabojumus visos aprakstītajos interferences virzienos, tomēr kā pamats izmaiņām ir pašnoteikšanās un patstāvīguma attīstīšana, kas ļauj virzīties uz savu mērķu sasniegšanu. Tāpat pakalpojuma īstenošanā iepazītie dalībnieku un darbinieku dzīves stāsti ir ļāvuši pusaudzīm noticēt, ka ir iespējams mainīt savu dzīvi, un pusaudzis vairs nekaunas par iepriekš piedzīvotajām grūtībām.

GALVENIE KRITIKAS UN DISKUSIJAS VIRZIENI

Pēdējo gadu resiliences attīstības tendenču atšķirības pastiprināti norāda uz resiliences teorijai raksturīgo elastību, kas ļauj resilienci pietiekami viegli kombinēt ar citam pieejām, taču tieši šis elastīgums rada risku, ka teorija zaudē savu identitāti.

Galvenie teorijas kritikas un diskusiju virzieni:

- 1) definīciju un terminoloģijas nenoteiktība. Trūkuma mazināšanai gan teorētiķiem, gan pētniekiem, gan sociālā darba praktiķiem tiek rekomendēts izvairīties no vispārīgiem apgalvojumiem un iespējami konkrēti raksturot teorijas izmantošanu.
- 2) riska situāciju un resiliences trajektoriju daudzveidība atšķirīgos kontekstos. Sensitīvā attieksme pret kultūras atšķirībām, individuāliem gadījumiem lielā mērā izslēdz universālus vispārinājumus.

- 3) resiliences fenomena nestabilitāte.⁵⁹⁹ Riska faktoru un aizsardzības faktoru mijiedarbība parasti ir komplicēta un dinamiska, turklāt pat salīdzinoši nebūtiska nianse (piemēram, mākslas filmas noskatīšanās) var radīt resiliences svārstības.
- 4) grūtības diferencēt sociālās funkcionēšanas līmeni – vai tas ir pietiekami labs, lai uz to attiecinātu resiliences jēdzienu? Normatīva novērtēšana nereti tiek aizstāta ar paša klienta vērtējumu par pietiekami labu rezultātu.

Vēlos pievērst uzmanību arī bažām par ideoloģijas ietekmi. Bažas lielākoties pauž radikālā sociālā darba pārstāvji, kas norāda uz risku, ka pieejas popularizēšana veicina sabiedrības kopējo atbildību par sociālo nevienlīdzību aizvietot ar individuālu izdzīvotspēju jeb resilienci. Tā rezultātā var mazināties valsts un pašvaldību atbildības nozīme strukturālās nevienlīdzības un šķēršļu mazināšanā. **Resiliences** jēdzienu var sākt izmantot, lai attaisnotu bezdarbību, neiejaukšanos, palīdzības nesniegšanu, jo, tā sakot, “kas nenogalina, padara stiprāku”, un tiek aizmirsts, ka traumatiskas situācijas daudzus psiholoģiski un fiziski sakropļo un dzīves trajektorija ir lejupejoša – nāve no vardarbības, dzīve ieslodzījumā, degradācija, pašnāvības. Fokusējoties tikai uz indivīda līmeni, uzmanība netiek pievērsta sociāli politiskajiem spēkiem un pastāvošām struktūrām, kas ir veicinājušas nevienlīdzību, atstumtību vai citas problēmas atsevišķām iedzīvotāju grupām indivīda līmenī. Līdzīgi arī kopienas vai sociālo grupu resiliences jēdzienu lietošana pati par sevi ir pozitīvi vērtējama, taču pārāk liels akcents uz to var mudināt iedzīvotāju grupas spēju sadzīvot ar problēmām, nevis to risināšanu. Līdz ar to pieeja var pat mazināt iedzīvotāju spēju rīkoties, lai uzlabotu savas dzīves kvalitāti.

Resilience kā koncepts ir vieglāk uztverams un analizējams indivīda līmenī, līdz ar to arī vieglāk kombinējams ar mikrolīmeņa teorijām, taču sociālajā darbā ir svarīgi pieeju pielietot plašāk – ģimenes, dažādu grupu, kopienas un sociālās politikas līmenī, tāpēc rosinu sociālā darba praksē pieeju izmantot paplašināti. **Kā neatbilstošus sociālā darba vērtībām un principiem radikālā sociālā darba pārstāvji noraida preventīvos un intervences pasākumus, kuru mērķis ir**

⁵⁹⁹ Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543–562.

stiprināt izturību pret sociālajām problēmām, strukturālajiem riskiem, nevienlīdzību.⁶⁰⁰ Ja tiek atklāta nabadzības negatīvā ietekme uz bērna attīstību, tad resilience pētījumos nereti tiek turpināta diskusija par piesaistes attiecībām, atbalstu vecākiem, izglītību un citiem aizsardzības faktoriem, kas ļauj mazināt nabadzības negatīvo ietekmi. Intervence tiek vērsta uz bērna kapacitātes stiprināšanu, lai viņš spētu tikt galā ar nevienlīdzības situāciju, nevis uz pārmaiņām sabiedrībā, kas ir radījuša nosacījumus nabadzībai.⁶⁰¹

Es neuzskatu, ka kritika būtu uzlūkojama par pamatu izvairīties no resilience pieejas pielietošanas sociālā darba praksē. Tā drīzāk pamato priekšrocības pieejas kombinēšanai ar ekosistēmisko perspektīvu un nepieciešamību mikrolīmeņa prakses līdzsvarot ar makrolīmeņa praksēm. Teorijas attīstības virzieni ir saistīti gan ar specifisku situāciju izpēti (īpašas mērķa grupas īpašos apstākļos), gan ar iedzīvotāju reakcijām un straujām sabiedrības pārmaiņām un negaidītiem notikumiem. Pieņemot, ka pārmaiņu intensitāte saglabāsies, resilience pieejai noteikti ir vieta un pielietojums sociālā darba praksē arī Latvijā.

---

⁶⁰⁰ Park, Y., Crath, R., & Jeffery, D. (2018). Disciplining the risky subject: a discourse analysis of the concept of resilience in social work literature. *Journal of Social Work, 20*(2), 152–172.

⁶⁰¹ Turpat.

13. TEORIJU PRAKTISKAIS PIELIETOJUMS SOCIĀLO DARBINIEKU SKATĪJUMĀ

GVIDO KUBULNIEKS, VITA ROGA-VAILZA

Nodaļa ir tapusi kā turpinājums uzsāktajai diskusijai Vitas Rogas-Vailzas veidotajā nodaļā “Teoriju nozīme sociālā darba praksē”. Mūsaprāt, pozitīvi vērtējams fakts, ka mūsdienās vairs īpaši nediskutē par to, kas ir primārais – prakse vai teorija, un tas liecina, ka abas jomas ir dabīgi saaugušas vienā veselumā, dodot vērtīgu informāciju un papildinot viena otru. Cits jautājums – cik daudz mēs kā sociālie darbinieki apzināmies, cik lielā mērā to atzīstam, pietiekami dziļi izprotam un izmantojam savās profesionālajās interesēs un ikdienas darbā. Tādēļ šīs nodaļas autoru uzdevums ir piedāvāt lasītājam vienu no daudziem veidiem, kā profesionāli, apzinātā līmenī iespējams uztvert, analizēt un sasaistīt sociālā darba teorētisko zināšanu bāzi ar praksi. Lai to veiktu, autori tikās un aptaujāja sociālos darbiniekus, lai izzinātu sociālā darba teorijās balstīto zināšanu mijiedarbi ar sociālā darbinieka praksi.

Lai attīstītu sociālo darbu kā profesiju, arī Latvijā ir noiets garš ceļš. Tas aizsākas ar sociālā darba izglītības veidošanos 1991. gadā, kad sāka komplektēt klausītājus sociālā darba studijām sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā “Attīstība”. Tā bija privāta organizācija un pirmā augstskola Latvijā, kurā sagatavoja socionomus jeb sociālā darba profesionāļus darbam ar indivīdiem un ģimenēm. Jau 1992. gadā tika pieņemts Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums par sociālo pakalpojumu dienestu izveidi valstī. Savukārt 2001. gadā apstiprināja Latvijas Sociālo darbinieku Ētikas kodeksu, ko sociāla darba profesionalizācijas procesā var uzskatīt par nozīmīgu soli. Sociālā darba profesionalizācija turpinājās arī valstiskā līmenī, 2003. gadā iekļaujot sociālo darbu kā profesionālu darbību “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”, kā arī 2006. gadā profesiju klasifikatorā. Savukārt, lai apvienotu sociālos darbiniekus vienotā organizācijā un

turpinātu sociālā darba attīstību, un iedibinātu noteiktas sociālā darba tradīcijas, 2006. gadā tika izveidota “Sociālo darbinieku biedrība”. Bet par šiem un citiem svarīgiem sociālā darba attīstības aspektiem lasītāji var uzzināt, lasot citas monogrāfijas nodaļas.⁶⁰²

Sociālā darba profesiju un sociālā darbinieka tēlu sabiedrībā veido dažādi faktori – pati profesijas attīstības vēsture, valsts sociālā politika, sociālā darba izglītības saturs, sociālās drošības likumdošana, sociālā darba prakse un vērtības, kas ietver gan darba vidi, gan kultūru, kā arī sociālās problēmas un to risināšanas iespējas. Tie visi ir svarīgi faktori profesijas identitātes veidošanā, taču par teorētisko zināšanu attīstību un pielietošanu praksē tiek runāts mazāk. Šādu situāciju vajadzētu mainīt, jo tieši diskusijas ir tās, kuru laikā tiek aktualizētas un reflektētas daudzas problēmas vai sensitīvi jautājumi ne tikai profesionālā, bet arī personīgā līmenī. Teorētisko zināšanu pielietošana praksē ir viens no priekšnosacījumiem, lai sociālo darbu varētu turpināt attīstīt kā profesiju, kurā tiek sniegts *profesionāls atbalsts* indivīdam, grupai, ģimenei un kopienai, respektīvi, cilvēkiem, kuriem tas ir nepieciešams.

13.1. SOCIĀLAIS DARBS KĀ SEPTIŅI LOGI

Sociālā darbinieka profesiju dēvē par palīdzošu profesiju, kurā ir integrētas dažādu nozaru zināšanas. Ar to tiek saprasts, ka sociālajam darbam ir sava unikāla būtība, kas ir saistāma ar sociāliem modeļiem, kas balstās uzskatā, ka cilvēki ir sociāli aktīvi sabiedrības un kopienu dalībnieki. Sociālais darbs ir sociāla un humāna profesija, kas sniedz nepieciešamo atbalstu tiem cilvēkiem, kuriem tas ir nepieciešams, piemēram, sociālo kontaktu vai attiecību veidošanā un uzturēšanā, sevis pilnveidošanā vai, piemēram, līdzdalībā darba tirgū. Mēs gribētu uzsvērt jau bieži dzirdēto domu, ka sociālais darbs ir izaudzis no cilvēcības un demokrātijas ideāliem, tā vērtības balstās cieņas, vienlīdzības un visu cilvēku vērtības aspektā.

⁶⁰² Piemēram, Ievas Ozolas nodaļa “Sociālā darba ar gadījumu pamatmetodes” grāmatas “Sociālais darbs ar gadījumu” I sējumā, Liesmas Oses nodaļa “Teoriju pielietošana kā ētiska sociālā darba prakse” II sējumā, kā arī citas.

Piekrītam uzskatam, ka sociālais darbs būtu jāskata plašāk un jāuztver arī kā zinātne, kam ir sava vērtību bāze, teorijas un pētījumi, kas to pamato vai skaidro. Lai praktiski parādītu šo zinātniski akadēmisko elementu sasaisti, savā nodaļā izmantojām **septiņu logu modeli**, kas kalpo kā “rāmis” sociālā darba visaptverošajai zināšanu, attieksmju, prasmju un instrumentu bāzei. Septiņu logu modeli⁶⁰³ izveidojis Utrehtas Universitātes Sociālo inovāciju pētniecības centra (*Research Center for Social Innovation at Utrecht University of Applied Sciences*) pētnieks un sociālās politikas un sociālā darba profesors, zinātnieks Hans van Ewijk (*Hans van Ewijk*).

1. LOGS. Sociālā darba lauks

H. van Ewijk sociālā darba lauku skaidro, balstoties franču sociologa Pjēra Burdjē (*Pierre Bourdieu*) lauka teorijā, kas analizē indivīda funkcionēšanu sabiedrībā un kas sastāv no dažādiem “laukiem”, piemēram, institūcijām, sociālām grupām, darba vietas un citiem. Lauka teoriju raksturo tādi jēdzieni kā “lauks”, “habitus” un “kapitāls”. Sociālā darba kontekstā svarīgs ir indivīda “habitus” un “kapitāls” un to mijiedarbība ar sabiedrībā pastāvošajiem “laukiem”. Habitus ir indivīda zināšanas un pieredzes, kas tiek uztvertas kā dabiskas un neapzinātas un ir personības sastāvdaļa.⁶⁰⁴ Savukārt “kapitāls”, pēc franču sociologa P. Burdjē domām, ir materiālu vai nemateriālu vērtību kopums, kas var sniegt privilēģijas attiecībā uz citiem sabiedrības locekļiem. “Kapitālu” P. Burdjē iedala trīs formās: ekonomiskais, kultūras un sociālais kapitāls.⁶⁰⁵

Balstoties P. Burdjē lauka teorijā, šis logs sociālā darba kontekstā pēta to, kādi ir profesijas galvenie uzdevumi, definīcijas, pozīcija sabiedrībā un vēsture. Nodaļas autoru diskusijā ar sociālajiem darbiniekiem šis logs iezīmējās ļoti skaidri. Lūk, labs piemērs: “*Mūsdienās viss mainās ātri un dinamiski. Sociālajam darbiniekam ir jāspēj ātri orientēties un mainīties līdzī.*”. Diskusijā tika pieminētas arī dažādas

⁶⁰³ Ewijk, H. van. (2014). Social Work Research: A Dutch Revival. In J. Hämäläinen, B. Littlechild, & M. Špiláčková. (Eds.). *Social Work Research Across Europe: Methodological Positions and Research Practice*. Ostrava: University of Ostrava – ERIS with Albert Publisher, pp. 116–131.

⁶⁰⁴ Bourdieu, P. (1969). Intellectual Field and Creative Project. *Social Science Information*, 8(2), 89–119.

⁶⁰⁵ Garrett, P. M. (2007). The Relevance of Bourdieu for Social Work: A Reflection on Obstacles and Omissions. *Journal of Social Work*, 7(3), 355–379. DOI 10.1177/1468017307084076

mērķa grupas, institūcijas, nevalstiskās organizācijas (NVO), sociālie pakalpojumi un aktualizēta sasaiste ar praktisko darbu:

“Sociālā darba lauks ir ļoti plašs – lietu pārzināšana, sadarbība ar citām institūcijām, konsultēšana, pārraudzīšana, smagāko gadījumu kovīzija. Ir svarīgi zināt, kur mēs “buksējam” kā profesija”.

2. LOGS. Sociālā darba pētniecība

Sociālā darba pētniecība koncentrējas uz praksi, klienta dzīves situācijām, sociālo funkcionēšanu ierobežojošiem un atbalstošiem faktoriem, gan tādiem, kas attiecas uz klientu, gan sabiedrību kopumā. Tāpat sociālā darba pētniecība nodarbojas ar profesionālu jautājumu pētīšanu un analizēšanu, kā arī sociālā darba kontekstu kopumā, piemēram, nozares speciālistu sagatavošana, sociālā politika, sociālie pakalpojumi, normatīvie akti. Sociālo darbinieku profesionālā prasme ir savienot dažādus pētniecības posmus un izmantot pētniecības rezultātus. Ja šo logu attiecina uz mūsu veikto praktisko pētījumu, tad diemžēl nevienā diskusijā šis aspekts netika pieminēts. Mēs pieļaujam domu, ka tas varētu būt atsevišķu diskusiju vērts temats un mūsu jautājumi, iespējams, nebija tā formulēti, lai rosinātu šādu diskusiju. Taču tajā pašā laikā viena no mūsu diskusijas dalībniecēm norādīja, ka *“profesijai ir jābūt domājošai, nevis mehāniskai, jāveido profesionālais rāmis. Kā to vislabāk panākt, tas ir svarīgi.”* Mūsu atbilde būtu vienkārša – jāveic pētījumi un tie jāizmanto ikdienas darbā, jo, kā jau norādīts nodaļā par teoriju nozīmi praksē,⁶⁰⁶ tad tieši pētījumi ir vistiešākais, visstingrākais un patiesākais tilts starp teoriju un praksi.

3. LOGS. Ētika

Sociālā darba ētikas jautājumi un dilemmas visbiežāk tiek skatīti saistībā ar sociālā darba ētikas kodeksu. Tomēr ētikas jautājumus var aplūkot arī plašāk, piemēram, normatīvās profesionalizācijas kontekstā, kas paredz to, ka indivīdu labklājību veicina labi – ētiski, tehniski, kā arī estētiski (t. i., smalkjūtīgi jeb respektējot citas iesaistītās puses)⁶⁰⁷ veikts sociālā darbinieka darbs. Mūsaprāt, ētikas

⁶⁰⁶ V. Roga-Vailza “Teoriju nozīme sociālā darba praksē”.

⁶⁰⁷ Kunneman, H. (2016). The Political Importance of Voluntary Work. *Foundations of Science*, 21(2), 413–432.

jautājumu izskatīšana praksē ir absolūti nepieciešama, lai veidotu veselīgu attiecību vidi gan starp kolēģiem, gan darbā ar klientiem. Kā norādīja divas no praktiskā pētījuma dalībniecēm, ar ētikas jautājumiem sociālais darbinieks sastopas katrā situācijā – attiecību, lēmumu pieņemšanas, sadarbības ar klientu jautājumos:

“Lēmumu nevar pieņemt klienta vietā, vienalga, vai tas ir pieaugušais vai bērns.”

“Sociālais darbs tiek veikts ļoti dažādi pat vienādās institūcijās. Taču te nevar būt runa par individuālu izpildījumu, ir jābūt sadarbībai.”

4. LOGS. Metodoloģija un metodes

Metodoloģija ir sistēmisks darbības veids, kas palīdz sociālajiem darbiniekiem strādāt efektīvi. Savukārt metodes ir veids, kā sasniegt mērķi, tās ir apzināti izvēlētas, lai risinātu konkrētas problēmas, un tās ir daļa no sociālā darba metodoloģijas.⁶⁰⁸ Diskusijas laikā šis logs tika minēts bieži, tiesa, to saucot gan par teorijām, gan metodēm, gan pieejām:

“Mums ir iegājušās stabilas metodes, kā klientu aizvest pie savas problēmas. Metodes paņem daudz laika, tām jāgatavojas, jārada atbilstoša vide.”

“Mums pietrūkst bērnu centrētā pieeja, arī darbs ar grupu kā metode tiek izmantots reti.”

5. LOGS. Politika un pārvaldība

Sociālās politikas līmenī sociālo darbu arī var iedalīt mikro, mezo un makrolīmeņos. (1) Mikrolīmenī sociālā darba uzdevums ir pētīt to, kādu ietekmi uz sociālā darba speciālistiem, klientiem un viņu savstarpējo sadarbību atstāj sociālās politikas īstenotāju un sociālā darba iestāžu vadības lēmumi un viņu ieviestās izmaiņas. (2) Mezolīmenī uzsvars balstās uz sociālās politikas veidotāju, sociālā darba iestāžu vadības un sociālo darbinieku savstarpējo sadarbību un tēmām, kas saistītas ar labas pārvaldības principiem (piemēram, līdzdalība un efektivitāte), kvalitātes jautājumiem, stratēģiskiem mērķiem u. tml. (3) Makrolīmenī galvenokārt tiek pētīts, kā sociālo darbu ietekmē sociālās politikas un sabiedrībā valdošās vai dominējošās tendences. Diskusiju laikā saklausījām to, cik aktuāla ir sociālo

⁶⁰⁸ Galuske, M. (2011). *Methoden der Sozialen Arbeit: Eine Einführung*. Bonn: Juventa.

pakalpojumu politika, saskaņotība politikas realizēšanā starp Latvijas Republikas Labklājības ministriju un Sociālo lietu pārvaldes departamentiem un to, lai tas viss atbilstu prakses pieprasījumam un vajadzībām, nevis otrādi. Lūk, noderīgs piemērs no diskusijas:

“Jāpārdomā sociālo pakalpojumu politika, tie [pakalpojumi] bieži netiek izvērtēti un līdz ar to klients pakalpojumam nav gatavs. Iznāk viņu sūtīt nevis tāpēc, ka viņam to vajag, bet tāpēc, ka šāds pakalpojums pastāv.”

“Ir vajadzīga praktiskās darbības saskaņa ar organizācijas izvirzīto misiju un mērķi, nevis dokumentu pildīšana atbilstoši prasībām. Jābūt vienotībai vadības līmenī.”

“Organizācijas vide un darba kultūra ir vajadzīga”.

6. LOGS. Profesionalizācija

Profesionalizācija nozīmē profesijas robežu definēšanu starp citām profesijām, sociālajiem darbiniekiem nepieciešamās izglītības un kompetences raksturojums. Sociālā darba profesionalizācijas kontekstā svarīga ir profesionālās piederības un drošības radīšana, kur būtiska nozīme ir izglītības kvalitātei un tālākapmācības iespējām. Šo logu bieži pieminēja arī diskusijas dalībnieki, nosaucot to par darba devēja attieksmes izrādīšanu un izpratnes demonstrēšanu:

“Organizācijas kultūra ir svarīga. Un tā ietver labiekārtotu vidi, supervīziju nodrošinājumu, pieredzes apmaiņas pasākumus, diskusijas par ētikas jautājumiem.”

“Sociālā darba studiju programmā vēlams ielikt mācību kursu “Humora attīstība””

7. LOGS. Teorijas

Sociālais darbs ir aizguvis zināšanas no daudzām nozarēm, kā, piemēram, socioloģijas, psiholoģijas, sociālās pedagoģijas un citām. Sociālam darbiniekam ir jābūt prasmīgam, izmantojot šīs aizgūtās zināšanas atbilstoši klienta situācijai. Teorijas un teorētiskās zināšanas ir svarīgākais instruments, kas palīdz sociālajiem darbiniekiem būt labāk sagatavotiem dažādiem izaicinājumiem darbā ar klientiem. Šis logs bija diskusiju centrālais objekts, taču daudz kas tika pārrunāts arī papildus, no

kā mēs secinājām, ka diskusijām ir svarīga loma teoriju izpratnes veidošanā jebkurā institūcijā, kur tiek veikts sociālais darbs. Daži piemēri no diskusijas:

“Mēs citreiz izdarām kaut ko, neapzināmie to nosaukt, bet pēc tam tikai to saprotam un nosaucam.”

“Pārāk daudz koncentrējamies uz patoloģijām, nevis uz klienta stiprajām pusēm. Tāpēc es vienmēr izmantoju spēka perspektīvu. Ticība un pieņemšana ir liela darba daļa.”

“Kognitīvi biheiviorālā teorijā sanāk vairāk strādāt (vismaz man tā liekas) ar pusaudžiem, bērniem, jo viņiem lielāka kognitīvā kapacitāte.”

“Sociālā darba izglītībā pietrūkst teoriju bāzes, pašu pamatu. Mēs strādājam pēc kaut kādas teorijas, bet nemākam to nosaukt.”

Katrs no *logiem* tieši vai netieši raksturo arī sociālā darba vērtības un svarīgākos vērtību principus, kurus sociālajiem darbiniekiem ir pienākums ievērot. Prasmīgs sociālais darbinieks pārvalda visus iepriekšminētos *logus*. Viņš daudzpusīgi izprot sociālā darba profesiju un sociālo nozari kopumā, spēj pielietot un integrēt savā darbā kompleksas zināšanas un prasmes. Mūsu skatījumā ļoti atzīstama ir H. van Evijka un sociālā darba teorētiķa un praktiķa Džeimsa Fortes (*James Forte*) atziņa par pieciem ieguvumiem, izmantojot teoriju praksē:⁶⁰⁹

- 1) teorijas sociālajā darbā *veicina izpratni* par klientu, viņa situāciju un risināmajām problēmām, palīdz izprast notikumus, cilvēkus un procesus. Kā piemēru Dž. Forte min kognitīvi-biheiviorālo teoriju, kas var vairost izpratni par bērna destruktīvu uzvedību mājās;
- 2) teorijas ir *palīgs informācijas ieguvē un tās izprašanā*, tās palīdz orientēties situācijā un liek uzsvarus, kādiem aspektiem būtu jāpievērš uzmanība, līdz ar to palīdz atlasīt informāciju, kas ir svarīga konkrētajā gadījumā;
- 3) sociālā gadījuma risināšanas posmos teorijas *virza domāšanu un rīcību*. Piemēram, informācijas ievākšanas un izvērtēšanas posmā teorijas palīdz saskatīt likumsakarības un iemeslus attiecīgajai situācijai un iespējamās darbības problēmu risināšanai. Sociālā gadījuma risināšanā sociālais darbinieks sadarbojas arī ar citiem speciālistiem un iestādēm;

⁶⁰⁹ Forte, J. A. (2014). *An Introduction to Using Theory in Social Work Practice*. New York: Routledge.

- 4) Dž. Forte uzskata, ka teorijas saziņā ar citām iesaistītajām pusēm *veicina profesionālu komunikāciju*. Teorētiskās zināšanas apliecina arī to, ka sociālajam darbiniekam ir profesionāls vārdu krājums, kas ļauj skaidri un precīzi izteikties saziņā ar citām iesaistītajām pusēm;
- 5) viss iepriekšminētais sociālajā darbiniekā *veicina pārliecību*. Spēja teoretizēt, piemērotu teoriju un pieeju pielietošana veicina sociālā darbinieka pārliecību risināt dažādas sarežģītības sociālos gadījumus un sadarboties ar citām iesaistītajām pusēm. Šie ieguvumi sasaucas ar vairāku šajā monogrāfijā ievietoto nodaļu atziņām par teoriju nozīmi sociālajā darbā.

Nodaļas turpinājumā sniegsim detalizētāku praktiskā pētījuma organizatorisko aprakstu un saturisko analīzi. Fokusgrupu diskusijās izskanējušos viedokļus un aptauju rezultātus strukturēsim trīs daļās. Pirmā tēma pievēršas vispārīgai teoriju izmantošanai praksē (2., 4., 7. logs), otrā tēma – sociālo darbinieku attieksmēm pret teoriju izmantošanu praksē (1. logs), savukārt trešā tēma, par kuru sociālie darbinieki fokusgrupu diskusijās un aptauju anketās aktīvi izteicās, saistīta ar sistēmas radītajām problēmām attiecībā uz teoriju izmantošanu praksē (3., 5., 6. logs). Pētniecības nolūkos šāds logu sadalījums pa tematiskajiem blokiem mums palīdzēja analizēt diskusiju kopumā, taču no teorētiskās pareizības viedokļa tas gan ir ļoti aptuvenš, pat primitīvs, jo *logi* ir savstarpēji saistīti, pārklājas viens ar otru un nebūtu īsti pareizi tos dalīt.

Nodaļas atziņu veidošanā ir piedalījušies pašvaldības iestāžu sociālie darbinieki, kā arī nevalstiskajās organizācijās strādājošie sociālie darbinieki. Informācijas ieguvei ir izmantotas kvalitatīvā un kvantitatīvā pētījuma metodes – 2019. gadā noorganizētas divas fokusgrupu diskusijas Rīgā un Cēsīs par sociālā darba teoriju izmantošanu praksē. Kopumā diskusijās piedalījās 8 sociālie darbinieki; tika izveidota elektroniska aptaujas anketa (atbildes sniedza 163 respondenti). Fokusgrupu diskusijās un aptaujas anketā sociālajiem darbiniekiem tika uzdoti jautājumi, kas ļāva noskaidrot viņu viedokli par sociālā darba teoriju nepieciešamību praksē, pieredzi, ieguvumiem un grūtībām, izmantojot sociālā darba teorijas darbā ar klientiem. Fokusgrupu diskusijās izskanējušie viedokļi un aptauju rezultāti liecina, ka lielākā daļa sociālo darbinieku uzskata, ka teoriju izmantošana ir nepieciešama. Tas tiek pamatots ar to, ka teorētisko zināšanu izmantošana praksē

darbu ar klientu padara mērķtiecīgāku, kvalitatīvāku un efektīvāku. Aptaujāto sociālo darbinieku vidū izskanēja arī viedokļi, ka viņiem teorija lielākoties tomēr nesaistās kopā ar praktisko ikdienas darbu. Tomēr lielākais vairums elektroniski aptaujāto sociālo darbinieku (86%) uzskata, ka savā praksē izmanto kādu no teorijām, pieejām, metodēm vai modeļiem.

Nozares zinātniskajā literatūrā teorija bieži definēta kā zināšanu un pieņēmumu kopums, kas skaidro kādu sabiedrībā esošu fenomenu.^{610 611} Tomēr ir arī autori^{612 613}, kuri uzskata, ka teorijas mērķis ir piedāvāt sociālā darba praksei metodes un priekšnosacījumus vai iemeslu rīkoties. Tiekoties ar sociālajiem darbiniekiem fokusgrupu diskusijās un iepazīstoties ar elektronisko anketu atbildēm, bieži tika lietoti arī citi jēdzieni, piemēram, pieeja, modelis un metode. Siobhana Maklīna (*Siobhan Maclean*) un Robs Harisons (*Rob Harrison*), kuri ir gan sociālie darbinieki, gan pasniedzēji un pētnieki, skaidro, ka visi šie jēdzieni ir savā starpā saistīti, un sniedz tiem skaidrojumu (skatīt 13.1.1. tabulu)⁶¹⁴. Mūsu nodaļas mērķis nav izpētīt to, kā sociālie darbinieki izmanto vai izprot šos jēdzienus, drīzāk tas ir pozitīvs novērojums, ka sociālie darbinieki saprot, ka sociālā darba teorētiskās zināšanas ir plašas un nav saistītas tikai ar teorijām.

13.1.1. tabula. Teorijas, pieejas, modeļa un metodes skaidrojums⁶¹⁵

TEORIJA Piedāvā veidu, kā izprast situāciju, perspektīvu vai to, kas notiek klienta dzīvē.	METODE Specifiska tehnika, ko izmantojam savā darbā, kas visbiežāk ir atkarīga no izvēlēta modeļa.
PIEEJA Skaidro vispārīgi veidu, kā mēs kā sociālie darbinieki strādājam un saprotam situāciju.	MODELIS Strukturizē mūsu kā sociālo darbinieku darbu un skaidro, kā iejaukties/risināt situāciju.

⁶¹⁰ Thompson, N. (2010). *Theorizing Social Work Practice*. Basingstone: Palgrave Macmillan.

⁶¹¹ Thyer, B. A. (2001). What is the Role of Theory in Research on Social Work Practice. *Journal of Social Work Education*. 37(1), 9–25.

⁶¹² Trevithick, P. (2012). *Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook* (3rd ed.). Maidenhead: Open University Press.

⁶¹³ Beckett, C., & Horner, N. (2016). *Essential Theory for Social Work Practice* (2nd ed.). Los Angeles: Sage.

⁶¹⁴ Maclean, S., & Harrison, R. (2015). *Theory and Practice: A Straightforward Guide for Social Work Students* (3rd ed.). Lichfield: Kirwin Maclean.

⁶¹⁵ Turpat.

13.2. SOCIĀLO DARBINIEKU ATZIŅAS UN ATTIEKSME PAR TEORIJU IZMANTOŠANU PRAKSĒ

Fokusgrupu diskusijās un aptaujas anketās sociālajiem darbiniekiem tika jautāts, kādus ieguvumus viņi saskata, darbā ar klientu izmantojot teorijas. Anketu rezultāti rāda, ka teorētisko zināšanu izmantošana tiek uztverta kā resurss, kas palīdz padarīt darbu efektīvāku gan darba organizācijas, gan sadarbības veidošanā ar klientu (skatīt 13.2.1. attēlu). Lai gan liela daļa aptaujāto sociālo darbinieku uzskata, ka sociālā darba teorijas ir zināšanu kopums, kas ļauj izprast lietas kopumā un paredzēt vai prognozēt savu nākamo soli darbā ar klientu, tika pausts arī viedoklis, ka teorijas tomēr ir pārāk “mehāniskas un nedzīvas”. Šādas divējādas sajūtas zinātniskajā literatūrā tiek izskaidrotas ar to, ka bieži tomēr iztrūkst mijiedarbes vai sadarbības starp sociālā darba akadēmisko un praktisko vidi.⁶¹⁶ Džena Fuka (*Jan Fook*) uzskata, ka šī robežšķirtne mazinātos, iesaistot sociālos darbiniekus un arī klientus sociālā darba pētniecībā.⁶¹⁷ Mūsdiā, šīs sociālo darbinieku divējādas sajūtas un attieksmi pret sociālā darba teorijām ir nepieciešams pētīt, kas ir arī viens no sociālā darba attīstības priekšnosacījumiem un sasaucas ar vairākiem raksta sākumā piedāvātajiem sociālā darba *logiem* (piemēram, sociālā darba pētniecību, profesionalizāciju un politiku, un pārvaldību).

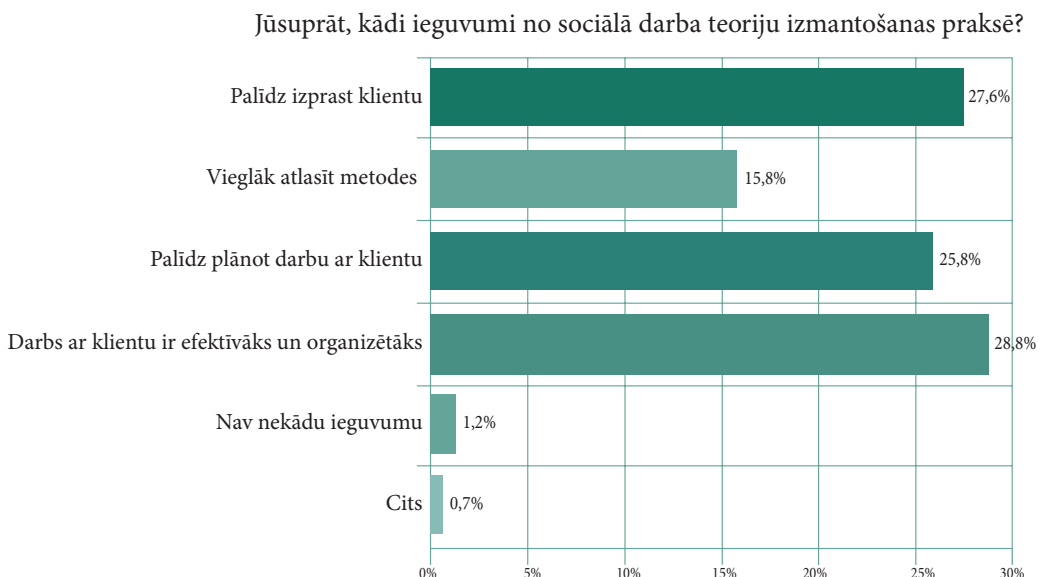
Fokusgrupu diskusijās vairākkārt izskanēja viedoklis, ka teoriju izmantošanu lielā mērā nosaka institūcijas, kurās sociālais darbinieks strādā, un šo institūciju izstrādātās prioritātes vai vadlīnijas.

“Manuprāt, institūcija ietekmē arī daļēji šo metožu izmantošanu, kuras es lietoju darbā. Kādas ir institūcijas prioritātes.”

“Manuprāt, pieeju un metožu izmantošanu ietekmē institūcija, kurā es darbojos [...], strādājot ar ģimenēm ar bērniem, bieži vien ir uzsvars tikai uz bērna tiesību aizsardzību, piemirstot par kopējo “bildi””

⁶¹⁶ Heinsch, M., Gray, M., & Sharland, E. (2016). Re-conceptualising the Link Between Research and Practice in Social Work: A Literature Review on Knowledge Utilisation. *International Journal of Social Welfare*, 25(1), 98–104.

⁶¹⁷ Fook, J. (2012). *Social Work: A Critical Approach to Practice* (2nd ed.). London: Sage.

13.2.1. attēls. Teoriju izmantošanas praksē ieguvumi

Zinātniskajā literatūrā tiek skaidrots, ka teoriju izmantošanu praksē ietekmē trīs faktori jeb trīs iesaistītās puses⁶¹⁸:

1. **Institūcija**, kurā sociālais darbinieks strādā, jo tai ir sava darba organizācija un vadlīnijas, bieži lielāku uzsvāru liekot uz praktisku zināšanu izmantošanu.
2. **Sociālais darbinieks** un viņa pieredze, vērtības, uzskati, arī personīgās rakstura īpašības.
3. **Klients**, viņa problēmas un vajadzības.

Lai gan sociālie darbinieki norāda, ka teoriju izmantošanu lielākoties ietekmē institūcijas prioritātes, tomēr uzskatām, ka liela loma ir arī paša sociālā darbinieka vērtībām, uzskatiem un attieksmēm, par ko iespējams lasīt arī citās šīs grāmatas nodaļās.⁶¹⁹

Fokusgrupu diskusiju dalībnieki atzina, ka teoriju izmantošanu ietekmē arī laika resurss. Tas izpaužas gan gatavojoties konsultācijām ar klientiem, gan reflektējot

⁶¹⁸ Chan, K. L., & Chan, C. L.W. (2004). Social Workers' Conceptions of the Relationship Between Theory and Practice in an Organizational Context. *International Social Work*, 47(4), 543–557.

⁶¹⁹ Liesmas Oses nodaļā "Teoriju pielietošana kā ētiska sociālā darba prakse" grāmatas II sējumā, Evijas Apines nodaļā "Sociālā darba ar gadījumu vērtības" un Ievas Antonsones nodaļā "Sociālā darbinieka kompetence" grāmatas I sējumā.

un plānojot nākamos soļus. Tāpat teoriju izmantošanas kontekstā ir svarīgi rast laiku tālākizglītībai un sevis pilnveidošanai, ko aptaujas anketās atzina arī vairāki respondenti.

“Daudz laika aiziet ikdienas dokumentācijai, kas ir klienta lietu noformēšana un kārtošana, apsekošanas funkcija prasa daudz laika. Bet visvairāk sava darba laika es veltu darbam ar klientu, konsultatīvam darbam, mērķu atkārtotai apzināšanai, jaunu mērķu izvirzīšanai, novērtēšanai.”

Vairāki respondenti aptaujas anketās norāda, ka ikdienas praksē neorientējas uz teorijām, pamatojot to ar savu darba stāžu un darbā iegūtām zināšanām.

“Teoriju praksē izmantot palīdz darba sākumā, kad tu esi nostrādājis 20 gadus vienā jomā, tu vairs par teoriju nedomā, tu jau profesionāli strādā savā jomā.”

Ieva Ozola vienā no žurnāla “Sociālais Darbs Latvijā” rakstiem⁶²⁰ norāda, ka prakses atšķelšanās no profesijas teorētiskajām zināšanām var veicināt sociālā darba deprofesionalizāciju. Iepriekšminētais liek domāt, ka sociālā darba teorētisko zināšanu izmantošanai praksē un līdz ar to profesionāla sociālā darba saglabāšanā un attīstīšanā liela loma ir sociālā darbinieka darbavietai (piemēram, pašvaldības sociālais dienests vai nevalstiska organizācija), tālākizglītībai (arī sociālā darba izglītībai kopumā un pašizglītošanās iespējām, piemēram, zinātniskajai literatūrai) un profesionālajai identitātei. Savukārt teorētiskās zināšanas un to izmantošana praksē palīdz veidot un nostiprināt profesijas identitāti un tās robežas.

Iepriekš minējām, ka sociālie darbinieki uzskata, ka teoriju izmantošana praksē ir nepieciešama, un lielākā daļa tās arī pielieto savā ikdienas darbā ar klientu. Vienā no anketas un fokusgrupas jautājumiem centāmie noskaidrot, kādas sociālā darba teorijas savā praksē izmanto sociālie darbinieki. Visbiežākās atbildes bija – sistēmu teorijas un ekoloģiskās sistēmu teorijas, kognitīvi biheiviorālās terapijas

⁶²⁰ Lāss, I. (2016). Katra sistēma ir viens vesels, un šis veselums ir kas vairāk kā atsevišķu daļu summa. *Sociālais Darbs Latvijā* 1, 28.–37. lpp.

pamatprincipu un uz uzdevumu vērstās pieejas izmantošana. Analizējot aptaujas rezultātus un reflektējot par fokusgrupu intervijās dzirdēto, teoriju izmantošanas praktisko pielietojumu var iedalīt trīs kategorijās: sociālie darbinieki, kuri praksē neizmanto nevienu teoriju, sociālie darbinieki, kuri pielieto vienu teoriju, un sociālie darbinieki, kuru prakse balstās uz vairākām teorijām.

14% sociālo darbinieku atzina, ka savā praksē teorijas neizmanto.

“Savā darbā ar cilvēkiem vairāk balstos uz vispārcilvēciskām un garīgām vērtībām. Sociālā darba teorijas man ir zināmas, bet tās ir pārāk “mehānisiskas” un “nedzīvas”.”

“Tās teorijas nevar pielietot, strādājot sociālo darbu, reāli ir pavisam citādāk.”

“Es strādāju pēc pieredzes, intuīcijas.”

Tie sociālie darbinieki, kuri apgalvo, ka praksē teorijas neizmanto, uzskata, ka sociālo darbu var veikt efektīvi, arī neizmantojot teorijas. Šie praktiķi teoriju, pieeju vai modeļu vietā labprātāk paļaujas uz intuīciju, sajūtām vai uz savu personīgo un darba pieredzi. Dž. Forte uzskata, ka tie sociālie darbinieki, kuri savu praksi nebalsta teorētiskās zināšanās, vēlas nekavējoties iesaistīties klientu problēmu risināšanā, tomēr viņi nepietiekami iedziļinās un neanalizē klienta situāciju.⁶²¹ Mūsaprāt, šāda pieeja nav atbalstāma un neaizstāv klienta intereses, jo arvien vairāk pētījumu rāda, ka praktiķi, kuri balstās teorētiskajās zināšanās, ir daudz efektīvāki savā praksē.⁶²² Viens no aptaujātajiem sociālajiem darbiniekiem uzskatīja, ka prakses sasaistē ar teorētiskām zināšanām liela loma ir sociālā darba profesionālajām studiju programmām un tālākizglītībai, kas sniedz nepieciešamās zināšanas.

“Iespējams, daudzi sociālie darbinieki apgalvo, ka neizmanto teorijas, bet viņi vienkārši vai nu neizprot teorijas, vai arī nav zināšanu un nav atbilstošu prasmju.”

⁶²¹ Forte, J. A. (2014). *An Introduction to Using Theory in Social Work Practice*. New York: Routledge.

⁶²² Glanz, K., & Bishop, D. B. (2010). The Role of Behavioral Science Theory in Development and Implementation of Public Health Interventions. *Annual Review of Public Health*, 31, 399–418.

Piekrītam, ka liela nozīme ir formālajai izglītībai, taču tajā pašā laikā nedrīkstam aizmirst, ka sociālo darbinieku zināšanu papildināšanai ir arī citi avoti, piemēram, sociālā darba konferences, zinātniskā literatūra, pārskati, ziņojumi u. c. Mūsaprāt, iepriekšminētajā kontekstā svarīgāka ir sociālo darbinieku un darba devēja attieksme pret teorētiskām zināšanām un to izmantošanu praksē, par ko stāstīsim nodaļas turpinājumā.

Aptaujāto sociālo darbinieku vidū bija respondenti, kuri uzskatīja, ka savā praksē izmanto tikai vienu teoriju.

“[izmantoju] sistēmteoriju, jo tā skata sistēmu vienā veselumā, nevis atdalītu viens no otra. Īpaši nozīmīga sociālajā darbā ar ģimenēm un bērniem.”

Sociālie darbinieki aptaujā gan nenorāda iemeslu, kādēļ dod priekšroku vienai konkrētai teorijai, taču zinātniskajā literatūrā šādai izvēlei ir atrodami vairāki skaidrojumi.⁶²³ Piemēram, analizēt klienta situācijas un problēmas caur dažādām teorētiskām prizmām ir sarežģītāk, un priekšnoteikums tam ir, ka sociālajam darbiniekam jau ir atbilstoša zināšanu bāze. Tāpat viens no iemesliem, kādēļ sociālie darbinieki dod priekšroku vienai, nevis vairākām teorijām, ir uzskats, ka tādā veidā tiek zaudēta mērķtiecība darbā ar klientu. Tomēr lielākā daļa sociālo darbinieku, kuri savu viedokli puda aptaujas anketās un fokusgrupu intervijā, norādīja, ka, atkarībā no konkrēta klienta problēmas vai situācijas, praksē izmanto vairākas teorijas vai pieejas.

“Teorija tiek izvēlēta, izvērtējot katru individuālu gadījumu. Vienā gadījumā nereti tiek piemērotas vairākas teorijas. Teorijas izvēle biežāk notiek, balstoties uz izpētē iegūto informāciju, ar to gribēju teikt, ka sociālais darbinieks, risinot gadījumu, netur blakus zinātnisko literatūru, bet iepriekš iegūtās zināšanas, un pielieto praksē.”

⁶²³ Forte, J. A. (2014). *An Introduction to Using Theory in Social Work Practice*. New York: Routledge.

Nodaļas sākumā sociālo darbu raksturojām, izmantojot H. van Evijka piedāvāto *septiņu logu* modeli, kur pirmais no logiem skaidro to, ka indivīda vide sastāv no vairākiem kontekstiem un sistēmām, kas laika gaitā mainās. Tie sociālie darbinieki, kuri praksē un ikdienas darbā izmanto dažādas teorijas un pieejas, ir spējīgi skatīt klienta situāciju gan kopumā, gan arī tā atsevišķās epizodes, notikumus. Ierobežojot savu praksi ar vienu teoriju, sociālais darbinieks var nepamanīt klienta situācijā atsevišķas būtiskas detaļas, kuras, iespējams, var būt svarīgas turpmākajā darbā.⁶²⁴

Jāuzsver tas apstākļi, ka sociālo darbinieku vidū ir vērojamas divējādas sajūtas attiecībā pret teorijām un to izmantošanu praksē. No vienas puses, praktiķi teorijas saskata kā resursu un neatņemamu sociālā darba sastāvdaļu un priekšnoteikumu sekmīgam darbam ar klientu. No otras puses, daļa sociālo darbinieku nesaredz sociālā darba teorijām vietu un pielietojumu savā ikdienas praksē, to skaidrojot arī ar zināšanu un laika trūkumu, vai ir pārliecināti, ka teorijas un ikdienas prakse ir divas nesaistītas lietas, un darbā ar klientu balstās savā personīgajā pieredzē un pārliecībā. Lielākā daļa no aptaujātajiem un intervētajiem sociālajiem darbiniekiem atzina, ka teorijas sociālajā darbā ir svarīgas un ka viņi saredz ieguvumus to izmantošanā darbā ar klientiem. Viens no fokusgrupas intervijas dalībniekiem uzskatīja, ka teoriju izmantošana praksē sociālajiem darbiniekiem dod pārliecību par pieņemtajiem lēmumiem.

“[...] sociālajiem darbiniekiem vajadzētu vairāk izmantot teorijas, jo teorijas mūs pasargā. Pasargā gan no nepareizu lēmumu pieņemšanas, gan arī pasargā mani kā cilvēku, nevis kā profesionāli, bet kā cilvēku, lai es “neiebraucu auzās” ar savu it kā zināšanu.”

Lai gan sociālais darbinieks uzsver to, ka teoriju izmantošana var dot pārliecību, ka tiek pieņemti pareizi lēmumi, kas veicina sadarbību ar klientu, tomēr teoriju izmantošana un lēmumu pieņemšana, balstoties teorētiskās zināšanās, pasargā arī pašu sociālo darbinieku kā profesionāli. Sociālajā darbā viena no aktuālām tēmām ir dokumentēt darbu ar klientu; viena no šīs dokumentēšanas

⁶²⁴ Forte, J. A. (2014). *An Introduction to Using Theory in Social Work Practice*. New York: Routledge.

funkcijām ir pasargāt sociālo darbinieku dažādās strīdīgās situācijās, it īpaši tādās, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību.^{625 626} Lēmumu pieņemšana, balstoties teorētiskās zināšanās, dod sociālajam darbiniekam pārliecību un spēju pamatot savus lēmumus citām iesaistītajām pusēm, piemēram, bāriņtiesai.

Savukārt citi sociālie darbinieki, turpinot domu par teoriju izmantošanu praksē kā pārliecības veicinātāju, uzsvēra, ka teorija ir kā papildus resurss izpratnes veidošanai par klientu un viņa vidi.

“Mūsdienu apstākļos sociālais darbs ikdienā saskaras ar nemitīgi mainīgu vidi, problēmām, to komplicētību. Tādēļ sociālā darba teorētisko aspektu pārzināšana ir ļoti būtiska. Tā ļauj izvēlēties dažādus risinājumus un ietaupa laiku.”

“Nepārzinot teoriju, diezgan grūti saprast klientu īpatnības.”

Pielietojot teorijas, sociālais darbinieks rada sev dažādas perspektīvas, caur kurām analizēt klientu, viņa vidi un klienta-vides mijiedarbību, un sniegt nepieciešamo atbalstu. Pēc sociālo darbinieku domām, zināšanas par sociālā darba teorijām uzlabo spēju palīdzēt klientiem, analizējot klientu situācijas un izvēloties atbilstošākās ieviešanas stratēģijas. Tāpat jāatzīmē, ka sociālie darbinieki uzskata, ka teorētisko zināšanu pielietošana ir resurss starpprofesionāļu komandas darbā, jo palīdz argumentēt izvēlēto pieeju un darbu ar klientu plānošanu kopumā. Līdzīgās domās ir Dž. Forte, kurš ir apkopojis teoriju praktiskos ieguvumus (skatīt 13.2.1. tabulu).⁶²⁷

13.2.1. tabula. Sociālā darba teoriju funkcijas

Skaidrojošā: palīdz noteikt, kādēļ klientam ir nepieciešams atbalsts, kādēļ problēma ir radusies.

Strukturējošā: kādas ir notikumu (problēmu) kategorijas un kurā no tām ietilpst klienta notikumi (problēmas).

⁶²⁵ Kane, M. N., Houston-Vega, M. K., & Nuehring, E. M. (2002). Documentation in Managed Care. *Journal of Teaching in Social Work*, 22(1/2), 99–212.

⁶²⁶ Reamer, F. G. (2005). Documentation in Social Work: Evolving Ethical and Risk-Management Standards. *Social Work*, 50(4), 325–334. <https://doi.org/10.1093/sw/50.4.325>

⁶²⁷ Forte, J. A. (2014). *An Introduction to Using Theory in Social Work Practice*. New York: Routledge.

Prognozējošā: palīdz noteikt, kā, visticamāk, attīstīsies klienta situācija.

Raksturojošā: palīdz sakārtot iegūto informāciju noteiktā kopumā un sistēmā un izdarīt secinājumus.

Identificējošā: identificē darbības, kas mainīs un uzlabos klienta situāciju.

Sadarbības: pārrunāt un saskaņot ar klientiem, sadarbības partneriem un kolēģiem klienta lietas notikumus – sniegt detalizētu informāciju, sagatavot intervences plānus.

Sociālie darbinieki, kuri ikdienas praksē neizmanto teorijas, to pamatoja ar dažādiem skaidrojumiem. Galvenokārt viņi paļaujas uz intuīciju, sajūtām vai uz savu personīgo un darba pieredzi.

“Teorija ar praktisko darbu vispār nesaistās [...] reālajā darbā vienīgais, kas jāzina sociālajiem darbiniekiem, ir likumdošana, psiholoģija un dažādu saslimšanu un atkarību izraisītās īpatnības indivīdu domāšanā un uzvedībā.”

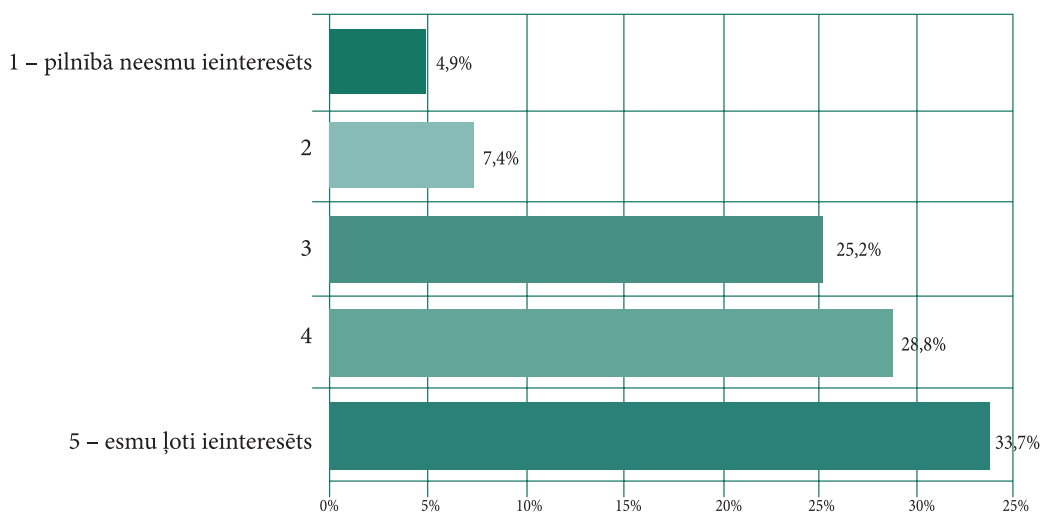
“Darbu veicu, pamatojoties uz [Latvijas Republikas Ministru kabineta] noteikumiem.”

Sociālie darbinieki, kuri savā praksē neizmanto teorijas, tās nesaredz arī kā sociālā darba profesijas sastāvdaļu. Prakse pamatos balstās uz konkrētu uzdevumu izpildi, ko uz noteikumu izpildīšanas laiku ir noteicis darba devējs. Tomēr mēs neuzskatām, ka sociālie darbinieki nebūtu ieinteresēti izmantot teorijas savā praksē. Mūsaprāt, vairāk ir jārunā par sociālo darbinieku profesionālo identitāti un tās stiprināšanu, kas, protams, būtu arī pašu sociālo darbinieku motivācijas jautājums. Vienā no aptaujas anketas jautājumiem respondentiem tika jautāts par interesi padziļināti apgūt teorijas un teorētiskās zināšanas (skatīt 13.2.2. attēlu).

Lielākā daļa sociālo darbinieku (62,5%) atzina, ka ir ieinteresēti padziļinātā teoriju apgūvē. Taču te jāņem vērā fakts, ka 96,3% no respondentiem uz jautājumu “Vai, Jūsaprāt, sociālā darba teoriju izmantošana ir nepieciešama?” atbildēja apstiprinoši, kaut kopumā interese ir salīdzinoši zema. Tādēļ uzskatām, ka, no vienas puses, faktors, kas ietekmē teoriju izmantošanu praksē, ir pašu sociālo darbinieku motivācija un attieksme pret tām. No otras puses, tās ir sistēmas radītās problēmas, kas ietekmē sociālā darbinieka darbu.

Vai Jūs būtu ieinteresētis padziļinātā teoriju apguvē

13.2.2. attēls. Sociālo darbinieku interese padziļinātā teoriju apguvē

13.3. SISTĒMAS RADĪTĀS PROBLĒMAS

Aptaujas anketās un fokusgrupu intervijās sociālie darbinieki uzsvēra, ka sociālā darba praksē arvien vairāk no darba devēja puses un normatīvajos aktos tiek noteikts un reglamentēts, kas un kā sociālajam darbiniekam jādara.

“Man pašai liekas, ka profesija kļūst tāda mehāniska vairāk, nevis domājoša, izzinoša.”

Sociālajiem darbiniekiem ir vēlme būt patstāvīgākiem lēmumu pieņemšanā un darba organizēšanā, tomēr prasības, kas attiecas uz dažādu dokumentu aizpildīšanu un termiņu ievērošanu, tiek drīzāk saskatītas kā sociālā darba praksi ierobežojošs faktors. Aptaujāto un intervēto sociālo darbinieku vidū dominēja viedoklis, ka nereti par prioritāti ir kļuvusi dokumentu aizpildīšana, nevis pats klients. Tāpat sociālie darbinieki norādīja uz noslodzi un laika trūkumu, kas kavē un traucē iedziļināties klienta situācijā; laika trūkums ir būtisks faktors arī teoriju pielietošanas kontekstā.

“Maniem kolēģiem ir aptuveni 40 klientu lietas, ja mēs saskaitām, ka darba nedēļā ir 40 stundas, tad uz katru klientu ir viena stunda, kura sevī ietver sapulces, starpinstitūciju tikšanos, apsekošanu dzīvesvietā, kovīziju, supervīziju, klienta lietas aprakstīšanu, tās ir četras stundas mēnesī, tad izrēķinām, cik mēs varam vēltīt tieši kontaktam ar klientu. Man ir bažas par to, ka vieglāk ir piešķirt pakalpojumu.”

“Man liekas, ka reizēm sistēma liek mums ļoti steigties, [...] skatoties no teoriju viedokļa, nekur nevajag steigties.”

Laika trūkumu kā ierobežojošu faktoru teoriju pielietošanā sociālā darba praksē uzsvēruši vairāki pētnieki. Dž. Forte norāda, ka laika trūkums ietekmē teorijā balstīto zināšanu izvēli, informācijas meklēšanu un iepazīšanos ar to, tāpat arī refleksijas procesu, kā izvēlētā intervence ietekmē klienta problēmas risināšanas gaitu.⁶²⁸ Savukārt vienā no pētījumiem, kurā analizēti sociālo darbinieku priekšstati par teorijas un prakses mijiedarbību organizāciju kontekstā, uzsvērts, ka laika trūkums ietekmē ne tikai refleksijas procesu, kas saistīts ar klientu problēmu risināšanu, bet arī paša sociālā darbinieka mācīšanās refleksiju un savas sociālā darba prakses uzlabošanu nākotnē.⁶²⁹

Daļa sociālo darbinieku pauda viedokli, ka sociālā darba prakse un teorija nav cieši saistītas, netieši norādot arī uz to, ka teoriju izmantošana praksē nosacīti ir katra sociālā darbinieka paša brīva izvēle.

“Institūcija un sistēma neprasa absolūti nevienu teoriju no tevis kā no darbinieka. Lieto vai nelieto, tā ir tava izvēle.”

“Mēs strādājam ar klienta lietu, tie papīri, kas tev ir, tie tev ir jāaizpilda, un kāda starpība kāda teorija [...] ir viens dokuments, otrs dokuments, riski jāizvērtē, kāda teorija? Kāda teorija risku izvērtēšanai. Ir anketa, saskaitām, ievēlam ķeksīšus [...] tur neprasās teorija.”

⁶²⁸ Forte, J. A. (2014). *An Introduction to Using Theory in Social Work Practice*. New York: Routledge.

⁶²⁹ Chan, K. L., & Chan, C. L.W. (2004). Social Workers' Conceptions of the Relationship Between Theory and Practice in an Organizational Context. *International Social Work*, 47(4), 543–557.

Sociālajiem darbiniekiem rodas bažas, ka sociālais darbs kļūst par menedžera darbu, kas saistās tikai ar pakalpojumu piešķiršanu, un sadarbība ar klientu ir sadrumstalota nevis tādēļ, ka tā būtu sociālā darbinieka izvēle, bet gan tāda ir realitāte. Pēc sociālo darbinieku domām, ikdienā bieži nākas strādāt ar krīzes situācijām jeb “ugunsgreka dzēšanu”, kā viņi paši sauc situācijas, kurās nekavējoties nepieciešams risinājums, bez iespējas iedziļināties situācijā.

Atkārtoti vēlamies uzsvērt, ka teoriju izmantošana sociālajā darbā nav brīva izvēle, tāpēc mēs minējam arī sistēmas problēmas, kuras jārisina valsts un nozares politikas un pārvaldības līmenī, izmantojot sociālā darba pētniecības *loga* potenciālu teorijas un prakses sasaistē.

KOPSAVILKUMS

Nodaļas ievadā, raksturojot sociālo darbu, piedāvājām *septiņu logu* modeli, kur svarīgu vietu ieņem arī teorija. Žans Pjērs Vilkens (*Jean Pier Wilken*)⁶³⁰ papildus jau minētajam septiņu logu modelim piedāvājis *astoto logu* jeb savas prakses veidošanu. Mūsuprāt, šis logs ir kā saistošs elements visiem pārējiem *logiem*, proti, sevis profesionālā pilnveidošana ir nemitīgs, apzināts izaugsmes ceļš, kurā tiek padziļinātas jau esošās un apgūtas jaunas teorijas, analizēti pētījumi, to atziņas, aprobētas metodikas un diskutētās ētikas dilemmas sniedz jaunu pieredzi, ko tālāk izmantot praksē. Tas ir veids, kā tiek veicināta ne tikai katra sociālā darbinieka sevis apzināšanās un atbildība, bet arī stiprināta profesionālā stāja un drosme.

⁶³⁰ Wilken, J. P. 2016. Oma praktika kujundamine: Sotsiaaltöötaja on oma ala meister. Mõtisklusi sotsiaaltööst. *Ajakirja Sotsiaaltöö artiklite kogumik*. 1, pp. 1–44.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Adger, W. N. (2000). Social and Ecological Resilience: Are They Related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347–364.
- Apine, E. (2015). *Psihosociālais darbs ar ģimeni vardarbības pret bērnu novēršanai* (Metodiskais materiāls). Rīga: Latvijas Bērnu fonds. Izgūts no <http://www.lbf.lv/content/2016/09/Metodika.pdf>
- Ashford, J., & LeCroy, C.W. (2010). *Human Behavior in the Social Environment: A Multidimensional Perspective*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Banks, S. (2004). Professional Integrity, Social Work and the Ethics of Distrust. *Social Work & Social Sciences Review*, 11(2), 20–35.
- Banks, S. (2012). *Ethics and Values in Social Work* (4th ed.). Basinstoke: Palgrave Macmillian.
- Barker, R. L. (2013). *The Social Work Dictionary* (6th ed.). Washington, DC: NASW Press.
- Bateson, G. (1977). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books.
- Bavelas, J., De Jong, P., Franklin, C., Froerer, A., Gingerich, W., Kim, J., ... Treppe, T. (2013). *Solution Focused Therapy Treatment Manual for Working with Individuals*. Solution Focused Brief Therapy Association. Retrieved from <https://irp-cdn.multiscreensite.com/f39d2222/files/uploaded/Treatment%20Manual%20Final%2C%20Update%203-17-18.pdf>
- Beck, A. T. (1963). Thinking and Depression, 1: Idiosyncratic Content and Cognitive Distortions. *Archives of General Psychiatry*, 9, 324–333.
- Beck, A. T. (1964). Thinking and Depression, 2: Theory and Therapy. *Archives of General Psychiatry*, 10, 561–571.
- Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive Therapy of Depression*. New York: Guilford Press.
- Beck, J. S. (2011). *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond* (2nd ed.). New York: Guilford Press.

- Beckett, C., & Horner, N. (2016). *Essential Theory for Social Work Practice* (2nd ed.). Los Angeles: Sage.
- Bellack, A. S., & Strong Kinnaman, J. E. (2012). Social skills. In W. T. O'Donohue & J. E. Fisher (Eds.). *Cognitive Behavior Therapy: Core Principles for Practice* (p. 251–272). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Bellack, A. S., Mueser, K., Gingerich, S., & Agresta, J. (2004). *Social Skills Training for Schizophrenia: A Step-by-Step Guide*. New York: Guilford Press.
- Bite, I., Mārtinsone, K., & Sudraba, V. (Red.). (2016). *Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Bjorklund, D. F., & Blasi, C. H. (2011). *Child and Adolescent Development: An Integrated Approach*. Andover: Wadsworth Cengage Learning.
- Blaževiča, D. (2020). Sociālā pakalpojuma pielāgošana ārkārtējās situācijas apstākļiem. *Sociālais Darbs Latvijā, 1*, 34.–36. lpp.
- Blundo, R., & Simon, J. (2016). *Solution-Focused Case Management*. New York: Springer Publishing Company.
- Boisen, L., & Syers, M. (2004). The Integrative Case Analysis Model for Linking Theory and Practice. *Journal of Social Work Education, 40*(2), 205–217.
- Bonanno, G. A., & Diminich, E. D. (2013). Annual Research Review: Positive adjustment to adversity – trajectories of minimal-impact resilience and emergent resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 54*(4), 378–401.
- Bourdieu, P. (1969). Intellectual Field and Creative Project. *Social Science Information, 8*(2), 89–119.
- Brandell, J. R. (2004). *Psychodynamic Social Work*. New York: Columbia University Press.
- Brandell, J. R. (Ed.). (2011). *Theory and Practice in Clinical Social Work* (2nd ed.). Los Angeles: Sage Publications, Inc.
- Brandell, J. R. (Ed.). (2014). *Essentials of Clinical Social Work*. London: Sage Publications.
- British Association of Social Workers. (2018). *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW. Retrieved from <https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Code%20of%20Ethics%20Aug18.pdf>

- Brown, C. (2013). The Poverty of Grand Theory. *European Journal of International Relations*, 19(3), 483–497. <https://doi.org/10.1177/1354066113494321>
- Brown, J. M. (2010). The Milan Principles of Hypothesising, Circularity and Neutrality in Dialogical Family Therapy: Extinction, Evolution, Eviction... or Emergence? *The Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 31(3), 248–265.
- Buffalo State College. (n. d.). *Task Centred Casework*. Retrieved January 21, 2021, from <http://faculty.buffalostate.edu/mahlerre/423/TCCmodel.htm>
- Burck, C., & Gwyn, D. (2010). *Mirrors and Reflections: Processes of Systemic Supervision*. London: Karnack.
- Burns, D. D. (1980). *Feeling Good: The New Mood Therapy*. New York: New American Library.
- Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. Aldershot, Hants: Ashgate.
- Campanini, A., & Lombard, A. (2018). International Association of Schools of Social Work (IASSW): Promoting Environmental and Community Sustainability. *International Social Work*, 61(4), 486–489.
- Campbell, D., Coldicott, T., & Kinsella, K. (1994). *Systemic Work with Organizations*. London: Karnac Books.
- Chan, K. L., & Chan, C. L.W. (2004). Social Workers' Conceptions of the Relationship Between Theory and Practice in an Organizational Context. *International Social Work*, 47(4), 543–557.
- Chetkow-Yanoow, B. (1997). *Social Work Practice: A Systems Approach* (2nd ed.). New York, London: Haworth Press.
- Coady, N., & Lehmann, P. (Eds.). (2008). *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach* (2nd ed.). New York: Springer Publishing Company.
- Coates, J., & Gray, M. (2012). The Environment and Social Work: An Overview and Introduction. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 230–238.
- Collins, D., Jordan, C., & Coleman, H. (2007). *An Introduction to Family Social Work* (2nd ed.). Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.
- Collins, S. (2017). Social Workers and Resilience Revisited. Practice. *Social Work in Action*, 29(2), 85–105.

- Connie, E., & Metcalf, L. (2009). *The Art of Solution Focused Therapy*. New York: Springer Publishing Company.
- Conolly, M., & Harms, L. (2012). *Social Work from Theory to Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Coulshed, V., & Orme, J. (1998). Task-centred Practice. In *Social Work Practice: An Introduction* (3rd ed., pp. 115–132). Basingstoke: Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-14748-9_7
- Cowger, C. D. (1994). Assessing Client Strengths: Clinical Assessment for Client Empowerment. *Social Work*, 39(3), 262–267.
- CSWE. (2015). *Educational Policy and Accreditation Standards for Baccalaureate and Master's Social Work Programs*. Alexandria, VA: Council on Social Work Education. Retrieved from <https://cswe.org/getattachment/Accreditation/Standards-and-Policies/2015-EPAS/2015EPASandGlossary.pdf.aspx>
- Dalphon, H. (2019). Self-care Techniques for Social Workers: Achieving an Ethical Harmony between Work and Well-being. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(1), 85–95. <https://doi.org/10.1080/10911359.2018.1481802>
- De Jong, P., & Berg, I. K. (2008). *Interviewing for Solutions*. Belmont, CA: Thomson Higher Education.
- De Shazer, S. (1984). The death of resistance. *Family Process*, 23(1), 11–17. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1984.00011.x>
- De Shazer, S. (2005). *Don't think but Observe: What is the importance of the work of Ludwig Wittgenstein for Solution-Focused Brief Therapy?* Retrieved from <https://www.scribd.com/document/199244823/DON-T-THINK-BUT-OBSERVE-Steve-de-Shazer-pdf>
- Deacon, L., & Macdonald, S. J. (2017). *Social Work Theory and Practice*. London: Sage.
- Dell, P. F. (1989). Violence and the Systemic View: The Problem of Power. *Family Process*, 28(1), 1–14. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/20453281>
- Dobson, K. S., & Mastikhina, L. (2015). Concepts and Methods of Cognitive Therapies. In J. D. Wright (Ed.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed., pp. 542–547). Oxford: Elsevier.

- Doel, M., & Marsh, P. (1992). *Task-centred Social Work*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Dominelli, L. (2012). *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Cambridge: Polity Press.
- Dominelli, L. (2012). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press.
- Dorfman, R. (Ed.). (1988). *Paradigms of Clinical Social Work*. New York: Brunner-Routledge.
- Ellis, A. (1962). *Reason and Emotion in Psychotherapy*. New York: Lyle Stuart.
- Environment and Ecology (2020). *What is Systems Theory?* Retrieved April 2, 2020, from <http://environment-ecology.com/general-systems-theory/137-what-is-systems-theory.pdf>
- Epstein, L. (1980). *Helping People: The Task-Centered Approach*. St. Louis: C. V. Mosby Company.
- Eriksons, E. H. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.
- Ewijk, H. van. (2014). Social Work Research: A Dutch Revival. In J. Hämäläinen, B. Littlechild, & M. Špiláčková. (Eds.). *Social Work Research Across Europe: Methodological Positions and Research Practice* (pp. 116–131). Ostrava: University of Ostrava – ERIS with Albert Publisher.
- Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annual Review of Public Health*, 26(1), 399–419.
- Fischer, J. (1978). *Effective Casework Practice: An Eclectic Approach*. New York: McGraw-Hill.
- Folke, C. (2006). Resilience: The Emergence of a Perspective for Social-Ecological System Analysis. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267.
- Fook, J. (2012). *Social Work: A Critical Approach to Practice* (2nd ed.). London: Sage.
- Forte, J. A. (2014). *An Introduction to Using Theory in Social Work Practice*. New York: Routledge.
- Fortune, E. A., McCallion, P., & Briar-Lawson, K. (2010). *Social Work Practice Research for the Twenty-First Century*. New York: Columbia University Press.
- Frankl, V. E. (2006). *Man's Searching for Meaning*. Boston: Beacon Press.

- Fraser, M. W., Randolph, K. A., & Bennett, M. D. (2000). Prevention: A Risk and Resilience Perspective. In P. Allen-Meares & C. Garvin (Eds.). *The Handbook of Social Work Direct Practice* (pp. 89–111). London: Sage Publications.
- Fraser, M., Galinsky, M., & Richman, J. (1999). Risk, protection, and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research*, 23(3), 131–143.
- Galuske, M. (2011). *Methoden der Sozialen Arbeit: Eine Einführung*. Bonn: Juventa.
- Garrett, P. M. (2007). The Relevance of Bourdieu for Social Work: A Reflection on Obstacles and Omissions. *Journal of Social Work*, 7(3), 355–379. DOI 10.1177/1468017307084076
- Garrett, P. M. (2015). Questioning Tales of ‘Ordinary Magic’: ‘Resilience’ and Neo-Liberal Reasoning. *British Journal of Social Work*, 46(7), 1909–1925. doi: 10.1093/bjsw/bcv017
- Gehlert, S., Hall, K. L., & Palinkas, L. A. (2017). Preparing Our Next-Generation Scientific Workforce to Address the Grand Challenges for Social Work. *Journal of the Society for Social Work Research*, 8(1), pp. 119–136.
- Genesereth M. R., & Nilsson N. J. (1987). *Logical Foundations of Artificial Intelligence*. San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers Inc.
- Gentle-Genitty, C., Chen, H., Karikari, I., & Barnett, C. (2014). Social Work Theory and Application to Practice: The Students’ Perspectives. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 14(1), 36–47.
- George, E. (2018). How can we think about the client’s “best hopes”? *Brief*. Retrieved from <https://www.brief.org.uk/blog/2018/08/14/how-can-we-think-about-the-client%E2%80%99s-%E2%80%98best-hopes%E2%80%99/>
- George, E. (2018). It is not all about me! *Brief*. Retrieved from <https://www.brief.org.uk/blog/2018/04/22/its-not-all-about-me!/>
- Germain, C. (1979). *Social Work Practice: People and Environments: An Ecological Perspective*. New York: Columbia University Press.
- Gilbert, P. (Ed.). (2005). *Compassion: Conceptualisations, Research and Use in Psychotherapy*. New York: Routledge.

- Ginsburg, K. R., & Jablo, M. M. (2015). *Building Resilience in Children and Teens: Giving Kids Roots and Wings* (3rd ed.). Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics.
- Gitterman, A., & Germain, C. B. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. New York: Columbia University Press.
- Given, L. M. (Ed.). (2008). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Los Angeles, Calif: SAGE Publications. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412963909>
- Glanz, K., & Bishop, D. B. (2010). The Role of Behavioral Science Theory in Development and Implementation of Public Health Interventions. *Annual Review of Public Health*, 31, 399–418.
- Glicken, M. D. (2003). *Using the Strengths Perspective in Social Work Practice: A Positive Approach for the Helping Professions* (1st ed.). Boston: Pearson A & B.
- González-Prendes, A., & Brisebois, K. (2012). Cognitive-Behavioral Therapy and Social Work Values: A Critical Analysis. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 9(2), 21–33.
- Gray, M., & Webb, S. (2013). *Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Grand Challenges for Social Work. (n. d.). *History*. Retrieved from <https://grandchallengesforsocialwork.org/about/history/>
- Grand Challenges for Social Work. (n. d.). *The Challenges*. Retrieved from <https://grandchallengesforsocialwork.org/#the-challenges>
- Greene, R. R. (2008). *Human Behavior Theory and Social Work Practice* (3rd ed.). New Brunswick, NJ: Aldine Transaction.
- Greene, R. R., & Schriver, J. M. (2016). Human Behavior and the Social Environment: Engaging Diversity and Difference in Practice. In *Handbook of Human Behavior and the Social Environment: A Practice-Based Approach* (pp. 35–61). London: Routledge. Retrieved from <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203790304.ch3>
- Greene, R. R., & Watkins, M. (Eds.). (1998). *Serving Diverse Constituencies: Applying the Ecological Perspective*. New York: Aldine de Gruyter.

- Griffiths, D. E. (1959). *Administrative Theory: Current Problems in Education*. New York: Appleton-Century Crofts.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.
- Hayes, S. C. (2004). Acceptance and Commitment Therapy, Relational Frame Theory, and the Third Wave of Behavioral and Cognitive Therapies. *Behavior Therapy*, 35(4), 639–665.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2003). *Acceptance and Commitment Therapy: An Experiential Approach to Behavior Change*. New York: Guilford Press.
- Hall, P. A., & Lamont, M. (Eds.). (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. New York: Cambridge University Press.
- Hardy-Desmond, S. (2003). *Social work practice innovation: the adaptive process*. Peosta, Iowa: Eddie Bowers Pub. Co.
- Harris, J., & White, V. (Eds.). (2018). *A Dictionary of Social Work and Social Care* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Hartman, A. (1978). Diagrammatic assessment of family relationships. *Social Casework*, 59(8), 465–476. Retrieved from [https://www.historyofsocialwork.org/1978_hartman/1978,%20Hartmann,%20diagrammatic%20assessment%20OCR%20\(C%20notice\).pdf](https://www.historyofsocialwork.org/1978_hartman/1978,%20Hartmann,%20diagrammatic%20assessment%20OCR%20(C%20notice).pdf)
- Harvey, R. (2012). Young People, Sexual Orientation and Resilience. In M. Ungar (Ed.). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 325–335). New York: Springer.
- Hasenfeld, Y. (1987). Power in Social Work Practice. *Social Service Review*, 61(3), 469–483. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/30011910>
- Healy, K. (2005). *Social Work Theories in Context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hearn, G. (1958). *Theory Building in Social Work*. Toronto: University of Toronto Press.
- Heinsch, M., Gray, M., & Sharland, E. (2016). Re-conceptualising the Link Between Research and Practice in Social Work: A Literature Review on Knowledge Utilisation. *International Journal of Social Welfare*, 25(1), 98–104.
- Henry, C. S., Morris, A. S., & Harrist, A. W. (2015). Family Resilience: Moving into the Third Wave. *Family Relations*, 64(1), 22–43. <https://doi.org/10.1111/fare.12106>

- Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., Strom-Gottfried, K., & Larsen, J. A. (2010). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (8th ed.). Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., & Strom-Gottfried, K. (2013). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (9th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., & Strom-Gottfried, K. (2017). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (10th ed.). Boston, MA: Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Hermansens, O. (1996). Sociālais darbs kopienā. *Dzīves jautājumi*, 3. Rīga: SDSPA "Attīstība", 52.–94. lpp.
- Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is Resilience? *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56(5), 258–265.
- Heslop, P., & Meredith, C. (2019). *Social Work: From Assessment to Intervention*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Hodgson, D., & Watts, L. (2017). *Key Concepts and Theory in Social Work*. London: Palgrave Macmillan.
- Horner, N. (2019). *What is Social Work? Context & Perspectives* (5th ed.). London: Sage/Learning Matters.
- Howe, D. (1987). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Wildwood House.
- Howe, D. (1992). *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate.
- IASSW & IFSW. (2020). *Global Standards for Social Work Education and Training*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/11/IASSW-Global-Standards-Final.pdf>
- IASSW AIETS. (2014). *Global Definition of Social Work*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>
- IASSW AIETS. (n. d.). *IASSW Vision & Mission Statement*. Retrieved from <https://iassw-aiets.org/about-iassw/mission-statement>

- IASSW. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles (IASSW)*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>
- ICSW. (2016). *International Council on Social Welfare Global Programme 2016 to 2020*. Retrieved from <http://www.icsw.org/images/docs/ICSW-Global-Programme---2016-2020.pdf>
- IFSW, IASSW & ICSW. (2012). *The Global Agenda for Social Work and Social Development Commitment to Action*. Retrieved from <http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>
- IFSW. (2014). *Global Definition of Social Work*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/>
- IFSW. (n. d.) *What We Do*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/about-ifsw/what-we-do/>
- Ixer, G. (1999). There's No Such Thing as Reflection. *British Journal of Social Work*, 29(4), 513–527.
- Yeager, R. K., & Roberts, A. R. (Eds.). (2015). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research* (4th ed.). New York: Oxford University Press.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema Therapy: A Practitioner's Guide*. New York: Guilford Press.
- Ījabs, I. (2012). *Pilsoniskā sabiedrība*. Rīga: Valters un Rapa.
- James, R. K., & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis Intervention Strategies* (7th ed.). Belmont, CA: Brooks Cole.
- Jones, D. N., & Truell, R. (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development: A Place to Link Together and Be Effective in a Globalized World. *International Social Work*, 55(4), 454–472.
- Jones, P. (2010). Responding to the Ecological Crisis: Transformative Pathways for Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 46(1), 67–84.
- Kane, M. N., Houston-Vega, M. K., & Nuehring, E. M. (2002). Documentation in Managed Care. *Journal of Teaching in Social Work*, 22(1/2), 99–212.
- Kants, I. (1988). *Praktiskā prāta kritika*. Rīga: Zvaigzne.
- Kazantzis, N., Datillio, F. M., & Dobson, K. S. (2017). *The Therapeutic Relationship in Cognitive-Behavioral Therapy: A Clinician's Guide*. New York: The Guilford Press.

- Kelly, M. S. (2013). Task-Centered Practice. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.388>
- Kopelowicz, A., Liberman, R. P., & Zarate, R. (2006). Recent Advances in Social Skills Training for Schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin*, 32, 12–23.
- Kumar, U. (2017). *The Routledge International Handbook of Psychosocial Resilience*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Kunneman, H. (2016). The Political Importance of Voluntary Work. *Foundations of Science*, 21(2), 413–432.
- Landy, S., & Menna, R. (2006). *Early Intervention with Multi-Risk Families: An Integrative Approach*. Baltimore, Md; London: Brookes Publishing Company.
- Langer, C. L., & Lietz, C. A. (2014). *Applying Theory to Generalist Social Work Practise*. New York: John Wiley & Sons.
- Larkins, A. G., & McKinney, C. W. (1980). Four Types of Theory: Implications for Research in Social Education. *Theory & Research in Social Education*, 8(1), 9–17. <https://doi.org/10.1080/00933104.1980.10506072>
- Larsen, D. J. (1999). Eclecticism: Psychological Theories as Interwoven Stories. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 21(1), 69–83.
- Latvijas profesionālo sociālo un aprūpes darbinieku asociācija. (2001). *Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss*. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/latvijas-socialo-darbinieku-etikas-kodekss>
- Latvijas Republikas Labklājības ministrija & AC Konsultācijas. (2020). *Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem*. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0>
- Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (2019). *Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem*. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8362/download>
- Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (b. g.). *Sociālā rehabilitācija*. Izgūts 2020. gada 6. jūlijā no <https://www.lm.gov.lv/lv/sociala-rehabilitacija>
- Latvijas Republikas Labklājības ministrija. (n. d.). Sākotnējās ietekmes (*ex-ante*) novērtējums par iecerētajām strukturālajām reformām profesionāla sociālā darba politikas jomā. Izgūts 2020. gada 2. aprīlī no <http://www.lm.gov.lv/text/2399>

- Latvijas Republikas Saeima (2018, 24. oktobris). Trauksmes celšanas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 210. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/302465-trauksmes-celšanas-likums>
- Latvijas Republikas Saeima. (2002, 19. novembris). Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 45. pants. Sociālā darbinieka un karitatīvā sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi. *Latvijas Vēstnesis*, 168. Izgūts 2019. gada 3. decembrī no <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>
- Latvijas Republikas Saeima. (2013, 9. janvāris). Saeimas 2012. gada 20. decembra paziņojums “Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2014.–2020. gadam”. *Latvijas Vēstnesis*, 6. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/253919-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2014-2020-gadam>
- Lāss, I. (2015). Sistēmiskā psihosociālā darba attīstība un raksturojums. No E. Apine, D. Blažēvica, G. Krēgere-Medne, I. Lāss, I. Norman, K. Viša, & I. Stankus-Viša. *Psihosociālais sociālais darbs sistēmiskajā pieejā* (18.–23. lpp). Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”.
- Levinas, E. (1985). *Ethics and Infinity*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Lieberman, R. P., DeRisi, W. J., & Mueser, K. T. (1989). *Social Skills Training for Psychiatric Patients*. New York: Pergamon Press.
- Lietz, C. A. (2007). Uncovering Stories of Family Resilience: A Mixed Methods Study of Resilient Families, Part 2. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 88(1), 147–155.
- Linehan, M. M. (1993). *Cognitive-Behavioral Treatment of Borderline Personality Disorder*. New York: Guilford Press.
- Loewenberg, F., Dolgoff, R., & Harrington, D. (2000). *Ethical Decisions for Social Work Practice* (6th ed.). Itasca, IL: F. E. Peacock.
- Luthar, S. S. (2003). *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543–562.

- MacKinnon, L. K., & James, K. (1987). The Milan systemic approach: Theory and practise. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 8(2), 89–98.
- Maclean, S., & Harrison, R. (2015). *Theory and Practice: A Straightforward Guide for Social Work Students* (3rd ed.). Lichfield: Kirwin Maclean.
- Madoc-Jones, I. (2008). Models of Intervention. In S. Green, E. Lancaster & S. Feasey, S. (Eds.). *Addressing Offending Behaviour: Context, Practice and Values* (pp. 128–153). Devon: Willan Publishing. Retrieved from <https://glyndwr.repository.guildhe.ac.uk/241/1/fulltext.pdf>
- Marsh, J. C. (2013). Epstein, Laura. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.683>
- Martin, M. E. (2011). *Introduction to Human Services: Through the Eyes of Practice Settings* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Maslovska, K., Mārtinsons, K., Miltuze, A., Upmane, A., & Bite, I. (2006). Krīzes pārvarēšanas veidi Latvijas sievietēm ar tuva cilvēka nāves un ar šķiršanās pieredzi. No S. Miežīte, & I. Austers (Red.). *Psiholoģija. Latvijas Universitātes raksti*, 698. sēj. (19.–35. lpp.). Rīga: Latvijas Universitāte.
- Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, 23(2), 493–506.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications.
- Maturana, H., & Varela, F. (1987). *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Boston: New Science Library.
- Maultsby, M. C., Jr. (1968). Seven Reflections on Scientism and Psychotherapy. *Psychological Reports*, 22(3, PT. 2), 1311–1312. <https://doi.org/10.2466/pr0.1968.22.3c.1311>
- McGrath Morris, P. (2008). Reinterpreting Abraham Flexner's Speech, "Is Social Work a Profession?": Its Meaning and Influence on the Field's Early Professional Development. *Social Service Review*, 82(1), 29–60. doi: 10.1086/529399
- McInnis-Dittrich, K. (2005). *Social Work with Elders: A Biopsychosocial Approach to Assessment and Intervention* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

- Meyer, C. H. (1979). Toward Effective Casework Practice: An Eclectic Approach (Book review). *The British Journal of Social Work*, 15(3), 115–116. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220612.1979.10671998>
- Merriam-Webster. (n. d.). *Theory*. Retrieved June 25, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theory>
- Metteri, A., Kroger, T., Pohjola, A., & Rauhala, P.-L. (2005). *Social Work Approaches in Health and Mental Health from Around the Globe*. Taylor & Francis.
- Milner, J., & O'Byrne, P. (1998). A Map of the World: the Systems Approach. In J. Campling (Ed.). *Assessment in Social Work* (pp. 79–95). New York: Palgrave.
- Milowiz, W. & Judy, M. (Eds.). (2013). *STEP – Systemic Social Work Throughout Europe: Insights*. Vienna, Austria: ASYS.
- Mizrahi, T., & Davis, L. E. (Eds.). (2008). *Encyclopedia of Social Work* (20th ed.). New York: NASW Press, Oxford University Press.
- Moore, E. (2016). *Case management inclusive: community practice* (2nd ed.). South Melbourne, Victoria: Oxford University Press.
- Nash, M., Munford, R., & O'Donoghue, K. (Eds.). (2005). *Social Work Theories in Action*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- National Association of Social Workers (NASW). (n. d.). *Read the Code of Ethics. Approved by the 1996 NASW Delegate Assembly and revised by the 2017 NASW Delegate Assembly*. Retrieved from <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-of-ethics-english>
- Nemeth, D. G., & Olivier, T. W. (2017). *Innovative Approaches to Individual and Community Resilience. From Theory to Practice*. London: Academic Press.
- Nodibinājums “C Modulis”. (n. d.). *Psihosociālais sistēmiskais sociālais darbs*. (Blogs). Izgūts no <http://socialaisdarbs.blogspot.com/>
- Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. Gothenburg: University of Bedfordshire.
- Norman, I. (2011, April 10). *Systemic teaching, Training of supervision*. (Semināra izdales materiāls). PrataMera AB, Goteborg, Sweden.
- Normane, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala: Nodibinājums “C Modulis”.

- Nurius, P. S., Coffey, D. S., Fong, R., Wymme, S. D. & McRoy, R. (2017). Preparing Professional Degree Students to Tackle Grand Challenges: A Framework for Aligning Social Work Curricula. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 8(1), 99–118.
- O'Connell, B. (2005). *Solution Focused Therapy*. London: Sage Publications Ltd.
- O'Hagan, K. (1986). *Crisis Intervention in Social Services*. Basingstoke: Macmillian Education.
- O'Hagan, K. (2002). Crisis Intervention: Changing Perspectives. In C. Hanvey, & T. Philpot (Eds.). *Practising Social Work* (pp. 134–145). London; New York: Routledge.
- Ornellas, A., Spolander, G. & Engelbrecht, L. K. (2016). The Global Social Work Definition: Ontology, Implications and Challenges. *Journal of Social Work*, 18(2), 222–240.
- Ortiz, L., & Jani, J. (2010). Critical Race Theory: A Transformational Model for Teaching Diversity. *Journal of Social Work Education*, 46(2), 175–193.
- Ose, L. (2011). Izaicinājumi sociālā darba makropraksi sociālekonomiskās krīzes apstākļos: ārvalstu krīzes sociālās politikas risinājumu pieredze. *Dzīves jautājumi*, 19, Rīga: VSDA "Attīstība", 162.–177. lpp.
- Oxford English Dictionary. (n. d.). *Resilience*. Retrieved September 14, 2019, from <https://en.oxforddictionaries.com/definition/resilience>
- Ozola, I. (2018). Mēs varam daudz mācīties viens no otra! Intervija ar Inesi Stankus-Viša un Kārli Višu. *Sociālais Darbs Latvijā*, 2, 43.–51. lpp.
- Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory* (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd.
- Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory* (3rd ed.). Chicago, Ill: Lyceum Books.
- Payne, M., & Reith-Hall, E. (2019). *The Routledge Handbook of Social Work Theory* (1st ed.). Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Panter-Brick, C., & Eggerman, M. (2012). Understanding Culture, Resilience, and Mental Health: The Production of Hope. In M. Ungar (Ed.). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 369–386). New York: Springer.
- Pardeck, J. T. (1996). *Social Work Practice: An Ecological Approach*. Westport, CT: Auburn House.

- Park, Y., Crath, R., & Jeffery, D. (2018). Disciplining the risky subject: a discourse analysis of the concept of resilience in social work literature. *Journal of Social Work*, 20(2), 152–172.
- Parker, J., & Bradley, G. (2007). *Social Work Practice: Assessment, Planning, Intervention and Review* (2nd ed.). Exeter: Learning Matters.
- Pavlov, I. P. (1927). *Conditioned Reflexes: An Investigation of the Physiological Activity of the Cerebral Cortex*. London: Oxford University Press.
- Pichot, T., & Smock, S. A. (2009). *Solution-Focused Substance Abuse Treatment*. New York: Routledge.
- Pierson, J., & Thomas, M. (2010). *Dictionary of Social Work. The Definitive A to Z of Social Work and Social Care*. Maidenhead; New York: Open University Press.
- Pomeroy, E. C., & Garcia, R. B. (2017). *Direct Practice Skills for Evidence-Based Social Work: A Strengths-Based Text and Workbook*. New York: Springer Publishing Company.
- Rapoport, L. (1967). Crises-Oriented Short-Term Casework. *Social Service Review*, 41(1), 31–43. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/30020306>
- Rapp, C. A. (1997). *The Strengths Model: Case Management with People Suffering from Severe and Persistent Mental Illness*. New York: Oxford University Press.
- Rapp, C. A., & Sullivan, W. P. (2014). The Strengths Model: Birth to Toddlerhood. *Advances in Social Work*, 15(1), 129–142.
- Rasmussen, B. (2018). A Critical Examination of CBT in Clinical Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal*, 46(3), 165–173. <https://doi.org/10.1007/s10615-017-0632-7>
- Reamer, F. G. (2005). Documentation in Social Work: Evolving Ethical and Risk-Management Standards. *Social Work*, 50(4), 325–334. <https://doi.org/10.1093/sw/50.4.325>
- Reid, W. J. (1978). *The Task-Centered System*. New York: Columbia University Press.
- Reid, W. J. (1997). Research on Task-Centred Practice. *Social Work Research*, 21(3), 132–137. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/42657097?seq=1>
- Rhoades, E. A. (2010). Core constructs of family therapy. In E. A. Rhoades, & J. Duncan. (Eds.). *Auditory-verbal practice: Toward a family-centered approach*

- (pp. 137–163). Springfield, Ill.: Charles C. Thomas. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/216258883_Core_constructs_of_family_therapy
- Rivers, D. (1993). *Professional Model of Social Work: Developing a common conceptual framework for the social work profession*. University of Calgary. Retrieved April 2, 2020, from <https://www.ucalgary.ca/sw/ramsay/papers2/Rivers-93-professional-model-common-framework-social-work.pdf>
- Robbins, S. P., Chatterjee, P., & Canda, E. R. (1998). *Contemporary Human Behavior Theory: A Critical Perspective for Social Work*. Boston: Allyn & Bacon.
- Robbins, S. P., Chatterjee, P., & Canda, E. R. (1999). Ideology, Scientific Theory, and Social Work Practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 80(4), 374–384. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.1217>
- Roberts, A. R. (2002). Assessment, Crisis Intervention, and Trauma Treatment: The Integrative ACT Intervention Model. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 2(1), 1–21. <https://doi.org/10.1093/brief-treatment/2.1.1>
- Rojek, C., Peacock, G., & Collins, S. (1988). *Social Work and Received Ideas*. London; New York: Routledge.
- Romāne-Meiere, A. (2020). Sociālā dzīvotspēja ārkārtas situācijā profesionālajā darbībā. *Sociālais Darbs Latvijā*, 1, 20.–24. lpp.
- Rothman, J. (2018). *Social Work Practice Across Disability* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Rozenvalds, J. (Red.). (2014). *Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits, 2005–2014*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- Rubenis, A. (2005). Kas ir tikumu ētika? No A. Rubenis (Red.). *Filozofija. Latvijas Universitātes raksti*, 687. sēj. (9.–20. lpp). Rīga: Latvijas Universitāte. Izgūts 2019. gada 17. novembrī no <https://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/687.pdf>
- Rubin, R. S. (2002). Will the Real SMART Goals Please Stand Up? *The Industrial-Organizational Psychologist*, 39(4), 26–27.
- Rutter, M. (2006). Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1–12. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>
- Saleebey, D. (1996). The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. *Social Work*, 41(3), 296–305.

- Saleebey, D. (1997). *The strengths perspective in social work practice* (2nd ed.). New York: Longman.
- Saleebey, D. (2002). *The strengths perspective in social work practice* (3rd ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Saleebey, D. (2005). *The strengths perspective in social work practice* (4th ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5th ed.). Boston: Pearson.
- Salkovskis, P. M. (1991). The Importance of Behaviour in the Maintenance of Anxiety and Panic: A Cognitive Account. *Behavioural Psychotherapy*, 19(1), 6–19.
- Sawdon, D. (1986). *Making Connections in Practice Teaching*. Heinemann: NISW.
- Schoon, I. (2006). *Risk and Resilience: Adaptations to Changing Times*. New York: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511490132
- Scrivener, A. B. (2012). *A Curriculum for Cybernetics and Systems Theory*. Retrieved April 2, 2020, from <https://people.well.com/user/abs/curriculum.html#Defined>
- Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Depression: A New Approach to Preventing Relapse*. New York: Guilford Press.
- Segrin, C., & Givertz, M. (2003). Social Skills Training and Development. In J. O. Greene & B. R. Burleson (Eds.). *Handbook of Communication and Social Interaction Skills* (pp. 135–176). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2010). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Sherman, E., & Reid, W. J. (2013). Shyne, Ann Wentworth. In *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.792>
- Shulman, L. (2008). *Skills of Helping Individuals, Families, Groups, and Communities*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Sibeon, R. (1990). Comments on the structure and forms of social work knowledge. *Social Work and Social Sciences Review*, 1(1), 29–44.

- Sibeon, R. (1991). *Towards a New Sociology of Social Work*. Aldershot: Avebury.
- Simmons, C., & Lehmann, P. (2013). *Tools for Strengths-Based Assessment and Evaluation*. New York: Springer Publishing Company.
- Simon, B. L. (1994). Are Theories for Practice Necessary? Yes! *Journal of Social Work Education*, 30(2), 144–147.
- Skinner, B. F. (1953). *Science and Human Behavior*. New York, Macmillan.
- Southwick, S. M., & Charney D. S. (2012). *Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges*. New York: Cambridge University Press.
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
- Southwick, S. M., Morgan, C. A., Vythilingam, M., & Charney, D. S. (2006). Mentors Enhance Resilience in At-Risk Children and Adolescents. *Psychoanalytic Inquiry*, 26(4), 577–584.
- Steyaert, J. (n. d.). Ann Hartman. *History of Social Work*. Retrieved April 2, 2020, from <https://www.historyofsocialwork.org/eng/details.php?cps=27>
- Stepney, P., & Ford, D. (Eds.). (2012). *Social Work Models, Methods and Theories: A Framework for Practice* (2nd ed.). Lyme Regis, Dorset: Russell House Publishing.
- Strean, H. S. (1978). *Clinical Social Work: Theory and Practice*. New York: Free Press.
- Strickler, M., & Bonnefil, M. (1974). Crisis intervention and social casework: Similarities and differences in problem-solving. *Clinical Social Work Journal*, 2(1), 36–44.
- Svence, G. (2015). *Dzīvēsspēka kategorija pozitīvās psiholoģijas skatījumā: Attīstības iespējas*. Rīga: Zinātne.
- Swedberg, R. (2016). Before theory comes theorizing or how to make social science interesting. *The British Journal of Sociology* 67(1), 5–22. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-4446.12184>
- Swedberg, R. (2014). *The Art of Social Theory*. London: Princeton University Press.
- Teater, B. (2010). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. Berkshire: Open University Press.

- Teater, B. (2014). *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press.
- The American Institute of Stress. (n. d.). *The Holmes-Rahe Life Stress Inventory*. Retrieved April 19, 2019, from <https://www.stress.org/holmes-rahe-stress-inventory>
- Thyer, B. A. (2001). What is the Role of Theory in Research on Social Work Practice. *Journal of Social Work Education*, 37(1), 9–25.
- Thomas, M., & Pierson, J. et al. (2002). *A Dictionary of Social Work* (2nd ed.). London: HarperCollins Publishers.
- Thompson, N. (2010). *Theorizing Social Work Practice*. Basingstone: Palgrave Macmillan.
- Thompson, N. (2011). *Crisis Intervention*. Dorset: Russell House Publishing.
- Thompson, N. (2015). *Understanding Social Work: Preparing for Practice* (4th ed.). London; New York: Palgrave Macmillan.
- Totsuka, Y. (2014). ‘Which aspects of social GRRRAACCEEESSS grab you most?’ The social GRRRAACCEEESSS exercise for a supervision group to promote therapists’ self-reflexivity. *Journal of Family Therapy*, 36(S1), 86–106.
- Trevithick, P. (2008). Revisiting the Knowledge Base of Social Work: A Framework for Practice. *The British Journal of Social Work*, 38(6), 1212–1237. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm026>
- Trevithick, P. (2012). *Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook* (3rd ed.). Maidenhead: Open University Press.
- Trotter, C. (2004). *Helping Abused Children and Their Families*. Sydney, AUS: Allen & Unwin.
- Turner, F. J. (2000). *Adult psychopathology: a social work perspective* (2nd ed.). New York: The Free Press.
- Turner, F. J. (Ed.). (1996). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (4th ed.). New York: The Free Press.
- Turner, F. J. (Ed.). (2011). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (5th ed.). New York: Oxford University Press.
- Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (6th ed.). New York: Oxford University Press.

- Ungar, M. (2008). Putting resilience theory into action: Five principles for intervention. In L. Liebenberg, & M. Ungar (Eds.). *Resilience in action*. Toronto: University of Toronto Press, 17–38.
- Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38, 218–235.
- University at Albany. (2003). *William Reid, Social Work Pioneer, Dies at 75*. Retrieved from https://www.albany.edu/news/releases/2003/nov2003/reid_william.htm
- Valsts izglītības satura centrs. (b. g.). *Sociālā darbinieka profesijas standarts*. Izgūts 2020. gada 7. jūnijā no <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/ps0079.pdf>
- Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 54(1), 1–18. doi:10.15270/54-1-611.
- Van Breda, A. D. (2018). Reclaiming Resilience for Social Work: A Replay to Garrett. *British Journal of Social Work*, 49(1), 272–276.
- Vass, A. A. (Ed.). (1996). *Social Work Competences: Core Knowledge, Values and Skills*. London: Sage Publications.
- Vēbers, M. (2002). *Politika kā profesija. Zinātne kā profesija*. Rīga: AGB.
- Walker, S. (2012). Systems Theory and Social Work. In S. Walker (Ed.). *Effective Social Work with Children, Young People and Families: Putting Systems Theory into Practice* (pp. 5–17). Washington DC: Sage Publications Ltd.
- Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience* (3rd ed.). New York, London: The Guildford Press.
- Walsh, J. (2010). *Theories for Direct Social Work Practice* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Watson, J. B. (1924). *Behaviorism*. New York: W. W. Norton & Company.
- Werner, E. E. (1993). Risk, resilience and recovery. Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 5(4), 503–515.
- West, E. R. (2016). Insights from the Journal Analysis Series: What we have learned about Educational Technology Research. *Journal of Educational Technology & Society*, 56(1), 41–45.
- Wilken, J. P. 2016. Oma praktika kujundamine: Sotsiaaltötaja on oma ala meister. Mõtisklusi sotsiaaltööst. *Ajakirja Sotsiaaltöö artiklite kogumik*, 1, pp. 1–44.

- Wilson, G., Walsh, T., & Kirby, M. (2007). Reflective practice and workplace learning: The experience of MSW students. *Reflective Practice*, 8(1), 1–15.
- Wilson, K., Ruch, G., Lymbery, M., & Cooper, A. (2008). *Social Work: An Introduction to Contemporary Practice*. Harlow: Pearson/Longman.
- Wolpe, J. (1958). *Psychotherapy by Reciprocal Inhibition*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Zalta, E. N. (Ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. The Metaphysics Research Lab, Center for the Study of Language and Information (CSLI), Stanford University. <https://plato.stanford.edu/index.html>
- Zhu, P. (2015). Info-Intersystemic. *Future of CIO*. Retrieved April 2, 2020, from <http://futureofcio.blogspot.com/2015/01/systems-thinking-vs-systemic-thinking.html>
- Прашко, Я., Можни, П., & Шлепецкий, М. и коллектив (2015). Когнитивно-поведенческая терапия при психических расстройствах. Москва: Институт общегуманитарных исследований.
- Фирсов, М. В., & Студёнова Е. Г. (2014). Психология социальной работы. Москва: ЮРАЙТ.

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Adamsa Džeina (*Jane Addams*) 385, 390
Agilera Donna Konante (*Donna Conant Aguilera*) 299, 311
Aizenks Hanss (*Hans Eysenck*) 239, 243
Andersone Harlina (*Harlene D. Anderson*) 143, 176, 181, 184, 365
Angars Maikls (*Michael Ungar*) 438, 439
Apine Evija 4, 138, 140, 323, 473
Arhimēds (*Archimēdēs*) 17
Bandura Alberts (*Albert Bandura*) 238, 239, 243, 275
Batesons Gregorijš (*Gregory Bateson*) 140, 141, 167, 169, 363
Bārtleta Harieta (*Harriett M. Bartlett*) 120
Beka Džūdita (*Judith S. Beck*) 257
Beks Ārons (*Aaron Beck*) 240, 241, 243, 245, 247, 257
Benksa Sāra (*Sarah Banks*) 73
Berga Insu Kima (*Insoo Kim Berg*) 363–367, 373, 375, 487
Bertalanfijs Karls Ludvigs, fon (*Karl Ludwig von Bertalanffy*) 138, 139, 142, 143, 147, 208
Bērns Deivids (*David D. Burns*) 257
Bite Ieva 160, 167, 180, 181, 186, 188, 293, 294, 298, 301, 302, 308
Bītons Randals (*Randal Beaton*) 438
Blaževica Dace 456
Boizena Laura (*Laura Boisen*) 87
Bonano Džordžs (*George Bonanno*) 438, 439, 440, 445
Bonnefila Mārgarita (*Margaret Bonnefil*) 300
Boskolo Luidži (*Luigi Boscolo*) 140, 181
Bota Elizabete (*Elizabeth Bott*) 300
Boulbijs Džons (*John Bowlby*) 141
Brammers Lorensš (*Lawrence Brammer*) 304
Brauns Kriss (*Chris Brown*) 26

- Bronfenbrenners Ūrijs (*Urie Bronfenbrenner*) 147, 208, 209, 214–216, 225, 227, 230
- Bruno Džordāno (*Giordano Bruno*) 17
- Burdjē Pjērs (*Pierre Bourdieu*) 465
- Burels Gibsons (*Gibson Burrell*) 125, 126, 128–130
- Burnhams Džons (*John Burnham*) 178, 180
- Čaterjē Pranabs (*Pranab Chatterjee*) 31
- Čekini Džanfranko (*Gianfranco Cecchin*) 181
- Čepina Rozmarija (*Rosemary Chapin*) 390
- Dalloss Rūdijs (*Rudi Dallos*) 173
- Darvins Čārlzs (*Charles Darwin*) 160
- Dālfona Heilija (*Haley Dalphon*) 96
- Dells Pols (*Paul F. Dell*) 169
- Dilvorta-Andersons Pegija (*Peggye Dilworth-Anderson*) 266
- Dīkona Leslija (*Lesley Deacon*) 26, 118
- Doels Marks (*Mark Doel*) 334–336
- Dolana Ivonna (*Yvonne Dolan*) 364
- Dolgofs Ralfs (*Ralph Dolgoff*) 92, 93
- Dorfmane Reičela (*Rachelle A. Dorfman*) 116
- Dreipere Rosa (*Ros Draper*) 173
- Dziegelevska Sofija (*Sophia F. Dziegielewski*) 310
- Džeimss Ričards Kīts (*Richard Keith James*) 318
- Džeksons Dons (*Don D. Jackson*) 363
- Džonss Deivids (*David N. Jones*) 55
- Džonss Pīters (*Peter Jones*) 60, 61
- Eberlings Volfgangs (*Wolfgang Eberling*) 367
- Eliss Alberts (*Albert Ellis*) 240–243, 247
- Epstons Deivids (*David Epston*) 176
- Epšteina Laura (*Laura Epstein*) 325, 328–331
- Evijks Hans, van (*Hans van Ewijk*) 14, 465, 469, 477
- Ēriksons Ēriks (*Erik Erikson*) 85
- Ēriksons Miltons Hailands (*Milton Hyland Erickson*) 364

- Ērlija Terēza (*Theresa J. Early*) 390, 391, 410, 411
 Fennela Melānija (*Melanie Fennell*) 244
 Ferela Marlēna (*Marlene Farrell*) 299
 Fišers Džoels (*Joel Fisher*) 43
 Fišs Ričards (*Richard Fisch*) 364
 Fleksners Ābrahams (*Abraham Flexner*) 33
 Fonga Rovenā (*Rowena Fong*) 64, 65
 Forda Deidra (*Deidre Ford*) 131, 341
 Forders Entonijs (*Anthony Forder*) 157
 Forte Džeimss (*James Forte*) 469, 475, 476, 478, 481
 Fortūna Anna (*Anne E. (Ricky) Fortune*) 335, 336
 Frankls Viktors (*Viktor E. Frankl*) 442
 Freids Zigmunds (*Sigmund Freud*) 148–150, 207, 236
 Fuka Džena (*Jan Fook*) 472
 Garmezi Normans (*Norman Garmezy*) 434, 435, 437
 Gelerta Sāra (*Sarah Gehlert*) 64
 Germeina Karela Beilija (*Carel Bailey Germain*) 209–211, 218, 221–223, 386
 Gilberts Pols Reimonds (*Paul Raymond Gilbert*) 242, 244
 Gillilands Barls (*Burl E. Gilliland*) 302, 305, 311, 318, 320
 Ginsburgs Kenets (*Kenneth R. Ginsburg*) 450, 451
 Gitermans Alekss (*Alex Gitterman*) 209, 210, 218, 221, 223, 386
 Givena Lisa M. (*Lisa M. Given*) 20, 21
 Giverte Mišela (*Michelle Givertz*) 278
 Glenmeija Linneja (*Linnea F. Glenmayer*) 390, 391
 Glikens Morlijs (*Morley D. Glicken*) 419
 Golana Naomi (*Naomi Golan*) 299, 308, 310
 Goldenberga Irēna (*Irene Goldenberg*) 169, 170
 Goldenbergs Herberts (*Herbert Goldenberg*) 169, 170
 Goldšteins Noa (*Noah J. Goldstein*) 157
 Greja Mela (*Mel Gray*) 60
 Grifits Daniels Edvards (*Daniel Edward Griffiths*) 20
 Griščuka Baiba 280

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Gūlišians Harolds (*Harold A. Goolishian*) 365
Halejs Džejs (*Jay Haley*) 140
Hamiltona Eimija Gordona (*Amy Gordon Hamilton*) 120
Harisons Robs (*Rob Harrison*) 471
Hartmane Anna (*Ann Hartman*) 161, 227
Hasenfelds Jeskels (*Yeheskel Hasenfeld*) 46
Hābermāss Jirgens (*Jürgen Habermas*) 90
Hārdijs Kenets (*Kenneth Y. Hardy*) 179
Hārvija Rebeka (*Rebecca Harvey*) 438
Heiss Stīvens (*Steven C. Hayes*) 244
Hepvorts Dīns (*Dean H. Hepworth*) 120, 386
Herisa Kvīnija (*Queenie Harris*) 178
Hermansens Ole (*Ole F. Hermansen*) 89
Hēgelis Georgs Vilhelms Frīdrihs (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) 127
Hērnš Gordons (*Gordon Hearn*) 149–151
Hērvigs-Lemps Johanness (*Johannes Herwig-Lempp*) 192
Hilija Kārena (*Karen Healy*) 390
Hodžsons Deivids (*David Hodgson*) 117, 124
Hola Kāra (*Kara H. Hall*) 64
Horners Naidžels (*Nigel Horner*) 36, 481
Hovs Deivids (*David Howe*) 15, 36–38, 40, 44, 105, 106, 120
Isebaerts Luks (*Luc Isebaert*) 367
Ījabs Ivars 90, 493
Ītona-Stalla Ivonna (*Yvonne Eaton-Stull*) 319
Jangs Džefrijs (*Jeffrey E. Young*) 244, 247
Janosika Elēna Hastings (*Ellen Hastings Janosik*) 302
Jēgers Kenets Rejs (*Kenneth Ray Yeager*) 311
Jongs Pīters de (*Peter de Jong*) 364, 372, 373, 375
Jungs Karls Gustavs (*Carl Gustav Jung*) 101
Kabats-Zinns Džons (*Jon Kabat-Zinn*) 244
Kabi Marija-Kristīna (*Marie-Christine Cabié*) 367
Kalšēda Veronika (*Veronica Coulshed*) 327

- Kanda Edvards (*Edward R. Canda*) 31
 Kants Imanuels (*Immanuel Kant*) 74, 84
 Kaplans Džeralds (*Gerald Caplan*) 297, 298, 301, 310
 Karvinena-Ninikoski Sinnēve (*Synnöve Karvinen-Niinikoski*) 185
 Kažoka Iveta 90
 Kārs Tits Lukrēcijs (*Titus Lucretius Carus*) 17
 Kisthards Volters (*Walter Kisthard*) 384, 388, 391, 398–401
 Klaessons Andersss (*Anders Claesson*) 367
 Klārks Deivids (*David M. Clark*) 243, 244
 Koens Bens-Cions (*Ben-Zion Cohen*) 390, 391
 Kofija Darla Spensa (*Darla Spence Coffey*) 64
 Konts Ogists (*Auguste Comte*) 126
 Kopelovics Alekss (*Alex Kopelowicz*) 278
 Kora Vina Sandra (*Wynne Sandra Korr*) 64
 Koudijs Niks (*Nick Coady*) 132, 133
 Kouts Džons (*John Coates*) 60
 Kovgers Čārlzs (*Charles Cowger*) 400, 404, 411
 Krone Ilona 13, 280
 Kūns Tomass (*Thomas Kuhn*) 20
 Kūpers Endrū (*Andrew Cooper*) 305, 311
 Langerā Karola (*Carol L. Langer*) 302, 318
 Larkins Gajs (*Guy Larkins*) 26
 Larsena Denīza (*Denise J. Larsen*) 38
 Larsena Džo Anna (*Jo Ann Larsen*) 207, 386
 Levins Emanuels (*Emmanuel Levinas*) 78, 83
 Levins Kurts (*Kurt Lewin*) 144, 209
 Lēmans Pīters (*Peter Lehmann*) 132, 133
 Lēvenbergs Frenks (*Frank Meir Loewenberg*) 92, 93
 Libermans Roberts Pols (*Robert Paul Liberman*) 275, 278
 Limberijs Marks (*Mark Lymbery*) 305, 311
 Lindemans Ēriks (*Eric Lindemann*) 296–298
 Linehana Mārša (*Marsha M. Linehan*) 244

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Lipčika Eva (*Eve Lipchik*) 364
Līca Sintija (*Cynthia A. Lietz*) 318
Loks Džons (*John Locke*) 90
Lutara Sanija (*Suniya S. Luthar*) 438
Lūmans Niklass (*Niklas Luhmann*) 159
Makdonalds Stīvens (*Steven J. Macdonald*) 26, 118
Makgoldrika Monika (*Monica McGoldrick*) 179
Makkinijs Vorens (*Warren McKinney*) 26
Maklīna Siobhana (*Siobhan Maclean*) 471
Makroja Rūta (*Ruth McRoy*) 64
Markss Kārlis (*Karl Heinrich Marx*) 127
Maršs Pīters (*Peter Marsh*) 334–336
Mastena Anna (*Ann Masten*) 435, 437–440, 446
Maturana Humberto (*Humberto R. Maturana*) 188, 189
Mesika Dženisa (*Janice Messic*) 299
Metkalfa Linda (*Linda Metcalf*) 364
Millere Mišela (*Michelle Miller*) 319
Millers Delberts (*Delbert C. Miller*) 151, 158
Millers Skots (*Scott Miller*) 364, 366
Minahana Ena (*Anne Minahan*) 157, 209
Morgans Garets (*Gareth Morgan*) 125–130
Muesers Kims (*Kim Mueser*) 274, 275
Munforda Robina (*Robyn Munford*) 207, 209, 390, 391, 402, 403, 411
Nibela Linna (*Lynn M. Nybell*) 161
Normane Ilze (*Ilze Norman*) 138, 140, 143, 144, 162, 175, 177, 179–185, 197, 198
Nuriusa Pola (*Paula S. Nurius*) 64, 65
O'Bērns Patriks (*Patrick O'Byrne*) 185
O'Hanlons Bils (*Bill O'Hanlon*) 364
O'Heigans Kīrans (*Kieran O'Hagan*) 300, 317–319
Okams Viljams (*William of Ockham*) 368
Olivers Maikls (*Michael Oliver*) 162
Orme Džoana (*Joan Orme*) 327

- Ornellasa Ebigeila (*Abigail Ornellas*) 57, 58
- Ose Liesma 12, 74, 80, 114, 464, 473
- Ozola Ieva 4, 12, 138, 464
- Palacoli Selvīni (*Selvini Palazzoli*) 181
- Palinkas Lorenss (*Lawrence A. Palinkas*) 64
- Pantera-Brika Katrīna (*Catherine Panter-Brick*) 438, 440
- Parada Libija (*Libby G. Parad*) 308
- Parads Hovards (*Howard J. Parad*) 299, 308, 310
- Pavlovs Ivans (*Иван Петрович Павлов*) 237, 243
- Pārdeks Džons (*John. T. Pardeck*) 226
- Pārkers Džonatans (*Jonathan Parker*) 229
- Pārsons Talkots (*Talcott Parson*) 152
- Pārtons Nigels (*Nigel Parton*) 185
- Peins Malkolms (*Malcolm Payne*) 34, 38, 40, 119, 120, 132, 156, 190, 219, 317, 325, 330
- Pelera Džeina (*Jane Peller*) 364
- Perlmane Helēna Harisa (*Helen Harris Perlman*) 324, 326
- Pinkus Alans (*Allan Pinkus*) 157, 158, 209
- Pīrsons Džons (*John Pierson*) 21
- Praško Jans (*Ján Praško*) 257, 268
- Prata Džuliana (*Guiliana Prata*) 171
- Ranks Oto (*Otto Rank*) 159
- Rapoporta Lidija (*Lydia Rapoport*) 298, 300
- Raps Čārlzs (*Charles Rapp*) 384, 387, 389, 391, 413
- Raters Maikls (*Michael Rutter*) 435, 437
- Redklifs-Brauns Alfreds Redžinalds (*Alfred Reginald Radcliffe-Brown*) 152
- Regēra Šerila (*Cheryl Regehr*) 304, 317
- Reids Džons (*John B. Reid*) 325
- Reids Viljams Džeimss (*William James Reid*) 325, 328, 329, 330, 335, 336, 340, 345, 349
- Reinoldsa Berta Kapena (*Bertha Capen Reynolds*) 151, 205, 385, 386, 390
- Reuss Normans (*Norman H. Reuss*) 367

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Ričmonda Mērija Elena (*Mary Ellen Richmond*) 147
Robinsa Sūzena (*Susan P. Robbins*) 31
Robinsone Virdžīnija (*Virginia Robinson*) 148
Rodžersa Mihaela (*Michaela Rogers*) 390, 391
Rodžerss Karls (*Carl Rogers*) 149, 159
Rodžerss Marks (*Mark Rodgers*) 11, 89
Roga-Vailza Vita (*Vita Roga-Wiles*) 11, 14, 35, 138, 463, 466
Roudsa Elena (*Ellen A. Rhoades*) 169
Rubenis Andris 75, 76
Rubins Roberts (*Robert S. Rubin*) 269
Ruha Džiliana (*Ruch Gillian*) 166, 305, 311
Saibions Rodžers (*Roger A. Sibeon*) 120, 122
Saimona Barbara Levī (*Barbara Levy Simon*) 395
Salivans Viljams Patriks (*William Patrick Sullivan*) 384, 388, 391
Sandersa Džekija (*Jackie Sanders*) 390, 391
Satīra Virdžīnija (*Virginia Satir*) 149, 159, 160, 176
Sedvalde Evija 89
Segrins Kriss (*Chris Segrin*) 278
Seilībijijs Deniss (*Dennis Saleebey*) 383, 384, 388, 391-394, 396- 399, 401, 402, 407, 411
Siporins Makss (*Max Siporin*) 209
Sīgals Zindels (*Zindel V. Segal*) 244
Sīgels Daniels (*Daniel J. Siegel*) 188
Skaife Džoiss (*Joyce Scaife*) 175
Skiners Beress Frederiks (*Burrhus Frederic Skinner*) 237, 238, 243
Skots Roberts (*Robert Scott*) 300
Smallija Rūta Elizabete (*Ruth Elizabeth Smalley*) 326
Smilgaine Austrā 4
Sokrāts (*Sōkratēs*) 39
Stainera Terēze (*Therese Steiner*) 367
Stankus-Viša Inese 138, 140
Stepnijs Pols (*Paul Stepney*) 120, 130-132, 341

- Striklers Martins (*Martin Strickler*) 300
- Svedbergs Ričards (*Richard Swedberg*) 117
- Šaina Anna Ventvorta (*Ann Wentworth Shyne*) 325, 328, 329
- Šalkovskis Pols (*Paul Salkovskis*) 244, 254
- Šeizers Stīvs de (*Steve de Shazer*) 363–368, 371
- Šenans Gajs (*Guy Shennan*) 381
- Šēns Donalds (*Donald A. Schön*) 183
- Šērmēna Nensija (*Nancy E. Sherman*) 11, 12
- Šoters Džons (*John Shotter*) 185
- Šraivers Džo (*Joe M. Schriver*) 91
- Štroma-Gotfrīda Kima (*Kim Strom-Gottfried*) 207, 303, 411, 413
- Tafta Džesija (*Jessie Taft*) 148
- Tērnērs Frānsiss (*Francis J. Turner*) 105, 107, 108, 120, 133
- Tītere Bābra (*Barbra Teater*) 87, 175, 184, 224, 311, 318, 359
- Tokvils Aleksis de (*Alexis de Tocqueville*) 90
- Tomass Martins (*Martin Thomas*) 21
- Tomlisone Barbara (*Barbara Thomlison*) 265
- Tomlisons Rejs (*Ray Thomlison*) 265
- Tompsons Nīls (*Neil Thompson*) 301
- Trevitika Pamela (*Pamela Trevithick*) 34, 316–318
- Troters Kriss (*Chris Trotter*) 325, 330
- Truels Rorijs (*Rory Truell*) 55, 57, 58
- Vaits Maikls (*Michael White*) 176, 181, 184
- Vaits Roberts (*Robert W. White*) 89
- Varela Fransisko (*Francisco J. Varela*) 188, 189
- Vatslaviks Pols (*Paul Watzlawick*) 364
- Vatsons Džons (*John Watson*) 237, 243
- Veiks Dīns (*Dean Ann Weick*) 384, 391
- Vernere Emija (*Emmy Werner*) 435, 437, 451
- Vests Ričards (*Richard E. West*) 29
- Vēbers Makss (*Max Weber*) 79, 127
- Vigotskis Ļevs (*Лев Семёнович Выготский*) 144

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Vilkens Žans Pjērs (*Jean Pier Wilken*) 482
Vilks Džeimss (*James Wilk*) 364
Vilsone Keita (*Kate Wilson*) 305, 306, 311, 318
Viša Kārlis 12, 140
Vitgenšteins Ludvigs (*Ludwig Josef Johann Wittgenstein*) 365
Vīklends Džons (*John Weakland*) 363
Vogts Manfreds (*Manfred Vogt*) 367
Volkers Stīvens (*Steven Walker*) 157
Volpe Džozefs (*Joseph Wolpe*) 239, 243
Volša Froma (*Froma Walsh*) 438, 447, 453
Volšs Džozefs (*Joseph Walsh*) 318
Volters Džons (*John Walter*) 364
Votsa Linella (*Lynelle Watts*) 117, 123, 124
Vujačičs Niks (*Nick Vujicic*) 441
Zarate Roberts (*Robert Zarate*) 278

TERMINU UN JĒDZIENU RĀDĪTĀJS

A, Ā

Adaptācija 42, 179, 210, 222, 224, 297, 339, 436, 438, 439, 445
Apzināšanās 18, 43, 178, 254, 423, 453, 482
Atbalsta sistēma 158, 242, 264, 266, 303, 406
Atgriezeniskā saite 138, 211, 233, 259, 279
Atkarība 70, 103, 137, 145, 176, 223, 281–283, 287, 410, 444, 451, 458
Attiecību nozīme 82, 152, 159
Attiecību princips 310
Autonomija 93, 100, 178, 190, 218

B

Biheiviorālais sociālais darbs 327
Biheiviorāls 34, 104, 106, 107, 111, 112, 123, 124, 139, 235–294, 320, 323, 327,
359, 360, 372, 426, 469, 474
Biheiviorālā pieeja 111, 112, 139, 316, 320

C, Č

Cilvēks-vide 103, 125
Cirkularitāte 168–170, 172, 199

D

Darbs ar gadījumu 11, 104, 123, 134, 149, 154, 166, 190, 201, 323–328, 330–333
Darbs ar ģimeni 123
Dažādība 11, 25, 65, 69, 92, 112, 135, 136, 146, 147, 155, 175, 177, 178, 180, 186,
198, 334, 523, 525
Determinisms 127
Disfunkcija 155, 171, 274, 275, 339, 401, 426
Domēns 145, 155

Drošumspēja 442

Dzīves cikls 106, 215,

E, Ē

Eklektika, eklektisks 38

Ekoloģija 14, 103, 167, 210, 434

prāta ekoloģija 167

Ekoloģiskā perspektīva 210, 211, 224, 386

Ekoloģiskā sistēmu teorija 49, 103, 108, 188, 207–210, 212, 222, 223, 230

Eksistenciāls 17, 306

Emocijas, emocionāls 45, 85, 109, 114, 115, 121, 199, 214, 217, 218, 222, 223, 229, 232, 235, 240–258, 261, 262, 264, 266–268, 274, 276, 277, 282, 284–287, 292, 300–304, 307–311, 313–315, 318–319, 327, 338, 340, 357, 360, 392, 393, 406, 412, 430, 433, 444, 452

Empātija 39, 40, 319, 396, 439

Ētikas dilemma 482

Ētikas kodekss 71, 75, 77, 82, 85, 89, 96–98, 121, 146, 399, 463, 466

Ētikas standarti 12, 77, 78, 98

Ētikas teorija 75, 118

F

Fāze 303, 319, 324, 331, 342, 343, 346, 347, 349, 353, 354, 358

Frustrācija 261

Funkcijas 36, 42, 69, 85, 122, 132, 152, 183, 226, 232, 271, 274, 275, 285, 308, 326, 339, 417, 474, 478, 525

Funkcionalitāte 445

Funkcionālā skola 390

G, Ģ

Gadījuma vadīšana 104, 109, 123, 163, 190, 195, 201, 203, 231, 232, 333, 359, 387, 390, 391, 413, 414, 420, 423, 425, 426

Genogramma 156, 159–161, 191, 202, 203, 227

Globalizācija 10, 55, 135, 146

Ģimenes terapija 108, 165, 166, 364, 366, 371, 375

H

Holistisks 40, 49, 142–144, 183, 218, 227, 230, 523

Holistiska pieeja 111, 142, 211, 389

Homeostāze 142, 144, 172, 298, 308

I, Ī

Identifikācija 235, 343, 361

Identitāte 40, 115, 116, 136, 147, 156, 165, 218, 225, 440, 464, 474

Iedrošināšana 229, 427

Ilgtermiņa terapija 300, 317

Individualizācija 24, 183

Integratīvs 109, 155, 244

Integritāte 12, 73, 74, 83–88, 92, 93, 95, 97–99, 116, 381, 525

Interpretācija 44, 83, 164, 181, 240, 246, 254, 259, 281, 396, 401, 402

Intervence 31, 38, 39, 44, 45, 69, 83, 85, 87, 98, 108, 113, 155, 157, 176, 203, 224, 235, 241, 264, 298, 323, 328, 335, 357, 361, 393, 411, 427, 437, 438, 447, 455, 460, 479, 481

Īstermiņa terapija 299, 363,–367, 372, 381,

J

Jautājumu uzdošana 170, 345

K, Ķ

Klienta pašnoteikšanās 114, 402, 414, 420

Klienta sistēma 49, 158, 159, 163, 166, 177, 364

Klienta spēcīgāšana 424

Klients 19, 37, 39, 42–50, 73, 91, 86, 120–124, 136, 151, 158, 159, 163, 172, 174, 177–184, 189, 191, 215, 216, 225, 235, 236, 257, 260, 292, 334–336, 346, 350, 383, 388, 394, 397, 405, 406

Kognitīvi biheiviorālā teorija 235–294

Kompetence 11, 39, 40, 42, 48, 64–66, 72, 73, 82, 97, 98, 102, 146, 155, 156, 177, 185, 193, 218, 220, 230, 264, 281, 318, 370, 397, 403, 410, 427, 428, 434, 439, 450–452, 468, 521

Koncepts 21, 23, 150, 460

Konfidencialitāte 71, 93, 100, 320

Kopiena 18, 32, 49, 73, 80, 89–91, 104, 111, 121, 122, 124, 137, 151, 158, 175, 188, 192, 193, 206, 208, 212, 215, 215, 217, 221, 231, 294, 300, 307, 308, 316, 327, 383, 399, 404, 410, 414, 419, 434, 443, 444, 448, 454, 460, 464, 521, 524, 526

Kritiskā domāšana 144

Krīze 13, 44, 45, 53, 54, 60, 67, 73, 74, 121, 267, 282–284, 295–317, 320, 366, 419, 429, 430, 436, 439, 443, 482, 523, 530

Krīzes intervence 295–322

L, Ļ

Līdzdarbība 191, 353

Lomas 32, 36, 40, 42, 45, 47, 66, 68, 71, 74, 89, 91, 92, 103, 143, 166, 171, 175, 183, 226, 227, 260, 340, 345, 346, 373, 393, 407, 409, 412, 416, 417, 425, 431, 439, 456, 458, 469, 473–475

Lomu teorija 108, 1321

M

Mājas vizītes 310

Metodes 13, 19, 27, 28, 30, 33, 37–39, 44, 45, 48, 49, 64, 65, 69, 76, 83, 96, 102, 110–112, 119, 121, 128, 135, 137, 149, 159, 161, 163, 165, 187, 191, 192, 196, 201, 212, 227, 229–231, 236, 242, 261, 298, 301, 310, 311, 313, 314, 327, 329, 341, 358, 363, 369, 373, 374, 381, 389, 403, 404, 419, 426, 434, 449, 451, 456, 467, 470, 471

Metodoloģija 11, 28–30, 126–128, 145, 299, 467

Mezolīmeņa prakse 89

Mikrolīmeņa prakse 103, 461

Milānas skola 147, 159, 167, 168, 170–174, 176, 184, 185, 187, 188

Modelis 19, 21, 47, 54, 61, 111, 112, 141, 144, 150, 152, 159, 168, 170, 171, 177, 187, 188, 192, 199, 207, 219, 220, 235, 240, 241, 245, 251, 258, 272, 311, 315, 324, 326, 331–333, 335, 340, 366, 381, 386, 387, 389, 413, 454, 455, 471

N, Ņ

Nacionālā sociālo darbinieku asociācija (NASW) 146

O

Ontoloģija 128

P

Palīdzošas attiecības 80

Paradigma 19–21, 38, 60, 109–111, 113–115, 117, 125, 130, 132, 181

Partnerība 334, 395, 400, 403

Pašrefleksija 78, 451, 452

Paterns 168, 199

Personība 28, 40, 45, 158, 159, 178, 184, 188, 190, 239, 242, 244, 256, 274, 320, 364, 368, 374, 383, 446, 452, 465

Personības traucējumi 242

Perspektīva 11, 14, 18, 19, 35, 36, 37, 40, 43, 44, 49, 58, 60, 61, 77, 78, 88, 93, 94, 109–111, 113, 115, 117, 119, 120, 132, 144, 152, 161–163, 166, 176, 178–180, 182, 186, 190, 194, 198, 207, 210, 211, 215, 219, 224, 371, 383, 384, 386–404, 409–411, 415, 417–420, 425–429, 436, 478

Pētījuma metodes 470

Pieceja 13, 14, 18–20, 37, 49, 54, 64, 84, 90, 99, 104–106, 108, 109, 111, 112, 119, 121, 124–126, 132, 136, 139, 144, 150, 155, 156, 159, 161–163, 166, 167, 174–176, 180–187, 190, 192–194, 198, 201, 210, 211, 237, 238, 241, 258, 263, 281, 292, 315, 318, 323–325, 328, 329, 331–336, 338–341, 344, 345, 349, 353, 360, 362, 363, 366–368, 376, 381–388, 391, 392, 394, 395, 398, 401, 407, 426, 433, 440, 449, 455–457, 460, 467, 471, 475, 497

Pieņemšana 49, 177, 242, 244, 297, 344, 414, 415, 456, 457, 458, 467, 469, 477, 478

Postmodernisms 174, 184

Pozitīvisms 126

Prakses modelis 192, 335, 386

Prasmes 39, 40, 48, 64, 68, 82, 83, 93, 98–100, 102, 112, 177, 183, 203, 205, 220, 222, 224, 226, 229–233, 235, 238, 245, 257, 259, 262–267, 270, 273–280, 284, 285, 290, 295, 303, 309, 317–319, 331, 337, 339, 344, 345, 348, 349, 353, 356–359, 361, 366, 372, 374, 381, 383, 391, 401, 403, 406, 408, 411, 412, 415, 416, 419, 423, 425, 427, 430, 439, 450, 469

Principi 6, 12, 21, 24, 57, 71, 78, 109, 113, 121, 136, 139, 150, 163, 164, 175, 186, 187, 196, 223, 224, 236, 244, 245, 257, 334, 336, 371, 398–400

Problēmu risināšanas process 324, 326

Profesionālās robežas 319, 320

Psihoanalīze 106, 127, 140, 148, 149, 157, 327

Psihosociālais darbs 104, 108, 109, 137, 192, 323

Psihosociālā izglītošana 257, 260, 267,

Psihosociālā pieeja 111

Psihoterapija 101, 106, 146, 149, 150, 166, 167, 235, 236, 240, 242, 244, 245, 262, 275, 522

R

Racionāls 123

Raports 313

Refleksija 156, 178, 184, 185, 201, 263, 285, 336, 428, 481

Resiliences pieeja 14, 398, 433, 436, 440, 442, 448, 455, 456, 457, 458, 461

Riska faktori 360, 435, 439–441, 444, 447–449

Riski 48, 50, 86, 119, 189, 433, 445, 461, 481

Rīcībspēja 18, 46, 104, 124, 384, 395

S, Š

Selektivitāte 38

Sistēmu teorija 12, 35, 41, 48, 49, 58, 77, 103, 104, 108, 120, 123, 135–170, 186–190, 192, 194, 205, 207–210, 212, 214, 216, 218, 222–224, 230, 232–234, 298, 339, 474

Sociālais darbs ar gadījumu 11, 104, 134, 161, 166, 201, 324, 326
 Sociālais kapitāls 465
 Sociālais taisnīgums 63, 77, 79, 98, 124, 530
 Sociālā darba formas 132
 Sociālā darba intervence 83, 157, 447
 Sociālā darba mērķis 219, 401
 Sociālā darba vērtības 12, 42, 121, 136, 149, 469
 Sociālā darbinieka personība 40, 45
 Sociālā darbinieka prasmes 40, 226
 Sociālā darbinieka zināšanas 40
 Sociālā funkcionēšana 445
 Sociālā mācīšanās 34
 Sociālā uztvere 274
 Sociālās problēmas 73, 102, 263, 275, 329, 330, 338, 340, 358, 359, 361, 436, 464
 Specializācija 39, 108, 191, 52
 Spēka perspektīva 14, 37, 49, 77, 78, 93, 94, 109, 111, 186, 194, 383–404, 410, 411, 415, 417, 418, 419, 420, 425, 426, 427, 428, 429
 spēka perspektīva gadījuma vadīšanā 391
 Stigma 79, 389
 Stresa faktori 436
 Supervīzija 43, 50, 57, 67, 68, 70, 85, 99, 428, 522–524

T

Teoriju klasifikācija 30, 35, 101, 112, 116, 122, 125, 129, 132, 134
 Terapija 108, 111, 132, 141, 147, 161, 165–167, 171, 191, 235–237, 239–246, 251, 254, 257–266, 276, 280, 285, 292, 293, 299, 300, 317, 323, 363–368, 370–372, 375, 381, 474
 Tolerance 39
 Transference 320

U, Ū

Uz risinājumu vērstā pieeja 13, 111, 121, 363, 366, 367, 381

Uz uzdevumu vērsta pieeja 325

Uzvedības modelis 272

V

Ventilēšana 310

Vērtības 24, 42, 48, 50, 59, 65, 66, 85, 86, 92, 95, 98, 102, 110, 113, 114, 119, 121, 122, 127, 136, 137, 144,–146, 149, 151, 154, 164, 165, 176, 181, 182, 190, 212, 213, 223, 225, 306, 330, 331, 334, 336, 371, 374, 385, 393, 398, 400, 401, 406, 414, 452, 453, 464, 469, 473, 529, 533

Vienlīdzība 185, 464

Vispārīgā sistēmu teorija 103, 108, 138, 139, 147, 149, 167

Z, Ž

Zināšanas 9, 19, 20, 27, 31–40, 46–49, 55, 58, 67, 68, 70, 72, 82, 83, 91, 98, 100, 103, 104, 106, 110–112, 118, 121, 122, 126, 128, 145, 155, 165, 174, 186, 205, 235, 259, 264, 265, 270, 295, 299, 318, 319, 320, 331, 361, 369, 373, 384, 392, 393, 396, 401, 403, 406, 418, 420, 427, 430, 464, 465, 468–471, 474–476, 478, 479, 531

Zināšanas par teorijām 40, 50

PAR GRĀMATAS AUTORIEM

VITA ROGA-VAILZA

Dr. sc. paed.

Strādājusi Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē kā docente, vadījusi maģistra studiju programmu sociālajā darbā, vienlaicīgi praktizējot sociālo darbu Ģimenes atbalsta centrā Bolderājā. Vairākus gadus bijusi Sociālo darbinieku biedrības Latvijā valdes sastāvā un ilgus gadus darbojusies Vieglās valodas aģentūrā, realizējot dažādus starptautiskus un vietējas nozīmes projektus cilvēkiem ar valodas uztveres traucējumiem. Daudzu sociālā darba žurnālos ietvertu publikāciju un rakstu autore, iznākusi arī grāmata “Ekoloģiskā kompetence sociālajā darbā kopienā” un ar kolēģi kopā veidotā grāmata “Klienta identitātes transformācija sociālā darba procesā”. Kopš 2011. gada Kopienas sociālās aģentūras dibinātāja Lielbritānijā darbā ar cilvēkiem ar garīga, fiziska rakstura traucējumiem un senioriem. Kopš 2017. gada veic terapeitiskā pieejā balstītu individuālo darbu ar cilvēkiem ar neiroloģiskiem traucējumiem pēc insulta vai smadzeņu traumām rehabilitācijas centrā Huknallā, Anglijā, paralēli piedaloties vairākos sociālā darba projektos Latvijā. Joprojām turpina darbu kā žurnāla “Sociālais Darbs Latvijā” redaktore, vada lekcijas un diplomdarbus sociālā darba studiju programmas studentiem un kopā ar kolēģiem izstrādā “Sociālā darba vārdnīcu”.

Es vienkārši ticu sociālajam darbam kā cilvēciņas, loģikas un saprāta balss vadītam attīstības procesam, kā profesijai, kuras pamatā ir neatlaidība, godīgums, patiesa vēlme saskatīt, sadzirdēt, izprast, atbalstīt un dziedēt.

IEVA OZOLA

Mg. sociālajā darbā, supervizore, Junga analītiskā psihoterapeite

Strādā sociālā darba jomā kopš 1994. gada. Sociālā darbinieka praktiskā pieredze sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem, kā arī kā Rīgas Sociālā dienesta Bolderājas Ģimenes atbalsta centra vadītājai. Ilgu gadu pieredze semināru vadīšanā sociālās jomas darbiniekiem. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes docente, praktizējoša supervizore un psihoterapijas speciāliste privātpraksē, vairāku rakstu autore sociālā darba jomā, piedalās “Sociālā darba vārdnīcas” izstrādē. Grāmatas “Par atkarību” autore. Viena no Latvijas sociālo darbinieku biedrības un Latvijas supervizoru apvienības dibinātājām. Labklājības ministrijas Metodiskā materiāla sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem sociālajā dienestā līdzautore. Mājaslapas www.jungian.lv uzturētāja un autore.

Attiecības ar sevi, citiem un pasauli var būt izaicinājums un mīkla, bet tās var kalpot kā lielākais dzīves skolotājs un virzītājspēks, ja esam apzināti, godīgi un drosmīgi. Cieņa pret sevi un citiem ir kā neredzama dzīvības dzīsla, kas palīdz noturēties un pastāvēt pat vissarežģītākajās attiecībās.

EVIJA APINE

Mg. sociālajā darbā, supervizora, kouča un organizāciju konsultanta kvalifikācija

Darbu sociālajā darbā uzsākusi 1994. gadā Rīgas Sociālajā dienestā. Strādājot Rīgas pašvaldības Labklājības departamentā vadījusi sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem un supervīzijas pakalpojuma izveidi un ieviešanu pašvaldībā. Kopš sociālā darba studiju absolvēšanas izstrādājusi un vadījusi studiju kursus par sociāla darba tematiku pieaugušo izglītībā un augstskolās, Latvijas Universitātē ir vadījusi profesionālo studiju programmu sociālajā darbā. Kā sociālā darba eksperte piedalījusies pētnieciskajā darbā un vairāku sociālā darba un supervīzijas jautājumiem veltītu metodisko krājumu, materiālu izstrādē starptautisku un

vietēju projektu ietvaros. Kopš 2012. gada ir pilna laika supervizore, nodrošinot supervīzijas sociālā darba jomā un citās nozarēs strādājošajiem.

Sociālais darbs ir humāna profesija, kam ir īpašs – holistisks skatījums uz cilvēku pasaulē. Sociālais darbs aicina izturēties ar cieņu pret ikvienu, būt aktīvam klientu interešu pārstāvē, māca dažādības akceptēšanu, kas man šķiet ļoti būtiski. Savukārt holistiskais skatījums to padara par komplicētu un reizē radošu darba lauku.

IEVA ANTONSONE

**Mg. sociālajā darbā, supervizore, asistente psihodrāmā,
sociometrijā un grupu psihoterapijā**

Vairāk nekā 20 gadu pieredze sociālajā darbā valsts, pašvaldības un nevalstiskajā sektorā, specializējoties sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem. Strādājusi kā sociālā darbiniece, vecākā sociālā darbiniece, nodaļas vadītāja un – pēdējos septiņus gadus – kā krīzes centra vadītāja. Praktizējoša supervizore vairāk nekā piecus gadus.

Sociālais darbs ir jaudīga un ietekmīga profesija, jo ar sociālā darba instrumentiem var panākt svarīgas un būtiskas pārmaiņas ne vien citu cilvēku, bet arī paša dzīvē. Mainoties norisēm sabiedrībā, mainās arī sociālā darba raksturs. Vai tas jebkad var kļūt garlaicīgi? Vai to jebkad ir iespējams apgūt? Turpinu apjaust šos sociālā darba plašumus.

MARKS RODŽERSS (MARK RODGERS)

DSW, LCSW, BCD

Veselības un sabiedrisko pakalpojumu koledžas dekāns, sociālā darba profesors Meirvudas Universitātē, ASV (2011–2018); Sociālā darba skolas dekāns Dominikāņu Universitātē, ASV (2004–2011); Departamenta vadītājs un sociālā

darba maģistratūras programmas direktors Monmoutas universitātē (1982–2004); Veselības aprūpes sociālais darbinieks Heinemana medicīnas koledžā un slimnīcā (1980–2004); ABIDE korporācijas presidents, padomdošanas un konsultācijas pakalpojumi (1980–2004); Sociālais darbinieks un programmu vadītājs Īstersīlas biedrībā (*Easter Seals Society*) (1975–1978); Sociālais darbinieks Pestīšanas armijā (1973–1978).

Veiksmīga sociālā darba mikroprakse spēcina indivīdus un ģimenes, savukārt veiksmīga sociālā darba makroprakse spēcina grupas, kopienas, reģionus, tautas un, iespējams, pat visu pasauli.

NENSIJA ŠĒRMENA (NANCY E. SHERMAN)

Ph. D., NCC, ACS, LCPC

Doktore Nensija Šērmena ir emeritētā profesore izglītības, vadības un konsultēšanas jomā Bredlija universitātē Peorijā, Ilinoisā, ASV. Doktora grādu ieguvusi Ohaio štata universitātē un ir licensēta klīniskā konsultante un sertificēta klīniskā darba supervizore. Trīs reizes bijusi Fulbraita stipendiāte, no tām pirmo reiz Latvijā – sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā “Attīstība”. Kopš tā laika Dr. N. Šērmennai veidojusies daudzveidīga sadarbība ar sociālajiem darbiniekiem Latvijā, ieskaitot līdzdalību šīs grāmatas tapšanā. Pēc 28 gadiem konsultēšanas pasniedzējas amatā Bredlija universitātē Dr. N. Šērmena devās pensijā, turpinot nodrošināt supervīzijas klīniskajiem sociālajiem darbiniekiem un garīgās veselības konsultantiem, kā arī vadot lekcijas studentiem tiešsaistē.

Esmu patiesi pagodināta tikt iesaistīta šī grāmatas tapšanā un augstu vērtēju iespēju turpināt sadarbības ar Latvijas sociālajiem darbiniekiem. Vērojot sociālā darba attīstību vairāk nekā 20 gadu garumā, esmu pārsteigta par lielajiem sasniegumiem un par to sociālo darbinieku ziedošanos darbam, kas ik dienu tiecas uzlabot Latvijas iedzīvotāju dzīves un veicina sociālo attīstību.

LIESMA OSE

Dr. paed., prof. sociālajā pedagoģijā

Liesma Ose strādā nozaru krustpunktos: integrācijas un starpkultūru komunikācijas, cilvēktiesību, izglītības politikas, pedagoģijas, sociālās politikas jomās. Sociālā darba jomā strādā kopš 2001. gada, kad sāka darbu SDSPA "Attīstība". Sociālā darba nozarē pilda praktiskā filozofa funkcijas profesionālās integritātes un ētikas jomā. Misija – dažādības tematika Latvijas monokulturālajā darbā. 33 publikāciju un pētījumu autore starpkultūru komunikācijas un dažādības vadības, pedagoģijas, izglītības politikas, sociālā darba un sociālās politikas jomās.

Es ticu, ka cilvēks ir tikai mērķis un nekad nav līdzeklis. To reiz rakstīja Kants, bet to dara un apliecina sociālie darbinieki.

KĀRLIS VIŠA

Mg. ceo., Bc. soc. d. un soc. paed., supervizors, pieaugušo neformālā izglītība, psihoorganiskā analīze

Sociālā darba jomā strādā kopš 1997. gada. Praksi uzsācis kā sociālais pedagogs un sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem pēc sociālās aprūpes iestādēm Rīgā. Profesionālā darbība cilvēku ar invaliditāti interešu aizstāvības jomā, t. sk. prakse Lielbritānijā. No 2000. gada strādā pieaugušo izglītības jomā un sociālā darba izglītības un attīstības jomā. 2002. gada uzsākta supervizora prakse. Vairāk nekā 20 gadu laikā attīstījis sistēmisko sociālo darbu, darbu ar grupām un individuālo konsultāciju jomā. Realizējis vairāk nekā 20 starptautiskus projektus sociālās iekļaušanas jomā. 2013. gadā izveidojis mācību programmu psihosociālajā sistēmiskajā sociālajā darbā. Labklājības ministrijas Metodiskā materiāla sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem sociālajā dienestā mācību programmas līdzautors.

Sociālais darbs nav iespējams bez sociālā darbinieka, bez degsmes un vēlmes būt attiecībās ar cilvēku, veidot attiecības un rūpēties par tām!

Sociālais darbs ir domāšanas veids un pasaules redzējums, kura pamatā ir vērtības un spēja redzēt likumsakarības. Mani fascinē brīvība un radošums, ko varu izmantot psihosociālajā darbā un vēlmē attīstīt uz cilvēka vajadzībām vērstās pieejas. Radošumu un brīvības garu novēlu sociālajiem darbiniekiem un sociālā darba attīstītājiem!

ELĪNA ZIEDIŅA

Bc. sociālajā darbā

No 2014. līdz 2017. gadam strādājusi Rīgas Sociālajā dienestā, kur iepazinusi daudzveidīgu sociālā darba lauku. Vēlāk RSD Dienas centrā “Kamene” strādājusi kā sociālā darbiniece darbā ar bērniem un jauniešiem, vecākā sociālā darbiniece dienas centru un dienas aprūpes centru jomā un projekta koordinatore ESF projektā “PROTI un DARI!”. No 2017. gada strādā projektā “PROTI un DARI!”, veicot programmu vadītājas pienākumus Jēkabpils pilsētas pašvaldībā. No 2018. gada strādā par jaunatnes lietu speciālisti Salas novada pašvaldībā un pašlaik Jēkabpils Bērnu un jauniešu centrā.

Sociālā darba izglītības vērtību un vajadzību redzu visur, īpaši strādājot ar bērniem un jauniešiem, kuru priekšstatus un vērtības veido viņu ģimene, draugi un arī vietējā kopiena. Ir svarīgi stiprināt gan individuus, gan kopienas, lai sabiedrībā notiktu pozitīvas izmaiņas.

ILONA KRONE

Dr. psych. klīniskajā psiholoģijā

Šobrīd strādā Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrā, pirms tam – Rīgas sociālā dienesta Bolderājas Ģimenes atbalsta centrā individuālajā konsultēšanā un darbā ar grupu.

Cilvēki, kas ilgstoši atrodas stresa situācijās vai ir nonākuši grūtībās, resursu taupīšanas nolūkā spēj fokusēties uz kaut ko vienu, ļoti šauri, un – bieži vien – tikai uz negatīvo informāciju. Līdz ar to, veidojot kontaktu sadarbības sākumā, ir tik būtiski nepārprotami paust savu speciālista atbalstu, iedrošinājumu un ticību!

INESE LAPSIŅA

Mg. psych., klīniskā un veselības psiholoģe,
kognitīvi biheiviorālā terapeite

Kognitīvi biheiviorālās terapijas centrs – KBT terapeite (no 2016. gada); Krīžu un konsultāciju centrs “Skalbes” – psiholoģe, KBT terapeite (no 2015. gada); Latvijas Universitāte – lektore; Ikšķiles sociālais dienests – psiholoģe (no 2020. gada); Rīgas bāriņtiesa – psiholoģe (2016–2017); Babītes Sociālais dienests (2013–2016) – psiholoģe.

Klientiem, kuriem ir nepieciešams sociāls atbalsts, saku: “Sociālais dienests nav bubulis, no kura jābaidās. Tā ir institūcija, kas sniedz atbalstu, lai cilvēki varētu pārvarēt grūtības, kuru risināšanai tiem pietrūkst savu resursu.”

KRISTĪNE ŅIECE

Mg. psych. klīniskā un veselības psiholoģe, kognitīvi
biheiviorālā terapeite

Kognitīvi biheiviorālās terapijas centrs – kognitīvi biheiviorālā terapeite (no 2017. gada); “Bērnu klīniskās universitātes slimnīca” Reto slimību koordinācijas centrs – klīniskā psiholoģe (no 2017. gada); pirms tam – Jelgavas novada sociālais dienests – psiholoģe (2014–2017).

Pat nelielas izmaiņas var būtiski ietekmēt cilvēka dzīves kvalitāti, līdzīgi kā ķirurga precīzs grieziens var glābt dzīvību, kā mākslinieka pēdējais otas triepiens padarīt mākslas darbu apbrīnojamu, kā labs vārds atjaunot cilvēkam ticību.

Būt cilvēcīgam, spēt paraudzīties uz problēmu plašāk un uzticēties komandas darbam, manuprāt, ir neatņemamas sociālā darba sastāvdaļas.

JŪLIJA BLAŽUKA

Mg. sociālajā darbā, specializācija mediācijā un psihosociālajā darbā

Rīgas Sociālais dienests (no 2013. līdz 2018. gadam), dažādos laika periodos strādājusi kā sociālā darbiniece darbā ar gadījumu ar ģimenēm ar bērniem, darbā ar gadījumu ar pilngadīgām personām ar psihiskiem traucējumiem, kā sociālā darbiniece pilngadīgo personu sociālās rehabilitācijas jomā. No 2018. gada sākuma strādā Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvās nodaļas speciālistu komandā (kopā ar klīnisko psihologu, speciālo pedagogu, psihiatru, narkologu), Konsultatīvās nodaļas mērķa grupa ir bērni ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē. Piedalījusies Latvijas Nedzirdīgo savienības projektā “Nepalikt vieniem klusumā” kā brīvprātīgā senioru dienas centrā un atbalsta persona dzemdībās nedzirdīgām māmiņām. Papildus strādājusi kā lektore ar ārstiem-rezidentiem.

Sociālais darbs ir profesija, kas mainās līdz ar sabiedrības vajadzībām, un sociālajam darbiniekam tā ir iespēja nemitīgi papildināt zināšanas un pilnveidot savu personību. Esmu laimīga, ka izvēlējos šo profesiju, un lepojos ar to!

ALEKSANDRA PAVLOVSKA

Mg. sociālajā darbā

Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “ZELDA”. Sociālā darba jomā strādā kopš 2004. gada, sākumā Krievijā un kopš 2015. gada – Latvijā.

Es izvēlējos strādāt šo darbu, jo vēlos pievērst uzmanību cilvēkiem un tam, kas viņiem dzīvē ir svarīgs. Kā teikusi Simone Veila: “Uzmanība ir retākais un tīrākais dāsnuma veids.”

ARSENIJS PAVLOVSKIS

Mg. psych. klīniskā un veselības psiholoģija, Mg. sociālajā darbā

VSIA “Slimnīca “Ģintermuiža”” motivācijas programma atkarīgām personām – psihologs; “Pusaudžu resursu centrs” – pusaudžu psihologs; biedrība “Resiliences centrs”, programma DARI – psihologs.

Galvenais sociālajā darbā, manuprāt, ir sociālā taisnīguma sasniegšana. Bez tā sociālais darbs kļūst par sociālo aprūpi.

JOLANTA AUDARE

Mg. sociālajā darbā

Strādā Rīgas Sociālajā dienestā. Profesionālā pieredze sociālajā darbā ar gadījumu ģimenēm ar bērniem, kā arī ar pilngadīgām personām sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu jomā.

Sociālais darbs ir izaicinājumiem pilna profesija, kur ir nepieciešama sadarbība un komunikācija ar klientu, kā arī ar dažādu jomu speciālistiem un institūcijām. Kopīgi strādājot, mēs varam panākt vēl labāku rezultātu!

LAIMA KĻAVIŅA

Mg. sociālajā darbā

Pieredze pašvaldību un nevalstiskajā sektorā ar ģimenēm un bērniem (Rīgas Sociālajā dienestā), ar jauniešiem dienas centros (“Sirdsgaisma”, “Baltais ērglis”), ar senioriem sociālās aprūpes centros (Baldone, Allaži) un cilvēktirdzniecības upuriem (“Centrs Marta”). Bijusi iesaistīta arī dažādās programmās, piemēram, ar diabēta pacientiem, cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, bēgļiem. Šobrīd strādā ar krīzē nonākušām ģimenēm biedrības “Latvijas Sarkanais Krusts” krīzes centrā “Burtnieks”.

Sociālais darbs ir nebeidzamu pārmaiņu un piedzīvojumu ceļš kā klientam, tā arī sociālajam darbiniekam. Ejot šo ceļu, sociālajam darbiniekam reizēm ir tik svarīgi būt vienkārši blakus un ticēt klientam.

AIGA ROMĀNE-MEIERE

Mg. sociālajā darbā, doktora grāda pretendente sociālajā politikā un sociālā darba organizācijā

10 gadu pieredze sociālajā darbā. Projektu un sociālo pakalpojumu īstenošana nevalstiskajās organizācijās – biedrība “Resiliences centrs”, nodibinājums “Sociālo pakalpojumu aģentūra”, Latvijas Audžuģimeņu biedrība. Lektore un sociālā darba profesionālā bakalaura studiju programmas direktore Latvijas Universitātē.

Sociālais darbs ir radoša, izaicinoša un drosmīga profesija. Sociālo pārmaiņu veicināšana kļūst patiesi iespējama, ja tādas vērtības kā sociālais taisnīgums un ikkatra cilvēka vērtība ir nevis tālumā saskatāmas bākas, uz kurām virzīties, bet vienmēr klātesošas darbinieka rīcībā, vārdos un attieksmē.

GVIDO KUBULNIEKS*Mg. sociālajā darbā un sociālajā politikā*

Tartu Universitātes slimnīca, sociālais darbinieks (no 2016. gada); NVO “Dienvidigaunijas speciālās aprūpes centrs”, kvalitātes speciālists (no 2016. gada); NVO “Johannes Mihkelsona centrs”, atbalsta persona dažādām mērķgrupām, piemēram, bēgļiem, ieslodzītajiem, bezdarbniekiem (no 2017. gada). Arī iepriekšējā darba pieredze saistīta ar sociālo jomu, gan pašvaldību, gan valsts iestādēs, piemēram, Rīgas Sociālajā dienestā un Jaunatnes starptautisko programmu aģentūrā.

Sociālais darbs ir kontakta veidošanas profesija – ar klientu un viņa situāciju, ar sociālo politiku, ar profesiju un ar sevi pašu.

Izstrādātā kolektīva monogrāfija “Sociālais darbs ar gadījumu” divos sējumos “Sociālais darbs ar gadījumu: Prakse teorijā” un “Sociālais darbs ar gadījumu: Teorija praksē” ir uzskatāma par nozīmīgu ieguldījumu sociālā darba attīstībā Latvijā, jo ir piepulcējama nelielajam mācību materiālu publikāciju klāstam latviešu valodā nozarē. Monogrāfija ir bagātīgs informācijas avots, kas sniedz plašu sociālā darba ar gadījumu raksturojumu, dodot ieskatu tā vēsturiskajā attīstībā, vērtībās, pamatmetodēs, dažādās pieejas, parādot arī to izmantošanu praksē. Atzīstama ir diskusija par teorijas nozīmi praksē, teorijas vietu un lomu ikdienas darbā ar klientiem.

Signe Dobelniece

*LLU ESAF Sociālo un humanitāro
zinātņu institūta asoc. prof.,
Dr. phil. soc. darbā*